

'Էլիս խմբագիր'
 Մեսրոպ քահանայ
 Արամեան

 Պատ. քարտուղար՝
 Տիգրան Խաչատրեան

 Տէխ. խմբագիր՝
 Յովհաննէս Կիզողեան

 Նկարիչ՝
 Արմէն Զիրքչեան

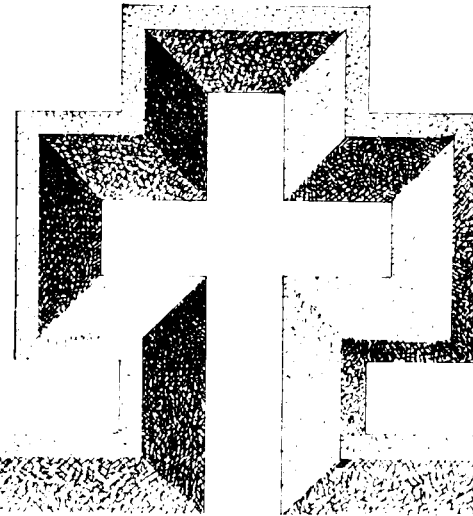
 Վերստուգող սրբագրիչ՝
 Սեդա Մտամբօլցեան

 Մեր հասցեն՝
 375001, Հայաստանի
 Հանրապետութիւն,
 ք. Երեւան,
 Մոսկովեան 11
 հեռ. 52 63 49

- 4 Յովհաննէս Սկրտչի պատուական գլխի մասին, թէ ինչպէս բերուեց Արցախ գաւառ եւ դրուեց Սուրբ Գանձասարում
- 7 ՅԱԿՈՒԲ ԶԵՆՈՍԵԱՆ ՅՈՒՆԱՐԵՆ քննադով անյայտ ձառեք Անտիպատրոս Բոստրացու անուամբ
 ԱՆՏԻՄԱՏՐՈՍ ԲՈՍՏՐԱՅԻ
- 12 Երանելուն Անտիպատրոսի Բոստրացույ եպիսկոպոսի խօսք ի Մուսնոն Զրիստոսի
- 26 Անտիպատրոսի եպիսկոպոսի Բոստրացույ ի Մուսնոն Զրիստոսի խօսք երկրորդ
- 35 Անտիպատրոսի եպիսկոպոսի Բոստրացույ խօսք ի Սկրտոթին Տեան
- ԱՆՏՈՒԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՄՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆԵՐ**
- 50 ՍԵՊՈՒՀ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍԱՐԳՍԵԱՆ Հայոց Եկեղեցույ խորհուրդներն ու ծեսերը
- 84 ՄԻՔԱՅԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԶԱՊԱՀԵԱՆ Զրիստոնեական պատարագի նախադրեալները
- 110 ՄԵՍՐՈՊ ԶԱՀԱՆԱՅ ԱՐԱՄԵԱՆ Երեք Տիեզերական ժողովների դասնութիւնը
- 141 ՏԻԳՐԱՆ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ Եկեղեցու հայրերի ուսմունքը հոգեւոր ընթերցանութեան եւ հաւատքի դասնութեան մասին
ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՅՐԵՐ
- 165 ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԲԵՎԱԾԻ Խօսք ճշմարիտ հաւատքի եւ առաքիւնատր վարքի մասին (հատուած)
- 177 ՄԵՍՐՈՊ ԶԱՀԱՆԱՅ ԱՐԱՄԵԱՆ Սուրբ Նեղոս Սինայեցի
- 180 ՍՈՒՐԲ ՆԵՂՈՍ ՍԻՆԱՅՅԵՑԻ Աղօթքի մասին
- 197 ՅԱԿՈՒԲ ԶԵՆՈՍԵԱՆ Անանիա Սանահնեցու «Հակաճառութիւնը»
- 204 ԱՆԱՆԻԱ ՍԱՆԱՀՆԵՑԻ Անանիայի վարդապետի հայոց բան հակաճառութեան ընդդէմ երկաբնակաց. գոր գրեաց հրամանաւ տեան Պետրոսի հայոց վերադիտողի
- ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅ**
- 240 Հայրերի հայր. մեծ աբբայ Անտոն Անապատականի վարքը
- 256 Անտոն Անապատականի խօսքերից
- 259 Մեծն Աթանասի՝ Աղեքսանդրիայի հայրապետի վարքը
- 282 Սուրբ հայրապետ Յովհաննէս Օձնեցի Իմաստասերի վարքը
- 287 Երանելի եռամեծ սուրբ Գրիգոր Տաթեւացի անյաղժ փիլիսոփայի եւ հայոց մեծ տիեզերալոյս վարդապետի վարքը
- 294 Սուրբ Սարգիս զօրավարի. Նրա որդի Մարտիրոսի եւ տասնչորս զինուորների վկայաբանութիւնը
- 315 Առաջին եւ վերջին սուրբ Ատովմեանների վկայաբանութիւնը
- ՀՈԳԵՒՈՐ ՄԵԱԿՈՅՐ**
- ԽՈՐԵՆ ՊԱԼԵԱՆ Հայ հոգեւոր երգը Ե դարում
- 327 Սուրբ Սահակ Պարթեւ
- 333 Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց
- 340 Սուրբ Մովսէս Խորենացի

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆԻ Ա
ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
Տ. ՊԱՐԳԵԻԻ
ՍՐԲԱԶՆԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ԱՐՅԱԽԱՅ

«Գանձառարը» Հայ Առաքելական Եկեղեցու
Արքայի Թեմի ապրաքաթաբանական Հանդեսն է:
Այն հիմնադրվել է Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա
ԱՏԵՆԱՅԻ Հայոց Կաթողիկոսի օրհնութեամբ եւ
Արքայի Թեմի առջնորդ Պարգե Եպիսկոպոս
Աարքիրոսեանի հրահանով:

«Գանձառար» Հանդեսը կիսամեայ ապրաքա-
թանական պարբերական է, որը ներկայացնում է
Թարգմանութիւններ Եկեղեցու Հայրերից,
անրից ձեռագրերի փննական բնագրեր,
դասական, խրատական, Տեկնողական, Ժխա-
կան, արտադրաբանական ռուսաւարձութիւններ,
որոնց վարժեր եւ վկայաբանութիւններ,
բժնախօսական ճառեր...

«Եւ կճանաչէ՜ ճշմարտութիւնը,
եւ ճշմարտութիւնը կազարի ձեզ»

**ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏՉԻ ԳԱՏՈՒԱԿԱՆ ԳԼԽԻ ՄԱՍԻՆ, ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ
ԲԵՐՈՒԵՑ ԱՐՃԱՆՑ ԳԱՒԱՌ ԵՒ ԴՐՈՒԵՑ ՍՈՒՐԲ ԳԱՆՉԱՍԱՐՈՒՄ**

Երբ Տեղը մկրտուեց եւ քարոզում էր ժողովրդին, «Երովդէսի եղբայրը մեռաւ, եւ «Երովդէսը կամենում էր իր եղբոր կնոջն առնել: Եւ Յովհաննէսը անարգեց նրան եւ ասաց. «Լայել չէ քեզ առնել քո եղբոր կնոջը»: Եւ «Երովդէսը բռնեց Յովհաննէսին ու բանտ նստեցրեց: Եւ մի օր «Երովդէսի ծննդեան տօնն էր. ուրախանում էր մեծամեծների հետ, ուտում էր խմում: Իսկ «Երովդէսին՝ նրա եղբոր կինը, ուղարկեց իր դստերը, որ պարի նրանց առջեւ: Իսկ պիղծ աղջիկը՝ զարդարուած ու պճնուած, պարում ու կարգւում էր եւ յիմարեցնում անօրէն զինարքուններին: Սա հաճելի թուաց թագաւորին եւ երդուելով ասաց. «Ինչ խնդրես ինձանից, մինչեւ իսկ թագաւորութեանս կէտը, կտամ քեզ»: Եւ նա, զնալով իր մօր մօտ, ասաց. «Ինչ խնդրես թագաւորից»: Իսկ պիղծ մայրն ասաց. «Խնդրիր Յովհաննէսի գլուխը եւ բեր ինձ սկուտեղի վրայ, որպէսզի տեսնեմ նրա գլուխը հատուած, եւ այդ բաւ է ինձ իբրեւ զանձ»: Երբ աղջիկը զնաց ու խնդրեց Յովհաննէսի գլուխը, թագաւորը տրտմեց, քանզի զիտէր, որ մարգարէ էր, բայց բազմականների պատճառով չհարեց նրան, որովհետեւ նրանց առջեւ երդուել էր: Եւ հրամայեց դահիճներին սկուտեղի վրայ բերել Յովհաննէսի գլուխը: Եւ երբ դահիճները Յովհաննէսի մօտ զնացին, դողալով կանգնեցին դռան առջեւ եւ չէին համարձակուում ասել նրան: Երբ իմացաւ Յովհաննէսն ու սուտերը տեսաւ, ասաց դահիճներին. «Ինչ կամենում էք, արէ՛ք»:

Դահիճները ասացին. «Մարգարէ՛, ինչպէ՛ս կարող եմք կատարել թագաւորի հրամանը եւ հասնել քո գլուխը, քանզի զիտենք, որ դու մարգարէ ես: Երկնչում ենք պատուհասից»: Սուրբ Յովհաննէսը ասաց. «Դուք անպարտ եք իմ արիւնից, եւ ձեր մեղքերը կներուեն»: Իսկ նրանք ահ ու դողով հատեցին սուրբ Կարապետի գլուխը, դրեցին սկուտեղին եւ տարան թագաւորին: Եւ ով հարցնում էր ճանապարհին, թէ այդ ի՛նչ է, դահիճներն ասում էին՝ «Երովդէսի տան լափող հուրը: Եւ նրանք տարան դրեցին «Երովդէսի առջեւ: Եւ «Երովդէսը աղջկան տուեց, աղջիկն էլ տարաւ տուեց իր մօրը: Իսկ պիղծ կինը կանգնեց պատուհանի մօտ, դիմացն էր նայում եւ ասում. «Պատախ՛ որդի, այլեւս կարող ես իմ հարսանիքը խափանել»: Ինքը պայտում էր, ծափ տալիս եւ ասում. «Դուստր իմ, սա էր մեր թշնամին,

եւ յաղթեցիկը սրան: Այսուհետեւ ուրախութեամբ զնա՛ թագաւորի մօտ, պարի՛ր եւ կարախի՛ր եւ ինչ կամենում ես, խնդրի՛ր նրանից»:

Դարձեալ թագաւորի մօտ զնաց, պարում ու կարգւում էր սառայցի վրայ: Յանկարծ սառայցը կոտորուեց եւ կրակեց աղջկան, եւ սառայցի բաժանուած մասերը, միմեանց վրայ գալով, ասեւ սուտերով կտրեցին գլուխը: Պիղծի գլուխը մնաց սառայցի երեսին, իսկ գարշելի մարմինն ընկղմուեց եւ ջրերով շրջապատուեց: Եւ մեծ ահ ընկաւ թագաւորի եւ բոլոր իշխանների վրայ: Եւ թագաւորը ուղարկեց մօր մօտ եւ ասաց. «Տո՛ր սկուտեղը»: Եւ պիղծ աղջկայ գլուխը դրեց սկուտեղին եւ ուղարկեց նրա մօրը: Եւ ասացին. «Առ աղջկադ գլուխը Յովհաննէսի գլխի փոխարէն, որը խնդրեցիր»: Երբ պիղծ կինը տեսաւ դստեր գլուխը, նոյն ժամին ճշպով ասում էր. «Պատախ՛ որդի, առա՛ր քո արեան վրէժը»: Եւ, առնելով Յովհաննէսի գլուխը, զգեց գետնին, ոտքերով խփում էր եւ հալիտում: Այդ ժամանակ օդից մի մեծ քար ընկաւ ու խորտակեց տունը, եւ ինքը մնաց վէժի տակ: Իսկ «Երովդէսը հրամայեց, որ այնտեղ մնայ, եւ ուրիշ ոչ ոք չհամարձակուեց բարձրացնել: Իսկ Յովհաննէսի աշակերտները վերցրեցին իրենց ուսուցչի մարմինն ու թաղեցին նշանատր տեղում: Իսկ գլուխն այնտեղ մնաց երկար ժամանակ, մինչեւ յայտնուեցին երկու ճգնատր եւ զնացին սուրբ գլուխը վերցնելու: Եւ նրանք, զնալով Երոսաաղն եւ մի տարի եւս պահքով ու աղօթքներով մնալով, հայցում էին սուրբ զանձը: Եւ մի գիշեր, ատերակներում հանդիպելով, այնտեղ մնացին եւ ննջեցին: Եւ տեսիլքով սուրբ Յովհաննէսը երեւաց եւ մատով ցոյց էր տալիս, թէ՛ այստեղ է: Եւ արթնանալով ծագած լոյս տեսան սուրբ գլխի վերելում, այս փորեցին եւ գտան: Դարմանով մի տոպրակ լցրեցին եւ սուրբ գլուխը ներսը դրեցին, որպէսզի ոչ ոք չտեսնի, եւ վերցնելով զնացին: Եւ հանդիպեց նրանց մի մուրացկան այր եւ կամեցաւ զնա՛ նրանց հետ: Երբ հասան մի քարատակ, ասացին. «Փոքր-ինչ այստեղ ստուերում ննջեցիք եւ այսպ՛ զնանք»: Երբ ննջեցին, սուրբ Յովհաննէսը երեւաց աղքատին եւ ասաց. «Ես եմ Յովհաննէսի գլուխը, որ մախաղիդ մէջ եմ: Նրանք ննջում են. դու ա՛ն մախաղն ու զնա՛ եւ բարտք կապրեն»: Եւ երբ երեկոյ եղաւ, վերցրեց մախաղն ու փախչելով զնաց իր աշխարհ:

Իսկ ճգնատրները ելան, որոնեցին այս կողմ ու այն կողմ եւ ո՛չ գլուխը գտան, ո՛չ աղքատին: Երկար սզացին, մինչեւ սուրբ Յովհաննէսը երեւաց ու ասաց. «Մի՛ տրտմե՛ք ինձ համար, քանզի ես այսպէս կամեցայ: Դուք ձեր փափագն ստացաք: Քանզի իմ կամքն

այն էր, որ ուրիշները եւս հասնեն փափագներին»: Եւ նրանք Աստծուն փառք տուեցին: Իսկ այն աղքատը տարաւ սուրբ գրուիք եւ դրեց տանը, որովհետեւ շատերն էին նրա մօտ գալիս՝ եւ հիւանդներ, եւ ախտաժեղներ, եւ ցաւագարներ: Իսկ գիշերը տանը մի աման ջուր էր դնում, եւ առաւօտեան ուրբեր լուացում եւ կամ խմում էին այն ջրից, միանգամից բժշկում էին այն ցաւերից ու պէսպէս ախտերից:

Եւ նրանից յետոյ գրուիք հասաւ մի բրտտի, եւ նա ւոյնկալեալ բժշկութիւն էր անում: Եւ նա մի կուժ պատրաստեց եւ սուրբ գրուիք ներսը դրեց: Մահանալիս գրուիք հասաւ եղբորը՝ Ջալալ Դօլախին՝ Արցախի տիրոջը:

ՈԿ(1211) թուին Ջալալ Դօլան գնաց եղբոր մօտ ու սուրբ գրուիք խնդրեց, եւ նա չհամաձայնեց սիրով տալ, իսկ սա բռնութեամբ յափշտակեց եղբորից ու բերեց Գանձակի կողմերը, Արցախ գաւառ, իր հայրենի շիրիմ հանգստարանը:

Եւ, գրուին անփութելով, վրան զարմանաշէն ու հրաշագան կաթորիկէ եկեղեցի կառուցեց ի փառս Քրիստոս Աստուծոյ եւ Իր սուրբ Յովհաննէս Մկրտչի: Եւ նաւակատիքի օրը, անուանակոչութեանը, Գանձասարի սուրբ Յովհաննէս անուանակոչեց:

Այլեւ այնտեղ են Լուսաւորչի օրէնասուտյց սուրբ ծնօտը, քաջ սուրբ Գրիգորիսի՝ նրա թոռան [նշխարները], սուրբ Ջաքարիայի՝ Յովհաննէսի հօր արիւնը, սուրբ Պանտալէոնի՝ մեծ վկայի եւ այլ բազում սուրբերի նշխարներ, որոնցով բազում բժշկութիւններ են լինում ի փառս յափտեան օրհնեալ մեր Քրիստոս Աստուծոյ:

ՄՈՎՍԵՍ ԿԱՂԱՆԿԱՏՈՒԱՅԻ «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ»

Գրաբարից աշխարհաբարի վերածեց ՍԵՂԱ ՍՏԱՄԲՈԼՅԵԱՆԸ

ՅՈՒՆԱՐԵՆ ԲՆԱԳՐՈՎ ԱՆՅԱՅՏ ՃԱՌԵՐ
ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍ ԲՈՍՏՐԱՅՈՒ ԱՆՈՒՄԲ

Աստիպատրոս Բոստրացին Ե դ. եկեղեցական գրականութեան դեմքերից մէկն է: Ծնուել է Բոստրայում, որ 105–106թթ. դարձել էր հռոմէական կայսրութեան ծայրագաւառներից մէկի՝ Արաբիայի մայրաքաղաքը: Ժամանակին քաղաքի հոգեւոր, մշակութային կեանքին իր շահեկան մասնակցութիւնն է բերում քրիստոնէական աստուածաբանութեան սիւներից մէկը՝ Որոզինես Աղեքսանդրիացին: Այս նշանաւոր մտածողի օրօք քաղաքը դառնում է արեւելաքրիստոնէական մշակոյթի կարեւորագոյն կենտրոններից: Շուրջ 300թ. Բոստրան ստանում է մետրոպոլիտական աթոռ՝ ենթարկուելով Երուսաղէմի պատրիարքութեանը, իսկ 451թ., Քաղկեդոնի ժողովից յետոյ, մտնում է Աստիոցի պատրիարքութեան իրաւասութեան տակ¹: Աստիպատրոսը այդ եկեղեցաժողովի մասնակիցներից էր: Մօտ 460թ. նա դառնում է Բոստրա քաղաքի եպիսկոպոսը: Աստիպատրոս Բոստրացու վայելած հեղինակութեան մասին է վկայում թէկուզ այն իրողութիւնը, որ 787թ. եկեղեցաժողովը, նրան դասելով եկեղեցու համբաւաշատ հայրերի շարքը, արժանացրել է պատկերագրման²:

Յունարէն բնագրով պահպանուել են Անտիպատրոս Բոստրացու Յովհաննէս Մկրտչին, Մարիամ Աստուածածնին, Խաչին, Մկրտութեանը, Պահքին նուիրուած ճառեր եւ ճառական այլեայլ հատուածներ: Երանցից երկուսը մեզ հասել են ժողովական նիւթերի միջոցով: Մարիամ Աստուածածնին նուիրուած ճառը առայժմ յայտնի է միայն լատիներէն թարգմանութեամբ: Պահքին եւ Մկրտութեանը նուիրուած ճառերն անտիպ են³: Սրանցից երկրորդը մեզ հասել է Լատե հայերէն թարգմանութեամբ⁴:

Մկրտութեան նուիրուած այդ ճառը, որ վերագրուում է Յովհան Ոսկեբերանին, յունարէն ձեռագրերը (Cod.35 klostess Mega Spileon՝ ԺԲ դ., Cod. Bodl. Miscell 34m.s.՝ ԺԲ դ., Cod. Patmiac 181m.s.՝ ԺԱ–ԺԲ դդ., 380՝ 1544թ., Cod. Lugdum 625m.s.՝ ԺԲ դ.) ասանդել են Անտիպատրոս Բոստրացու անունով⁵: Հայերէն ձեռագրերը, իբրեւ այդ երկի հեղինակ, նմանապէս յիշում են Անտիպատրոս Բոստրացու անունը: Հայերէն գրչագրերը մեզ են ասանդել Լատե Զրիստոսի ծնընդետանը նուիրուած երկու ճառ, որոնց յունարէն բնագրերն անյայտ են:

Ձեռագրերում այդ երեք ճառերը հանդիպում են հետեւեալ խրագրերով.

- Ա. Երանելոյն Անտիպատրոսի Բոստրացույ Եպիսկոպոսի Խօսք ի Ծնունդն Զրիստոսի
- Բ. Անտիպատրոս Եպիսկոպոսի Բոստրացույ ի Ծնունդն Զրիստոսի Խօսք Երկրորդ
- Գ. Անտիպատրոս Եպիսկոպոսի Բոստրացույ Խօսք ի Մկրտութիւն Տեան⁶

Ի դէպ՝ Բ միաւորի «Եւ եղեւ ասէ, յաւորսն յայնոսիկ ել հրաման յՕգոստոս կայսերէ աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս: Յառաջ քան գտրուական ծնունդն, տնօրինութեամբ իմն եղեւ ազգին աշխարհագրութիւն ... » սկսուածքով արուածը (N 1525, թ. 67բ) (NN 1523, թ. 57աբ, 993 թ., 57բ–58ա) հանդիպում է «Անտիպատրոսի Բոստրացոց Եպիսկոպոսի Խօսք ի Ծնունդն Զրիստոսի» խորագրով՝ իբրեւ ուրոյն ճառ: Այս պատճառով այն թիրիմացաբար առանձին միաւոր է համարուել⁷:

Ելնելով Անտիպատրոս Բոստրացու ճառերի դասական թարգմանութիւններին յատուկ լեզուաոճական մի շարք առանձնայատկութիւններից՝ պետք է ենթադրել, որ դրանք հայերէն են թարգմանուել հաւանաբար Ե դ. վերջին քառորդում: ճառերի հայերէն թարգմանութիւնը իր նպաստը կարող է բերել հայոց լեզուի ուսումնասիրմանը:

Դրանք յատկապէս ուշագրաւ են իրենց հարուստ բառազանձով: Յատկապէս յիշատակելի են Նոր Հայկազեան բառագրքում բացակայող «լալամնչել», «վարկաւորել», «յառաջագայակից»⁸, «քարայրեալ» («Խօսք ի Ծնունդն Զրիստոսի [Ա] ») բառերը: Ինչպէս երեւում է, Անտիպատրոս Բոստրացու ճառերը, շնորհիւ իրենց հոգեւոր անուրանալի արժանիքների, լայն տարածում են ունեցել միջնադարեան Հայաստանի վարդապետարաններում: Սրա վկայութիւնը ոչ միայն այդ երկերը պարունակող գրչագրերի բազմաքանակութիւնն է (խօսքը մասնաւորապէս մկրտութեան ճառի մասին է), այլ դրանց կիրարկումը մատենագրութեան մէջ: Այսպէս, մկրտութեան ճառի մի ընդարձակ հատուած («ասէ Յիսուս՝ թո՛յլ տուր ինձ, Մկրտի՛չ, մկրտել զառ ի քէն մկրտութիւնը, զի այսպէս կատարեցից զամենայն արդարութիւնս. մկրտտիմ, զի զաշխարհս լուսաւորեցից, / մկրտիմ, զի զմեղս Աղամայ լուացից, / մկրտիմ, զի զդրուսս երկնից բացից ... որով զմեղս մարդկան լուացից եւ արքայութեան երկնից ժառանգաւորեցուցից») ուղղակի գետնդուել է Գրիգոր Ծերենցի խմբագրած Յայսմաւորքի օրինակներից մէկում «Արաց է եւ Յունուարի ԺԷ տօն է Ծննդեան Յովհաննու Կարապետին եւ ծնողաց նորին» օրուայ մէջ⁹:

Տեսական դիտումները ցոյց են տալիս, որ Անտիպատրոս Բոստրացին ոչ միայն արտայայտում է Արեւելաքրիստոնէական Եկեղեցու որդեգրած ընդհանուր տեսակետները, այլեւ հարազատ է մնում իր հայրենի Բոստրայի աստուածաբանական դպրոցի դարաւոր ասանդների: Այսպէս, Անտիպատրոսի նշանաւոր նախորդներից մէկը՝ Տիտոս Բոստրացին (մահացել է 378թ. առաջ), Խաչը բնութագրելիս նշում է, որ այն պէտք է բարձր լինի, որպէսզի մաքրի, ախտազերծի օդային օվկիանսը: Օդի ախտազերծման մասին յայտնուած այս տեսակետը (որ գալիս է Եագր Պոնտացու ուսմունքից, ըստ որի՝ եթէ կրակը հրեշտակների, հողը՝ մարդկանց, ապա օդը դիւական ուժերի գլխաւոր բաղադրանիւթն ու բնակատեղին է¹⁰ իր արձագանքն է գտնում Անտիպատրոս Բոստրացու՝ Մկրտութեան նուիրուած ճառում, ուր Զրիստոսի շուրթերով հեղինակը ասում է. «Արդ, մկրտիմ, զի զաշխարհս լուսաւորեցից, / մկրտիմ, զի զգուրս եւ զօդս սրբեցից ...»:

Սակայն հեղինակը հարազատ է մնում ոչ միայն Բոստրայի, այլեւ, առաւել լայն առումով, Անտիոքի աստուածաբանական դպրոցի ասանդներին: Այս է պատճառը, որ Լատե, խուսափելով այլաբանական

մտակառուցման եղանակից, առաջնորդում է պատմա-բարոյաբանական վերլուծման յայտնի սկզբունքներով:

Անտիպատրոս Բոստրացու ճառերը հրատարակում են ըստ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի հետեւեալ ձեռագրերի պատահիկ-պահպանակների¹¹

3782 – ԺԲ դ.: Գրիչ՝ Գրիգոր: Ստացող՝ Յովհաննես քհ.: Թերթ՝ 267: Երկսին: Բոլորագիր:

1525 – ԺԳ դ.: Գրիչ՝ Յովհաննես, Գեորգ: Ստացող՝ Յովհաննես (գրիչը): Թերթ՝ 523: Երկսին: Բոլորագիր:

1523 – ԺԴ դ.: Գրիչ՝ Յովհաննես (Ա), Ավետ, Գրիգոր (Բ): Ստացող՝ Էլմելիք (Ա), Մովսէս վրդ.(Բ): Թերթ՝ 759: Երկսին: Բոլորագիր:

1520 – 1404թ.: Գրիչ՝ Գրիգոր: Ստացող՝ Ստեփանոս, Թոմա: Թերթ՝ 402: Երկսին: Բոլորագիր:

993 – 1456թ.: Վերին Նորավան: Գրիչ՝ Մատթեոս: Ծաղկող՝ Եսայի: Ստացող՝ Թադէոս, Ստեփանոս եղբարք: Թերթ՝ 769: Երկսին: Բոլորագիր:

933 – ԺԵ դ.: Գրիչ՝ Սկրտիչ, Բարսեղ սրկ., Կարապետ: Ստացող՝ Ծերուն քհ.: Թերթ՝ 435: Երկսին: Բոլորագիր:

4774 – ԺԶ դ.: Գրիչ՝ Գրիգոր արղ.: Ստացող՝ Յովհաննես արղ., Յովհաննես փիլիսոփոս: Թերթ՝ 497: Երկսին: Բոլորագիր:

2786 – ԺԹ դ.: Թերթ՝ 208: Միասին: Լօտրգիր:

1409 – Պատահիկ-պահպանակ: Ժ-ԺԱղդ.: Մագաղաթ: Երկսին: Ուղղագիծ երկաթագիր:

1407 – Պատահիկ-պահպանակ: Ժ-ԺԱղդ.: Մագաղաթ: Երկսին: Ուղղագիծ երկաթագիր:

1 Տե՛ս Մ. Փ. Мурьянов, Статья Тита Босторского в издании 1073 г. "Изборник Святослава 1073" Сборник статей, М., 1977, с. 308.

2 Lexikon der Christlichen ikonographie, Bd.5, Herder, Rom, Freiburg, Basel, 1970, s. 201:

3 Անտիպատրոս Բոստրացու երկերի յունարէն բնագրերի եւ հայերէն թարգմանու թիւները մատենագիտութիւնը տե՛ս Մ. Gerrard, Clasis Patrum Graegorum, v. III, A Cyrillo Alexandrino ad Iohannem Damascenum, Brepolis-Turnhout, 1979, թ. 283-286 (N 6680-6698), Հ. Ս. Անասեան, Հայկական մատենագիտութիւն, հտ. Ա, Երեւան, 1959, էջ 946-949:

4 Այս մասին տե՛ս «Le Museon», Revue d. Etudes Orientales, 1961, t. 74, թ 78, ծանօթ. 12:

5 Տե՛ս А. Ehrhard, Uberlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16 Jahrhunderts, I-III (Texte und Untersuchungen, 50-52), Leipzig, t. I. 1937, s. 357, t II, 1938, s. 122, 124, 128: F. Halkin, Bibliotheca Hagiographica Graeca, t. III, Bruxelles, 1957, թ. (1941):

6 Թիւրիմացաբար Հիպոդիտոսի կամ Անտիպատրոս Բոստրացու գրչին է վերագրում մի «անհարազատ» երկասիրութիւն՝ «Եօթներորդ տեսութիւն Ղանիէի, եւ զՆեռէն» խորագրով: Այս մասին տե՛ս Գ. Զարբիանալեան, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց (Ղար Դ-ԺԳ), Վենետիկ, 1889, էջ 191-192:

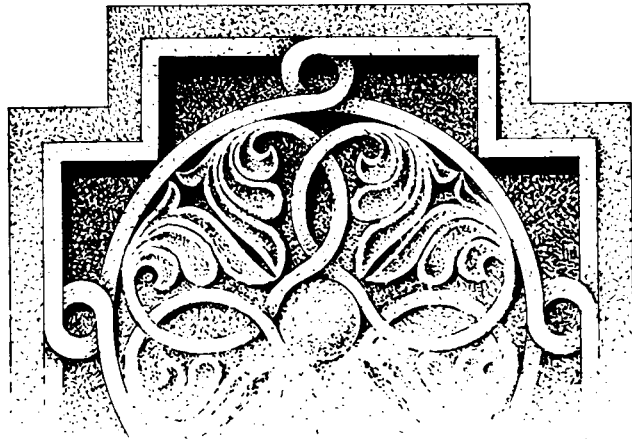
7 Տե՛ս Հ. Ս. Անասեան, Նշւ. աշխ. Հր. Ա, էջ 948-949 (N 4): Հմմտ. Հ.Բ. Սարգիսեան, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, 1924, էջ 75:

8 Հմմտ. «Նոր Բառգիրք Հայկազեան լեզուի», հտ. Բ, Վենետիկ, 1837, էջ 332:

9 Մաշտոցի անւ. Մատենադարան, ձեռ. N 1338, թ. 232բ:

10 Տե՛ս Мурьянов, Նշւ. աշխ., էջ 313:

11 Ձեռագրերի եւ պատահիկ-պահպանակների համառոտ նկարագրութիւնը, ըստ Յուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, կազմեցին Օ. Եզանեան, Ա. Զեյթունեան, Փ. Անթապեան, խմբագրութեամբ Լ. Խաչիկեանի, Ա. Մնացականեանի, Հր. Ա, Երեւան, 1965, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հտ. Դ, կազմեցին Ա. Զեռնկերեան, Կ. Սուքիասեան, խմբագրութեամբ Փ. Անթապեանի, Յ. Զեռնկեանի (անտիպ):

ՏՕՆԱԿՕՍԱԿԱՆ

Գրաբարից աշխարհաբարի վերածեց
Աշտ Ալեքսանեանը:

**ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ
ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍԻ ԲՈՍՏՐԱՅԻՈՅ
ԵՐԻՍԿՈՂՈՍԻ ԽՕՍԷ Ի
ՄՆՈՒՆՆ ԲՐԻՍՏՈՍԻ**

Պարտապանութեան! ինչ
գիր՝ թագաւորական գիրն, որ այ-
սօր քարոզեցաւ ժողովրդեանս, ու
սիրելիք: Եւ արդ, այս է հետեւե-
լին. նախ զգիրս ընթեռնուլ եւ
յայնժամ ապա արկանել զար-
ժաթն, վասն զի ամենայն ժամա-
նակ բարեպատեհ առ ի հատու-
ցումն:

Արդ, բացցէ ամենայն ոք
յօժարաբար զհոգւոյն քակ, քան-
զի այնքանեաց պարտապան են
եւ միայն, բայց հատուցէ ամենե-
ցուն շնորհն զփոխն ի տօնախըմ-
բութեան կարապետիս զառ ի յամ-

**ԵՐԱՆԵԼԻ
ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍ ԲՈՍՏՐԱՅԻ
ԵՐԻՍԿՈՂՈՍԻ ԽՕՍԷՐ
ԲՐԻՍՏՈՍԻ ՄՆՈՒՆԵԱՆ ԱՌԹԻ**

Իմ պարտապանութեան գի-
րը՝ գիրը թագաւորական, որ այսօր
քարոզուեց ժողովրդին, ո՛վ սիրելի-
ներ: Եւ արդ, այս է հետեւելին. նախ
գիրը ընթեռնել եւ ապա՝ միայն ար-
ժաթը նետել, քանզի բոլոր ժամա-
նակներն էլ բարեպատեհ են հա-
տուցման համար:

Արդ, թող ամենայն ոք յօ-
ժարաբար բացի իր հոգու քակը,
քանզի եւ միայն դրա պարտապան
են, բայց ամենքին է շնորհ հատու-
ցուելու անուկ կնոջից ծնուածի առ-
թի այս կարապետի տօնախմբու-
թեան ժամանակ ձեր առջեւ ատենաբա-

լոյն ծնունդ՝ ձեզ ատենաբանեալ.
գլաղազս Մկրտչին բան դարարե-
ցուցի՝ թողեալ անդ զազակցացն
խորհրդարան:

Քանզի «Չի՛նչ կոչեացուք,–
ասէին ժողովեալքն, որք Չաքարի-
ային էին զառաջին եւ զմիայն եւ
զանազան ծնունդ ամլոյս:– Չի՛նչ
ասացուք, որ զհօրս ճոքադեաց
զձայն. Չաքարիսս կոչեացի՝ Չա-
քարիայի եղեալ որդի: Քանզի
վարժաւ յղացեալ յափշտակեաց
զհօրս ձայն, զնոյն այսուհետեւ
զյորջորջումն առցէ ծնիցեալս»: Իսկ
նորին մայրն ասէր. «Ոչ կո-
չեացի Չաքարիսս»՝ որպէս մար-
գարեւոհի ծանուցեալ եւ ոչ՝ առ ի
հօրէն ուսեալ զանունն: Իսկ ան-
կատրթն մնային Չաքարիայ, թէ
զի՛նչ կոչեացէ՛ վիճելով ընդդեմ
Եղիսաբեթի: Քանզի ոչ ունիս
ասել, ո՛վ կին դու, ազգակից զոք,
որ Յովաննէս կոչիր: Ամենեքեան
մերձ կամք, զոր ինչ կամիս յոր-
ջորջումն ձօնեայ մանկանն: Չայս
ասելով՝ ոչ հաւանեցուցանէին:

Առնուին այնուհետեւ դա-
տաւոր զանձայնն եւ, ձեռքըն նշա-
նակելով, հարցանէին զանունն,
քանզի կապեալ էր զլսելութիւնն
եւ զլեզուին զգայութիւն քահանա-
յին: Արդ, ակն արկելով ասեմ
զդատն եւ առնուն զվարկն. ան-
ձայն ասկս առաքողն, անձայն

նուող սաղմոսերգութիւնը. Մկրտչի
մասին փոքր–ինչ պիտի խօսեմ՝ յի-
շելով ազգակիցների հաւաքը:

Քանզի «Ի՛նչ ենք կոչելու»,–
ասում էին ժողովուածները, որ Չա-
քարիային էին դիմում անուկ կնոջ
առաջին եւ միակ եւ սպասուած
ծնունդի կապակցութեամբ:– Ի՛նչ
ենք ասելու նրան, որ զողացաւ իր
հօր ձայնը. Չաքարիայից ծնուած
որդին Չաքարիա պէտք է կոչուի:
Քանզի, ըստ հրահանգի յղացուելով,
իր հօր ձայնը յափշտակեց, ուստի
այսուհետեւ թող նոյն յորջորջումը
առնի ծնուածը»: Իսկ նրա մայրը
ասում էր. «Չաքարիսս չպէտք է կո-
չուի»՝ անունն իմանալով որպէս
մարգարեւոհի եւ ոչ թէ հօրից սովո-
րած լինելով: Իսկ պատշաճապաշտ-
ները, Եղիսաբեթի հետ վիճելով,
թողնում էին Չաքարիայի վճռին, թէ
ինչ է կոչելու: «Քանզի, ով դու,
կին,– [ասում էին նրանք],– քո
ազգակիցների մէջ չես կարող նշել
մէկին, որ Յովաննէս կոչուի: Բոլո-
րին էլ համաձայն ենք, ինչ անուն
որ կամենում ես, ձօնիր մանկանը»: Այս
ասելով՝ չէին կարողանում հա-
նոգել:

Այնուհետեւ անձայնին դա-
տաւոր են կարգում եւ, ձեռքերով
նշաններ անելով, անունն էին հարց-
նում, քանզի կապ էին ընկել քահա-
նայի լսողութիւնն ու լեզուի զգայու-
թիւնը: Այսպէս ուրեմն՝ ակնարկե-
րով վճիռ են կայացնում եւ ընդու-
նում են անունը անձայն առաքողի

առնէին դատաւոր: Քանզի, առեալ
հօրն տախտակ, վարկաւորեաց
զծեռն փոխանակ լեզուի առեալ ի
պէտս. «Առ,— ասելով,— մանուկ,
զանունդ եւ լոյժ զլեզուոյս իմոյ
կապանս, ընկալ, որդեակ, զոր-
ջորջումնս եւ ի բաց վճարեալ զիս
յանձայնութենէս:

Տեսի, որում ոչ հաւատա-
յին, առի, զոր կորուսին: Ոչ է ար-
ժան անձայն գոյ ծնողիս: Մանո՛
ի՞նձ զծայնս եւ զբան, ծնիցեալդ
որդի»: Չայս գրելով ասէր, եւ մա-
նուկն լալամնչելով զհայրն ի դա-
տապարտութենէն վճարէր: Իսկ
ընտանիքն եւ ազգակիցքն, բար-
բառեալ զանձայնն տեսեալք,
սքանչանային՝ ցմիմեանս ասելով
զայս. «Չի՞նչ լինիցի արդեօք մա-
նուկս¹»: Տղայ աստուածագգեատ
ստացաւ Չաքարիաս: Հոգի Աս-
տուածային յառաջազայակից եղեւ
ի յարգանդէ սորին որդւոյ՝ ի
խանձարուրս յածելով եւ լալամնչե-
լելով: Այսպիսի իրս սքանչելա-
գործէ»:

Մինչեւ ցայս վայր ածեալ
զմեզ շարագրողի անտարանի՛ն՝
զայն լռեաց՝ ասելով. «Եւ էր յա-
նապատի մինչեւ յօր երեւելոյ և ո-
րա Իսրայիլի»²* Արդ, հետեւաբար
զՏէրունական ծնունդն աստեւարա-

համար՝ անձայնին դատաւոր կար-
գելով: Քանզի հայրը, մի տախտակ
վերցնելով, լեզուի փոխարէն ձեռքե-
րը գործի դնելով, անուանակոչեց.
«Վերցրու,— ասելով,— մանուկ,
անունդ եւ արձակիր իմ լեզուի կա-
պանքները, ընդունիր, որդեակ, այս
յորջորջումը եւ ազատիր ինձ այս իմ
անձայնութիւնից:

Տեսայ անհաւատալին, ձեռք
բերեցի կորուսեալը: Պատշաճ չէ
ծնողին անձայն լինել: Ճանաչել
տուր ինձ թո՛ ձայնը եւ խօսքդ, ո՛վ
ծնեալ որդի»: Այս գրելով էր ասում,
եւ մանուկը լալամնչելով հօրն ազա-
տեց դատապարտութիւնից: Իսկ
հարազատներն ու ազգակիցները,
անձայնին բարբառելիս տեսնելով,
սքանչանում էին՝ հետեւեալը միմե-
անց ասելով. «Արդեօք ի՞նչ կլինի
այս մանուկը¹»: Աստուածագգեստ
տղայ ստացաւ Չաքարիան: Աստ-
ւածային Հոգին դեռ արգանդից սրա
որդու հետ էր՝ խանձարուրի մէջ
դրուելով եւ լալամնչելով: Այսպիսի
բաներ է սքանչելագործում»:

Մինչեւ այստեղ է մեզ
հասցնում անտարանիչը եւ լռում
այլ բաների մասին՝ ասելով. «Եւ
մնում էր անապատում մինչեւ Իս-
րայիլում նրա երեւալու օրը»²*: Արդ,
այդ պատճառով էլ Տիրոջ ծննդեան

նեաց, զոր կարեւոր է վերապատ-
մել²: «Եւ եղև,— ասէ,— յատուրն այ-
նուսիկ, ել հրաման յԱզոստոս
կայսերէ, աշխարհագիր առնել
ընդ ամենայն տիեզերս»¹*: Յա-
ռաջ թան զտէրունական ծնունդն
տնօրինութեամբ իմն եղև ազգին
աշխարհագրութիւն, թանզի ոչ էր
իրաւ ընդ տիեզերաց աշխարհագ-
րիլ բարձողին զմեզս աշխարհի:
Ոչ էր պատշաճ ընդ ծառայս թա-
ղաքագրիչ²* ամենեցունց Տեսունն
եւ Գիտոյ: Ոչ էր պարտ³ առ ժամա-
նակեայ⁴ կեսարիէն⁵ հարկս ի վե-
րայ դնել յախտենական Թազաւո-
րին:

Արդ, աստուածային իմն
տնօրէնութեամբ յառաջ, թան զՏէ-
րունական ծնունդն աշխարհագ-
րութեան⁶ վարկ ունողացն հրա-
մանագրիւր, զոր տեղեկացեալ
Յովսէփու եւ, թողեալ զՆազարէթ,
պանդիստանայր ի Բեթղէմ⁷ հլու
եղեալ աշխարհագրութեան⁸ կե-
սարու, միակգամայն եւ՝ աստու-
ածային աշխարհագրութեան⁹:
Թանզի «Եւ դու, Բեթղէմ,— ասէ,—
երկիր Յուդայ, ոչ երբէք սակաւաւ,
որ իցես լինել յիշխանս Յուդայ, ի
թէն ելցէ Ինձ իշխան, որ հովուես-
ցէ զժողովուրդ Իմ զԻսրայիլ»²*¹⁰:
Արդ, չոգաւ ի Բեթղէմ¹¹ Յովսէփ՝
ունելով յոյ զխօսեցեալն, զոր ի

մասին ասեմաբանեց, որ կարեւոր է
վերապատմել: «Եւ այն օրերին,—
ասում է,— Օգոստոս կայսեր կողմից
հրաման ելաւ ամբողջ աշխարհում
աշխարհագիր անելու մասին»³*:
Մինչեւ Տիրոջ ծնունդը ժողովրդին
աշխարհագիր անելու գործը տնօրի-
նութեամբ էր լինում, թանզի արդա-
րացի չէր լինի աշխարհագիր անել
համայն տիեզերքի մեղքերը բարձո-
ղին: Պատշաճ չէր լինի ծառաների
հետ աշխարհագիր անել բոլորի Տի-
րոջն ու Գլխաւորին: Վայել չէր, որ
անցողիկ կեսարը հարկ դնէր յախ-
տենական Թազաւորի վրայ:

Արդ, Տիրոջ ծնունդից առաջ
աստուածային մի տնօրինութեամբ
աշխարհագիր լինելու հրաման է
տրուում, որի մասին տեղեկանալով՝
Յովսէփը թողնում է Նազարէթը եւ
պանդիստում Բեթղէմ՝ հնազան-
դուելով կեսարի աշխարհագրին, մի-
աժամանակ նաեւ՝ աստուածային աշ-
խարհագրին: Թանզի «Եւ դու, Բեթ-
ղէմ,— ասում է,— Յուդայի՛ երկիր,
բնաւ նուազը չես լինելու Յուդայի
իշխանների մէջ, թո՛ միջից Ինձ մի
իշխան է ծնուելու, որ հովուելու է
Իսրայիլի Իմ ժողովրդին»¹*: Արդ,
Յովսէփը զնաց Բեթղէմ՝ հետը
տանելով յոյ նշանածին, որին հրեշ-

1* Ղուկ. Ա 66
2* Ղուկ. Ա 80

1* Ղուկ. Բ 1
2* Միքիա Ե 2

հրեշտակէն յանձն առնուլ հրամայեցաւ: Բանգի ի տեսեան հրեշտակի ի վերայ կացեալ արդարոյն ասէր. «Յովսէփ, որդի՛ Դաւթի, մի՛ երկնչիր առնուլ աքթեզ զՄարիամ կին ըն^{1*}: Մի՛ երկնչիր, զոր քո Տէրն յանձն էաւ մայր առնել, մի՛ երկնչիր առնուլ. զի որ հրամանատրեաց ոչ շնայն^{2*}, ի դմա է: Մի՛ երկնչիր առնուլ, քանզի որովայնիդ մեծութիւն ազատ է ի մեղաց: Մի՛ երկնչիր առնուլ, քանզի չէ ի հեշտութենէ՛ ծնունդ դրա, այլ կուտութեան պահապան է կրեալդ ի դմա. անմշակելի պտուղդ, ընդունարան Աստուածութեանն է որովայն դրա, Բան է եւ ոչ՝ անուանութիւն, զաւ հարան ածեաց շնորհ, եւ ոչ խառնակումն յոփացոյց: Գովելով զքո պարկեշտութիւնդ՝ ուսուցի զխորհուրդդ»:

Չայտսիկ լուեալ Յովսէփու, այն ինչ հանդերձ Կուսիւն պանդխտանայր ի Բեթղէմ, եւ քարայրեալ, ոչ տուն գտեալ, ի մտոր զԾնիցեալն ընկողմնեցոյց զխուարհեցուցանողն երկնից, եւ աթոռ էր թագաւորական անբանիցն սեղան: Վասն որոյ կարեւոր է ինձ զյախտենից մարգարեան կոչել:

տակը հրամայեց իր մօտ վերցնել: Որովհետեւ գլխավերեաւ կանգնած հրեշտակը տեսիլքի մէջ ասաց արդարին. «Յովսէփ, Դաւթի՛ որդի, մի՛ երկնչիր քեզ մօտ առնել Մարիամին քո կնոջը^{2*}: Մի՛ երկնչիր նրանից, ում քո Տէրը յանձն առաւ Իրեն մայր անել, մի՛ երկնչիր նրան վերցնել. քանզի Նա, Ով հրաման տուեց ջնանալ^{3*}, դրա մէջ է: Մի՛ երկնչիր վերցնել, քանզի այդ որովայնի մեծութիւնը ազատ է մեղքից: Մի՛ երկնչիր վերցնել, քանզի դրա ծնունդը հեշտութիւնից չէ, այլ կուտութեան պահապանն է դրանում՝ այդ անստեղծ պտուղը, Աստուածութեան ընդունարանն է դրա որովայնը, Բան է եւ ոչ՝ անուանութիւն, սրան հարսնութեան շնորհը պարգեւուեց, եւ ոչ թէ խառնակումը յղփացրեց: Գովելով քո պարկեշտութիւնը՝ այդ խորհուրդն ուսուցանեցի»:

Այս լսելով՝ Յովսէփը, որ Կոյսի հետ պանդխտեց ի Բեթղէմ եւ, տուն չգտնելով, քարայրում պատսպարուեց, երկինքը խոնարհեցնող Ծնունդին մտորի մէջ պառկեցրեց, եւ անբան անասունների սեղանը եղաւ Թագաւորական Աթոռ: Այս առիթով ինձ համար կարեւոր է յախտենութեան մարգարեներին վկայակոչել:

Աղէ, ասա՛ ինձ, ո՛վ Մովսէս եւ Եզեկիէլ եւ Եսայի եւ Դանիէլ, ի ձեռն աստուածային բանից ձերոց, որպէս թէ բերանով խոստովանիք, եւ պատմէք մեզ՝ զհա՛րդ ձեզ ի տեսիլ գոյր Աստուած, յորում Աստուածութիւնն իմացայք:

«Տեսի,– ասէ Մովսէս,– գտեղիւն, ուր կայր Աստուած, եւ ի ներքոյ ոտից Նորա, որպէս գործած շափիւղայ, որպէս հաստատութիւն երկնի մարդութեանք»^{1*}:

«Տեսի,– ասէ Եսայի,– զՏէր՝ նստեալ ի վերայ աթոռոյ բարձրացելոյ եւ վերացելոյ յոյժ»^{2*}:

Եւ Եզեկիէլ ասէ, թէ՛ «Որպէս հաստատութիւն, որպէս տեսիլ խառնումոյ հալականաց, անանութիւն աթոռոյ եւ անանութիւն մարդոյ ի վերայ Նորա, եւ հուր ի միջի Նորա, եւ լոյս շուրջ զՆովա»^{3*}:

Եւ դու, Դանիէլ. «Բոց հրոյ,– ասէ,– աթոռ Նորա, եւ անիւ կառաց Նորա հուր կիզող, եւ գետ հրոյ կլանէր առաջի Նորա»^{4*}:

Արդ, Որ այդպէս մարգարեիցն երևեցաւ, ի մտրի կայր ծնիցեալ¹² եւ ի խանձարուրս պատեալ, Որ զամենայնս ուղղէ ի

Ուրեմն, ասացէ՛ք ինձ, ո՛վ Մովսէս եւ Եզեկիէլ, Եսայի եւ Դանիէլ, ձեր աստուածային խօսքերով, որպէս թէ ձեր բերանով էք խոստովանում ու պատմում մեզ, ասացէ՛ք Աստուած ինչպէ՛ս կար տեսիլքի մէջ, որից իմացաք Աստուածութիւնը:

«Տեսայ,– ասում է Մովսէսը,– այն տեղը, ուր Աստուած էր, եւ Նրա ոտքերի ներքոյ, որպէս գործած շափիւղայ, իր մաքրութեամբ որպէս երկնքի հաստատութիւն»^{1*}:

«Տեսայ,– ասում է Եսային,– Տիրոջը՝ նստած բարձր եւ յոյժ վերացած աթոռի վրայ»^{2*}:

Եւ Եզեկիէլն է ասում, թէ՛ «Որպէս հաստատութիւն, որպէս ջերմահալոցքի խառնումոյ տեսիլք, աթոռի անանութիւնը եւ մարդու անանութիւնը Նրա վրայ, եւ հուրը՝ Նրա մէջ, եւ լոյսը՝ Նրա շուրջ»^{3*}:

Եւ դու, Դանիէլ. «Կրէ բոց է,– ասում է,– Նրա աթոռը, եւ Նրա կառքի անիւը՝ կիզող հուր, եւ հրէ գետ էր դուրս ելնում Նրա առաջ»^{4*}:

Արդ, Ով այդպէս երեաց մարգարեներին, մտորի մէջ էր ծընել եւ խանձարուրի մէջ պատուել, Ով ամենայն ինչ ուղղում է դէպի

1* Մատթ. Ա 20

2* Եւր Ի 13

1* Եւ. Ձ 1

2* Եզեկ. Ա 26

3* Եզեկ. Ա 26

4* Դան. Է 9

վայր՝ լալով, իսկ ի վեր՝ փառաւորելով: Բանգի հրեշտակը երեսեայ փառաբանէին զհովիւսն, պատփրէին հովիւացն՝ «Աւետարանենք, — ասելով, — ձեզ ուրախութիւն մեծ, անտարանենք խնդութիւն եւ պարոսս հաղորդ առնենք զձեզ: Աւետարանենք ձեզ, որք յԱդամ այդ, քանզի ծնիցաւ Ադամ՝ վճարումն բերելով պատուեաց ազգի ձերոյ: Խայտացէք, ազգք, զի Որ Թագաւոր է, հեռուստ հման(՛)չիք: Չիք ինչ ընդ մէջ սահման երկնի եւ երկրի: Հրեշտակաց եւ մարդկան ճոյն պատիւ: Բանգի զքարայրս զայս, ո՛վ հովիւք, գնացեալ աստուածային արքունիս՝ տեսէք զԱդամայ Ստեղծիչն, միանգամայն եւ՝ թողն: Ի ծննդեանն ի խանձարոյրս պատեալ՝ զմեղացն լուծանելով զկապանս: Ի մտոր երկայ զյարուցող մեռելոցն ի զերեզմանաց»: Չայս ասացեալ՝ զհովիւսն առաքեցին:

Իսկ Աստուած բարբարոսացն առաքել յերկնուստ, որպէս թղթոյ ինչ աստեղն պիտացեալ ծագման: «Մինչեւ ցե՛րք, — ասելով, — զարփիդ, ո՛վ մոգք, եւ զերկինս կոչէք աստուածս: Մինչեւ ցե՛րք հուր, որ առ ի ձէնք, աստուած անուանի: Ոչ Աստուած այսոքիկ, ո՛վ մարդիկ, այլ՝ տարերթ, ուսուցիչք, եթէ ով է Աստուած: Արարածք Իմ ոչ ունին զԻմ զպատիւ, ծառայք գոյով՝ ոչ կարեն

ցած՝ լալով, իսկ դէպի վեր՝ փառաւորելով: Բանգի հրեշտակները երեսալով փառաբանում էին հովիւների մօտ, պատփրոյում էին հովիւներին՝ ասելով. «Աւետարանում ենք ձեզ մեծ ուրախութիւն, անտարանում ենք խնդութիւն եւ ձեզ հաղորդակից ենք անում այս տօնախմբութեանը: Աւետարանում ենք ձեզ, որ այդ Ադամի մէջ էք, քանզի ծնուեց մի Ադամ, որ ազատելով պատուեց ձեր ազգը: Ծնծացէ՛ք, ազգեր, քանզի Նա, Ով Թագաւոր է, այլեսս հեռու չէ: Չկայ ոչ մի սահման երկնքի ու երկրի միջեւ: Հրեշտակներին ու մարդկանց նոյն պատիւն է: Բանգի, ո՛վ հովիւներ, այս քարայրն այցելելով որպէս արքայական արքունիս՝ տեսէ՛ք Ադամի Ստեղծիչն, միաժամակ եւ՝ թողանը՝ ծնուելիս խանձարորի մէջ պատուած՝ մեղքերի կապանքներն արձակելիս, մտորի մէջ դրուած՝ գերեզմաններից մեռելներին յարութիւն տուողին»: Այս ասելով՝ հովիւներին առաքեցին:

Իսկ Աստուած բարբարոսներին եր առաքում երկնքով՝ ինչ—որ թղթով աստղի անհրաժեշտ ծագումը ցոյց տալով: «Մինչեւ ե՛րք, — ասելով, — ո՛վ մոգեր, արփի՛ն եւ երկինքն աստուածներ էք կոչելու: Մինչեւ ե՛րք հուրը, որ ձեզ համար է, աստուած պիտի անուանուի: Մրանք աստուածներ չեն, ով մարդիկ, այլ՝ տարերթներ, արդ, ուսանէ՛ք, թէ ով է Աստուած: Իմ արարածներն Իմ պատիւը չունեն, ծառաներ լինելով՝ անկա-

բժնաբարութ լինել: Ընդ ծառայակիցք եւ ոչ իմ յանգիտապատիւք: Բանգի ահա երկին, զոր մոլորեալ աստուած կոչէք, օտար շարժմանք յԻմ երկրպագութիւն ձեզ առաջնորդէ»:

Չայս ասելով՝ զաստղն որպէս սիւն ետ օգնակաւ: Եւ այսպէս զխուժարուծան, որպէս երբայեցուցն ձեռն տալով, էած յերկիրն Աւետեաց՝ ընձայս բարձեալս եւ ոչ տրտնչեալս, ոսկի բերեալս, ոչ ցանկացեալս մտոյ:

Եւ զի ձեզ, ո՛վ սիրելիք, զմոգուցն ցուցից զհաւատարմութիւն միանգամայն եւ՝ զհրէիցն անհաւատութիւն¹³: Վասն Հերովդի թագաւորութեանն զանկալացաւ ի նոցանէ՛ զաստղն: Չորօրինակ եւ զհրեայսն եթող Մովսէս յանպատիւն¹⁴: Իսկ՝ սոքա ոչ այնպէս, որպէս նոքա անդրադարձութիւն ինդրեցին կամ¹⁵ աստուածս ոմանս յիշեցին: Այլեւ¹⁶, ի թաքչել քարոզչին, ինդրէին զքարոզեալն առ¹⁷ ի նմանէ՛ «Ո՛ր է, — ասելով, — ո՛վ հրեայք, ազգիդ¹⁸ Թագաւոր, ո՛ր է, Որ ձեզ ծնաւ¹⁹, իսկ մեզ՝ տակաւին եսս անյայտ²⁰: Մի՛ թագուցանէք զԹագաւորն, զՈր աստղ յայտնեաց եւ քարոզեաց²¹: Ծուցէ՛ք, ո՛վ իսրաւէացիք, զՈր երկին²² երեսեցոյց մեզ, Թագաւոր թագաւորաց է ճշմարտաբար²³, Որոյ նշանն յերկինց²⁴: Եւ ո՛վ

րող են բռնացող լինել: Ընդ ծառայակիցներն են եւ ոչ առանց իմանալու՝ պատուելի: Բանգի ահա երկինքը, որին մոլորութեամբ աստուած էք կոչում, [ձեզ] անձանօթ ազդեցութեամբ Ինձ երկրպագելուն է ձեզ առաջնորդում»:

Այս ասելով՝ աստղը որպէս սիւն օգնակաւ տուեց: Եւ այսպէս, խուժարուծներին, որպէս թէ երբայեցիւների ձեռքը յանձնելով, Աւետեաց Երկրի մէջ դրեց՝ առանց տրտնջալու ընձաներ վերցրածներին եւ առանց ակնկալիքի ոսկի բերողներին:

Երկու խօսք էլ, ո՛վ սիրելիներ, որպէսզի ձեզ ցոյց տան մոգերի հաւատարմութիւնը, միաժամանակ եւ՝ հրեաների անհաւատութիւնը: Հերովդէսի թագաւորութեան պատճառով նրանցից երես թեթեց աստղը: Նոյն օրինակով էլ Մովսէսը հրեաներին թողեց անապատում: Բայց սրանք, ի տարբերութիւն նախորդների, նոյնիսկ վերադարձ չցանկացան եւ ոչ էլ աստուածներից ոմանց յիշեցին: Այլեւ՝ ուղեկցի անհետանալուց յետոյ նրա քարոզածն էին փնտրում՝ «Ո՛ր է, — ասելով, — ո՛վ հրեաներ, ձեր ազգի Թագաւորը, ո՛ր է Նա, Ով ձեր մէջ ծնուեց, իսկ մեզ դեռեսս անյայտ է: Մի՛ թաքցրէք Թագաւորին, Ում մասին աստղը յայտնեց ու քարոզեց: Ծոյց տուէ՛ք, ո՛վ իսրայէլացիք, Նրան, Ում երկինքը մեզ երեսցրեց, Նա, Ով ճշմարտապէս Թագաւորն է թագաւորների, Ում նշանը երկնքից է: Ո՛վ է ար-

արդեօք իցէ Սա, որ զանցասահմանէ յազգէս, մանաւանդ, եթէ երկնային հրաման առաքեալ առ մեզ»: Չայտսիկ ասէին, եւ բանն թան զբան արագագոյն յառաջեաց ի լսելիս Հերովդի: Իսկ Հերովդէս անտարանութեամբն, որպէս զրոնցով ինդրէր զասացեալսն, եւ զմեկնիչս օրինացն հաւաքեալ հարցանէր: Իսկ կոչեցեալքն պատմէին, որպէս զհոտէինն, թանգի տակաին ոչ էին յաշաղանք, որ գոհանային զճշմարտութիւնն: «Ի Բեթղէմ, - ասէին, - Հրէաստանի, թանգի անտուածային բանն յառաջ թան զբազում ազգն նախ ասաց զայս²⁵»: Չայս լուեալ Հերովդի²⁶, գաղտ²⁷ կոչեաց զնոզսն. «Երթա՛յք, - ասէ, - տեղեկացայք, եւ զիս²⁸ երկրպագութեան ատէք հաղորդ: Բանգի հեշտայի է ինձ, թէ պէտ եւ պակօք զոմ պերեւեթեալ²⁹ եւ զգնացիցն բազմութիւն առաքեցէք առ իս՝ Հերովդէս»: Եւ այլ ազգ եւս³⁰ եւ «զաստեղն ասացէք ինձ զժամանակն, թանգի օր է պաշտելի, յորժամ աստեղն Նորա եղէ ծագումն»: Այսպիսի իմն³¹ ասելով, այլ ոչ խորհելով՝ առաքեաց զխուժարուժնն³²: Իսկ որ նոցա վարկադակի³³ երեւեցաւ առաջի դրանցն³⁴ անասյր առաջնորդ աստղն՝ զճանապարհազնացութեան նոցա ունելով զփոյթութիւն³⁵: Իսկ մոզքն³⁶ քարանձաւ տեսանելով եւ ոչ թագաւորութիւն, որպէս կարծէինն, ի բազում ժամս

դեօք լինելու Սա, որ չի ճանաչում Իր ազգի կողմից, մանաւանդ, որ երկնային հրաման է առաքուել առ մեզ»: Այսպիսի բաներ էին ասում, եւ խօսքը, խօսքից առաջ ընկնելով, հասաւ Հերովդէսի ականջին: Իսկ Հերովդէսը, անտիպը լսելով, ասեւ զրոնցելով, փնտրում էր ասուածները. եւ, հաւաքելով օրենքների մեկնիչներին, հարցուփորձ էր անում: Իսկ հրաւիրուածները պատմում էին, ինչպէս զհոտէին, թանգի տակաին չկային յաշաղանքներ, որ ճշմարտութիւնը կարողանային կեղծել: «Հրէաստանի Բեթղեհէմում, - ասում էին, - պատահեց, թանգի աստուածային խօսքը բազում ժամանակներ առաջ նախապէս այս ասաց»: Հերովդէսը, այս լսելով, գաղտնի կանչեց մոզերին. «Կզնաք, - ասում է, - կտեղեկանաք եւ ինձ կհաղորդէք երկրպագելու համար: Բանգի ախորժելի է ինձ, թէպէտ եւ պակներով լինեմ պճնուած զնացողների բազմութիւնը առաքէք ինձ՝ Հերովդէսիս մօտ»: Եւ էլի ուրիշ բաներ եւ՝ «Ասացէք ինձ աստղի ժամանակը, թանգի պաշտելի է այն օրը, երբ Նրա աստղի ծագումը եղաւ»: Այսպիսի բաներ ասելով, բայց բնաւ էլ չխորհելով՝ առաքեց խուժարուժներին: Իսկ առաջնորդ աստղը, անասով նրանց, արագ երեւաց դռների առաջ՝ նրանց ճանապարհազնացութեանը հոգ տանելով: Իսկ մոզերը, քարանձաւ տեսնելով եւ ոչ թագաւորութիւն, ինչպէս կարծում էին, բազում ժամեր շարու-

պշուցեալք³⁷ հայէին յաստղն ի վերայ անձաւին, զտեղեկեալք եւ սքանչացեալք³⁸ այսպիսի ինչ առ միմեանս ասէին. «Չի՞ արդեօք, զի՞նչ, ո՛վ ճանապարհակիցք, զմտաւ ածելի է մեզ. երկին³⁹ կոչեաց եւ զանձան⁴⁰ եցոյց. ո՛չ թագաւորութիւն զգացոյց աստղն եւ տնկիկ եցոյց տառապելապետ⁴¹, Առաջնորդ երեւելի, իսկ տունս՝ զծուծ⁴²: Չի՞նչ պարտ է առնել⁴³: Խորհելի է մեզ այժմ ի մտանելս, մատիցուք, որպէս առ մահկանացու, եւ ո՛ւմ ի մահկանացուաց ծառայեաց⁴⁴ աստղ: Կպեսցուք⁴⁵, որպէս յերկրածին, այլ յաչաց հանէ ամենայն իրօք, որ զոս զգացոյց մեզ երկին, որ ընթացաւ ի տունս: Եւ ո՛վ ոք հաւանեցուցէ զգետեղեալ աստղս ընթանալ⁴⁶: Ո՛չ տեսանէք զհարդ զտեղեկեալ⁴⁷ կայ ի վերայ մեր, զի⁴⁸ ներքս գոյոյն զերկրպագութիւն պահանջել՝ ոչ թոյլ տալով յառաջ երթալ: Մի՛ լիցուք գողացեալք յերկրայնոցս⁴⁹, թանգի հաւատարմագոյնք թան զայտսիկ եւ երկնայինք⁵⁰: Գիտէ թաքչի ուր կամի Աստուած եւ լիկի տանելի: Արդ, թափեցուք յամանոցս ոսկի եւ կնդրուկ եւ զմուռս⁵¹. կամ թագաւոր⁵², կամ մահկանացու, կամ Աստուած պատարագիցի⁵³: Չայտսիկ ասացեալ՝ հանդերձ ընծայիք⁵⁴ մտին ընդ դուռն եւ, փայլատակմամբ մանկանն հարեալք⁵⁵ եւ անկեալք,

նակ ակնապիշ նայում էին անձաւի վրայի աստղին, տեղում զամուած մնալով ու սքանչացած՝ այսպիսի բաներ էին մեկ-մեկու ասում. «Ինչո՞ն է արդեօք այսպէս, ո՛վ ճանապարհակիցներ, ինչպէ՞ն դա մենք կարող ենք հասկանալ. երկինքը կոչեց եւ անձաւը ցոյց տուեց: Արդեօք թագաւորութեան մասին չյայտնե՞ց աստղը, բայց թշուառների տնակը ցոյց տուեց. Առաջնորդը՝ երեւելի, իսկ տունը՝ արքայիկ: Ի՞նչ պէտք է անել: Այժմ մտնելիս խորհելի է, թէ որպէս մահկանացուի պէտք է մօտենանք, բայց մահկանացուներից ո՛ւմ ծառայեց աստղը: Կհպուենք որպէս երկրածին մեկին, թէւ աչքերից ըստ ամենայնի երեւում է, որ հե՞նց դրա մասին յայտնեց մեզ երկինքը՝ դէպի տուն ընթանալով: Եւ ո՛վ հաւանութիւն կտայ հաստատուն աստղի ընթանալուն: Չէ՞ք տեսնում, թէ ինչպէս է զամուած մեր գլխավերեւում, թանգի, ներսում եղողին երկրպագել պահանջելով, թոյլ չի տրուում առաջ ընթանալ: Մի՛ եղէք երկրայիններից գողացուածներ, թանգի երկնայինները սրանցից ավելի հաւատարիմ են: Գիտի թաքնուել ուր կամենում է Աստուած եւ լինում է տանելի: Արդ, ամաններից ոսկի, կնդրուկ ու զմուռս պիտի թափենք, թագաւորը կամ մահկանացուն կամ Աստուած պիտի պատարագուի»: Այս ասելով՝ ընծաներով հանդերձ դռնով մտան եւ, մանկան փայլատակութիւնից ցնցուելով ու

բարեպաշտաբար երկրպագեցին՝ ուղղապես այսպես⁵⁶ ասելով. «Աստուած ոչ երկինք եմ, եւ ոչ՝ հուր, եւ ոչ՝ ի տարեղջ այլ ինչ⁵⁷: Երկրրպագեցաք հրոյ, այլ այսպիսի հուր ոչ տեսաք. անհանդուրժելի ճառագայթք, որ⁵⁸ ի տղայոյդ արծակին, անտանելի լոյս պատահե, որք հալիկ կամին:

Սա մարդկան կարգաւորիչ, եւ նշան փայտակումնդ:

Մա⁵⁹ երկնից ուղղիչ, եւ գրաւէ աստղդ⁶⁰:

Սա աշխարհի փրկիչ, ոչ⁶¹՝ ազգի թագաւոր⁶², եւ այսմիկ վկայք ենք»:

Այսպիսիք⁶³ էին թերեւս երբեք մոզուցն բանք⁶⁴:

Իսկ մայր սորիւն⁶⁵ ոչ արտաքոյ երկիւղի եղեւ՝ զբարբարոսացն ընծայս⁶⁶ տեսեալ, եւ այսպիսի ինչ թերեւս ասէր. «Ով երկրպագեալ պանծալի⁶⁷ Մանուկ, Դու քահի՛չ իմ լեր, որ կամաւ առ ի յինէն ծնար, քանզի⁶⁸ զի՛նչ վասն Քո զնտաւ ածից, անզիտանամ. խանձարուրք տառապելապետք⁶⁹ եւ ընծայք⁷⁰ թագաւորականք, անբանից մտոր եւ բարբարոսաց երկրպագութիւն, մայր՝ պանդուխտ, եւ աստղ՝ պաշտպան: Ով ոք, որ դեակ՝, զոսաւ կոչեաց⁷¹ ի պարսից, ո՛վ⁷² զՅովսէփ զգացոյց նոցա խօսն այր, զհա՛րդ եղեւ երե-

ւնկնելով, բարեպաշտաբար երկրպագեցին՝ ուղղապես այսպես ասելով. «Աստուած ո՛չ երկինքն է, ո՛չ հուրը եւ ո՛չ էլ տարերքներից ուրիշ որեւէ մեկը: Հրին երկրպագեցինք, բայց այսպիսի հուր չտեսանք. այդ տղայից արծակտող անհանդուրժելի ճառագայթները անտեսանելի լոյս են տալիս, որոնց կամենում ես հալուել:

Սա մարդկանց կարգաւորիչն է, եւ այդ փայտակումը Նրա նշանն էր:

Սա երկնքի ուղղիչն է, եւ տիրականն է այդ աստղը:

Սա աշխարհի փրկիչն է ոչ թե՛ ազգի թագաւոր, եւ սրան մենք վկայ ենք»:

Այսպիսին էին թերեւս մոզերի խօսքերը:

Իսկ Սրա Մայրը, բոլորովին էլ ոչ առանց երկիւղի բարբարոսների ընծաները տեսնելով, թերեւս այսպիսի մի բան պետք է ասած լինէր. «Ով երկրպագելի, պանծալի Մանուկ, Դու եղիր իմ մեղքերի ջաւիչը, Դու, որ կամովին ինձանից ծնուեցիր, քանզի թե՛ ինչ պիտի խորհեմ Քո մասին, չգիտեմ. խանձարուրներ՝ թշուառներիցն պատշաճող, եւ ընծաներ թագաւորական, անբանների մտոր եւ բարբարոսների երկրպագութիւն, մայրը՝ պանդուխտ, եւ աստղը՝ պահապան: Ով որդեակ, կանչեց սրանց պարսիկներից, ո՞ր այրը նրանց տեղեկացրեց Յովսէփի խօսքերը, ինչպէ՛ս եղաւ

ու՛մն աստեղն, ո՛վ մոզք, ասացէ՛ք եւ երթեալ քարոզեցէ՛ք եւ անդ, գոր ինչ տեսէք: Քանզի հիացուցանէ զիս հրեշտակդ՝ զնստեալ ի տան հարսնացուցեալ անյայտ փեսայի: Որովայնի մեծութիւն ինձ եղեւ ողջոյն դորա, ծնայ Որդի եւ զամուսնութեան մերձարուրթիւն ոչ գիտեմ: Կաթին աղբերս ստացեալ ունիմ, եւ կուսութեանս բաշխումն անկապտելի է:

Արդ, զի՛նչ այսուիտեւ կոչեցից զՄա, ասել ոչ կարեմ: Հայր ասացից, զՈր եւ անախտաբար յղացայ եւ անվնասաբար ծնայ⁷³:

Արդ, երթեալ քարոզեցէ՛ք⁷⁴, ո՛վ մոզք, զխորհուրդդ⁷⁵, գոր տեսէք, եթէ՛ ծնաւ կին, գոր այր ոչ սերմանեաց, արբեցոյց ստիւն, գոր ոչ տնգեաց⁷⁶ ցանկութիւն. զայստիկ⁷⁷ զնոսա ասացեալ⁷⁸: Ասէ՛ եւ⁷⁹ ցՅովսէփ. «Ընկալ՝ զնոզար, ա՛ն եւ զընծայդ⁸⁰, ով Յովսէփ⁸¹: Ջի որ յայնժամ զհրեշտակն, այժմ զխուժարուժս առաքեաց առ մեզ. զնա՛ որպէս անտաւոր⁸², իսկ զոսա՛ որպէս ընծայաբերս⁸³: Քանզի Տէրս իմ ընդ ստեանքք է, եւ որդի, իսկ⁸⁴ դու առազաստասպասիկ եւ ոչ բնակից իմ, բանիւք այր իմ, եւ ոչ արդեանքք հայր դորա⁸⁵: Երկրրպագեա՛ ծննդեանս, ո՛վ Յովսէփ⁸⁶, որ վասն յրութեանն կասկածէիր, փառաւորեա՛ զծնելութիւնն⁸⁷, որ զմեծութիւն որովայնիս⁸⁸ բան-

աստղի երեւալը, ով մոզեր, ասացէ՛ք եւ, այնտեղ զնալով, քարոզեցէ՛ք ինչ որ տեսնում էք այստեղ: Քանզի ինձ հաւազդում է հարս առած անյայտ փեսայի տանը նստած այդ հրեշտակը: Դրա ողջոյնը ինձ եղաւ որովայնի մեծութիւնը, ծնեցի Որդի եւ ամուսնութեան մերձարուրթիւնը չգիտեմ: Կաթի աղբիր եմ ստացել, եւ անեղձ է կուսութեանս ընծան:

Արդ, այսուիտեւ ինչ պիտի կոչեմ Սրան, չեմ կարող ասել: Հայր պիտի ասեմ, Ում անախտաբար յղացայ եւ անվնասաբար ծնեցի:

Արդ, երթալով քարոզեցէ՛ք այդ խորհուրդը, ով մոզեր, որ տեսնում էք, թե՛ ծնեց կին, որին այրը չսերմանորեց, արբեցրեց ստիւնք, որի մէջ ցանկութիւնը չարմատաւորեց»:

Ասում է նաեւ Յովսէփին. «Ընդունիր այդ մոզերին, ա՛ն նաեւ այդ ընծաները, ով Յովսէփ: Քանզի նա այն ժամանակ հրեշտակին, իսկ այժմ խուժարուժներիցն առաքեց մեզ մօտ, նրան՝ որպէս անտաւոր, իսկ սրանց՝ որպէս ընծայաբերներ: Քանզի իմ Տէրը եւ որդիս ստիւնքներիս ներքոյ է, իսկ դու հարսանեաց առազաստի սպասարկուն ես եւ ոչ իմ բնակիցը, խօսքերով իմ այրը, իսկ գործով ոչ՝ դրա հայրը: Երկրպագիր ինձանից ծնուածին, ով Յովսէփ, դու, որ կասկածում էիր յրութեանս պատճառով, փառաբանի՛ր ծնունդը, ով՝ դու, որ մեծութիւնը որովայնիս

սարկեցեր»։ Այսօրիկ Մօրն եւ Կուսի բանք⁸⁹։

Իսկ մեք⁹⁰, ընդ մոզուցն նախանձայոյզ եղեալք ընդ հաւատարմութիւն, երկրպագութիւն, միանգամայն եւ ընծայս բերցուք բոլորեցունցսն։ Վասն զի ուր կամիմք, գտանենք զՆա. առաջի դրանց եկեղեցոյ նստի, եւ ի բանդի գտանենք զՆա՝ հայցեալ կերակուր եւ խոստացեալ կենդանութիւն⁹¹։ Այլ մոզքն, ընծայս բերեալ, որպէս⁹² աստուածային ուսոյց իմաստութիւն, աւետարանէ հրաման առին։ Իսկ մեք ի ձեռն աղքատաց կերակուր Զրիստոսի մատուցանելով, առցուք⁹³ ոչ հրաման, այլ՝ զնոսին իսկ զանդամս Զրիստոսի, Որոս⁹⁴ փառք եւ ունորութիւն յափտեանս. ամէն⁹⁵։

չարախօսեցիր»։ Մրանք էին Մօր եւ Կոյսի խօսքերը։

Իսկ մենք էլ, մոզերի հետ հաւատարմութեան ու երկրպագութեան համար նախանձայոյզ լինելով, միաժամանակ նաեւ բոլորին ընծաներ ենք բերելու։ Քանզի ուր կամենում ենք, գտնում ենք Նրան. նրստում է եկեղեցու դռների առջեւ, եւ բանտի մէջ ենք գտնում Նրան՝ կերակուր հայցող եւ կենդանութիւն խոստացող։ Իսկ մոզերը, ընծաներ բերելով, ինչպէս աստուածային իմաստութիւնը ուսուցանեց, աւետարանելու հրաման ստացան։ Իսկ մենք, աղքատների միջոցով Զրիստոսին կերակուր մատուցելով, հրաման չենք ստանալու, այլ նրանց իսկ Զրիստոսի անդամներին, Որին փառք եւ զօրութիւն յափտեանս ամէն։

Աղբիւրներ

- A=Չեռ.N 1525, թերթ 66բ–70բ
- B=Չեռ.N 1523, թերթ 57աբ
- C=Չեռ.N 993, թերթ 57բ–58ա

ՏԱՐԸՆԹԵՐՈՒՄՆԵՐ

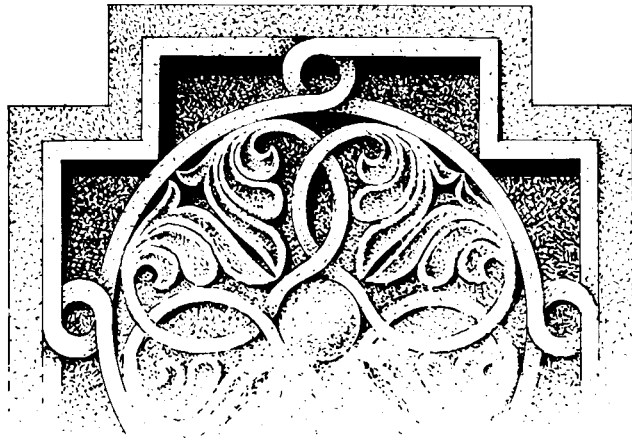
Խորագիր

BC չիք երանելոյս։

Բնագիր

1–2 BC չիք Պարտապանութեան ... վերապատմել։ 2ա՝ A քաղաքավարիլ։ 3 BC պատշաճ փխ պարտ։ 4 BC ժամանակեայ։ 5 BC կայսերն։ 6 A աշխարհագրութեանն։ 7 A Բեղդէմ։ 8–9 A աշխարհագրութեանն։ 9–10 BC չիք Ջանգի եւ դու ... Իմ գիւրայել։ 11 A Բեղդէմ։ 12 BC եղեալ փխ ծնիցեալ։ 12–13 BC չիք եւ ի խանձարուրս պատեալ ... անհաւատութիւն։ 14 BC յանապատին Սովսես։ 15 BC յորում փխ կամ։ 16 BC Այլ սոքա փխ Այլ եւ։ 17 BC չիք առ։ 18 B այլ գիտ փխ ազգիր։ 19 A ծնիցաւ։ 20 BC անյայտ եւս տակաւին։ 20–21 BC չիք Մի թագուցանէք ... քարոզեաց։ 22 BC աստղն փխ երկին։ 23 BC ճշմարտապէս։ 24 BC յերկնի։ 24–25 BC Եւ ով արդեալք ... ասաց զայս։ 26 BC Հերովդէս։ 27 BC չիք զաղտ։ 28 A զի փխ գիս։ 29 BC փերեւեթեալ։ 29–30 BC չիք եւ զգնացիցն ... ազգ եւս։ 31–32 BC չիք Այսպիսի իմն ... զխուժադուժն։ 33 A վաղ ուրեմն փխ վաղվաղակի։ 34 BC դրացն։ 35 A զփրկութիւն։ 36 A մոզք։ 37 BC պշուշեալ։ 38 BC զետեղեալ եւ սքանչացեալ։ 39 A երկինք։ 40 BC զանձաւ։ 41 BC տառապելապէս։ 42 A զձուձ։ 42–43 BC չիք Ջիւն ... առնել։ 44 BC սպասաւորեաց փխ ծառայեաց։ 45–46 BC չիք Հպեսցուք ... ընթանալ։ 46 A եկեալ փխ զետեղեալ։ 47 A եկեալ փխ զետեղեալ։ 48 A զգի։ 49 A յերկրայինցս։ 49–50 BC չիք քանզի ... երկնայինքն։ 51 A զմուտ։ 52 A թագաւոր է։ 53 BC պատարագեսցի։ 54 A ընձայիւք։ 55 BC հարեալք լինելին։ 56 BC ուղղապէս այսպէս։ 57 BC ոչ այլ ինչ ի տարերց։ 58 BC չիք որ։ 59–60 BC չիք Սա երկնից ... աստղը։ 61–62 BC չիք ... թագաւոր։ 63–64 BC չիք Այսպիսիք ... բանք։ 65 BC Նորա փխ սորին։ 66 A ընձայս։ 67 A Եւ մանուկ փխ եւ այսպիսի ... պանծալի։ 68 BC քանզի թէ։ 69 BC տառապելապէս։ 70 A ընձայք։ 71 BC կոչեաց զսոսա։ 72–73 BC չիք ով զՅովսէփ ... անվասաբար ծնայ։ 74 A ասացեք փխ քարոզեցեք։ 75 BC զխորհուրդտ։ 76 A սընկեաց։ 77–78 BC չիք զայսոսիկ ... ասացեալ 79 BC չիք եւ։ 80 A զընձայսդ։ 81 BC չիք ով Յովսէփ։ 82 BC զաւետաւոր։ 83 A ընձայաբերս։ 84–85 BC չիք իսկ դու ... Հայր դորա։ 86 A չիք ով Յովսէփ։ 87 BC զծնելութիւն։ 88 BC զգոգոյս փխ որովայնիս։ 89 A չիք այսոքիկ ... բանք։ 90–91 BC չիք իսկ մեք ... կենդանութիւն։ 92 BC եւ որպէս։ 93 C տացուք։ 94–95 BC որում վայել է փառք յափտեանս փխ որում ... ամէն։

ՏՕՆԿԵՕՍԱԿԱՆ

ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԲՈՍՏՐԱՅԻՌՅ Ի ԾՆՈՒՆԴԸ ԶՐԻՍՏՈՍԻ ԽՕՍԲ ԵՐԿՐՈՐԴ

Եկի՝ բերելով ձեզ զսօսիս խորհուրդ, ո՛վ սիրելիք Տեառն եւ Աստուծոյ՝: Մանուկ, բայց երիցագոյն քան զամենայն յախտեանս, եւ² տղա, բայց արարիչ ծնողին, մանուկ՝ ոչ գոյոյ հօր³, եւ որդի՝ ի մօրէ միայն: Ծնունդ՝ անհարսնացեալ, եւ երկունք անդրդելիք, Կոյս մայր սքանչելի եւ յառաջ քան զլինելն ոչ ի հաւատ եկեալ⁴: Քանզի ոչ երկունք ի կուսութեան արգելեալ են, եւ ոչ կուսութիւն ի յերկանց լուծեալ: Առ այսոքիւք եւ քարանձաւ երկինք եւ աստուածային տեղեացն ընդարձակա-

ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍ ԲՈՍՏՐԱՅԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԽՕՍԲԸ ԶՐԻՍՏՈՍԻ ԾՆՆԴԵԱՆ ԱՌԹԻ

Եկայ՝ բերելով ձեզ այս սօնի խորհուրդը, ո՛վ սիրելիներ Տիրոջ եւ Աստուծոյ: Մանուկ, բայց բոլորից առաւել երեցը յախտեան. եւ տղայ, բայց ծնողի արարիչ, մանուկ՝ առանց հօր, եւ որդի՝ միայն մօրից: Ծնունդ՝ անհարսնացեալ [Կոյսից], եւ երկունք անտանջայի, Կոյս մայր սքանչելի, որ լինելուց առաջ հաւատ չընծայեց: Քանզի երկունքը չարգելուց կուսութեամբ, եւ կուսութիւնը չլուծարուեց երկունքով: Մրանով հանդերձ քարանձաւն էլ երկինք է եւ առաւել ընդարձակ աստուածային բնակավայրերից, քանզի մարմնով

գոյն⁵, քանզի տարեալ լինի մարմնով, գոր երկինք ոչ տանէին: Մտոր անբանից պատուի Բանին, զի զքեզ զանբանի⁶ կոչեաց: Ոչ բնութեամբ այսպիսի գոյով յառաջն⁷ ըր, այլ յօժարութեամբ⁸ տազնապեալ ի վերջոյ զանբանիցն առնուլ զնմանութիւն: Աստուածապարտութիւն հրեշտակաց, միանգամայն եւ՝ մարդկան հասարակաց ոչ պատահէր առ միմեանս յառաջն: Իսկ այժմ սքանչելի իմն վայելուչ խորհրդոյս բարեխառնեալ պար եւ երգ վայելուչ երգեալ⁹ կատարմանցս, նաեւ ոչ աստեղացն բնութիւն անպաշտօնատար մնաց առ գործեցեալն: Քանզի ոչ միայն տեսանի ուրեք ուրեք ամենայն իրօք աստեղն ընթացք, որպիսի ոչ ծանեալ յառաջ բնութիւն, վասն զի եւ ոչ բնութեան Ստեղծիչն տնօրինաբար ծնանկիր: Երկրորդ՝ զի եւ¹⁰ ընդ մոզսն յասուրացուց¹¹ առ վերջինս Պաղեստինեայ ընթացոյց եզերս եւ զաստեղացն պաշտօնատարս Ստեղծիչն սպասատրս յարդարեաց: Ընծայս¹² խորհրդաբերս. Թագաւորութիւն ոսկով քարոզեալ, Աստուածութիւն կնդրկով, եւ թաղումն՝ զմտուլ¹³:

Եկի զվերինն՝ անմայր, ի վայր՝ անհայր քարոզել, զանմարմինն՝ ի մարմնի, զանբանն՝ ի ստեղծութեան, զանսկիզբն բնութեամբ սկիզբն առեալ տնօրէնութեամբ. զանտեսանելիւն¹⁴ ոչ յան-

պարունակում է Նրան, Ում երկինքը չէր կարող տանել: Անբանների մտորք Բանով է պատուում, որպէսզի թեզ՝ անբանիդ, կանչի: Քեզանից առաջ բնութեամբ այսպիսին չլինելով, բայց վերջում յօժարութեամբ իջնելով՝ անբաններին թեզ օրինակ է ցոյց տալիս: Հրեշտակների, միաժամանակ եւ՝ հասարակ մարդկանց կողմից Աստուծոյ երկրպագելու պարեգութիւնը իրար հետ առաջներում չէր պատահում, իսկ այժմ սքանչելի ու վայելչագեղ այս խորհուրդին բարեխառնում են կատարումն ազդարարող վայելչահունչ պարն ու երգը. նաեւ՝ աստղերի բնութիւնն էլ աներկրպագելի չմնաց գործնակաւնում: Քանզի ոչ միայն երբեմն-երբեմն ըստ ամենայնի տեսանելի է լինում աստղի ընթացքը, որպիսին անծանօթ էր առաջ բնութեան մէջ, որովհետեւ բնութեան Ստեղծիչը տնօրինաբար ծնում էր: Երկրորդ՝ քանզի ասորոց մոզերին եւս տարաւ, հասցրեց Պաղեստինի վերջին եզերքները ու աստղերի պաշտօնատարներին Ստեղծիչի սպասատրներ կարգեց: Խորհրդաբեր ընծաներ սահմանեց՝ թագաւորութիւնը քարոզելով ոսկով, Աստուածութիւնը՝ կնդրուով, եւ թաղումը՝ զմտուլով:

Վերեւում՝ անմայր, ներքեւում՝ հայր չունեցողին եկայ քարոզելու, անմարմինին՝ մարմնի մէջ, անբանիին՝ ստեղծութեան մէջ, բնութեամբ սկիզբ չունեցողին՝ տնօրինութեամբ սկզբնատրուած, անտե-

տեսանելի բնութենէն ի բաց կացեալ եւ գերեւեալն մարմնով ընկալեալ:

Եկի քարոզել զմերձակային գալուստ, զառնութեան լնորին զամենայնս, զակնելի թափումն Տեսան եւ ծառայի անճառ փրկութիւն:

Այսոքիկ եւն տօնիս խորհուրդ, այսոքիկ ընծայք տօնախմբութեանս եղեն: Բազում առ այսոքիւք, եւ անհասանելի առ ժամանակի եւ երկրային լեզուի տէրունական սքանչելիքն: Բայց ասացից, եթէ կամիք, եւ զպատճառս հրաշափառիցն¹⁵:

Այսոքիկ եւն մեծի տօնիս խորհուրդ:

Էջ Աստուած առ մեզ, զի մեք ելցուք, ուստի իշարն, մանաւանդ եթէ եւս ի մեծագոյնսն ամբարձեալք լիցուք դատարան¹⁶, քանզի ոչ եթէ դրախտ միայն բանի մեզ, այլ եւ ինքն իսկ երկինք ի բնակութիւն պատրաստի մեզ¹⁷, զի առաւել եւս յաշտկոտն հարցի, զոր դրախտին քաղաքացի տեսանել ոչ առնոր յանձն զնս՝ տեսանելով յերկինս թագաւորեալ: Եւ ինձ թէ թոյնն՝ փոխ տուք զյօժարութիւնդ, որպէսզի կատարելաբար զբոլորն տնօրէնութեանն ուսջիք զստորագրութիւն: Եւ, որպէս արժան է, դուզնաքեայ ժամանակաւ յայտնել զլաւագոյն, քան

սանելի՜ն՝ ոչ անտեսանելի բնութեանից հեռացած եւ երեւացող մարմինն ընդունած:

Եկայ քարոզելու մերձակայի գալուստը, ամենայն ինչ կատարողի առընթերութիւնը, Տիրոջ անյեղ մարմնաւորումը եւ ծառայի անճառ փրկութիւնը:

Մրանք եւն այս տօնի խորհուրդները, սրանք եւն եղել այս տօնախմբութեան ընծաները: Ծատ բաներ [կարելի է ասել] այս մասին՝ ժամանակի եւ երկրային լեզուին անհասանելի տէրունական սքանչելիքները: Բայց եթէ կամենում էք, կասեմ նաեւ հրաշափառութիւնների մասին:

Մրանք եւն այս մեծ տօնի խորհուրդները:

Աստուած մեզ մօտ իջաւ, որպէսզի մեք վեր բարձրանանք, որտեղից որ իջել եմք, մանաւանդ որ մեծագոյն դատարան պիտի համբառնանք, քանզի ոչ միայն դրախտն է մեր առաջ բացում, այլեւ երկինքն ինքն էլ մեզ համար բնակութեան է պատրաստում, քանզի առաւել եւս յաշտկոտներին է հարցուելու, որոնք, Նրան երկնքում թագաւորելիս տեսնելով, որպէս դրախտի քաղաքացի չեն յանձն առնում եւ խոստովանում: Եւ ինձ թուում է, որ պէտք է փոխ վերցնէք յօժարութիւնը, որպէսզի ողջ տնօրինութեան առաջդրութիւնը կատարելապէս սովորէք եւ, որպէս արժան է, մի կարճ ժամանակով ժամանակ կոչեցեալից

գժամանակն, եւ հոսանուտ բանի զմշտնջենաւորին զիրսն¹⁸: Արդ¹⁹, յետ յանցմանն նախատեղծին, որ ի դրախտին եւ բացասացութեանն²⁰ Դատաւորին ընդդէմ նախածնիցելոցն, մնացին մեղքն՝ ունելով եւ հաստատելով զիշխանութիւն մահու: Եւ դատաստան պատրաստիր եւ Աստուծոյ պատուիրանին թշնամանողն առբերող հողն առաքիր: Եւ կինն հանդերձ տրտմութեամբ գերկանցն վարկ ընդունէր, եւ մահ այն ինչ առ ի գործել անէր: Մահ, որ զյանցաւորն ճարակէր զազգ եւ ախտիւք զկենցաղոյս եզերումն սահմանէր, որում ոչ առաւել բարկանալով, այլ՝ կեցուցանել կամելով զազգս մեր՝ բացասեաց Թագաւորն: Այսմիկ ախտի եւ երկիրս զգաց: Վասն այսր եւ անշունչ արարածք ողբակից մեզ լինին, քանզի հեծեն եւ երկնեն արարածք մին[չ]եւ ցայժմ: Եւ այսմիկ ունել յերկարագոյնս ոչ հանդուրժելի հաշուել Արարչին՝ ամենայն բանիւք եւ յեղանակօք զլուծումն փորձութեան այնուհետեւ իրագործե²¹: Այլ ո՛չ բան հաւանեցոյց. ո՛չ օրէնք վարժեցին, ո՛չ մարգարտ վերստին կոչեաց, ո՛չ պատիւք²² ընտրելոցն, ո՛չ հարուածք հակառակացն²³, ո՛չ սքանչելեաց գերազանցութիւնք²⁴, ո՛չ պատերազմաց հրաշափառ դատումն, ո՛չ տարերցոյ ի պատեհագոյն փոփո-

առաւել լաի մասին պիտի ցոյց տան՝ հեշտահոս խօսքով յայտնելով մշտնջենաւորի գործերը: Արդ, նախատեղծի յանցանքից յետոյ, որ դրախտի մէջ էին եւ Դատաւորի կողմից արտաքսուեցին, մնաց մեղքը՝ պահելով ու հաստատելով մահու իշխանութիւնը: Եւ դատաստան էր պատրաստում՝ Աստուծոյ պատուիրանին թշնամացողին առաքելով հողի վրայ, որից վերցուել էր: Եւ կինը տրտմութեամբ ընդունում էր երկունքի դատավճիռը եւ մահը, որ ստացաւ իր գործածի համար: Մահ, որ կրակի ճարակ էր դարձնում յանցաւոր ազգին եւ ախտերով այս կեանքի եզերքներն էր սահմանում. եւ ոչ թէ անելի բարկանալով, այլ մեր ազգը ապրեցնել կամենալով՝ բացասեց Թագաւորը: Այս ախտը նաեւ այս երկիրը զգաց, որի պատճառով էլ անշունչ արարածները նոյնպէս ողբակից եւ լինում մեզ, քանզի արարածները հեծեծում եւ երկնում են մինչեւ այժմ: Եւ, այս պահել չկամենալով, Արարիչը այնուհետեւ երկար ժամանակ խօսքով ու ամենայն հնարանքներով փորձութեան լուծումը սկսեց իրագործել: Այլեւ ոչ մի բանի հաւանութիւն չտուեց, ոչ օրէնքներ ուսուցանուեցին, ոչ մարգարտ վերստին կոչեց, ոչ ընտրեալների պատիւ, ոչ հակառակորդների հարուածներ, ոչ սքանչելիքների գերազանցութիւն, ոչ պատերազմների հրաշափառ դատաստան, ոչ էլ տարերի վայելչակերպ փոփոխում: Քան-

խումն²⁵: Բանգի մնացին մեղքն՝ ունելով եւ հաստատելով զիշխանութիւն մահու, մի միայն դժնդակութեան առ ստեղծուածն Ստեղծչին թափումն²⁶, Դատաւորին առ դատապարտեալն հրաշափառ²⁷ զիջումն՝ ոչ այլայլութեամբ Ստեղծչին, այլ միատրութեամբ ստեղծուածոյն²⁸ զտնօրէնութեան ասեւ խորհրդոյ, որ երկրորդ բարեգործութեամբ զառաջինն յարթահարեաց: Բանգի ուն յոչէից զսեւն յար սծեաց, իսկ ուն խորտակեալս վերստին նորոգեաց²⁹, իսկ ուն պատկերին հաղորդեցոյց, իսկ ուն զհողն ոչ ուրացաւ: Վասն որոյ կարծես մեծ պատիւ գոյ³⁰ զհաղորդելն³¹ հռեզուելն³², քան զտալն ի լաւագուելն: Բանգի մին յաւելագոյութենէ ունի զպատուասիրութիւն, իսկ միւսն միատրութեամբ անչարչարելոյն առ չարչարելին ցուցանէ զմարդասիրութիւն:

Այս է տօնիս խորհուրդ. լոյս՝ անյեղաբար փակելով, Ռդի՝ ի Հօրէ անսկզբնաբար ծնեալ, ի վախճանս ի մօրէ ընդ ժամանակաւ ծնանելով՝ Ստեղծիչ մնալով, որ էն եւ, բոլորն լինելով, մարդ՝ միատրութեամբ ստեղծուածին: Չի որպէս ստեղծ զբոլորն՝ ոչ զոլով յառաջագոյն, այսպէս վերաստեղծաւ երկրորդն³³ զխորտակեալն՝ աստուատ Կոյսն³⁴ ծնանելով, վասն զի Աստուած է ի մարդկան, որ կամի ծնանիլ³⁵:

զի մեղքը մնաց՝ պահելով եւ հաստատելով մահու իշխանութիւնը. միայն թէ ստեղծուածի դժնդակութեան նկատմամբ Արարչի մարմնաւորմամբ, դատապարտեալի նկատմամբ Դատաւորի հրաշափառ զիջողակութեամբ, բայց ոչ թէ՛ Արարչի փոփոխմամբ, այլ, ինչպէս ասում են, ըստ տնօրինութեան խորհուրդի՝ արարածի հետ միատրութեամբ, որ երկրորդ բարեգործութեամբ առաջինը յարթահարեց: Բանգի մէկը չգոյից սեռը գոյաւորեց, միւսը խորտակելին վերստին նորոգեց, մէկը պատկերին հաղորդակից դարձրեց, միւսն էլ հողը չուրացաւ: Ռդի պատճառով էլ կարծում եմ՝ մեծ պատիւ է ատելի վատթարին հաղորդուելը, քան ատելի լաւը մատուցելը: Բանգի մէկը յաւելեալ գոյացութիւնից է պատուասիրութիւն առնում, իսկ միւսը՝ անչարչարելիի առ չարչարելին ունեցած միատրութեամբ է մարդասիրութիւն ցոյց տալիս:

Այս է տօնիս խորհուրդը լոյս՝ անյեղաբար փակուած, Ռդին՝ Հօրից սկզբնապէս ծնուած, վերջում էլ ժամանակավորապէս մօրից ծնուելով, մնաց Ստեղծիչ, Նա, Ով էն է եւ, բոլորը լինելով, մարդ՝ ստեղծուածի հետ միատրուած: Բանգի ինչպէս ստեղծեց բոլորը, որ նախապէս չկար, այսպէս էլ վերաստեղծեց երկրորդը՝ խորտակեալը՝ երկրի վրայ Կոյսից ծնուելով, քանզի Աստուած մարդկանց մէջ է կամենում ծնուել:

Այդ թերեւս ասիցեն նոր յայնցանէ, որոց կենցաղն մոլորութիւն է, եւ որոց միտք եւ բանձնակիտան: Եւ զվասն իմ զթափումն թշնամանս կարծէ բնութեանն եւ զմարդասիրութիւն մարմնաւորութեանն նախատէ, զտառապելութիւն փարթամեցելոյն բնութեամբ ըստ Աստուածութեանն Էութեան եւ ըստ Իր պայծառ փրկութեանն թշնամանս կարծեաց զկեցուցողին պատճառ: Եւ ոչ ասաց, զի դատաւորն պատրաստէ փրկողին:

Այդ եւ՝ զի՛ ասէ՛ անտանելի գոլով բնութեամբ՝ վասն իմ զմարմնաւորութեանն կրեաց զթափումնն: Եւ կամ զի՛ իջէր յերկնից՝ զիս դատապարտեալս առ հայրական աթոռն հաւնէլ պատուասիրելով: Եւ կամ զի՛ երթաս առ ի մահ՝ անմահ գոլով. որպէսզի լուծցես ինձ զմահ:

Չայտուիկ աղաղակելով՝ հեթանոսը, արդեամբք, այլուր ուրեմն դադարեալ լինիս յամպարշտութենէդ: Ով մարդ, ուսիր յաղագս Աստուծոյ որչախոհաբար, ընկալ զպարգեւն գոհութեամբ, մի փախչել ի փրկութենէդ անբանաբար կամեացիս, մի՛ տագնապիր, որպէս թէ յեղումն ինչ կրեաց Աստուած: Բանգի անայլայելի է Աստուածութիւնն, քանզի քո փրկութեանդ է թելադրութիւն: Փախիր յայլայլութենէն, վասն զի ազատ է

Այն թերեւս ասեն նրանցից ոմանք, որոնց կենցաղը մոլորութիւն է, եւ որոնց միտքն ու խօսքերն անպիտան են: Նրանք, որ, իմ կողմից ասուած մարմնաւորումը թշնամանք համարելով, բնութեանը վերագրելով եւ նախատելով մարմնաւորութեան մարդասիրութիւնը՝ համաձայն Աստուածային Էութեան եւ ըստ Իր պայծառ փրկութեան, բնութեամբ փարթամացնողի տառապանքը կեանք տուողին թշնամութեան պատճառ կարծեցին: Եւ չասաց, որ դատաւորը պատրաստում է փրկողին:

Նաեւ՝ ինչո՞ւ է ասում, թէ բնութեամբ անպարունակելի լինելով՝ ինձ համար մարմնաւորութեան թափումը ընդունեց: Եւ կամ ինչո՞ւ էր իջնում երկնօքից՝ ինձ՝ դատապարտեալիս, հայրական աթոռի մօտ բարձրացնելով, պատուասիրելու համար: Եւ կամ ինչո՞ւ ես դէպի մահը գնում՝ անմահ լինելով, որպէսզի ազատես ինձ մահուանից:

Այս աղաղակելով՝ հեթանոսները, իրակամում ուրեմն, մէկ այլ տեղ էք դադար առնում ամբարշտութիւնից: Ով մարդ, որչախոհաբար ուսանիր Աստուծոյ մասին, գոհուակութեամբ ընդունիր պարգեւը, անբանի նման մի՛ կամեցիր փախչել քո փրկութիւնից, մի՛ տագնապիր՝ կարծելով, թէ Աստուած ինչ-որ փոփոխութիւն կրեց: Բանգի անայլայելի է Աստուածութիւնը, քանզի քո իսկ փրկութիւնն է դալուում: Փախիր այլայլութիւնից,

ի փոխարկութենէ աստուածայինն: Մի՛ խոկար բաժանումն, քանզի ոչ առնու յանձն յետ տնօրէնութեանն հատանի, այլ յանզիտաբար զհատումն եւ զշարսխումն ի բաց առաքէ Միածինն: Բանզի միևն թշնամանք զոն բնութեանն, իսկ միան՝ ուրացութիւն Աստուածութեանն:

Պատկառեա՛ ի մարոյն եւ երկրպագեա՛ Բանին, տես զանձան եւ զանտանելին ծանիր, մտածեա՛ Ինձ զծնունդն եւ մի՛ փախիր վերստին ծնելութենէն: Մի՛ ընդդէմ աստեղն բերեր Ինձ ընթացս, մի՛ երեսեացիս քան զնոզսն համրագոյն առ ի հատումն խորհրդոցն: Ոչ ունիս ոսկի, խոստովանեա՛ Ես թագաւոր եւ ոսկեղինին սպասաւորեցիր: Ի տարակուսանս եւ վասն կնդրկի, ասա՛ Աստուած եւ մատուցէր զխնդրելին: Կարօ՛ւ եւ զմտայ՛ խոստովանեա՛ զյարութիւնն եւ զկենդանարար Լորս խոստովանեցեր զմահ:

Իսկ եթէ լաւագոյն քան զնոզսն խորհիս ընդ հովիւսն, զՀովիւն քո փառատրեա՛: Այլ բարձրանայցես ի համացեղսն, եւ աստուածականագոյն դիտէր պարս զհրեշտակականան, մի՛ զանց արացես զաստուածապարութեամբ, այլ զնոցայն յափշտակեա՛ զերզ բարձրեալն Աստուած: Վասն զի նոքս ցուցանեն քեզ զբերողն ինդութեան: Բայց դուք

քանզի փոխակերպութիւնից ազատ եւ աստուածայինը: Մի՛ խորհիր բաժանման մասին, քանզի Միածինը տնօրինութիւնից յետոյ յանձն չի առնում բաժանութիւն, այլ անձառելիօրէն զանց է առնում հատումն ու շարսխումը: Բանզի մէկը թշնամութիւն է [նշանակում] բնութեան նկատմամբ, իսկ միւրը՝ աստուածուրացութիւն:

Մտորից պատկառիր եւ Բանին երկրպագիր, տես անձառ եւ Անպարունակելիին ծանիր ընդունիր Ինձ որպէս ծնունդ եւ մի՛ փախիր վերստին ծնելիութիւնից: Աստղի ընթացքը Իմ դէմ մի՛ բեր, խորհուրդին հասու լինելու մէջ մոզերից անելի համրագոյն մի՛ երես: Չունես ոսկի, Ինձ որպէս թագաւոր խոստովանիր եւ ոսկեղէնին սպասաւորած կլինես: Տարակուսանքի մէջ՝ եւ կնդրուկի պատճառով ասա՛ Աստուած, եւ կմատուցուի ինդրելին: Չմուսի՛ կարօտ եւ, յարութիւնը խոստովանիր եւ Նրա կենդանարար մահը խոստովանած կլինես:

Իսկ եթէ հովիւների նման անելի լաւ եւ խորհում, քան մոզերը, քո Հովիւն փառաբանիր: Այլ դու բարձրանալու եւ համագոյններիդ մէջ՝ դիտելու ամենաստուածայինի պարը հրեշտակայինների հետ աստուածային պարերգութիւնը զանց մի՛ առնիր, նրանց հետ յափշտակուիր երգով առ բարձրեալ Աստուած: Բանզի նրանք քեզ ինդութիւն բերողին են ցոյց տալիս: Բայց

ինձ զմեծի Հովիւն հօտ, ո՛վ ամբիժք խորհրդոցն վերստեսուցք, տեսողք անտեսանելիացն եւ լսողք անձառիցն: Բանզի փոքրը-ինչ եւ առընթեր սքանչումնս յաղթ է լսելիաց, եւ մտաց: Իսկ մոլորութեամբ այլայոցն աղօթս ի ներքս ածէք եւ հայցեցէք առ ի անփոխարկաբար Մարմնացելոյն զփոփոխումն նոցին՝ եւս նոցայն բաղձալով փրկութեան եւ մեր՛ ինքեանց, որպէսզի ի բաց վճարեալք ի յոռի ընդունելութենէ:

Եւ միով մարմնով, միով հոգով առ անսկիզբն բնութեամբ Մնիցեալն եւ ի վախճանս մարմնատրութեամբ Երկնեցեալ, եւ յետ սակաւու միոյ երկրորդիդ անգամ գալոցն, որպէսզի զթագաւորութեանն մեզ բերցէ պսակ:

Մերձեցուք, յՌոմ ամենեցուն եղիցի հանդիպի շնորհօքն Քրիստոսի, Ռոմ փառք յափտեալս. ամէն:

դուք ինձ համար մեծ Հովիւն հօտ էք, ո՛վ խորհուրդների անբիժ վերստեսուցներ, անտեսանելիները տեսնողներ եւ ունկնդիրներ անձառելիների: Բանզի երբեմն էլ նաեւ սքանչելիքներն են, ասես, կողքից լսելիին ու մտքին յաղթում: Իսկ այլայլեցնողների մոլորութիւնները աղօթքների մէջ բերէք եւ անփոխարկաբար Մարմնացեալից նրանց փոխարկումը հայցէ՛ նաեւ նրանց փրկութիւնը բաղձալով եւ մերը՝ նոյնպէս, որպէսզի ազատուէք յոռի ընդունելութիւնից:

Եւ մի մարմնով, մի հոգով առ անսկիզբ բնութեամբ Մնուածը եւ վերջում մարմնատրութեամբ Երկնեցեալը, որ սակաւ յետոյ գալու է երկրորդ անգամ, որպէսզի թագաւորութեան պսակը մեզ բերի:

Մերձեանք Նրան, Ռոմ մեզ բոլորը պիտի հանդիպեն Քրիստոսի շնորհով, Նրան փառք յափտեալս. ամէն:

Աղբիւրներ

A = ձեռ.N 1525, թ. 52բ-54բ: B = ձեռ.N 1523, թ. 53աբ: C = ձեռ.N 993, թ. 54աբ:

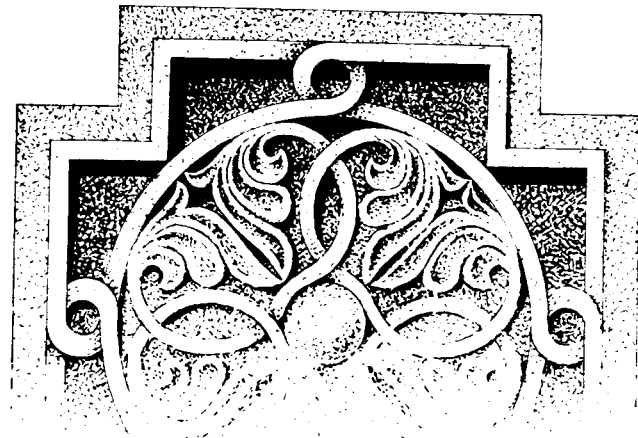
ՏԱՐԸՆԹԵՐՅՈՒՄՆԵՐ

Խորագիր

BC Երանելոյն ԱՆթիպատրոսի Բոստացոց եպիսկոպոսի խօսք ի ծնունդն Զրիստոսի

Բնագիր

1 A չիք Տեան եւ Աստուծոյ: 2 BC չիք եւ: 3 BC հայր: 4 չիք եւ առաջ ... եկեալ: 5 BC չիք եւ աստուածային ... ընդարձակագոյն: 6 C զանբանդ(?): 7 C յառաջ: 8 C հոժարութեամբ: 9 BC երգել: 10 BC չիք նաեւ ոչ աստեղացն ... երկրորդ զի եւ: 11 BC զմօզսն ասորոց փխ ընդ ... յասորոց: 12 A ընձայս: 13 A եւ զմրսով՝ թաղումն: 14-15 BC չիք զանտեսանելին ... հրաշափառիցն: 16 BC դիտարան փխ դատարան: 17 A չիք մեզ: 18 BC չիք եւ ինչ թէ թովն ... զիրսն: 19 A չիք արդ: 20 A բացասացութեան: 21 A զփրկագործութեանն այնուհետեւ զլուծումն իրագործեր: 22 A պարիւք: 23 A չիք ոչ հարուածք հակառակացն: 24 A գերազանցութիւն: 25 BC չիք ոչ պատերազմաց ... փոփոխումն: 26 A հրաշափառ թափումն: 27 A չիք հրաշափառ: 28 A ստեցծողին: 29 BC չիք իսկ ոմն ... Լորոգեաց: 30 B գոլ պատիւ: C չիք գոլ: 31 A զհաղորդեալն: 32 AB յոռոգունին: 33 BC վերաստեղծ երկրորդ: 34 A Կոյսն փխ Բանն: 35 BC շար. չիք:

SՕՆԿԵՕՍԱԿԱՆ

ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԲՈՍՏՐԱՅՈՅ ԽՕՍԶ Ի ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՆՆ

Հրաշափառ է տօնախմբութիւնս¹, եւս առաւել այսօր² սքանչացումն³ տօնիս: Վասն որոյ ելի⁴ ի բեմս⁵ օտարագոյնս^{5ա} ինչ ասել ձեզ այսօր: Արդ, յարագոյ⁶ տօնախմբութեանս անուն Աստուածայայտնութիւն է⁷, իսկ ընթերցումն⁸ նիւթարկութիւն՝ փրկական Մկրտութիւն⁹: Եւ վասն էր արդեօր¹⁰. զի Զրիստոսի¹¹ ըստ մարմնոյ երեսուն ամս¹² լցեալ¹³ եւ¹⁴ յայսմ ատուր մկրտի, յորում եւ¹⁵ մարդկան յայտնեալ լինի¹⁶: Ապա ուրեմն, ոչ է¹⁷ յանպատեհ ժամանակի¹⁸ ընթերցումն, եւ ոչ տարածամ պատմութիւնս¹⁹: Բան-

ԱՆՏԻՊԱՏՐՈՍ ԲՈՍՏՐԱՅԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԽՕՍԶԸ ՏԻՐՈՉ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ

Հրաշափառ է այս տօնը, առաւել եւս այսօր՝ այս տօնի սքանչացումը, որի առթիւ էլ բեմ բարձրացայ՝ այսօր նոր բաներ ասելու ձեզ: Արդ, մշտագոյ այս տօնի անունը Աստուածայայտնութիւն է, իսկ ընթերցումն՝ նիւթը՝ փրկական Մկրտութիւն: Իսկ թէ ինչո՞ւ է արդեօք, որ մարմնապէս երեսուն տարին լրանալուն պէս Զրիստոս նոյն օրն էլ մկրտում է, որ օրն էլ Նա մարդկանց է յայտնի լինում: Ապա ուրեմն՝ ոչ ընթերցումն ժամանակն է անպատեհ, եւ ոչ էլ այս պատմութիւնն է տարածամ: Բանգի ինչպէս

զի որպէս Աստուածայայտնութեան²⁰ շնորհ սկիզբն փրկութեան եղև մեզ այսօր²¹, այսպէս եւ²² Մկրտութեան²³ պարգև երկրորդ փրկութեան²⁴ մերոյ մանաւանդ²⁵ լինի նախերգան²⁶, քանզի եղբարք եմ շնորհքն²⁷ եւ հասարակաց եմ²⁸ շնորհուկքն²⁹: Եւ զատուրս զայսորիկ³⁰ պատուաւորութիւն³¹ լուծեամք³² զանց առնել ոչ է արժան³³:

Արդ, լուսյք³⁴, եթէ ո՛վ է այն³⁵, որ մկրտէրն³⁶, եւ³⁷ Ռ՛վ Այն, Որ մկրտի³⁸: Յովհաննէս մկրտէր³⁹. յորովայն է՝ անտարանիչն, եւ յարգանքէ՝ սքանչելագործն⁴⁰, անապատիւն⁴¹ սննդակիցն⁴², որ խոշորեցուցանողօրն⁴³ ինկայր զգեստիւք⁴⁴, որ մաշկեղէն գօտեան զորովայնիս զգացուցանէր զմեռելութիւն⁴⁵, որոյ կերակուրն էր մարտի եւ մեղր վայրենի⁴⁶, որ⁴⁷ ապաշխարութեան էր⁴⁸ քարոզիչ⁴⁹ եւ օրինաց⁵⁰ յանդիմանիչ⁵¹, որ զօրն իւր⁵² լեզու⁵³ կապեաց եւ արձակեաց. կապեաց վասն⁵⁴ ոչ հաւատարոյ ծննդեանն⁵⁵ եւ արձակեաց⁵⁶ ի լինել ծննդեանն իւրոյ⁵⁷:

Արդ, ոչ⁵⁸ ապաքէն օտար եւ⁵⁹ սքանչելիք⁶⁰ եմ այսօրիկ, զի թէպէտ եւ այսպիսի է այրս⁶¹, այլ ոչ այնչափ, որպէս թէ⁶² զԱստուած⁶³ մկրտել⁶⁴: Բայց ոչ ինչ է մեզ հանդէս, քանզի ուսանիմք, զի⁶⁵ թէպէտ որ մկրտեն անար-

Աստուածայայտնութեան շնորհն այսօր մեզ համար փրկութեան սկիզբն եղաւ, այսպէս նաեւ Մկրտութեան պարգևը շնորհուց, մանաւանդ, որ սա է մեր փրկութեան երկրորդ նախերգանքն է, քանզի եղբայրներ եմ շնորհները եւ ժողովրդին եմ շնորհում: Եւ այս օրը պատշաճ չէ պատուասիրութիւնը լուծեամք զանց առնել:

Արդ, լսեցէք ո՛վ էր նա, ով մկրտում էր, եւ Նա, Ով մկրտում էր: Յովհաննէսն էր մկրտում՝ դեռ որովայնից անտարանիչը եւ դեռ արգանդից սքանչելագործը, անապատի սննդակիցը, ով զգեստներով հեզնում էր պճնամուկներին, ով մաշկեղէն գօտով խորհրդանշում էր որովայնի մեռելութիւնը. ում կերակուրը մորեխ էր ու վայրի մեղր, նա, ով ապաշխարութեան քարոզիչ էր եւ օրեցօրեան բացայայտող, ով իր հօր լեզուն կապեց ու արձակեց. կապեց ծնունդին չհաւատարու համար, եւ արձակեց իր ծնունդ առնելով:

Արդ, արդեօք սրանք անօրինակ եւ սքանչելի բաներ չեն, քանզի թէպէտ եւ այսպիսին է այս այրը, բայց ոչ՝ այնչափ, որպէսզի Աստծուն մկրտի: Այս հանդէսը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ՝ ուսուցում, քանզի ուսանում ենք, որ թէպէտ եւ մկրտ-

ծան⁶⁶, այլ. Մկրտելոյն շնորհն⁶⁷ ազդէր⁶⁸ զխորհուրդն⁶⁹:

Բազումք⁷⁰ բազում անգամ թերեւս զայս⁷¹ ասացին⁷². Ի անանկ մկրտիմ, առ⁷³ ի անանկ լուստրիմ, խորեմ⁷⁴ զսա, քանզի անարժան է մկրտել, զհա՛րդ համարձակի⁷⁵ քահանայել այսպիսի⁷⁶ գործովք⁷⁷:

Արդ⁷⁸, զի՛նչ կամիս, ո՛վ մարդ լսեցե՛ր, թէ՛⁷⁹ «Մի՛ դատիք, զի մի դատիցիք»^{1*}: Նա տացէ՛ք⁸⁰, դատաստան քոյդ⁸¹ ոչ նուագէ: Ոչ՝ վասն Նորա, այլ՝ վասն քո, որ հաւատացերդ, մաքրութիւն մեղացն յառաջանայ^{81ա}:

Տես՛ զԱստուած՝ ի մարդոյ մկրտելալ, եւ սքանչացիր ընդ զանազանութիւն պատուոյն⁸², եւ զանհետազօտելիւն^{82ա} Նորա շահեա՛ զհիստոս⁸³: Եկն Բրիստոս ի Յովհաննէս⁸⁴ մկրտի. Տէրն բորից⁸⁵ մարդկան՝ առ անապատի կանառակիցն, անշիջանելի⁸⁶ յոյսըն՝ առ առկայծելի⁸⁷ ճրագն, աղբիւրն կեանաց՝ առ մահկանացու շիթն, յայնագոյն գետն Աստուծոյ՝ առ նուազահոս⁸⁸ առուն, փրկութեան⁸⁹ խորքն՝ առ դիրավատնելի ջուրն: Քանզի այսպիսի իմն էր⁹⁰ Յովհաննէս առ Բրիստոսի⁹¹: Ուստի եւ, մկրտի⁹² կամելով, ասէր. «Ի՛նձ պիտոյ լը՛ք ի Բէն

ըղ անարժան էր, ասկայն Մկրտողի շնորհն էր ազդում խորհուրդի վրայ:

Շատերը բազում անգամ, թերեւս, այս ասացին սրանից պիտի մկրտուն, սրա կողմից պիտի լուստրուն, պիտի քննեմ սրան, քանզի արժանի չէ մկրտել, ուրեմն ինչպէ՛ն է համարձակում քահանայել այսպիսի գործերով:

Արդ, ի՛նչ եւ կամենում, ո՛վ մարդ, լսեցի՛ր, թէ՛ «Մի՛ դատեք, որպէսզի չդատուեք»^{1*}: Նա թող տայ. քո դատաստանը չի նուազում: Բայց ոչ՝ Նրա, այլ՝ քեզ համար, որ հաւատացել եւ, մեղքերից մաքրութիւնն է տրում:

Տես՛ Աստծուն՝ մարդու կողմից մկրտում, եւ սքանչացիր պատիւների զանազանութեան վրայ եւ Նրա անհետազօտելի փառքից օգտուիր: Եկաւ Բրիստոս՝ մկրտուելու Յովհաննէսից. բոլոր մարդկանց Տէրը՝ անապատի կանառակցի մօտ, անշիջանելի յոյսը՝ առկայծելի ճրագի, կենաց աղբիւրը՝ մահկանացու շիթի մօտ, Աստուծոյ լաւագոյն գետը՝ նուազահոս առուի մօտ, փրկութեան խորքը՝ դիրավատնելի ջրի մօտ: Քանզի այսպիսի մէկն էր Յովհաննէսը Բրիստոսի նկատմամբ, ուստի եւ, Նրանից մկրտուել կամենալով, Յովհաննէսն ասում էր. «Ես պէտք է Բեզանից մկրտուն, եւ Դո՛ւ ես ինձ

1* Մատթ. է 1

մկրտի, եւ Դու առ ին՝ գաս^{1*}. Տէրդ⁹⁴ առ ծառայս, Աստուածդ⁹⁵ առ⁹⁶ հոնս, Արարիչդ⁹⁷ առ արարածս, Անեղդ՝ առ եղականս, Հորդ⁹⁸ առ կանս, Լոյսդ⁹⁹ առ մոխիրս, Հորդդ¹⁰⁰ առ փոշին: Եւ Զոյդ¹⁰¹ լուսոյդ եւ կարօս¹⁰², եւ ի Զէն գոմ ստեղծեալ¹⁰³, որպէս¹⁰⁴ ծառայ նախառքեալ եւ¹⁰⁵ ոչ՝ որպէս մկրտիչ Աստուծոյ: Թոյլ տուր մանաւանդ¹⁰⁶ զիմս ընդ Զոյով¹⁰⁷ արկանել ընդ¹⁰⁸ ձեռամբ զգրութիս: Գիտեմ զգերագոյն¹⁰⁹ Զո իշխանութիւնդ, ճանաչեմ զՄեծագոյնդ քան զամենեւեալս¹¹⁰: Մկրտելոցն¹¹¹ վասն այնորիկ¹¹² մկրտիւն, որպէսզի¹¹³ զնեղացն աղտ ի բաց դիցեն: Իսկ¹¹⁴ քան զՔեզ մաքրագոյն ոչ՝ ոք¹¹⁵: Մի՛ յանդուզն զիմս ցուցանէր աջ¹¹⁶ այն, ինչ ընդարմացեալ առ ի գործոյդ¹¹⁷: Քանզի ո՛ր արդեւք¹¹⁸ հասցէ հինգ մատամբքս¹¹⁹ համարեալ ձեռն¹²⁰ եւ¹²¹ մինչեւ ցկանգնեալ երկայնութիւն ձգեալ՝ յերկինս, եթէ յերկիր, եթէ ի ծով. ոչ՝ զամենայն¹²² լնուս, եւ կամ¹²³ զհա՛րդ բուռն յարից զգիտոյդ. ոչ՝ ամենայն¹²⁴ քերովքեր եւ¹²⁵ սերովքեր բարկանան ինձ¹²⁶, ոչ՝ տրտնչեն¹²⁷ հրեշտակք յինձն¹²⁸, յորժամ ի տէրումնանդ¹²⁹ հալիմ ի¹³⁰ զազաթ¹³¹, որք թեւօք ծածկեն զերեսս իրեանց¹³² առ ի յոչ

մօտ գալիս^{1*}. Տէրդ՝ ծառայս մօտ, Աստուածդ՝ հողիւն, Արարիչդ՝ արարածիւն մօտ, Անեղդ՝ եղականիւն, Հորդ՝ կալիւն մօտ, Լոյսդ՝ մոխիրիւն, Հորդդ՝ փոշուն մօտ: Եւ Զո յոյսին եմ կարօս, եւ Զո կողմից եմ ստեղծուած, որպէս ծառայ նախառքուած եւ ոչ՝ որպէս մկրտիչ Աստուծոյ: Անի լաւ է՝ թոյլ տուր իմ գրութիւն Զ ձեռքի տակ դնել: Գիտեմ Զո զերագոյն իշխանութիւնը, ճանաչում եմ որպէս ամենքից Մեծագոյնիդ: Մկրտողներին նրա համար եմ մկրտում, որպէսզի մեղքերի աղտը հեռացնեն: Իսկ Քեզանից անփ մաքրագոյն չկայ ոչ ոք: Այնպէս յանդուզն մի՛ ներկայացրու իմ այն աջը, որ ընդարմացած մէկն է Զո գործերի համեմատութեամբ: Քանզի արդեւք ո՛ր պիտի հասնի հինգ մատներից բարկացած այս ձեռքը՝ որ մի կանգունաչափ երկայնութիւն ունի՝ դէպի երկինք, թէ՛ դէպի երկիր՝ կամ թէ՛ դէպի ծով: Արդեւք Դո՛ւ չես ամեն ինչ լցնում, եւ կամ ինչպէ՛ս պիտի ձեռքս զլիւիդ դնեմ, արդեւք բոլոր քերովքներն ու սերովքները չեն բարկանայ ինձ վրայ, հրեշտակները ինձանից չեն տրտնջայ, երբ ես հալուեմ Տիրոջդ զազաթին նրանք, որ թեւերով ծածկուում եմ իրենց երեսները՝ չհամարձակուելով իրենց երեսներով դեմ յանդիման

համարձակել¹³³ երեսօք¹³⁴ դէմ յանդիման հայել: Եւ¹³⁵ գոր ինչ¹³⁶ պարտն էր առնել¹³⁷ ինձ¹³⁸, արարի. մի¹³⁹ ինչ անելի պահանջեր յինձն¹⁴⁰, զի ոչ վատահամամ¹⁴¹. ոչ՝ նախ քան¹⁴² ծնիցեալ¹⁴³ յայտացի¹⁴⁴, ուրեք մինչդեռ¹⁴⁵ ձայն ոչ¹⁴⁶ ունելով՝ աղաղակեցի, ոչ՝ ապաքէն մինչ¹⁴⁷ զկենցաղս ոչ զիտէի եւ զՔեզ յառաջագոյն^{147ա} քարոզեցի, զարարածս¹⁴⁸ անգիտանալի եւ զԱրարիչդ^{148ա} զեկուցանելի¹⁴⁹, զոյս ոչ¹⁵⁰ տեսանելի եւ զԱրեգակնդ ճանաչելի¹⁵¹, լեզու ոչ ունելի եւ զփրկութիւնդ անտարանելի¹⁵²: Ինձ պիտոյ է¹⁵³ ի Զէն մկրտի, եւ Դու առ ին՝ գաս: Ապա¹⁵⁴ զի՛նչ եւ¹⁵⁵ Տէրն առ նա ասէր¹⁵⁶. «Թոյլ տուր¹⁵⁷,— ասէ,— զի այսպէս պարտ է¹⁵⁸ մեզ լնուլ զամենայն արդարութիւնս^{158*}: Թոյլ տուր. արդ¹⁵⁹, մի՛ հետագօտող լինիր¹⁶⁰, ուլ¹⁶¹ Կարապետ, մի¹⁶² եթէ՛ մերկացուցանել եկի այժմ ինքեան զԻմ¹⁶³ պատիս կամ զմաքրութիւնս¹⁶⁴ արգելով¹⁶⁵ զընութեանս¹⁶⁶. զբարեբեր¹⁶⁷ տնօրինութիւնս Իմ եկա առ լնուլ¹⁶⁸: Ոչ հայցել ինչ, այլ՝ տալ, ոչ ազատանալ յումեքէ, այլ՝ ազատացուցանել, ոչ պակաս գոլով առնուլ ինչ, այլ՝ առաւել շնորհել, ոչ թէ¹⁶⁹ չարաչար ծանկար, այլ¹⁷⁰ ուղղորդ¹⁷¹

հայել: Եւ ինչ որ իմ պարտքն էր անելու, ես արեցի ինձանից անելն մի՛ պահանջիր, քանզի անելն ես չեմ յանդուզում: Արդեւք չհայտացի՝ նախքան ծնուելը, որտեղից նախքան ձայն ունենալը չարագակեցի՞, տակալն կեանքի չեկած՝ արդեւք՝ ամենից առաջ Քեզ ջարտեցի, արարածներին չճանաչելով՝ Արարիչդ մասին էի յայտարարում, յոյս չէի տեսնում եւ Արեգակիդ էի ճանաչում, լեզու չունէի եւ Զո փրկութիւնն էի անտարանում: Ես պետք է Քեզանից մկրտուեմ, եւ Դո՛ւ ես ինձ մօտ գալիս»: Իսկ անհա՛ թէ ինչ էր Տէրը նրան ասում. «Թոյլ տուր,— ասում է,— մկրտուել, քանզի այսպէս մենք պետք է կատարենք ամենայն արդարութիւն^{1*}: Թոյլ տուր. արդ՝ ընկող մի՛ լինիր, ո՛վ Կարապետ, մի՛թէ ես այժմ եկայ զցելու Իմ պատիւը կամ մաքրութիւնը՝ փոփոխելով Իմ բնութիւնը. ես եկայ Իմ բարեբեր տնօրինութիւնները կատարելու: Եկել եմ ոչ թէ որեւէ բան հայցելու, այլ՝ տալու, ոչ թէ ինչ—որ մէկից ազատելու, այլ՝ ազատելու, ոչ թէ, պակասութիւն ունենալով, որեւէ բան առնելու, այլ՝ առաւելը շնորհելու, ոչ թէ դու չարաչար ճանաչեցիր, այլ՝ ճշմարտա-

1* Մատթ. Գ 14

1* Մատթ. Գ 16

փառատրեցեք: Վասն զի ոչ նայեցար¹⁷² ի խոնարհութիւն մարմնոյս, այլ գիտացեք¹⁷³ զլրումն Աստուածութեան¹⁷⁴ ի մարմնումս: Ի վեր թան զբնութիւն մարդացայ եւ անդր եւս թան զբան կատարեմ զխորհուրդ տնօրէնութեանքս¹⁷⁵⁻¹⁷⁶: Ի զեկուցողէն¹⁷⁷ ուսար զկատարումն խորհրդոյս, զի¹⁷⁸ մկրտութիւնս այս կատարումն է հետյ օրինացն եւ ջնջումն մեղաց, է եւ նորոյս սկիզբն եւ առաջնորդ ի կեանս յախտեանից¹⁷⁹: Ի Կուսէ անյեղաբար ծնայ եւ ի ձեռն ջրոյ եւ Հոգւոյ զամենայն արարածս¹⁸⁰ ի կեանս յախտեանականս նորոզեմ¹⁸¹: Իջանելով¹⁸² ի խորս Յորդանանու՝ զգոյտիս վիշապին շախշախեցից^{182ա} եւ ի ժանեաց նորս ի դուրս^{182բ} կորզեցից զազս մարդկան¹⁸³: Իսկ¹⁸⁴ այսօր¹⁸⁵ ի¹⁸⁶ վերին զօրութիւնքն աստուածային խորհրդով¹⁸⁷ քեզ¹⁸⁸ երկիր պազանեն՝ ի խոնարհեցուցանել Ինձ զգոյտս ընդ աջոյ ձեռամբ քո: Այլ վասն այսորիկ¹⁸⁹ խոնարհիւմ, զի զամենայն¹⁹⁰ զլուսս բարձրացուցից^{190ա}, ըմպեմ զուղիս ի Յորդանան գետոյ¹⁹¹, զի արբուցից ամենայն աշխարհի զուղիս փափկութեան իմանալի դրախտին: Ի սկզբանն¹⁹² Հոգին Սուրբ ի ջրոց եւ յօրոց¹⁹³ զմարդկային սեռն բարկացոյց¹⁹⁴, եւ այսօր ի ձեռն նորին Հոգւոյ եւ ջրոյ զամենայն

պէս փառատրեցիր: Զանզի չնայեցիր մարմնիս խոնարհութեանը, այլ ճանաչեցիր Աստուածութեան լրումն այս մարմնի մէջ: Բնութեան համար անհասանելի կերպով մարդացայ եւ ոչ միայն խօսքով կատարում են Իմ տնօրինութեան խորհուրդը: Ինձանցից սովորեցիր խորհուրդի կատարումը, թանզի Իմ այս մկրտութիւնը կատարումն է հին օրէնքների եւ մեղքերի ջնջումը, նաեւ նորի սկիզբն է եւ դէպի յախտեանական կեանք առաջնորդողը: Կոյսից անյեղաբար ծնունցի եւ ջրի ու Սուրբ Հոգու միջոցով բոլոր արարածներին նորոգում են յախտեանական կեանքի մէջ Յորդանանի խորքերն իջնելով՝ վիշապի զլուխը պիտի ջախջախեն ու նրա ժանիքների միջից դուրս պիտի կորզեն մարդկային ցեղը:

Իսկ այսօր վերին զօրութիւնները աստուածային խորհրդով քեզ են երկրպագում՝ խոնարհեցնելու Իմ զլուխը քո աջ ձեռքի տակ: Բայց այն բանի համար են խոնարհում, որպէսզի բոլոր զլուխները բարձրացնեն, Յորդանան գետի ջրերն են ըմպում, որպէսզի ողջ աշխարհը արբեցնեն իմանալի դրախտի փափկութեան ջրերով: Սուրբ Հոգին սկզբում ջրերից եւ օրից բարկացրեց մարդկային սեռը, եւ այսօր նոյն Հոգու եւ ջրի միջոցով բոլոր արարածներին նորոգում են

արարածս¹⁹⁵ ի կեանս յախտեանականս նորոզեմ¹⁹⁶:

Թո՛յլ¹⁹⁷ տուր ինձ, Կարապէտ¹⁹⁸, մկրտիլ զառ ի¹⁹⁹ թէն մկրտութիւնը²⁰⁰, զի այսպէս կատարեցից²⁰¹ զամենայն արարութիւնս²⁰²:

Արդ²⁰³, մկրտիւմ, զի աշխարհս լուսատրեցից,

մկրտիւմ, զի զջուրս եւ զօրս սրբեցից,

մկրտիւմ, զի զփակեալ բարբառ վերնոյն բացից աշխարհի,

մկրտիւմ, զի զհայր եւ զՀոգին ճշմարտութեան ծանուցից աշխարհի,

մկրտիւմ, զի զաշխարհս սրբեցից ի մեղաց,

մկրտիւմ, զի ածից զվիշապն կարթի,

մկրտիւմ, զի զիմանալի փարատնն ընկրմեցից ամենայն ընդդիմակաց զօրութեամբքն,

մկրտիւմ, զի զմերկութիւն²⁰⁴ Ադամայ զգեցուցից²⁰⁵»:

Այսօր զուարճանան երկինք եւ երկիր, զի ազգ մարդկան զկնի²⁰⁶ աստուածային ձայնի²⁰⁷ յերկինս թեանկոխեն²⁰⁸:

Այսօր միատրութիւն վերնոց եւ ներքնոց եւ²⁰⁹ հրեշտակային շախիդ²¹⁰ եւ կատարեալ ուղեկցութիւն, զի ամենայն ստուերք անցանէն, եւ ճշմարտութիւնն ծագե՛լ²¹¹:

Այսօր²¹² երկիրս նոր երկինք եղեն²¹³, թանզի Աստուածն

յախտեանական կեանքի մէջ:

Թո՛յլ տուր ինձ, Կարապետ, մկրտուել թեզանցից տրտաղ մկրտութեանը, թանզի այսպէս պիտի կատարուի ամենայն արդարութիւն:

Արդ, մկրտում են, որպէսզի աշխարհը լուսատրեն,

մկրտում են, որպէսզի ջուրը եւ օդը սրբեն,

մկրտում են, որպէսզի վերնային փակուած բարբառը բացեն աշխարհի առաջ,

մկրտում են, որպէսզի Հօրը եւ ճշմարտութեան Հոգին ծանուցեն աշխարհին,

մկրտում են, որպէսզի աշխարհը սրբեն մեղքերից,

մկրտում են, որպէսզի կարթով բռնեն վիշապին,

մկրտում են, որպէսզի իմանալի փարատննին խորտակեն բոլոր ընդդիմակաց զօրութիւններով,

մկրտում են, որպէսզի Ադամի մերկութիւնը զգեստատրեն»:

Այսօր զուարճանում են երկինքն ու երկիրը, թանզի մարդկային ցեղն աստուածային ձայնի տեսից երկինքն է թեանկոխում:

Այսօր միատրութիւնն է վերինների ու ներքեւիների, հրեշտակային շախիդ է ու կատարեալ ուղեկցութիւն, թանզի բոլոր ստուերներն անցնում են, ու ծագում է ճշմարտութիւնը:

Այսօր երկիրը նոր երկինք է դառնում, թանզի Աստուած բար-

ի բարձանց ի յերկրի երևեցաւ եւ ընդ մարդկան շրջեցաւ:

Այսօր եկեալ Ռդդին Աստուծոյ ի հոսանսն Յորդանանու առ ի մկրտի ի Յով[ի]աննու²¹⁴:

Այսօր զգուրս արբէ եւ զմարդիկս²¹⁵ երկնայինս առնէ²¹⁶:

Արդ, զայստսիկ վայելչաբար լուեալ²¹⁷, ու²¹⁸ սիրելիք²¹⁹, փութասցուք²²⁰ կատարեալ սիրով²²¹ ի հոսանսն²²² Յորդանանու եւ մաքրական հաւատովք²²³ ժամանեցուք յէջս հոգւոյն Արդոյ²²⁴: Եւ Նորին լուսաորութեամբ, առ ի Նաննէ²²⁵ առաջնորդեալք ի պարս բարեբռանկացն²²⁶, որք անլեւի ձայնիք²²⁷ հանապազ բարեհամբաւնն²²⁸ զՍուրբ Երրորդութիւնն²²⁹. Որոնս փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ այժմ եւ յաւիտեանս²³⁰:

Ճումբերից երկրի վրայ երեսաց ու մարդկանց մէջ շրջեց:

Այսօր եկաւ Ռդդին Աստուծոյ Յորդանանի հոսանքների մէջ Յովհաննէսից մկրտուելու:

Այսօր նա ջրերն է սրբում ու մարդկանց երկնային եակներ է դարձնում:

Արդ, այս ամենը վայելչաբար լսելով, ո՛վ սիրելիներ, կատարեալ սիրով պիտի փութանք դեպի Յորդանանի հոսանքները եւ մաքրական հաւատով պիտի ժամանենք Սուրբ հոգու իջած տեղը: Եւ Նրա լուսաորութեամբ, Նրա կողմից առաջնորդուելով, կմտնենք բարեբռանկների ուրախութեան մէջ, նրանք որ անլեւի ձայնով հանապազ բարեհամբաւում են Սուրբ Երրորդութեանը. Նրան փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ այժմ եւ յաւիտեանս:

Աղբիւրներ

- A = ձեռ. N 1523, թ. 65բ–66ա:
- B = ձեռ. N 4774, թ. 106ա–107բ:
- C = ձեռ. N 1525, թ. 84բ–87բ:
- D = ձեռ. N 1520, թ. 360ա–362ա:
- E = ձեռ. N 993, թ. 64բ–65ա:
- F = ձեռ. N 933, թ. 214ա–217ա:
- G = ձեռ. N 2786, թ. 35բ–36բ:
- H = ձեռ. N 3782, թ. 23աբ:

a = ձեռ. N 1409, պատահիկ–պահպանակ. Ջբ–Եա, Ջա–Եբ. «||| վասն Նորա, այլ վասն քո ... առ դիրավատնելի ջուրն |||». «||| Մկրտիմ, զի զաշխարհս սրբեցից ի մեղաց ... հրեշտակային շա-

ւիղ կատարել ուղեկցութիւն |||»: Աա–Բբ, Աբ–Բա «||| կայնութիւն ձգեալ յերկինս ... զկենցաղս ոչ գի|||», «||| անգիտացեալ ի մտի ... երկիր պագանեն ի խոնարհեցուց |||»: b = ձեռ N 1407, պատահիկ–պահպանակ, Ըբ, Եա.«|||ամենայն ստուերքն անցանեն ... ամեն»:

ՏԱՐԸՆԹԵՐՅՈՒՆՆԵՐ

Խորագիր

Խորագիրն ըստ C–ի, ուր Անտիպաստրոս: AE Անթիպատրոսի Բոստրացուց, եպիսկոպոսի Խօսք ի Մկրտութիւն Զրիստոսի Տեանն եւ Աստուծոյ: B Անթիպատրոսի Բոստրացույ սասցեալ ի Մունուդն Զրիստոսի եւ ի Մկրտութիւնն: D Սրբոյն Անթիպատրոսի Բոստրացույ սասցեալ ի Մունուդն եւ ի Մկրտութիւնն Զրիստոսի: F չիք: G Երանելոյն Անթիպատրոսի սրբոյ եպիսկոպոսի սասցեալ գովեստ ի Յայտնութիւն Տեանն: H Սրբոյն Անթիպատրոսի Բոստրացույ եպիսկոպոսի ի Մկրտութիւնն Տեանն:

Բնագիր

1 G տօնախմբութիւնս այսօր եղբարք: 2 H չիք այսօր: 3 BD Վիեննայի N 224 ձեռ. (Տաշեան, Յուցակ, էջ 575) մանաւանդ յոյս եւ սքանչացումն (Վիեննա՝ սքանչումն) փխ ես ... սքանչացումն: Վենետիկի ձեռագրերով՝ առաւելագոյն սքանչումն կամ եւ առաւել հնչումն տօնի (տես Գ: Ջարբանալեան, Թարգման. Նախ. էջ 305): 4 ABCF ել փխ ելի: 5 BDH Վիեննա, N 224՝ բեմբ: 5ա Վիեննա, N 224՝ աարտագոյնս: 6 BDLԸ,Բ էջ 427՝ յարգոյ: E չիք յարգոյ: 7 BCDEF չիք է: 8 G ընթերցուածոց H ընթերցուածոյս: 9 C Մկրտութիւնն: H տնօրնութիւն փխ Մկրտութիւն: 10 B Արդեօք: 11 BDG Զրիստոս: 12 H ամ: 13 B L ամաց լեալ: CH երեսուն ամս ըստ մարմնոյ: DF ամաց լեալ: 14 ABCDG չիք եւ: 15 H չիք եւ: 16 B յայտնի փխ յայտնեալ լինի: 17 F չէ փխ ոչ է: H չիք է: 18 H ժամանակի է: 19 DF պատմութիւն: H պատմութիւնն: 20 BDF Աստուածայայտնութեանս: H Աստուածայայտնութեանն: 21 BDF չիք այսօր: H փրկութեան եղեւ սկիզբն (չիք՝ մեզ այսօր): 22 ABCE չիք այսպէս (E չիք եւ) 23 D Մկրտութեանս: 24 BD փրկութեանն: 25 B չիք մանաւանդ: G չիք մերոյ մանաւանդ: 26 FG Նախերգան մանաւանդ եթէ մերոյս փխ մերոյ ... Նախերգան: H Նախերգական: 27 F շնորհացն: 28 BDG չիք են: 29

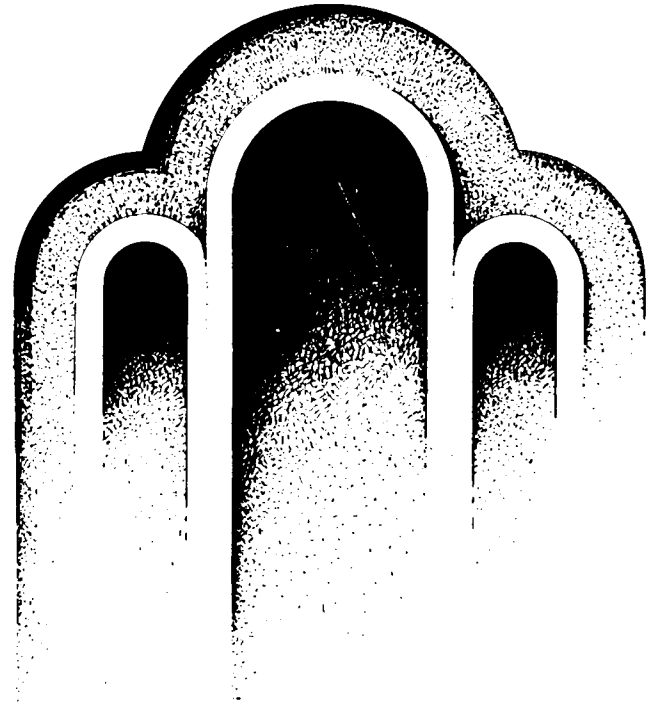
G շնորհատուքն: 30 BCD աուրս այսորիկ (BD այսմիկ): F այսմիկ: 31 B պատասխրութիւն: 32 F զորով լուրթամբ: 33 H եւ մանաւանդ, զի եղբարք են շնորիքն փխ քանզի եղբարք են ... ոչ է արժան: 34 AE չիք լուայք, եթէ: BD լայք եթէ: 35 BD այն է: CFH չիք այն: 36 G ո՛վ է այն, որ մկրտին: 37 F թէ փխ եւ: 38 G մկրտէ: 39 G մկրտէ: 40 G աւետարանիչ ... սքանչելագործ: 41 BDF անապատի: 42 BD սնընդակիցն: G սննդակից: H չիք անապատին սննդակիցն: 43 BDF խոշորացուցանողքն: H խոշորացուցանողքն: G խոշորացուցելովքն խայտար զգեստուք: 44 ABF զգեստուք: H սգեստիւք: 45 G զմերկութիւն փխ զմեռելութիւն: 46 ABCDEG ըստ առժամոյին (C առժամուին) հաղորդիւր կերակրոյ մարախոյ ասեմ (G մարախումբ, չիք ասեմ) եւ վայրենի մեղեր (AB մեղր, E մեղերք) փխ կերակուրն ... վայրենի: H որ ըստ ժամու ժամու հաղորդէր կերակրոյ մարախոյ ասեմ եւ մեղեր վայրենի փխ կերակուր ... վայրենի: 47 ABCFG չիք որ: 48 ABCDFG չիք եր: 49 AB քարոզիչն: 50 B օրինացն: D անօրինաց (ան—ը տողամիջում): 51 ABH չիք եւ օրինաց յանդիմանիչ: 52 ABCF չիք իւր: 53 BD լեզուն: 54 ABCFG որպէս փխ վասն: 55 B ծնընդեանն: H կարպեաց որպէս ոչ հաւատացելոյ ծնընդեանն: 56 BDF ելոյց փխ արձակեաց: 57 H չիք եւ արձակեաց իւրոյ: ABCG չիք իւրոյ: 58 G Արդ, զի՛նչ: 59 H չիք եւ: 60 ABCG սքանչելի: 61 BD եր այրն այն: F այնպիսի եր այրն այն փխ այսպիսի է այրս: G այր այս: 62 ADE չիք թէ: 63 F որ Աստուած: 64 AE մկրտեալ: 65 G չիք զի: 66 ACE արժան: 67 ABC շնորհ: 68 G ազդէ: 69 ABC զխորհուրդ: 70 AB չիք բազումք... շահեալ փառս: 71 G չիք զայս: 72 BD ասացին փխ ուսիցեն: 73 D չիք առ: 74 G խրատեմ փխ խտրեմ: 75 D համարձակիցիմ: 76 BF այնպիսի: 77 G զուով փխ զործովք: 78 C Այլ փխ Արդ: 79 BF եթէ: 80 BDF տարցի: 81 BD եւ քոյր: 81աա յառաջանա: 82ա պատուին: 82ա D զանհետազօտելի: C զանհետեւելին որոշեա զփառս: 70—83 AE չիք Բա զումք բազում անգամ ... շահեա զփառս: a զանհետեւելին որոշեաց: 84 D Յովհաննու: a Յովհաննէ: 85 BCDFa չիք բոլորից 86 BG անանցանելի փխ անշիջանելի: 87 Բոլոր ձեռագրերում բացի G—ից. առկայծելի փխ առ առկայծելի: 88 BD Նըւագահոս: 89 Ca փրկութեանն: G փրկութեան մերոյ: 90 ABCFG չիք եր: 91 B Յիսուս Քրիստոս: 92 ABE մկրտել: 93 B պետք է: 94 ABEH չիք Տէրդ: 95 ABEH Աստուած (E Աստուածոյ) զուով: 96 H Աստուած զուով քո եւ առ: 97—98 ABE չիք Արարիչդ ... հուրդ: 99 ABE չիք լոյսդ: 100 ABE չիք հողմդ: BD չիք հողմդ ... փոշիս: C առ փոշիս, առ մոխիրս: F

հողմդ. առ փոշիս, լոյսդ առ մոխիրս: G առ կաւս, առ փոշիս եւ առ մոխիրս: 101 C քոյոցդ: GH քո: 102 D լուսոյ: E քոյոյդ եմ լուսոյ կարօտ: G կարօտ եմ: 102—103 H չիք ես... ստեղծեալ: 104 F որ: 105 E չիք եւ: 105ա G որ փխ ոչ: 106 H այժմ փխ մանաւանդ: 107 BD քոյովդ: 108 BD չիք ընդ: 109 BCDFH չիք զգերագոյն: 110 AE զքնաւս փխ զամենեսեան: H զքո մեծութիւնդ փխ զմեծագոյնդ քան զամենեսեան: 111 BDF մկրտելոյքն: H մկրտեալքն: 112 BF այսորիկ: 113 D զի փխ որպէսզի: 114—115 B իսկ ով ոք մաքրագոյն քան զքեզ. եւ ոչ ոք: F իսկ ով որ մաքրագոյն քան զքեզ. ոչ ոք: 111—115 AE չիք մկրտելոցն ... մաքրագոյն ոչ ոք: 116 C յառաջ փխ աջ: BE զաջ: 117 B ի գործն փխ առ ի գործսդ: 118 F ուր եւ փխ ուր արդեալք: 119 BD ուր եւ հասանէ ... մատամբս փխ ուր արդեալք ... մատամբքս: 120 AE համարեալք փխ համարեալ ձեռն: C ձեռնս: 121 F չիք եւ: 122 ACE զամենայն: 123 ACDEb չիք եւ կամ: B եւ ես փխ եւ կամ: 124 ACE զամենայն: 125 ACE չիք քերովքեք եւ: b քրովքեք ... սրովքեք: 126 ACE չիք ինձ: 127 AE չիք տրտնջեն: 128 AE հրեշտակք տրտնջեն փխ հրեշտակք յինէն: b չիք յինէն: 129—131 C տէրունականդ ... ի գազաթ: a տէրութեանդ: 130 ACE չիք ի: 131 BD զագաթն: 132 ABE չիք իրեանց: 133 BD համարձակելոյ: 134 D չիք երեսօք: 135 ABDG Ուր փխ եւ: 136 F զինչ որ փխ զոր ինչ: 137 AE առնէր: 138 ACEG չիք ինձ: 139—140 C չիք մի ինչ ... յինէն: 141 ACE չիք զի ոչ վստահաւամ: 142 ACE նախ փխ նախքան: 143 B ծնանելն: 142—143 նախածնիցեալ փխ նախքան ծնիցեալ: 144 C խայտացիս: 145 ACEa չիք մինչդեռ: Ca ուրեք ունելով զձայն: 146 ACEa չիք ոչ (a չիք ապաքեն մինչ): 147 ACE ոչ ապաքեն մինչ: 147ա B յառաջագոյն զքեզ: 148—149 AE չիք զարարածս ... զեկուցանելի: 148ա C Արարիչդ: C—ում բնագիրն այստեղ ընդհատում է սխալմամբ այլ բնագրից բերուած եւ այստեղ կցուած մէկ թերթով (III աջի կայ յիս տեսութիւն ամենայն ուստեք ժողովելով յանձինս մեր ... ի ժամանակի սրբոցն մկրտութեան IIIթ. 86աբ) որից յետոյ (թ.87ա) շարունակում է հրատարակող բնագրի բառերով, զեկուցանելի. զլոյս ոչ տեսանելի ...: 150—151 BF ոչ ուրեք ... զԱրեգակդ պատմի: 151—152 ABE չիք լեզու ... աւետարանելի: F աւետարանեցի: 153 BF պարտ է: 154 ACE Արդ փխ Ապա: 155 ACE է փխ եւ: 156 ACE չիք ասէր: 157 B տո՛ւր, արդ: 158 B վայել է փխ պարտ է: 159 AE չիք թո՛ղ տուր. արդ: 160 F հետազօտեր փխ հետազօտող լինիր: G մի՛ լինիր հետազօտ: 161 ACE չիք ով: 162 C ինքեան զիմ: 162—165 AE Մի եթէ ... զբնու-

թեան: 163 C զիմ ինքեան: 164 C մաքրութեան: 165 B արգելու: C ցուցանել փխ արգելով: 166 C զբնութիւնս: 167–168 F բարերարս զձեր տնօրէնութիւն եկի լնու փխ զբարեբեր ... առ լնու: C տնօրէնութիւն (չիք իմ): Ի փխ առ: 169–175 AE չիք ոչ եթէ չարաչար ... ի մարմնումս: 169 C չիք թէ: 170 C չիք այլ: 171 F ճշմարիտ փխ ուղղորդ: 172 F հայեցար: 173 C չիք գիտացեր: 174 C աստուածութեան գիտես միացեալ ի: 175–176 AE զտնօրէնութեան խորհուրդ: 177–181 ACE չիք Ի զեկուցողէն ... Նորոգեմ: 178–179 C չիք զի Մկրտութիւնս ... յաւիտենից: 180 F արարածս մարդկային բնութեանս ի: 182 E իջանելով (վ–ն անելացուած լուսանցում): 182ա C ջախջախեցի: 182բ CG ի վերայ (G վերս) փխ ի դուրս: 182–183 G չիք Իջանելով ... մարդկան: 184 D չիք Իսկ: 185 G այսօր եւ: 186 DG չիք ի: 187 F խորհրդոց: 188 F չիք քեզ: 189 D այնորիկ: 190–191 AE չիք զամենայն ... գետոյ: 190ա G բարձրացուցից զամենայն գլուխ փխ ընդ աջոյ ձեռամբ ... բարձրացուցից: 192 E Իսկ Բանն փխ Ի սկզբանն: G իսկ փխ ի սկզբանն: 193 G չիք ի ջուրց եւ յօրոց: 194 F բաղկացոյց զմարդկային սեռս: DG սեռս: 195 F զբնութիւնս մարդկան փխ զամենայն արարածս: 196 F Նորոգեցից: 194–196 E–ում եւ այսօր ի ձեռն (չիք՝ Նորին) ... Նորոգեմ հատուածը զազգս մարդկան բառերից հետոյ (183): F Նորոգեցից: 197–202 AE չիք Թոյլ տուր ... արդարութիւնս: 198 CDG չիք կարապետ: 199 C զի փխ զառ ի: 200 G, Մկրտութենէդ: 201 G զամենայն կատարեցից: 203 BCDFG չիք Արդ: 203–205 AE լուսաւորեցից: Մկրտիմ, զի աշխարհս սրբեցից, / Մկրտիմ, զի զՀայր եւ զՀոգին ծանուցից աշխարհի, / Մկրտիմ, զի աշխարհս սրբեցից ի մեղաց: BF (B Մկրտիմ, զի զաշխարհս լուսաւորեցից, / Մկրտիմ զի զդրունս երկնից բացից) / (F Մկրտիմ զի զՀայր ընդ մարդկան հաշտեցուցից, / (B Մկրտիմ զի զբարբառն Հօր յերկիր, իջուցից) / Մկրտիմ զի զդոցա եւ զօդս արբեցից, / Մկրտիմ, զի զՀայր եւ Հոգին ճշմարտութեան աշխարհի ծանուցից, / Մկրտիմ, զի զաշխարհս ի մեղաց մաքրեցից, Մկրտիմ, զի զվիշապն գկարթի ածից, / Մկրտիմ, զի զփարատն իմանալին ընկղմեցից, / Մկրտիմ, զի զմահառիթ պողոյն ճաշակելիսն լուացից, / Մկրտիմ, զի զմերկութիւն Աղամայ զգեցուցից, / Մկրտիմ, զի զմահ մեռուցից, / Մկրտիմ, զի զկեանս արձանացուցից, / Մկրտիմ, զի զդժոխս աներեալ քակեցից, / Մկրտիմ, զի զարքայութիւն շինեցից, / Մկրտիմ, զի զեկեղեցիս հիմնեցուցից, / Մկրտիմ, զի զարգանդ Ասազանին բացից, / Մկրտիմ, զի զմարդիկը ի հաատս կոչեցից, / Մկրտիմ, զի զԱղամ յերկիս հանից,

/ Մկրտիմ, զի զորդիսդ Աղամայ ի կեանս հրաւիրեցից, / Մկրտիմ, զի զմեղս մարդկան քաւեցից, / Մկրտիմ, զի մարդկան զշնորհս բաշխեցից, Մկրտիմ, զի զմարդիկը յանիծիցն Աղամայ ազատեցից, / Մկրտիմ, զի զանծես երկրի յօ[ր]հնութիւն փոխեցից, / Մկրտիմ, զի փուշն անիծից ի պտուղ օրհնութեան դարձուցից, / Մկրտիմ, զի զմեղս ջրով կիզեցից, / Մկրտիմ, զի զհամակամութիւն Հօր ընդ Իմ ծանուցից, / Մկրտիմ, զի զՀոգի Սուրբ ի բարձանց երկնից իջուցից, / Մկրտիմ, զի զձայնն հայրական աստուածային վկայութեամբն առ Իս ձգեցից, եւ զայն յիս ցուցից, որ ասէ. «Ղա՛ է Որդի ընտրեալ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ, դմա լուարուք»: G Մկրտիմ, զի զաշխարհս լուսաւորեցից, / Մկրտիմ, զի զփակեալ բարբառ վերնոցն բացից աշխարհի, / Մկրտիմ, զի զջուրս եւ զօդս սրբեցից փխ Արդ, Մկրտիմ ... Աղամայ զգեցուցից: 203ա a զիմանալին: 203բ A փարաւովս: 204 C զմերկութիւնն: 206 BD զիտ փխ զկնի: 207 a ձայնի: 208 AE թեակոխէ: F վերակոխեն: a թեակոխի: 209a չիք եւ: 210 G ներքնոց եւ վերնոց հրաշացան շափիղջ: 210ա C չիք եւ: 212a կատարել: 213b ստուերքն: 208ա–211 F չիք Այսօր ... ծագ է: 212–216 ACEGH չիք Այսօր ... առնէ: Սրանից հետոյ BDF–ը շարունակուում է հետեւեալ բառերով. Այսօր անմարմնոցն (F անմարմնոյն) դասք յերկրի սպասաւորեն Որդոյն Աստուծոյ մարմնացելոյն ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ եւ Մկրտելոյն ի Յովհաննէ (F Յովաննէ) Յորդանան: Այսօր յերկիս փառաւորեն զմարդացեալն Աստուած ընդ Հօր եւ ընդ Ամենասուրբ Հոգւոյն (BD Հոգւոյն) յաթոռ փառաց Աստուածութեան Իւրոյ: Այսօր եկայք վերածնեալ Նոր ժողովուրդք ուրախութեամբ եւ ցնծութեամբ (D ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ) տօնեցուք ընդ հրեշտակս ի յերկիս, զտօնս Ծննդեանն Քրիստոսի եւ զօրս Մկրտութեան (D չիք զտօնս ... Մկրտութեան), քանզի եկեալ ժամանեաց մեզ օր փրկութեան եւ ժամանակ ընդունելութեան: Այսօր հրեշտակք իջեալ ընդ մեզ տօնակից լինին: Ծննդեան եւ Յայտնութեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է Որդի Աստուծոյ եւ որդի սուրբ Կուսին Մարիամու Միածին (F մին Միածին) ի Հօրէ եւ ի մօրէ, ի հօրէ անմայր եւ ի մօրէ անհայր Աստուած եւ մարդ կատարեալ, մի յերկուց բնութեանց, մի Տէր, մի Քրիստոս փխ Արդ զայսոսիկ ... յաւիտեանս: 213 D եղեւ: 214 D Յովհաննէ: 215 D զմարդիկը: 216աա զայս: 216–219 AF չիք զայսոսիկ ... սիրելիք: 217 H լսելով: b լուեալ վայելաբար: 218 H չիք ով: 222 AE հոսանս: 223 C հաւատով: 220–228 Hb փութացուք եւ մեք կամաւոր սիրով ի հոսանսն Յորդանանու եւ ընդ ջրային գեղոցն եւ լուղա-

կացն մաքրական հաւատովք ժառանգեսցուք յեջս Հոգւոյն Սրբոյ փխ փութասցուք ... Սրբոյ: 224 AE Սրբոյ Հոգւոյն: 224ա AE շնորհօքն փխ լուսատրութեամբ: 225b նման լիցուք փխ նմանէն: 226 G բարի երջանկացն: H բարեկարգաց երջանկացն: 227. Cb ձայնի: 228 b փառաբանեն փխ բարեհամբաւեն: 229-230 C Երրորդութիւնն այժմ եւ յանվախճան յափտեանս: G յափտեանս յափտենից ամէն փխ Երրորդութիւնն ... այժմ եւ յափտեանս: b զԵրրորդութիւնն. զՀայր եւ զՈրդի եւ զՍուրբ զՀոգին այժմ եւ միշտ եւ յափտեանս յափտենից. ամէն:

**ՀԱՏՈՒԱԾԱԲԱՆՆԱԿԱՆ
ԿԱՌԱՄՆԱԿԱՄԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ**

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՑ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐՆ ՈՒ ԾԵՆԵՐԸ

ԵԿԵՂԵՑԻ – ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քրիստոսի գործը իր խաչելութեամբ, յարութեամբ եւ համբարձմամբ չփակուեցաւ, այլ ան շարունակուեցաւ, կը շարունակուի ու պիտի շարունակուի 'ի քարոզութիւն եւ 'ի հաստատութիւն Աստուծոյ թագաւորութեան: Քրիստոս այս աշխարհի վրայ ապրեցաւ համայնական ձեւով կեանք մը, ունեցաւ իր հետետորդները եւ Ինքզինք եւ իր ուսուցումներն արտայայտեց համայնական կենցաղի մը մէջէն, իր առաքեալները քարոզիչներ, Աստուծոյ խօսքին տարածողներ ըլլալով հանդերձ, անդամներ էին նաեւ եկեղեցական համայնքի մը, այլ խօսքով՝ կը պատկանէին Քրիստոսի Եկեղեցոյ:

Ի՞նչ կը հասկանանք Եկեղեցի ըսելով:

Եկեղեցի բառը, ինչպէս ծանօթ է, ծագում առած է յունարէն էքլիսիա բառէն, որ ստուգաբանօրէն կը նշանակէ հաւաքոյթ, ժողով: Հին յունական եզրաբանութեան մէջ կը նշանակէ «հաւաքոյթ քաղաքացիներու»: Հին Կտակարանի մէջ եկեղեցի բառը յիսունէ աւելի անգամներ գործածուած է, բարացուցելու համար Աստուծոյ ժողովուրդը, Աստուծոյ հաւատացեալներու ամբողջութիւնը տուեալ վայրի մը մէջ, այսպէս՝ «Խօսեցաւ Մովսէս յալկանջս ամենայն Եկեղեցոյն Իսրայէլի զբանս օրհնութեան այսորիկ միևնչեւ իսպառն» [Բ Օրէնք ԼԱ 30] կամ «Գնաց Սողոմոն եւ ամենայն Եկեղեցին ընդ նմա ի բարձրաւանդակն Գաբաւտի, ուր անդ խորան վկայութեան Աստուծոյ, գորարար Մովսէս» [Բ Մնաց. Ա 3]:

Նոր Կտակարանի մէջ եւս եկեղեցի բառը ուստուտե աւելի անգամներ գործածուած է նոյն իմաստով՝ այսպէս՝ «Օրհնէին զԱստուած եւ ունէին շնորհս ան ամենայն ժողովուրդն. եւ Տէր յաւելոյր զփրկեալսն հանապազօր յԵկեղեցին» [Գործք Բ 47] կամ «Եւ եղեւ յատուր յայնմիկ հալածումն մեծ ի վերայ Եկեղեցոյն յԵրուսաղէմ» [Գործք Ը 1] եւ կամ «Քանզի լուեալ իսկ ձեր զիմ զնացսն որ երբեմն ի հրեութեան անդ, զի անչափ հալածէին զԵկեղեցին Աստուծոյ եւ աւար հարկանէին զնա» [Գաղատ. Ա 13]:

Վերոյիշեալ աստուածաշնչական հատուածները յատուկ կերպով ցոյց կու տան եկեղեցի բառին իմաստը իր երկեակ երեսներով:

Ա. Եկեղեցին՝ որպէս հաւատացեալներու միութիւն, որոշ վայրի մը մէջ, ինչպէս Աստիոքի Եկեղեցին, Երուսաղէմի Եկեղեցին:

Բ. Եկեղեցին՝ որպէս հաւատացեալներու հաւաքոյթ, ժողով ամբողջ աշխարհի մէջ. «Եւ որ ընդ իս են եղբարք ամենեքին, Եկեղեցեացոյ Գաղատացոց» [Գաղատ. Ա 2]:

Եկեղեցի բառը կը գործածուի նաեւ նիւթեղէն այն կառոյցի համար, որուն մէջ կը համախմբուին հաւատացեալներ զԱստուած պաշտելու: Այնտեղ է, որ հաւատացեալները հաւաքաբար եւ կամ առանձնաբար կ'աղօթեն, այլ խօսքով՝ կը ներկայանան Աստուծոյ, այս իմաստով եկեղեցին, ինչպէս մեր Եկեղեցոյ պատարագամատոյցը կ'ըսէ, «յարկ է սրբութեան եւ տեղի փառաբանութեան, հրեշտակաց բնակարան եւ մարդկան քաւարան»:

Եկեղեցի բառը, այս երկու իմաստներէն զատ, ունի նաեւ այլ իմաստ եւ նշանակութիւն. եկեղեցի կը նշանակէ հոգեղէն այն կառոյցը, որ իբրեւ հոգեկան ներքին իրականութիւն, հաւաքականութեան կեանքի մէջ կ'արտայայտուի, եւ որուն կենդանութեան աղբիւրը Սուրբ Հոգին է: Եկեղեցին հոգեղէն կառոյցով անպարտելի է ու անյաղթահարելի: Աւետարանի մէջ կը կարդանք. «Դու ես վեմ, եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ, եւ դրունք դժոխսց զնա մի՛ յաղթահարեսցես» [Մատթ. ԺԶ 18]: Այս իմաստով Եկեղեցին աննուաճ է ու փոփոխական. Եկեղեցին իր առաջին իմաստով, այսինքն՝ հաւատացեալներու բազմութիւն, կրնայ նուաճիլ, երկրորդ իմաստով, իբրեւ նիւթեղէն կառոյց եւս ենթակայ է կործանումի ու քանդումի, ինչպէս մեր հազարաւոր եկեղեցիները քանդուեցան ու աներուցան, սակայն Եկեղեցին, իբրեւ հոգեղէն կառոյց՝ պատուանդանած Քրիստոսի ուսուցումներուն վրայ, անխորտակելի, անյաղթահարելի է:

Այս բացատրութիւններու լոյսի տակ, երբ Հայաստանեայց Եկեղեցի կ'ըսենք, չենք իմանար անպայմանօրէն բազմութիւնը հայ հաւատացեալներուն եւ ոչ ալ՝ քարեղէն կառոյցներ (թէեւ եկեղեցի բառին մէջ այս երկու իմաստներն ալ կան), այլ կ'իմանանք հոգեղէն այն կառոյցը, ներքին իրականութիւնը հաւաքականութեան (դաւանանք, վարդապետութիւն, ծես, նովորապետութիւն, վարչութիւն), որ միայն ու միայն մեզի կը պատկանի եւ որ անխորտակելի է ու անյաղ-

թայարելի: Ար Եկեղեցւոյ ամբողջ կեանքը վկայութիւնն է այս ճըշմարտութեան:

Եկեղեցւոյ նշանները

Եկեղեցին իր եութեանը մէջ աստուածամարդկային նկարագիր ունի: Եկեղեցւոյ հիմնադիրը մարդացեալ Աստուածն է՝ Յիսուս Քրիստոս, որ երկինքէն երկիր իջաւ, մարդկային կերպարանք առաւ ու գործեց երկրի վրայ իբրեւ կատարեալ մարդ եւ Աստուած, իր եռամեայ տնօրինական գործունեութեան ընթացքին ընտրեց խումբ մը անմիջական օգնականներու, որոնց տուաւ ամէն իշխանութիւն՝ շարունակելու իր գործը, անոնց փոխանցեց իր աստուածային սերը եւ առաքեց, զրկեց զանոնք քարոզելու (ասկէ անոնց առաքեալ կոչումը), մկրտելու, ուսուցանելու եւ հրաւիրելու մարդիկը, որ երկնքի արքայութեան որդեգիրներ ըլլան. «աւելին, զիրենք դարձնելու նոր Իսրայէլ, լոյսի զաւակներ եւ երկնքի ժառանգորդներ. «Գնացէ՛ք, այսուհետեւ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Ուսուցէ՛ք նոցա պահել զամենայն, որ ինչ պատուիրեցի ձեզ. եւ ահաւասիկ Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչեւ ի կատարած աշխարհի» [Մատթ. ԻԸ 19–20]:

Առաքեալներ վերնատան մէջ իրենց խոստացած Սուրբ Հոգին ստանալէ ետք սկսան իրենց քարոզչութիւնը: Անոնք Աւետարանի լոյսով լուսաւորեցին աշխարհը, աստուածային սիրով եղբայրացուցին այլացեղ ու այլակրօն եւ ընկերային տարբեր աստիճաններու վրայ գտնուող եակները: Վերնատունը, ուր Սուրբ Հոգին աղանակերպ իջաւ առաքեալներուն եւ իրենց հետեւորդներուն վրայ, կոչուեցաւ Աշխարհամատուռ, այսինքն՝ բոլորին պատկանող մատուռ, եկեղեցի եւ առաջին եկեղեցի: Այնուհետեւ զանազան շրջաններուն մէջ հաստատուած եկեղեցիները առաքեալներու եւ անոնց յաջորդներու կողմէ եղան ճառագայթումները Աշխարհամատուռ Եկեղեցիին: Արդարեւ, Եկեղեցին իր եութեան եւ իսկութեան մէջ մէկ է, իսկ ճառագայթումին մէջ՝ է բազում, ինչպէս արեգակը մէկ է, սակայն՝ բազմաճառագայթ:

Արդարեւ Եկեղեցիին հիմնադիրն ու գլուխը Քրիստոս Ինքնն է. «Ձի այր է գլուխ կնոջ, որպէս եւ Քրիստոս գլուխ է Եկեղեցւոյ» [Եփես. Ե 23]. եւ իբրեւ այդպիսին՝ Եկեղեցին ալ նման է հիմնադրին, մի է եւ սուրբ, եւ որովհետեւ քարոզուեցաւ առաքեալներու կողմէ բոլոր մարդկութեան, է նաեւ առաքելական եւ ընդհանրական: Հաւա-

տամբին մէջ կը կարդանք. «Հաւատամք եւ ի մի միայն ընդհանրական եւ առաքելական սուրբ Եկեղեցի»: Ուրեմն, Եկեղեցւոյ չորս նշանները կամ ստորագելիներն են՝ Մի, Սուրբ, Կաթողիկէ (Շնորհաւորական) եւ Առաքելական:

1) Միութիւն, Մի: Եկեղեցին՝ մի:

Եկեղեցին մի է, որովհետեւ մէկ է իր հիմնադիրը՝ Յիսուս Քրիստոս, մէկ է նաեւ իր հաւատքով, իր առաքելութեամբ կամ նպատակով: Եկեղեցւոյ միութեան խորքը Քրիստոսի անձն է: Եկեղեցւոյ բոլոր անդամները իրարու կապուած են Քրիստոսի հանդէպ իրենց ունեցած հաւատքով, Սուրբ Երրորդութեան ընդունումով եւ առաքելութեամբ: Եկեղեցիի բոլոր անդամները, առանց խտրութեան, մէկ հիմնական նպատակ կը հետապնդեն, այն է՝ Աստուծոյ թագաւորութեան հաստատումը եւ Աստուծոյ կամքին կատարումը:

Եկեղեցին, իբրեւ մարմին Քրիստոսի, մի է նաեւ իր գլուխով, որ է Յիսուս Քրիստոս: «Մի մարմին եւ մի հոգի, որպէս եւ կոչեցարուք ի մի յոյս կոչման ձերոյ, մի՛ է Տէր, մի՛ հաւատք, մի՛ մկրտութիւն...» [Եփես. Դ 4–5]. կամ «Ձի այր է գլուխ կնոջ, որպէս եւ Քրիստոս գլուխ է Եկեղեցւոյ եւ Ինքն է Փրկիչ մարմնոյ» [Եփես Ե 23]:

Քրիստոսի Եկեղեցին մի է նաեւ, որովհետեւ ինքն է միակ ամանդապահը ճշմարտութեան, որ մի է Տ. Սահակ քահանայ Սարգիսեան, իր «Քննական կրօնագիտութիւն» դասագրքի մէջ խօսելով Եկեղեցւոյ միութեան մասին, կը գրէ. «Որովհետեւ մի միայն է ճըշմարտութիւնն աստուածային եւ չի կրնար այլ ընդ այլոց ըլլալ, Եկեղեցին ալ, որ այս ճշմարտութեան ամանդապահ զանձարանն է, հարկաւորապէս մի միայն կրնայ ըլլալ եւ ոչ՝ աւելի: Ըստ այսմ՝ միութիւն Եկեղեցւոյ ըսելով՝ կ'իմանանք անոր դասնութեան եւ վարդապետութեան նոյնութիւնը, որ ի Քրիստոս Յիսուս եւ յԵրրորդութիւն Սուրբ եւ յամենայն ուսումս ս. Գրոց, զոր պարտի ուսանել եւ պաշտել իւրաքանչիւր քրիստոնեայ միեւնոյն ճշմարիտ անկեղծ հաւատով եւ բնաւ չտարածայնել ամենեւին Եկեղեցւոյ միութեան ամանդեալ ճշմարտութեան խոստովանութիւնէն» [էջ 667]:

Այստեղ կարեւորութեամբ կը շեշտենք հետեւեալը. Եկեղեցւոյ միութիւնը չի նշանակեր երբեք Եկեղեցիին տիրապետութիւն միւս եկեղեցիներուն վրայ, ինչպէս կը փորձէ իզուր բացատրել կաթոլիկ Եկեղեցին, եւ միւս կողմէ ալ՝ Եկեղեցւոյ միութիւնը պէտք չէ ընդունիլ այնպիսի թոյլ ձեւով մը, որ միայն Քրիստոսի անունին վրայ հիմ-

Նուաժ ըլլայ, այսինքն՝ միայն Ջրիստոսի անուան խոստովանութիւնը բաւարար չկատուի Եկեղեցւոյ միութեանը, Եկեղեցւոյ միութիւնը չի կայանար վարչական կազմակերպչական որոշ ձեւի մը եւ կամ ծիսական Նոյն ասանդութեան մը կիրարկումին մէջ, այլ՝ եապէս այն հաւատքին մէջ, որ հասարակաց կերպով ընդունուած է բոլոր եկեղեցիներուն կողմէ:

2) Սրբութիւն, Սուրբ:

Եկեղեցին սուրբ է նախ իր գլովխով՝ Ջրիստոսով, որ Սուրբ Սրբոց է եւ «ակն ու աղբիւր սրբութեան»։ Երկրորդ՝ սուրբ է նաեւ իր բնոյթով որպէս աստուածակառոյց հաստատութեան, բայց մանաւանդ՝ իր նպատակով, առաքելութեամբ եւ կոչումով. Եկեղեցւոյ անդամները սրբութեան են կոչուած, եւ անոր համար Ջրիստոս Իր «քահանայապետական» աղօթքին մէջ կը խնդրէ Աստուծմէ. «Սուրբ արա զնոսա ճշմարտութեամբ Զով» [Յովհ. ԺԷ 17]: Պետրոս առաքեալը կը գրէ. «Այլ, ըստ սրբոյն, որ կոչեաց զձեզ, եւ դուք սուրբք ամենայն զնացս ձեր լինիջիք: Վասն որոյ գրեալ է, եթէ՛ եղերո՛ւք սուրբ, զի Ես սուրբ եմ» [Ա Պետ. Ա 15–16], կամ «Որպէս ընտրեաց զմեզ Նովաւ յառաջ, քան զլինելն աշխարհի, լինել մեզ սուրբս եւ անարատս առաջի Նորա սիրով» [Եփես. Ա 4]:

Սուրբ է Եկեղեցին իր վարդապետութեամբ, փրկագործական իր նկարագրով, որով Եկեղեցւոյ անդամներն ալ մկրտութեամբ սըրբութեան կ'արժանանան: «Ջրիստոս սիրեաց զԵկեղեցի եւ զանձն Իր մատնեաց վասն Նորա, զի զնա սրբեսցէ սրբութեամբ Ասազանին, բանիւ զի կացուցէ Ինքն Իր յանդիման փառաւոր զԵկեղեցի, զի մի՛ ունիցի արատ ինչ կամ աղտեղութիւն կամ այլ ինչ յայսպիսեաց, այլ զի իցէ սուրբ եւ անարատ» [Եփես. Ե 25–27]:

Եկեղեցին սուրբ է եւ սրբարար. Եկեղեցին Սկրտութեամբ, Ապաշխարութեամբ եւ միւս խորհուրդներով կը սրբէ ու կը սրբացնէ իր անդամները, ասելի ճիշտ՝ կ'առաջնորդէ զանոնք իրական սրբութեան:

3) Ընդհանրականութիւն, Կաթողիկէ:

Եկեղեցին ընդհանրական է, որովհետեւ Ջրիստոս Իր մէջ ունի համայն մարդկութիւնը: Եկեղեցին ընդհանրական է իր բնու-

թեամբ, այսինքն՝ իր մէջ չկայ խտրութիւն ո՛չ ազգային, ո՛չ աշխարհագրական, ո՛չ դասակարգային եւ ո՛չ այլ կարգի իրականութիւններու միջեւ: Ընդհանրական է Եկեղեցին, որովհետեւ քրիստոնէութիւնը կոչուած է քարոզուելու բոլոր աշխարհներուն եւ ժողովուրդներուն. «Ասէ զնոսա՛՛ երթա՛յք յաշխարհ ամենայն եւ քարոզեցէ՛ք զԱւետարանն ամենայն արարածոց» [Մարկ. ԺԶ 15]: Եկեղեցին ոչ միայն բնութեամբ ընդհանրական է, այլեւ՝ կոչումով ու առաքելութեամբ. Կիրեղ Երուսաղէմայ հայրապետը կ'ըսէ. «Կաթողիկէ անուանեալ է Եկեղեցի, զի ընդ ամենայն տիեզերս ի ծագաց մինչեւ ի ծագս երկրի է եւ զի ուսուցանէ առանձինն անապական ի գիտութիւն զալ մարդկան ի կարեւոր հրամանս...»: Իսկ հայոց Խոսրով վարդապետը իր «Մեկնութիւն ժամերգութեան» գործին մէջ կ'ըսէ. «Ջի՛նչ է կաթողիկէ. տիեզերական. զի ամենայն եկեղեցիք ուղղափառաց, որ ընդ տիեզերս, մի են. մի Ջրիստոս յամենայն եկեղեցիս է...»: Եւ վերջապէս, Ջրիստոսի Եկեղեցւոյ կաթողիկէութիւնը–ընդհանրականութիւնը իր վարդապետութեան, ուսուցումներուն եւ սկզբունքներուն մէջ է, որոնց ընդունումով եւ գործադրութեամբ տուեալ Եկեղեցին մը կը դառնայ անդամ Ջրիստոսի Ընդհանրական Եկեղեցւոյ: Ջրիստոսի Աւետարանն ու Եկեղեցին չեն կրնար սեփականութիւնը ըլլալ միայն մէկ ազգի մը կամ ժողովրդի մը. անոնք բոլոր ազգերու կը պատկանին, եւ ասկէ՛ նաեւ ընդհանրական նկարագիրը Եկեղեցւոյ:

4) Առաքելականութիւն:

Եկեղեցին առաքելական է զլիաւոր երկու իմաստներով, առաջին՝ առաքեալներէ հաստատուած, եւ երկրորդ՝ հիմնուած առաքեալներու հաւատքի եւ վարդապետութեան վրայ:

Ջրիստոս Ինք իր երկնաէջ հանգամանքով է «առաքեալ եւ քահանայապետ խոստովանութեան մերոյ» [տե՛ս Եբր. Գ 1] եւ Իր, այսպէս ասած, առաքելական գործին շարունակութիւնը աւանդեց առաքեալներուն: Արդարեւ Եկեղեցին իր մէջ կրկնակ առաքելութիւն ունի՝ նախ՝ Ջրիստոսով, եւ ապա՝ ուղղակի առաքեալներու կողմէ հաստատուած իրողութեամբ: Եկեղեցւոյ առաքելութիւնը կը բնորոշուի ուղղակի եւ անուղղակի կերպերով, այսինքն՝ ուղղակիօրէն առաքեալներէն մէկուն կողմէ հաստատուած եւ կամ ալ՝ առաքեալներու յաջորդներէն մէկուն կողմէ հաստատուած, որով Եկեղեցւոյ մը առաքելականութիւնը կրնայ ըլլալ ուղղակի առաքելականութիւն:

Եկեղեցին առաքելական է, երբ իր հաւատքը եւ ծիսական աւանդութիւնը պահած է ու կը պահէ Քրիստոսի եւ առաքելներու ուսուցումներուն վրայ, անոր համար է, որ կ'ըսուի՝ Եկեղեցին հիմնուած է «ի վերայ առաքելոց»:

Եկեղեցին իր միութեամբ, սրբութեամբ, ընդհանրականութեամբ ու առաքելականութեամբ միայն կրնայ շարունակել Քրիստոսի փրկագործական առաքելութիւնը այս երկրի վրայ եւ այս իմաստով ալ Եկեղեցին կոչուած է «Խորհրդական Սարմին» Քրիստոսի:

Հայոց Եկեղեցին մէկ եւ անբաժանելի մասն է Քրիստոսի Եկեղեցոյ, անդամներէն մին է «Խորհրդական Սարմին» եւ Քրիստոսի Եկեղեցին կը ճանչնայ իր միութեան, սրբութեան, առաքելականութեան եւ ընդհանրականութեան մէջ, իսկ մասնաւոր եկեղեցիները կը նկատէ անոր տարբեր ճիւղաւորումները: Հայոց Եկեղեցին էապէս ազգային նկարագիր ունի ոչ միայն պատկանելիութեամբ, այլեւ՝ ոգիով, լեզուով ու մշակոյթով, ասով հանդերձ լայնախոհ է, յարգանք ունի քոյր եկեղեցիներուն հանդէպ եւ կ'ակնկալէ նոյն յարգանքը նաեւ անոնցմէ:

Ազատախոհ է, մոլեռանդ չէ եւ քոյր եկեղեցիներուն հետ գործակցել չի վարանիր:

Քրիստոսի Եկեղեցին անսխալական է, որովհետեւ կ'առաջնորդուի Սուրբ Հոգիով: Այս անսխալականութիւնը կը հաստատուի տիեզերական ժողովներուն վրայ եւ ոչ թէ՛ անհատ եկեղեցիներու եւ կամ եկեղեցական պետերու անձերուն վրայ:

Եւ վերջապէս ըսենք, որ Քրիստոսի Եկեղեցին երկու մասի կը բաժանուի՝

1. Չինուորեալ Եկեղեցի, այսինքն՝ անոնք, որոնք դեռ կենդանի են եւ հաւատարիմ Քրիստոսի, իրենց կենդանի հաւատքով կը շարունակեն իրենց պայքարը չարին դէմ:

2. Յաղթանակած Եկեղեցին՝ անոնք, որ փորձութիւններու յաղթած եւ հաւատքով ի Տէր են ննջած:

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՍԱՐՄԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԷՆ

Հայոց Եկեղեցին, ըլլալով հանդերձ մէկ եւ անբաժանելի մասը Քրիստոսի Եկեղեցոյ, էապէս ազգային Եկեղեցի է, այսինքն՝ կը

պատկանի միայն հայ ազգի զաւակներուն: Հայոց Եկեղեցին այլեւս նոյնացած է հայ ազգին կամ ազգութեան հետ, իբրեւ այդպիսին ուրիշ ազգերու զաւակներ չեն կրնար անդամակցիլ հայ Եկեղեցոյ:

Հայոց Եկեղեցին առաքելական է՝ հիմնուած ըլլալով Քրիստոսի տասներկու առաքելներէն Թադէոսի եւ Բարդուղիմէոսի կողմէ, եւ ենթակայ չէ եղած եւ չէ ոչ մէկ Եկեղեցիին:

Այստեղ հարկ է կարեւորութեամբ շեշտել, որ Հայոց Եկեղեցոյ ազգային նկարագիրը երբեք պատճառ չէ եղած, որ ան սերտ յարաբերութիւններ մշակէ այլ եկեղեցիներու հետ: Հայոց Եկեղեցոյ վերաբերմունքն ու ըմբռնումը կարելի է խտացած տեսնել հետեւեալ արտայայտութեան մէջ. «Միութիւն՝ ի կարեւորս, ազատութիւն՝ յերկբայականս, եւ սէր՝ յամենայնի»:

Հայոց Եկեղեցին իր եութեամբն իսկ լայնախոհ է, ազատախոհ. կը գործակցի բոլոր եկեղեցիներու հետ եւ Քրիստոսի Եկեղեցին կը ճանչնայ իր միութեան, սրբութեան, առաքելականութեան եւ ընդհանրականութեան մէջ: Ան, որպէս անկախ ինքնագլուխ կամ ինքնիշխան Եկեղեցի, միշտ սակայն կենդանի հաղորդակցութեան մէջ եղած է միւս եկեղեցիներուն հետ, եւ այդ եկեղեցիներուն սուրբերը տեական ներկայութիւն եղած են Հայոց Եկեղեցոյ ծիսական կեանքին մէջ:

Հայոց Եկեղեցոյ հաւատքի ու դաւանանքի եութիւնը կը կազմեն Ամենասուրբ Երրորդութեան վարդապետութիւնը, Քրիստոսի մարդեղութիւնն ու այդ մարդեղութեամբ իրագործուելիք մարդկային փրկագործութիւնը: Ասիկա, որպէս դաւանանք Եկեղեցոյ, կը կազմէ առանցքը մեր Եկեղեցոյ վարդապետութեան եւ հետեւաբար անոր ընդունումը պարտադիր Եկեղեցոյ բոլոր անդամներուն կողմէ: Այս հիմնական դաւանանքէն դուրս այլ ամէն ինչ, որ մաս կը կազմէ վարդապետութեան, ուսուցման չի ճանչնար պարտաւորչութիւն:

Ահա ասոր մէջ կը կայանայ Հայոց Եկեղեցոյ անկաշկանդ ու ազատ մտածողութեան լայն կարելիութիւնը: Ա դարու կիսուն Երուսաղէմի մէջ գումարուած առաքելական ժողովի ոգիով մեր հայրապետները չեն ծանրաբեռնած իրենց Եկեղեցոյ անդամները հաւատալիքներու կամ հաւատքի բեռով, այլ գոհացած են էականով ու հիմնականով: Ասով հանդերձ, Հայոց Եկեղեցին ունի եւ դաւանական, եւ վարդապետական որոշ տարբերութիւններ քրիստոնէական միւս եկեղեցիներէն:

Ջրիստոսի Եկեղեցին իր ներկայ իրավիճակով կարելի է երկու հիմնական խումբերու բաժանել. այսպես՝

Ա. Արեւելեան Եկեղեցի, որ իր մէջ կ'ընդգրկէ Միաբնակ (Monophysite), Երկաբնակ (Diophysite) եկեղեցիները:

Բ. Արեւմտեան Եկեղեցի, որ իր մէջ կ'ընդգրկէ Կաթօլիկ եւ Բողոքական եկեղեցիները:

Ա. Արեւելեան Եկեղեցի

1. Արեւելեան Միաբնակ եկեղեցիներ

Հայաստանեայց Եկեղեցի – Հայաստան աշխարհի

Ղպտի Եկեղեցի – Եգիպտոս

Ասորական Եկեղեցի – Ներառեալ Մալապարի Ասորի Եկեղեցի (Անտիոքի Եկեղեցի, ներկայիս՝ Ղամասկոս)

Եթովպիական Եկեղեցի – Եթովպիա

Վերոյիջեալ չորս եկեղեցիները ի հաղորդութեան իրարու հետ կը կոչուին դաւանակից ջոյր եկեղեցիներ:

2. Արեւելեան Երկաբնակ – Զաղկեդոնական – Օրթոտոքս եկեղեցիներ

Ա) Հին պատրիարքութիւններ

Կ. Պոլսոյ, որ այժմ կը կոչուի Տիեզերական պատրիարք

Աղեքսանդրիոյ

Անտիոքի, որ Ղամասկոս է – Սուրիա

Երուսաղէմի

Բ) Նոր պատրիարքութիւններ

Մոսկուայի պատրիարքութիւն

Սերպիոյ պատրիարքութիւն

Պոլկարիոյ պատրիարքութիւն

Ռումիկիոյ պատրիարքութիւն

Գ) Յունական եկեղեցիներ

Յունաստանի Եկեղեցի

Կիպրոսի Եկեղեցի

Սինայի Եկեղեցի

Դ) Օրթոտոքս անկախ եկեղեցիներ

Վրաստանի Կաթողիկոսութիւն

Ալպանիոյ Եկեղեցի

Ֆինլանտայի Եկեղեցի

Լեհաստանի Եկեղեցի

Բ. Արեւմտեան եկեղեցիներ – Լատին եւ Բողոքական

Ա) Լատինական Եկեղեցի – Կաթօլիկ եկեղեցիներ, Հռոմի, Ֆրանսայի, Լեհաստանի

Բ) Միացեալ (Uniate) Կաթօլիկ եկեղեցիներ. Հայ, Ասորի, Յոյն (Մելքիդ), Զաղդեական Կաթօլիկ եկեղեցիներ եւ Մարոնիք Եկեղեցի

Գ) Աֆրիկեան երկրներուն մէջ Նորահաստատ Կաթօլիկ եկեղեցիներ

Դ) Բողոքական եկեղեցիներ. Լուտերական, Կալուինական, Երիցական, Ժողովական, Մկրտչական եւ այլ տեղական բնոյթ կրող եկեղեցիներ

Երկու այս զլխաւոր՝ Արեւելեան եւ Արեւմտեան եկեղեցիներու կողքին կան այլ երկու ինքնուրոյն եկեղեցիներ՝ մին՝ Արեւելեան ճիւղին մէջ, որ կը կոչուի Նեստորական – Արեւելեան Եկեղեցի, որ պատմութեան մէջ ծանօթ է նաեւ Պարսից Եկեղեցի անունով՝ պարզապէս Պարսկական կառավարութեան հովանաւորութիւնը վայելած ըլլալուն համար իր հիմնադրութեան սկզբնական շրջանի, եւ երկրորդ՝ Անկլիքան Եկեղեցին Արեւմտեան Եկեղեցոյ մէջ: Անկլիքան Եկեղեցին ինքնուրոյն, ազգային–անզիական դիմագիծ ու նկարագիր ունեցող Եկեղեցի է: Հայոց Եկեղեցին, ինչպէս նշեցինք, չունի ոչ մէկ զատորոշիչ տարբերութիւն Արեւելեան Միաբնակ եկեղեցիներէն, որոնց հաւատամքը, դաւանանքը հաստատուած է առաջին Տիեզերական երեք ժողովներուն վրայ. Սիկիոյ՝ 325–ին, Կ. Պոլսոյ՝ 381–ին, եւ Եփեսոսի՝ 431–ին: Այս եկեղեցիներուն դաւանանքի առանցքը կը կազմէ ս. Կիրեղ Աղեքսանդրացիի բանաձեւը՝ «Մի է բնութիւն Բանին մարմնացելոյ»:

Հայոց Եկեղեցին Արեւելեան Երկաբնակ – Օրթոտոքս եկեղեցիներէն կը տարբերուի.

1. մերժումովը Զաղկեդոնի ժողովի (451) եւ նաեւ՝ միւս երեք այսպէս կոչուած «Տիեզերական» ժողովներուն՝ Կ. Պոլսոյ Բ ժողովը՝ 553–ին, Կ. Պոլսոյ Գ ժողովը՝ 681–ին, եւ Սիկիոյ Բ ժողովը՝ 787–ին.

2. Ծիսական որոշ կետերով, այսպես՝ ս. Պատարագի գինիի ջուր խառնելը եւ այլն:

Իսկ Արեւմտեան Կաթոլիկ եկեղեցիներէն կը տարբերի.

1. Մերժումովը Զաղկեդոնի ժողովի եւ մնացեալ «Տիեզերական» ժողովներու որոնց թիւը քսան է.

2. Մերժումովը Սուրբ Հոգիի բխման եւ «յՈրդւոյ» (Filioque) յաւելումովը.

3. Մերժումովը Աստուածածնի անարատ յղութեան վարդապետութեան (1854—ին ընդունուած).

4. Մերժումովը Պապին անսխալականութեան՝ ընդունուած 1870—71—ին ժողովին: Հայոց Եկեղեցին Եկեղեցւոյ (Տիեզերական Եկեղեցւոյ) վերապահած է անսխալականութեան վարդապետութիւնը.

5. Մերժումովը Զաւարանի վարդապետութեան (Purgatoire)՝ հաստատուած միջին դարերուն եւ պաշտօնապէս ճանաչուած Ֆլորանսի ժողովով 1439—ին.

6. Ծիսական, վարչական ոչ այնքան անհրաժեշտ կետերով:

Բողոքական եկեղեցիներու տարբերութիւնը Հայոց Եկեղեցիէն եւ միւս Արեւելեան եւ Արեւմտեան եկեղեցիներէն կը կայանայ գլխաւորաբար հետեւեալ կետերուն մէջ.

1. Եկեղեցւոյ խորհուրդներէն միայն երկուքին՝ Սկրտութեան եւ Հաղորդութեան ընդունումը: Կարգ մը եկեղեցիներ հիմա ձեռնադրութեան խորհուրդն ալ ընդունած են, սակայն ոչ՝ մեր Եկեղեցւոյ հասկացողութեամբ.

2. Կը մերժէ ս. Կոյսի եւ սրբոց բարեխօսութիւնն ու Եկեղեցւոյ նուիրապետական կարգը:

Մատնանշուած այս տարբերութիւնները եկեղեցիներու միջեւ այս օրերու միջ—եկեղեցական յարաբերութիւններու շրջագծին մէջ երբէ՛ք պատճառ չեն, որ տուեալ եկեղեցիները չգործակցին իրարու հետ՝ առաջնորդուած Զրիստոսի գերագոյն սիրոյ պատուիրանով:

Հաւատքի եւ սիրոյ եւ միութեան հրամայականով զսպանակւած եկեղեցիները այսօր որեւէ ժամանակէ աւելի կը զգան անհրաժեշտութիւնը ոչ միայն սերտ գործակցութեան, այլեւ՝ համատեղ աշխատանքով ու անտարանական վաւերական սիրով դիմագրաւելու բոլոր տեսակի դժուարութիւններն ու տագնապները, որոնք ամէն վայրկեան կը վտանգեն Եկեղեցւոյ կեանքը եւ կը խանգարեն անոր ներքին ան-

դորրութիւնը: Միասնական աշխատանքով ու համատեղ գործակցութեամբ միայն Զրիստոնէական Եկեղեցին պիտի կարենայ վկայել մարդացեալ Աստուծոյ սիրոյն եւ քարոզել զայն արտաքոյ քրիստոնէական աշխարհին՝ համաձայն տիրաւանդ պատուիրին, որ կ'ըսէ. «Գնացէ՛ք, այսուհետեւ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Ուսուցէ՛ք նոցա պահել զամենայն, որ ինչ պատուիրեցի ձեզ, եւ ահաւասիկ Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչեւ ի կատարածս աշխարհիի» [Մատթ. ԻԸ 19—20]:

ԵԿԵՂԵՑԻՅՑ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

Զրիստոսի խաչելութեամբ կատարուած փրկագործութիւնը կը շարունակուի Եկեղեցւոյ միջոցաւ: Եկեղեցւոյ փրկագործական նկարագիրը Պետրոս առաքելի բառերով «սուրբ քահանայութիւն» է, որուն հիմնական նպատակը մարդկութեան փրկութիւնն է: Փրկագործական այդ նկարագիրը կ'արտայայտուի Եկեղեցւոյ խորհուրդների մատակարարումով եւ աստուածապաշտական արարողութիւններով:

Զրիստոսի Եկեղեցին հաւատքը կը զօրացնէ ու փրկութեան շնորհը կու տայ իր անդամներուն: Հաւատքով անհատը կը դառնայ Աստուծոյ տաճար եւ բնակիչ երկնքի արքայութեան: Զրիստոս Իր Եկեղեցիին յանձնեց Սուրբ Հոգիի շնորհներ բաշխելու իշխանութիւնը: Արդարեւ Եկեղեցին իր փրկագործական նկարագրով Նոյեան Տապան է ու հաւատացեալի միակ փրկարանը: Զրիստոս այդ իշխանութիւնը յանձնեց Իր առաքելներուն երկինք համբառնալէն առաջ. «Յիսուս մօտենալով խօսեցաւ անոնց հետ: Ապա ըսաւ. «Ամէն իշխանութիւն տրուեցաւ Ինծի երկինքի մէջ եւ երկրի վրայ: Ինչպէս որ Հայրը զիս ղրկեց, այնպէս ալ Ես ձեզ կը ղրկեմ: Գնացէ՛ք եւ բոլոր ժողովուրդները Ինծի աշակերտ դարձուցէ՛ք: Զանոնք մկրտեցէ՛ք Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով: Անոնց սորվեցուցէ՛ք գործադրել այն բոլոր պատուիրածները, որ Ես ձեզի տուի, եւ ահա միշտ ձեզի հետ պիտի ըլլամ մինչեւ աշխարհիս վախճանը» [Մատթ. ԻԸ 20]: Աստուածատուր այս պատուիրանը բացայայտօրէն ցոյց կու տայ, որ նախ Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը Զրիստոս Ինքն է, որ Իր հայրատուր իշխանութեամբ կ'առաքէ Իր աշակերտները ժողովուրդի մէջ զանոնք մկրտելու իշխանութեամբ, եւ երկրորդ՝ Զրիստոս յախտենապէս Իր Եկեղեցիին հետն է: Պօղոս Առաքեալ Կորնթացիներուն գրած իր առաջին

թուղթին մէջ գեղեցիկ կերպով կը բացայայտ այս իրողութիւնը, երբ կ'ըսէ. «Վասն զի մենք Աստուծոյ գործակից ենք, դուք Աստուծոյ մշակութիւնն էք. Աստուծոյ շինութիւնն էք: Աստուծոյ շնորհքին չափովը, որ ինծի տրուեցաւ, իմաստուն ճարտարապետի պէս հիմ դրի, բայց անոր վրայ շինողը ուրիշ է. միայն թէ ամէն մէկը թող զգուշանայ, թէ ինչպէս կը շինէ: Վասնզի մէկը ալ ուրիշ հիմ չի կրնար դնիլ դրուածն զատ, որ է Յիսուս Քրիստոսը» [Ա Կորնթ. Գ 9-11]:

Եկեղեցին իր փրկագործական առաքելութիւնը կ'իրագործէ աստուածապաշտական կամ եկեղեցական արարողութիւններով, որոնցով մարդ անհատը կը դառնայ իրողապէս Եկեղեցւոյ անդամ եւ հաղորդակցութեան մէջ կը մտնէ իր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի հետ: Աստուածապաշտական արարողութիւններու կատարելութիւնը Եկեղեցւոյ խորհուրդներու մէջ է: Եկեղեցին, իբրեւ մարմին Քրիստոսի, մարդացեալ Աստուածորդոյն գործը կը շարունակէ աշխարհի վրայ՝ անշուշտ լեցուած Սուրբ Հոգիով: Եկեղեցին Քրիստոսի ներկայութիւնն է այս աշխարհին մէջ, եւ այդ ներկայութիւնը կենդանի, վաւերական ու ամբողջական կ'ըլլայ խորհուրդներով եւ խորհուրդներու մատակարարումով:

Խորհուրդ բառին իմաստը

«Խորհուրդ է ծածկելոյ իրաց յայտնութիւն»*, այսինքն՝ ծածկուած, քողարկուած իրերու յայտնութիւնն է խորհուրդը:

Խորհուրդ բառով աստուածաբանութեան մէջ կը հասկնանք եկեղեցական այն արարողութիւնները, որոնց միջոցաւ հաւատացեալը կ'ընդունի Սուրբ Հոգիի շնորհները, այլ խօսքով՝ խորհուրդով քրիստոնեայ անհատը յարաբերութեան մէջ կը մտնէ անտեսանելի, անշօշափելի, բայց զգալի եւ իմանալի հոգեկան ոյժերու եւ կարողութիւններու հետ, որոնք կը փոխանցուին անոր՝ տեսանելի արարքներու, խօսքերու եւ անձերու միջոցաւ: Խորհուրդով գերբնականը, աստուածայինը բնական, տեսանելի իրի մը միջոցաւ կը մօտենայ մարդուն: Արշակ Տէր Միքելեան հետեւեալ բառերով կը սահմանէ խորհուրդ եզրը. «Եկեղեցւոյ ս. խորհուրդ կոչում ենք Եկեղեցւոյ վարդապետութեան այն արարողական մասը եւ աստուածաշտուութեան այն կատարեալ արարողութիւնը, որով իրապէս իրաքանչիւր ոք նախ Քրիստոսի եւ

Եկեղեցւոյ՝ իսկական եւ միակից անդամն է ճանաչում եւ այն խոստովանում, եւ երկրորդ՝ իրականապէս՝ թէ՛ իբրեւ անհատ եւ թէ՛ իբրեւ համայնքի մի անդամ, մտնում է Քրիստոսի ամենամտերիմ եւ էական հաղորդակցութեան մէջ եւ այդ կենսական հաղորդակցութեան մէջ մտնում, ամրանում եւ շնորհներ վայելում»*:

Խորհուրդով քրիստոնեայ անհատը կ'ապրի երջանկութիւնը Աստուծոյ ներկայութեան. անով Սուրբ Հոգիի շնորհները կը բաշխուին հաւատացեալներուն: Ս. խորհուրդով Սուրբ Հոգիի անտեսանելի ու աննիւթական շնորհներն ու պարգեւները տեսանելի արարքներով կը փոխանցուին հաւատացեալին՝ զինք վերածելով տաճարի եւ բնակարանի: Ս. խորհուրդով հաւատացեալը ի հաղորդութեան կը մտնէ իր Փրկչին հետ, այլ խօսքով՝ խորհուրդը հանդիպումն է Աստուծոյ եւ մարդու կեանքի որոշ հանգրուանի մը վրայ, հանդիպում որով մարդը կը դառնայ աստուածային կեանքին. ահա թէ ինչու համար կարելի է հաւատքը: Հաւատքն է, որ մեզ ընդունարան կը դարձնէ Սուրբ Հոգիի շնորհներուն: Հաւատքն է, որ մեզ կ'երկնայնացնէ՝ ատակ դարձնելով մեզ Սուրբ Հոգիի շնորհներու ընդունման. Եղիշէն կ'ըսէ. «Որպէս դժուարագոյն է կեալ ջրայնոց ի ցամաքի եւ ցամաքայնոց ի ջուր, առաւել էս դժուարագոյն է առանց հաւատոյ ընդունիլ զպարգեւ Հոգւոյն Սրբոյ»:

Աստուծոյ կենսապարգեւ շնորհները ընդունելու եւ վայելելու համար հարկ է ի վիճակի ըլլալ, պատրաստակամ ըլլալ այդ շնորհներու ընդունման համար. «Արք զայս բաժակ Յուդա Սկարիովտացի եւ այրեցաւ, զի ազագուն էր ծառն սորա: Արբին զայս առաքեալքն եւ դալարեցան եւ լցին անոյշ պտղովքն գերկիրն ամենայն. տարածեցաւ հոտ ծաղկանց նոցա ընդ տիեզերս: Սովոր է այս բաժակ այրել զադտեղիսն եւ պահել զսրբեցեալսն...».- կ'ըսէ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ [Ագաթ. ԿԶ, ԿԷ]: Իսկ Եղիշէն կ'ըսէ. «Առանց հաւատոյ անհնարին է զՍուրբ Հոգին ընդունել... Եւ եթէ ժպրիեսցի ոք եւ կամեսցի առանց հաւատոյ մերձենալ ի զօրութիւն Հոգւոյն, եթէ քահանայ իցէ, իբրեւ զԿայեփայն պատահի եւ հերձու, եւ եթէ յաշխարհէ՝ իբրեւ զԱմանիա եւ զՍափիրա» [Եղիշէ. էջ 313]:

* Արշակ Տէր Միքելեան, Հայաստանեայ Եկեղեցւոյ քրիստոնեականը, Վարդապատ 1900, էջ 363:

* ս. Գրիգոր Տաթեւացի, Ամար. քարոզ. էջ 199:

Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած խորհուրդին աղբիւրը Քրիստոսն է՝ այն իրողութեամբ, որ Քրիստոս Իր կենդանի ներկայութեամբ Ինքն է հեղինակն ու կատարողը ամէն մէկ խորհուրդին: Եկեղեցւոյ պաշտօնեան խորհուրդին կատարողն է փոխանորդաբար եւ ոչ թէ՛ անձնապէս: Այստեղ հարկ է անմիջապէս շեշտել, որ Քրիստոս է հեղինակը ամէն մէկ խորհուրդին ոչ թէ զայն սկզբնատրած ըլլալու պատմական հանգամանքներով, այլ՝ ինչպէս ըսինք, զայն Եկեղեցւոյ մէջ կատարելու մշտատես իրողութեամբ:

Արդարեւ Քրիստոս Ինքն է հեղինակը բոլոր խորհուրդներուն, որոնց կատարումը, սակայն, կը տնօրինուի Եկեղեցւոյ կողմէ. եկեղեցական իշխանութիւնը ինքն է, որ կը տնօրինէ խորհուրդի գործնականացման զանազան եղանակները:

Վերջապէս, հարկ է այստեղ նշել նաեւ հետեւեալը. որոշ ժամանակէ մը ի վեր յատուկ կերպով կը շեշտուին խորհուրդի մը խորհրդակատարման պայմանները, այսինքն՝ խորհուրդի մը կատարման համար անհրաժեշտ նկատուող տարրերու ուղիղ կատարումը, նկատել պայման խորհուրդի մը վաւերականութեան համար: Այսպէս, խորհուրդի մը ուղիղ ու վաւերական կատարման համար անհրաժեշտ երեք տարրեր են նիւթը, անձն ու ձեւը: Օրինակի համար՝ մկրտութեան խորհուրդի նիւթը ջուրն է, ձեւը արտասանուած բանաձեւն է, եւ պաշտօնեան՝ քահանան: Սակայն բոլոր խորհուրդները չունին անպայմանօրէն նման երեք պայմաններ, ինչպէս Ապաշխարութիւնն ու Ամուսնութիւնը: Այս ձեւ ըմբռնումը խորհուրդի վաւերականութեան դիրքաւ կրնայ մեզ առաջնորդել խորհուրդի մեքենական ըմբռնումի, մինչդեռ եականն ու կենսականը խորհուրդի պարագայի հաւատքն ու ենթակային անոր մասնակցելուն պարագան է:

Հոռմեական Կաթօլիկ Եկեղեցին խորհրդակատարութեան ատեն, քահանային եւ հաւատացեալին համար սահմանուած պայմաններուն լրացումն ու որոշ դրուած ծեսերու կատարումը բաւական կը համարէ խորհուրդին վաւերականութեան: Այս ըմբռնումին հակադրուելով՝ բողոքականութիւնը այս անգամ ուրիշ ծայրայեղութեան մէջ ինկաւ՝ ըսելով, թէ խորհուրդները հոգեւոր իրականութեան նշաններ են, որոնց արժէքը միայն անհատին հաւատքէն կախում ունի: Եկեղեցւոյ խորհուրդները չեն կրնար նշաններ կամ նշանակներ կոչուիլ, որովհետեւ անոնցմով ենթական իրական հաղորդակցութեան մէջ կը մտնէ իր Փրկչին հետ:

Այսպէս, մկրտութիւնը լոկ նշան մը չէ, այլ անով մկրտուողը, մաքրուելով իր մեղքերէն, վերստին կը ծնի իբրեւ նոր մարդ. ս. Հաղորդութեամբ մենք հաղորդակից կը դառնանք Մեծ Պատարագեալին՝ Քրիստոսի, եւ այլն:

Եկեղեցւոյ խորհուրդները հաւատքով ընկալուած միջոցներ են՝ քրիստոնեան Քրիստոսի առաջնորդ եւ անով զինք զօրացնող ու նաեւ պաշտպանող չարի սաղորանքներէն. «Որ հաւատայ եւ մկրտեցի, կեցցէ, եւ որ ոչն հաւատայ, դատապարտեսցի» [Մարկ. ԺԶ 16]:

Պօղոս առաքեալը կ'ըսէ. «Այսուհետեւ որ ուտիցէ զհացս կամ ըմպիցէ զբաժակս Տեառն անարժանութեամբ, պարտական եղիցի Մարմնոյ եւ Արեան Տեառն: Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ: Ջի որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ, զի ոչ խտրէ զՄարմնի Տեառն» [Ա. Կորնթ. ԺԱ 27]:

Հայաստանեայց Եկեղեցին ունի եօթ խորհուրդներ, որոնք են՝ մկրտութիւն, Դրոշմ, Ապաշխարութիւն, Հաղորդութիւն, Պսակ կամ Ամուսնութիւն, Ձեռնադրութիւն եւ Կարգ հիւանդաց: Առաջին չորս խորհուրդները, այսինքն՝ մկրտութիւն, Դրոշմ, Ապաշխարութիւն եւ Հաղորդութիւն, անհրաժեշտ, հրամայական պարտականութիւններ են իւրաքանչիւր քրիստոնեային, իսկ պսակն ու ձեռնադրութիւնը կամաւոր են: Իւրաքանչիւր խորհուրդ ունի իր առանձին, եական եւ ինքնուրոյն նշանակութիւնն ու իմաստը: Հոռմեական Կաթօլիկ Եկեղեցին, ինչպէս նաեւ՝ արեւելեան Ուղղափառ քաղկեդոնական եւ ոչ քաղկեդոնական բոլոր եկեղեցիները ունին Եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդները, միայն Բողոքական եկեղեցիներէն ոմանք երկու խորհուրդներ կ'ընդունին, ուրիշներ ալ՝ երեք խորհուրդներ: Թէեւ ըսինք, որ խորհուրդներու այս թիւը վերջնական ու դաւանական սկզբունքը չէ, այլ՝ միջին դարերէն եկող աւանդութիւն մը, հաւանաբար ԺԲ դարէն սկսեալ Հայաստանեայց Եկեղեցին ինքն ալ որդեգրեց խորհուրդներու եօթ թիւը եւ նախանձախնդրօրէն հետեւեցաւ անոնց կատարման եւ պահպանման Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ:

ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴՐՈՇՄ

ԺԳ դարու հայ նշանաւոր եկեղեցական գործիչ ու հաւատաւոր սպասաւորը՝ Յովհաննէս Երզնկացի վարդապետը՝ ծանօթ նաեւ Պլուզ մականունով, հետեւեալ շատ գեղեցիկ ու թելադրական սահմա-

նումով կը բնորոշէ Մկրտութեան խորհուրդը. «Ջրիստոնէութեան սկիզբը եւ գլուխը Մկրտութիւնն է, որ ժողովրդական բառով կնուցուի կը ըսուի: Մկրտութիւնը վերստին հոգեւոր ծնունդ է, ինչպէս Ջրիստոս ըսաւ. «Եթէ մէկը վերստին չծնի Հոգիէն ու ջուրէն, Աստուծոյ արքայութիւնը չի մտնէր» [Յովհ. Ա 5]: Վերստին ծնունդ կ'ըսուի, որով հետեւ ան, որ անգամ մը մարմնաւոր ծնողներէ մարմնով ծնած է, որ այնտաւոր ծնունդ է, երկրորդ անգամ հոգեւոր ծնողներէ կը ծնի հոգեւոր եւ աստուածային ծնունդով: «Այս ծնունդին հայրը Աստուած է մայրը՝ Եկեղեցին, եւ արգանդը՝ Աւագանը, որ մանուկը հուրով ու Հոգիով կը ծնի: Ինչպէս որ հուրը կը լուայ ու կը սրբէ մարմնին աղտը նոյնպէս Սուրբ Հոգին կը սրբէ ու կը մաքրէ Հոգին եւ Աստուծոյ տաճարի կը վերածնե»*:

Արդարեւ Մկրտութեան խորհուրդը քրիստոնէական Եկեղեցոյ ամենէն կարեւոր եւ եական խորհուրդն է, որուն ընդունումով միայն անհատը կը դառնայ անդամ Ջրիստոսի Եկեղեցոյ, այլեւ՝ որդեգիր Աստուծոյ. Մկրտութեամբ մարդը կը սրբուի իր նախնական, սկզբնական, աղամական մեղքէն եւ վերստին ծնունդով կը դառնայ տաճար Սուրբ Հոգիի պարգեւաբաշխ շնորհներուն: Մկրտութիւնը սրբարար ու փրկարար այն խորհուրդն է, որով մարդը կ'ունենայ նոր կեանք եւ իրական հաղորդութեան մէջ կը մտնէ իր Արարչին ու Փրկչին հետ՝ դառնալով միաժամանակ ժառանգորդը երկնքի արքայութեան. «Իսկ երբ մեր Փրկիչ Աստուծոյ քաղցրութիւնը եւ մարդասիրութիւնը յայտնուեց, ոչ այն արդարութեան գործերի համար, որ մենք արեցինք այլ՝ իր ողորմութեան համաձայն, փրկեց մեզ վերստին ծննդեան Աւագանի միջոցով եւ նորոգութեամբ Սուրբ Հոգու, որ թափեց մեր վրայ առատութեամբ մեր Փրկչի՝ Յիսուս Ջրիստոսի միջոցով, որպէսզի, Նրա շնորհով արդարացուած, ժառանգներ լինենք յաւիտենական կեանքի յոյսով» [Տիտ. Գ 4-7]:

Հայոց Եկեղեցոյ «Մաշտոցի» համաձայն, Մկրտութեամբ մկրտեալը կը ստանայ «երկնաւոր Հօր որդեգրութիւնը» եւ կ'ըլլայ «ժառանգակից Ջրիստոսի եւ տաճար Սուրբ Հոգւոյն»: Մկրտեալը նոր, հոգեւոր ծնունդով, հոգեծնութեամբ նոր մարդ կը դառնայ եւ Աստուծոյ փրկագործական նոր ուխտի մէջ կը մտնէ. «Ճշմարիտ, ճշմարտութեան սրբութեամբ»:

* Ս. Յովհաննէս Երզնկացի. Խրատ բոլոր քրիստոնէականներուն. Աշխարհաբարի վերածնե Անուշաան վրդ. Դանիելեան, Անթիպաս, 1984, էջ 35:

մարիտ կ'ըսեմ քեզի. եթէ մէկը ջուրէն եւ Հոգիէն չծնի, չի կրնար Աստուծոյ արքայութիւնը մտնել» [Յովհ. Գ 5]: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Թաղուելով Անոր հետ մկրտութեան մէջ, ատով իսկ յարութիւն առիք Անոր զօրութեան հաւատքովը Աստուծոյ, որ մեռելներէն յարութիւն տուաւ Անոր» [Կող. Բ 12]: Մկրտութեան խորհուրդով մարդ արարածին մէջ կը վերակենդանանայ աստուածային այն պատկերը, որ Ադամի եւ Եւայի՝ մեր նախածնողաց անհնազանդութեամբ աղարտուած էր. իբրեւ վերանորոգ արարած, հին մարդը մէկ կողմ թօթափած, աստուածատիպ պատկերով կը սկսի ապրիլ. այս վերանորոգութեան է, որ կ'ակնարկէ մեր հաւատով հայր ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ երբ կ'ըսէ. «Այսպէս ծնանին որդիք Աստուծոյ»: Նորոգեալ կեանքով նոր արարածը պարտի այնուհետեւ ապրիլ համաձայն Աստուծոյ կամքին՝ հեռու վանելով կեանքի նախկին ընթացքը, հին մարդը իր բոլոր ցանկութիւններով լեցուելու համար Աստուծոյ արդարութեամբ եւ ճշմարտութեան սրբութեամբ:

Հայաստանեայց Եկեղեցին Մկրտութիւնը կը կատարէ ջուրի մէջ երիցս ընկղմամբ յանուն Սուրբ Երրորդութեան: Երիցս ընկղմումը կը համապատասխանէ Ջրիստոսի քաւչական գործին: Երեխան ջուրի մէջ մոցնելը նշան է Ջրիստոսի մահուան, ընկղմումը՝ թաղման, եւ հանելը՝ յարութեան, որով հին մարդը կը մեռնի, եւ նորը յարութիւն կ'առնէ: Այսպէս ջրհեղեղեան մարդակորոյս ջուրը օրհնութեամբ կը վերածնուի մարդակեցոյց ջուրի, որով իրաքանչիւր մկրտում Ջրիստոսով նոր կեանք կ'ունենայ:

Մկրտութեամբ վերածնուած մարդը անդամ կը դառնայ Եկեղեցոյ: Այս իրողութեան հիմնական պայմանը հաւատքն է. հաւատքով մկրտուողը փրկութեան կ'արժանանայ. «Ով հաւատայ եւ մկրտուի, պիտի փրկուի, եւ ով չհաւատայ, պիտի դատապարտուի» [Մարկ. ԺԶ 16]:

Հաւատքը նախապայման է Մկրտութեան, որով ըստ այնմ մարդ պէտք է պատրաստուի մկրտութեան. հաւատքով զօրացած մկրտուողը ատակ է միշտ զօրանալու Աստուծոյ շնորհներով:

Ըստ քրիստոնէական մեր հաւատքին՝ հաւատացեալը իր կենդանի հաւատքով երբ կը մկրտուի կը միանայ Ջրիստոսի, մասնակից կ'ըլլայ Անոր կեանքին, կը մեռնի Անոր մահուամբ եւ յարութիւն կ'առնէ Անոր յարութեամբ: Արդարեւ հաւատքի ճանաչողութիւնն ու փրկութեան գիտակցութիւն ունենալու է հասուն մկրտուողը, իսկ մա-

նուկի պարագային այդ կը պահանջուի իր ծնողներէն եւ կնքահարուէն, քանի որ մանուկը կը մկրտուի ծնողաց հաւատքով. երբ մկրտուողը չափահաս մարդ կ'ըլլար, Եկեղեցին իրեն յատուկ պատրաստութեան ժամանակ կը ճշդէր. որպէսզի դաստիարակուէր ու կրթուէր ճշմարիտ հաւատքով եւ ապա մկրտուէր: Այդպիսի կրթողները կը կոչուէին «երախայ», այսինքն՝ անչափահաս՝ ըստ Սուրբ Հոգիի որդեգրութեան: «Երախայն» կը պատրաստուէր մկրտութեան, Պատարագի առաջին մասին միայն ներկայ ըլլալու իրաւունք ունէր, երբ սարկաւազը կ'երգէր «Մի՛ ոք յերախայից, մի՛ ոք ի թերահաւատից եւ մի՛ ոք յապաշխարողաց եւ յանմաքրից մերձեսցի յաստուածային խորհուրդ», «երախայները» պէտք էր, որ դուրս ելլէին եկեղեցիէն:

Պատրաստութեան ժամանակի լրումին եւ յետ ամբողջական քննութեան ենթական կ'ընդունէր մկրտութեան խորհուրդը. իսկ մանուկներու պարագային ծնողքը պէտք էր պատրաստուէր. մկրտուող մանուկին դաստիարակութեան պարտականութիւնը կ'իյնար նաեւ կնքահօր վրայ, որ ձեռով մը երաշխարորն է մկրտուողի քրիստոնէական կրթութեան, ասկէ անհրաժեշտութիւնը կնքահօր տիպար, կիրթ ու պարկեշտ, այլեւ՝ խորապէս հաւատացեալ ըլլալու իրողութեան: Այստեղ ըսենք, որ մեր Եկեղեցին կնքամօր սովորութիւն չունի եւ տակաւին թոյլատրելի ալ չէ, որ մկրտութեան ժամանակ կանայք ներկայ ըլլան, այս մասին յատուկ կանոններ եւս հասած են մեզի: Կնքահայրը ոչ միայն հաւատացեալ պէտք է ըլլայ, այլեւ՝ զաւակ Հայոց Եկեղեցոյ, այլադաւան եկեղեցիներու եւ կամ տարբեր կրօններու պատկանող անձեր չեն կրնար կնքահայր ըլլալ:

Մեր Եկեղեցոյ մէջ երախայներու, այսինքն՝ մանուկներու մկրտութեան թելադրելի ժամանակը ութօրեայ է: Սա ժամանակին կանոն էր, հիմա ընդհանրապէս քանի մը ամսական կ'ըլլայ երախայ:

Մկրտութիւնը անկրկնելի է, որովհետեւ հոգեւոր ծնունդ է: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Մէ՛կ Տէր կայ, մէ՛կ հաւատք, մէ՛կ մկրտութիւն մէ՛կ Աստուած՝ Հայր ամենուն, որ է ամենուն վրայ, ամենուն հետ եւ մեր ամենուն մէջ» [Եփեւ. Դ 5-6]: Սուրբ Երրորդութեան անունով եւ առաքելական կարգով մկրտուած որեւէ մէկ անձի մկրտութիւնը ընդունելի է մեր Եկեղեցոյ կողմէ, բացի այն պարագայէն, երբ մկրտութիւնը անվաւեր կերպով է կատարուած, եւ երկրորդ՝ երբ ենթական աղանդաւորական որեւէ մէկ շարժումէ մը կու գայ: Անվաւեր են մեր Եկեղեցոյ համար նաեւ այն մկրտութիւնները, որոնք կը կատարուին

աշխարհականներու եւ կամ ոչ իրաւասու անձանց կողմէ, որովհետեւ մեր Եկեղեցոյ ուսուցման համաձայն մկրտութեան խորհուրդը միայն քահանան կրնայ կատարել. վարդապետն ու եպիսկոպոսն ալ քահանայ են:

Մկրտութեան կատարման ընթացքը

Մկրտութեան վայրը եկեղեցին է, ուր եւ կայ մկրտութեան Աւագանը. բացառիկ պարագաներուն միայն տան մէջ կարելի է ընել մկրտութեան խորհուրդը:

Յետ պատրաստութեան երախայն եկեղեցի մը կը բերեն մկրտութեան: խորհուրդի առաջին մասը ապաշխարողական է. կնքահայրն ու ներկաները յանուն երախայի զոջում կը յայտնեն մեղքերուն համար եւ Աստուծմէ թողութիւն կը հայցեն, որմէ ետք «իրաժարիմքն» է աշխարհէն եւ վերադարձ «ի լոյս աստուածգիտութեան», որուն կը յաջորդէ հաւատոյ դաւանութիւնը եւ ապա յատուկ շարակաւով մուտքը դէպի եկեղեցի. խորանին երկրպագութենէն ետք երախայն կը տարուի մկրտութեան Աւագանին մօտ սկսելու համար բուն մկրտութեան: Այստեղ սաղմոսներու փոխասացութենէն ետք քահանան կ'օրհնէ եւ կ'ընդունէ նաբօտը կարմիր եւ սպիտակ թել: Այնուհետեւ մկրտութեան Աւագանին մէջ ջուրը կը լեցնեն, քահանան կ'օրհնէ ջուրը, որ Սուրբ Հոգիով կը դառնայ մարդակեցոյց ջուր: Ապա ս. միւռնով եւ կ'օրհնուի ջուրը, որմէ ետք քահանան երիցս կը հարցնէ կնքահօր, թէ երախայն ի՞նչ կ'ուզէ եւ կնքահայրը կը պատասխանէ՝ Հաւատք Յոյս, Մէր եւ Մկրտութիւն: Եւ ապա երախայն կը մկրտուի ջուրին մէջ Սուրբ Երրորդութեան անունով եւ ապա Աւագանէն կը հանուի, եւ «Որ համագոյ՞ ես Հօր եւ Որդոյ» շարականով կը սկսի Դրոշմի խորհուրդը, որ ըստ էութեան Սուրբ Հոգիի ընդունելութեան խորհուրդն է:

Դրոշմի խորհուրդը Սուրբ Հոգիի որդեգրութեան կնիքն է եւ հոգեգալուստը իւրաքանչիւր հաւատացեալին. դրոշմով Սուրբ Հոգիին շնորհը, պարգեւները կը բաշխուին ենթակային: Մկրտութեամբ երախայն գլխաւորաբար կը մաքրուի սկսնական մեղքէն, իսկ դրոշմով եւ Սուրբ Հոգիի շնորհներու ընկալումով երախայն կը զօրանայ իր կեանքին մէջ, կը զօրանայ իր հոգին եւ հոգեւորապէս կը զրահաւորուի ընդդէմ չարին:

Դրոշմի խորհուրդն ալ կը կատարուի քահանային կողմէ, որ մարմնին տասներեք մասերը կ'օծէ՝ իւրաքանչիւրին հայցելով յատուկ

շնորհ մը. այսպէս՝ ճակատին կնիքը երկնատր անապական պարգևներու համար է. աչքերը կ'օրհնուին լուսաւորութեան համար, որպէս զի երբեք մահ չտեսնին, ակնջները՝ որպէսզի աստուածային պատուիրաններ միայն լսեն, հոտոտելիքը՝ որպէսզի կեանքին մէջ կեանքի անուշահոտութեան բուրմունքը հոտոտեն, բերանը՝ որպէսզի ամուր մնայ իր շրթունքներու պահպանութեան մէջ, ձեռքերը՝ որպէսզի առաքիկի եւ բարի գործեր կատարեն, սիրտը՝ որպէսզի սուր սիրտ եւ ճշմարիտ հոգի նորոգուի իր մէջ, կոնակը՝ որպէսզի ըլլայ վահան ամրութեան՝ կարենալ դիմադրելու չարի բոլոր նետերուն, ոտքերը՝ որպէսզի անոնք անսասան քայլն յափտենական կեանքի ճակատէն: Մարմնի մասերուն կնքումն ենք երախային կը հագցնեն սպիտակ նոր հագուստ, որ է հանդերձ մկրտութեան եւ պարմուճան քրիստոսի կենդանարար Մարմնով եւ Արեամբ եւ ապա համապատասխան աղօթքներով կ'աւարտի արարողութիւնը, եւ կնքահայր մանուկը կը յանձնէ իր մօրը, որ իր կարգին, համբուրելով իր կնքհոր ձեռքը, կ'առնէ երախան:

Ըսինք՝ Հայաստանեայց Եկեղեցին մկրտութիւնն ու Դրոշմի միասնաբար կը կատարէ՝ հետեւութեամբ տիրաւանդ օրինակին, որով Քրիստոս մկրտուելէն անմիջապէս ենք ստացաւ Սուրբ Հոգին: Առաքելները եւս մկրտութենէն ենք իրենց ձեռքերը կը դնէին մկրտուներուն վրայ՝ հայցելով Սուրբ Հոգիի շնորհները անոնց վրայ, որպէսզի զօրանային եւ արժանանային ե՛ւ որդեգրութեան, ե՛ւ փրկութեան: Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եւս հայոց ազգը մկրտած ժամանակ օծութեան իւրը թափեց բոլորի վրայ: Հետաքրքրական է «Գործք Առաքելոցի» հետեւեալ հատուածը այս ուղղութեամբ. «Երբ Երուսաղէմու գաւառող առաքելները լսեցին, թէ Սամարիայի մէջ ալ ընդունած է Աստուծոյ խօսքը, անոնց ղրկեցին Պետրոսն ու Յովհաննէսը, որոնք իջնելով աղօթք կ'ընէին անոնց համար, որպէսզի Սուրբ Հոգին ստանան. քանի որ մինչեւ այդ ժամանակ դեռ անոնցմէ ոչ մէկուն վրայ իջած էր Սուրբ Հոգին, այլ անոնք միայն մկրտուած էին Տիրոջ՝ Յիսուսի անունով: Այն ատեն ձեռքերնին դրին անոնց վրայ, եւ անոնք կը ստանային Սուրբ Հոգին» [Գործք Ը 14-17]:

Արդարեւ Հայաստանեայց Եկեղեցին պահպանեց առաքելական այս սովորութիւնը ու կը շարունակէ պահպանել: Դրոշմի խո-

հուրը եւս անկրկնելի է նման մկրտութեան խորհուրդին: Կաթօլիկ Եկեղեցին մկրտութիւնն ու Դրոշմը իրարմէ զատած է՝ Դրոշմը կատարելով անելի ուշ ժամանակին, երբ երեխան 12-14 տարեկանի միջեւ է: Երկրորդ՝ Կաթօլիկ Եկեղեցին Դրոշմը վերապահած է եպիսկոպոսին, մինչդեռ մեր Եկեղեցին, ինչպէս նաեւ՝ Արեւելեան բոլոր եկեղեցիներուն մէջ այս խորհուրդը կը կատարուի քահանային եւ կամ ալ եպիսկոպոսին կողմէ:

Մկրտութեան եւ Դրոշմի խորհուրդներու կատարումն եւ «պահպանիչ» աղօթքն ենք, նորակնունք երախան տուն կը տարուի: Ութօրեցին քահանան մկրտելի տունը կ'երթայ, անոր զուխէն նախօրը կը վերցնէ եւ յատուկ աղօթքով կը լուսն: Այսպէսով զինք միտնէ կը հանեն:

Փակելէ առաջ այս բաժինը, մատնանշեցք որոշ տարբերութիւնները մկրտութեան եւ Դրոշմի խորհուրդներու կատարման ընթացքին մէջ, ընդմէջ Հայոց Եկեղեցոյ եւ այլ եկեղեցիներուն:

Առաջին հերթին նկատելի է բանաձեւի տարբերութիւնը. մենք կ'ըսենք. «(Մարկոսի) ծառայիս Աստուծոյ եկեալ յերեխայութիւնէ ի մկրտութիւն, մկրտի յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ», մինչդեռ Հռոմի Եկեղեցին կ'ըսէ իր պաշտօնեային բերանով. «Ես մկրտեմ Մարկոս անուն յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյ Սրբոյ»: Մինչ մենք մկրտութիւնը երիցս ընկղմամբ կ'ընենք, իսկ Կաթօլիկ Եկեղեցին՝ սրկմամբ: Կնունքի պարագայի Կաթօլիկ Եկեղեցին այն վերապահած է միայն եպիսկոպոսի, մինչդեռ մենք՝ ոչ: Այլ մէկ յատկանշանական տարբերութիւնը Կնունքի պարագային այն է, որ Կաթօլիկ Եկեղեցին միմիայն ճակատը խաչաձեւ կը դրոշմէ, մինչդեռ մենք՝ ինչպէս ըսինք, մարմնին 13 մասերը:

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը դրոշմէ այն հաւատացեալները, որոնք այլ եկեղեցիէն իրեն կու գան եւ որոնք դրոշմուած չեն, ինչպէս բողոքականները, որոնք մեծամասնութիւնը չէ դրոշմուած. քանի որ անոնք Դրոշմի խորհուրդ չունին:

Մկրտութեամբ ու Դրոշմով հաւատացեալը կ'ըլլայ Եկեղեցոյ անդամ եւ ստացած Սուրբ Հոգիի շնորհներով կ'ըլլայ նաեւ ընտիր անօթ, այլեւ՝ ատակ սրբութեան ու կատարելութեան: Քրիստոս աշխարհ եկաւ՝ մարդը փրկութեան ուղիղ ճանապարհով առաջնորդելու դէպի ե՛ւ արքայութիւն, ե՛ւ յափտենական կեանք: Եւ ասիկա կ'իրագործուի կատարելութեան ու սրբութեան յարատեւ ձգտումով, չէ՞ որ

մարդուն կոչումը կատարելութիւնն է. «Արդ, դուք կատարեալ եղէք ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է» [Մատթ. Ե 48]:

Այդ կատարելութեան ճանապարհի առաջին սանդուղ Մկրտութեան եւ Դրոշմի խորհուրդներն են, որոնք քրիստոնեան կ'առաջնորդեն դէպի Քրիստոս:

ԱՄՈՇԻԱՐՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցւոյ եօթ խորհուրդներուն մէջ ամենէն աստուածամարդկային նկարագիր ունեցող խորհուրդն է Ապաշխարութիւնը՝ հաստատուած նոյն Ինքն Քրիստոսի կողմէ ի թողութիւն մարդկային մեր մեղաց եւ ի նորոգումն մեր հոգեւոր կեանքին:

Մկրտութեան խորհուրդով վերածնուած ու Դրոշմով զօրացած հաւատացեալը, դէպի կատարելութիւն իր ճիգին մէջ եւ մարդկային իր հողեղէն բնութեան բերումով, ենթակայ է միշտ մեղանշումի, սխալներու եւ պատուիրանազանցութեան: Մեղքը, այսինքն՝ Աստուծոյ պատուիրաններուն դէմ գործելը, ճշմարտութեան հակառակ երթալը կ'ապականէ մարդը՝ զայն հեռացնելով Աստուծմէ եւ դատապարտելով մահուան:

Աստուածորդին աշխարհ եկաւ, որպէսզի մարդը փրկէ մահուան արհաւիրքէն: Ան սկսաւ իր տնօրինական գործունեութեան՝ ժողովուրդը հրաւիրելով ապաշխարութեան. «Ապաշխարեցէ՛ք, որովհետեւ մօտ է արքայութիւնը երկնքի» [Մատթ. Դ 17, Մարկ. Ա 15], որովհետեւ «Եթէ չապաշխարեք, բոլորդ ալ պիտի կորսուիք» [Լուկ. ԺԳ 3-5]: Տիրոջ առաքեալները իրենք եւս մեծ կարեւորութեամբ զայս քարոզեցին ու յանձնարարեցին իրենց հետետորդներուն: Մարդ արարածը շատ անգամ կամայ թէ ակամայ, գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ մեղքի տիրապետութեան տակ կ'իյնայ, Աստուծոյ կամքին հակառակ ընթացքի մէջ կ'ըլլայ, կեանքի դառն փորձութիւններու կ'ենթարկուի ու այս բոլորին իբրեւ հետեանք կորստեան կը դատապարտուի, որովհետեւ մեղքին վարձքը մահն է. «Քանի որ մեղքի վարձը մահն է, իսկ Աստուծոյ շնորհը՝ յաւիտենական կեանք» Քրիստոս Յիսուսով՝ մեր Տիրոջմով» [Հռոմ Զ 23]: Իսկ Յակոբոս առաքեալ կը գրէ «Ոչ ոք, երբ փորձութեան մէջ կը գտնուի, թող ըսէ. «Աստուծմէ կը փորձուիմ». քանի որ Աստուած Ինքն ենթակայ չէ փորձուելու չարէն եւ չի փորձեր ոչ մէկը: Յուրաքանչիւր ոք կը փորձուի՝ հրապուրուելով եւ խաբուելով իր ցանկութիւններէն: Այնուհետեւ ցանկութիւնը յար

ցուելով մեղք կը ծնի, եւ մեղքը հասունանալով կը ծնի մահ» [Յակ. Ա 13-15]:

Քրիստոսի տնօրինական առաքելութեան հիմնական նպատակներէն մին մարդ արարածը ազատագրելն էր մեղքի տիրապետութենէն՝ ապաշխարութեան ճամբով զինք հրաւիրելով իր արքայութենէն ներս մտնելու: Ապաշխարութեամբ մարդ անհատը Քրիստոսի բարեխօսութեամբ եւ սիրով իր մեղքերու թողութիւն կը գտնէ. Յովհաննէս առաքեալ կ'ըսէ. «Որդեակներ՝ իմ, կը գրեմ ձեզի այս բանը, որպէսզի չմեղանչեք, իսկ եթէ մէկը մեղանչէ, Աստուծոյ առջեւ բարեխօս ունինք Յիսուս Քրիստոսը՝ Արդարը եւ Անարատը. եւ Ա՛ն է քաւութիւնը մեր մեղքերուն. եւ ոչ միայն մեր, այլ նաեւ՝ ամբողջ աշխարհի մեղքերուն» [Ա. Յովհ. Բ 1-2]:

Ապաշխարութիւնը այն խորհուրդն է, որով մեղաւորը ճշմարիտ ու գիտակից զղջումով եւ անկեղծ խոստովանութեամբ թողութեան կ'արժանանայ Եկեղեցւոյ պաշտօնեային արձակումով, որով եւ անգամ մը եւս կը վերահաստատուի աստուածային շնորհներուն մէջ: Ապաշխարութիւն կը նշանակէ ապա-աշխարել, յետոյ լալ, ողբալ, կոծել մեղքը գործելէ ետք, զայն ճանչնալ եւ զղջալ, սրտանց ցաւիլ եւ անկէ դառնալ՝ պայմանով կրկին անգամ չմեղանչել: Անկեղծ զղջումը կ'արտայայտուի խոստովանութեամբ, որուն կը յաջորդէ մեղքերու քաւութիւնը խոստովանահայր քահանային կողմէ: Անկեղծ ու սրտաբուխ զղջումը եական է, այլեւ՝ անհրաժեշտ. «Սակայն հիմա էլ, - ասում է Տէրը, - դէպի Ի՛նձ դարձէք ձեր բոլոր սրտովը եւ ծոմով ու լացով եւ ե՛տ դարձէք դէպի Տէր Աստուածը, ըստ որում ողորմած եւ գթած է, երկայնամիտ եւ բազումողորմ եւ զղջացող չարիքի համար» [Յովել Բ 12-13]: Մեղաւորը ոչ միայն անկեղծութեամբ, այլեւ կենդանի հաւատքով՝ ու գիտակցութեան խորունկ զգացումով պիտի զղջայ ու ապաշխարէ, որպէսզի այդ ապաշխարանքը ընդունելի ըլլայ առ Աստուած: Աւելին, նոյն վճռականութեամբ հարկ է որոշել հեռու կենալ մեղքէն, որպէսզի մեղանչական նոյն ընթացքին մէջ չ'իյնայ:

Մեղքը մարդ արարած կը հեռացնէ Աստուծմէ, մինչ ապաշխարութիւնը զինք Աստուծոյ կ'առաջնորդէ: Ապաշխարութեամբ հաւատացեալը կը գիտակցի իր մարդկային կոչումին, իր կեանքը կ'ապրի յարաբերաբար իր նմանին եւ համաձայն Աստուծոյ կամքին, շարունակ կ'աղօթէ, որ աստուածային շնորհներով իր կեանքը զարդարուն

մնայ եւ, ամենէն կարեւորը՝ երբեք սատանայի ճիրաններուն մէջ չ'իջնայ: Մէկ խօսքով՝ ապաշխարութիւնը կեանք է, կեանքի ընթացքը, որ մարդս միշտ Աստուծոյ մերձաւորութեան մէջ կը պահէ:

Իբրեւ շարունակական ընթացք կեանքի՝ ապաշխարութիւնը եւս ունի իր կատարման կերպերն ու ձեւերը: Նախ ըսենք, որ Քրիստոս Ինք իր առաքելութեան շարունակման համար ընտրեց առաքելներ եւ իրենց տուաւ յատուկ պարտականութիւն իր առաքելութիւնը շարունակելու. «Մաղաղութիւն ձեզի, ինչպէս որ Իմ Հայրս զԻս դրկեց, Ես ալ ձեզ կը դրկեմ»: Եւ երբ այս ըսաւ, փչեց անոնց վրայ ու ասաւ. «Առէ՛ք Սուրբ Հոգին: Եթէ մէկու մը մեղքերը ներէք, ներուած պիտի ըլլայ անոնց, եթէ մէկի մը մեղքերը կապէք, կապուած պիտի ըլլայ» [Յովհ. Ի 21–23]: Քրիստոս իր առաքելներուն բացատրեց իր առաքելութեան տիպիւնը եւ իշխանութիւն տուաւ անոնց արձակելու. «Ճմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, ինչ որ կապէք երկրի վրայ, կապուած պիտի ըլլայ երկնքի մէջ: Եւ ինչ որ արձակէք երկրի վրայ, թող արձակուած ըլլայ երկնքի մէջ» [Մատթ. ԺԸ 18]: Մեղքերու թողութեան այս իշխանութիւնը առաքելները փոխանցեցին իրենց յաջորդներուն՝ Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն, որոնք Սուրբ Հոգիի զօրութեամբ կիրարկեցին ու կը կիրարկեն իրենց տրուած այս իշխանութիւնը:

ԽՈՐՀՈՒՄԻՆ ԿՍՏՈՒՄԱՆ ԸՆԹԱՅԸ

Ապաշխարութեան խորհուրդին առաջին պայմանը անկեղծ, ճշմարիտ եւ գիտակից զոջումն է գործուած մեղքերուն համար. ապաշխարեալը հարկ է, որ գիտակցի իր գործուած մեղքը եւ զգայ եապէս ու խորունկ զոջումով՝ հեռու ձեւակերպութենէ, որովհետեւ երբ մեղուցեալը իսկապէս ճանչնայ իր մեղքերու ծանրութիւնն ու անոնց հետեանքը, այն ատեն պիտի զգայ նաեւ անհրաժեշտութիւնը զոջումի եւ խոստովանանքի. խոստովանութիւնը եական է, որովհետեւ անով մեղուցեալը կ'արտայայտէ իր գործնական զոջումը. Եսայի մարգարէն կ'ըսէ. «Ըսէ՛ դուն նախ քու անօրէնութիւններդ, որպէսզի արդարանաս» [Ես. Գ 26]: Առանց խոստովանութեան, այսինքն՝ սրտանց եւ անկեղծօրէն, սիրով եւ հաւատքով խոստովանելու մեղքերը, կարելի չէ ապաշխարել: Խոստովանանքին կը յաջորդէ հատուցումը կամ կրած պատիժը՝ սահմանուած Եկեղեցւոյ կողմէ, համաձայն մեղաւորի յանցանքներու՝ շատութեան եւ ծանրութեան: Այստեղ եական մտածումը այն է, որ մեղաւորը խոստովանելէ ետք իր մեղքերը, հարկ է, որ կրէ նաեւ համապատասխան պատիժ, չարչարակից ըլլայ Քրիստոսի, որ-

պէսզի յետոյ արժանի ըլլայ նաեւ ս. Հաղորդութեամբ իր ներկայութեան: Խոստովանութեամբ մեղաւորը կը ստանայ մեղաց թողութիւն եւ սահմանեալ հատուցումի կատարումով նոր կեանքի կը սկսի, որ եւ սկիզբ կ'ըլլայ խոստացուած յափտենական կեանքի. «Եւ ամբարիշտը, երբ որ դարձի գայ իր բոլոր մեղքերիցը որ արել էր, եւ պահէ Իմ բոլոր օրէնքները եւ իրաւունք ու արդարութիւն գործէ, պէտք է անշուշտ ապրէ, նա պիտի չմեռնէ, նրա արած բոլոր յանցանքները պիտի չիշուին նորան. իր արած արդարութիւնովը նա պիտի ապրէ, մի՞թէ Ես երբեք կ'ուզիմ ամբարիշտի մեռնելը, ասում է Տէր Եհովան, չէ որ նորա իր ճանապարհից դարձի գալն ու ապրելն եմ ուզում» [Եզեկ. ԺԸ 21–24]: Զանի որ ամէն մարդ բնութեամբ մեղանչական է սաղմոսերգուի բառերով. «Ամենքը խոտորուցեան եւ միասին անպիտանացան, բարի գործող չկայ, մէկն էլ չկայ» [Սաղմ. ԺԲ 3]: Որեմն խոստովանանքն ալ եական է եւ անհրաժեշտ մարդու, քրիստոնեայ մարդու կեանքին համար:

Խոստովանանքի կերպը հին ժամանակ, համաձայն Եկեղեցական օրինաց, հրապարակային էր եւ երբեմն նաեւ՝ առանձնական: Հրապարակային խոստովանութեան մէկ գեղեցիկ օրինակը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ պահպանուած է. պատարագի Եկեղեցականը, նախքան խորան բարձրանալը պատարագ մատուցելու համար, հրապարակաւ թողութիւն կը խնդրէ՝ ներկաներէ. «Խոստովանիմ առաջի Աստուծոյ եւ առաջի ձեր, հա՛րք եւ եղբա՛րք, զամենայն մեղս, զոր գործեալ եմ...»:

Հրապարակային խոստովանութիւնը անձնական մեղքերու յայտարարութիւնն է ժողովուրդի ներկայութեան. այսօր հրապարակային խոստովանութիւնը կ'ըլլայ առաւելաբար զոջումին հրապարակաւ արտասանութեամբ եւ իւրաքանչիւր բաժնի աւարտին «մեղայ Աստուծոյ» խօսքին կրկնումով, որուն, իբրեւ պատասխան, «Աստուած թողութիւն շնորհեսցէ՛ք» բանաձեւը կ'ըսէ քահանան:

Առանձնական խոստովանանքի դրութիւնը ներկայիս գրեթէ զոյութիւն չունի մեր Եկեղեցւոյ մէջ, թէեւ իր իսկութեան մէջ շատ կարեւոր ու դաստիարակիչ է նա: Կար ժամանակ, երբ կար նաեւ առանձնական խոստովանանքի դրութիւնը, որով մեղուցեալը առանձնաբար քահանային կը խոստովանէր իր մեղքերը, եւ քահանան պարտաւոր էր բացարձակ գաղտնապահութեամբ պահել. կարգալոյժ կը հռչակուէր քահանայ մը, եթէ իրեն ի ծածուկ եղած խոստովանանք-

քը ուրիշին յայտնէր: Դուիկի Բ ժողովին ժԹ կանոնը կ'ըսէ. «Եթէ ոք ի քահանայից յայտնեսցէ երբեք զբանս ապաշխարութեան ապաշխարողացն, նզովիք լուծցի, եւ ամէն իրաւունք ջնջեսցի ի քահանայական ժառանգութենէ»:

Ապաշխարութեան դիմող անձը զոչումով եւ խոստովանութեամբ երբ կը ստանայ մեղաց թողութիւն, այլեւ կարող կ'ըլլայ ներկայ գտնուիլ ս. Պատարագին եւ հաղորդուիլ Քրիստոսի կենարար Մարմնով եւ սրբարար Արիւնով: Հին ժամանակը ապաշխարողները առանց թողութեան իրաւունք չունէին ս. Հաղորդութիւն ստանալու անոնք կրնային միայն լսել ժամերգութիւնը, քարոզը, աղօթել Աստուծոյ, սակայն հաղորդուիլ չէին կրնար, անոր համար ս. Պատարագին սկզբնաւորութեան սարկաազը կը ձայնէ. «Մի՛ ոք յերախայից, Մի՛ ոք ի թերահաւատից եւ մի՛ ոք յապաշխարողաց եւ յանմաքրից մերձեսցի յաստուածային խորհուրդ»:

Խոստովանանքը կ'ըլլայ եկեղեցւոյ մէջ քահանային առջեւ ծնրադիր վիճակով: Կը կարդացուի «Մեղայ Ամենասուրբ Երրորդութեան» աղօթքը, որուն աւարտին քահանան կը կարդայ արձակման աղօթքը, եւ ապա ենթական ս. Հաղորդութեամբ ինքզինք կը զինէ չարին դէմ պայքարելու շնորհներով:

Համաձայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետութեան, խոստովանանքը կը կատարուի Աստուծոյ պաշտօնեայի առջեւ, եւ միայն ան է, որ իրաւունք ունի մեղաց թողութիւն տալու: Կաթօլիկ Եկեղեցին այս խորհուրդն ալ շահագործած է՝ իր պետին՝ պապին, բացարձակ իշխանութիւն տալով, դրամական հատուցումի փոխարէն՝ ներելու ոչ միայն ողջերուն, այլեւ՝ այն մեռելներուն, որոնք քաւարանի մէջ կը գտնուին: Ասոր կ'ըսեն «ներողութիւն»: Ըստ իրենց՝ պատիժը ապաշխարութեան խորհուրդին էական մասն է, որով մեղաւորը պէտք է անպայման կրէ զայն եւ ասկէ՝ ներողութեան վարդապետութիւնն ու անոր շահագործումը:

Բողոքական եկեղեցիները, հակադրուելու համար Կաթօլիկ Եկեղեցւոյ, կը մերժեն ապաշխարութեան խորհուրդը՝ առարկելով, որ հաւատքով կատարուած լոկ յայտարարութիւնը բաւարար է մեղաց ներումին, որով մեղքերու համար եղած հատուցումն ալ անելորդ կը նկատեն: Հայաստանեայց Եկեղեցին, հաւատարիմ անտարանական ճշմարտութեանց եւ իր հայրապետներու, հաստատած սկզբունքներուն, իրական ապաշխարանքը հիմնական հանգրուան կը նկատէ քրիստոնեայի կեանքին մէջ: Մանդակունի հայրապետը կ'ըսէ. «Ճշմա-

րիտ դարձը միայն եւ ուղիղ խոստովանութիւնը բաւական են ի փրկութիւն եւ յարդարութիւն»:

Այս հաղորդակցութեամբ մեր Եկեղեցին շաբթուան մէջ երկու օրեր՝ չորեքշաբթի եւ ուրբաթ, տրամադրած է ապաշխարութեան եւ կամ ապաշխարողական նկարագիր ունեցող աղօթքներով եւ շարականներով իր հաւատացեալները կը հրաւիրէ ապաշխարութեան կեանքի: Իսկ նախնական դարերուն մեր Եկեղեցին ուներ նաեւ Ապաշխարութեան խորհուրդի կատարման յատուկ օր, որ էր Աւագ հինգշաբթի, երբ կը կատարուէր «Կարգ ապաշխարողաց» ժամերգութիւնը եւ ապա տեղի կ'ունենար ս. Պատարագ ի յիշատակ ս. Հաղորդութեան խորհուրդի հաստատման:

Ապաշխարութեամբ նոր կեանքի սկսող հաւատացեալը պէտք է նախ գոհութիւն յայտնէ Աստուծոյ, որ արժանի ըրաւ զինք իր մեղքերու թողութեան, եւ ապա խնդրելու Աստուծմէ, որ զօրացնէ զինք իր շնորհներովը, որոնցմով կարենայ աստուածահաճ կեանք ապրիլ եւ ինքզինք Սուրբ Հոգիի բնակարանի վերածել:

ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնեական Եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներուն մէջ ս. Հաղորդութիւնն է, որ հաւատացեալի ճշմարիտ ու՝ վաւերական միաւորութիւնը Քրիստոսի հետ կ'իրագործէ՝ Քրիստոսի կենդանարար Մարմնի եւ Արեան հաղորդութեամբ: Արդարեւ Հաղորդութիւնն այն սրբազան խորհուրդն է, որով սրբագործեալ հացի ու զինիի տեսակին տակ կը ստանանք Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնը: Արշակ Տեր-Միքելեան հետեւեալ բառերով կը սահմանէ Հաղորդութեան խորհուրդը. «Հաղորդութիւնն է այն սուրբ խորհուրդը, որով հացի ու զինու տեսակի տակ իսկ եւ իսկ հաղորդում ենք Քրիստոսի Մարմինն ու Արեան՝ յիշելով Քրիստոսի փրկագործութիւնն ու գոհանալով մեր փրկութեան ու Նորա անման շնորհաց համար»*: Սահակ քինյ. Տեր Սարգիսեան սա ձեռով կու տայ սահմանումը. «Հաղորդութիւնն է խորհուրդ Եկեղեցւոյ, սահմանեալ ի Յիսուսէ Քրիստոսէ, որով ընդ

* Տեր-Միքելեան Ա., Հայաստանեայց ս. Եկեղեցւոյ քրիստոնեականը, Թիֆլիս, 1900, էջ 422:

տեսակօք հացի եւ գինւոյ՝ կը հաղորդուիմք իսկապէս Մարմնոյ եւ Արեանն Զրիստոսի»*:

Հաղորդութիւնը սրբազան այն խորհուրդն է, որով հաւատացեալը ոչ միայն ի հաղորդութեան կու գայ Զրիստոսի հետ, այլ, ճաշակելով Անոր մարմինը եւ ըմպելով Անոր Արիւնը, կը դառնայ ժառանգորդ երկնքի արքայութեան, որով եւ՝ ուղեկից յափտենականութեան. «Ով որ կ'ուտէ Իմ Մարմինս եւ կ'ըմպէ Իմ Արիւնս, յափտենական կեանք ունի. եւ Ես վերջին օրը յարութիւն պիտի տամ անոր. քանի որ Իմ Մարմինս ճշմարիտ կերակուր է, եւ Իմ Արիւնս, ճշմարիտ ըմպելիք: Ով որ կ'ուտէ Իմ Մարմինս եւ կ'ըմպէ Իմ Արիւնս, կը բնակի Իմ մէջ եւ Ես՝ անոր մէջ» [Յովհ. Զ 55-57]: Ս. Հաղորդութեամբ կը ստանանք կենդանարար սնունդ, որ գերբնական կերակուր է եւ մեզի կու տայ Նոր կեանք: Սանդակունի Հայրապետը կ'ըսէ. «Ջի ամենայն, որ հաւատովք եւ երկիրիս մերձեանս ի Զրիստոս, Սուրբ Հոգսովն լուսաւորին եւ օր ըստ օրէ գործովք առաքինութեամբ ի վեր ելանեն»:

Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատեց Ինք Զրիստոս, Երուսաղէմի վերնատան մէջ կատարած վերջին ընթրիքի միջոցին. «Եւ բաղարջակերաց տօսին առաջին օրը աշակերտները մօտեցան Յիսուսի եւ ըսին. «Ո՛ր կ'ուզես, որ պատրաստենք Զեզի համար Ջատիկը, որպէսզի ուտես»... Եւ երբ իրիկուն եղաւ, տասներկու աշակերտներուն հետ սեղան նստաւ... Եւ մինչ անոնք դեռ կ'ուտէին, Յիսուս հաց առաւ, օրհնեց, կտրեց եւ տուաւ աշակերտներուն ու ըսաւ. «Առէ՛ք, կերէ՛ք, այս է Իմ Մարմինս»: Եւ, բաժակը առնելով, գոհութիւն յայտնեց, տուաւ անոնց ու ասաւ. «Իմեցէ՛ք անկէ ամենքդ ալ, որովհետեւ այդ է Նոր Ուխտի Իմ Արիւնս, որ կը թափուի շատերուն վրայ՝ մեղքերու թողութեան համար» [Մատթ. ԻԶ 17, 20, 26-28, տե՛ս նաեւ՝ Մարկ. ԺԴ 22-24, Ղուկ. ԻԲ 19-20]:

Հաղորդութեան ս. Խորհուրդով մարդկային կեանքը կը միանայ աստուածայինին: Հաղորդութեամբ յափտենականն ու անհունը, անցաւորն ու լուսաւորը կ'երկնայնացնեն, մէկ խօսքով՝ սրբագործուած հացի ու գինիի ճաշակումով Աստուած է, որ կը բնակի մարդու մէջ՝ զօրացնելով ու ներշնչելով զինք, տակաւին ս. Հաղորդութեամբ

* Տե՛ր-Սարգիսեան Ս. քնն., Զննական կրօնագիտութիւն, Կ. Պոլիս, 1897, էջ 877:

ոչ միայն հաւատացեալներ կը հաղորդակցին Աստուծոյ հետ, այլ՝ Իրմով եւ Իր միջոցաւ նաեւ իրարու հետ: Աջանչելահիւս մի երգ է հետեւեալը՝ Հայոց Պատարագէն վերցուած.

«Զրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ,
Որ Էնն Աստուած աստ բազմեցաւ:
Խաղաղութեան ձայն հնչեցաւ,
Սուրբ ողջոյնի հրաման տուաւ:
Եկեղեցիս մի անձն եղեւ.
Համբոյրս յօգ լոյսն տուաւ:
Թշնամութիւնն հեռացաւ,
Սէրն յընդհանուրս պիտեցաւ»:

Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը Զրիստոսի Եկեղեցոյ բոլոր անդամները ի մի կը բերէ սիրոյ, եղբայրութեան եւ խաղաղութեան մթնոլորտի մէջ՝ զանոն վերածելով մի հօտի: Ս. Հաղորդութեան խորհուրդով հաւատացեալը Զրիստոսի հետ հաղորդակցութեամբ կը Նորոգուի՝ սրբուելով մեղքերէն. քանի որ Զրիստոս Ինք զԻնքը մատոյց մեզի համար որպէս պատարագ: Առաքեալին բառերով՝ «Նմանեցէ՛ք Աստուծոյ, իբրեւ սիրելի զաւակներ. եւ ընթացէ՛ք սիրով, ինչպէս որ Զրիստոս սիրեց մեզ եւ Իր անձը մատնեց մեզի համար որպէս պատարագ եւ զոհ Աստուծոյ՝ անոյշ հոտով» [Եփես. Ե 1-2]:

Զրիստոս Ինք զԻնք պատարագ, զոհ մատոյց մարդոց մեղքերու քաւութեան համար. «Եւ, բաժակը առնելով, գոհութիւն յայտնեց, տուաւ անոնց ու ըսաւ. «Իմեցէ՛ք անկէ ամենքդ ալ, որովհետեւ այդ է Նոր Ուխտի Իմ Արիւնս, որ կը թափուի շատերուն վրայ, մեղքերու թողութեան համար» [Մատթ. ԻԶ 28]: Եւ հացը վերցնելով, գոհութիւն յայտնեց, կտրեց, տուեց նրանց եւ ասաց. «Ա՛յս է Իմ Մարմինս, որ տրուած է շատերուն համար» [Ղուկ. ԻԲ 19]:

Հաղորդութեան խորհուրդը քաւական զոհագործութիւն է, որով հաւատացեալը կը սրբուի իր մեղքերէն. «Այդ կամքով ալ մենք սրբուեցանք Յիսուս Զրիստոսի Մարմինն միանգամ ընդմիշտ պատարագումովը» [Եբր. Ժ 10]:

Զրիստոս պատարագուեցաւ մեր մեղքերուն համար: Ս. Գրիգոր Նարեկացի իր «Սեկնութեան Երգ երգոցի» մէջ կ'ըսէ. «Ջի խորհուրդն, զոր կատարեմք, մահու Նորա յիշատակն է, եւ զանաւոր պա-

տարազն դնելոյ ի վերայ Սեղանոյ առաջի Հօր, գ՛Նորա Մահն, որ վասն մեր եղաւ, առաջի Հօր ունիմք եւ այնու փրկութիւն հայցենք մեզ» [Բան Ե]:

Քրիստոս խաչի մահով փրկեց մարդկութիւնը. գողգոթայի բարձունքին Իր արեան հեղումով Ինք զԻնք մատոյց որպէս զոհ, որով ամէն անգամ, երբ ս. Պատարագ կը մատուցուի, Քրիստոս Ինք կը պատարագուի, բայց՝ քահանայի միջոցաւ անարիւն եւ խորհրդաւոր կերպով մը՝ հացի ու գինիի տեսակի տակ:

Ս. Պատարագի ընթացքին, սրբագործման ատեն, հացն ու գինին խորհրդաւոր կերպով կը փոխակերպուին Քրիստոսի ճշմարիտ Մարմնին եւ Արեան: Մեր Եկեղեցւոյ հայրերը կ'ըսեն, թէ հացն ու գինին «կը փոխուին», «կը փոխարկուին», «կ'անդակերպուին» եւ այլն: Լամբրոնացին վերոյիշեալ բառերէն զատ «հոգիացած» եզրն ալ կը գործածէ: Թէ ինչպէս այս փոխարկումը, հոգիացումը, անդակերպումը տեղի կ'ունենայ, դժուար բացատրելի է. «Խորհուրդ խորին» է սա միայն հաւատքով ըմբռնելի է: Ս. Գրիգոր Տաթեւացին կը գրէ. «Որպէս հացն նոյն է ըստ ձեւին, այլ գոյացութիւն է եղեալ Մարմին Քրիստոսի: Նոյնպէս վերերեւոյթ կերպարանքն նոյն է ըստ ձեւին, այլ բնութիւն միաւորեալ է ընդ Բանին Աստուծոյ եւ եղեալ Աստուած»: Հացն ու գինին, մնալով ըստ ձեւի նոյնը, կը ստանան նոր զօրութիւն մը, որով Սուրբ Հոգիի ներգործութեամբ անոնց մէջ խորհրդաւոր կերպով կը հաստատուի Քրիստոսի Մարմնին եւ Արեան իսկութիւնը:

Հոռմեական Եկեղեցին կը գործածէ գոյացափոխութիւն եզրը, այսինքն՝ գոյացութեան մը փոփոխումը այլ գոյացութեան մը: Հայոց Եկեղեցին կը հաւատայ, որ հացն ու գինին խորհրդականապէս եւ անասելի կերպով կը փոխարկուին Քրիստոսի Մարմնին եւ Արեան իսկութեան՝ վերածուելով ճշմարիտ Արեան եւ Մարմնին Անոր: Լամբրոնացիի բառերով. «Նիւթոյն ոչինչ լինի այլայլութիւն կամ առաւելութիւն, այլ միայն՝ զի իմանալի զօրութիւն ընկալաւ»:

Ս. Հաղորդութիւնը, իբրեւ ճշմարիտ Մարմին եւ Արիւն Քրիստոսի, հարկ է երկիւղածութեամբ, զոջումով ու ապաշխարութեամբ ստանալ. եական է հաւատքը. առաքեալը կ'ըսէ. «Ահա թէ ինչու, ով որ կ'ուտէ այս հացը կամ կը խմէ Տիրոջ այս բաժակը անարժանաբար, պարտական պիտի ըլլայ Տիրոջ Մարմնին եւ Արիւնին: Թող մարդ նախ ինքզինք փորձէ եւ ապա ուտէ այդ հացն ու խմէ այդ բաժակէն. որովհետեւ ով որ կ'ուտէ եւ կը խմէ անարժանաբար, իր իսկ դատա-

պարտութիւնը կ'ուտէ եւ կը խմէ, քանի որ չի տարբերեր Տիրոջ Մարմնին» [Ա Կորնթ. ԺԱ 27–30]:

Ս. Հաղորդութեան խորհուրդին նիւթը, ուրեմն, ինչպէս կ'երեւի, հացն ու գինին են: Քրիստոս, յընթացս Իր զատկական վերջին ընթրիքին, հացն ու գինին օրհնեց եւ Իր աշակերտներուն տուաւ: Պատեքի, զատիկի ատեն գործածուած հացը բաղարջ էր, որովհետեւ այդ տօնի եօթը օրերուն հրեաներուն արգիւումը էր Իր խմորուն հաց ուտել. «Եօթը օր բաղարջ պիտի ուտէք. առաջին օրը պէտք է ձեր տուններէն դուրս ձգէք խմորը, վասն զի առաջին օրէն մինչեւ եօթներորդ օրը ով որ խմորեալ հաց ուտէ, այն անձը Իսրայէլէն պիտի կորսուի» [Ելք ԺԲ 15, Նաեւ՝ 19 եւ 20]: Իսկ գինին պէտք է ըլլայ անապակ, այսինքն՝ զուտ որթատունկի հիւրը՝ առանց ջուրի: Ուրեմն, Հայոց Եկեղեցին ս. Հաղորդութեան խորհուրդի համար կը գործածէ անխմոր բաղարջ հաց եւ անապակ գինի՝ ի հետեւութիւն տիրաւանդ խօսքին եւ աւանդութեան: Յոյներն ու լատինները գինիին մէջ ջուր կը խառնեն՝ որպէս Յիսուսի տիգախոց կողէն հոսած արիւնին եւ ջուրին յիշատակ: Խորքին մէջ ասիկա ոչ մէկ առնչութիւն ունի խորհուրդի հետ, որովհետեւ Քրիստոս Իր երկրաւոր կեանքի վերջին հանգրուանին հաստատեց այս խորհուրդը: Ս. Հաղորդութեան հացն ու գինին յընթացս ս. Պատարագի եւ Սուրբ Հոգիի ոգեկոչման պահուն կը փոխակերպուին ճշմարիտ Մարմնի եւ Արեան Քրիստոսի: Ասիկա տեղի կ'ունենայ «Առէ՛ք, կերէ՛ք»—էն վերջ, երբ դպիրները կ'երգեն «Որդի Աստուծոյ», եւ քահանան կ'ըսէ վերակոչման աղօթքը. «Որով զհացս օրհնեալ Մարմին ճշմարտապէս արասցես Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ զբաժակս օրհնեալ Արիւն ստուգապէս արասցես Տեառն մերոյ եւ Փրկչի Յիսուսի Քրիստոսի» [խորհուրդատետր]: Կաթօլիկ Եկեղեցին կ'ըսէ՝ ս. Հաղորդութեան հացն ու գինին կը փոխարկուին Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան այն ժամանակ, երբ քահանան կ'ըսէ. «Այս է Մարմին Իմ», «Այս է Արիւն Իմ»:

Հայոց Եկեղեցին Քրիստոսի Մարմնով եւ Արեամբ կը հաղորդէ իր բոլոր հաւատացեալները: Հոռմի Եկեղեցին միայն հացով—նըշխարքով կը հաղորդէ իր հաւատացեալները՝ առանց նշխարքը գինիին մէջ թաթախելու, եւ գինին ալ կը վերապահէ միայն եկեղեցականներուն. առաւել մանուկներն ալ, մինչեւ որոշ տարիք մը, կը զրկէ հաղորդելէ: Կաթօլիկ Եկեղեցւոյ այս մօտեցումը անտարանական չէ եւ դէմ է խորհուրդի ոգիին, որովհետեւ Յիսուս հացն ու գինին միասին տուաւ Իր աշակերտներուն: Վերոյիշեալ երկու սովորութիւնները Կա-

թուիկ Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ տեղ գտան ԺԳ դարէն սկսեալ: Այս օրերուն Կաթուիկ Եկեղեցին, շատ մը սովորութիւններու կարգին, վերոյիշեալ սովորութիւններու նկատմամբ ալ Նոր դիրքորոշումներ ունի, որովհետեւ շատ յստակ է ու որոշ տիրաւանդ պատուիրը, որ կ'ըսէ «Արբէ՛ք ի դմանէ ամենեքեան, զի այդ է Արիւն Իմ Նորոյ Ուխտի», նաեւ՝ «Եթէ չուտէ մարդու Որդիին Մարմինը եւ չըմպէք Անոր Արիւնը, ձեր մէջ կեանք չէ ունենար: Ով որ կ'ուտէ Իմ Մարմինս եւ կ'ըմպէ Իմ Արիւնս, յափտենական կեանք ունի. եւ Ես վերջին Օրը յարութիւն պիտի տամ անոր. քանի որ Իմ Մարմինս ճշմարիտ կերակոյր է. եւ Իմ Արիւնս՝ ճշմարիտ ըմպելիք: Ով որ կ'ուտէ Իմ Մարմինս եւ կ'ըմպէ Իմ Արիւնս, կը բնակի Իմ մէջ, եւ Ես՝ անոր մէջ»: [Յովհ. Զ 54-57]:

Ա. Հաղորդութեան խորհուրդի կատարումը կ'ըլլայ Եկեղեցւոյ պաշտօնեային, այսինքն՝ ձեռնադրեալ քահանային կողմէ: Ըսինք, որ ս. Հաղորդութեան խորհուրդը կը կոչուի նաեւ ս. Պատարագ, որ կը նշանակէ զոհ, նուէր, ընծայ: Ա. Հաղորդութեան խորհուրդը կը կոչուի անարին պատարագ:

Հայ Եկեղեցին կը թելադրէ իր հաատացեալներուն, որ միշտ հաղորդուին ս. Հաղորդութեամբ՝ որպէս հաղորդակցութեան միջոց Քրիստոսի հետ: Առաքելական շրջանին՝ Պատարագին ներկայ եղողները բոլոր կը հաղորդուէին. հարկ է, որ առաքելական այս սովորութիւնը այսօր ես վերակենդանանայ:

Դժարութեանց կամ անկարելիութեանց պարագային Հայոց Եկեղեցին կը թելադրէ իր հաատացեալներուն, որ նուազագոյն տարին հինգ անգամ հինգ տաղաւարներուն հաղորդուի: Այդ հինգ տաղաւարներն են՝ Ծնունդ, Զատիկ, Վարդավառ կամ Այլակերպութիւն, Վերափոխումն ս. Աստուածածնի եւ Խաչվերաց:

Ա. Հաղորդութեան խորհուրդի կատարումը, ըսինք, կ'իրագործուի ս. Պատարագով:

Հայոց Պատարագը գլխաւոր չորս մասեր ունի.

Առաջին՝ Պատարաստութիւն, որ տեղի կ'ունենայ աւանդատան մէջ յատուկ աղօթքներով եւ ապա խորանին առջեւ լուացումով եւ մեղաց թողութեամբ եւ ս. Խորան բարձրացումով, այս մասը կը վերջանայ թափօրով:

Երկրորդ՝ Երախայից Պատարագ, որ կը սկսի թափօրէն ետք քահանային Խորան բարձրացումով եւ «Օրհնեալ թագաւորութիւն

Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյ Սրբոյ» աղօթքով, կը տեւէ մինչեւ այն տեղը, երբ սարկաւազը կ'ազդարարէ ժողովուրդի. «Մի՛ ոք յերախայից, մի՛ ոք ի թերահաւատից եւ մի՛ ոք յապաշխարողաց եւ յանմաքրից մերձեցի յաստուածային խորհուրդս»: Այս բաժինը կը կոչուի նաեւ Ծաշու Պատարագ: Երախայից կոչուած է, որովհետեւ անոր կրնան ներկայ ըլլալ նաեւ երախաները, այսինքն՝ չմկրտուածները, որոնք սակայն պատրաստութեան շրջանին մէջ են՝ ընդունելու զՔրիստոս՝ իբրեւ իրենց Տէրը Ակրտութեան եւ Դրոշմի խորհուրդներու ընդունումով:

Երրորդ՝ Բուն Պատարագը, որ կը կոչուի նաեւ Հաատացելոց Պատարագ, կը սկսի ընծաներու Վերաբերմունքով, Ողջոյնով: Բուն Պատարագի ընթացքին է, որ տեղի կ'ունենայ սրբագործումը հացի եւ զինիի, որոնք Սուրբ Հոգիի վերակոչումով ու աղօթքներով կը փոխակերպուին Քրիստոսի ճշմարիտ Մարմնին եւ Արեան ի հաղորդութիւն հաատացելոց:

Չորրորդ՝ Արձակումն է, այսինքն՝ գոհաբանական եւ վերջին օրհնութիւնէն ետք ժողովուրդի արձակումն է. Եկեղեցիէն դուրս գալու ատեն հաատացեալներուն կը տրուի մաս՝ օրհնուած հաց. սա յիշատակ մնացած է առաջին դարերու Սիրոյ ճաշի սեղանէն. զիտենք՝ առաջին դարերու քրիստոնէաներ ս. Պատարագի արարողութենէն յետոյ միասնաբար Սիրոյ ճաշեր կ'ընէին եւ միասին զԱստուած կը փառաւորէին: Հետագային հաատացեալներու թիւի աճման ու Եկեղեցւոյ ընդարձակման պատճառով այս սովորութիւնը դադարեցաւ. կարգ մը Եկեղեցիներ, ընդ որս եւ մեր Եկեղեցին, ս. Պատարագի վերջատրութեան սկսան միայն հաց (մաս) բաժնել ի յիշատակ Սիրոյ ճաշին:

Ա. Հաղորդութեան խորհուրդով հաատացեալը իրողապէս վաւերականօրէն զՔրիստոս իր մէջ եւ իր հետ կ'ունենայ այս աշխարհի վրայ մղած բարիի պատերազմի ընթացքին ու Անով ինք յաղթական դուրս կու գայ իր պատերազմէն:

(Հարութեան օր)

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻ ՆԱԽԱՐԵԱԼՆԵՐԸ

Պատարագի պաշտամունքի ծագման մասին մեր ուսումնասիրութիւնը սկսենք «Պատարագ» եզրի սահմանումով: Մեր «պատարագ» բառը ծագում է զենդեքէնից. նշանակում է «նուէր, ընծայ»: Թարգմանութիւնն է յունական դասական «լիտուրգիա» բառի, որը բաղադրեալ բառ է, եւ նրա սկզբնական իմաստը արտայայտում է քաղաքացու կողմից ցուցաբերուած ընդհանուր պարտականութիւնը կամ ծառայութիւնը պետութեան նկատմամբ: Բառը բաղկացած է երկու բաղադրիչներից՝ «լետոս»՝ ժողովրդական, ընդհանուր, եւ «էրգո»՝ հնացած ներկայ ժամանակը այն բայի, որը հետագայում դառնում է «էրո» եւ նշանակում է «անել»: Այս միացումից է ծագել «լետուրգոս» բառը, որը ցոյց էր տալիս այն յատուկ անձնաւորութեանը, որն ընտրում էր Աթէնքում որոշակի ժողովրդական պարտականութիւն կամ ծառայութիւն կատարելու կամ պետութեան կարիքները իր հաշուին բաւարարելու նպատակով, եւ այդ պատճառով այն ձեռք բերեց «ժողովրդական ծառայողի» իմաստ: Կան բառի զանազան ածանցեալներ, ինչպէս՝ «լիտուրգիմա»՝ ժողովրդական պարտականութեան կամ ծառայութեան ներկայացում, եւ «լիտուրգիա»՝ հենց ինքը՝ ծառայութիւնը կամ պարտականութիւնը: Բառն աւելի ուշ սկսեց օգտագործուել ժողովրդական բնոյթի ցանկացած ընդհանուր ծառայութեան համար: Հին Կտակարանի եօթնասնից յունարէն թարգմանութիւնը բառն օգտագործում է նշելու համար տաճարի ընդհանրական պաշտօնը (Ելք ԼԸ 27, ԼԹ 1, Բ Մնաց. Ը 14 եւն) եւ նաեւ կրօնական իմաստով ցոյց տալու համար տաճարի ծառայութեան մէջ քահանաների պարտականութիւնները (Յովէլ Ա 9, Բ 17 եւն): Նոր Կտակարանը վերցնում է Հին Կտակարանից բառի օգտագործումը (Ղուկ. Ա 23, Եբր. Թ 21) եւ բացի դրանից կիրառում է քրիստոնեայ համայնքի պաշտամունքի համար (Գործք ԺԳ 2), թէեւ այն յաճախ օգտագործում է նաեւ փոխաբերական իմաստով բարի գործերի համար (Բ Կորնթ. Թ 12, Փիլիպ. 17, 30): Վաղ շրջանի քրիստոնէական գրողների մօտ բառն օգտագործում է նշելու համար կա՛մ Աստուծոյ ամբողջական պաշտամունքը՝ տաճարի պաշտօնական պաշտամունքին համապատասխան (Կղեմէս), կա՛մ սրբազան քահանաների պարտականութիւնները (Եւսեբիոս): Բառի օգտագործման զարգացման յաջորդ

աստիճանը գտնում ենք Ե դարում Թեոդորետոսի գրութիւններում, որտեղ այն կիրառում է Հաղորդութեան համար սահմանափակ իմաստով: Դրանից յետոյ Արեւելքում եզրը բնականոն կերպով սահմանափակուեց այս իմաստի մէջ: Ներկայումս Քրիստոնէական Եկեղեցում լայն առումով բառն օգտագործում է երկու իմաստով՝ ա) արտայայտելու համար Եկեղեցու պաշտօնական ծեսերի ամբողջական համակարգը ի հակադրութիւն մասնակի բարեպաշտական արարողութիւնների, եւ բ) արտայայտելու համար Հաղորդութեան արարողութիւնը: Առաջին իմաստով այն աւելի յաճախ օգտագործում է Արեւմտեան Եկեղեցում, իսկ վերջինով՝ Արեւելեան Եկեղեցում: Բառն արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիների կողմից օգտագործում է նոյն իմաստով, ինչպէս «մեսսան»՝ Արեւմուտքում: Ուստի ներկայ ուսումնասիրութեան մէջ «լիտուրգիան» օգտագործում է արտայայտելու համար ս. Հաղորդութեան ծեսի մէջ ընդգրկուած կանոնակարգը, այսինքն՝ այն աղօթքներն ու արարողութիւնները, որոնցից կազմուած է այդ ծեսը: Աւելին, եզրը վերաբերում է ս. Հաղորդութեան ժամանակ կատարուող ծեսին եւ ոչ թէ՛ հենց ս. Հաղորդութեանը:

Մեր ուսումնասիրութեան մէջ մենք առիթ կունենանք շատ յաճախ օգտագործելու Հաղորդութիւն՝ «Եւլիարիստիա» եզրը: Այս եզրը, ինչպէս այն օգտագործում է Քրիստոնէական Եկեղեցում, ծագել է Վերջին Ընթրիքին հացի եւ գինու վրայ Քրիստոսի արտասանած գոհութիւնից: Այն բանից յետոյ, երբ Եկեղեցին որդեգրեց Վերջին Ընթրիքի ծեսը, նա այն յաւերժացրեց ոչ միայն որպէս սիրոյ ճաշ կամ համայնական ընթրիք, այլ նաեւ՝ յատկապէս որպէս «Գոհութիւն» կամ գոհաբերական արարողութիւն («Դիդախէ», Իզնատիոս, Ոսկեբերան): Այս երկու գաղափարներից անդրանիկը համայնական ճաշն էր, որտեղ հաւանաբար հաղորդակցութեան կամ եղբայրութեան գաղափարը արմատական էր ծեսի մէջ: Այս Հաղորդութիւնը կամ եղբայրութիւնը իրականանում էր հացի եւ գինու՝ Քրիստոսի Մարմնի եւ Արեան ճաշակումով: Այս գաղափարն իր մէջ ընդգրկեց մի այլ գաղափար՝ բառացիօրէն՝ զոհաբերութեան գաղափարը: Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնը տրուել է զոհաբերութեան միջոցով, եւ դրա յիշատակը ունէր զոհաբերական բնոյթ: Տիրոջ Ընթրիքի զոհաբերական բնոյթը, որպէս Աստուծոյ ուղղում եւ նուիրում մի կերակուր, որի նպատակն էր դրա միջոցով հաղորդակցութիւն հաստատել Աստուծոյ հետ, որը բոլոր զոհաբերութիւնների վերջնական նպատակն է, ծագել է Տիրոջ սեղանի կերակուրի յարաբերակցութիւնից: Ուստի մենք գտնում ենք

«պատարագ» բառը վերագրուած Հաղորդութեան ծեսին արդէն իսկ «Դիդախէի» հեղինակի օրօք:

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳԸ ԱՌԱՋԻՆ ՉՈՐՍ ԴԱՐԵՐՈՒՄ

Ինչքան յայտնի է, քրիստոնէութեան սկզբից մինչեւ Դ դարի վերջերը որեւէ ծիսական գրքեր չեն օգտագործուել Աստուածաշնչից բացի, որտեղից հատուածներ էին ընթերցուում եւ սաղմոսներ երգուում: Առաջին երեք դարերի ընթացքում ոչ մի ծիսական գիրք չի գրուել, կամ էլ եթէ գրուել են, չեն պահպանուել: Ամենավաղ արարողութիւնները հաասաբար բանատր էին՝ նկատի ունենալով այն փաստը, որ Դիոկղետիանոսի գահակալութեան օրօք ծիսական գրքերը, որոնք պէտք է նոյն բախտին արժանանային գոյութիւն ունեցող միւս քրիստոնէական գրքերի կողքին, երբեք չեն նշում այրուած գրականութեան շարքում: Դեռ անելին, այդպիսի գրքերի ոչ մի յիշատակութիւն չկայ Լահատակների վարքերում, եւ մենք չենք էլ կարող պատկերացնել, որ Նոր ծեսը որեւէ որոշակի տեսք էր ստացել: առաջին կամ երկրորդ դարերում: Այն անելի շուտ մի հոսուն ծես էր՝ հիմնուած վերջին Ընթրիքի իրականութեան վրայ եւ միացած քրիստոնէացած սինագոգային պաշտամունքի հետ, թէեւ ուներ նաեւ որոշակի միօրինակութիւն ձեւի առումով: Իհարկէ, ժամանակի ընթացքում պաշտամունքի որոշակի հատուածներ գրի առնուեցին ծիսակատարին յուշելու համար. այդպիսիք կարող էին լինել դիփտիխները, որոնք պարունակում էին այն անձնատրութիւնների եւ եկեղեցիների ցանկը, որոնց համար պէտք էր աղօթել, յաջորդը կարող էր լինել ծիսակատարի կողմից արտասանուող աղօթքների ժողովածուն, ապա ընտրանիս՝ ընթերցողների եւ երգողների համար, եւ վերջապէս՝ խորագրային ցուցումները: Այս տարբեր մասերը կարող էին գոյութիւն ունենալ առանձին-առանձին եւ որեւէ արժէք չէին ունենայ մի այլ եկեղեցու կամ շրջանի համար, քան միայն նրա համար, որի համար նախապէս կազմուել էին: Սակայն այսպիսի հաւաքածուները պէտք է, որ շարունակուէին կազմուել, եւ քանի որ Եկեղեցու ունեցած ազդեցութիւնը աճում էր եւ տարածում այլ կենտրոնների վրայ, ապա դրանք պէտք է իրացուէին համայնքների եւ կախեալ եկեղեցիների կողմից: Եթէ այդպիսի մի հաւաքածու կազմուէր եկեղեցական շրջանի կամ թեմի գլխատր եկեղեցում, ապա բնական էր, որ որոշ ժամանակ յետոյ դա կկանոնականացուէր այդ շրջանի բոլոր եկեղեցիների կողմից: Մենք շատ լաւ գիտենք, որ սա այն ճանապարհն էր, որով վաղ ծեսերը

զարգացան, երբ սկզբնական շրջանում իւրաքանչիւր թեմ ուներ իր սեփական ծեսը: Այնուամենայնիւ, բոլոր գանազան ծիսական կիրառութիւնները ունէին միեւնոյն միջուկը: Դա Նոր Կտակարանում արտացոլուած արարողութեան ձեւն էր, եւ յատկապէս՝ Եվսարիստիան կամ «գոհութիւնը», որը հիմնուած էր վերջին Ընթրիքի «գոհութիւն մատուցելու» վրայ:

Եկեղեցու հիմնադրութիւնից եւ հաստատումից անմիջապէս յետոյ արարողութեան էական միջուկը սկսեց մանրամասն կերպով զարգանալ: Այժմ մեզ համար հիմնական կարեւորութիւն ներկայացնող հարցն այն է, թէ ինչպէս մենք պէտք է վերականգնենք տիպիկ պատկերը այն բանի, թէ ինչ էր պատարագը տարբեր ժամանակահատուածներում մինչեւ այն պահը, երբ այն ընդունեց որոշակի ձեւ: Մեր նիւթը մեզ թոյլ կտայ ընդամենը մի հայեացք ձգելու Դ դարի վերջին Նախորդող երկու ընդհանուր շրջանների վրայ, այսինքն՝ Ա դարի վերջից մինչեւ Գ դարը եւ Գ-Դ դարերը: Առաջին շրջանի համար մենք ունենք մի քանի յիշատակութիւններ Նոր Կտակարանում ս. Կղեմէի եւ Բառնաբասի նամակներից, «Դիդախէից», Իգնատիոսի նամակներից, Տրայանոսին ուղղուած Պլինիոսի նամակից, Յուստինոս վկայից, Պողիկարպոսից, Հերմասի «Հովիւից», Իրենոսից եւ որոշ գնտատիկ հեղինակներից բացի: Վերջին շրջանի մասին մենք ունենք զգալի քանակութեամբ պահպանուած տեղեկութիւններ՝ յատկապէս Եկեղեցու Կանոններում, եւ նաեւ այդ շրջանի հայրերի գործերում:

ՊԱՏԱՐԱԳԸ Ա ԴԱՐԻ ՎԵՐՋԻՆ ԵՒ Բ ԴԱՐՈՒՄ

Նոր կտակարանեան ժամանակներում, ինչպէս մենք տեսանք, անելի ուշ շրջանի հաղորդութեան արարողութեան էական տարրերի մեծ մասը ներկայ էին, այսինքն՝ Ա. Գրքի ընթերցումը, սաղմոսների եւ հիմների օգտագործումը, քարոզները, աղօթքները, Լուիքագործումը եւ հաղորդութիւնը: Շուտով, ծեսի հաստատութիւնից յետոյ, վաղ քրիստոնէաները հաւաքում էին մեկուսի վայրերում (Ա Կորնթ. ԺԱ 20, ԺԴ 23, ԵԲԸ Ժ 25)՝ յատկապէս շաբաթուայ Առաջին օրը (Գործք Ի 7)՝ կրկնելու համար այն, ինչն իրենց վարդապետը պատուիրել էր, եւ ինչն իրենք համարում էին առաքեալների վարդապետութեան եւ գործունէութեան մի մասը (Գործք Բ 42): Ժամանակի ընթացքում ծեսի պատշաճ կատարման համար կանոններ պատրաստուեցին (Ա Կորնթ. ԺԱ 4, 5, ԺԴ 19, 34, 35, 40), եւ ժամանակ առ ժամանակ յաւելումներ եւ փոփոխութիւններ ներմուծուեցին: Սրբազան կերակուրի

պատրաստութիւնները տեսնելու պրակտիկան, ինչպէս այն արում էր Կորնթոսում, անելի ուշ շարունակուեց Կղեմէսի, «Դիդախէի», Յուստինոսի եւ Իրինեոսի կողմից նկարագրուած Հաղորդութեան ծեսի «Գոհութեան» կամ «Ընծաների մատուցման» բաժնում. հաւաքոյթներին առաքեալների նամակների ընթերցումը (Ա Թես. Ե 27, Կող. Դ 26) շարունակուեց պատարագի անելի ուշ ձեւերում. Լոր Կտակարանում մի քանի անգամ յիշատակուած «Խաղաղութեան համբոյրը» (Ա Թես. Ե 26, Ա Կորնթ. ԺԶ 20, Բ Կորնթ. ԺԳ 12, Ա Պետ. Ե 14) անելի ուշ դարձաւ պատարագի արարողութեան աչքի ընկնող հատուածը. նովորատութիւն տալու պրակտիկան (Ա Կորնթ. ԺԶ 1, Բ Կորնթ. Ը 9) անելի ուշ դարձաւ Հաղորդութեան հետ կապուած հաստատուն սովորոյթ. եւ վերջապէս, ս. Պողոսի թղթերի եւ ս. Յովհաննու Յայտնութեան գոհաբերական լեզուն դարձաւ վաղ շրջանի պատարագի լեզուն:

Մենք այժմ քննարկելու ենք Բ դարի գործերում գտնուող ծիսական նիւթը: Այս շրջանի ոչ մի հեղինակ մեզ չի թողել պատարագի այն ակնյայտ ձեւը, որն օգտագործուած էր իր օրօք եւ իր հարեանութեամբ: Հաւանաբար այդպիսի կարգաւորուած ձեւ գոյութիւն չի ունեցել, քանի որ ինքը պատարագը դեռեւս չձեւաւորուած էր եւ գտնուած էր յեղյեղակ վիճակում: Սակայն կան Հաղորդութեան արարողութեան շատ յիշատակութիւններ եւ որոշ աղօթքներ, որոնք, համեմատելով ուշ շրջանի յայտնի արարողութեան հետ, նշոյլներ են պարունակում Բ դարի Հաղորդութեան արարողութիւնից: Այդպիսին է, օրինակ, Մօտ 95 թ. Կղեմէս Հռոմէացու կողմից մեզ հասած երկար ծիսական աղօթքը, որը եզրաբանութեամբ ոչ միայն հրեական է, այլեւ յիշեցնում է Ասաֆորայի մասերից մէկը յատկապէս արարչագործութեան մասին բաժնում, որը ամբողջապէս նախաբանի ոճով է:

«Դիդախէն» կամ Տասներկու առաքեալների ուսմունքը Լորդարձների համար ցուցմունքների յարմար մի ձեռնարկ է՝ ամենայն հաւանականութեամբ իւրացուած Սիւնագոգից վաղ քրիստոնէութեան կողմից եւ Մօտաւորապէս 110–160 թթ. վերածուած Եկեղեցու ձեւարկի: Գրքի վերջին հատուածը տալիս է «գոհութեան» կամ «Եվսարիստիայի» հետ կապուած եւ օգտագործուող աղօթքի ձեւերը: Այս աղօթքները կերակրի վրայ արտասանուող հրեական օրհնութեան իւրացումներն են: Բաժակի վրայ արտասանուող աղօթքը հետեւեալն է. «Գոհանամք զՔէն, Հա՛յր մեր, յաղագս սրբոյ որթոյ Դաւթի՝ Որդւոյ Քոյ, գոր յայտնեցեր մեզ ի ձեռն զաւակի Քոյ Յիսուսի»: Սա կա-

պուած է գինու վրայ հրեական օրհնութեան հետ՝ «Օրհնեալ ես Դու, որ ստեղծել ես որթատունկը», եւ քրիստոնէացած տարբերակն է: Բեկուած հացի վրայ արտասանուած գոհութիւնը հետեւեալն է. «Գոհանամք զՔէն, Հա՛յր մեր, յաղագս կենաց եւ գիտութեան, գոր յայտնեցեր մեզ ի ձեռն Յիսուսի Ջաակի Քոյ: Որպէս նշխարս այս, ցրուեալ ի վերայ լերանց եւ ժողովեալ, եղև մի, այսպէս ժողովեցի Եկեղեցի Քոյ ի ծագաց երկրի յարքայութիւն Քոյ»: Կերակրից յետոյ. «Գոհանամք զՔէն, Հա՛յր սուրբ, յաղագս սրբոյ անուան Քոյ, գոր բնակեցուցեր ի սիրտս մեր (Շեքիւնայի արտայայտութիւն), եւ յաղագս գիտութեան, գոր յայտնեցեր մեզ Յիսուսի Որդւոյ Քոյ: Դու, Տէ՛ր ամենակալ, ստեղծեր զամենայն վասն անուան Քոյ եւ կերակուր եւ ըմպելի ետուր մարդկան ի վայելս, զի զՔէն գոհասցին: Այլ մեզ շնորհեցեր հոգեւոր կերակուր եւ ըմպելի եւ կեանս յալիտենից Որդւոյ Քով... Յիշեա՛, Տէ՛ր, զԵկեղեցի Քոյ եւ ապրեցո՛՛ր զնա յամենայն չարէ եւ կատարեա՛ զնա ի սէր Քոյ եւ ժողովեա՛ զնա ի չորից հողմոց զսրբեալն յարքայութիւն Քո, գոր պատրաստեցեր նմա: Եկեսցեն շնորհք, եւ անցցէ աշխարհ այս. ովսաննա Աստուծոյ Դաւթի» (Թ–76): Այս հրեական օրհնութիւնը ճաշից յետոյ մի գոհութիւն էր կերակրի համար եւ նաեւ՝ Աստուծոյ խօսքի եւ «Թորայի» համար, որոնք հոգեւոր սնունդ էին հանդիսանում, եւ որը վերջանում էր Դաւթի թագաւորութեան վերականգնման համար աղօթքով:

Մենք այս գործում ունենք, ուրեմն, հետեւեալ պատարագային տարրերի ակնարկութիւնները. ա) աղօթք բեկուած հացի վրայ, բ) աղօթք բաժակի վրայ եւ գ) գոհութիւն ճաշակումից յետոյ: Ակնյայտ է նաեւ, որ հեղինակը ծանօթ էր նաեւ միայն մկրտուածներին հաղորդութեան թողնելու սովորութեանը (Թ) եւ «Ամենի» ծիսական օգտագործմանը (Ժ): Մարգարէների նկատմամբ վերաբերմունքը, որոնք կարող էին «գոհանալ, որչափ կամիցին» (Ժ), հետաքրքիր լոյս է սրվում աղօթաձեւերի բնոյթի վրայ, որոնցից բոլորն էլ դեռեւս քարացած չէին, այլ յաճախ յանպատրաստից էին (տե՛ս Յուստինոս Վկայ «Ա Ջատագովութիւն» Զ, ԿԵ, Կղեմէս Հռոմէացի, Առաջին թուղթ. ԾԹ–ԿԱ):

110–117 թթ. Աստիոքի եպիսկոպոս ս. Իզնատիոսի Թղթերը, թէեւ պարունակում են հաղորդութեան եւ ընդհանրական պաշտամունքի մեջ նրա դիրքի մասին մի շարք ակնարկութիւններ, մեզ գաղափար չեն տալիս իր իմացած ծեսի կանոնի մասին: Նրանք շեշտում են, սակայն, Հաղորդութեան հասկացութիւնը որպէս ընդհանրա-

կան խնջոյք (Առ Փիլադելփացիս. Դ, Առ Չմիտնացիս. Ջ): Նրանք ոչ էլ մեզ տեղեկացնում են, թէ արդեօ՞ք Ազապէն անջատուել էր Հաղորդութիւնից, թէ՛ ոչ. մենք վստահ չենք նաեւ, որ Տրայանոսին ուղղուած Պլինիոսի նամակի ակնարկութիւնը լուծում է հարցը: Եկեղեցական պաշտամունքի նկարագրութիւնը, սակայն, այնպէս, ինչպէս ներկայացուած է Պլինիոսի կողմից (112 թ.), թէւ յամառօտ է, սակայն հետաքրքրական է. «Նրանք յայտարարում են, որ սա իրենց սխալի կամ մոլորութեան հիմքն ու ելութիւնն է, այսինքն՝ որ իրենք սովոր են որոշուած օրը հանդիպել եւ լուսաբացից առաջ յաջորդաբար գովերգութիւն երգել՝ ուղղուած Զրիստոսին՝ որպէս Աստուծոյ, եւ որ իրենք իրենց կապել են երդումով որեւէ չար գործ չկատարելու, այլ պէտք է ձեռնպահ մնան չար գործողութիւնից, կողոպտուից եւ շնութիւնից. որ իրենք չեն խախտելու իրենց խօսքը եւ որ չեն հրաժարուելու պարտքից՝ պահանջի դէպքում: Այսպիսով, իրենց գործունեութիւնը, ինչպէս իրենք են ասում, բաժանուելը եւ ապա կրկին միասին հաւաքուելն է ճաշելու նպատակով, որը, սակայն, սովորական ձեւի է եւ բացարձակապէս անվտանգ: Բայց նոյնիսկ սա նրանք դադարեցրեցին իմ հրովարտակից յետոյ, որի մէջ, համաձայն ձեր հրամանների, ես արգելել էի հաւաքոյթների գոյութիւնը»: Ընդհանրական ճաշը վերցուած է Հաղորդութեան ծեսն ակնարկելու համար, սակայն Պլինիոսի նամակի «սակրամենտում» բառը վաղ քրիստոնէական գործերում օգտագործուած է նշելու համար ոչ միայն «պաշտօնական երդումը», այլեւ «սըրբազան արարողութիւնը», եւ զուցէ կարող էր այստեղ օգտագործուած լինել այս վերջին իմաստով, որը հաղորդութիւնը կդարձներ օրուայ առաջին արարողութիւնը:

Յուստինոս Վկան իր «Ա Ջատագովութեան» մէջ՝ գրուած մօտ 150 թ. Անտոնինոս Պիոս կայսեր օրօք, տալիս է Հռոմում իր տեսած գոհութեան երկու տարբերակն էլ (ԿԵ-ԿԶ). առաջինը նշում էր մկրտութեան արարողութեան ժամանակ, երկրորդը (ԿԷ) նկարագրում է կիրակնօրեայ հաւաքոյթի գոհութիւնը: Պատարագի մի շարք ակնարկութիւններ կան նաեւ Տրիփոնի հետ երկխօսութեան մէջ: Եթէ դատելու լինենք Յուստինոսի գործերում եղած գոհութեան արարողութեան ակնարկութիւններից, ապա նրան յայտնի արարողութեան կարգը հետեւեալն է. ա) ընթերցում (ԿԵ 3), բ) քարոզ նախագահող եպիսկոպոսի կողմից (ԿԴ 4), գ) աղօթք բոլոր մարդկանց համար (ԿԵ 5, ԿԵ 1), դ) խաղաղութեան համբոյր (ԿԵ 2), ե) հացի, գինու եւ ջրի մատուցում սարկաւազների կողմից (ԿԵ 5, ԿԵ 3), զ) գոհաբանական աղօթք

եպիսկոպոսի կողմից (ԿԵ 5, ԿԵ 3, հմմտ. Երկխօս. ԽԱ), է) սըբագործում (ԿԵ 5, ԿԶ 3), Ը) թողութիւն մարդկանց համար (ԿԵ 5, ԿԵ 3), ժողովրդի կողմից ասուած Ամէն (ԿԵ 5, ԿԵ 3), Ճ) հաղորդութիւն (ԿԵ 5, ԿԶ 5): Ակնարկութիւն կայ կարիքատուների համար ողորմութիւն հաւաքելու մասին (ԿԷ), բայց յայտնի չէ, թէ արարողութեան որ մասում է դա տեղի ունեցել: Նմանապէս կիրակնօրեայ գոհութեան մասին Յուստինոսի տուած ուրուագծից մենք հասկանում ենք, որ Հաղորդութիւնից Ազապէի անջատումն արդէն տեղի էր ունեցել, եւ որ վաղ օրերի սինագոգանման պաշտամունքը իրեն հաստատել էր որպէս պատարագի ներածական մաս: Սա առաջին փաստն է, որ մենք ունենք հաղորդութեան ծեսի այս երկու հատուածների զուգադրման վերաբերեալ, որոնք անելի ուշ յայտնի պիտի դառնային որպէս Պրօ-անաֆորա եւ Անաֆորա:

Լիոնի եպիսկոպոս ս. Իրինեոսը մօտ 180 թ. իր «Ընդդէմ հերետիկոսութիւններիի» մէջ բաւարար տեղեկութիւններ է տալիս Հաղորդութեան մասին, որը մեզ հնարաւորութիւն է տալիս կազմելու արարողութեան հետեւեալ ընդհանուր ուրուագիծն իր օրօք. ա) հացի եւ գինու մատուցում՝ գինին խառնուած ջրի հետ (Ընդ. հեր. Դ 17.5), բ) գոհութիւն՝ արտասանուած նրանց վրայ (Դ 18.4) եւ գ) Աստուծոյ վերակոչում (Դ 18.5, Ե 2.3): Վաղենտիանական Մարկոսի կողմից կատարուող պատարագը նկարագրելիս, որը վերջին շրջանի տեսակետի համաձայն հերետիկոսական է, Իրինեոսը պարզ է դարձնում, որ գնոստիկական Հաղորդութիւնը բաղկացած էր առնուազն՝ ա) գինու եւ ջրի խառնուած բաժակից, բ) դրա վրայ արտասանուած գոհութիւնից եւ գ) վերակոչման խօսքերից, այսինքն՝ եպիկլետիսից (Ընդ. հեր. Ա 13.2):

Մենք այժմ վերանայել ենք ամենակարեւոր գրութիւնները, որոնք պարունակում են որեւէ տեղեկութիւն Հաղորդութեան մասին այնպէս, ինչպէս այն կատարուել է քրիստոնէաների կողմից առաջին երկու դարերում: Սրանից բացի կան նաեւ այլ գործեր, որոնք ներկայացնում են նոյն շրջանը կամ մի փոքր անելի ուշ. այդպիսիք են Աթենագորաս Աթենացին՝ մօտ 177 թ., եւ Թեոփիլոս Անտիօքացին՝ մօտ 180 թ., գնոստիկական Գործք Յովհաննոս (մօտ 150-180 թթ.), Պիստիս Սոֆիան (Գ դարի սկիզբ) եւ Գործք Թովմայի գործը (Գ դարի սկիզբ), որոնցից իւրաքանչիւրն էլ պարունակում է որոշ մանրամասնութիւններ Հաղորդութեան վերաբերեալ, սակայն բաւարար կարեւորութիւն չունեն այստեղ մէջ բերելու համար: Ուրեմն, Գ դարի

սկզբին Հաղորդութիւնը կարեւորութիւն էր ձեռք բերել որպէս պաշտամունքի յատուկ գործողութիւն: Դրա պատկերը աւելի պարզ է, քան էր Նոր Կտակարանում: Գոյութիւն ունի որոշակի եւ համասեռ ծես, աղօթքներն արդէն կրկնուել են այնքան, մինչեւ որ անփոփոխ տեսք են ընդունել, եւ յատուկ ընդհանուր թեմաները հաստատուն են, ինչպէս գոհութեան աղօթքը, բոլոր տեսակի մարդկանց թողութիւնը եւ հաւատքի խոստովանութիւնը: Նոր եկեղեցիների կողմից զարգանում է աւելի հին եկեղեցիներին նմանուելու հակում, թէեւ որոշակի տեղական ձեւափոխութիւններ Նոյնպէս տեղի են ունենում: Հաղորդութիւնը ստացել էր ընդհանուր ձեւ, որը հետագայում լինելու էր բոլոր մեծ պատարագների մէջ, այսինքն՝ ուներ երկու կարեւոր մաս՝ ա) «Խօսքի ծես» կոչուող նախապատրաստական արարողութիւնը եւ բ) հիմնական արարողութիւնը, որը հետագայում կոչուեց Անաֆորա: Եւ, բացի սրանից, յատուկ շեշտ էր դրուելու վերակոչման գաղափարի վրայ, որի ընթացքում ընդունում էր տարրերի վերափոխման լրումին հասնելը: Այն աղբիւրները, որոնք առաւել յստակօրէն ցոյց են տալիս այս զարգացումը, ինչպէս մենք տեսանք, Կղեմէսն է, «Դիդախէս», Յուստինոսը եւ Իրիւնոսը: Առաջին երկու դարերի պատարագը պէտք է ձեռով միատարր համարել, թէեւ այն չափազանց յեղեղուկ է եւ մանրամասնութիւնների մէջ փոփոխութիւնների ենթակայ, եւ որի ձեւը տարբերում էր առանձին տեղայնութիւնների հետ կապուած: Փաստօրէն միայն 506 թուականին էր՝ Ազդէի ժողովում, որ ընդունուեց մի կանոն, որը պահանջում էր, որ Նոյն կարգը հաւասարապէս տիրապետեր շրջանի բոլոր եկեղեցիներում եւ աստուածային ծեսի բոլոր հատուածներում: Ապա նման կանոններ տրուեցին մետրոպոլիսներին եւ ապա՝ ազգային եկեղեցիներին: Առաջին երկու դարերի համար չկայ ոչ բաւարար Նիւթ եւ ոչ էլ՝ բաւարար տեղական գունատրում Նիւթի վրայ, որպէսզի այն հնարաւորութիւն տայ մեզ այս գործերի հատուածական ծիսական ձեւերը յարաբերակցելու որեւէ առանձին եկեղեցական շրջանում օգտագործուող պատարագի հետ:

ՊՍՏՄՐԱԳԸ Գ ԵՒ Դ ԴԱՐԵՐՈՒՄ ԿԱՍ Բ ԴԱՐԻ ՎԵՐՋԻՑ ՄԻՆՉԵՒ
Ե ԴԱՐԻ ՍԿԻՋԸ

Առաջին երկու դարերի յեղեղուկ ծեսերը աստիճանաբար բիրտեղացուեցին եւ վերածուեցին տարբեր պատարագների զանազան եկեղեցական շրջաններում: Տարբեր վայրերում տարբեր կետերի կապուածութիւնը առաջացրեց տարբեր ծեսեր, որոնք թէեւ Նոյնն էին

ընդհանուր գծերով, սակայն տարբերում էին մանրամասնութիւնների մէջ: Այսպիսով, Պաղեստինում եւ Ասորիքում օգտագործուող ծեսը մանրամասնութիւնների մէջ՝ տարբերուելու էր նրանից, ինչ կատարում էր Եգիպտոսում, իսկ Եգիպտոսի ծեսը կտարբերուէր Իտալիայի-նից եւ այլն:

Սակայն, Գ դարից սկսուած, մեզ համար հնարաւոր է մեր տրամադրութեան տակ եղած Նիւթի միջոցով ընդհանուր գաղափար կազմել պատարագի մասին Եկեղեցու տարբեր մեծ ընդհանրական կենտրոններում: Այս շրջանի պատարագի մասին մեր ուսումնասիրութեան աղբիւրները բաղկացած են Եկեղեցու հայրերի գործերից եւ մի շարք գրութիւններից, որոնք յայտնի են որպէս եկեղեցական կանոններ՝ զանազան: այլ վաղ շրջանի աշխատութիւններից բացի: Հակառակ Նիւթի առատութեանը, յատկապէս՝ եկեղեցական կանոններում, մենք ոչ մի պատարագ չունենք, որը ակնյայտ օգտագործման մէջ եղած լինի որեւէ ժամանակ կամ որեւէ տեղ: Նոյնիսկ եկեղեցական կանոնների մէջ ամենավերջինի՝ Առաքելական սահմանումների պատարագը հաւանաբար երբեք չի օգտագործուել որեւէ Եկեղեցու կողմից: Այս աղբիւրներում մեր ունեցածը ծիսական օգտագործումների ամբողջական սկարագրութիւններ են եւ հաղորդութեան ծեսի ժամանակ օգտագործուած աղօթքների գրանցումներ: Դեռ աւելին, մենք բացարձակապէս վստահ չենք, թէ ինչ մասնաւոր եկեղեցական կենտրոն է ներկայացնում եկեղեցական կանոններից մէկը կամ միւրը, օրինակ՝ բանաւեճի առարկայ է այն, թէ այսպէս կոչուած Եթովպական եկեղեցական կանոնները եւ մեր Տիրոջ Աւետարանը Աստիոքի ծիսական գործունեութիւնն են ներկայացնում, թէ՛ Ալեքսանդրիայից, սակայն այն եկեղեցական կանոնների օգնութեամբ, որոնք մենք կարող ենք որոշակիօրէն դասակարգել, եւ յայտնի կենտրոնները ներկայացնող Եկեղեցու Հայրերի ծիսական հատուածների համեմատութեամբ մենք ի վիճակի ենք մեր Նիւթը այնպէս դասակարգելու, որպէսզի ուրուագծենք պատարագի հիմնական գծերը Եկեղեցու ազդեցութեան ամենակարեւոր կենտրոններում:

Որոշ բան պէտք է նախ ասուի եկեղեցական կանոնների մասին, որոնք ժամանակագրական կարգով հետեւեալն են՝ «Դիդախէս», Առաքելական կանոններ, «Դիդասկալիա», մեր Տիրոջ Աւետարանը, Եգիպտական Եօթնամատեանը, Եթովպական կանոնները, Հիպոլիտոսի կանոնները, Վերոնայի լատիներէն պատառիկները, Հիպոլիտոսի Հրահանգները կամ Էպիտոմոն եւ Առաքելական սահմանումները:

Ինչպես մենք կտեսնենք, կարիք չկայ անդրադառնալու բոլոր այն եկեղեցական կանոնների ծիսական նիւթին, որովհետեւ շատ կրկնութիւններ գոյութիւն ունեն: Առաքելական Սահմանումները Դ դարի կեղծ-առաքելական մի ժողովածու է՝ ուր գրքերից բաղկացած. 1-6 գրքերը «Դիդասկալիայի»՝ Գ դարի մի կորած աշխատութեան խըմբագրութիւնն են, որի ամենավաղ տեսքը պահպանուել է ասորերէն լեզուով. 7 գիրքը ընդամենը «Դիդախէի» ընդլայնումն է, իսկ «Դիդախէն» ինքը «Դիդասկալիայի» աղբիւրն է. Առաքելական Սահմանումների 1-6 եւ 7 գրքերը շատ նման են. 8 գիրքը եկեղեցական կանոնների ամենամտնոջական ձեւն է, որ մենք ունենք, եւ այն պատարագ է պարունակում (որը կոչուում է Կղեմէտեան) իր ամբողջական տեսքով: 8 գրքի վերջում անլացուած են Առաքելական կանոնները: Առաքելական կանոնները «Դիդախէի» (1-6) ընդարձակ տեսակն են: Եգիպտական Եօթնամատեանը կամ Սահիդեան եկեղեցական կանոնները բաղկացած են եօթ գրքերից. Ա գիրքը Նոյնն է, ինչ Առաքելական կանոնները. Բ գիրքը Ղպտական կամ Եգիպտական եկեղեցական կանոնն է. Գ-Զ գրքերը Բ գրքի անելի ուշ խմբագրութիւնն են եւ զուգահեռ են Առաքելական Սահմանումների Ը գրքին. իսկ Է գիրքը պարունակում է Առաքելական կանոնները. Ա-Զ գրքերը կոչուում են նաեւ Ղըպտական Վեցամատեան: Եթովպական կանոնների Ա-ԻԱ գլուխները զուգահեռ են Առաքելական կանոններին, ԻԲ-ԽԸ-Ն՝ Եթովպական կանոններին, իսկ ԽԹ-ՀԲ գլուխները՝ Առաքելական Սահմանումների Ը գրքին: Հիպոդիտոսի կանոնները եգիպտական Եօթնամատեանի Բ գրքի խմբագրութիւնն են. մեր Տիրոջ Աւետարանը Նոյնի մի այլ խըմբագրութիւնն է. Վերոնայի լատիներէն պատառիկները (67բ-80) պարունակում են մի եկեղեցական կանոն, որը շատ նման է Եթովպական եկեղեցական կանոններին եւ մի կապող օղակ է հանդիսանում մեր Տիրոջ Աւետարանի եւ միա կանոնների միջեւ: Հիպոդիտոսի Հրահանգները ընդունուած են որպէս Առաքելական Սահմանումների Ը գրքի մի համառոտագրութիւնը կամ ամփոփումը:

Վերոյիշեալ փոխկապակցուած նիւթերի պատշաճ դասակարգումից յետոյ հասկանալի է, որ իրար հետ կապուած երկու ընդհանուր եկեղեցական կանոններ են գոյութիւն ունեցել՝ մէկը միաքի անելի ուշ խմբագրութիւնը լինելով, եւ Առաքելական Սահմանումների Ը գիրքը իր ամփոփուած վերջնական խմբագրութեամբ: Առաջին եկեղեցական կանոնը բաղկացած է եգիպտական Եօթնամատեանի Բ գրքից, որի զանազան ձեւերն են՝ Առաքելական կանոնների եթովպա-

կան տարբերակը, Հիպոդիտոսի կանոնները, Վերոնայի լատիներէն պատառիկները եւ մեր Տիրոջ Աւետարանը: Առաջին եկեղեցական կանոնի բնագիրը անկասկածօրէն յունարէն էր, իսկ միւս տարբերակները ստեղծուել են յունարէնից՝ բացառութեամբ եթովպերէնի, որը թարգմանուել է ղպտերէնից: Ղպտերէն տարբերակը գոյութիւն ունեցողներից ամենահինն է, թէեւ եթովպերէնը ամենամտնոջականն է եւ պարունակում է ամենավաղ կատարեալ Անաֆորան: Բոլոր տարբերակները կազմուել են Նախքան 350 թ.: Երկրորդ եկեղեցական կանոնը բաղկացած է եգիպտական Եօթնամատեանի Գ-Զ գրքերից, որը առաջին եկեղեցական կանոնի կամ եգիպտական Եօթնամատեանի Բ գրքի երկրորդ խմբագրութիւնն է: Դա ներկայացուած է Առաքելական Սահմանումների Ը Գլխի ամփոփման մէջ որոշ տարբերութիւններով: Վերջապէս, Առաքելական Սահմանումների Ը գլուխն իր ամփոփմամբ առաջին եկեղեցական կանոնի մի երրորդ խմբագրութիւնն է: Կարճ ասած՝ առաջին եկեղեցական կանոնը՝ սկզբնական գրուած յունարէնով մօտ 250 թ., բայց այժմ պահպանուած ղըպտերէն եգիպտական Եօթնամատեանի մէջ, թարգմանուել է որոշ տարբերութիւններով զանազան լեզուների տարբեր տեղերում օգտագործելու նպատակով. երկրորդ եկեղեցական կանոնն ընդամենը երկրորդ խըմբագրութիւնն է առաջին եկեղեցական կանոնի, եւ որն էլ իր հերթին թարգմանուել է որոշ տարբերութիւններով մի շարք լեզուների. իսկ Առաքելական Սահմանումների Ը գիրքը Նոյն առաջին եկեղեցական կանոնի երրորդ խմբագրութիւնն է: Ուրեմն իրականութեան մէջ գոյութիւն ունի միա՝ մէկ եկեղեցական կանոն, որի սկզբնական տեսքը այժմ կորած է. սա խմբագրուել է երեք անգամ, եւ իւրաքանչիւր խըմբագրութիւն թարգմանուել է մի շարք տարբեր լեզուների, եւ սրա ամենահին գոյութիւն ունեցող ընդօրինակութիւնը ղպտական Եօթնամատեանն է, իսկ ամենանորը՝ Առաքելական Սահմանումների Ը գիրքը. առաջինը թուագրուում է Դ դարի սկիզբով, իսկ վերջինը՝ երկրորդ կեսով:

Ուսումնասիրելու համար այն պատարագը, որը ձեւաւորում էր Երուսաղէմում եւ Երուսաղէմի համար, մենք ունենք հետեւեալ աղբիւրները՝ Եվսեբիոսը, որը մահացել է մօտ 339 թ., Կիլրեղ Երուսաղէմացու «Խորհուրդների ուսուցումը», (Կոչումն ընծայութեան, ԺԹ-ԻԳ)՝ 348 թ., Հերոնիմոսը, որն ապրել է Բեթղեհէմում 386-420 թթ., եւ «Եթերիայի ուխտագնացութիւնը» գործը՝ գրուած Դ դարի վերջերին: Եւսեբիոսի ակնարկութիւնները կարեւոր են միայն փոքր մանրամաս-

նութիւնների մէջ կամ այլ տեղերում անելի ամբողջական նկարագրուած դրոյթների վերաբերեալ, օրինակ՝ նրա լեզուն ենթադրում է տարբերութիւնը Հաւատացելոց Պատարագի եւ Երախայից Պատարագի միջեւ (Վարջ Կոստանդիանոսի Դ 62), սակայն տարբերութիւնը կատարելապէս նկարագրուած է Եփեթիայի կողմից, որը օգտագործում է «մեսաս» բառը Արձակման հետ կապի մէջ եւ, բացի դրանից, յիշատակում է աղօթքներն ու Երախայից Օրհնութիւնը: Հերոնիմոսի գրութիւնները նոյնպէս շատ մեծ կարեւորութիւն չունեն այս առումով, թէ եւ նա խօսում է Աւետարանի ընթերցման մասին: Մասնաւորապէս Անաֆորայի նկարագրութեան համար մենք պարտական ենք Կիրեղին: Նա սոսկ ակնարկում է հատուածների ընթերցումը (Կոչումն ընծայութեան Դ 1), քարոզը (Դ 11) եւ հաւանաբար՝ Աւետարանի ունկնդրումը (Ջ 29), սակայն նա բացարձակ ամբողջական կերպով խօսում է Հաւատացելոց Պատարագի մասին (ԻԳ): Կիրեղին յայտնի արարողութիւնը կարելի է ուրուագծել հետեւեալ կերպ.

1. Սարկաւազը ջուր է մատուցում եպիսկոպոսին եւ ընցներին ձեռքերը լուանալու համար, որի հետ կապուած՝ օգտագործում է Սաղմոս ԻԶ 6-ը:

2. Խաղաղութեան համբոյրին նախորդում է սարկաւագի ողջօրնը՝ «Ողջօրն տուք միմեանց»:

3. Սրտերի պատրաստութիւն

4. Երգ Սրովբեական

5. Վերակոչում

6. Բարեխօսութիւններ

7. Տէրուական աղօթք՝ ժողովրդի կողմից «Ամենի» արտասանումով

8. Սրբութիւն Սրբոց

9. Հաղորդութիւն, որի ընթացքում երգում է Սաղմոս ԼԵ 9, եւ Ամեն

10. Վերջին գոհութիւն:

Ասորիքում գործածութեան մէջ եղած Հաղորդութեան արարողութեան ուսումնասիրման համար աղբիւրները հետեւեալն են՝ «Դիդասկալիան», որը գրուել է Ասորիքում Գ դարում, բայց որի իրական աղբիւրը Ասորիքում յայտնի չէ, Որոզիւնսը, որը մահացել է 250 թ. եւ որը կարող է ընդունուել որպէս ականատես Ասորիքի ծեսին՝ ընդ-

հանրապէս, եւ Կեսարիային՝ մասնաւորապէս (որովհետեւ հաղորդութեան մասին նրա ակնարկները գրուել են նրա՝ Կեսարիայում հաստատուելուց յետոյ), ապա՝ ս. Յովհան Ոսկեբերանը, որը նստում էր Անտիոքում 370-398 թթ.: Հաղորդութեան ակնարկութիւնները «Դիդասկալիայում» քիչ են եւ բացարձակապէս ոչ էական, որոնցից ամենակարեւորը Վերակոչումն է: Որոզիւնսը պարունակում է անելի շատ ակնարկութիւններ, թէ եւ նրանք նոյնպէս էական չեն: Նա ակնարկում է պատարագի երկու գլխաւոր մասերի գոյութեան մասին (Ջարոզ Դուկասու է): Նա նշում է հատուածների ընթերցումն ու քարոզը, որից յետոյ աղօթքներ են ընթերցում (Ջարոզ Ելից ԺԳ 1, Ընդդէմ Կելտոսի Գ 50, Ջարոզ Թուոց Ի 5), ապա գալիս է Խաղաղութեան Համբոյրը (Ջարոզ Հոմմեացիս Ժ 33), հացի եւ գինու ընծաների մատուցումը, Հաստատութեան խօսքերն ու սրբագործումը (Ջարոզ Դեւտացոց ԺԳ 3): Ս. Յովհան Ոսկեբերանին է, որ մենք պետք է անդրադառնանք անելի լիակատար պատկերացում կազմելու համար ասորական պատարագի մասին, թէ եւ նրա ակնարկութիւնները նոյնպէս էական չեն: Այնուամենայնիւ նա ցոյց է տալիս, որ պատարագի կանոնը անելի ու անելի էր կաղապարների մէջ մտնում: Նա իր ակնարկութիւնները որեւէ մասնաւոր կարգի մէջ չի ներկայացնում, սակայն մենք հեշտութեամբ նրա գրութիւններից կարող ենք հաւաքել այն իրողութիւնը, որ նա ծանօթ է եղել Երախայից Պատարագին՝ սկսած «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ»-ից եւ դրա պատասխանից (Մեկն. Մատթէոսի ԼԲ 6): Կային ընթերցուածներ մարգարէներից եւ Նոր Կտակարանից (Ճառ Հոմմեացիս ԻԴ 3, Ճառ Հոգեգալստեան Ժ 5, Մեկն. Յովհաննու ԺԱ 1), սաղմոսներ, քարոզ (Ընդդէմ հրէից Գ 6, Ճառ Ա Կորնթ. ԼԶ 4), սարկաւագների քարոզ, որը ներմուծում է «Եկեք աղօթենք» բանաձեւով (Մարգարէութիւնների դժուարիմաց հատուածների մասին Բ 5) եւ Խաղաղութեան համբոյր (Անկման մասին առ Գեմետրիոս Ա 3): Սրան յաջորդում է Անաֆորան, որն սկսում է նախաբանով, որին նախորդում է Ողջօրնը (Ճառ Հոգեգալստեան Ա 4), ապա՝ հոգիների պատրաստութիւն (Ջոզման մասին Թ 1), գոհութեան նախաբան պատասխանի հետ եւ Երգ Սրովբեան (Ճառ Բ Կորնթ. ԺԸ 3, Ճառ Սկրտութեան Տեանոն Դ), Հաստատութիւն (Յուդայի դաւաճանութեան մասին Ա 6), Վերակոչում (Գերեզմանի եւ խաչի մասին 3), Բեկում (Ճառ Ա Կորնթ. ԻԴ 2), Տէրուական աղօթք (Ճառ Եփեսացոց Գ 5), եւ ապա՝ հաւանաբար մի այլ քարոզ, եւ վերջապէս՝ Գոհութիւն (Ճառ Սկրտութեան Տեանոն Դ), եւ Արձակում (Ընդդէմ հրէից Գ 6):

Առաքելական Սահմանումներում եղած պատարագը չի քննարկուելու ասորական պատարագի ձեւերի հետ կապուած հարցի առնչութեամբ, որովհետեւ յստակ չէ, թէ արդեօ՞ք այն ներկայացնում է մաքուր ասորական ձեւը, քանի որ այն ցուցադրում է մեծ թուով ոչ ասորական, այլ՝ բացարձակ յստակութեամբ եգիպտական երանգներ: Նաեւ եկեղեցական կանոններից ամենավերջինը լինելով՝ անելի ճիշտ կլինի այս պատարագը նկարագրել տարբեր եկեղեցական կենտրոնների պատարագները քննարկելուց յետոյ: Այդ ձեւով սրա տիեզերական բնոյթը լաւագոյն ձեւով կերեայ, եւ քանի որ սա Հաղորդութեան ծեսի ամենահին գոյութիւն ունեցող ամբողջական կանոնն է, ապա այն կարող է ծառայել որպէս ներածութիւն մեծ մայր ծեսերի քննարկման համար:

Արեւելեան Ասորական Եկեղեցու ծեսի ձեւի համար մենք ունենք միայն Ադրայի եւ Մարիի պատարագի Անաֆորան՝ ոչ անելի ուշ, քան 431 թ., որը ցուցադրում է մի ծես, որն անելի շատ նման է Եգիպտոսում գործածուած արարողութեանը եւ բացարձակապէս տարբեր է Երուսաղէմի եւ ասորական ծեսերից: Սակայն այն ծածկուած է անելի ուշ շրջանի նիւթով այնպէս, որ դրա նախկին տեսքի վերականգնումը այնքան էլ յաջող չի եղել ծեսն ուսումնասիրող գիտնականների կողմից: Լաողիկեայի եկեղեցական շրջանի համար մենք պատարագի ակնարկութիւններ ունենք այդ Եկեղեցու կանոններում մօտ 363 թ., ծիսական պաշտամունքի ձեւական կարգաւորում գոյութիւն չունի, բայց մենք գտնում ենք, որ ծեսի ընդհանուր ուրուագիծը ինչպէս Կապադովկիայի եւ Կ. Պոլսի արարողութիւնների դէպքում, նոյնն է, ինչ Ասորիքի եւ Երուսաղէմի պատարագը, եւ ունի հետեւեալ տեսքը.

1. Հին եւ Նոր կտակարանեան ընթերցումներ (Կանոն 59), երկու ընթերցումների միջեւ սաղմոս (Կանոն 17, 15)

2. Զարոգ (Կանոն 19)

3. Աղօթք երախայից համար եւ Արձակումն

4. Ապաշխարողների աղօթք եւ Թողութիւն (Կանոն 19)

5. Երեք աղօթքներ հաւատացելուց համար (Կանոն 19)

6. Խաղաղութեան համբոյր (Կանոն 19)

7. Հաղորդութիւն (Կանոն 19)

Կապադովկեան Եկեղեցու պատարագն ուսումնասիրելու համար մենք ունենք հետեւեալ հեղինակների գործերը՝ Կեսարիայի եպիսկոպոս Փիրմիդիանոսի, Գրիգոր Սքանչելագործ Կապադովկացու՝ երկուսն էլ՝ Գ դար, Բարսեղ Կեսարացու, Գրիգոր Նազիանզացու եւ Գրիգոր Նիսացու՝ Դ դար, ինչպէս նաեւ՝ Անկիւրիայի (314 թ.), Նեոկեսարիայի (մօտ 315 թ.) եւ Գանգրայի (մօտ 358 թ.) ժողովների կանոնները: Այս գրութիւնների ակնարկութիւնները ցոյց են տալիս Կապադովկեան Եկեղեցու պատարագի հետեւեալ ընդհանուր ուրուագիծը.

1. Հին եւ Նոր կտակարանեան ընթերցումներ սաղմոսների հետ (Բարսեղ, Ներբող ԻԸ Սաղմոսի, 7):

2. Զարոգ, որից առաջ՝ «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ» (Գրիգոր Նազիանզացի, ճառ ԻԲ, 1, Բարսեղ, Թուղթ ՍԺԷ, 75):

3. Աղօթք եւ մասնակիցների զանազան դասերի Արձակում (Գրիգոր Սքանչելագործ, Կանոնական թուղթ, 11):

4. Աղօթք Հաւատացելուց (Անկիւրիա, Կանոն 8):

5. Խաղաղութեան համբոյր (Բարսեղ, Պատիժ վանական խախտումների, 38):

6. Վերաբերում (Բարսեղ, Կանոնական նամակ, 22, 44):

7. Սարկաւազն ընծաները բերում է դէպի Սեղան (Գրիգոր Նազիանզացի, Գ Երկխօսութիւն, 169):

8. Երգ Սրովբեական (Գրիգոր Նիսացի, Քրիստոսի Յարութեան մասին, Գ):

9. Հաստատութիւն (Բարսեղ, Սուրբ Հոգու մասին, ԻԷ 66):

10. Վերակոչում (Բարսեղ, Սուրբ Հոգու մասին, ԻԷ 66):

11. Բեկում եւ հաղորդութիւն (Գրիգոր Նիսացի, Մեծ Ուսում, ԼԷ, Գրիգոր Նազիանզացի, Գ Երկխօսութիւն, 169):

12. Օրհնութիւն (Գրիգոր Նազիանզացի, ճառ ԺԸ 29):

Կ. Պոլսում եղած ժամանակ ս. Յովհան Ոսկեբերանի գործերը մեզ ընդհանուր պատկերացում են տալիս այդ եկեղեցական շրջանի պատարագի մասին: Նրանք լրացում են Ե դարի եկեղեցական պատմիչների՝ Սոկրատեսի, Սոզոմենոսի եւ Փիլոստորգիոսի գործերի ակնարկութիւններով: Ուրուագիծը հետեւեալն է.

1. Ողջոյն (Ճառ Կող. Գ, 3):

2. Հին և Նոր կտակարանեան ընթերցումներ (Ճառ Եբրայեցիս, Ը 4):

3. Զարոգ՝ Ողջոյնից յետոյ (Ճառ Կող., Գ 3):

4. Երախայից արձակում (Ճառ Կող., Գ 3):

5. Աղօթք Հաատացելոց (Ճառ Գործք Առաքելոց, ԼԵ 3):

6. Սրտերի պատրաստութիւն (Ճառ Եբրայեցիս, ԻԲ 3):

7. Երգ Սրովբեական (Ճառ Կող., Թ 2):

8. Բարեխօսութիւններ և յիշատակութիւններ (Ճառ Գործք Առաքելոց, ԻԱ, 4):

9. Տերունական աղօթք (Ճառ առ Ետրոպիոս, ԺԵ Ե):

10. Սրբութիւն Սրբոց (Ճառ Եբրայեցիս, ԺԵ 5):

11. Հաղորդութիւն (Ճառ Եբրայեցիս, ԺԵ 4):

Այս շրջանի հիւսիսային Աֆրիկայի Եկեղեցու պատարագի ուսումնասիրման համար մենք յենում ենք Եկեղեցու Հայրերի հետեւեալ գործերի վրայ՝ Տերտուղիանոս (235 թ.), Կիպրիանոս (258 թ.), Օպատաոս (մօտ 363 թ.) և Օգոստինոս (մօտ 395 թ.): Այս Հայրերի գործերը մեզ ցոյց են տալիս Հաղորդութեան աստուածաբանութեան համեմատաբար զարգացումը, սակայն, Օգոստինոսից բացի, մեր աղբիւրները պատարագի ուրուագիծը վերականգնելու համար շատ աղքատիկ են: Այնուամենայնիւ, Օգոստինոսը մեզ տրամադրում է այն ինչը պակասում է միւսերի մօտ: Պատարագի ուրուագիծը հետեւեալն է՝ հիմնուած հիւսիսային Աֆրիկայի Եկեղեցու Հայրերի և յատկապէս՝ Օգոստինոսի գործերի վրայ.

1. Ողջոյն

2. Հին և Նոր կտակարանեան ընթերցումներ՝ սաղմոսներով

3. Զարոգ

4. Երախայից արձակում

5. Աղօթք հաատացելոց

6. Վերաբերում և սաղմոսներ

7. Սրտերի պատրաստութիւն

8. Բարեխօսութիւններ և յիշատակութիւններ

9. Սրբագործում

10. Բեկում

11. Տերունական աղօթք

12. Ողջոյն

13. Խաղաղութեան համբոյր

14. Օրհնութիւն

15. Հաղորդութիւն՝ սաղմոսի ընթերցումով

16. Գոհութիւն

Հռոմի Եկեղեցու պատարագի ձեւի մասին աղբիւրները այս շրջանում շատ սակաւ են: Մեր ունեցածը Հերոնիմոսի գործերն են և 416 թ. Ինոկենտի Ա-ի նամակը՝ ուղղուած Դեկլետիոսին, եթէ չհաշուենք Ը դարի սկզբի «Գեւախոսի» կանոնի որոշ օգնութիւնը այդ հարցում: Նիւթը իրապէս բաւարար չէ պատարագի ճշգրիտ համակարգը ցոյց տալու համար, թէի ինչպէս մենք տեղեկանում ենք «Գեւախոսի» կանոնից, ծեսը շատ նման է եղել հիւսիսային Աֆրիկայի արարողութեանը, որը ներկայացուած է Օգոստինոսի գործերում: Հիւսիսային Իտալիայի Եկեղեցու համար մենք նոյնպէս շատ քիչ նիւթ ունենք, թէի անչի բաւարար արդիւնք կարելի է ստանալ, քան Հռոմի Եկեղեցու դէպքում: Ամբրոսիոս Միլանցու (397 թ.) գործերը և այլայլ հեղինակի կանոնը (Ե դար) մեզ ցոյց են տալիս, որ հիւսիսային Իտալիայի ծեսը նման էր հետեւեալ ձեւին.

1. Հին և Նոր կտակարանեան ընթերցումներ՝ սաղմոսներով

2. Զարոգ

3. Երախայից արձակում

4. Հաատացելոց աղօթքներ

5. Վերաբերում

6. Երգ Սրովբեական

7. Բարեխօսութիւն

8. Հաստատութիւն

9. Վերակոչում

10. Ամեն՝ Սրբագործումից յետոյ

11. Խաղաղութեան համբոյր

12. Աղօթք յետ Հաղորդութեան և Հաղորդութեան օրհներգութիւն

13. Օրհնութիւն

Եզիպտական հայրերի գործերը պարունակում են միայն շատ աղօտ ակնարկություններ Հաղորդութեան ծեսի վերաբերեալ: Կղեմե Ալեքսանդրացին (215 թ.) որոշ ակնարկություններ է կատարում ծես տարբեր հատուածների եւ գործողութիւնների մասին, սակայն միջոցներ չի ընձեռում իր օրում կիրառուող ծեսը վերականգնելու համար: Որոգիւնեղ (254 թ.) Ալեքսանդրիայի ճեմարանի ղեկավարը, ապրում էր Կեսարիայում, եւ իր ծիսական ակնարկութիւնները ցոյց են տալիս, որ ծեսի այն ձեւը, որին ինքը ծանօթ էր, աւելի ասորական է, քան թէ՛ եզիպտական: Ալեքսանդրիայի եպիսկոպոս Դիոնիսիոսի նամակները Հաղորդութեան մի քանի ակնարկութիւններ են պարունակում, ինչպէս օրինակ՝ Հաղորդութեան աղօթքը՝ վերջում Ամենի առկայութեամբ, սակայն դարձեալ ոչ մի վերականգնում հնարաւոր չէ կատարել: Իրենց օրերի պատարագի որոշ աւելի յստակ գաղափար են տալիս Դ դարի Եկեղեցու Հայրերը՝ Աթանաս Ալեքսանդրացին (373 թ.), Պետրոս Ալեքսանդրացին (311 թ.), Սոզոմենոսը (448 թ.), Կիւրել Ալեքսանդրացին (444 թ.), Տիմոթէոս Ալեքսանդրացին (մօտ 460 թ.), Թեոփիլոսը (412 թ.) եւ Սինեսիոսը (414 թ.): Նրանցից եւ յատկապէս Աթանասից եւ Կիւրել Ալեքսանդրացուց մենք տեղեկանում ենք, որ օգտագործուել է «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ» ողջոյնը, եւ որ ծեսը բարկացած էր ընթերցումներից, սաղմոսներից, բարեխօսութիւնից, ընծաների մատուցումից, անամնեսիսից, Սուրբ Հոգու (Պետրոս Ալեքսանդրացի) եւ Լոգոսի (Աթանաս) Վերակոչումից, Բեկումից, Տէրունական աղօթքից եւ Արձակումից: Բայց մենք այս գործերում չենք կարող գտնել ծեսի յստակ ուրուագիծը, ինչպիսին գոյութիւն ուներ Եզիպտում Գ եւ Դ դարերում:

Առաքելական Սահմանումների Ը գրքի 5-15-ում եւ աւելի համառօտ՝ նոյնի Բ գրքի 57-ում եղած Հաղորդութեան ծեսի նկարագրութիւնը հետաձգուեց մինչեւ հիմա, որովհետեւ՝ ա) սա բոլոր եկեղեցական կանոններից ամենավերջինն է, որը պատկանում է Դ դարի վերջին կամ Ե դարի սկզբին եւ բ) որովհետեւ յստակ չէ նաեւ թէ որ Եկեղեցին է ներկայացնում այն՝ Անտիոքի՝Նը, թէ՛՝ Ալեքսանդրիայինը, գ) սա ամբողջական եղած ամենահին պատարագն է (թէ՛ այն չի կարող համարուել որեւէ Եկեղեցու պաշտօնական պատարագը) եւ լաւագոյնս պահպանել է նախնական պատարագի այն ձեւը, որից Ե եւ միւս դարերի պատարագները վերցրել են իրենց հիմնական նիւթը:

Առաքելական Սահմանումների Ը գրքում եղած արարողութիւնը տեղադրուած է եպիսկոպոսի ձեռնադրութեան համակարգի մէջ, ուստի եւ այնտեղ կարող են լինել որոշ բացթողումներ, յատկապէս՝ սկզբի աղօթքների մէջ: Կարելի է նկատել, որ արարողութիւնը բացարձակապէս նոյնն է, ինչ Յուստինոս Վկայի մօտ, թէ՛ աւելի ամբողջական է, անշուշտ: Այն հետեւեալն է.

Երախայից Պատարագ

1. Ընթերցումներ (Օրէնք, Մարգարէներ, Աւետարան, Գործք, Թղթեր)
2. Ողջոյն եւ Պատասխան
3. Զարոգ
4. Սարկաւագի քարոզ երեխայից համար: Իւրաքանչիւր կոչից յետոյ ժողովուրդը պատասխանում է՝ Տէ՛ր, ողորմե՛ա՛
5. Եպիսկոպոսը ընդհանրացնում է
6. Սարկաւագն արձակում է երախաներին
7. Նման քարոզներ եւ աղօթքներ են յաջորդում նաեւ անմաքուրների, թերահաւատների եւ ապաշխարողների համար, եւ նրանք էլ իրենց հերթին արձակում են.

Հաւատացելոց Պատարագ

1. Գոհութեան քարոզ կամ սարկաւագի հրաւիրող աղօթքը
2. Աղօթք հաւատացելոց՝ եպիսկոպոսի կողմից
3. Ողջոյն՝ եպիսկոպոսի կողմից, եւ Պատասխան՝ ժողովրդի կողմից
4. Խաղաղութեան համբոյր
5. Լուացում, որին հետեւում է յայտարարութիւնների մի շարք՝ սարկաւագի կողմից
6. Վերաբերում Անաֆորա
7. Սրտերի պատրաստութիւն
8. Գոհաբանական աղօթք
9. Երգ Սրովբեական
10. Հաստատութիւն
11. Անամնեսիս

12. Սուրբ Հոգու վերակոչում

13. Բարեխօսություն, որը վերջանում է փառաբանությամբ և Ամենով

14. Ողջոյն՝ եպիսկոպոսի կողմից, եւ պատասխան՝ ժողովրդի կողմից (Օրհնություն)

15. Յայտարարություն՝ սարկաազի կողմից եւ կարճ քարոզ (Խոնարհում)

16. Աղօթք (Խոնարհության)՝ եպիսկոպոսի կողմից

17. Բարձրացում, Սրբություն Սրբոց եւ Պատասխան

18. Հաղորդություն (Հաղորդության ընթացքում երգում է մի հատուած ԼԴ սաղմոսից)

19. Սարկաազը ժողովրդին հրափրում է աղօթքի

20. Գոհություն՝ եպիսկոպոսի կողմից

21. Օրհնություն՝ եպիսկոպոսի կողմից

22. Արձակում՝ «Երթայք ի խաղաղություն»

Առաքելական Սահմանումների Բ գրքի հատուածական ձեռն գլխաւոր տարբերությունները վերելում նշուեցին, ուստի այստեղ կա՛րիք չկայ մանրամասնելու դրա բովանդակությունը:

Գ եւ Դ դարերի ընթացքում, ուրեմն, դեռեւս չձեւաւորուած պատարագի մէջ ներմուծում են տեղական յատկանիշներ: Պատարագի արարողութեան նոյն ընդհանուր ձեւը սկզբում յատուկ էր բոլոր եկեղեցական շրջաններին, բայց, բնականօրէն, ժամանակի ընթացքում յաւելումներ եւ փոփոխութիւններ կատարուեցին տարբեր վայրերում: Արեւմտեան Ասորական եկեղեցիներում որոշ յատկանիշներ զարգացան եւ հաստատուեցին, ինչպէս օրինակ՝ «Մեր Տիրոջ փառքը» որպէս ողջոյն Ասաֆորայի սկզբում, նաեւ Գոհաբանական աղօթքի վերնախօսքի դերը վերցուած է Սրովբեական երգի «Սուրբ» բա՛ռից եւ տրուած է «Ամբողջական» արտայայտութեանը, այնտեղ ստեղծուել են աւելի կատարեալ արձակումների ձեւեր, ինչպէս կարելի է տեսնել Յովհան Ոսկեբերանի եւ Կիրեղ Երուսաղէմացու մօտ, եւ վերջապէս՝ Դիդակալիան ցոյց է տալիս, որ ընդունուած էր, որ Սրբագործման ժամանակ գործում է Սուրբ Հոգին, եւ ոչ թէ՛ Լոգոսը: Արեւելեան Ասորական Եկեղեցին, սակայն, աւելի շատ զարգացաւ եզիպտական կիրառման ուղղութեամբ եւ ոչ թէ՛ Ամսիոքի Եկեղեցու հետ ներդաշնակ: Արեւելեան Ասորական Եկեղեցու յատկանշական գիծն

այն է, որ այն չունի ո՛չ հաստատութիւն, ո՛չ էլ Անամեսիս: Կապաղովեան կիրառումը, ինչպէս եւ պետք էր սպասել, զարգացաւ Արեւմտեան Ասորականին զուգահեռ, թեւ, ըստ Գրիգոր Նազիանզացու եւ Գրիգոր Նիսացու տուեալների, Սրբագործման գործող անձը համարում էր Լոգոսը, ինչպէս Ալեքսանդրիայում:

Հիւսիսային Աֆրիկայի Եկեղեցու յատկանշական գծերն, ի հակադրութիւն եզիպտականի, բնոյթով արեւմտեան են: Բանաձեւի մէջ կայ բնորոշ արեւմտեան տարբերակ՝ Արեւմտեան Նախերգանքը եւ պատասխանը, ինչպէս տեսնում ենք Կիպրիանոսի մօտ, եւ Խաղաղութեան համբոյրը Հաղորդութիւնից առաջ, ինչպէս Հռոմեական Եկեղեցում ի տարբերութիւն Արեւելեան եւ միւս Արեւմտեան Եկեղեցիների:

Հռոմում զարգացած կիրառման ձեւը այդ շրջանում գաղափար չի տալիս ո՛չ սրբագործման պահի, եւ ո՛չ դրա գործուն անձի մասին. եւ երկար եզրափակող աղօթքները ժողովրդի տարբեր դասերի համար, որոնք այնքան յատկանշական են Արեւելեան Եկեղեցիներից մեծ մասին, այստեղ բացակայում են: Որոշ իւրայատկութիւններ ունի նաեւ եզիպտական ծեսը:

Ինչպէս մենք տեսանք, արդէն Դ դարի վերջին բոլոր եկեղեցիներում, հակառակ տարբերութիւնների, գոյութիւն ունէր արդէն յըստակ զանազանումներով պատարագ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԱՂԲԻՒՆՆԵՐԸ

Մենք տեսանք, որ առաջին երեք դարերում գոյութիւն ունէր յեղեղով, սակայն աւելի կամ նուազ չափով միասեռ ծես, որը հաստատուած էր վերջին Ընթրիքի իրականութեան վրայ եւ միացուած էր քրիստոնէացուած սինագոգանման պաշտամունքին: Իսկ Դ դարի ընթացքում ընդհանուր ծեսը բիւրեղացուեց եւ տարբեր վայրերում վերածուեց պատարագների եւ սկսեց ընդգրկել յատկանիշներ, որոնք կապուած էին զանազան եկեղեցական շրջանների տեղական իրավիճակների հետ: Դ դարի վերջում մենք տեսանք լաւ մշակուած եւ կատարելապէս զարգացած ծեսեր, որոնք սակայն դեռեւս կրում են իրենց ընդհանուր ծագման հետքերը: Բնակչութեան թուով եւ քաղաքական կեանքով աչքի ընկնող կենտրոնների Եկեղեցիների աճող ազդեցութեանն իբրեւ հետեւանք առաջին երեք դարերի որոշ առու-

մով միասեռ պատարագի ձեռն աստիճանաբար հիմք դարձաւ չորս մեծ ծնող ծեսերի համար, որոնցից առաջացան միւս բոլորը: Դրանք էին Անտիոքի, Ալեքսանդրիայի, Հռոմի եւ Գաղղիայի ծեսերը, որոնք համեմատաբար տիրապետում են եական ինքնուրոյն գծերի: Մենք համառօտակի կանդրադառնանք առաջին երեքին, որովհետեւ նրանք ինչ—որ չափով ազդել են Հայկական պատարագի կազմաւորման եւ զարգացման վրայ:

Առաջին երեք դարերի յեղյեղով պատարագը աստիճանաբար Անտիոքում եւ նրա կողմից ազդուած վայրերում ձեռք բերեց իւրայատուկ յատկանիշներ: Քանի որ հարցական է, թէ ո՞ր յատուկ կենտրոնին է վերաբերում Առաքելական Սահմանումների պատարագը, ուստի եւ չի կարելի ճշգրտօրէն ասել, թէ յանձինս նրա մենք ունենք Անտիոքի Եկեղեցու պատարագի ամենավաղ ձեռք: Սակայն մենք շատ սխալուած չենք լինի, եթէ ասենք, որ այն շատ նման գծեր ունի Անտիոքի Եկեղեցում օգտագործուած պատարագի հետ: Այնուամենայնիւ, որոշակի է, որ Անտիոքի հետ կապուած մեծ մայր ծեսը նրա կողմից փոխ է առնուել Երուսաղէմի դուստր պատարագից: Քանի որ Երուսաղէմը մինչեւ Քաղկեդոնի ժողովը՝ 451 թ., եւթարկուում էր Անտիոքի պատրիարքութեանը, ուստի Անտիոքի կողմից փոխ առնուած պատարագը հիմնուած էր նախքան բաժանումը Երուսաղէմի ունեցած պատարագի վրայ: Այս պատարագը մենք կոչում ենք ս. Յակոբ Տեառնեղբօր պատարագ՝ ոչ թէ նրա համար, որ հեղինակը ս. Յակոբ Տեառնեղբայրն է, այլ՝ որովհետեւ այն անմիջապէս կապ ունի Երուսաղէմի Եկեղեցու հետ: Հարուստ տեղեկութիւններ կան այն մասին, որ ս. Յակոբի պատարագը գոյութիւն է ունեցել Ե դարի սկզբում եւ որ այն շատ շուտով սկսել է օգտագործուել որչ Ասորիքում, Պաղեստինում եւ Փոքր Ասիայում: Պատարագը պահպանուել է յունարէն, ասորերէն եւ հայերէն լեզուներով, իսկ ամենահին յունարէն ձեռագիրը Ը դարի է: Անտիոքեան պատարագի վաղ ձեռն ծնունդ տուեց շատ ուրիշ ծեսերի: Միաբնակութեան հոսանքից եւ Քաղկեդոնի ժողովից յետոյ էլ ե՛ւ Մելքիստեանը, ե՛ւ Յակոբիկեանները շարունակեցին օգտագործել նոյն ծեսը: Աստիճանաբար, սակայն, երկու լեզուները՝ յունարէն եւ ասորերէն, սկսեցին յատկանշական դառնալ համապատասխանաբար այս երկուսի համար: Մելքիստեան սկսեցին օգտագործել ս. Յակոբի պատարագը յունարէն լեզուով, իսկ Յակոբիկեանները նոյն պատարագը՝ ասորերէն: Ասորերէն ս. Յակոբի պատարագը իւրացուեց հետագայում Հնդիկ Մալաբար Եկեղեցու եւ ասորի կաթոլիկների կողմից, մինչդեռ Սարոնիստներն օգտագործում են դրա հռոմէական տարբերակը: Յունարէնի տարբերակը օգտագործում էր Օրթոդոքս Եկեղեցու կողմից մինչեւ ԺԲ դարի վերջ, երբ Պաղեստինի եւ Ասորիքի արաբների կողմից նուաճումից եւ Եկեղեցու Կ. Պոլսում կենտրոնանալուց յետոյ այն որդեգրեց Բիւզանդական պատարագը: Յակոբիկեանները, բացի ս. Յակոբի ասորական պատարագից, ունեն մեծ թուով այլ Անաֆորաներ: Դրանցից ութսունհինգի անունները յայտնի են, որոնցից մեծ մասը դեռեւս պահպանուած է, եւ որոնք վերագրուած են զանազան սուրբերի եւ եպիսկոպոսների: Դրանք ընդամենը ս. Յակոբի պատարագի տեղական ձեւափոխումներն են: Արեւելեան ասորական ծեսը, որը կոչուում է նաեւ Քաղկեդոնական կամ Պարսկական, Նեստորական է եւ բաղկացած է մի պատարագից, որը կրում է Ադրա եւ Մարի առաքելների անունը, ինչպէս նաեւ՝ մի շարք այլ ծեսերից: Ադրայի եւ Մարիի պատարագը ծագել է Անտիոքից, ինչպէս ցոյց է տալիս նրա՝ ս. Յակոբի պատարագի հետ համեմատութիւնը: Բիւզանդական ծեսը, որը բաղկացած է Բարսեղի, Ոսկեբերանի, Գրիգոր Աստուածաբանի եւ Սրբեցելոց յունարէն պատարագներից, ինչ—որ չափով՝ հայկական պատարագից եւ այլևից, ծագումով նոյնպէս անտիոքեան է: Ներկայ բիւզանդական պատարագները պահպանուել են զանազան լեզուներով: Հռոմէական պատարագի ժամանակը, ծագումը եւ վաղ շրջանի պատմութիւնը չափազանց մշուշոտ են: Հռոմի առաջին քրիստոնեաները հիմնականում յունախօս էին, եւ մենք վստահ կարող ենք լինել, որ պատարագի ամենավաղ ձեռն Արեւելեան էր, հաւանաբար՝ Անտիոքեան, թէեւ շատ գիտնականներ դա աւելի շատ կապում են Ալեքսանդրիայի հետ: Է դարում (այն ժամանակ, երբ առաջին ամբողջական տեքստը՝ Գելասիոսի կանոնն է գրուել) մենք գտնում ենք յատկանիշներ, որոնք տարբերում են հռոմէական ծեսը Արեւելեան պատարագներից: Այս իւրայատկութիւնները բնականօրէն շատ ժամանակ պէտք է պահանջէին զարգանալու համար, սակայն նիւթի բացակայութեան պատճառով մենք չենք կարող որոագծել նրանց աճն ու զարգացումը: Սակայն մենք գիտենք, որ այն չի զարգացել նախքան Բ դար, որովհետեւ, ինչպէս մենք տեղեկացանք Յուստինոս Վկայից, Հռոմը օգտագործում էր Անտիոքի եւ միա Արեւելեան Եկեղեցիների պատարագին շատ մօտ մի ծես: Գլխաւոր իւրայատկութիւնները, որոնք զարգացել են Բ—Է դարերի միջակայքում, հետեւեալն են՝ ա) Մեծ Բարեխօսութիւնը, բաժանուել է եւ յայտնուել կանոնի զանազան մասերում, բ) Էպիկլետիսը անհետացել է,

զ) Խաղաղութեան համբոյրը իր տեղը գտել է Սրբագործումից անմիջապէս յետոյ: ԺԱ եւ ԺԲ դարերից յետոյ Հռոմէական ծեսը դուրս մղեց միւս բոլոր պատարագները Արեւմուտքից եւ դարձաւ, մասնակի բարացողութիւններով, Հռոմէական Եկեղեցու միակ թոյլատրելի պատարագը:

Ալեքսանդրիան Եգիպտոսի ամենաազդեցիկ կրօնական կենտրոնն էր, եւ այստեղ էր, որ չձեւարուած Եգիպտական ծեսը վերջնականապէս փոխակերպուեց եւ վերածուեց այն պատարագին, որը վերագրուած է ս. Մարկոսին: Թէեւ գոյութիւն ունեցող ամենահին ձեռագիրը, որն ունի ս. Մարկոսի պատարագը, ԺԲ դարից է, սակայն, համեմատելով միւս անցի վաղ հատուածային ծեսերի հետ, մենք հասկանում ենք, որ այն հասնում է առնուազն մինչեւ Ե դար: Կրօնական միութիւնը Եգիպտոսում խախտուեց Զաղկեդոնի ժողովից յետոյ, եւ թէեւ ե՛ւ քաղկեդոնականները, ե՛ւ միաբնակները հետեւում էին նոյն ալեքսանդրիական կիրառման ձեւին, սակայն շոտով յաւելումներ եւ փոփոխութիւններ կատարուեցին: Մելքիսեդեոսի պաշտօնական Եկեղեցին ընկաւ Կ. Պոլսի ազդեցութեան տակ եւ վերջիվերջոյ որդեգրեց այդ Եկեղեցու պատարագը, եւ ս. Մարկոսի պատարագի օգտագործումը ԺԲ դարից սկսեալ դադարեցուց: Միաբնակները մերժեցին յուսարէնը ծիսական օգտագործման համար եւ կիրառեցին դպտերէնը, որով խօսում էր ժողովրդի մեծ մասը: Որոշակի չէ, թէ արդե՞՞ք ղըպտերէնը օգտագործուել է պատարագի մէջ մինչեւ Զաղկեդոնի ժողովը, թէ՛ ոչ, սակայն յստակ է, որ այն կիրառուել է այն ժամանակից ի վեր:

Ալեքսանդրիայի յունարէն պատարագը ամենայն հաւանակարտութեամբ ամբողջացուել է ս. Կիրիլի կողմից Ե դարի սկզբում, եւ այն հանդիպում է ե՛ւ ս. Կիրիլի, ե՛ւ ս. Մարկոսի անուններով: Դա կարող է համարուել Ալեքսանդրիայում օգտագործուած պատարագի ուղղակի զարգացումը:

Ահա սրանք են այն մայր ծեսերը, որոնցից են հետագայում առաջացել միւս եկեղեցիների պատարագները: Ինչ վերաբերում է Հայկական պատարագին, ապա այն ազդեցութիւն կրել է երեքից է՛ առանել կամ նուազ չափով:

Գրականութիւն

1. J.H. SRAWLEY, THE EARLY HISTORY OF THE LITURGY, Cambridge, 1949

2. The Study of Liturgy, New York, 1978

3. Oscar Cullmann, Earli Christian Worship, London, 1978

4. Dom Gregori Dix, The Shape of the Liturgy, London, 1978

5. The Ante-Nicene Fathers, Michigan, 1985

6. The Nicene and Post-Nicene Fathers, Michigan, 1986

7. Творения святаго отца нашего Иоанна Златоуста, С.-Петербург, 1905

8. Կանոնագիրը Հայոց, Ա, Երեւան, 1964

9. Ս. Աթանասի Ալեքսանդրիոյ Հայրապետի ճառք, Վենետիկ, 1899

10. Վարդապետութիւն ԺԲ առաքելոց, Կ. Պոլիս, 1886

**ԵՐԵՐ ՏԻԵՋԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԴԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
(աստուածաբանական ակնարկ)**

Այսօր սուրբ Եկեղեցին պայծառացաւ անպատում գերազարդ փառքով՝ Սիոնի անտարանիչների բարձրաձայն հնչմամբ հրաւիրելով մանկանց երկուսը Փետայի [հարսանեաց] առագաստը... [Շարական «Սուրբ Հայրապետների կանոն»]

Երեք Տիեզերական Ժողովները քրիստոնէական քաղաքակրթութեան ամենավառ եւ ամենակարեւոր էջերից են: Այս ժողովները ոչ միայն խորը ազդեցութիւն են թողել Եկեղեցու աստուածաբանական մտքի, այլեւ՝ աշխատարան քրիստոնէական մշակոյթի ձեւաւորման վրայ. սա որոշակիօրէն զգացում է թէ՛ իմաստասիրութեան, թէ՛ գիտութեան, թէ՛ արունասի, թէ՛ լեզուի մէջ: Այս ժողովների նշանակութեան լիարժէք գնահատականը մեծածաւալ ուսումնասիրութիւնների գործ է, որոնք գրուել են եւ այսօր էլ շարունակում են գրուել: Մեր նպատակն է բացայայտել նրանց աստուածաբանական ժառանգութեան այն էական պահերը, որոնք կազմում են ուղղափառ հաւատքի հիմքը:

Երեք ժողովների աստուածաբանական ասանդի ուսումնասիրութիւնը կարեւորում է նաեւ այն պատճառով, որ նրանց ընդունած աստուածաբանական սկզբունքները կազմում են մեր Եկեղեցու դասական հիմքը: Հայոց Եկեղեցին միայն Երեք Տիեզերական Ժողովների դասական վճիռներն է ընդունում որպէս Քրիստոսի Ընդհանրական Եկեղեցու հաւատքի արտայայտութիւն: Հայոց Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցու «հաւատքի հանգանակը» կամ «հաւատամքը» այդ դասական վճիռների բիւրեղացումն է:

«Բազում գայլեր շրջում են գառների հանդերձներով. գառան հանդերձներ են կրում եւ ոչ թէ՛ մագիլներ եւ ժանիքներ, այլ, հեզութեան եւ հանդարտութեան հանդերձ առած, խոնարհութեան կերպարանքի միջոցով պատրաստում են խաբել սրտով անմեղներին... Այսուհետեւ մեզ պէտք են հոգեւոր շնորհներ, զգաստ միտք, հայեցող այք, որպէսզի որոմս իբրեւ ցորեն տգիտութեամբ չուտենք եւ կորստեան մատուցենք, որպէսզի գայլին՝ սատանային, հրեշտակ չհամարենք եւ նրա կողմից խեղուենք... Զանգի շատերը կան, որ թալանում եւ կողպտում են ճարտար խօսքերով եւ խաբէութեան ունայնութեան պատրասքներով» [ս. Կիւրեղ Երուսաղէմացի «Կոչումն ընծայութեան»]:

Չորրորդ դարի սկզբից Եկեղեցին դուրս է գալիս ընդյատակից եւ իր սրբազան կամարների տակ առնում հեթանոս աշխարհը: Ողջ հասարակութիւնը վերելից ներքեւ բռնկւում է հոգեւոր զարթօնքով, սկսում է վերափոխուել եւ եկեղեցանալ հին աշխարհը: Բայց Եկեղեցու ինքնաբացայայտուող միտքն անմիջապէս լուրջ ընդդիմամարտութիւնների է հանդիպում. մէկը միւսի ետեւից երեւան են գալիս հերետիկոսական վարդապետութիւններ եւ աղանդաւորական ուսմունքներ: Ծաւալում է դժուարին եւ տեսական պայքար...

Ամբողջ չորրորդ դարը անցնում է բուն աստուածաբանական վեճերի մէջ. եւ նախ եւ առաջ՝ արիոսականութեան դէմ: Ծատ հիմքեր կան՝ ենթադրելու, որ Արիոսը կապուած էր Աստիոքի դպրոցի հիմնադիր Լուկիանոս Սամոսատացու հետ: Այս էր հենց սկզբից մատնանշում ս. Աղեքսանդր Աղեքսանդրացին. «Իր թթխմորը նա վերցրել է Լուկիանոսի անպատութիւնից»:

Արիոսը ելնում էր այն բանից, որ Աստուած կատարեալ միակութիւն է եւ ինքնաւիակ եզակիութիւն, եւ այս աստուածային եզակիութիւնը Հայր Աստուածն է: Մնացած ամէն ինչ, որ գոյութիւն ունի, իր եութեամբ խորթ է Աստծուն եւ ունի մէկ այլ ինքնություն եութիւն: Աստուածային գոյութեան կատարելութիւնը բացառում է այն բանի հնարաւորութիւնը, որ Աստուած Իր եութիւնը հաղորդի կամ յատկացնի մէկ ուրիշին: Ըստ այսմ Բանը կամ Աստուծոյ Որդին, որպէս անձ, որպէս իսկապէս գոյաւոր, անկասկած, խորթ է եւ նման չէ Հօրը: Նա Իր գոյութիւնը ստանում է Հօրից, ինչպէս՝ այլ արարածները, եւ գալիս գոյութեան որպէս միջնորդ արարչութեան մէջ՝ աշխարհի տնօրինութեան համար: Հօր եւ Որդու միջեւ գոյութիւն ունի ժամանակային

տարածք, եւ Որդին համայաւրժ չէ Հօրը: Հակառակ դէպքում, ըստ Արիոսի, կլինէին երկու «անսկիզբներ», այսինքն՝ երկու «սկիզբ», եւ մէկաստուածութեան ճշմարտութիւնը կժխտուէր: Այլ կերպ ասած՝ «եղել է, երբ չի եղել» երբ չի եղել Որդին: Չկար եւ եղաւ, առաջացաւ, ծագեց: Սա նշանակում է, որ Որդին «ոչէ»-ից է (*ex "ovis" "ovion"*). Նա արարած է՝ ինչ-որ առաջացած բան: Այս պատճառով ունի «փոփոխական» բնութիւն, ինչպէս այլ առաջացած բաները: Աստուածային փառքը նրան հաղորդում է դոսից՝ «ըստ շնորհի»:

Ընդհանուր առմամբ այսպիսին է Արիոսի ուսմունքը, որքանով որ մենք կարող ենք դատել ըստ պահպանուած հատուածների: Ըստ էութեան, այն Երրորդութեան խորհուրդի մերժումն է: Երրորդութիւնը նրա համար առաջացած եւ ածանցուած բան է: Նա առաջացել է, բաժանուած է ժամանակահատուածներով (*δια'στημα*), Նրա անձերը իրար նման չեն, խորթ են մէկմէկու եւ ոչ համայաւրժ՝ «մինչեւ անվերջութիւն իրար նման չեն»:

Արիոսը խիստ մոտթեխտ էր, իր տեսակի մէջ՝ աստուածաբան-յուդայիստ: Նրա համար Երրորդութիւնը Մի Աստուած չէ: Կայ մէկ եւ միակ Աստուածը՝ Հայրը: Որդին եւ Հոգին բարձրագոյն եւ առաջնաբնոյթ արարածներ են, աշխարհի արարման միջնորդներ: Միանգամից զգացում է, թէ որքան է կապուած Արիոսի աստուածաբանութիւնը ժամանակի խնդրի, արարչութեան եւ աշխարհի առաջացման հարցերի հետ: *Այս հարցը նրա համար հիմնական հարցն է: Արիոսը չի տարբերում «ծնունդը» «արարումից». նրա համար երկուսն էլ առաջացում են:* Առաջացումը Արիոսը ժամանակից դուրս չի կարողանում ընկալել: Սրանով է պայմանաւորուած նրա «սկիզբ» հասկացողութեան երկիմաստութիւնը: Այն, ինչ առաջացել է, ունի սկիզբ, իր գոյութեան պատճառը, որը իրենից դուրս է եւ իրենից առաջ է: Բայց «սկիզբը» երկու իմաստ կարող է ունենալ, նախ՝ որպէս գոյութեան աղբիւր եւ հիմք, երկրորդ՝ որպէս ժամանակի պահ: Արիոսի համար այս երկուսը համընկնում են:

Արիոսականութիւնը աստուածաբանական մտքի առջեւ դրեց փիլիսոփայական խնդիր: Արիոսի զայթակողութեանը Եկեղեցին Նոյնպէս պատասխանեց փիլիսոփայական հասկացողութիւններով եւ ձեւակերպումներով:

• • •

«Իսկ ով չի ջանում բացել հաւատքի լոյսի պատուհանները, ճշմարտութեան ճառագայթների ցուլերը նրան չեն պայծառացնում. եւ Աստուծոյ կամքի հաճութիւնը չի կարող ճանաչել: Զանի որ Աստուծոն ճանաչելու առաջին տեսակը ուղիղ հաւատքի խոստովանութիւնն է, քանզի ասում է՝ անհնար է առանց հաւատքի Աստուծոն հաճոյ լինել: Զանզի ով չի կարողանում խոստովանութեան ճշմարիտ հատքը իմանալ, նա նաեւ Աստուծոն հաճելի, արժանաւոր վարք չի կարող ձեռք բերել: Զանի որ ում հաւատքը պիտանի չէ, թէպէտ եւ վարք ունի՝ օգուտ չի ունենայ նրանից, քանզի երբ գլուխը ապականուի, ի՞նչ շահ կայ այլ անդամների գործելուց: Զանզի ամենայն ոգ, ով թերի է ճշմարիտ հաւատքի մէջ, հեռու է ճշմարտից՝ Զրիստոսի հաւատքից, քանզի քրիստոնէութեան անունը Զրիստոսին ճշմարիտ խոստովանելն է, եւ քրիստոնէայ է անուանում նա, ով ունի ճշմարիտ խոստովանութիւնը» [ս. Աթանաս Աղեքսանդրացի «Յամենասուրբ երրորդութիւն»]:

325 թ. տեղի ունեցաւ Առաջին Տիեզերական ժողովը՝ Բուֆա-նիայի Նիկիա քաղաքում (Հայոց Եկեղեցու կողմից այս ժողովին մասնակցել է ս. Արիստակետը՝ ս. Գրիգոր Լուսաւորչի որդին): Նիկիոյ ժողովը փիլիսոփայական սահմանումների միջոցով մերժեց արիոսականութիւնը: Ընդունուեց «318 սուրբ Հայրերի հանգանակը» կամ Նիկիոյ հանգանակը, որի՝ մեր Եկեղեցում գործածուող տարբերակը ներկայացնում ենք ստորեւ.

«Աւատումք ի Մի Աստուած, ի Հայրն ամենակալ, յԱրարիչն երկնի եւ երկրի, երեսնեաց եւ աներեսութից:

Եւ ի Մի Տէր Յիսուս Զրիստոս յՈրդին Աստուծոյ՝ ծնեալն յԱստուծոյ Հօրէ միածինն, այսինքն՝ յէութենէ Հօր: Աստուած՝ յԱստուծոյ, լոյս ի լուսոյ, Աստուած ճոշմարիտ, յԱստուծոյ ճշմարտէ, ծնունդ եւ ոչ արարած: Նոյն էնքն ի բնութենէ Հօր, Տրով ամենայն ինչ եղև յերկինս եւ ի վերայ երկրի՝ երեսնից եւ աներեսոյթ: Որ յաղագս մեր՝ մարդկան, եւ վասն մերոյ փրկութեան իջեալ յերկնից՝ մարմնացաւ, մարդացաւ,

«Աւատում ենք Մի Աստուծոյ ամենակալ Հօրը, երկնքի եւ երկրի, երեսնիների եւ աներեսոյթների Արարչին:

Եւ Մի Տէր Յիսուս Զրիստոսին՝ Աստուծոյ Որդուն՝ ծնուած Հայր Աստուծոց միածին, այսինքն՝ Հօր էութիւնից: Աստուած՝ Աստուծոց, լոյս լոյսից, ճշմարիտ Աստուած՝ ճշմարիտ Աստուծոց, ծնունդ եւ ոչ արարած: Նոյն էնքն Հօր բնութիւնից, Որով ամենայն ինչ եղաւ երկնքում եւ երկրի վրայ՝ երեսնիներ եւ աներեսոյթներ: Որ մեզ մարդկանց համար եւ մեր փրկութեան համար երկնքից իջնելով՝ մարմնացաւ, մարդացաւ,

ծնա կատարելապես ի Մարիամայ սրբոյ Կուսէն Հոգույն Մրբով: Որով էառ զմարմին, զհոգի եւ զմիտ եւ զամենայն, որ ինչ է ի մարդ՝ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք: Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ ատուր յարուցեալ, ելեալ ի յերկինս նովին մարմնովն նստաւ ընդ աջմէ Հօր: Գալոց է նովին մարմնովն եւ փառօք Հօր՝ ի դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս, Որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:

Հաւատամք եւ ի Մուրք Հոգին, յանեղն եւ ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յՕրէնս եւ ի Մարգարէս եւ յԱնետարանս. որ էջն ի Յորդանան, քարոզեաց յառաքեալսն եւ բնակեցաւ ի սուրբսն:

Հաւատամք եւ ի մի միայն Ընդհանրական եւ Առաքելական Մուրք Եկեղեցի: Ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն, ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց. ի յարութիւնն մեռելոց, ի դատաստանն յախտեցից հոգւոց եւ մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից եւ ի կեանսն յախտենականս:

Նիկիոյ ժողովին իր ուսուցիչ Աղեքսանդր Աղեքսանդրացու հետ մասնակցում էր Աթանասը, որը այդ ժամանակ սարկաւագ էր: Ըստ ասանդութեան՝ Նիկիոյ հանգանակը Աթանասին տրուել է աստուածային յայտնութեամբ: Յետագայում, իր ուսուցիչ մահից յետոյ, նա գլխաւորում է պայքարը արիոսականութեան դէմ:

Սեղմ կերպով Նիկիական հանգանակը կարելի է ներկայացնել հետեւեալ երկու կարեւոր եզրերով՝ 'ομοῦστος եւ 'εκ τῆς οὐσίας' համագոյ (եակից) եւ նոյն բնութիւնից (եութիւնից), որոնցով բնորոշուեց Հօր եւ Որդու համագոյութիւնը կամ Որդու՝ նոյն Հօր բնութիւնից լինելը: Ըստ Եւսեբիոս Կեսարացու նկարագրութեան՝ այս եզրերը ժողովի ժամանակ ենթարկուեցին մանրակնի քննութեան, այս առթիւ տրուեցին հարցեր, պատասխաններ եւ մեկնաբանութիւններ: Հետագայում

Մուրք Հոգով կատարելապէս ծնուեց սուրբ Կոյս Մարիամից: Որով վերցրեց մարմինը, հոգին եւ միտքը եւ ամենայն ինչ, որ ունի մարդը՝ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք: Չարչարուեց, խաչուեց, թաղուեց, երրորդ օրը յարութիւն առաւ, նոյն մարմնով ելաւ երկինք եւ նստեց Հօր աջ կողմում: Գալու է նոյն մարմնով եւ Հօր փառքով՝ դատելու կենդանիներին եւ մեռեալներին, Ում թագաւորութիւնը վախճան չունի:

Հաւատում ենք եւ Մուրք Հոգուն՝ անեղին եւ կատարելալին, որ խօսեց Օրէնքում, Մարգարէներում եւ Անետարաններում: Որ իջաւ Յորդանան, քարոզեց առաքեալների միջոցով եւ բնակուեց սուրբերի մէջ:

Հաւատում ենք նաեւ միայն մի Ընդհանրական եւ Առաքելական Մուրք Եկեղեցու, մի մկրտութեան, ապաշխարութեան, մեղքերի քաւութեան եւ թողութեան մեռելների յարութեանը, հոգիների եւ մարմինների յախտենական դատաստանին, երկնքի արքայութեանը եւ յախտենական կեանքին:

այս եզրերը քննարկուեցին նաեւ Երկրորդ Տիեզերական ժողովի ընթացքում:

Նիկիոյ հանգանակի շուրջ, ժողովից անմիջապէս յետոյ, բռնըկեց լարուած աստուածաբանական վեճ: ՀակաՆիկիականների կազմը շատ խայտաբղետ էր. դրանք հիմնականում Արեւելքի պահպանողական եպիսկոպոսներն էին, որոնք հրաժարուում էին Նիկիական բառակիրառումից՝ կառչելով հին եւ սովորական դարձած արտայայտութիւններին: Երկարատե ու խառնաշփոթ պայքարի արդիւնքում, որը զուգորդում էր կայսրերի ճնշումով, խորամանկութիւններով, երկերեսակութեամբ եւ դաւաճանութեամբ, պարզուեց, որ ոչ մի այլ հանգանակ, բացի Նիկիականից, չի կարող լինել բաւարար՝ ուղղափառ հատեցը արտայայտելու եւ սահմանազօծելու համար: Այս իմաստով Աթանասը Նիկիոյ հանգանակը կոչում էր «ճշմարտութեան գըրածք»: Նա հեռատեսօրէն տեսաւ, որ գծտութիւնները եւ խառնաշփոթը չեն դադարի, քանի դեռ հակաՆիկիացիները ուշքի չեն գալիս ու ասում. «Եւ կենանք, գնանք մեր հայրերի մօտ եւ ասենք Նրանց, որ նզովում ենք Արիոսի աղանդը եւ ընդունում ենք Նիկիոյ ժողովը»: Ա. Աթանասը յստակ կերպով տեսնում էր Նիկիոյ ձեւակերպմանը հակառակուելու վտանգը: Պարզուեց, որ հին եւ հնաման աստուածաբանական համակարգերը երկիմաստ են: Նոր եւ ամուր համակարգը կարելի էր կառուցել Նիկիոյ հիմքի վրայ, այսինքն՝ ելնելով «համագոյ, եակից» (ομοῦστος) հասկացողութիւնից, ըստ որի պէտք էր կառուցել եւ յղկել աստուածաբանական ողջ կառոյցը: Եւ նախ եւ առաջ պէտք էր բացայայտել Նիկիոյ հանգանակը իր հետեւանքներով եւ ենթատեքստերով. սրանում կայացաւ Մեծն Աթանասի եւ Նրա ժամանակակից հայրերի աստուածաբանական գործունեութիւնը:

Աստուած յախտենական եութիւն է... Անսկիզբ Հայրը բոլոր յախտենականութիւններից առաջ ծնում է Իր միածին Որդուն. ծնում է Իր եութիւնից եւ բնութիւնից: Հայր եւ Որդի անունները արտայայտում են անժամանակ պատճառականութիւն եւ առնչութիւն՝ առանց մեծութեան կամ փոքրութեան, առանց առաւելութեան կամ նուազութեան: Այս անժամանակ պատճառականութիւնը եւ առնչութիւնը ս. Հայրերը բնորոշեցին «համագոյ» եզրով, այսինքն՝ Հայրը եւ Որդին ունեն նոյն բնութիւնը եւ եութիւնը, բայց տարբեր Անձեր են: Թեպետ Հայրը եւ Որդին անձնապէս գատում են, այսուհանդերձ Մի Աստուածութիւն է, Մի Տէրութիւն, Մի Չորութիւն...

«Միշտ Որդի՛ հարազատ ընդ Վոր, միշտ Հայր՛ ծնող Որդայ: Բանգի ո՛չ էր ժամանակ, յորժամ Հայր ո՛չ էր, եւ ո՛չ երբէք էր ժամանակ, յորժամ Որդի չէր ընդ Վոր միայնի... Բանգի յԱստուած ո՛չ ժամանակ եւ ո՛չ ամանակ եւ ո՛չ որչա՞ն մասն ժամանակի եւ ո՛չ անհատ ժամու եւ ո՛չ քթումն ական եւ ո՛չ բարձրութիւն մտաց ընդունի, այլ որչափ եւ վերացի քո միտք, զՈրդի տեսանէ ընդ Վոր...»

«Հաւատա՛ ի Հայր՛ յանկարկան ճշմարտութեամբ ծնեալ Որդի եւ միշտ արդարեւ զՈրդի ծնեալ: Բանգի Որդի միշտ գոյր ընդ Վոր, ո՛չ եղբայրակից, այլ Որդի հարազատ ի Վորէ ծնեալ բարութեամբ եւ ո՛չ թէ՛ մատուցանելով, Որդի համագոյ նման Վոր... Հայր միշտ ակեղ եւ ակասեղծ եւ անհասանելի. Որդի ծնեալ, այլ՝ ակասեղծ եւ անհասանելի» [ս. Եպիփան Կիւրացի «Հաւատոյ հանգանակ»]:

Որդին կամ Բանն Աստուած մշտնջենաւորութեամբ եւ անհատութեամբ ծնուած է Հայր Աստծուց: Սակայն ինչպե՞ս... Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացին ուսուցանում է, որ սա մարդկային մտքի համար անընկեր եւ անհասանելի է. ո՛չ երկինքը, ո՛չ երկիրը, ո՛չ հրեշտակները, ո՛չ զօրութիւնները չեն կարող պատմել այս ահեղ խորհուրդի խորքերը: Այն, ինչ վեր է մարդկային մտաքննութիւնից եւ ըմբռնումներից, վեր է մարդկային բնութեան սահմաններից, ճանաչում է հաւատքով:

«Նախ եւ առաջ, - գրում է ս. Կիրեղը, - յանձին քում հաստատեալ կայցեն հաւատք: Հաւատեալ դու յՈրդին Աստուծոյ, ի մին միայն, ի Տէր մեր Յիսուս Բրիտոս, որ յԱստուծոյն Աստուած ծնեալ, որ ի լուսոյն լոյս ծնեալ. որ նման նմանն է ամենայնիս ծնչին Իւրոյ: Որ ո՛չ եթէ ժամանակօք ինչ է գերութիւն ծնեալ, այլ յառաջ քան զամենայն յաիտեանս, մշտնջենաւոր-

«Հարազատ Որդին միշտ Վոր հետ է, Հայրը միշտ ծնող է Որդու: Բանգի չի եղել ժամանակ, երբ չի եղել Հայրը, եւ երբէք չի եղել ժամանակ, երբ Որդին չի եղել միակ Վոր հետ... Բանգի Աստուծոյ մէջ չի ընդունում ո՛չ ժամանակ, ո՛չ տեսողութիւն, ո՛չ ժամանակի մի չնչին մաս, ո՛չ ակնթարթ, ո՛չ մտքի բարձրութիւն, այլ որքան էլ բարձրանայ քո միտքը, Որդուն կտեսնի Վոր հետ...»

«Հաւատա՛, որ Հայրը անեղբ քո մարտութեամբ եւ արդարեւ մշտնջենաւորապէս ծնել է Որդուն: Բանգի Որդին միշտ եղել է Վոր հետ, ոչ թէ եղբայրակից է, այլ հարազատ Որդի բարութեամբ ծնուած Վորից եւ ոչ թէ՛ մատուցմամբ, համագոյ Որդի է՝ Վոր նման... Հայրը միշտ անեղ է, անստեղծ, անհասանելի. Որդին ծնուած է, բայց անստեղծ է եւ անհասանելի»:

«Նախ եւ առաջ, - գրում է ս. Կիրեղը, - քո հոգում հաստատում հաւատք թող լինի: Դու հաւատա Աստուծոյ Որդուն՝ միայն մէկին՝ մեր Տէր Յիսուս Բրիտոսին, որ Աստուած է՝ ծնուած Աստծուց, լոյս լոյսից, որ ամեն ինչով նման է Իր ծնողին: Որ ոչ թէ ժամանակի մէջ ծնուած էութիւն է, այլ բոլոր յաիտեաններից առաջ մշտնջենաւորու-

թեամբ եւ անհատութեամբ ի Վորէ ծնեալ, իմաստութիւն Աստուծոյ. եւ զօրութիւն եւ արդարութիւն՝ անդատին ընդ աքնէ Վոր յառաջ քան զամենայն յաիտեանս նստեալ» [Կոչումն Ընծայութեան]:

թեամբ եւ անհատութեամբ ծնուած է Վորից. Աստուծոյ իմաստութիւն է եւ զօրութիւն եւ արդարութիւն՝ հենց սկզբից, բոլոր յաիտեաններից առաջ, նստած Վոր աջ կողմում»:

9. ՀՈԳԵՍԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

«Դու որ համագոյ ես Հօրը եւ Որդուն. անճառաբար բխում միշտ էից, այսօր կենդանի ջուր բխեցիր Երուսաղէմում. Հոգի՛ Աստուծոյ, ողորմի՛ր: Դու որ արարչակից ես Հօրը եւ Որդուն, Ջեզուս՛ արարածները կեսը ասան ջրերի մէջ, այսօր Աստուծոյ որդիներ ես ծնում ջրերից. Հոգի՛ Աստուծոյ, ողորմի՛ր: Դու որ փառակից ես Հօրը եւ Որդուն եւ քննում ես Աստուծոյ խորքերը, այսօր աշխարհի յիմարներիս դարձրեցիր իմաստների խորագետներ. Հոգի՛ Աստուծոյ, ողորմի՛ր» [Սկրտութեան շարական]:

«Համագոյութեան» ժխտումը փլուզում էր փրկութեան իսկութիւնը, արարածի եւ Աստուծոյ միացման ու առնչման իրականութիւնը: Այս տեսակիւնից քննուեց եւ մերժուեց Նոյն արիոսական աղբիւրից առաջացած «հոգեմարտութիւնը»՝ Սուրբ Հոգու համագոյութեան եւ կատարեալ Աստուածութեան նսեմացումը կամ ժխտումը, քանզի Հոգին արարածի աստուածացման եւ օծութեան սկիզբն ու զօրութիւնն է եւ, հետեւաբար, եթէ Նա կատարեալ Աստուած չէ, ապա Նրա տուած օծութիւնը եւ օրհնութիւնը ունայն են եւ անբարար: Հոգեմարտութիւնը հենց սկզբից մերժուեց նիկիական հայրերի կողմից: Այն դարձաւ 50-ական թուականների քննարկման խնդիրը:

«Մի է Հոգին Սուրբ, առանց բաժանման է եւ բազմագօր. զամենայն ինչ զօրացուցանէ եւ Ինքն յԻնքնէն ո՛չ է բաժանեալ. որ եւ գիտէ զխորհուրդս եւ քննէ զամենայն եւ զխորս Աստուծոյ. որ ի վերայ Տառն մերոյ Յիսուսի Բրիտոսի ի նմանութիւն աղաւնոյ իջանէր, որ յՕրէնս եւ ի Մարգարէս զօրացաւ, որ այժմիկ ի ժամանակի մկրտութեանս դրոշմէ գոզիս եւ զմարմինս ձեր.

«Մի է Սուրբ Հոգին, անբաժան եւ բազմագօր, ամեն ինչ զօրացնում է եւ Ինքն Իրեանց չի բաժանում. որ գիտի խորհուրդները, քննում է ամեն ինչ եւ Աստուծոյ խորքերը, որ աղաւակերպ իջնում էր մեր Տէր Յիսուս Բրիտոսի վրայ, որ ներգործեց Օրէնքի եւ Մարգարէների մէջ, որ այժմ մկրտութեան ժամանակ դրոշմում է ձեր հոգիները եւ մար-

Որով կարօտին ամենայն մտաւոր եւ հոգեւոր եւ խնդրեն սրբութիւն ի նմանէ. զՈր թէ հայհոյել որ սկսանի, ո՛չ գոյ թողութիւն նմա յայսմ աշխարհիս եւ ո՛չ յաշխարհին յայնմ, որ յաիտենից է: Որ ընդ Հօր եւ ընդ Որդոյ ի պատիս փառաց փառատրեայ է հանապազորով կարօտին եւ խնդրեն Աթոռք եւ Տէրութիւնք եւ Պետութիւնք եւ Իշխանութիւնք» [ս. Կիրեղ Երուսաղէմացի. «Եռչումն Ընծայութեան»]:

Սուրբ Հոգու ուսմունքը խիստ որոշակիութիւն է ստանում արդէն ս. Աթանաս Աղեքսանդրացու գործերում:

«Իսկ արդ, չարաչարս խորհելով յաղազս Հոգւոյն Սրբոյ եւ ոչ վասն Որդոյ բարտրապետս խորհին. զի թէ խորհի ուղղակի սակս Բանին, խորհէին ողջախոհաբար եւ յաղազս Հոգւոյն, որ ի Հօրէ ելանէ, եւ Որդոյ Իր գոյով ի նմանէ բաշխի աշակերտացն եւ բոլորից որոց հաւատան ի Նա: Եւ այսպէս ասա մտորեալք եւ ոչ յաղազս Հօր ողջախոհապետս զհաւատն ունին. քանզի որք Հոգւոյն Սրբոյ հակառակ կան, որպէս ասաց վկայն մեծ Ստեփանոս [Գործք ԷԸ, 55], նոքա եւ զՈրդի ուրանան, եւ որոց զՈրդի ուրացեալ, եւ ոչ զՀայրն ընդունին» [Յաղազս Հոգւոյն Սրբոյ]:

«Եւ զայս ուսեալ Պողոսի՝ գրեաց առ կորնթացիս յերկրորդ թուղթն՝ ասելով. «Շնորհք Տեսուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ սէրն Աստուծոյ եւ հաղորդութիւն Սուրբ Հոգւոյն եղիցի ընդ ձեզ ամենեւեան»: Քանզի տունայ շնորհքն եւ պարգեւք Երրորդութեամբն բաշխին. ի Հօրէ ի ձեռն Որդոյ՝ Հոգւովն Սրբով. վասն զի

միևները: Նրան եւն փափագում եւ Նրանից սրբութիւն խնդրում բոլոր մտաւոր եւ հոգեւոր [արարածները], Ում եթէ մէկը սկսի հայհոյել, նրան ո՛չ այս աշխարհում, ո՛չ էլ այն յափտեմական աշխարհում չկայ թողութիւն: Նա Հօր եւ Որդու հետ համապագ փառատրուած է փառքի պատուով, Ում փափագում եւ փնտրում են Աթոռները, Տէրութիւնները, Պետութիւնները եւ Իշխանութիւնները:

«Իսկ արդ, չարաչար բաներ խորհելով Սուրբ Հոգու մասին՝ Որդու մասին եւս բարտրապետս չեն խորհում, քանի որ եթէ Բանի մասին ուղիղ խորհէին, ողջախոհաբար կխորհէին նաեւ Հոգու մասին, որ Հօրից է ելնում, եւ Իր՝ Որդու եւութեամբ, Նրա միջոցով բաշխում է աշակերտներին եւ բոլորին, ովքեր Նրան հաւատում են: Եւ այսպիսով, մտորուածները ողջախոհապետս Հօր հաւատքը նոյնպէս չունեն. քանզի ովքեր հակառակ են Սուրբ Հոգուն, ինչպէս ասաց մեծ վկայ Ստեփանոսը [Գործք ԷԸ, 55], նրանք նաեւ Որդուն են ուրանում, եւ ովքեր ուրանում են Որդուն, չեն ընդունում նաեւ Հօրը»:

«Պողոսը, սա սովորեցնելով զրեց կորնթացիներին ուղղուած երկրորդ թղթում ասելով. «Մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի շնորհքը, Աստուծոյ սէրը եւ Սուրբ Հոգու հաղորդութիւնը ձեզ բոլորիդ հետ լինի»: Քանզի տրուած շնորհքներն ու պարգեւները Երրորդութեամբ են բախշում. Հօրից՝ Որդու միջոցով

որպէս ի Հօրէ է տունայ շնորհքն՝ ի ձեռն Որդոյ, սոյնպէս եւ լինի հաղորդութիւն ի մեզ պարգեւացն, եթէ ոչ Հոգւովն Սրբով. քանզի, ի անս հաղորդեալք, ունինք զՀօր սէրն եւ զՈրդոյ շնորհս եւ զնոյն ինքն՝ զՀոգւոյն Սրբոյ հաղորդութիւն» [Ի Հոգին Աստուծոյ]:

Սուրբ Հոգու, քանի որ ինչպէս Հօրից է տրուած շնորհքը Որդու միջոցով, սոյնպէս պարգեւների հաղորդակցութիւնը մեզ հետ լինում է Սուրբ Հոգու, քանզի, Նրա հետ հաղորդութիւնով, ստանում ենք Հօր սէրը, Որդու շնորհները եւ Իր իսկ՝ Սուրբ Հոգու հաղորդութիւնը»:

Հոգեմարտութիւնը կամ «Մակեդոնականութիւնը» մերժուեց նաեւ Կ. Պոլսի Բ Տիեզերական ժողովում (381թ.), որը վարեց ս. Գրիգոր Աստուածաբանը: Այս ժողովին, ի հակառակ Կ. Պոլսի եպիսկոպոս Մակեդոնի եւ նրա 35 համախոհների ձայնի, ընդունուած է Հօր, Որդու եւ Սուրբ Հոգու համագոյութիւնը, եւ վերանորոգում Նիկիոյ հաւատքը, քանզի ժողովականները չկամեցան նոր հանգանակ կազմել:

Դ. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

«Ես ընթանում էի առաջ, որպէսզի ձանաչեմ Աստուծուն: Ուստի եւ կտրուեցի նիւփից եւ ողջ մարմնական աշխարհից: Ես հաւաքուեցի ինքս իմ մէջ, որքան որ կարող էի, եւ բարձրացայ լեռան զագաթը: Բայց երբ բացեցի աչքերս, միայն տեսից կարողացայ տեսնել Աստուծուն [Եր. ԼԳ 22-23], եւ այն պատուած էր վեմով [Ա Կոր. Ժ 4], այսինքն՝ Բանի մարդեղութեամբ, որ մարմնատրուեց մեր փրկութեան համար: Ես չկարողացայ հայել Ամենասուրբ Գերբնութիւնը՝ Ինքն Իրենով միայն ձանաչուող, այսինքն՝ Սուրբ Երրորդութեամբ: Ձանզի ես չէի կարող հայել այն, ինչ առաջին վարագոյրի տեսում էր եւ ծածկուած էր քերովքներով, այլ՝ միայն այն, ինչ զայիս էր դէպի մեզ՝ արարածի մէջ տեսանելի աստուածային հրաշակերպութիւնը» [ս. Գրիգոր Աստուածաբան]:

Ամենասուրբ Երրորդութեան դաւանութիւնը առանցքային նշանակութիւն ուներ Նիկիական հայրերի համար: Այն ոչ միայն անսասան հիմք է հաւատքի շինութեան համար, այլեւ՝ աստուածաձանաչողական եւ հայեցողական սկզբունք: Ս. Հայրերը, ապրելով Երրեակ Աստուածութեան ներքնծութիւնը իրենց սրտերում, Նրա գիտութեան լոյսով լուսատրուում էին Քրիստոսի բանաւոր հօտը: Երրորդութեան աստուածաբանութիւնը յստակ ձեւակերպում է ստանում ս. Աթանաս Աղեքսանդրացու, ս. Կիրեղ Երուսաղէմացու, ս. Եփրեմ Ասորու եւ այլոց գործերում:

«Մնող սահ Հայր, եւ մի որովայն կարծիցես. ծնունդ սահ Որդի, եւ մի երկունս իմացես. Հայր սահ, եւ մի ահեղ համարեսցես. Որդի սահ, եւ մի կրտսեր համարեսցես: Հոգի ի Հօրէ սահ եւ մի ծնունդ անուանեսցես եւ եղբայր Որդոյ իմացես. այլ ելանէ ի Հօրէ եւ առնու յՈրդոյ, հասար Հօր եւ համագործ Որդոյ: Հայր սահ նախակարծ, եւ յառաջ իմա թակ զամենայն արարեսայս, այլ եւ ոչ Որդի կրտսեր է ժամանակաւ: Ոչ Հայր Որդի սահ, եւ ոչ Որդի Հոգի անուանի: Ոչ Ինքն եղեալ սահ Հայր, եւ ոչ յայմ ստեղծեալ. ոչ գոյս ունի գոյացեալ, եւ ոչ յօրսպատ բնութիւն պարունակեալ. այլ ինքնածին տեսիլ, իմաստութիւն անմահ եւ պատկեր առատութեան. պատճառ Որդոյ՝ ծնելութեամբ, եւ Հոգոյ՝ ելողութեամբ: Չի ոչ պարտ փոփոխել եւ այլայել զանուանցն զանազանութիւն շփոթելով զանուն Հօր յՈրդի, եւ զանուն Որդոյ ի Հոգի: Չի Հայր միշտ Հայր անուանի, ծնող Որդոյ, եւ Որդի միշտ Որդի անուանի, ծնունդ ի Հօրէ, եւ Հոգին Սուրբ միշտ Հոգի անուանի, ելող ի Հօրէ, բոխումն մշտնջենաւոր, որ ելանէ ոչ բաժանի, բոխէ ոչ սպառի: Ոչ մեծացուցանելի է Հայր, թակ զՈրդի, եւ ոչ Որդի, թակ զՀոգին Սուրբ. զի ոչ եթէ այլ պատկեր եւ այլ բնութիւն է Որդոյ, եւ այլ պատկեր եւ այլ բնութիւն է Հոգոյն Սուրբոյ... միով երկրպագութեամբ երկիր պագանեաց Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սուրբոյ. զառանձնաւորութիւնն որոշեաց, իսկ զԱստուածութիւնն միատրեաց: Ոչ երիւն ի

«Հայրը ասում է ծնող. մի կարծիր որովայն: Որդին ասում է ծնունդ. երկունք մի իմացիր: Ասում է Հայր անից գորեղ մի համարիր: ասում է Որդի կրտսեր մի համարիր: Հոգին ասում է, թէ Հօրից է ծնունդ մի՛ անուանիր եւ Որդուն եղբայր մի՛ հասկացիր, այլ ելնում է Հօրից եւ տրում է Որդու միջոցով հասար է Հօրը եւ համագործ Որդուն: Հայրը նախակարծ է ասում իմացիր առաջ, թակ բոլոր արարածները, նաեւ Որդին կրտսեր չէ ժամանակով: Հայրը Որդի չի ասում, եւ Որդին Հոգի չի անուանում: Ինքը Հայրը, ոչ եղած է, ոչ էլ որեւէ մէկից ստեղծուած, ոչ գոյացած գոյացութիւններ ունի, ոչ էլ յօրսպատ բնութիւն է պարունակում, այլ ինքնածին տեսիլ է, անմահ իմաստութիւն եւ առատութեան պատկեր, պատճառ Որդու՝ ծնելիութեամբ, եւ Հոգու՝ ելողութեամբ: Բանգի պեղք չէ փոփոխել եւ այլայել անունների գանգազանութիւնը շփոթելով Հօր անունը Որդու հետ, եւ Որդունը՝ Հոգու: Բանգի որ Հայրը միշտ անուանում է Հայր ծնող Որդու, Որդին միշտ Որդի է անուանում՝ ծնունդ Հօրից, եւ Սուրբ Հոգին միշտ Հոգի է անուանում ելնող Հօրից, մշտնջենաւոր բխում, որ ելնում է եւ չի բաժանւում, բխում է եւ չի սպառւում: Հայրը մեծ չէ Որդուց, եւ Որդին՝ Սուրբ Հոգուց, թակ ոչ թէ Հայրը այլ պատկեր եւ բնութիւն ունի, եւ Որդին՝ մէկ այլ Հոգին՝ մէկ այլ... Մի երկրպագութեամբ երկրպագում ենք Հօրը, Որդուն եւ Սուրբ Հոգուն. զատում առանձնաւորութիւնը, իսկ Աստուածութիւնը միատրում: Երեքը ի մի

մի հաւաքեալ, եւ ոչ դարձեալ յերիս օտարս եւ յայլ որդիս բաժանեալ. այլ զՄիևն ամբողջ պահեալ եւ զԵրիսն բարոք խոստովանիմք անշփոթելիս, անայլայելիս. եւ Մի Աստուածութիւն, միականութիւն, մի բնութիւն, մի հասարութիւն, միապէս իշխանութիւն, մի հաւատ, մի յոյս, մի մկրտութիւն, մի աննման զօրութիւն. եւ ի վեր թակ զամենայն՝ անեղ, անանց, անկատարած, անտես, անքնին, անհաս, անգննելի, անյօղ, անշարժ, անչափ, անբովանդակելի... [ւ. Աթաւնաս «Յամենասուրբ Երրորդութիւն»]:

«Միտեա՛ զնորսու Հօր եւ մի թնկեր զիսկութիւն Նորա. սիրեա՛ գերանութիւն Որդոյ եւ մի թնկեր զծնունդ Նորա. սիրեա՛ զգրգումն Հոգոյն Սուրբոյ եւ մի՛ մերձեակար ի թնկումն: Հայր է եւ Որդի եւ Հոգի Սուրբ. անուամբ Իրեանց հասանիւն, մի՛ ոգորիք ընդ անծիւնս Նոցա, հայեաց յանծիւնս Նոցա, եթէ թնկես զանձնաւորութիւնն, եթէ հասարացես՝ կեցցես: Անուն Հօր սահման երիցի թեզ. մի՛ անցաներ թնկել զբնութիւն Նորա: Անուն Որդոյ պարիսպ լիցի թեզ. մի՛ անցաներ թնկել զծնունդ Նորա: Անուն Հոգոյն ցակց երիցի թեզ. մի՛ մտաներ ի թնկութիւն Նորա...»

Հայր գիտէ զծնունդ Որդոյ, Որդի գիտէ զակնարկել Հայր: Հայր ակնարկէ, Որդի գիտէ, գործը Հոգուով կատարին. չիք բաժանումն ի միջի, չիք շփոթումն ի խառնմանն, զի յօրինուած մեծ է անը: Եւ վասն զի խառն են, մի կարծեք շփոթութիւն. եւ մի՛, վասն զի որիշ են, կարծեք բաժանումն. խառն են, իբրեւ չէ շփոթեալ, եւ

չենք հաւաքում, եւ նորից երեք օտարների ու այլ որդիների բաժանում, այլ Մի ամբողջապէս պահում ենք եւ Երեքը անշփոթելի, անայլայելի բարոքապէս խոստովանում. եւ Մի Աստուածութիւն, միականութիւն, մի բնութիւն, մի հասարութիւն, միապէս իշխանութիւն, մի հաւատ, մի յոյս, մի մկրտութիւն, մի աննման զօրութիւն. եւ ամեն ինչից վեր անեղ, անանց, անվախճան, անտես, անքնին, անհաս, անգննելի, պարզ, անշարժ, անչափ, անբովանդակելի...»

«Միտիր՝ Հօր շնորհները եւ մի թնկիր Նրա իսկութիւնը: Միտիր Որդու երանութիւնը եւ մի՛ թնկիր Նրա ծնունդը: Միտիր Սուրբ Հոգու գրգումը եւ մի՛ մերձեցիր թնկութեան: Հայր է եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի. Իրենց անուններով են իմացում: Մի՛ մարտնչիր Նրանց անձանց հետ, նայիր Նրանց անձերին. եթէ թնկես անձնաւորութիւնները, եթէ հասարացես, կապրես: Հօր անունը թող սահման լինի թեզ. մի՛ անցիր թնկելու Նրա բնութիւնը: Որդու անունը թող պարիսպ լինի թեզ. մի՛ անցիր թնկելու Նրա ծնունդը: Հոգու անունը թող պատնէշ լինի թեզ. մի՛ մտիր Նրան թնկելու...»

Հայրը գիտի Որդու ծնունդը, Որդին գիտի Հօրը յայտնել: Հայրը յայտնում է, Որդին գիտի, գործերը կատարում են Հոգով [Նրանց] մէջ չկայ բաժանում, միացման մէջ չկայ շփոթ, թակ զի այնտեղ մեծ կարգաւորութիւն կայ: Եւ թակ որ միացած են, շփոթութիւն մի կարծիր, թակ որ զատուած են, մի կարծիր բաժանում միացած են որպէս անշփոթ,

որիչ են, իբրև չ բաժանեալ: Ո՛ր խառնէ գորոշումն Նոցա, ո՛ր որոշէ զհասնումն Նոցա... Փախի՛ր առ լռութիւնն, ո՛ր տկար, եւ տուր փառս Տօր եւ Որդոյ եւ Սուրբ Հոգոյն այժմ եւ միշտ եւ յաիտեանս» [ս. Եփրեմ Ասորի «Յանհասութիւն»]:

Երրորդութեան ուսմունքն իր զարգացման գազաթնակետին հասաւ սուրբ Կապադովկացիների մօտ [Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նիսացի, Գրիգոր Աստուածաբան] եւ յատկապէս՝ ս. Գրիգոր Աստուածաբանի գործերում: Եկեղեցին ս. Գրիգորին շնորհեց «Երրորդութեան աստուածաբան» անունը: Նրա մօտ առանձնայատուկ յստակութեամբ եւ ներթափանցութեամբ է ձեւակերպուած Երրորդութեան դաւանութիւնը: Ս. Գրիգորի համար Ամենասուրբ Երրորդութեան հայեցողութիւնը հոգեւոր կեանքի առանցքն է եւ ճանաչողութեան ակունքը, որից բխում է նրա աստուածաբանութեան հոգեգմայլ խօսքը: Նա իր «Երախայից վարդապետութիւնում» այսպէս է ուսուցանում.

«Ի վերայ ամենեցուն եւ նախ քան զամենայն պահեալ ինձ զբարութք աւանդն, որով կեանս եւ առաքինանանս, զոր ի գնալն ընդ իս առնում, ընդ որում զվտանգատրան զամենայն բերեմ եւ զվայելչականս զամենայն արհամարհեմ ի Հայր եւ յՈրդի եւ ի Սուրբ Հոգին խոստովանութիւնն: Չայս քեզ հաւատանս այսօր, յայս ընդ քեզ գնանս եւ ժողովն ընդ զքեզ. զայս տան ամենայն կենաց հաղորդ եւ վերակացո՛ւ զմի Աստուածութիւնն եւ զգորութիւնն յերեսին զոյ միութեամբ, եւ զերիսն ի միասին առեալ՝ առանց բաժանելոյ, ո՛չ առանկ բնութեամբք կամ էութեամբք եւ ո՛չ աճեցեալ կամ նուազեալ գերազանցութեամբ եւ կամ նուաստանալով: Ամենայն ուստեք իբրև զմի գեղեցկութիւն երկնի եւ մեծութեանն երկից ան-

զատուած են որպէս անբաժան: Ո՞վ է միացնում Նրանց զաստուածութիւնը, ո՞վ է զատում Նրանց միութիւնը... Փախի՛ր դէպի լռութիւն, ո՞վ տկար, եւ փառք տուր Հօրը եւ Որդուն եւ Սուրբ Հոգուն այժմ եւ միշտ եւ յաիտեանս»:

«Ամենքից վեր եւ ամեն ինչից առաջ ինձ հետ պահիր բարութք աւանդը, որով եւ ապրում եմ, եւ առաքինանում, որը զնայիս ինձ հետ եմ վերցնում, որի հետ բերում եմ բոլոր վտանգատրութիւնները եւ արհամարհում բոլոր վայելչութիւնները՝ առ խոստովանութիւնն Հօր եւ Որդու եւ Սուրբ Հոգու: Այսօր քեզ այսպէս եմ ուսուցանում, սրանով եմ քեզ հետ ընթանում եւ զայիս քեզ մօտ, այս եմ տալիս որպէս ամենայն կենաց հաղորդութիւն եւ վերակացո՛ւ Մի Աստուածութիւն եւ զգորութիւն՝ Երեքի միութեամբ, եւ Երեքը միասին վերցրած՝ առանց բաժանելու, ո՛չ բնութիւնների եւ էութիւնների առաւելութեամբ, ո՛չ աճող կամ նուազող գերազանցութեամբ եւ կամ ենթակայութեամբ: Բոլոր կողմերից որպէս երկնային մի գեղեցկութիւն եւ Երեք անբաժանի մեծութեան ան-

բաից անբաւ բնակցութիւն՝ Աստուած՝ իրաքանչիւր Որ ըստ Ինքեան տեսնելով, իբրև զՀայր եւ զՈրդի եւ զՍուրբ Հոգին՝ պահեալ Իրաքանչիւր ումեք առանձնաւորութեանն: Աստուած՝ Երեքեանն ընդ իրեարս միացեալ, այս է յաղագս միիշխանութեանն. ո՛չ ժամանեմ զՄիկն իմանալ, Երեքումբք շուրջ պայծառանամ. ո՛չ ժամանեմ զԵրիսն բաժանել եւ ի Միկն ի վեր բերեալ լինիմ: Յորժամ զմի Որ յերիցն նկատեմ, զՆա իմանամ զամենայն, եւ դիտօքն լցեալ լինիմ, եւ առանկ փախիչ. ո՛չ ունիմ մեծութեան Նորա հասու լինել... Եւ յորժամ զԵրեսեանն միանգամայն ընդունիմ տեսութիւն, զՄիկն տեսանեմ ջահ. ո՛չ ունիմ որոշել կամ չափել զոյսն միատրեալ»:

Այսպիսով, Երեքից Մի անցումը անհասանելի է մտքի համար: Աստուածային այս սարսափելի խորհուրդի առջեւ նահանջում, սպառնում եւ տկարանում է մարդկային միտքը... Մի Աստուածութիւնը անբաժանելիօրէն բաժանում է Երեք Անձերի, Երեք Անձիւք առանձնաբար եւ անշփոք կերպով միատրում են Մի Աստուածութեան մէջ: Ս. Գրիգոր Աստուածաբանը իր «Դարձեալ իմ Յիսուս» ճառում գրում է.

«Մարսափեմ եւ լեզուս, եւ մտօք, յորժամ վասն Աստուծոյ խօսիմ: Եւ ձեզ զնոյն զայս աղօթակից լինիմք զգովելի կիրս, եւ զերանելի Աստուծոյ անուամբ ասեմ. Միով լուսով շորջանակի փայլեցուր եւ Երիւք: Երիւք՝ ըստ անձնաւորութեանն, եւ կամ ըստ դիմաց ումեք սիրելի իցէ կոչել, եւ թէ երեսս. զի եւ ո՛չ յաղագս անանց լծակոխ լինիմք, ցորքան ի նոյն միտս ասացուածքն բերիցեն. եւ Միով ըստ բնութեան Բանին կամ Աստուածութեանն: Վասն զի բաժանի անբաժանաբար, զի այսպէս ասացից, եւ միատրի որոշմամբ, վասն զի Մի է յերեսեան

բաւ բնակցութիւն. Աստուած՝ Իրաքանչիւրն ըստ Իրեն, որպէս Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի՝ Իրաքանչիւրը պահելով Իր առանձնաւորութիւնը: Աստուած՝ Երեքը իրար միացած. այս է միիշխանութեան բովանդակութիւնը: Չեմ հասցնում Միկն ճանաչել, Երեքով եմ պայծառանում, չեմ հասցնում Երեքը բաժանել եւ առ Միկն եմ բարձրացում: Երբ Երեքից Մէկին եմ տեսնում, Նրանով ամեն ինչ իմանում եմ եւ լցուած եմ լինում դէմքով, եւ անելին փախչում է չեմ կարող հասու լինել Նրա մեծութեանը... Իսկ երբ Երեքի տեսութիւնը միասին եմ ընդունում, Միկն եմ տեսնում որպէս ջահ. եւ չեմ կարող զատորոշել կամ չափել միատրեալ լոյսը»:

«Մարսափում եմ եւ լեզուով, եւ մտքով, երբ Աստուծոյ մասին եմ խօսում: Եւ ձեզ նոյն այս բանով աղօթակից ենք լինում ձեր զովելի չարչարանքներին. եւ երանելի Աստուծոյ անուամբ եմ ասում՝ Մի լոյսով շորջանակի փայլեք եւ Երեքով: Երեք՝ ըստ անձնաւորութեան, կամ, եթէ մէկին նախընտրելի լինի կոչել, ըստ դէմքերի կամ թէ երեսների, քանզի անունների համար չենք վիճում, քանի դեռ ասուածները նոյն միտքն են արտայայտում, եւ Մի ըստ Բանի կամ Աստուածութեան բնութեան: Բանի որ բաժանուած է անբաժանաբար, եւ այսպէս

Աստուածութիւնն, եւ Երեքեան Մի՛ յորս Աստուածութիւնն: Իսկ զգերազանցութիւնս ի բաց լցցուք ոչ միաւորութիւն խառնակելով եւ զբաժանումն օտարութիւն... Վասն զի զհնչ պարտ է զԱստուած ի միասին ժողովել չարաչար եւ կամ բաժանել յանհաւասարս. բայց՝ Մի է Աստուած Հայր, յՈրով ամենայն, եւ Մի Տէր Յիսուս Բրիստոս, Որով ամենայն, եւ Մի Հոգի Սուրբ, յՈրում ամենայն»...

Երեքը եւ Մին թուային ընկալումներ չեն եւ Միից Երեք անցումը կատարում է ոչ թէ թուարկութեամբ, այլ՝ խորհրդակալութեամբ: Երեքեակ Աստուածութիւնը բազմաստուածութիւն չէ, եւ Մի Աստուածութիւնը հրեական մեկաստուածութիւնը չէ. Երրորդութեան խորհուրդը հնարաւոր չէ վերածել մտաըմբռնելի հասկացողութեան:

«Եւ Աստուծոյ յորժամ ասեմ, Հօր եւ Որդոյ եւ Սուրբ Հոգոյն ասեմ. զի եւ ոչ քան զայս Աստուածութիւն է ցնդեալ, եւ մի բազմաստուածութիւն աստուածոց ի ներքս ածիցենք, եւ ոչ ի ներքս ազոյն քան զայս սահմանեալ, զի մի աղբատութիւն Աստուածութեանն դատապարտիցիմք. յաղագս մի իշխանութեանն հրէաբար հրէիցենք, եւ կամ երկուցն՝ հեթանոսաբար. քանզի չարն յերկուսին նման է, թեպէտ եւ ի հակառակացն գտանիցին: Արդ, Սոբա Սրբութիւնը Սրբութեանց, զՈր եւ սերովբերն ծածկեն եւ փառաւորեն երեքիկն սրբասացութեամբքն՝ ի մի հաւաքելով տէրութիւն Աստուածութիւն» [Յայտնութիւն Տեսնն]:

Աստուածճանաչողութիւնը ս. Գրիգոր Աստուածաբանի համար աստուածացման (θεωσις) ճանապարհն է: «Ամէն մէկի չի կարելի

ասեմ՝ միաւորում է զաստուծով որովհետեւ Մի է Երեքեակ Աստուածութիւնը, եւ Երեքը Մի է, որոնցում Աստուածութիւնն է: Իսկ գերազանցութիւնը բաց թողնենք ոչ միաւորութիւնը խառնակելով, ոչ էլ բաժանմամբ օտարելով... Քանզի ինչ կարիք կայ Աստուծոյ չարաչար կեցողով հաւաքել կամ անհաւասարների բաժանել. սակայն Մի է Հայր Աստուած, Որից է ամեն ինչ, Մի է Տէր Յիսուս Բրիստոսը, Որով է ամեն ինչ է, եւ Մի է Սուրբ Հոգին, Որում է ամեն ինչ»...

«Երբ Աստուած եմ ասում, Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի եմ ասում, քանի որ Աստուածութիւնը սրանով չի ցնդում. եւ աստուածների բազմաստուածութիւն չենթանում ենք եւ այս սահմանից այն կողմ չանցնենք, որպէսզի Աստուածութեանը աղբատութեան չդատապարտենք. մի իշխանութեան համար հրեաբար հրէութիւն անենք կամ երկուսի համար հեթանոսաբար, քանզի չարը երկուսին նման է, թեպէտ եւ հակառակ են միմեանց: Արդ, Սրանք Սրբութիւն Սրբութեանց են, որոնց անբովբերն են ծածկում եւ երեքեայ սրբասացութեամբ փառաւորում մի տէրութեան մէջ հաւաքելով Աստուածութիւնը»:

իմաստասիրել Աստուծոյ մասին,— յաճախ ասում էր ս. Գրիգորը.— այո՛, ո՛չ՝ ամէն մէկի, քանզի այն հեշտութեամբ չի տրուում եւ երկրին կապուածների համար չէ»: Դրա համար պետք է մաքրուր կամ գոնէ մաքրուող հոգի: Միայն արտաքին կապանքներից ազատագրուած, ներքին խորը խաղաղութեան ու հանդարտութեան մէջ գտնուող հոգին կարող է բարձրանալ աստուածտեսութեան լեռան գագաթը, մըտնել ամպերի մէջ եւ զրուցել Աստուծոյ հետ:

Եկեղեցու հայրերը մեծ ուշադրութիւն էին դարձնում հոգեւոր եզրաբանութեան քերթութեան վրայ: Նրանք աշխատում էին ընտրել, գտել, ամրացնել «աստուածավայել» բառեր, որոնք ճիշտ եւ ամուր կերպով արտայայտէին եւ եզրագծէին հաւատքի ճշմարտութիւնները: Եւ այս հոգացողութիւնը ինչ—որ բառերի, դատարկ բառերի համար չէր: Բառը (բանը) մտքի հագուստն է: Եւ բառային ստոյգութիւնը արտայայտում է իմացական ճանաչողութեան եւ հայեցողութեան որոշակիութիւնն ու ամրութիւնը: Հայրերը ձգտում էին աստուածաբանական ճկուն կաղապարների միջոցով սահմանել հաւատքի հայեցողական խոստովանութիւնը՝ Եկեղեցու կենդանի ասանդութիւնը:

Ինչ—որ իմաստով 4—րդ դարի աստուածաբանական վեճերը ծաւալուել էին 'ουσία եւ 'υπόστασις բառերի շուրջը: Հին յունարէն լեզուն չէր տարբերում այս բառերը իրարից: 'Ουσία բառը հնում, տարբեր փիլիսոփայական դպրոցների համար ուներ տարբեր երանգաւորումներ: 'Ουσία—ն (substantia, եութիւն) պղատոնականութեան եւ նեոպլատոնականութեան, ինչպէս նաեւ ստոիկների համար նշանակում էր ընդհանուր եւ յատկութիւն չունեցող մատերիա (սիւթ)՝ ի հակառակ փոփոխուող ձեւերի: Արիստոտելի եւ նրա հետնորդների համար, ընդհակառակը, նշանակում էր նախ եւ առաջ անբաժան, անհատական գոյութիւն: Այլ կերպ ասած՝ այս բառը ոչ միայն ուներ եութիւն իմաստը, այլեւ՝ եակ, գոյաւոր: Միւս եզրը՝ 'υπόστασις—ը փիլիսոփայական կիրառման մէջ մտաւ աւելի ուշ՝ Արիստոտելից յետոյ, եւ գործածուում էր որպէս հիմք, ինքնութիւն, եութիւն [Եբր Ա, 3]: Ուստի շատ դժուար էր այն ժամանակ ուրուագծել այս կարեւորագոյն աստուածաբանական եզրերի զանազանութեան սահմանները: Նոյնացնում էր այս բառերը նաեւ Աթալասը: Բայց քրիստոնէութիւնը վերափոխում էր բառերի հին իմաստները՝ խորացնելով նրանց իմացքային (conceptual) ընկալումները: Ստեղծում էր աստուածաբանական եզրաբանութեան կոտ համակարգ. եւ սա ամենից առաւել կապուած է երեք մեծ Կապաղովկական հայրերի անունների հետ: Նրանց է պատկանում «Մի եւ-

թիւն եւ Երեք Անձինք» (*μῖα ὄσσια, τρεῖς ὑποστάσεις*) ձեւակերպումը Հին յունարեւում չկար «անձ» բառը: Յունարեւնի *πρόσωπον*—ը անելի շուտ նշանակում էր «Երես, դէմք, անհատ» (իրաւական անհատակաւորութիւն), քան՝ «անձ»: Այլ կերպ ասած՝ հին աշխարհը չգիտեր անձնական գոյութեան գաղտնիքները... Վերջինիս համար պետք եղաւ «անձնաւորել»՝ *ὑπόστασις* բառը: Սա վերջնականօրէն կատարուեց և Գրիգոր Աստուածաբանի աշխատանքներից յետոյ, որտեղ նա նոյնացրեց *ὑπόστασις*—ը եւ «անձը»:

* * *

Ըստ իրենց ներքին իմաստի՝ 4—րդ դարի աստուածաբանական շարժումները քրիստոսաբանական բնոյթ ունեին: Եկեղեցական միութեան կենդանի կերպով բեռնուած էր Քրիստոսի վրայ՝ որպէս Աստուծոյ եւ մարդու, որպէս մարմնացեալ Բանի (*Λόγος*): Հօր եւ Բան—Որդու համագոյութեան բացայայտումը կապուած էր մարմնաւորման ըմբռնման հետ, որպէս Քրիստոսի փրկագործութեան հիմնական պահ: Անդրադառնալով քրիստոսաբանական հարցերին՝ ս. Աթանասը շատ կարեւոր զգուշացումներ է կատարում իր «Վասն հաւատոյ, թէ մի է Քրիստոս» ճառում.

«Չինչ պետք են խնդրել եւ բանակալի լինել, հաւատալն է օգտակար եւ պաշտել եւ երկրպագել լռութեամբ: Գիտեմ զՆա Աստուած ճշմարտապէս յերկնից՝ անչարչարելի. գիտեմ զՆա որդի Դաւթոյ ըստ մարմնոյ մարդ ի յերկրէ չարչարելի: Ոչ խնդրեմ, թէ զհա՛րդ անչարչարելի եւ զհա՛րդ չարչարելի նոյն Ինքն. զհա՛րդ Աստուած եւ զհա՛րդ մարդ: Մի օրոց զհա՛րդն խոսեալով եւ զյեղանակն խնդրելով անկայց ի բարութեանցն, որ առաջի կայ մեզ: Բանզի հաւատալ պարտ է նախ եւ փառաւորել. իսկ երկրորդ ի վերուստ հայցել զհասումն այսոսիկ եւ մի՛ ի ներդաստ առնուլ զայս ի մարմնոյ եւ յարեմէ, այլ՝ ի յայտնութենէն աստուածայնոյ. քանզի «Երանի՛ ընդ, ասէ,՝ Միմո՛ն, որդի՛ Յովնանու, զի մարմին եւ արիւն ո՛չ յայտ-

«Ի՛նչ կարիք կայ հարցաքննել եւ վիճել, հաւատալն է օգտակար եւ լռութեամբ պաշտելն ու երկրպագելը: Գիտեմ Նրան ճշմարտապէս Աստուած երկնիցից՝ անչարչարելի, գիտեմ Նրան որդի Դաւթի ըստ մարմնի մարդ երկրից՝ չարչարելի: Պէտք հարցնում, թէ նոյն Ինքը ինչպէ՛ն է անչարչարելի եւ ինչպէ՛ն չարչարելի, ինչպէ՛ն Աստուած, եւ ինչպէ՛ն մարդ: Միգուցէ, ինչուն ջնջելով եւ եղանակը փնտրելով, ցած ընկնեն բարութիւնից, որ մեր առաջ է: Բանզի նախ պետք է հաւատալ եւ փառաւորել, իսկ երկրորդ ի վերուստ հայցել այս բաների ստացումը, ոչ թէ ի ներդաստ վերցնել մարմնից ու արիւնից, այլ աստուածային յայտնութիւնից, քանզի «Երանի՛ ընդ, ասում է,՝ Միմո՛ն, Յովնանի՛ որդի, որովհետեւ մարմինը եւ արիւնը

նեաց ընդ, այլ՝ Հայրն Իմ, որ յերկինս. եւ դու ես վեմ, եւ ի վերայ այդք վիմի շինեցից զԵկեղեցի՛ Իմ, եւ դրունք դժոխոց ոչ յաղթահարեացն զնա» [Մատթ. ԺԶ 17]:

չայտնեցին ընդ, այլ՝ Իմ Հայրը, որ երկնքում է եւ դու ես վեմը, եւ այդ վեմի վրայ կշիռնեմ Իմ Եկեղեցին, եւ դժոխքի դմբերը չեն յաղթի նրան» [Մատթ. ԺԶ 17]:

Ե. ԱՊՈՂԻՆԱՐԻՉՍ

«Տես՛ք, զգո՛յք եղեք սաղուկեցիների եւ փարիսեցիների խմորից» [Մատթ. ԺԶ 6]:

Քրիստոսաբանական հարցը իր ողջ սրութեամբ առաջ քաշուեց դեռեւս 4—րդ դարում՝ կապուած Ապողինարի կեղծ ուսմունքի հետ: Ապողինարի «անհամար» գործերից քիչ բան է պահպանուել՝ որոշ կտորներ եւ հատուածներ: Իր գործունեութեան առաջին տարիներին Ապողինարը Նիկիական հաւատքի նախանձաւոր պաշտպանն էր: Բայց մինչեւ 362 թ. նա արդէն սկսել էր արտայայտել իր քրիստոսաբանական հայացքները:

Ապողինարը փորձում էր պարզել այն հանգամանքները, որոնց դէպքում Բանի մարմնացումը իսկապէս կլինի Աստուածութեան եւ մարդեղութեան կատարեալ միացում՝ Քրիստոսի անձի կատարեալ միակութեան դէպքում: Նա ընդունում էր մի դէմք, մի անձ եւ մի բնութիւն հետեւեալ կերպ. «Աստուած եւ մարդ կազմեցին մի բնութիւն՝ բարդ եւ բաղադրեալ»... «Երկու կատարեալներից» չի կարող կազմուել «կատարեալ միութիւն»: Եթէ Աստուած կատարելապէս միաւոր մարդու հետ՝ միտք, հոգի եւ մարմին ունեցող, ապա կմնար չլուծուած երկութիւն: Աւելի ճիշտ, եթէ Բանը ներընդունել մարդկային միտքը՝ ազատութեան եւ ինքնիշխանութեան սկիզբը, ապա Ապողինարին թում էր, որ իսկական միացում չէր ստացուի, կստացուէր երկու կենտրոն եւ երկու սկիզբ: Եւ մարմնաւորման հիմնական նպատակը տեղի չէր ունենայ. Աստուած չէր մեռնի ինչպէս մարդ, այլ ոմն մարդ կմեռնէր: Բացի այդ, մարդկային միտքը, պահպանելով իր ազատութիւնը եւ «ինքնաշարժութիւնը», չէր կարող հոգու մէջ յաղթահարել մեղքի թթխմորը: Դա հնարաւոր էր միայն Աստուածային Մղտքի համար: Ըստ այսմ՝ Ապողինարը բացառում էր մարդկային էութեան ամբողջականութիւնը մարմնացեալ Բանի մէջ եւ պնդում, որ «միտքը» միացման ժամանակ չէր վերցուել եւ նրա տեղը զբաղեցրել էր Բանը՝ միանալով շնչաւորուած մարմնի հետ: Կատարուեց մարմ-

ևաւորում եւ ոչ թե՛ մարդացում: Ապողիսարը համարում էր, որ Ջրիստոսի շնչաւորումած մարմինը անբաժանելիօրէն «եակցուեց» եւ «սերտաճեց» Բանի հետ, որը Նրա մէջ դարձաւ գործունէութեան սկիզբ եւ որպէս թէ վերափոխուեց գոյութեան մի Նոր կերպարի՝ «յանուն միութեան բաղադրեալ, մարմնաւորում եւ աստուածային բնութեան»:

Ապողիսարը շատ հետետորդներ ուներ: Պայքարը Նրա ուսմունքի դէմ սկսուեց դեռեւս Աղեքսանդրիայի ժողովից (362 թ.): 70-ական թուականներին է վերաբերում մի անանուն հեղինակի «Շնորհեմ Ապողիսարի» երկու գրքով գործ, որը գետեղուել է ս. Աթանասի երկերում: Նրան սուր քննադատութեան է ենթարկում ս. Բարսեղ Կեսարացին:

Բան—Աստուծոյ մարդացումս, ըստ ս. Բարսեղի, «երկու կատարեալ գոյացութիւնների միաւորում» է: Այս միաւորումը Նա բնորոշում է «տնօրէնութեան միաւորութիւն» կարեւոր եզրով: Աստուած քաղցեց, ծարաւեց, յոգնեց, արտասուեց, խաչուեց, չարչարուեց տնօրէնութեան միաւորութեամբ եւ ոչ թե՛ աստուածային բնութեամբ: Նոյնպէս էլ մարդկային մարմինը, հոգին, միտքը բնութեամբ մարդկային են, սակայն տնօրէնութեան միաւորութեամբ՝ աստուածային, ուստի անապական են եւ անմեղ:

«Մի՛ ասեր Բրիստոս բաժանելով միտս ունէր. քանզի երկօքին՝ միտքն եւ Բանն, սսի Բրիստոս. եւ այսպէս միտս մարդոյ ասեմ, յորում էր Բանն, որպիսիքս տան Բանին: Ասացաք՝ մարմին մարդկային բնութեամբ եւ տնօրէնութեամբ զԱստուծոյ, եւ միտս մարդկային բնութեամբ եւ տնօրէնութեամբ Աստուծոյ: Եւ գործինակ մարմին Նրա ո՛չ ետես զապականութիւն, սոյնպէս եւ ո՛չ միտքն արարին զմեղս. եւ որպէս հարկատր է բնութեամբ զմարդկային մարմինն եւ յԱղամայ ի մարմնոյ եւ յարեւել ունել զբնութիւն, նոյնպէս հարկատր է զմարդկային անձն բանական գոյ: Եւ դարձեալ ասեմ. գործինակ մարմինն բնութեամբ մարդկային էր եւ միաւորութեամբ տնօրէնու-

«Մի՛ ասա Բրիստոս միտք ունէր՝ բաժանելով, քանզի երկուսը միտքը եւ Բանն է ասում Բրիստոս եւ այսպէս են ասում մարդու միտքը, որի մէջ Բանն է եւ ինչ որ Բանինն է: Ասացինք՝ մարմին՝ մարդկային բնութեամբ եւ Աստուծոյ տնօրէնութեամբ, եւ մարդկային միտք՝ բնութեամբ եւ Աստուծոյ տնօրէնութեամբ: Եւ ինչպէս Նրա մարմինը չտեսաւ ապականութիւն, այնպէս էլ միտքը մեղք չգործեց, եւ ինչպէս հարկատր է մարդկային մարմինն իր բնութեամբ եւ որ Աղամից մարմնից եւ արիւնից, վերցնի բնութիւնը, նոյնպէս էլ հարկատր է, որ մարդկային անձը բանական լինի: Եւ դարձեալ ասում են. ինչպէս մարմինը բնութեամբ մարդկային էր եւ

թեամբն՝ աստուածային, սոյնպէս եւ միտք՝ բնութեամբ միաւորութեանն աստուածային միտք»: [Բարսեղի եպիսկոպոսի ուղղափառի եւ Ապողիսարի հերձուածողի վիճաքանութիւն]

Մի՞թէ Աստուծոյ մարմնաւորման ողջ խորհուրդը սահմանափակում է մարմին հազնելով, մի՞թէ Աստուծոյ մարդասիրութիւնը սահմանափակում է մարմնասիրութեամբ...

«Մի՛ ասեր մարդասէր Աստուծոյ Բանն, այլ մանաւանդ ասա մարմնասէր, քանզի եթէ ոչ արժանի արար միանալ ի մարդն, զհա՛րդ մարդասէր:

Ո՛չ եւս մաղկային մարմին է, որ ո՛չ է անձնատր, քանզի զհա՛րդ ո՛չ անձնացեալ անձամբն բանականաւ մարմինն մարդոյ կարացտ գոյ: Բանզի մարմինն մարմին է, եւ անձն՝ անձ, եւ յայնժամ մարդ սսի, յորժամ բանականաւ անձամբ մարմնանայ, եւ մարմինն անձնանայ...» [Նոյն]:

Բան—Աստուծոյ մարմնաւորման միջոցով կենսագործում եւ աստուածանում է մարդկային բնութիւնը: Ուստի Ջրիստոսի Մարմինը Կենաց Մարմին է: Այս Մարմինը շօշափելով՝ Թովմասն ասաց. «Տէ՛ր իմ եւ Աստուած իմ» [Յովհ. Ի 28], այս Մարմնի հաղորդութեամբ Ջրիստոսի Եկեղեցին անընդհատ առնչում եւ միանում է կենդանի Աստուածութեան հետ, Որը անտեսանելի է, անշօշափելի, անքքնելի, անհասանելի...

Մի քանի ժողովների քննադատութիւնից յետոյ ապողիսարիզմը մերժուեց Երկրորդ Տիեզերական ժողովում: Ի հակակշիռ Նրան, 4-րդ դարի հայրերը (թուրքից առաւել՝ ս. Գրիգոր Նիսացին եւ ս. Գրիգոր Աստուածաբանը) լուսաբանում էին ուղղափառ դաւանութիւնը. «Եւ եղեւ Աստուածն կատարեալ մարդ կատարեալ հոգով եւ մտք եւ մարմնով. մի անձն, մի դէմ եւ միաւորեալ ի մի բնութիւն»: Սրա հետ մէկտեղ առաջ քաջուեց հասկացողութիւնների սահմանման հարցը. հարկ էր զանազանել եւ սահմանել «բնութիւն», «դէմք» եւ «անձ» հասկացողութիւնները եւ յստակ լուսաբանել Աստուծոյ եւ մարդու մի-

տնօրէնութեան միաւորութեամբ՝ աստուածային, այնպէս էլ միտքը՝ միաւորութեան բնութեամբ, աստուածային միտք է:

«Աստուծոյ Բանին մի՛ անուանիր մարդասէր, այլ մանաւանդ՝ անուանիր մարմնասէր, քանզի եթէ արժանի չհամարեց միանալ մարդուն, ինչպէ՛ն է մարդասէր:

Եթէ անձնատր չէ, ապա այնեւ մարդկային մարմին չէ, քանզի առանց բանական անձով անձնատրութեւ մարդկային մարմին ինչպէ՛ն կարող է լինել: Բանզի մարմինը մարմին է, եւ անձը՝ անձ, եւ այնժամ է ասում մարդ, երբ բանական անձով է մարմնանում, եւ մարմինը անձնաւորում...»:

ութիւնը: Կարելի է ասել, որ ապողինարիզմը մի իրատեսակ մարդաբանական առնուազութիւն (մինիմալիզմ) է՝ մարդու արհամարհումն է մարդուց խորշելն է: Սրանում է կայանում Կապադովկիական հայրերի Ապողինարին ուղղուած հեզնանքը:

Ձ. ՆԵՍՏՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

«Քահանայապետը խօսեց եւ Նրան ասաց. «Երբ մեցնում եմ ձեզ կենդանի Աստուծով, որ մեզ ասել թէ Դ՛ու եւ Քրիստոսը՝ Աստուծոյ Որդին»: Յիսուս Նրան ասաց. «Դու ասացիր: Բայց ասում եմ ձեզ, որ այսուհետեւ մարդու Որդուն կոչենե՛ք՝ նստած Ջորութեան աջ կողմում եւ եկած երկնքի ամպերի վրայով»: Այն ժամանակ քահանայապետը պատռեց իր զգեստները...» [Մատթ. ԻԶ 63-65]:

Մարդաբանական պաշտպանութեան մէջ պետք էր չկորցնել չափի զգացողութիւնը, չընկնել ինչ-որ մարդաբանական առաւելակաւութեան (մաքսիմալիզմի) մէջ: Դա պատահեց Ապողինարի հակառակորդների հետ... Շուտով բացայայտում է ապողինարիզմին հակադիր «անտիոքեան» ծայրահեղութիւնը՝ մասնակիօրէն՝ Դիդիմոս Տարսուսացու եւ յատկապէս՝ Թեոդորոս Մոպսուեստացու մօտ, որոնք հետագայում ճանաչուեցին որպէս նեստորականութեան նախակարապետներ: Նրանք իրայատուկ յամառութեամբ պնդում էին Քրիստոսի մէջ մարդկային բնութեան ինքնուրոյնութեան վրայ եւ այսպիսով «ծայրայեղօրէն» մօտեցնում էին Աստուածամարդուն «սովորական մարդկանց»... Ի վերջոյ, ողջ անտիոքեան դպրոցը գայթակղուեց «մարդապաշտութեամբ» (հումանիզմ), եւ այս գայթակղութիւնից դուրս սողուկեց նեստորականութիւնը:

Նեստորականութեան դեմ պայքարելիս պարզուեց այն ժամանակոյայ քրիստոսաբանական լեզուի ողջ անյստակութիւնը եւ խախտութիւնը: Բառերը խառնուում եւ երկփեղկուում էին, բառերն ունէին իրենց հմայքն ու իշխանութիւնը... Նորից պահանջուեց վերլուծական մեծ աշխատանք, հարկաւոր էր թրծել հասկացողութիւնները եւ եզրերը, որպէսզի նրանք չխանգարէին, այլ՝ օգնէին՝ առանց երկիմաստութիւնների եւ հակասութիւնների խոստովանելու հաւատքի ճշմարտութիւնները:

5-րդ դարի վեճերը սկսուեցին մի պատահական առիթով եւ մասնաւոր հարցից, այն է՝ Աստուածածին (Θεοτόκος) անուան կիրա-

ռումը: Բայց միանգամից բացուեցին լայն աստուածաբանական ասպարեզներ... Առաջ քաշուեց ընդհանրապէս անտիոքեան աստուածաբանութեանը վերաբերուելու հարցը: Նեստորի մերկացումից յետոյ բնական էր անցնել Նրա նախորդների քրիստոսաբանական հայացքների ընկալմանը եւ վերլուծմանը (Դիդորոս Տարսուսացի, Թեոդորոս Մոպսուեստացի), որը արեց ս. Կիլիկեղ Աղեքսանդրացին անմիջապէս Եփեսոսի Գ Տիեզերական ժողովից յետոյ: Թեպէտ Նեստորը ո՛չ մեծ, ո՛չ էլ փոքր մտածող էր, նրա՝ Եփեսոսում դատապարտուելը օրինաչափ էր: Միայն արտաքին պատմական հանգամանքները նրան աստուածաբանական շարժումների կենտրոն մղեցին. եւ ամենից առաւել՝ այն փաստը, որ նա Կ. Պոլսի արքեպիսկոպոսն էր: Այս իսկ պատճառով նրա խօսքերը հնչում էին իշխանութեամբ եւ տարածում ամենուր: Նա Անտիոքի դպրոցի հարազատ ներկայացուցիչն էր: Սակայն նեստորական վեճերում խօսքը գնում էր ոչ այնքան Նեստորի, որքան անտիոքեան աստուածաբանութեան մասին:

Մինչեւ իր Եփեսոսում դատապարտուելը Նեստորը չէր դասակարգում իր հայացքները: Նա քարոզիչ էր եւ ուներ յաճախ ու շատ խօսելու սովորութիւն: Անկասկած նա օժտուած էր խօսքի շնորհով: Բայց որպէս քարոզիչ նա անելի շուտ «դերասան» էր եւ ոչ թէ՛ ուսուցիչ... Նա չարաշահում էր իր ճարտասանական ազդեցութիւնները...

Նեստորը ելնում էր այն բանից, որ Քրիստոսի մէջ Աստուածութիւնը եւ մարդեղութիւնը գոյութիւն ունեն իւրաքանչիւրն իր յատկութեան, անձնատրոութեան եւ տութեան մէջ. եւ մարդեղութիւնը Քրիստոսի մէջ այնքան լիարժէք է, որ կարող է ինքնուրոյն ապրել ու զարգանալ: Նա ընդունում էր «երկու բնութիւն», եւ սա նրա համար փաստօրէն նշանակում էր «երկու դէմք»՝ չնայած այն բանին, որ նա քարոզում էր «միացութեան դէմք» (*πρόσωπον τῆς ἐνώσεως*): Նեստորը, բաժանելով Քրիստոսին «երկու բնութիւնների», միացնում էր նրանց «խոնարհման» մէջ (*ζωὴν τὰς φύσεις, ἀλλ' ἐνῆ τῆν προσκύνησιν*): Ըստ Նեստորի՝ Քրիստոսի մէջ Աստուած երբէք չի գործել առանց մարդու: Սակայն, նախ եւ առաջ սա կամային միացում է, միացում է սիրոյ մէջ: Նրա համար մարմնաւորման ողջ իմաստը սպառում է կամքի եւ ներգործութեան (զօրութիւն) միութեամբ (*κατὰ τῆν θέλησιν και τῆν ἐνεργείαν*): Եւ հէնց այս միութիւնն է Նեստորի համար նշանակում «միացութեան դէմք»: Այս միութիւնը նպ սահմանում է որպէս «կերպարների փոխադարձ գործածութիւն»: Աստուածութիւնը օգտուում էր մարդկային դէմքից, իսկ մարդը՝ աստուածային դէմքից. այն իմաս-

տով Նեստորի համար գոյութիւն ուներ «միացութեան դէմքը»: Այս միութիւնը նրա համար զարգացող միութիւն է. կատարեալ միատրմանը նախորդում է ճգնութիւնների եւ պայքարի ժամանակը, երբ դեռ Օծեալը ժառանգութեան եւ իշխանութեան իրաւունք չուներ, երբ դեռ կրքերը չէին յաղթուել, եւ նրանց ընդդիմամարտութիւնը չէր լուծարուել: Քրիստոս դեռ հրաշքներ չի գործում, ուսուցանելու իշխանութիւն չունի, այլ միայն ենթարկում է եւ կատարում պատուիրանը: Միայն Յովհաննէսի կողմից մկրտուելուց եւ անապատում փորձուելուց յետոյ, հոգով բարձրանալով առ Աստուած, Իր կամքը Նրա կամքի հետ համաձայնեցրեց եւ Իր յաղթանակի համար պարգէտ ստացաւ՝ քարոզելու եւ ւստարանելու երկնքի արքայութիւնը:

Նեստորը Քրիստոսի մէջ բացի մարդկային ճիգերից ուրիշ ոչինչ չէր տեսնում, որոնց միջոցով Իր վրայ էր հրաւիրում Աստուծոյ բարեհաճութիւնը: Յատկանշական է, որ Նեստորը հակադրում էր Բան Աստուած եւ Քրիստոս անունները: Նա ընդգծում էր անձերի միկնէ մարմնաւորուելը եւ մարմնաւորուելուց յետոյ տարբերութիւնը եւ խուսափում էր Քրիստոսին անուանել Մարմնացեալ Բան, այլ սահմանափակում էր էմմանուէլ՝ «մեզ հետ է Աստուած», անուամբ: Աստուածածին անուան ժխտումն անհրաժեշտօրէն հետեւում էր Նեստորի ենթադրութիւններից: Այս անուանը նա հակադրում էր Քրիստոսածին (Χριστοτόκος) անունը, որը ցոյց էր տալիս այն բնութիւնը, որով ծնեց Նրան Մարիամը:

Սխալ կլիներ Նեստորի բոլոր սխալներն ու անճշտութիւնները վերագրել նրա աստուածաբանական եւ մեկնողական (էկզեգետիկա) լեզուի անյստակութեանը, աստուածաբանական ըմբռնումների անորոշակիութեանը, ընդհանուր եւ առանձնայատուկ անունները շփոթելուն: Նեստորի մոլորութիւնը գալիս է նրա մարդաբանական ենթադրութիւններից, Քրիստոսի անձի սխալ ընկալումից:

Է. ՍՈՒՐԲ ԿԻՐԵՆ ԱՂԵՔԱՍԱՆՈՒՅՈՒ ԶՐԻՍՏՈՍԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Ես եմ Կենդանի Հացը, որ երկնքից է իջած. թէ մէկն այս հացից ուտի, յաւիտենապէս կապրի»
[Յովհ. Զ 51-52]:

Նեստորի աղանդին Եկեղեցին պատասխանեց ս. Կիրեոյ Աղեքսանդրացու շուրթերով եւ պատասխանեց հաւատքի ջերմ ու պայծառ

խոստովանութեամբ, որը ուղեկցում էր մեծ խոնարհութեամբ եւ հաւատքի համարձակութեամբ: Եփեսոսի Գ Տիեզերական ժողովը (431 թ.) հաւատքի նոր հանգանակ չհաստատեց: Սակայն ժողովը ընդունեց եւ հաւանութիւն տուեց Կիրեոյի քննադատական թղթերին եւ գլուխներին: Դրանք իրենցից ներկայացնում էին Նգովքներ՝ հաւատքի սահմանում ընդհակառակից: Այս գլուխները հետագայում երկարատեւ վեճերի առարկայ դարձան:

Իր քրիստոսաբանական խոստովանութեան մէջ ս. Կիրեոյը մօտ էր ս. Աթանաս Աղեքսանդրացուն: Նա Աթանասի «Մի բնութիւն Աստուծոյ Բանին մարմնացելոյ» (μὴ αὐτῶν θεῶν λόγου σεσαρκωμένη) ձեւակերպման ջերմ պաշտպանն էր (այս ձեւակերպումը մեր Եկեղեցու քրիստոսաբանական խոստովանութեան հիմնական դրոյթներից մէկն է): Միայն «Մի Քրիստոսը»՝ մարմնացեալ Բանը, Աստուածամարդը եւ ոչ թէ՛ «աստուածակիր մարդը», կարող է լինել ճշմարիտ Փրկիչ եւ Զաւիչ: Զանգի փրկութիւնը նախ եւ առաջ կայանում է արարածի Նորոգման ու վերակենդանացման մէջ, եւ այս իսկ պատճառով ինքնագոյ Կեանքը պէտք է անբաժանելիօրէն բացայայտուէր ապականուղ բնութեան մէջ: Կիրեոյը Քրիստոսին անուանում է Նոր Ադամ՝ ընդգծելով նրա ընդհանրութիւնը եւ եղբայրութիւնը բոլոր մարդկանց հետ: Բայց գլխաւոր շեշտադրումը նա դնում է ոչ թէ ի ծնէ միութեան (Օնթոլոգիական), այլ՝ այն միութեան վրայ, որը իրագործուում է հաստացեալների մէջ՝ Քրիստոսի հետ խորհրդաւոր միացման եւ Նրա կենդանարար Մարմնի հետ հաղորդուելու ժամանակ: Հաղորդութեան սուրբ խորհուրդի ժամանակ մենք միանում ենք Քրիստոսի հետ... Եւ ոչ թէ ըստ տրամադրուածութեան եւ սիրոյ ենք միանում Նրա հետ, այլ՝ եապէս եւ Նոյնիսկ՝ մարմնապէս... Եւ ինչպէս փոքրիկ թթխմորի կտորն է թթուեցնում ամբողջ խմորը, այնպէս էլ խորհրդաւոր հաղորդութիւնը ողջ մեր մարմինը, ընդխառնելով իր մէջ, լցնում է այն զօրութեամբ: Քրիստոսի սուրբ Մարմնի միջոցով մարդկային ողջ էութիւնը վերափոխում է յաւերժ կեանքի, եւ այս յաւերժական կեանքի համար մարդկային կեցութեան գոյութիւնը վեր է բարձրանում մահուան անդունդից, ազատագրում մեղքով ներմուծուած մահկանացուութիւնից:

«Ասան զի Բանն Աստուած՝ ի Տօրէ,- գրում է ս. Կիրեոյը իր «Յորժամ միասնական անձցէ զանդրանիկն յաշխարհ» ճառում,- կա-

«Զանգի Բանն Աստուած՝ Վօրից,- գրում է ս. Կիրեոյը իր «Յորժամ միասնական անձցէ զանդրանիկն յաշխարհ» ճառում,- կամեցաւ նորո-

մեցաւ նորոգել զամենայնն, որպէս ի սկզբանէն, միացոյց Իր մարմին ի սուրբ Կուսէն Մարիանայ եւ անուանեցաւ Տրդի Մարդոյ, զի մատուցէ զԻնքն Աստուծոյ Կօր պատարագ հաշտութեան, զնեացէ զամենեւեան արեանք Իւրով, տիրեացէ կենդանեաց եւ մեռելոց եւ բազում իրօք տեղեակս արասցէ զմեզ խորհրդոց փրկութեան Իւրում: Եւ առաւել զայս պարտ է մեզ գիտել, զի թպէտ եւ խոնարհեցաւ Բանն Աստուած եւ մարդացաւ, ո՛չ զի կացցէ մնացցէ ի խոնարհութեան ընդ մեզ, այլ եւ հանդերձ մարդկութեամբ է նոյն Աստուած. այլ զի կամօք իջոյց զանձն Իւր խոնարհութիւն եւ եղև մարմին եւ անուանեցաւ եւ եղև եղբայր մեր՝ երկրաւորացս: Մակայն թպէտ եւ եղև մարդ եւ անուանեցաւ անդրանիկ ընդ բազում եղբայրս, ասկայն գիտեմ զառաւելութիւն Նորա եւ զփառս, խոստովակեմք ի վերայ ամենայնի Աստուած: Այլ այսպէս ասեմք զմտանելն Նորա յաշխարհ, զի եղև իբրև զմի ի մէջ եւ անուանեցաւ մարմնաւոր իբրև զմարդ յաշխարհէ, որ է բնութեամբ ի վերուստ. եւ զարժանաւորութիւն փառաց Իւրոյ զառաւելութիւն, որ միայն Աստուծոյ վայել էր, առանց մերժելոյ ունէր յԻնքեան. այլ տեսչութեամբ իմաստութեամբ Իւրով եւ կամօք բարեբարութեամբ կամեցաւ լինել իբրև զմասնաւոր եւ զբովանդակելի: Եւ Այն, որ բովանդակելին էր բնութեամբ, էր յաշխարհի իբրև զԼարիչ, արդ, տեսչութեամբ Իւրով եւ կամօք Կօր մտանէ յաշխարհ իբրև զմի յաշխարհէ, զի կեցուցէ զայնուսիկ, որ էին յաշխարհի, եւ բռնադատեալքն

զեւ ամեն ինչ, ինչպէս սկզբում էր Իրեն միացրեց մարմինը սուրբ Կոյս Մարիամից եւ Մարդու Որդի կոչուեց, որպէսզի Իրեն հաշտութեան պատարագ մատուցի Կայր Աստուծուն, բոլորին զնի Իր արեամբ, տիրի կենդանիներին եւ մեռելացիներին եւ բազում նշաններով տեղեկացնի մեզ Իր փրկութեան խորհուրդի մասին: Նաեւ, սրանից առաւել մեզ պետք է գիտենալ, որ թպէտ եւ Բանն Աստուած խոնարհուեց եւ մարդացաւ, ո՛չ մեզ հետ խոնարհութեան մէջ մնալու համար, այլ մարդկութեամբ հանդերձ նոյն Աստուածն է եւ կամաւորապէս իջեցրեց Իր անձը ի խոնարհութիւն եւ անուանուեց ու եղաւ մեր՝ երկրաւորներս եղբայրը: Թպէտ եւ մարդ եղաւ եւ անդրանիկ անուանուեց բազում եղբայրների մէջ, սակայն գիտեմ Նրա առաւելութիւնը եւ փառքը. Աստուած եւնք խոստովանում ամենայնի վրայ: Նրա աշխարհ մտնելը այսպէս ենք ասում, որ մեզանից մէկը եղաւ եւ մարմնաւոր անուանուեց իբրև մարդ աշխարհից, որ ի վերուստ է բնութեամբ, Իր փառքի արժանատութիւնը, որ միայն Աստուծուն էր վայել, առանց թողնելու Իր մէջ ունէր, այլ Իր իմաստութեան տեսչութեամբ եւ բարեբարութեան կամքով մասնաւոր եւ բովանդակ կամեցաւ լինել: Այն, որ բովանդակ էր բնութեամբ իբրև Արարիչ աշխարհի մէջ, արդ, Իր տեսչութեամբ եւ Կօր կամքով մտնում է աշխարհ իբրև մէկը աշխարհից, որ ապրեցնի նրանց, որոնք աշխարհում էին, եւ որ չարի խաբէութեան պատրասեցնե-

պատրասեց խաբէութեամբ չարին եկեացն Բրիստոսի առ Աստուած Կայր: Չի որպէս Ադամաւ, որ մասնաւոր է յաշխարհէ, անկաւ յապականութիւն մարդկան բնութիւն, զիրեցաւ ընդ մեղօք եւ եղև ընդ մահուամբ, նոյնպէս դարձեալ Բրիստոսի, որ կամօք Իւրով եղև իբրև զմասնաւոր յաշխարհէ, զի կեցուցէ զամենեւեան ի նորոգութիւն կենաց ի սրբութիւն եւ յարդարութիւն: Բրիստոսի ամենայն ինչ նորոգեցաւ. այլ գիտել մեզ ճշմարտիւ եւ հաւատալ, էթ որ է Բանն Աստուած եւ եղև մարմին եւ ի բնութիւն մարմնոյ ո՛չ փոխեցաւ, զի անհնար էր, այլ զի միացոյց Իւր մարմին ի Կուսէն: Եւ ո՛չ ասեմ մարդ զոր կամօք եւ հաճութեամբ մերձաւորութեամբ մերձեալ առ Աստուած, այլ միացեալ եւ մարդացեալ Բանին Աստուծոյ ի սուրբ Կուսէն՝ սա մի որդի է Յիսուս Բրիստոս, մի Տէր անբաժանելի. ո՛չ ի մի երեսս՝ զԲանն Աստուած եւ ի մի երեսս՝ զմարդն՝ ի Կուսէն, այլ զմի եւ զնոյն Որդի խոստովակելի Աստուած մարդացեալ: Այսպէս տեղեկացուցին զմեզ Գիրք Աստուածաշունչք զնոյն Ինքն զԲանն Աստուած Աստուծոյ Կօր միացեալ բնութեամբ եւ մարդացեալ, մարմին բանաւոր եւ մտաւոր երեսեալ յերկրի՝ մարդ, հանդերձ առաւելութեամբ փառօք Աստուածութեանն: Այսուհետեւ մի է Բրիստոս Որդի եւ Տէր՝ ըստ Գրոց. այսպէս հաւատասցուք:

Ս. Կիրեղը Նեստորի աղանդի մէջ տեսնում էր. Բրիստոսի Աստուածութեան եւ մարդեղութեան անաղարտ եւ գոյաբանական (օնթոլոգիական) միացման ժխտումը՝ մի Բրիստոսի ժխտումը. Նրան «երկու որդիների» բաժանումը: Ս. Կիրեղը միշտ պնդում էր, որ Բրիստոսը «աստուածակիր մարդ» (*θεοφύλακτος θεοφύλακτος*), այսինքն՝ Աստուծուն

րով բռնադատուածները Բրիստոսի միջոցով զան առ Կայր Աստուած: Բանի որ ինչպէս Ադամով, որ մասնաւոր է աշխարհից, մարդկային բնութիւնը ապականութեան մէջ ընկաւ, զերուեց մեղօքով եւ մահկանացու դարձաւ, նոյնպէս, դարձեալ Բրիստոսով, որ Իր կամքով դարձաւ մասնաւոր աշխարհից, որպէսզի բոլորին ապրեցնի կեանքի նորոգութեան մէջ, սրբութեան եւ արդարութեան մէջ: Բրիստոսով ամեն ինչ նորոգուեց, բայց մեզ պետք է ճշմարտութեամբ գիտենալ եւ հաւատալ, թէ Բանն Աստուած է եւ մարմին եղաւ, բայց մարմնի բնութեան չփոխուեց, զանգի անհնար էր, այլ մարմինն միացրեց Կոյսից: Եւ չեմ ասում ոմն մարդ կամքով, հաճութեամբ եւ մերձաւորութեամբ մերձեցած Աստուծուն, այլ միացեալ եւ մարդացեալ սուրբ Կոյսից Բանն Աստուած. սա մի Որդի է Յիսուս Բրիստոս, մի անբաժանելի Տէր, ո՛չ թէ մի երեսով՝ Բանն Աստուած, միսով՝ մարդ՝ Կոյսից, այլ մի եւ նոյն Որդին խոստովակելու է մարդացեալ Աստուած: Այսպէս տեղեկացրեց մեզ Աստուածաշունչ Գիրքը՝ նոյն Ինքն Բանն Աստուած Կայր Աստուծոյ միացեալ բնութեամբ եւ մարդացած, որ բանաւոր եւ մտաւոր մարմնով երկրի վրայ երեսաց որպէս մարդ, Աստուածութեան փառքի առաւելութեամբ հանդերձ: Այսուհետեւ, ըստ Գրոց, մի է Բրիստոս Որդի եւ Տէր. այսպէս հաւատանք:

կրող չէ, այլ՝ մարմնացեալ Աստուած: Միածինը դարձաւ մարդ եւ ոչ թէ միայն հազաւ մարդուն: Բանը դարձաւ մարմին. ուրեմն մի է Ջրիստոսը: Ջրիստոսը ապրեց, տառապեց եւ մեռաւ ինչպէս «Աստուած մարմնի մէջ» (*ὡς Θεο's 'εν σαρκι'*) եւ ոչ թէ՝ որպէս մարդ:

Ս. Կիրեղը միշտ կտրականապէս մերժում էր ապոլինարիզմը: Իր Յովհաննու Աւետարանի մեկնութեան մէջ նա ընդգծում է Ջրիստոսի մարդեղութեան «ամբողջականութիւնը» եւ «բանական հոգոս» առկայութիւնը: Այստեղ նա բացառում է Աստուածութեան եւ մարդեղութեան ցանկացած փոխարկում եւ շփոթում: Աստուածութեան եւ մարդեղութեան միացումը ս. Կիրեղ Աղեքսանդրացիին հասկանում էր «անշփոթ» եւ «անփոփոխ» (*ἀσπγγ'τως κα'ι 'ατρε'πτως*): Բանը մարմին եղաւ ոչ թէ յաւելուածով ու գործածուելով, այլ առանց փոփոխուելու եւ շփոթուելու եւ անճառելիօրէն միաւորուեց մարմնի հետ:

Իր ստեղծարարական (ուսմունք փրկութեան մասին) խորհրդածութիւններում ս. Կիրեղը ամենից յաճախ հետևում էր Պօղոս առաքելի երկու կարեւոր տեքստերի վրայ.

«Արդ, որովհետեւ մանկունք հաղորդեցին արեան եւ մարմնոյ, եւ Ինքն իսկ մերձաւորութեամբ կցորդ եղև ևնցունց. զի մահով Իրով խափանեացէ զայն, որ իշխանութիւն մահուն ունէր, այսինքն է սատանայ» [Եբր. Բ 14]:

«Չի որ անհնարինն էր օրհնացն, որով տկարանայր մարմնով, Աստուած զՌդդին Իր առաքեաց ի նմանութիւն մարմնոյ մեղաց եւ վասն մեղաց եւ դատապարտեաց զմեղս ի մարմնի անդ» [Մ. Ը 3]:

Բացի այդ, ս. Կիրեղը յաճախ

«Ջրիստոս ի վերայ ամենեցուն մեռաւ, զի որ կենդանիքն իցեն, մի՛ անձանց իցեն կենդանիք, այլ՝ Այնն, որ ի վերայ նոցայն մեռաւ եւ յարեաւ» [Բ Կոր. Ե 15]:

«Արդ, որովհետեւ մանուկները հաղորդակից եղան արեան եւ մարմնի, Ինքն էլ մարդկային մերձաւորութեամբ մասնակից եղաւ նրանց, որպէսզի Իր մահով կործանի նրան, որ մահուան իշխանութիւնը ուներ, այսինքն՝ սատանային»:

«Քանզի ինչ որ անհնար էր օրէնքի համար, որը տկարանում էր մարմնի պատճառով, Աստուած առաքեց Իր Որդուն մեղանշական մարմնի նմանութեամբ ու մեղքի համար եւ մարմնի մէջ դատապարտեց մեղքը»:

անդրադառնում էր.

«Ջրիստոսը մեռաւ բոլորի համար, որպէսզի նրանք, որ կենդանի են, միայն իրենց համար կենդանի չլինեն, այլ՝ Նրա համար, Ով մեռաւ իրենց համար եւ յարութիւն առաւ»:

Այլ կերպ ասած՝ Ջրիստոս ս. Կիրեղի համար ամենից անուել Նախաքահանայ է: Այս փրկական քահանայագործումը կատարում է մարմնացեալ Բան—Որդին:

«Առաքեալ եւ քահանայապետ խոստովանութեան մերոյ լինել արեամբ զՋրիստոս Աստուածաշունչ զհորք, եւ մատուցանել զանձն Իր վասն մեր հոտ անուշից Աստուծոյ Վոր: Արդ, եթէ որ Առաքեալ եւ քահանայապետ խոստովանութեան մերոյ ասիցէ ոչ զայն, որ Աստուծոյ Վորէ Բանն, որ եղև մարմին եւ մարդ ընդ մեզ, այլ՝ որոյն մարդ ի կնոջ, եւ կամ թէ Իր վասն Իր մատուցեալ զԻնքն պատարագ, եւ ոչ՝ վասն մեր՝ Այն, որ ոչն էր կարօտ պատարագաց, որ ոչ զիտէր զմեղս, նզովեալ լիցի»:

Այս տասներորդ նշանակումը ս. Կիրեղի աստուածաբանական հայեցողութեան զագաթնային կետերից է. իր եութեամբ այն նեստորականութեան խորագոյն ժխտումն է: Սրա հետ կապուած է 12—րդ նշանակումը.

«Եթէ որ ոչ խոստովանեացէ զԲանն, որ յԱստուծոյ, մեռանել մարմնով եւ խաչի մարմնով եւ զմահ ճաշակել մարմնով, որ եղև անդրանիկ ի մեռելոց, որ կենդանի է եւ կենդանարար, նզովեալ լիցի»:

Այս ժխտումների սուրը ուղղուած է մարդկային քահանայագործութեան ու զոհի դէմ. մարդկային մահը չի կարող բարար լինել, եւ մարդկային զոհաբերութիւնը չունի փրկարար գորութիւն, ահա՛ թէ ինչ է ուզում ասել ս. Կիրեղը: Ո՛ւմ մահով ենք մկրտուել: Ո՛ւմ յարութեամբ ու հաւատքով ենք արդարանում: Մի՞թէ մենք մկրտուել ենք հասարակ մահով: Եւ պատասխանելով՝ ո՛չ՝ յայտարարում է՝ մարմնացեալ Աստուծոյ մահուամբ: Իր չորրորդ նշանակումը յատուկ կտրականութեամբ մերժում է ցանկացած բաժանում եւ հերձում Ջրիստոսի մէջ:

«Մեր խոստովանութեան առաքելը եւ քահանայապետը, ըստ Աստուածաշունչի, Ջրիստոսն է Իր արեամբ, եւ մեզ համար Իր անձը մատուցեց որպէս անուշահոտութիւն Վայր Աստծուն: Արդ, եթէ մէկը ասի, թէ մեր խոստովանութեան Առաքելը եւ քահանայապետը Բանը չէ, որ Վայր Աստծուց է, որ մարմին եղաւ եւ մեզ պէս մարդ, այլ՝ մէկ ուրիշը կնոջից, կամ թէ Ինքն Իր համար Իրեն պատարագ մատուցեց, ոչ թէ՛ մեզ համար, Նա, որ պատարագների կարօտ չէր, որ մեղք չէր ճաշակել, նզովեալ լինի»:

«Եթէ մէկը չի խոստովանում, որ Աստուծոյ Բանը մեռաւ մարմնով, խաչուեց եւ մարմնով ճաշակեց մահը, որ մեռելներից անդրանիկ եղաւ, որ կենդանի է եւ կենդանարար, նզովեալ լինի»:

«Եթէ ոք յերկուս դէմն էս երկուս զօրութիւնս բաժանեաց՝ զբանն Գրոց՝ աւետարանչաց եւ առաքելոց, եւ որ վասն Զրիստոսի ի սրբոյն ասացեալ իցէ, եւ կամ Իւր վասն Իւր, եւ զոմանս մարդոյ առանձինն իմացէ՝ եւ զոմանս Բանին, որ Աստուծոյ Տօրէ, նգովեալ երկոցի»:

Սի է Զրիստոսը՝ Բանը Մարմնացեալ, եւ ոչ թէ՝ «աստուածակիր մարդ»։ մի է մարմնի հետ. եւ սա եական եւ բնական միացում է («*enosis personae*»), ոչ թէ՝ պատուով, իշխանութեամբ եւ զօրութեամբ առնչուած կապ։ Այս միտքը ս. Կիրեղը մեծ սրութեամբ արտայայտում է երկու նշաններում.

«Եթէ ոք ասիցէ Տէր Յիսուս Զրիստոսի զԲանն, որ յԱստուծոյ Տօրէ, եւ ոչ զնոյն Տէր իստուականացի Աստուած միանգամայն եւ մարդ զԲանն մարմնացեալ ըստ Գրոց, երկոցի նգովեալ» (7-րդ նգովք):

Ապա շարունակում է այս միտքը 9-րդ նգովքում.

«Եթէ զմի Տէր Յիսուս Զրիստոս, Փառատրեալն յԱստուծոյ ասիցէ իբրև յայմէ զօրութենէ եւ յայմէ ընդունել զօրութիւն կարողութիւն ի վերայ այսոց պղծոց եւ կատարել ի մարդիկ զնշանս աստուածագործու, եւ ոչ Իւր իսկ ասիցէ Հոգին, Որով ամէր զօրութիւնս եւ զնշանս աստուածագործու, նգովեալ լիցի»:

Շեշտադրումը այստեղ դրում է «օտար» եւ «հարազատ» հարկարութեան վրայ։ Մարդկանց համար Հոգին «օտար» է, որ զայիս է դէպի մեզ Աստուծոց։ Սա ոչ մի դէպքում չի կարելի ասել Զրիստոսի մասին, քանզի Սուրբ Հոգին «հարազատ», «սեփական» եւ «համագոյ» է Նրան այնպէս, ինչպէս Հայր Աստուծոյ։ Եւ Բանը գործում է Սուրբ Հոգու միջոցով ինչպէս «սեփականատէր», եւ ոչ թէ Սուրբ Հո-

«Ով երկու դէմքերի եւ զօրութիւնների է բաժանում Գրոց՝ աւետարանչիների եւ առաքելների խօսքը, որ Զրիստոսի մասին ասուել է սուրբի կողմից, կամ Ինքն է Իր մասին ասել մարդուն վերաբերողը առանձին, իսկ Բանինը, որ Տէր Աստուծոց է՝ առանձին, նգովեալ լիցի»:

«Ով Տէր Յիսուս Զրիստոս ասի Բանին, որ Հայր Աստուծոց է, եւ միանգամայն յիստուականի Աստուած եւ մարդ մարմնացեալ Բան՝ ըստ Գրոց, նգովեալ լիցի»:

«Ով ասի, որ մի Տէր Յիսուս Զրիստոսը Աստուծոց փառատրեալաց այլ զօրութիւնից կամ ուրիշից է ընդունում զօրութիւնը՝ պիղծ այսերի վրայ կարողանալու եւ մարդկանց մէջ աստուածագործ նշաններ կատարելու համար, ով ասի, որ Հոգին Իրենը չէ, Որով զօրութիւններ եւ աստուածագործ նշաններ էր կատարում, նգովեալ լիցի»:

գու զօրութիւնը գործում է Նրա մէջ, որպէս թէ Նրանից բարձր մի էութիւն...

Այստեղից ս. Կիրեղը հետեւութիւններ է անում. նախ՝ ամենասուրբ Կոյսին հարկ է Աստուածածին խոստովանել (1-նգովք), քանզի նա ծնեց մարմնացեալ Բանին մարմնով, քանզի նա ծնեց՝ ոչ թէ սկզբնաւորելով Զրիստոսի գոյութիւնը, այլ՝ այնպէս, որ Նա, դառնալով մեզ նման, փրկեց մեզ մահուանից ու ապականութիւնից։ Եւ Կոյսից ծնում է Բանը եւ ոչ՝ այլ մէկը՝ «ոչ թէ էութեան փոփոխութեամբ, այլ՝ տեսանելի արարածի հետ միանալով»... Երկրորդ՝ արժանաւայել չէ ասել Զրիստոսի մարդեղութեանը երկրպագելու մասին, այլ պետք է ասել Մարմնացեալ Բանին «մի երկրպագութեամբ» երկրպագելու մասին (8-րդ նգովք)։ Եւ երրորդ՝ Զրիստոսի մարմինը կենարար մարմին է (9-րդ նգովք)։ Սա վերաբերում է նաեւ ս. Հաղորդութեանը, որում մենք փառաբանում ենք ոչ թէ սովորական եւ մեզ նման մարդու մարմինն ու արիւնը, այլ՝ Բանի սեփական Մարմինն ու Արիւնը, որ Կենսագործողն է ամենայնի... Սրանով չի թուական Զրիստոսի Մարմնի եւ մեր համագոյութիւնը, այլ քանզի Բանը, ըստ բնութեան, Կենսքն է, ապա կենարար է դարձնում նաեւ Իր Մարմինը... Եւ մարմինը, միանալով ու իրանալով Բանին, դառնում է «Կենաց Մարմին»... Եւ այս իմաստով ոչ սովորական է... Սրա հետ մէկտեղ «շնչաւոր եւ բնական մարմին» է։ Սրանում է կայանում Գոհութեան խորհուրդի (Պատարագ) մէջ Բան-Աստուծոյ հետ միանալու իմաստը, որ մեր փրկութեան համար դարձաւ ու գործեց որպէս մարդու Որդի։ Ս. Կիրեղի նշանների միջով անցնում է մի միանական եւ կենդանի դաւանաբանական թել, որն է՝ մի Զրիստոս, մի դէմք, մի անձ եւ միացեալ մի բնութիւն։

Երեք Տիեզերական ժողովների հետ կապուած պատմական ժամանակաշրջանը Եկեղեցու փիլիսոփայական ու դաւանական մտքի սահմանագծման եւ հաւատքի խոստովանութեան բիրտեղացման ժամանակաշրջանն էր։ Այն նշանաւորուեց զարմանահրաշ դէմքերով եւ իրադարձութիւններով... Այս ժամանակաշրջանը աստուածաբանական մտքի «նսկէ դարն» էր... Զրիստոսի Եկեղեցին, բացայայտելով առաքելական աստուածագործը, ստանում էր իր աստուածաբանական «օծութիւնը» եւ ձեռք էր բերում դաւանական դրոշմներով կնքուած «գիտակ-

ցութիւն», որը նրան թոյլ էր տալիս խոստովանել ու երկրպագել աստուածային սոսկալի խորհուրդների անձառելի խորութիւնները:

* * * * *

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. «Կնիք Հաւատոյ», Ս. Էջմիածին, 1914
2. «Ս. Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք, թուղթ եւ ընդդիմասացութիւնք», Վենետիկ, 1899
3. Ս. Կիրել Աղեքսանդրացի, «Գիրք Պարապմանց», 1717
4. Ս. Կիրել Երուսաղէմացի, «Կոչումն Ընծայութեան», Վիեննա, 1832
5. «Ս. Եփրեմի Սատեւագրութիւնք», Վենետիկ, 1836
6. J. F. Betune—Baker, An introduction to the early history of christian doctrine, 1903
7. H. M. Gwatkin, Studies in Arianism, 1900
8. A. E. Burn, The council of Nicaea, 1925
9. H. B. Swete, On the history of the doctrine of the procession of the Holy Spirit, 1836
10. F. Loofs, Nestorius and his place in the history of christian doctrine, 1914
11. G. V. Florovsky, Eastern Fathers of the IV—th century, 1931
12. G. V. Florovsky, Byzantine Fathers of the V—VIII [centuries], 1933
13. П. Флоренский, Столп и утверждение истины, Москва 1914
14. Вл. Лосский, Очерк Мистического Богословия Восточной Церкви, Богословские Труды, т. 8, Москва 1972
15. Вл. Лосский, Догматическое Богословие, Богословские Труды, т. 8, Москва 1972

Տիգրան Խաչատրեան

ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՅՐԵՐԻ ՈՒՍՈՒԼՔԸ ՀՈԳԵՒՈՐ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՄԱՔԻ ԴԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

«Աշխարհական մարմինս մեր՝ է երկիր, եւ միտքն՝ մշակ եւ երկրագործ, եւ սերմն՝ է օրէնքն Աստուծոյ՝ եթէ բնական, եւ եթէ գրատր, եւ եթէ Աւետարան: Որպէս մշակն, առեալ ի շտեմարանէ գտերմն, եւ բերէ սերմանէ, նոյնպէս միտք մեր ի շտեմարանէ Սուրբ Գրոց առնու գտերմն օրինացն Աստուծոյ եւ հաւատոյ իմաստութեամբ իբր ջրով ոռոգանէ զնա՝ հաւապագ ի միտն յիշատակեալ զԵւս կենաց մերոց յաշխարհէ. (եւ զվերինն խորհեալ, ուր Քրիստոս նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ) [Տե՛ս Կողոս. Գ 2] այն է որպէս ջուր եւ ցօղ զուարթարար: Եւ զդասանութիւն հաւատոյ եւ զխոստովանութիւն ի սրտի եւ ի լեզուս ունել, այն է որպէս արեւ, որ ծագէ եւ սնուցանէ զբոյսն հոգեւոր: Եւ ապա պտղաբերէ երկիրս մեր զարմատ բուսոցն՝ հաստատեալ ի հոգիս եւ ծաղկեալ ի զգայարանս մարմնոյս զզանազան անուշահոտ առաքինութիւնս եւ պտղաբերեալ աստ գործով եւ ի հանդերձեալն արդեամբք եւ հատուցմամբ ըստ գործոցն» [Գրիգոր Տաթեւացի, Ամառան հատոր, էջ 110]:

Ինչպէս տեսնում ենք ս. Գրիգոր Տաթեւացու խօսքից, աստուածպաշտութեան մէջ հաւատացեալի համար առաջնային է Աստուածաշնչի խօսքը, ինչպէս սերմը՝ երկրագործութեան մէջ: Աստուծոյ խօսքի սերմանումը մեր սրտում եւ գործելը այդ խօսքին համապատասխան՝ փոխադարձաբար լրացնում եւ յաջորդում են միմեանց: Եկեղեցու հայրերը, որդեգրելով իմաստասիրութեան յայտնի «տեսական» եւ «գործնական» մասերի ուսմունքը, այն յստակօրէն զետեղել են աստուածպաշտութեան համակարգում: Սուրբ Գրքի մշտաջան սերտումը վարդապետները համարում են «տեսական աշխատութիւն», առանց որի անհնար է անվրեպ լինել հաւատքի գործերում:

«Կրող է բնութիւն մարդոյ իրատու եւ օրինաց. թէւ բնատրապէս ունի զնոյն. սակայն եւ ի սոյն վարժմամբ առատանայ ... առանց վարժման դժուարաւ կարեն մարդիկ բարուց ուղղութիւն ստանալ» [Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկն. Առնկաց, 6ա]:

«Մարդու բնութիւնը կրող է իրատի եւ օրէնքների. թէւ բնականից նոյնն ունի, սակայն սրանում եւս վարժմամբ է առաջադիմում: Առանց վարժման մարդիկ դժուարութեամբ են կարողանում ճշմարիտ վարք ձեռք բերել»:

Ճշմարիտ հոգեւոր ընթերցանութեան նպատակն է հոգու ներքին զօրութիւններն Աստուծոյ կամքի հետ բացարձակ հաւանութեան բերելը եւ այն կատարելու կարողութիւն ստանալը:

«Նոզեւոր Սուրբ Գրոց խրատք զգիտութիւն ճշմարիտ վարոց տան եւ ի հոգեւոր կարգս յորդորեն զմեզ: Չի գոր ինչ խորհի որ զաստիս հիւթանիթս իրս, զնոյն եւ զշարժմունս մարմնաւոր յիշատակօք ունի զարտեղութեան, որ պղտորէ զմիտս եւ զզգայարանս մարմնոյ: Իսկ եթէ զհոգեւորն խորհի զարքութիւն, ի Սրբոյ Նոզույն ազդեցութենէ, զհոգեւոր վարոցն խորհի եւ ջանայ կատարել զառաքինութիւնս» [Գրիգոր Լուսաւորիչ, Յաճախապատում, էջ 63Գ]:

Աստուածաշնչի ընթերցանութեան բարձիթողումն առնուած ինքնահիացման նշան է եւ ծածուկ վստահութիւն՝ սեփական դատողութիւններին եւ կարծիքներին, որ հակառակ է «հաւատքի հնազանդութեանը» եւ հեռացնում է Աստուծոյ կամքի ճանաչումից:

«Անմիտ է, որ ոչ իմանայ զկամս Աստուծոյ եւ իմաստուն ըստ ինքեան՝ որ իր մտածութեամբք վարի եւ ոչ ըստ հաւատոյ պատշաճեալ զբանս Տեսն» [Բարսեղ Կեսարացի, Հարցողաց գիրք, 208ա]:

«Ինչացուք սիրով զկաթն բանի հոգեւոր ստեանցն. եւ զնայլնացուք յօժարութեամբ՝ Նոզույն Սրբոյ պարգեւօք. զի մի մնացուք իբրեւ զանդաստան անգործ եւ անարդիւն, որ միշտ սերմանի եւ սերմնակորոյս լինի. զուր աշխատանք եւ ընդունայն վատակք: Այսպիսիք են միտք ցնորեալք եւ բարք զբարեալք, որոց սպառեալ է սէր յտղութեան աստուածային կտակարանացն. որք իբրեւ զկոյր

«Սուրբ Գրոց հոգեւոր խրատները տալիս են ճշմարիտ վարքի իմացութիւնը եւ յորդորում են մեզ դէպի հոգեւոր կարգը: Քանզի երբ մարդ նիւթական բաներ է խորհում, նմանապէս եւ մարմնաւոր յիշողութիւններով աղտեղի շարժումներ է ունենում, որ պղտորում են միտքը եւ մարմնի զգայարանները: Իսկ եթէ հոգեւոր սրբութիւնների մասին է մտորում, Սուրբ Նոզու ազդեցութեամբ, հոգեւոր վարքի մասին է խորհում եւ ջանում առաքինութիւններ կատարել»:

«Անմիտ է նա, ով չի [ձգտում] իմանալ Աստուծոյ կամքը եւ ըստ իրեն՝ իմաստուն է, ով գործում է սեփական մտածութիւններով՝ հաւատքով չհամապատասխանեցնելով [իր գործերը] Տիրոջ խօսքերին»:

«Միտով ջանքեմք հոգեւոր ստիճանների խօսքի կաթը եւ յօժարութեամբ զմայլունք Սուրբ Նոզու պարգեւներով, որպէսզի չմնանք ինչպէս մի անմշակ եւ անարդիւնք անդաստան, որ միշտ սերմանում եւ սերմնակորոյս է լինում. զուր աշխատանք եւ ընդունայն յոգնութիւն: Այսպիսիք են ցրուած միտք ու զբաղուած բարք [ունեցողները], որոնք սէրն աստուածային կտակարանների ունկնդրութեան հանդէպ սպառուել է,

եւ զաշացու շրջին յաշխարհի: Չի կամ բնաւ ոչ ընթեռնուն, եւ կամ գոր ընթեռնուն՝ ոչ սիրով եւ փափագանօք, այլ իբրեւ զհարկ ինչ եւ վճար պարտուց: Չի չէ ինչ ողորմելի, քան որոց սպառեալ իցէ սէր Գրոց Սրբոց եւ բարձանք վերծանութեան աստուածային պատուիրանաց»: [Խոսարով Անձեւացի, Մեկն. Ժամակարգութեան, էջ 63]:

Ինչպէս վկայում են ս. հայրերը՝ ճշմարտապէս Աստուծոյ կամքը փնտրող քրիստոնեայի առաջին յատկանիշն է սեփական մտածումներն ու կարծիքները մի կողմ դրած, Աստուծոյ խօսքի հաւատարիմ սերտմանն ու իրացմանը տրուելը:

«Ոչ նախ ինչ յիւր ի մտածութիւնս իբրեւ զբարի դատիցի. եւ ոչ ինչ խորհիցի յսկզբունսն եթէ ոչ նախ ի Տեսնն պատուիրանացն իմաստնացի առ հաճոյսն Աստուծոյ. եթէ ի բանս եւ եթէ ի գործս ... Չի «Ոչ յանձանց բաւական ենք խորհել ինչ իբրեւ ի մեզ, այլ ամենայն բաւականութիւն մեր յԱստուծոյ» [տես Բ Կոր Գ 5], որ ուսոյց մարդոյ զգիտութիւն» [Բարսեղ Կեսարացի, Հարցողաց գիրք, 216բ]:

Սուրբ Գրքի ամենօրեայ ընթերցումը Եկեղեցու հայրերի կողմից դիտում է որպէս կենսական անհրաժեշտութիւն: Աստուածաշունչը հաւատքով ընթերցելիս Սուրբ Նոզու կենդանի ներգործութիւնն առաւել հասունացնում է հաւատքը եւ խորապէս տպատրելով մեր մէջ հոգեւոր սկզբունքները, արթնացնում առաքինութիւնների մէջ յառաջաւալու առողջ ձգտում:

Սեր Տիրոջ եւ Փրկչի երկրային կեանքի նկարագիրը, որ մատուցուած է Աւետարաններով, ճշմարիտ կեանքով Աստուծոյ առջեւ քայլելու ամենազօրաւոր յորդորն է:

«Ամենայն գործ ... եւ ամենայն բան Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի կրօն է բարեպաշտութեան եւ առաքինութեան: Վասն

որոնք շրջում են աշխարհում ինչպէս կոյրն ու ակնազուրկը: Քանզի կամ բնաւ չեն ընթերցում եւ կամ ինչ որ ընթերցում են ոչ թէ սիրով ու փափագով, այլ որպէս հարկադիր մի բան եւ պարտքերի վճարում: Քանզի ոչինչ [աւելի] ողորմելի չէ, քան Սուրբ Գրոց հանդէպ սիրոյ եւ աստուածային պատուիրանների սերտողութեան բարձանքի սպառումը»:

«Նախ՝ ոչինչ իր մտածութիւններում չի համարուի բարի եւ ոչինչ չի խորհուի սկզբունքների մասին, եթէ նախապէս Տիրոջ պատուիրաններով չիմաստնանայ Աստուծոյ կամքի համապատասխան թէ՛ խօսքերի եւ թէ՛ գործերի մէջ ... Քանզի «Բաւական չենք մեզանից որեւէ բան խորհել, այլ մեր ողջ բաւական լինելն Աստուծոյ է» [տես Բ Կոր Գ 5], որ մարդուն գիտութիւնը սովորեցրեց»:

«Մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի բոլոր գործերն ու խօսքերը կրօն են բարեպաշտութեան եւ առաքինութեան. սրա համար մարմնացաւ

այստրիկ մարմնացաւ իբր թէ ի պատկեր իմն՝ ծրագրելով մեզ առաքինութիւն եւ բարեպաշտութիւն: Որպէսզի իւրաքանչիւր ոք, ըստ զօրութեան տեսանելով, ի նախանձ եկեացուք նախատպին: Զանգի վասն այստրիկ զգեցաւ զմարմինս, որպէսզի եւ մեր վարուց Նորա, ըստ զօրութեան մերոյ, նմանողք եղիցուք [Բարսեղ Կեսարացի, Խրատ, 13բ]:

Ս. Աւետարանի ընթերցանութեամբ հաղորդուելով Քրիստոսի հետ՝ մեր սրտում անտեսանելիօրէն տպաւորուած են հոգեւոր առաքինութիւնները, որոնց ամբողջութիւնը լուսափայլում է Տիրոջ անձում...

Ս. հայրերն ուսուցանում են, որ Սուրբ Գրքի ընթերցանութիւնը պէտք է տարբերով սովորական ընթերցանութիւնից, որին վարժուած ենք այս աշխարհի մրցասպարէզում: Հոգեւոր ընթերցանութիւնը ոչ թէ գիտելիքի պարզ իւրացման ընթացք է, այլ՝ կենդանի գրոյց Աստուծոյ հետ:

Ոմանց համար սովորութիւն է դարձել այլոց քարոզելու կամ սեփական իմացութիւնը ցուցադրելու ծածուկ միտումով Աստուածաշունչ կարողալը՝ բարձիթողած այդ պահին համակ լսողութիւն լինելու եւ սրտում ճշմարտապէս Տիրոջ խօսքը սերմանելու խորհուրդը: Եւ այն է «լսելու ականջ» չունենալու պատճառը, այսինքն՝ խօսքը հոգեւորապէս չընկալելը եւ տրուելը յանդուգն վերլուծութեան: Այն է ոչ թէ հոգեւոր ապրումից ծնուած, այլ, մարդկօրէն տրամաբանելով, պատահմունքով յայտնուած խորհուրդներ ընդունելու պատճառը:

Ս. Յովհան Ոսկեբերանը, Սուրբ Գրքի ճշմարիտ ընթերցանութիւնը համեմատելով «ոսկեղէն քաղաք» մտնելու հետ, գրում է.

«Բազում դողութեամբ, յորժամ մտանելն լինիցիմք, երկիր պագցուք Թագաւորին, որ անդ է. քանզի անդէն վաղվադակի առաջին իսկ յայտնութիւնն կարող է զարմացուցանել զտեսողն: Փակեալ կան մեզ այժմ դրունք, իսկ յորժամ բաց տեսանիցենք զնոսա, այն իսկ է իւնդրականացն լու-

ցոյց տալով մեզ առաքինութիւն եւ բարեպաշտութիւն: Որպէսզի իւրաքանչիւր ոք, ըստ կարողութեան տեսնելով, նախանձի գայ նախատիպի հանդէպ: Զանգի սրա համար մարմին հագաւ, որպէսզի եւ մենք Նորա վարքին, ըստ մեր կարողութեան, նմանուողներ լինենք»:

«Մեծ երկիւղով, երբ մտնելու լինենք, երկրպագենք Թագաւորին, որ այնտեղ է, քանզի այնտեղից առաջին իսկ յայտնութիւնը կարող է զարմացնել տեսնողին. փակուած են այժմ դռները մեզ համար, իսկ երբ բաց տեսնենք դրանք (որ փնտրող-

ծումն, ապա տեսանիցենք ի ներքու բազում լուսաւորութիւն» [Յովհան Ոսկեբերան, Մեկն. Մատթ., էջ 16]:

Աստուածաշնչի խօսքերում Աստուածութեան ներկայութիւնը զգալ հնարաւոր է միայն սեփական մարդկային մտաքննութիւններից եւ երկրային տպաւորութիւնների յիշումից զերծ լինելով եւ ընթերցանութիւնը խորհրդաւոր իրողութիւն համարելով.

«Մի՛ այսուիտեւ ամբոխի եւ խռովութեամբ մտանիցենք, այլ խորհրդական լուսութեամբ: Չի թէ ի թառերսն, յորժամ բազում լուսութիւն ունիցին, ապա ընթեռնուն հրովարտակք թագաւորաց, որչափ եւս առաւել յայսն քաղաքի պարտիցէ ամենեցուն ցածնուլ եւ յոտն կալ ոգուլք եւ լսելիօք» [նոյն. էջ 17]:

Երբի նպատակն է, պիտի տեսնենք ներսում մեծ լուսաւորութիւն»:

«Այսուիտեւ ամբոխով եւ խռովութեամբ չմտնենք, այլ խորհրդական լուսութեամբ, քանզի եթէ թատրոններում այն ժամանակ են կարդում թագաւորների հրովարտակները, երբ մեծ լուսութիւն է տիրում, ապա որչափ առաւել այս քաղաքում պէտք է ամենքին խոնարհուել եւ ուշադիր լինել հոգով եւ լսելիքով»:

«Ամբոխ եւ խռովութիւն» ասելով՝ Ոսկեբերանն ակնարկում է մտքերի խռովութիւնն ու յիշողութիւնների անտիրապետելի գրոհը, որով սովորաբար պարուրուած է մարդը անզամ Սուրբ Գիրք ընթերցելիս, եւ որն իսկ է պատճառը խօսքերի շուտ մոռացութեան: Այսպիսի ընթերցանութեամբ անպատուում է Գրքի եութիւնը: Եկեղեցին, այս պատճառով, ժամասացութեան եւ Պատարագի ժամանակ Աւետարանի ընթերցումից առաջ հաստատել է այնպիսի ծիսական միջոցներ, որոնցով արտայայտուած է Աստուծոյ խօսքի հանդէպ անհրաժեշտ ականածական վերաբերմունքը: Նախքան քահանայի ընթերցելը հնչում են յատուկ կոչեր, որոնք, հաւաքելով հոգու եւ մտքի զօրութիւնները, կանգնեցնում են անձը Աստուծոյ առջեւ եւ մղում խորհրդական երկիւղով ունկնդրելու Նորա խօսքը: Սակայն ոչ միայն եկեղեցում, այլեւ ցանկացած տեղ Աստուածաշունչն ընթերցելիս հայրերը խրատում են ունենալ այս վերաբերմունքը. ոչ թէ արտաքին ծիսական նմանութեամբ, այլ՝ «Ներքին մարդու» խորհրդագագացութեամբ, լրջամիտ ուշիմութեամբ եւ «երկիւղածութեամբ» կանգնելով Աստուծոյ առաջ եւ աներկփոտ հաւատքով ընդունելով սրտի հողում Նորա խօսքերի սերմնացանութիւնը: Այսպիսի ընթերցանութիւնն ամէն անգամ ապրում է որպէս կարեւոր հոգեւոր իրադարձութիւն՝ ճշմարտութեան ճանաչումով եւ օրհնութեամբ աւլեցուն:

«Եւ եթէ այսպէս զանձինս յարդարեացուք, եւ շնորհք չոգույն բազում ճշմարտութեամբ առաջնորդեցնեն մեզ. եւ անդր իսկ յաթոռն արքունական հասանկիցնը. եւ ամենայնի որ անդ բարութիւնք են, հասանկիւք շնորհօքն եւ մարդասիրութեամբ Տեսնն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի» [Առյն. էջ 17]:

Հոգեւոր ընթերցանութիւնը Աստուծոյ շնորհի մէջ մնալու անեւագործօն միջոցն է: Աստուածաշնչի խօսքը ոչ թէ տեղեկատուութիւն է հոգեւոր իրականութեան մասին, այլ՝ անմիջական հաղորդիչ՝ իմանալի լոյսի աղբիւրի հետ:

«Լոյս եւն Գիրք Սուրբ յԱստուծոյ մեզ պարգեւեալ եւ լուսափայլեն ի միտս մեր եւ լուսաւորեն ի նշանակաց յիմանալիս նախ» [Լուծն. Դիմնկիւրսի, 12ա]:

Հաղորդուելով Աստուածաշնչի խօսքին՝ միտքն ամեն անգամ «վերալիցքաւորում» է հոգեւոր իրականութեան լոյսով, որով յարթահարում է զգայական եւ նիւթեղէն հակումների անբան ձգողութիւնը. եւ հոգին այլեւս չի կարօտում երկրային անցաւոր եւ ապականելի հեշտութիւնները՝ իր սնունդը ստանալով երկնային աղբիւրից:

Երբեմն, Սուրբ Հոգու ազդումով, միտքը կտրում է Գրքից եւ տրում է կարգացած խօսքի կամ պատուիրանի շուրջ հոգեւոր խորհրդածութեան: Եւ հոգու տեսական կարողութիւնը յայտնում է հոգեւոր ճանաչումից ծնուած գմայլանքի մէջ: Ամբողջ անձով ճաշակելով Աստուծոյ խօսքի կենարար ներգործութիւնը՝ հաաստացեալը մտադիրութեամբ ձգտում է միշտ «խորհել ի սեր պատուիրանաց» Աստուծոյ, եւ ժամանակի ընթացքում պատուիրանների եութիւնը սերտաճում է մարդու իմացական գորութեան հետ՝ դառնալով նրա սեփական կենսիմաստութիւնը: Ինչպէս նշում է երանելի Եւագրը, այս ամէն իրականանում է երկնային գորութիւնների (հրեշտակների) մաքրողական մասնակցութեամբ.

«Մտորդողով պատուիրանացն Աստուծոյ սուրբ գորութիւնքն մարդնն զմեզ յամենայն աղտե-

«Եւ եթէ այսպէս անձերս պատրաստենք, հոգու շնորհները բազում ճշմարտութեամբ կառաջնորդեն մեզ, եւ այնտեղ արքունական աթոռին կհասնենք: Եւ այնտեղի բոլոր բարիքներին հասնում ենք մեր Տէր Յիսուս Բրիստոսի շնորհներով եւ մարդասիրութեամբ»:

«Լոյս եւն Սուրբ Գրքերը՝ Աստուծոց մեզ պարգեւտած, եւ լուսափայլում են մեր մտքերում ու լուսաւորում՝ գրուածքների միջոցով հոգեղէնը տեսնելու»:

«Աստուծոյ պատուիրանների խորհրդով սուրբ գորութիւնները մաքրում են մեզ բոլոր աղտեղու-

ղութիւնէ յանախտութիւն. եւ ի խորհուրդս բնութեան եւ ի բանս աստուածային ամեն զմեզ ի կատարեալ իմաստութիւն» [Եւագր Դննուացի, էջ 201]:

Ճշմարիտ հոգեւոր ընթերցանութիւնը միշտ էլ կենդանի հաղորդութիւն է երկնային, անտեսանելի իրականութեան հետ: Եւ այս հաղորդութեան ծնունդն է մտքի ներքին կրթման ծարաւը. ոչ թէ գիտելիքի կուտակման մարմացով, այլ՝ գերիմացական ճանաչողութեանը հպուելու եւ աստուածային խորհուրդների անհասութեանը հասու լիսելու սիրատու ձգտմամբ.

«Որպէս արքեալ որչափ ընպէ, ես առաւել ծարաւէ, նոյնպէս եւ որ յառ ի յԱստուածաշունչ Գրք միտս, խորհի եւ խոկայ, որչափ ուսանի, ես առաւել ցանկայ այլ ես ուսանել, զի գիտէ, թէ ոչ գտանէ զլրումն գիտութեան Գրք Սրբոց, եւ այն ցանկութիւն մտացն ջեռեալ որպէս ցաւ լինի յոգաշան, զի ի ձեռն սակաւ հաստողութեան ճանաչէ զանբաւ մնացումսն, եւ ցանկութեամբ այնն գիտութեան որպէս ցաւօք վարակի, այլ ցաւքն այն եւ հոգքն հորդեն զառողջութեան գիտս» [Գրիգոր Նարեկացի, Մեկն. Երգոց երգոյն, էջ 321]:

Առանց աստուածային խօսքով իմաստնանալու, անհնար է Տիրոջ կամքին համապատասխանող կեանքով ապրել: Պատուիրանները սոսկ մտապահումով չեն կարող ճշմարտապէս իրագործուել, այլ՝ խորապէս դաջուելով մտքում եւ սրտում, շնորհի ազդեցութեամբ հոգեհարազատ եւ միշտ ցանկալի դառնալով անձի համար: Ով չի զլաւում «տեսական իմաստութիւն» ձեռք բերել հոգեւոր ընթերցանութեամբ, չի ծուլանայ նաեւ իր գործնական կեանքում օր ըստ օրէ յառաջանալ՝ իր հաւատքը կենդանի պահելով արդարութեան գործերով:

Այս ճշմարտութեան ակնառու վկայութիւնն են բոլոր Աստուծոյ սուրբերը.

«Զսուս կատարելապէս ընթերցեալ սուրբ հարքն, այսինքն՝

թիւններից ի մաքրութիւն, եւ բնութեան խորհուրդներով եւ աստուածային խօսքերով բերում են մեզ կատարեալ իմաստութեան»:

«Ինչպէս որ հարքածը որքան ընպում է, այնքան առաւել է ծարաւում, նոյնպէս եւ նա, ով Աստուածաշունչ Գրք խորհուրդների շուրջ խորհում է եւ խոկում, որքան ուսանում է՝ այնքան առաւել է ցանկանում ուսանել, քանզի գիտի, որ չի հասնի Սուրբ Գրք գիտութեան լրմանը, եւ մտքի այդ ցանկութիւնը այրելով լինում է ինչպէս հոգեմաշ ցաւ, քանզի սակաւ հաստողութեան միջոցով ճանաչում է մնացած անբաւելին եւ այդ գիտութեան ցանկութեամբ վարակում ինչպէս ցաւով: Մակայն այդ ցաւերն ու հոգեւոր աստողութեան պատճառ են լինում»:

«Սուրբ հայրերը, կատարելապէս ընթերցելով Սուրբ Գիրքը, այ-

գԳիրս Սուրբս, ապա այնուհետև բանիւք եւ գործուք իրեանց նմանող լինէին յօժարութեամբ սկզբնատախին իրեանց Աստուծոյ: Եւ ի վերայ աստուածային այն հիման՝ բարուք շինուածովն, այսինքն՝ ընտրեալ առաքինութեամբ շինեալ լինէին, որոյ գլուխ անկանէ Ինքն Բրիստոս» [Վարանց վարք, էջ 7]:

Ծանօթանալով սուրբ հայրերի վարքերին եւ գրուածքներին՝ առաւել խորն է բացայայտում Աստուածաշնչի խօսքն ու Աստուծոյ կամքն իրագործելու խորհուրդը: Այս պատճառով հոգեւոր կեանքում Աստուածաշնչից բացի խիստ կարեւոր է նաեւ Եկեղեցու հայրերի վարքերի եւ նրանց գրուածքների ընթերցումը: Ս. հայրերի գրաւոր վկայութիւնների միջոցով մեզ է փոխանցուած Աւետարանի խօսքը կեանքով իրագործելու օրինակը՝ բոլոր հանգամանքների ամբողջականութեամբ: Սուրբ Հոգու առաջնորդութիւնն ու աննահանջ օգնականութիւնն ունենալով պատուիրանապահութեան մէջ՝ Նոյն առաջնորդութեամբ եւ յանձն են աճել նրանք բանաւոր եւ գրաւոր ուսուցանութեամբ մերձաւորներին փոխանցել իրենց փորձառութիւնը: Ցաւօք այսօր քչերն են գիտակցում Աստուածաշնչի կողքին Եկեղեցու վարդապետների գրաւոր ժառանգութեան նշանակութիւնը, այն, ինչն ի սկզբանէ նկատուել է որպէս հոգեւոր կեանքի կենդանի գործօն.

«Ընկալաւ Մովսէս տասնաբանեան օրէնս ի Հոգւոյն... նմին վկայ եւ մարգարէքս գրեցին եւ գնոյն դիւրապատում արարին: Նովին Հոգւով գնոյն եւ առաքեալքն գրեցին եւ ես առաւել յայտնագոյնս ծանուցին: Նովին Հոգւով գնոյն վարդապետքն թարգմանեցին եւ մի ըստ միոջէ դիւրապար ես արարին» [Յովիան Մանդակունի, Ճառք, էջ 7]:

Այսպէս, վարդապետներն աստուածային նախախնամութեամբ հանդիսացել են Սուրբ Գիրքը թարգմանող, այսինքն՝ մեկնաբանող եւ դժուարընկալ խորհուրդները բացայայտող անձինք՝ Նոյն Սուրբ Հոգով առաջնորդուած:

նուիտեւ իրենց խօսքերով եւ գործերով յօժարութեամբ նմանում էին իրենց սկզբնատախին՝ Աստուծուն: Եւ կերտում էին աստուածային այդ հիմքի վրայ բարուք շինութեամբ, այսինքն՝ ընտիր առաքինութեամբ, որի գլուխն է Ինքը՝ Բրիստոս»:

«Մովսէսն ընդունեց տասնաբանեան օրէնքը Հոգուց... նրան վկայ մարգարէները գրեցին՝ դիրացնելով դրանք: Նոյն Հոգով եւ առաքեալները գրեցին եւ առաւել յայտնապէս ճանաչեցորին: Նոյն Հոգով նոյն բանը վարդապետները թարգմանեցին եւ մէկը միւսից դիրընկալելի դարձրեցին»:

«Վասն այտորիկ [Աստուած] ետ գնարգարէս եւ զառաքեալս եւ զհայրապետս եւ զվարդապետս ուսուցիչս, զի տեղեակ եւ հմուտ արասցեն զմեզ բարի կամացն Աստուծոյ» [Գրիգոր Լուսաւորիչ, Յաճախապատում, էջ ԺԲ]:

Աստուածաշնչի խօսքը բազմաշերտ է. բազում խորհուրդներ հասնելի են միայն որոշակի հոգեւոր հասունութիւն ունեցող անձանց եւ շատերի կողմից կարող են սխալ ընկալուել: Այս առումով մեծ է Ս. հայրերի մեկնողական գրականութեան նշանակութիւնը, որի միջոցով ճշտում է հաւատացեալի ընկալումը եւ զերծ մնում ինքնամիտ մտալանգումներից: Աստուածային նախախնամութեամբ Եկեղեցու վարդապետները Սուրբ Գիրքը մեկնելով՝ հաւատացեալի միտքն ապահովում են ամենահասանելի եւ գործնական ճանաչողութեամբ.

«Ո՛չ կարի խորութեամբ գնահանալիսն ծածկեալ եւ ո՛չ կարի յայտնութեամբ դիւրապար գիտորդան Աստուծոյ առնելով, այլ միջակ ուսմամբ տալ զգիտութիւն Գրոց, զի մի՛ դիւրընկալութեամբն արհամարհեսցի իբրեւ զգիտագիտ իրս, եւ մի՛ անխնայութեամբն անյուսասցի գիտ ի յուսանելն կամեցողաց. այլ սակաւ ջանի ի յիշատակարան արտից ժողովել զբանս Գրոց» [Գրիգոր Նարեկացի, Մեկն. Երգոց երգոյն, էջ 325–326]:

«Այս պատճառով Աստուած տուեց մարգարէներ, առաքեալներ, հայրապետներ եւ վարդապետներ՝ որպէս ուսուցիչներ, որպէսզի տեղեակ եւ հմուտ դարձնեն մեզ Աստուծոյ բարի կամքին»:

«Ո՛չ խիստ խորութեամբ թաքցնելով անհմանալի բաները եւ ո՛չ էլ չափազանց պարզաբանութեամբ Աստուծոյ խորհուրդները դիւրապար դարձնելով: Այլ միջակ ուսմամբ տալով Գրոց իմացութիւնը, որպէսզի ո՛չ դիւրընկալութեամբ արհամարհուի, ինչպէս դիւրագիտ իրը, եւ ո՛չ էլ ուսանել կամեցողներն անխնայութեան [պատճառով] կորցնեն ճանաչելու յոյսը, այլ սակաւ ջանքով ժողովեն Սուրբ Գրոց խօսքերը արտի յիշատակարանում»:

Խիստ կարեւոր է Եկեղեցու հայրերի գրականութիւնը Սուրբ Գրքի խօսքերի սխալ եւ շեղ ընկալումից խուսափելու եւ միակողմանիութեամբ տառապող վարդապետութիւն յօրինաբանելուց զերծ մնալու խնդրում:

«Զանիցս մոլորեցան ի վարս եւ ի վարդապետութեան՝ կուրաբար հետեւելով Ս. Գրոց այսինչ պատգամին կամ պատգամներուն եւ ականջ չդնելով ուրիշ պատգամներու, որ կմեկնեն կամ կամոքեն առաջինները: ... Հերետիկոսութեանց շատը ծագած է՝ այսպէս ճշմարտութեան մի մասը միայն նկատելով» [Մեկն. չորից Աւետարանաց, էջ 40]:

Ակնյայտ է, որ «ճշմարտութեան մի մասը միայն նկատելու» և այն բացարձակացնելու սխալանքից խուսափել հնարաւոր է միայն Սուրբ Հոգու օգնականութեամբ: Սուրբ Գրքի խորհուրդները բացում են շնորհով, որի առատութիւնը ուղիղ համեմատական է սրբակենցաղութեանը: Այդ պատճառով Եկեղեցին որդեգրել է միայն սրբութեամբ և առաքինի վարքով վկայուած անձանց վարդապետութիւնը:

Այսօր երբ, ինչպէս երբեք, երկիրը հեղեղուած է բազմաբնոյթ հերձուածողութիւններով, անհնար է գերծ մնալ ապականող ազդեցութիւններից, եթէ խոհեմաբար և խոնարհաբար չդառնանք մեր սուրբ հայրերին և վարդապետներին և նրանց հետ չուանք Սուրբ Գիրքն ու հոգեւոր ճշմարտութիւնները: Միայն սերտելով Եկեղեցու հայրերով մեզ ասանդուած աստուածապաշտութեան այբուբենը՝ մենք կարող ենք խուսափել նենգափոխ աղաւաղումներից և հայրերի իմաստութեամբ շրջանցել «զպատրող և զհաւանական բանս հերձուածողաց, զոր զարդարեն արտաքոյ վկայութեամբ Սուրբ Գրոց, և ի ներքոյ խառնեալ են պղծութիւն հերձուածոյն իւրեանց, որպէս ոք զմահացու դեղն խառնեն ընդ քաղցրութիւն մեղուի» [Գրիգոր Տաթեւացի, Ամառան հատոր, էջ 403]:

Եկեղեցին իր գոյութեան առաջին օրերից ենթարկուել է հաւատքի մաքրութիւնը ապականել փորձող չարահնար յարձակումների: Ռեռես Պօղոս առաքեալը ամենայն լրջութեամբ զգուշացնում էր նորաստեղծ Եկեղեցու երեցներին.

«Զգո՛յ՛ջ կացեք ձեր անձերի և ողջ հօտի վրայ, որում Սուրբ Հոգին ձեզ տեսուչներ կարգեց՝ հովուելու Տիրոջ ժողովրդին, որին փրկեց իր արեամբ: Զանգի ես գիտեմ, որ իմ մեկնելուց յետոյ ձեր մէջ կգան յափշտակող գայլեր, որոնք չեն խնայի հօտին: Եւ ձեզանից կելնեն այրեր, որոնք կխօսեն թիւր բաներ՝ աշակերտներին իրենց ետեւից քաշելու համար: Ուստի արթո՛ւն եղէք և յիշէ՛ք, որ երեք տարի, զիշեր-ցերեկ, անդադար արտասուքներով խրատել եմ իւրաքանչիւրիդ առանձին-առանձին» [Գործք Ի 28-31]:

Այս զգուշացումը և իւրաքանչիւրին արտասուքով խրատած լիւնելու յիշեցումը վկայում է այն մասին, որ ճշմարտութեան ճանապարհից չշեղուելը խիստ կապուած է կրօնական փորձառութեան և հայրական կենդանի աւանդի հետ, որից զօրկ և հեռու մնալը կարող է ճակատագրական լինել հոգեւոր ճանապարհորդի համար: Եկեղեցու հայրերը, այս բանը խորապէս գիտակցելով, մեծ զգուշութեամբ խու-

սափում էին ինքնամիտ մօտեցումից Սուրբ Գրքի խորհուրդներին: Նրանք մեծ հետեւողականութեամբ ձգտում էին հաւատարիմ մնալ աւանդուող ճանաչողութեանը և իրենց նախորդողների աստուածապաշտական փորձառութեան իւրացումով խուսափել ամեն մի շեղումից: Այսպէս, դարերի ընթացքում աւանդաբար կերտուեց և հաստատուեց Եկեղեցու աստուածապաշտական իմաստուն համակարգը, որի մէջ ապաստանող անձը առաւելագոյնս գերծ է մնում հոգեկործան վտանգներից:

Ներկայումս բազմաթիւ կրօնական համայնքներ, ներքին խզում ունենալով Առաքելական Եկեղեցու հետ, նորովի ստեղծում են իմացական և գործնական համակարգեր՝ մէկը միւսից անկատար... Զանգի այն, ինչ տրուել է առաջին դարերում որպէս աստուածաբանական և աստուածապաշտական հիմք՝ սկզբունքօրէն անգերազանցելի է, և այն շրջանցողի համար մեծ է վտանգաւոր շեղումների հնարաւորութիւնը: Որքա՛ն թերի է ու խղճուկ սոսկ անհատական փորձը՝ կըտրուած ս. հայրերի խրատական առաջնորդութիւնից: Որքա՛ն հակասական են ու իրարամերձ ինքնամիտ մեկնութիւններով Աստուածաշունչը քարոզողների խօսքերը, որոնք, վստահելով սեփական մտքի կարողութիւններին, չունենալով ուղղադաս աստուածապաշտութեանը յատուկ ճգնաւորական զսպուածութիւն, արհամարհելով ս. վարդապետների մեկնութիւններն ու խրատները, իրականում նպաստում են Եկեղեցու և ազգի բաժանութեանը՝ ո՛չ իսկական աստուածանաչողութիւն, ո՛չ ճշմարիտ դասաւարտութիւն, ո՛չ էլ առողջ աստուածապաշտութեան օրինակ ներկայացնելով:

Այսօրինակ ազդեցութիւններից խուսափելու համար անհրաժեշտ է յաղթահարել այն խզումը, որ այժմ կայ մարտնչող և յաղթանակած եկեղեցիների միջեւ, այսինքն՝ գիտակցել և ընդունել այն ճշմարտութիւնը, որ նախկին ս. վարդապետները «յետ գնալոյ ի մենք առ համայնից Բաղձալին, տակալին ո՛չ դադարին ի լուսաւորելոյ զբնակիչս երկրի ուսմամբ և վարդապետութեամբ իւրեանց» [Հարանց վարք, էջ 3]: Ինչպէս գրում է ս. Ներսէս Լամբրոնացին, «Լոքա ամենեքեան կենդանի են ի մէջ մեր գրեցելովք վարդապետութեամբքն» [Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկն. Պատարագի, էջ 66]:

Եկեղեցին, մի մարմին լինելով, անհրաժեշտաբար պահանջում է ճանաչողական և գործնական միաբանութիւն: Ծճմարիտ հոգեւոր միաբանութիւնն ընդգրկում է ոչ միայն ներկան, այլեւ՝ անցեալն ու

ապագան: Երբ բացակայում է միաբանութիւնը անցեալի վարդապետների հետ (Նրանց ասանդի ժառանգութեամբ), անհնար է, որ առողջ միաբանութիւն լինի ե՛ւ ներկայում: Առանց շարունակելի ասանդասիրութեան, անխուսափելի են նորանոր բաժանութիւնները, որոնց պատճառով խիստ վտանգում է Եկեղեցու ապագան:

Հոգեւոր միաբանութիւնը սկսում է հաւատքի միասնական դաւանութեամբ: Եւ այս առումով անգերագանցելի է սուրբ ասանդութեան դերը Եկեղեցու կեանքում: Ժամերգութեան տեքստում ամէն օր ասում է. «Եւ ես միաբան վասն ճշմարիտ եւ սուրբ հաւատոյս մերոյ զՏէր աղաչեսցուք», որիս ի պատասխան վերաձայնում է. «Տէր, ողորմեա՛»: Մեծ է «ճշմարիտ եւ սուրբ» հաւատքի միաբան դաւանութեան կարեւորութիւնը: Միաբանում ս. հայրերի եւ միմեանց հետ նոյն եւ միակ ճշմարտութեամբ՝ առաւել կենդանի ու խորն է դառնում մեր հոգեւոր ճանաչողութիւնը եւ օգնում ճշմարիտ քայլերով քայլել Աստուծոյ առջեւ: Դաւանութեան խոստովանութիւնը, ըստ Եկեղեցու հայրերի, հոգեւոր կեանքի հիմքերը դնելու առաջին պայմանն է: Ըստ սահմանուած կարգի՝ հաւատքի դաւանութեան հիմնական կողմերն անհրաժեշտ է սերտել եւ ընդունել դեռեւս Մկրտութիւնից առաջ: Մակայն Եկեղեցու կրօնատէր գաւակների համար դաւանական կրթումը երբէք չի արտում:

Հաւատքի դաւանութեան նշանակութիւնը շեշտելու համար անդրադառնանք այս յօդուածի համար նախընտրուած բնաբանի հետեւեալ հատուածին.

«Եւ զդաւանութիւն հաւատոյ եւ զխոստովանութիւն ի սրտի եւ ի լեզուս ունել. ա՛յն է որպէս արեւ, որ ծագէ եւ սնուցանէ զբոյսն հոգեւոր» [Գրիգոր Տաթեւացի, Ամառան հատոր, էջ 110]:

Եթէ Աստուծոյ խօսքը հոգեւոր մշակութեան մէջ համեմատում է սերմի հետ, ապա դաւանութեան խոստովանութիւնը՝ արեւի լոյսի: Եւ ինչպէս որ արեւի լոյսը մշտապէս անհրաժեշտ է բոյսի աճի համար, այնպէս էլ հոգեւոր աճի համար՝ դաւանութեան մշտական սերտումն ու կրկնութիւնը «ի սրտի եւ ի լեզուս»: Այս պատճառով, զրելով սուրբ ընթերցանութեան մասին որպէս «տեսական աշխատութեան», անհրաժեշտ համարեցինք ընդարձակ խօսքով շարադրել նաեւ Եկեղեցու ուսմունքը ճշմարիտ դաւանութեան մասին: Պատահական չէ, որ ժամերգութեան եւ պատարագի ընթացքում Աւետարանի ընթերցումից

անմիջապէս յետոյ ասում է «Հաւատոյ հանգանակը»: Այն տրուել է մեզ որպէս ամուր վահան ընդդէմ հերձուածողութեան, բայց նաեւ՝ որպէս ամէն քրիստոնեայի մշտական ուղեցոյց եւ ճշգրտող գործօն: Դաւանութեան բանաձեւերը, որոնցում զետեղուած է մեր հաւատքի բովանդակութիւնը, բացարձակ հաւատարմութեամբ հիմնուած են ս. Աւետարանի խօսքերի վրայ՝ ըստ Առաքեալի այն վկայութեան, որ իր անտաժ վարդապետութիւնն ընդունելն ու նոյնութեամբ պահելը փրկութեան առհաւատչեան է.

«Նրանով կապրէք, եթէ պահէք այն խօսքերը, որ ավետարանեցի ձեզ, այլապէս զուր հաւատացած կլինէք» [Ա Կոր. ԺԵ 2]:

Հաւատքի դաւանութիւնը «պահելու» խնդիրը ողջ Եկեղեցու, նրա հայրերի ու վարդապետների սրբազան գործն է եղել: Աստուածային նախախնամութեամբ՝ առաքեալներով մատուցուած քրիստոնեական վարդապետութիւնն իր կենդանի պահպանութիւնը գտաւ Եկեղեցու կեանքում աստուածաբան վարդապետների շնորհիւ: Նրանց տուած դաւանական ձեւակերպումների նշանակութիւնը, յիշափ, նրանում է, որ «զուր հաւատացած» չլինենք... Այդ ձեւակերպումներն իրենց նախահիմքերն ունեն Աստուածաշնչում եւ նրանով են հաստատուած.

«Մտացի՛ր դու զհաւատս ուսմամբ եւ պատմութեամբ եւ պահեա՛ դու միայն զայն հաւատս, որ ի սուրբ Եկեղեցոյ աստ վարդապետեալ, որ յամենայն Գրոց Սրբոց հաստատեալ է» [Կիրեղ Երուսաղէմացի, Կոչումն. զլ. Ե]:

«Մտացի՛ր դու հաւատքը ուսմամբ եւ պատմութեամբ եւ պահի՛ր դու միայն այն հաւատքը, որը սուրբ Եկեղեցուց այստեղ վարդապետուեց, այն, որ հաստատուած է ողջ Աստուածաշնչով»:

Ս. հայրերի խմբագրած դաւանական խօսքի յստակութիւնը հետեանքն է ոչ միայն Սուրբ Գրքի խորը իմացութեան, այլեւ՝ պատուիրանապահութեամբ եւ սրտի մաքրութեամբ ստացած աստուածճանաչողութեան: Դաւանական բանաձեւերի հաւատարիմ պահպանութիւնը անապական է պահում հաւատացեալի միտքը եւ պահպանում վտանգաւոր շեղումներից:

«Մի՛ յանելցուս ի նոսա եւ մի պակասեցուցես. եւ փութացուք ասացելոց աստուածաբանութեանցըն պահպանութեամբքն պարծիլ պահպանել մեք. ա՛յն է, որ աստուածաբանութիւն զմեզ պահպանէ...»

«Մի՛ անելացրու նրանց մէջ եւ մի պակասեցրու: Եւ փութանք պահպանուել աստուածաբանութեան խօսքի պահպանութեամբ: Այն է, որ աստուածաբանութիւնը պահպանում

յորժամ զնոսս անշիրթ պահեմք, ջյաւելումք, չպակասեցնեմք, յայնժամ առ ի նոցունց պահպանեալ լինինք» [Լուծմ. Դիոնիսիոսի, 84ա]:

Առաքելները երբէք չէին յոգնում կրկնել եւ յիշեցնել հաւատքի բովանդակութիւնը, որով մարդու սիրտը յայտնապէս կապւում է Աստուածութեան հետ: Այդ յիշեցումները, մշտապէս ընթերցուելով, սթափեցնում են հաւատացեալի միտքը եւ բացառում «պարականոն» մտաբանութիւններն ու ճշմարիտ վարդապետութեան աղճատումը: Առանց դաւանական յստակ խոստովանութեան, միտքը երբեք ու մնում եւ ենթակայ՝ անսպասելի թիր կարծիքների, որոնցով նսեմաւում է ողջ աստուածաշտութիւնը:

«Որ զհասար ճշմարիտս խոստովանութեանն ոչ կարէ իմանալ, նա եւ ոչ զվարս ինչ արժանաւորս ըստ հաճոյիցն Աստուծոյ կարէ ստանալ» [Աթանաս Արեքսանդրացի, էջ 239]:

«Կարգ հոգեւոր է գիտութիւն Սուրբ Երրորդութեանն, եւ պակաս է ի գիտութենէ եւ իջանէ որք ի չար կանաց եւ ի սուտ եւ ի սուտերական գիտութենէ շինեն աշտարակ. պատահի նոցա տգիտութիւն եւ աներունն, որպէս շինողացն աշտարակին» [Եւագր Պոնտացի, էջ 184]:

Գրեթէ բոլոր վարդապետներն իրենց խրատական գործերում նախ եւ առաջ յորդորում են վերստին ու վերստին հաստատուել եւ ճշգրտուել հաւատքում դաւանութեան մշտական սերտմամբ:

«Դասանութիւն հասարտոյն ճշմարտութեան... է հիմն եւ արմատ ամենայն բարեաց: Բանգի եւ Տէրն զայն եղ հիմն Եկեղեցոյ ասելով առ նախնի դասանողն Պետրոս, թէ՛ դու թո խոստովանութեանդ եւ իբրեւ զվեմ հասարտուն եւ անշարժ» [Գրիգոր Նարեկացի, Խորատ, էջ 485]:

է մեզ... երբ նրանք անշիրթ ենք պահում. չենք անկացնում, չենք պակասեցնում, այնժամ նրանց կողմից պահպանուած ենք լինում»:

«Ով ճշմարիտ խոստովանութեան հաւատքը չի կարողանում իմանալ, նա նաեւ արժանատր վաքք ըստ Աստուծոյ կամքի չի կարող ստանալ»:

«Նոգեւոր կարգը Երրորդութեան իմացութիւնն է, եւ ովքեր չար կամքից, սուտ եւ ստուերական գիտութիւնից աշտարակ են շինում, հեռանում են քրիստոնէութիւնից եւ ցած իջնում: Եւ նրանց վրայ է հասնում տգիտութիւնն ու աներումը, ինչպէս աշտարակը շինողներին»:

«Ճշմարտութեան հաւատքի դաւանութիւնը հիմքն ու արմատն է ամենայն բարեաց: Բանգի եւ Տէրը այն դրեց որպէս Եկեղեցու հիմք ասելով նախնի դաւանող Պետրոսին, թէ՛ դու թո խոստովանութեամբ իբրեւ վեմ հասարտուն եւ անշարժ ես»:

Եկեղեցու հայրերը թողել են ընդարձակ դաւանական գրականութիւն, որի նշանակութիւնն այսօր անգնահատելի է: Այդ գրականութեան ուսումնասիրութիւնը ճշգրտում եւ վերահաստատում է հաւատքի անթծութիւնը: Աստուածճանաչողութիւնից բխած դաւանական խօսքը հոգեղէն ամրութիւն է մարդկային մտքի այլալուրսութեան դէմ: Դաւանական սկզբունքների ուսումնառութիւնն ու խոկումը նրանց շուրջ յանգեցնում է մտքի յստակութեան եւ հանդարտութեան: Հոգեւոր իրականութիւնը ճշմարտապէս մատուցող աստուածաբանական խօսքը յղկում է մտքի շարժումները եւ մաքրում այն անիմաստ եւ անկարեւոր յիշողութիւններից՝ պահելով նրան Աստուծոյ պարզ եւ մշտական «յիշման» մէջ: Այդ յիշման մէջ հարատեւելով՝ միտքը հարդոր է դառնում նոյն ակունքին, որտեղից բխեցուել է հոգեւոր ուսմունքը: Բարձր հայեցողութիւնից ծնուած սուրբերի դաւանական խօսքերը միտքն ուղղում են դէպի հայեցողական բարձունքը՝ կտրելով նրան երկրահակ տպաւորութիւններից եւ անձնակենտրոն խորհուրդներից: Այս ամէնն օգնում է մնալ «ուղղափառութեան» շարունակ եւ յստակ տեսութեամբ խուսափել ամէն տիպի սայթաքումից:

«Ուղղափառութիւն՝ ճշմարիտ եւ կատարեալ ունի զհասարտոյն զորոյս եւ պայծառ տեսանէ» [Գրիգոր Տաթեւացի, Ամասան հասարտ, էջ 73]:

«Չհաստատեալն ի ճշմարիտ հասարտն ոչ ինչ կարէ յարթել» [Մովսէս Ջուղայեցի, Յարազու հասարտ, 51ա]:

«Ուղղափառութիւնը ճշմարիտ եւ կատարեալ հաւատքի լոյս ունի եւ պայծառ է տեսնում»:

«Ճշմարիտ հաւատքի մէջ հաստատուածին ոչինչ յարթել չի կարող»:

Ուղղափառութիւնն անհնար է պահել առանց աստուածայայտ դաւանական սկզբունքների հարատեւ խոստովանութեան, որով միտքն ու հոգին հաստատուած են մնում շնորհի անխափան ներգործութեան մէջ: Դաւանութեան խօսքը սասանում է մարդկային մտաբանութեան սահմանափակ հիմքերը եւ, ազատելով այն կոպիտ եւ ինքնաբաւ ինքնագործութիւնից, արժանացնում է Սուրբ Հոգուն հարդոր լինելու երանութեանը, որի լոյսով ճանաչում է անճանաչելին եւ խոստովանում անճանոթին: Հաւատքի ամէնօրեայ խոստովանութիւնը սթափ եւ պարտաւորուած է պահում միտքը՝ պատուիրանապահ վարքով ընթանալու կեանքում:

Ամեն անհատի համար, դարեր առաջ հաստատուած դասանական սկզբունքները ճանաչում են Լորդլի՝ ամեն անգամ ցնցելով հոգին, նրա զօրութիւններն ու ունակութիւնները ուղղելով դէպի Աստածութեան «գերագոյն եւ անիմացական եւ անճանելի անսահմանութիւնը» [Դիոնիսիոս, 4ա]: Որքանով անբիծ եւ անայլայլ է մարդն իր հաւատամքում, այնքանով առատ է շնորհի ներգործութիւնը, որով ծանուցում է աստուածաբանական սկզբունքների եութիւնը, եւ որի օգնականութեամբ զօրանալով, մարդն առաւել կամեցող է կարող է դառնում աստուծահաճոյ գործերի:

Քչերն են կեանքի օրօք արժանացել Սուրբ Երրորդութեան լոյսի հայեցողութեանը, սակայն գրեթէ բոլոր ուղղադաւան հոգիները մասամբ ըմբռնիւն են այն՝ ամէնօրեայ ժամասացութեան մէջ հաւատարմօրէն կրկնելով «Հաւատոյ հանգանակը»: Թող ամեն ոք տեսնի, թէ որպիսի ախորժութեամբ եւ սիրով է ծեսի ընթացքում ունկնդրում «Հաւատոյ հանգանակը» եւ ներքնապէս ձայնակցում նրան եւ ըստ այդմ կարող է ճանաչել իր հաւատքի կենդանութեան աստիճանը:

Ս. հայրերը դասնութիւնը դիտում են որպէս հաւատքի առաջին զօրութիւն: Այդ զօրութիւնը ուղղակիօրէն բխում է Քրիստոսի փրկագործութեամբ մեզ շնորհուած Երրորդութեան լոյսին ճշմարիտ խոստովանութեամբ հաղորդ լինելուց: Այդ զօրութեամբ է հոգին հաստատում Աստուածութեան խնամակալութեան ներքոյ՝ ճանաչելով իրեն Լորդ արարած եւ «Լորդ մարդ» [Կողոս. Գ 10]: Դասանական բանաձեւերով պարունակուած օրհնութիւնն անհաղորդ քի մնում այն ճշմարտապէս խոստովանողի հոգուն եւ մերձեցնում «շնորհական տեսութեան» բարձունքին.

«Գիտութիւն Հօր տաճար է Նորա փառացն. եւ որք մտանեն ի նա-խոստովանութեամբ, գտանեն զՆա: Եւ իմաստութիւն Որդոյ խորան է Նորա ծնելութեան. զի որ հայի ի նա դասնութեամբ, մերձեցուցանէ յինքն եւ ճանաչէ Հոգին Սուրբ՝ զտուհին բարեաց ի ճեռն ճշմարիտ հաւատոց, որ ցուցանէ զոյս Աստուածութեան. որ շնորհօք գտնողն լուսաւորէ» [Գրիգոր Լուսաւորիչ, Յաճախապատում, էջ 68Դ-68Ե]:

«Հօր ճանաչումը Նրա փառքի տաճարն է, եւ ույթեր մտնում են նրա մէջ խոստովանութեամբ, զըտնում են Նրան: Եւ Որդու իմաստութիւնը Նրա ծնելութեան խորանն է, քանզի ով հպում է Նրան դասնութեամբ, մերձեցնում է իրեն ճշմարիտ հաւատքի միջոցով եւ ճանաչում է Սուրբ Հոգուն՝ բարեաց տուհին, Ով ցոյց է տալիս Աստուածութեան լոյսը»:

Աստուած Ինքն է յայտնել իր «Երեք անձ եւ մի բնութիւն» լինելը եւ Ինքն է Տերը այս հաւատամքի, Ինքն է մղում մեզ հասկանալու այս անհասկանալի ճշմարտութիւնը եւ իր եութեան ճշմարիտ երկըրպագուն լինելու: Եւ որքան էլ անճանաչելի է Սուրբ Երրորդութեան խորհուրդը, զարմանալի հոգեհարազատութեամբ այն ընդունում է բազում սրտերում՝ անտեսանելի ներգործութեամբ ճշտելով Աստուածութեան վերաբերեալ մարդու խոկումը եւ օգնում «աննիւթապէս առ աննիւթ» մերձենալ:

Ամեն անգամ, երբ արտասանում է «Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի» շարահիւսութիւնը, Աստուծոյ «պատկերով եւ նմանութեամբ» ստեղծուած հոգին ապրում է իր եութեան խորքերում հնչող հարազատ եւ ծանօթ արձագանքը, որ գալիս է իր նախաստեղծ յիշողութիւնից.

«Մինչ չեւ եր արարեալ զմարդն, Աստուած եղ ի նմա ծանուկ յառաջգիտել զՈրդի եւ Հոգի Արարիչ ընդ Հօր. զի յորժամ լինիցի, հաւատով քարոզէ զճշմարտութիւն» [Լուծմ. Դիոնիսիոսի, 11բ]:

«Աստուած, մինչ մարդուն արարելը, դրեց նրա մէջ ծածկապէս յառաջգիտել Որդուն եւ Հոգուն Արարիչ Հօր հետ, որպէսզի երբ ժամանակը գայ, ճշմարտութիւնը հաւատով քարոզի»:

Ահա այս «յառաջգիտելով» է, որ, մարդկային մտաբանութեան համար անհասանելի Սուրբ Երրորդութեան ուսմունքը իր Տիրոջ ձայնը լսողին ներքին վստահութեամբ ճանաչելի է դառնում եւ մղում օրհնիւն կանչել խանդակաթ զուարթութեամբ. «Փա՛ռք Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ»: Այս «յառաջգիտելը», որ զետեղուած է մարդու հոգու խորքում, նրա բանական եութեան հիմքն է: Այն հաւատքով վերստին բացայայտում եւ շնորհով լուսափայլում է Երրորդութեան ճշմարիտ երկրպագունների սրտերում: Այսպէս, աստուածճանաչողութիւնը մարդ արարածի ինքնաճանաչումով՝ իր նախատիպի վերայայտնութեամբ է զուգորդում: Եւ, Աստուածորդու փրկագործութեամբ իր աստուածանմանութեան ևորոգութիւնը ստանալով միայն, մարդն ընդունակ է դառնում ընկալելու Սուրբ Երրորդութեան ուսմունքը:

Միայն Սուրբ Երրորդութեանը անկեղծօրէն հաւատացողը եւ այս ուսմունքը ազնուօրէն դասնողը գիտի, թէ որքան անփառունակ ու թերի է Աստուածութեան այլօրինակ խորհումը: Եւ միայն Երրորդութեան լոյսով ևորոգութիւն ապրողը, խորհելով Աստուծուն անմեղունակ եւ շնորհառատ խորհումով, կարող է տեսնել անսահման տարբե-

րութիւնը քրիստոնէական հաւատքի՝ բոլոր նախորդող եւ յաջորդած ուսմունքներից, ուր բացակայում է «համագոյ եւ անբաժանելի Սուրբ Երրորդութեան եւ մի Աստուածութեան» ճանաչումը:

Միայն Քրիստոսին յափտեաններից առաջ Հօրից անսկզբնապէս ծնուած եւ Հօրը հաւասարապատիւ Աստուած եւ Արարիչ ճանաչող կարող է արժանւոյն ընկալել Նրա մարմնացած «պատմական» անձը՝ տեսնելով Նրանում կատարեալ Մարդուն եւ Աստծուն՝ յափտեալ պէս միաւորուած, եւ մեր մարդկային բնութիւնը՝ Աստուածացած: Եւ այսպիսի խոստովանութեամբ իսկ, իրեն բնութենակից դարձած Աստուածութեան հետ ճշմարտապէս միաւորուելով, յայտնապէս ապրել սեփական անձի փրկաւտ Նորոգութիւնը եւ ասել սուրբ շարականագրի հետ.

«Միրտ իմ հաստատեցաւ ի Բեզ հաստով, Բրիստոս Աստուած. եւ բարձրացաւ յոյս իմ ի փառս Բո. որ յանձառելի ծոցոյ Հօր խնամարհեցար վասն մեր. եւ երեսնացար մարդ ճշմարտապէս» [Շարական, Աագ Օրհնութիւն, ԱԿ (Մ)]:

«Միրտն իմ հաւատով հաստատուեց ի Բեզ, Բրիստոս Աստուած, եւ բարձրացաւ յոյսն իմ դէպի Բո փառքը, որ Հօր անձառելի ծոցից խնամարհուեցիր մեզ համար եւ ճշմարտապէս մարդ երեսնացիր»:

Միայն նա, ով աներկմիտ վստահութեամբ դաւանում է Աստուածամօր անսերմ յղութիւնը Սուրբ Հոգով՝ խորը պատկառանք զգալով այդ իրողութեան եւ այդպիսի պատուի արժանացած Կոյսի հանդէպ իր անձում ապրում եւ ճանաչում է կուսածնութեան խորհուրդը եւ ճաշակում մարմնի հոգեղինացման սքանչելիքը: Այսպէս, հազորդ դառնալով այն գերահրաշ վայելչութեանը, որով պսակուեց մարդկանց Դուստրը՝ դառնալով մեր Տիրոջ Աղայիսին ու Մայրը, մեր սուրբ հայրերը ստուգաբար ճանաչում եւ ասում էին.

«Երիս խորհուրդս սուկայիս ի քեզ տեսանի, Աստուածածին. յղութիւն անսերմնական, ծնունդ անարատ, կուսութիւն՝ յետ ծնընդեան մնալով անապական» [Շարական, Մեծացուցեք, Դ2, 7]:

«Երեք սուկայի խորհուրդ է տեսնում քո մէջ, Աստուածածին յղութիւն անսերմնական, ծնունդ անարատ, կուսութիւն՝ ծննդից յետոյ մնալով անապական»:

Աննկարագրելի է Քրիստոսի չարչարանքների եւ արեան քաւական խորհուրդը իր անձում ճաշակած եւ մեղքերի կապանքից ազատագրուած մարդու հոգեւոր ապրումը: Ոչինչ չի կարող համեմատուել

Քրիստոսի Յարութիւնը խոստովանող մտքի Նորոգութեան հետ, որն օժտում է գերգիտակցական իմացութեամբ.

«Յարութիւն Տեսնն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի ի մեռելոց գրնութիւն մարդկան գմարմին եւ գեղցի յարոյց ի մահուանէ եւ գմիսն մերձեցոյց յաստուածային խորհուրդսն» [Յովհաննէս Կղենաբոս, Մանրուք, 856ա]:

«Մեր Տեր Յիսուս Բրիստոսի յարութիւնը մեռելներից մարդկային բնութիւնը մարմինն ու հոգին, յարութիւն տուեց մահուանից եւ միտքը մերձեցրեց աստուածային խորհուրդներին»:

Անարտայայտելի է Քրիստոսի Երկրորդ Գալստեան ու մեռելների յարութեան ակնկալիքը ճշմարիտ խոստովանութեամբ իր սրտում կրողի հոգեւոր մխիթարութիւնը, որ օգնում է տոկալ ամէն տեսակ նեղութեան մէջ եւ անկորգելի թեթեւութեամբ իր աղօթքը վերառաքել յարութեան Հեղինակին.

«Որ պատրաստեցեր Բո իմաստութեամբը զգիտութիւն յարարածս եւ ծանուցեր Բո Յարութեամբը զյարութիւն մեր. ընկալ զաղաչանս մեր, միայն մարդասէր: [Շարական, Կանոն Նոր Կիրակի կրկին Չատկին (ԽԼ)]:

«Որ Բո իմաստութեամբ պատրաստեցիր գիտութիւնն արարածների մէջ եւ ճանաչեցրիր Բո Յարութեամբ մեր յարութիւնը, ընդունիր մեր աղաչանքները, միայն մարդասէր»:

Այսպիսի ձրի առաւելութեան մէջ է քայլում հաւատքի դաւանութիւնն իր մտածումներում եւ սրտում կրող հոգին: Սակայն ամէն ոք, որ արդէն իրեն քրիստոնէայ է համարում, թող ընկի իր անձը եւ ճանաչի, թէ որքանո՞վ է մշտակայուն եւ անմոռաց՝ իր հաւատքի խոստովանութեան մէջ եւ որոշի, թէ որքանով կենդանի եւ անխափան է գործում իր հոգում դաւանութեան սուրբ զօրութիւնը:

Ճաւօք, հաւատքի լոյսը միշտ չէ, որ անխոչընդոտ պարզութեամբ է ճառագում հոգում՝ յաճախ հանդիպելով արտաքին մտայնութեան բնական ընկճութեանը, որով խաթարում է պարզ եւ միեղէն տեսութիւնը: Այս պատճառով հայրերը, դաւանութեան ուսմունքը ներկայացնելիս, յորդորում են չտրուել մարդկային մտաքննութեան ապարդիւն ճիգերին.

«Միրեա՛ զշնորհս Հօր եւ մի՛ ընկեր գիսկութիւն Նորա, սիրեա՛ գերանութիւն Որդոյ եւ մի՛ ընկեր

«Միրիր Հօր շնորհները եւ մի՛ ընկիր Նրա իսկութիւնը, սիրիր Որդու երանութիւնը եւ մի՛ ընկիր Նրա

գծնունդ Նորա, սիրեալ՝ գորգունն
Նոգոյն Սրբոյ եւ մի՛ մերձեկա ի
քննումն» [Եփրեմ Ասորի՝ Յանհա-
ստութիւն, 4ր, էջ 5-6]:

ծնունդը, սիրի՛ր Սուրբ Նոգու գը-
գանքը եւ մի՛ փորձիր քննել»:

Այս յորդորը ոչ թէ բռնութիւն է մտքի վրայ, այլ՝ իմաստուն խրատ՝ միտքն անպտուղ չարչարանքներից ազատագրող, «զի չարչարանք մտացն է սուտն եւ տարակոյսն» [Գրիգոր Տաթեւացի, Գիրք հարցմանց, էջ 104]: Դաւանութեան եութիւնը մարդու միտքը սպառնիչ մտայնագումների սահմանափակութիւնից ազատ պահելն է: Հոգեւոր խօսքը իր վերերկրային բնոյթով եւ վերմարդկային իմաստութեամբ չի տեղաւորում մարդու բնական մտաքննութեան սահմաններում, այլ, քանդելով այդ սահմանները, հաղորդ է դարձնում նրան յափտեական գոյութեան ակունքին: Երբ մարդը տրուում է հոգեւոր սկզբբունքների շուրջ ինքնամիտ քննութեանը, նուազում է շնորհը, եւ հոգին զրկւում է իր հոգեղէն գոյավիճակից: Մինչդեռ, յաղթահարելով այս գայթակղութիւնը եւ յանձնուելով շնորհի ներգործութեանը, միտքը «պարզ եւ միեղէն իմացմամբ բարձրանայ յաստուածային գիտութիւն: Եւ այսպէս ի գարմացման լինի տեսութեամբ Նորին» (պարզ եւ միեղէն իմացմամբ բարձրանում է դէպի աստուածճանաչում եւ այսպէս գարմացման մէջ է լինում Նրա տեսութեամբ) [Նոյն, էջ 120]: Այս գարմացումից են ծնում սուրբերի աստուածաբանական եւ փառաբանական խօսքերը, որոնցով նրանք կարողանում են «ճանել զանճառէն» [Նոյն, էջ 103]: Այս հիացումով են ողողուած նրանց կրօնական ճառերը, որոնցով հաւաստիօրէն փոխանցւում է մեզ աստուածայայտ աստուածճանաչումը: Այս գարմացումն ու հիացումն առկայ է բոլոր նրանց սրտերում, ովքեր աներկմիտ եւ անկեղծ հաւատքով ընդունում եւ մշտապէս խոստովանում են քրիստոնէական հաւատքի դաւանութիւնը, որովհետեւ դրանով հաղորդ են դառնում այն վերնային շնորհին, որը «որպէս միացուցիչ զօրութիւն ձգտեցուցանելով զմեզ պարզեւ դարձուցանէ առ ժողովողին Հօր միաւորութիւն եւ աստուածաբար պարզութիւն» (որպէս միաւորող զօրութիւն ձգելով մեզ պարզեցնում է եւ դառնալ է տալիս դէպի ժողովող Հօր միաւորութիւնը եւ աստուածաբար պարզութիւնը) [Դիոնեսիոս, 4ա-4բ]: Պարզուելը կամ պարզանալը ուղիղ համեմատական է «միեղէն իմացմանը», որում յաղթահարուած է այն հնամենի բաժանականութիւնը, որը տիեզերք ներմուծուեց Արուսեակի անկումով: Լինել պարզացած՝ նշանակում է ազատ լինել ոչ միայն մտաբանական խճողումներից, այլեւ՝ հոգեբա-

նական բարդոյթներից, որոնց արմատը անձնապարփակութիւնն է: Պարզուած մտքով եւ պարզասրտութեամբ մարդն առաւել նմանում է մերձեկում է պարզագոյն Աստծուն՝ թօթափուելով անպտուղ մտաւետեումներից եւ եսակենտրոն որոնումներից: Այս «աստուածաբար պարզութեան» մէջ հաստատուելով՝ հոգու գերագոյն բաղձանքն է դառնում հարատեւօրէն մնալն իր Արարչի հետ միաւորուած եւ միացած: Այս պարզութեամբ Աստուծոյ հետ միացած են բոլոր երկնային զօրութիւններն ու սուրբերը: Ողջ արարածն իր Արարչի հետ բացարձակ միեղինացման է ձգտում, երբ «Աստուած ամէն ինչ լինի ամէն ինչի մէջ» [Ա Կոր. ԺԵ 28], եւ երբ կատարուի ս. Յովհաննէսի Յայտնութեան մէջ ասուածը. «Ով որ նստած է աթոռին, բնակւում է նրանց մէջ» [Յայտն. է 15]:

Այսպէս, հաւատքի հարատեւ խոստովանութեամբ մերձեկուելով երանելի պարզութեանը՝ մարդը հրաժարւում է ինքնահաստատումից, եւ սրտի գերխնդիրն է դառնում մշտապէս պարզաբար միաւորուած լինելը Միակն Աստուծոյ հետ: Նրան փառք յափտեանս. ամէն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Աթանաս Աղեքսանդրացի = «Երանելոյն Աթանասի ասացեալ Յամենասուրբ Երրորդութիւն» (տե՛ս «Ա. Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք, թուղթք եւ ընդդիմասացութիւնք», Վենետիկ, 1899):

Բարսեղ Կեսարացի, Հարցողաց գիրք. = «Հարցողաց գիրք Բարսղի Կեսարացոյ», ՄՄ (= Մ. Մաշտոցի ան. Մատենադարան) ձեռ. N 1330, ժողովածոյ:

Բարսեղ Կեսարացի, Խրատ = «Սրբոյն Բարսղի եպիսկոպոսի Կեսարու Կապաղովկացոյ Խրատ յաղագս կրօնաւորաց, ՄՄ ձեռ. N 787, «Կարք հարանց»:

Գրիգոր Լուսաւորիչ, Յաճախապատում = «Գիրք, որ կոչի Յաճախապատում: Արարեալ սրբոյ հօրն մերոյ երանելոյն Գրիգորի», Կ. Պոլիս, 1824:

Գրիգոր Նարեկացի, Մեկն. Երգոց երգոյն = «Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ Մեկնութիւն Երգոց երգոյն» (տե՛ս «Սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Նարեկայ վանից վանականի Մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1840):

Գրիգոր Նարեկացի, Խրատ = «Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ Խրատ վասն ուղիղ հաւատոյ եւ մաքուր վարուց» (տե՛ս «Սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Նարեկայ վանից վանականի Մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1840):

Գրիգոր Տաթեւացի, Գիրք հարցմանց = «Գիրք հարցմանց երիցս երանեալ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթեւացոյն», Կ. Պոլիս, 1729:

Գրիգոր Տաթեւացի, Չմտնան հատոր = «Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Չմտնան հատոր: Արարեալ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթեւացոյն», Կ. Պոլիս, 1740:

Գրիգոր Տաթեւացի, Ամառան հատոր = «Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Ամառան հատոր: Արարեալ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթեւացոյն», Կ. Պոլիս, 1741:

Դիոնեսիոս = «Սրբոյն Դիոնիսիայ առաջին եպիսկոպոսի Աթեւացոց առ Տիմոթէոս եպիսկոպոս Եփեսացոց Յաղագս երկնայնոց քահանայապետութեան», ՄՄ ձեռ. N 51, ժողովածոյ:

Եւագր Պոնտացի = «Սրբոյ հօրն Եւագրի Պոնտացոյ վարք եւ մատենագրութիւնք թարգմանեալք ի յունե ի հայ բարբառ ի հինգերորդ դարու»: Աշխատասիրութեամբ եւ ծանօթութեամբք ի լոյս ընծայեաց Հ. Բարսեղ Վ Սարգսեան, Վենետիկ, 1907:

Եփրեմ Ասորի, Յանկատարութիւն = «Նախասացութիւն յանկատարութեան Սուրբ Երրորդութեան» (տե՛ս «Կնիք հաւատոյ», հրատ. Կարապետ եպիսկոպոսի, Ս. Էջմիածին, 1914):

Լուծմ. Դիոնեսիոսի = «Լուծմունք Դիոնեսիոսի ի Դարթեւ եւ Յակոբայ յիմաստուն վարդապետաց», ՄՄ ձեռ. N 55, ժողովածոյ:

Խոսրով Անձեացի, Մեկն. ժամակարգութեան = «Մեկնութիւն ժամակարգութեան արարեալ երանելոյն Խոսրովու Անձեացեաց եպիսկոպոսի, եւ կարգադրեալն Մովսէսի գիտնական վարդապետի», Յորթագիւղ, 1840:

Կիւրեղ Երուսաղէմացի, Կոչումն. = Կիւրեղ Երուսաղէմացի, «Կոչումն ընծայութեան», Վիեննա, 1832:

Հարանց վարք = «Գիրք որ կոչի Հարանց վարք», Կ. Պոլիս, 1720:

Մեկն. չորից Աւետարանաց = «Մեկնութիւն չորից Աւետարանաց», Կ. Պոլիս, 1888:

Մովսէս Ջուղայեցի, Յաղագս հաւատոյ = «Համառօտ ժողովածոյ... հաւաքեալ ի նուաստ Մովսէս մեղսամած Ջուղայեցոյն», ՄՄ ձեռ. N 513, ժողովածոյ:

Յովհան Մանդակունի, Ճառք = «Տեառն Յովհաննու Մանդակունոյ Հայոց հայրապետի Ճառք» (երկրորդ տպագրութիւն): Վենետիկ, 1860:

Յովհան Ոսկեբերան, Մեկն. Մատթ. = «Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդիանուպօլսի եպիսկոպոսապետի յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Վենետիկ, 1826:

Յովհաննէս Կղեմաքս, Սանդուղք = «Յովհաննէս Կղեմաքսի Սանդուղք գիրք», ՄՄ ձեռ. N 3678, ժողովածոյ:

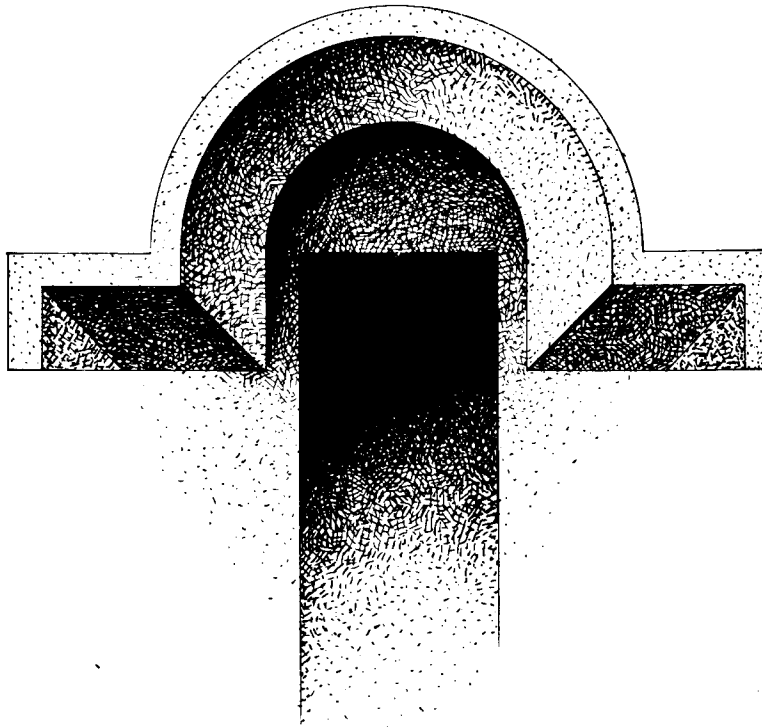
Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկն. Պատարագի = «Սրբոյն Ներսիսի Լամբրոնացոյ Տարսնի՝ եպիսկոպոսի Խորհրդածութիւնք ի կարգս Եկեղեցոյ եւ Մեկնութիւն խորհրդոյ Պատարագին», Վենետիկ, 1847:

Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկն. Առակաց = «Մեկնութիւն բանից Սողոմոնի Ներսիսի Լամբրոնացոյն», ՄՄ ձեռ. N 1141, ժողովածոյ:

Շարական = «Չայնաքաղ Շարական, յորում բովանդակին հոգեւորագ պաշտօնեղութիւնք ս. Եկեղեցոյ Հայաստանեայց ի փառաբանութիւն Աստուծոյ եւ ի մեծարանս սրբոց Նորա», (երկրորդ տպագրութիւն), Վաղարշապատ, 1888:

ԽՕՐԸ ՃԵՄԱՐԻՑ ՀԱՆՍՔԻ ԵՒ ԱՌԱՔԻՆԱՍԵՐ ՎԱՐՔԻ ՄԱՍԻՆ

ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ՀԱՅՐԵՐ

Բազմաբնոյթ եւ բազմաբովանդակ է ս. Գրիգոր Նարեկացու (951— 1003) աստուածաբանական ժառանգութիւնը: Ողբերգութեան աղօթամատենից, տաղերից, գանձերից, Երգ—երգոցի մեկնութիւնից եւ բազում այլ երկերից գատ մեծանուն հեղինակի անուամբ մեզ է հասել նաեւ «Խօսք ճշմարիտ հաւատքի եւ առաքինասեր վարքի մասին» խրատաշարը: Հրատարակուել է ն ս. Գրիգոր Նարեկացու մատենագրութիւնը ամփոփող հատորի մէջ («Սրբոյ իօրն մերոյ Գրիգորի Նարեկայ Վանից վանականի մատենագրութիւնը», Վենետիկ, 1840, էջ 483—533): Այսուամենայնիւ տակաւին անորոշ է դրանց հեղինակային պատկանելութիւնը: Հասարակ հաւանականութեամբ խրատները կարելի է վերագրել ԺԲ—ԺԳ դդ. Նշանատր մատենագիր Գրիգոր վարդապետ Սկեւոացուն, քանզի ձեռագրերում դրանք հանդիպում են Ե՛ւ Նարեկացու, Ե՛ւ Սկեւոացու անուններով: Ամէն պարագայի վերապահութեամբ, խրատների ներկայ աշխարհաբար թարգմանութիւնը ներկայացնում ենք ս. Գրիգոր Նարեկացու անունով: Թարգմանութիւնն ընդգրկում է խրատաշարի Ի—ԼԵ հատուածները, որոնց մէջ տրւում է քրիստոնէական աստուածպաշտութեան գլխաւոր սկզբունքներն ամբողջացնող խոր, համակողմանի մեկնաբանութիւնը: Խրատների ամբողջական թարգմանութիւնը լոյս կտեսնի «Գանձասար» մատենաշարի առանձին գրքոյկով:

Թարգմանութիւնն իրականացրել է Սեդա Ստամբուլցեանը:

Ի. Սակայն կատարեալ փրկութիւնն առանց առաքինութեան գործերի, ինքնըստինքեան չի լինում, քանզի «Առանց գործերի հաւատքը մեռած է» [Յակ. Բ 26],— ասում է առաքեալը, ինչպէս եւ գործերը՝ առանց հաւատքի: Քանզի գրուած է, թէ դէտերը եւս հաւատում են: Եւ ոչ միայն հաւատում են, այլ նաեւ՝ սարսափում, բայց ոչինչ չեն շահում առանց գործերի: Այլ [նրանք], ովքեր պէտք է արքայական թագ պատրաստեն՝ երկնաւոր Թագաւորին ընծայելու, մանաւանդ որով իրենց հետ կպսակուի Գլուխը՝ Քրիստոս, ըստ Սողոմոնի՝ հաւատքի մաքուր ոսկով եւ առաքինութեան զանազան քարերով [այն] պէտք է պատրաստեն: Քանզի այս բանի գիտակ Պողոսն էլ ասում է. «Ես, իբրեւ իմաստուն ճարտարապետ, հաւատքի վարդապետութիւնը հիմք դրեցի, բայց այլ է շինողը, եւ իւրաքանչիւր ոք զգոյշ պէտք է լինի, թէ ինչպէս շինի... քանզի եթէ մէկը հաւատքի հիմքի վրայ շինի ոսկով, արծաթով, թանկարժէք քարերով, փայտով, խոտով, եղէգով...» [տե՛ս Ա Կոր. Գ 10 եւն]: Դրանք գործերն են, ոսկին խոհական իմաստութիւնն է, արծաթը՝ բանական առաքինութիւնը, թանկարժէք քարերը՝ պէս—պէս ու զանազան բարեգործութիւնները: Իսկ փայտը, խոտն ու եղէգը չարագործութիւնն են ցոյց տալիս: Փայտով ցոյց է տալիս մեծագոյն ու գործով կատարուող մեղքերը, որոնք մարմինն են յա-

տուկ, դիրաշարժ ու անհաստատ եղեգով՝ լեզուի միջոցով՝ յոզնաշարժ խօսքերով յանցանքները, եւ յոզնաբոյս խոտով՝ մտքի բազմապատիկ ու բիրակերպ շարժումների սխալները: Եւ անլացնում է, թե՛ «Իւրաքանչիւր գործ յայտնի է դառնալու, քանզի Ղատաստանի Օրը ընտրութիւն է լինելու, քանի որ հրով է յայտնուելու Ղատաւորը, եւ իւրաքանչիւր գործ, ինչպիսին էլ լինի, հուրն է փորձելու» [տե՛ս Նոյնը]: Քանզի եթէ ոսկի է կամ արծաթ, հրին ոչ միայն կուլ չի գնայ, այլեւ է՛լ առաւել պարզուելով կայածառանայ, եւ եթէ ժանգի չնչին խառնուրդ էլ ունէր, կսրբօփ եւ ճառագայթաձեւ կփայլի: Իսկ եթէ փայտ է, խոտ կամ եղեգ, շուտով այրուելով կապականօի: Եւ որպէսզի չկարծեն, թէ կիզուող գործերի հետ գործողը եւս այրուելով ոչնչանալու է անլացնում է, թե՛ նա ապրելու է: Եւ որպէսզի այնպէս չիմանաս, թէ ճշմարիտ կեանքում է [ապրելու], անլացնում է՝ այլ՝ որպէս թէ հրում ա՛յն ցոյց տալով, թէ անմահ է եւ կիզելի. միշտ այրում է եւ չի մեռնում:

ԻԱ. Եւ արդ, այսպիսի գեղեցիկ, աստուածահաստատ ու առաքելաշէն հիմքի վրայ, որը ոչ հողմից է շարժում, ոչ տեղումներից ընկնում եւ ոչ գետերի վարարումից կործանում, որոնք ցոյց են տալիս զանազան փորձութիւնները, շինուածքն այնպիսի նիւթերով է պէտք կառուցել, որոնք, ընտրութեան հրին մերձենալով, պայծառուում են եւ ոչ թե՛ ապականում. դրանք հոգեկան ու մարմնական առաքինութիւններն են:

ԻԲ. Եւ քանզի բանական հոգին, լինելով իմանալի, վերիններից ազգակից եւ տիրականի պատկերը, ամէն ինչով մարմնից նախադաս է եւ պատուական, իրաւացի է նախ նրա մասերը զարդարել իրեն յատուկ ու բնական առաքինութիւններով: Եւ որովհետեւ հոգին արարչագործ հրամանով եւ կարգադրութեամբ եռամասնեայ է՝ ունի խօսք, ցասում ու ցանկութիւն, որով ճշմարտապէս ըստ բնականի է շարժում, ոչնչով վերինների նմանութիւնից ետ չի մնում: Եւ սրանցից իւրաքանչիւրն ունի իրեն յատուկ առաքինութիւն: Բանականի առաքինութիւնը խոհականութիւնն է, ցասմնականինը՝ արհուրութիւնը, իսկ ցանկականինը՝ ողջախոհութիւնը: Խոհականի գործը խորհելն ու լաւ վատթարից ընտրելն է: Արհութեանը՝ խոհականի կողմից ընտրուածը քաջապէս ու արհաբար կատարելը: Իսկ ողջախոհութեանը՝ ըստ ընտրութեան ու կատարման՝ դէպի աստուածային սէրը բորբոքելը, որով իրենից նախադասներին սիրոյ ջերմութեամբ անելի է գորացնում [իրենց] բնական կարողութիւնների մէջ:

ԻԳ. Բայց պէտք է տեսել նաեւ սրանց բարեձեւ կարգաւորութիւնը: Քանզի բանականը, որպէս միասերից առաւել վեհ, առաջ է դասում եւ իշխան ու հրամանատար է նրանց վրայ, քանզի նրա գործը խորհելը եւ, ըստ Նոյնի, արժանին աւանդելն է երկուսին էլ՝ ցասմնականին ու ցանկականին: Իսկ ցասմնականի գործը հաւանութեամբ եւ արհուրութեամբ հրամայուածներին հետեւելն է, նաեւ՝ սաստ ունենալը ցանկականի վրայ, որպէսզի բանականից իրեն աւանդուածը ճշմարիտ ցանկութեամբ ամբողջական եւ անարատ պահի Աստուծոյ եւ աստուածային պատուիրանների հանդէպ: Եւ բանականն ինքնիշխան է՝ չունենալով իր վրայ կարգակիցներից եւ ոչ մէկի իշխանութիւնը: Իսկ ցասմնականը կառավարում է բանականից, եւ ինքն իշխում ցանկականի վրայ: Ցանկականն էլ կառավարում է ցասմնականից եւ ինքն ուրիշի վրայ չի իշխում:

ԻԴ. Ա՛յս է ցոյց տալիս նաեւ նրանց տեղակայումը մարմնի մէջ: Քանզի բանականը տեղակայուած է գլխում, խելապատակում եւ ուղեղում: Եւ ինչպէս որ գլուխը մարմնի անդամների մէջ, [որպէս] վեհ ու առաջին նախադաս լինելով, իբրեւ թագաւոր է, իշխան ու հրամանատար ամբողջ մարմնի համար, այդպէս էլ խոհականը, արքունի աթոռն այդտեղ ունենալով, որպէս թագաւոր իշխում է ցածում գտնուողների՝ ցասմնականի եւ ցանկականի վրայ: Ցասմնականը տեղակայուած է գլխից ներքեւ՝ սրտում, կառավարում է իրենից բարձր կանգնած բանականից եւ ինքն էլ իշխում ցանկականի վրայ, որը նրանից ցած է գտնուում: Իսկ ցանկականը բնակուում է երիկամներում ու ստորին որովայնում, ուստի եւ կառավարում է իրենից բարձր կանգնած ցասմնականից եւ ինքը չի իշխում ոչ մէկի վրայ, քանզի եւ չկայ նրանից ցածր որեւէ զօրութիւն, որ հնազանդուի նրան:

ԻԵ. Այս բարոյք կարգաւորութիւնը տեսնում է նաեւ յոյժ հրաշափառ եւ պատկառելի օրինակով: Քանզի Աստուած, ինքնիշխան եւ բոլոր ստեղծուածների վրայ թագաւոր լինելով, իշխում է բոլորի վրայ, ուստի եւ՝ մարդու վրայ, եւ ինքն անիշխան է: Եւ մարդուն, Իր պատկերով ստեղծեց եւ ասաց, որ իշխի Իր իշխանութեան ներքոյ [գտնուող] երեւելի արարածների վրայ: Իսկ զգալիները, մարդու իշխանութեան տակ են եւ իրենք ոչ մէկի վրայ չեն իշխում:

ԻԶ. Արդ, որքան այս կարգաւորութիւնը, ըստ բնական սահմանի, վայելչապէս շտկում է մեզանում, ամէն ինչ բարեձեւ ու ըստ առաքելի կարգի կլինի, եւ տէրունական պատուիրանի հրամանը մե-

զանում անխափան կկատարուի: Ջանգի խոհականը աստուածայինի մէջ միշտ կխոկայ՝ ըստ Սուրբ Գրքի. «Թո՛ղ այս խօսքերը լինեն քո սրտում ու քո անձի մէջ, եւ կխօսես նրանցով տանը նստելիս, ճանապարհ գնալիս, ննջելիս եւ արթնանալիս» [տե՛ս Բ Օրին. Ջ 6] եւ ըստ միասի էլ՝ «Տիրոջ օրէնքի շուրջ կխորհի նա օր ու գիշեր» [Սաղ. Ա 2] եւ քանի որ ամէն գործ՝ լինի բարի, թե՛ չար, նախ խորհում են եւ ապա՝ կատարում, եւ առանց խորհելու որեւէ բան մէկը չի գործում, ապա ուրեմն, ով բարուք եւ ճիշտ է խորհում, ըստ Նոյնի էլ գործն է կատարում: Եւ երբ խոհականն իր իշխանութիւնը եւ գործն ամբողջական է պահում, իշխում է ցասմականի վրայ եւ հրաման տալիս [կատարելու] բոլոր առաքինութիւնների գործերը, եւ ցասմականն, արիութեամբ ու քաջութեամբ բոլորին հպատակուելով, բարուք կատարում է: Նոյնպէս էլ ցասմականը, ըստ բնականի, հնազանդում է բանականին եւ իշխում ցանկականի վրայ: Իսկ ցանկականը, բնակաւոր ճիշտ եւ ամբողջական պահելով, չի ապստամբում ցասմականի հրամանից, այլ, որպէս հլու ծառայ, հնազանդութեամբ կատարում է բոլոր հրամանները՝ եղջիրներ չբարձրացնելով որեւէ մէկի վրայ, որովհետեւ նրա իշխանութեան տակ որեւէ մէկը չկայ:

Ի՛է. Բանականն ունի մէկ այլ մաս եւս, որ կոչւում է արդարութիւն: Եւ սա բոլոր մասերի կառավարիչը, ուղղիչն ու դատաւորն է Ջանգի բանականը նրանով է, որպէս գործիքով, բոլորին ուղղում, եւ իւրաքանչիւրին անսայթաք պահում իր բնական շարժումների մէջ: Եւ երբ այս այդպէս է լինում, այնուհետեւ է բանականը խոհական ցասմականը՝ արիական, եւ ցանկականը՝ ողջախոհական: Եւ սրանից յետոյ մարդու մէջ Տիրոջ կամքի եւ պատուիրանների կատարման խափանիչ ու արգելիչ ոչինչ չկայ, ըստ որում [Աստուած] զօրութիւն դրեց մեր մէջ եւ պահանջում է կատարումը: Ջանգի բանականը ճշմարիտն ու օգտակարն է խորհում, արդարութիւնը բաժանում ստորականերին, եւ նրանք էլ անխափան կատարում են: Իսկ ցասմականը խոհականի ձեռքին իբրեւ ընտանի գազան է, այսինքն՝ շուն: Վերջիններս երկու բնական շարժումներ ունեն, տերերին եւ ընտանիքը սիրում են, շողջորթում ու քծնում, իսկ օտարներին եւ անընտելներին գազանային, վայրենի եւ պատառոզ բարք ու գործառնութիւն են ցոյց տալիս: Նոյնպէս էլ ցասմականը, երբ բնականը ճիշտ է պահում, երեւում է իբրեւ բանականի ամէն բարուք խորհուրդ արիաբար սիրող, կատարող եւ ցանկացող: Իսկ հակառակ, ոչ ընտանի եւ օտար

խորհուրդներին եւ գործերին մեծ ցասմամբ ընդդէմ է ելնում, քուն եւ կամ չարաչար պատահում՝ բնաւ թոյլ չտալով դատել ընտանիներին:

Ի՛Ը. Նմանապէս էլ ցանկականը, արիականի վերակացութեամբ բնականօրէն շարժուելով, լինում եւ անուանում է ողջախոհութիւն եւ սեր՝ անշարժ լինելով ախտաւոր ցանկութիւնների, եւ դիւրաշարժ՝ բոլոր բարիքների սիրոյ եւ բաղձանքի հանդէպ: Եւ արդարութեան սատարութեամբ ճշմարտապէս կարգաւորում է սիրոյ օրէնքը՝ առաջինն ու մեծն Աստծուն տալով՝ ըստ Նրա օրինադրութեան, որ ասում է. «Պիտի սիրես քո Տէր Աստծուն քո ամբողջ անձով, ամբողջ զօրութեամբ եւ մտքով» [տե՛ս Բ Օրին. Ջ 5], եւ ոչ ոք Նրան չի փոխարինում եակների մէջ: Ինչպէս եւ սրանց տիրապէս ուղղիչ Դաւիթն է ասում. «Ի՛նչ ունեն բովանդակ երկնքում եւ կամ Ջեզանից այլեւս ի՛նչ խնդրեմ երկրից: Նուաղեցին իմ սիրտը եւ իմ մարմինն առ Աստուած սիրոյ պատճառով. Աստուած՝ իմ սրտի, [իմ] բաժին յափտեան» [տե՛ս Սաղ. ՀԲ 25], ով ինչպէս ծարաւածն է ջուր փափագում, այնպէս տեսչում էր Աստծուն դէմ-յանդիման լինել. նաեւ անելացնում էր. «Դո՛ւ ես իմ յոյսն ու բաժինը Կենդանեաց Երկրում» [Սաղ. ԾԽԱ 5]: Իսկ զարմանալի Պօղոսն իր յոյժ հրաշափառ սիրոյ առաւելութիւնն է ցոյց տալիս, քանզի, բոլոր դժնդակների վրայ համարձակութեամբ խրոխտացած, ասում է. «Ո՛վ ինձ կիեռացնի Ջրիստոսի սիրուց, նեղութի՛ւնը, անձկութի՛ւնը, թե՛ հալածանքը» եւ այլն [տե՛ս Հոմ. Ը 35], քանզի «Ջեզ համար եմ, - ասում է, - մեռնում ամէն օր» [տե՛ս Հոմ. Ը 36]: Եւ քանզի ոչ միայն դառն ու դժուարակիրներն են Աստուծոյ սիրուն հակառակ, այլ՝ առաւել եւս հեշտալիներն ու ախորժելիները, ուստի եւ դրանք է անելացնում եւ ասում. «Հաստա՛տ գիտեմ, թե ո՛չ մահը, ո՛չ կեանքը, ո՛չ իշխանութիւնները, ո՛չ խորութիւնները, ո՛չ բարձրութիւնները, ո՛չ հրեշտակները, ո՛չ պետերը, ո՛չ այս աշխարհը, ո՛չ գալիք արքայութիւնը, ո՛չ այլ որեւէ արարած՝ լինի երկնքում, թե՛ երկրում, եւ սրանցում եղած բարիքները, որոնք մենք չգիտենք, չեն կարող ինձ հեռացնել Ջրիստոսի սիրուց» [Նոյն Ը 38]: Եւ ինչ որ ասում է, ա՛յս է. «Եթե՛ մէկը ամէն տեսակ չարչարանքներով ու մահուամբ չարչարում է ինձ եւ սպանում Ջրիստոսից բաժանելու համար, յօժարութեամբ ամէն չարչարանք ու մահ յանձն եմ առնում, միայն թե՛ չբաժանուեմ Ջրիստոսի սիրուց»: Եւ դարձեալ ասում է. «Եթե՛ մէկն ինձ տար երկինքն ու նրա բարիքները, ամբողջ երկիրն ու նրանում գտնուող ցանկալի բաները եւ ո՛չ միայն՝ այս, այլեւ եթե՛ լիներ սրանցից էլ մեծն ու բաղձալին, որոնց մասին մենք ոչ լսել ենք

եւ ոչ էլ տեսել, եւ սրանցով կամենար ինձ հեռացնել Քրիստոսի սիրուց, բոլորն էլ կարհամարիէի ու կանարգէի, իբրեւ աղբ անպիտան կհամարէի եւ Քրիստոսի սերը կընտրէի ինձ համար»:

Ի՞նչ. եւ սրան հետեւում է սիրոյ երկրորդ՝ մարդկանց հանդէպ ցոյց տրուող մասը, ինչպէս Օրէնքում եւ Աւետարանում է կարգուած: Քանզի «Պիտի սիրես քո Տէր Աստծուն քո ամբողջ սրտով» ասելուց յետոյ ասում է, թէ՛ «Եւ քո ընկերոջը, ինչպէս քո անձը» եւ ասելուց յետոյ ասում է, թէ՛ «Այս երկու պատուիրաններից են կախուած ամբողջ Օրէնքը եւ Մարգարէները» [Մատ. ԻԲ 40]: Եւ սակայն թէպէտ եւ երկուսն էլ ասում, որովհետեւ Աստուծոյ եւ ընկերոջ է բաժանում, սակայն մի է, քանզի սեր է: Եւ ամենայն ճշմարտութեան Աղբիւրը ճշմարիտ ասաց, թէ բոլոր պատուիրանները սիրոյ մէջ են բովանդակուած: Քանզի չկայ որեւէ պատուիրան, որ սիրուց դուրս գտնուի, երբ մէկը ճշմարիտ, անարատ ու առանց կեղծաւորութեան սեր ունի Աստուծոյ եւ մարդկանց հանդէպ: Քանզի երբ մէկն ամբողջ սրտով սիրում է Աստծուն, Աստուծոյ սերը խափանող ամէն բան արհամարհում է, այսինքն՝ փառք, մեծութիւն, պատիւ, իշխանութիւն եւ ունեցուածք, հորը մօրը, եղբայրներին, քոյրերին, կնոջը եւ որդիներին, նաեւ՝ իրեն: Ինչպէս եւ Ինքը Տէրն ասաց. «Եթէ մէկը գայ Ինձ մօտ եւ չատի հօրն ու մօրը եւն, չի կարող Իմ աշակերտը լինել [տե՛ս Դուկ. ԺԴ 26]: Եւ այստեղից էլ յայտնի, որ ովքեր ճշմարտապէս սիրեցին Աստծուն, ոչ թէ միայն երկրաւոր ինչքերն ու փառքն արհամարհեցին եւ ընտանիքն ու որդիներին անտեսեցին, այլեւ իրենց եւս պէս—պէս ու տեսակ—տեսակ չարչարանքներով մահուան մատնեցին: Իսկ ով ընկերոջ հանդէպ անկեղծ եւ անարատ սեր ունի, ոչ մի չար բան չի խորհում եւ գործում նրա նկատմամբ, այսինքն՝ չի ատում նրան ու նախանձում, չի զրկում, անիրաւում, չի գողանում նրա ինչքերը, սպանել չի խորհում նրան, չի քամահրում, չի նենգում, չի ստում, չի մատնում, թէպէտ եւ բազում վնասների մեղաւոր ճանաչի նրան: Չի հպարտանում նրա հանդէպ, չի ամբարտաւանանում, չի բարկանում նրա վրայ, չի արհամարհում, չի թշնամանում, զրպարտում, քսութիւն անում, չարակնում, ոխ պահում, բամբասում, տրտնջում: Ոչ ինքն է նրա նկատմամբ չար գործում եւ ոչ էլ կամենում է, որ ուրիշ մէկն անի, այլ կամենում է նրան այն ամէնը, ինչ բարի է, եւ անում, ինչ կարողանում է: Կամենում է, որ նա առողջ լինի մարմնով, առաքինի՝ հոգով, եւ ամէն ինչով՝ յաջողակ՝ ըստ կենցաղի բերումների, նիւթապէս՝ հարուստ, պատուով՝ անելացած, իշխանութեամբ՝ բարձրացած, ամենքից՝ փառաւոր

րուած, տնով՝ յաջողուած: Կինն՝ ուզածի պէս, որդիները՝ բարեհամբոյր եւ խրատուած, մտքով՝ խոհական, խօսքով՝ կարգաւոր, այնպէս, որ բոլորին սիրելի լինի: Եւ եթէ աղքատ է, ցանկանում է լրացնել կարօտութիւնը, եթէ տկար է, բժշկել է շտապում, եւ եթէ որեւէ տեղից հակառակորդ է վեր կենում, որչափ կարող է, ընդդիմակաց է լինում: Տրտմութեանը տրտմակից է լինում, խնդութեանը՝ խնդակից, եւ չկայ չար բան, որ երբեւէ նրան կամենայ, եւ ոչ՝ բարի, որ չկամենայ: Եւ ո՛չ՝ այսքանը միայն, այլեւ սերը ծածկում է մեղքերի բազմութիւնը, ինչպէս եւ ատելութիւնը՝ առաքինութիւնները: Քանզի ինչպէս որ ատելին բարեգործութեան մէջ տեսնելիս թւում է, թէ [ամբողջը] չար է, այդպէս եւ սիրելին չարագործութեան մէջ տեսնելիս թւում է, թէ [ամբողջը] բարի է: Այս ամէնը եւ սրանցից էլ ասելիս է թուարկում առաքեալը որպէս սիրոյ մասեր: Ահա տեսնո՞ւմ ես, որ այն ամէնն, ինչ Օրէնքը, Մարգարէները եւ Աւետարանական Վարդապետութիւնն են ուսուցանում, ամբողջովին սերն է պարունակում իրենում: Ուրեմն յիրաւի էր նաեւ Քրիստոս ասում աշակերտներին. «Նրանով կճանաչեն ձեզ բոլորը, թէ Իմ աշակերտներն էք, երբ միմեանց սիրեք» [Յովհ. ԺԳ 35]: Չասաց, թէ՛ «Ինձ աշակերտելու նշանն այն է, երբ հիւանդներին էք բժշկում, կամ կոյրերին լուսաւորում, կամ անդամալոյծներին առողջացնում, կամ դեւերին հանում, կամ մեռելներին յարութիւն տալիս, կամ լեռները տեղաշարժում», այլ՝ «երբ սիրում էք միմեանց»: Քանզի գիտէր, թէ երբ ճշմարիտ սիրով սիրում են Աստծուն եւ ընկերոջը, դրա հետ նաեւ բոլոր պատուիրաններն են կատարում:

Լ. Արդ, ինչպէս ասելի վերը ցոյց տուեցինք, երբ հոգու մասերն իրենց կարգաւորութիւնը ճիշտ են պահում, որպէսզի իշխանն իշխանութեան մէջ մնայ, եւ իշխեցեալները՝ հնազանդութեան, այս բոլոր բարեգործութիւններն անսխալ են կատարում: Իսկ եթէ վայելչական կարգը եղծուելով ապականուած է, ծառաները տէրերի վրայ են ելնում, իշխանութիւնը յափշտակում, տէրերին ծառայեցնում, այսինքն՝ երբ ցանկականը ցասմնականի, եւ ցասմնականը խոհականի վրայ է տիրում, ամէն ինչ խառնուելով ամբողջովին կործանում է, եւ իրաքանչիւրը հակառակ ներգործութեան մէջ է շարժում: Եւ, ըստ գործի, նաեւ անունների փոփոխում է լինում, եւ այնուհետեւ ոչ թէ խոհականութիւն, արիւնքութիւն, ողջախոհութիւն, արդարութիւն են կոչւում, այլ՝ անմտութիւն, սրտմտութիւն, բղջախոհութիւն եւ անիրաւութիւն: Քանզի ոչ խոհականն է բարւոքը խորհում, ոչ ցասմնականը՝ ընդդէմ չարի մաքառում, ոչ ցանկականը՝ ողջախոհաբար Աստծուն ու աստուածա-

յինները ցանկանում, եւ ոչ էլ արդարութիւնն է լինում սրանց ուղիք վերակացու եւ կառավար, այլ, բնականից անբնականի մէջ շարժուելով, չարաչար տապալմամբ կործանում է՝ ըստ առակողի խօսքի, թէ՛ «Երեք բանից է երկիրը շարժում. երբ ծառան է թագաւորում, երբ աղախինը տիկնոջ ժառանգորդն է դառնում, եւ երբ անմիտը հացով է յագեւում» [տե՛ս Առակ. Լ 21]: Քանզի ծառայ սրտմտութիւնը թագաւորեց իշխան խոհականի վրայ, աղախին բոջախոհութիւնը տիկին արիութեան ժառանգորդը դարձաւ, եւ անզգամ անմտութիւնը յագեցաւ նանրախոհութեան հացով, այսինքն՝ ստութեան հացով, որով եւ ամէն լաւ դէպի վատթար կողմ շարժուեց, քանզի մոլար իշխանը անխտրին ծառայ դառնալուց յետոյ ամէն տեսակ նանրութիւն է խորհում:

ԼԱ. Եւ սա է այս բնութեան քաղաքի անիրաւ դատաւորը, որի մասին Տէրն Աւետարանում ասում է, թէ՛ «Աստուծոց չէր երկնչում ու մարդկանցից չէր ամաչում» [Դուկ. ԺԸ 2], որովհետեւ Տիրոջով չի խորհում եւ իրաւունքով չի դատում: Եւ ով բնութեամբ պէտք է Տիրոջ օրէնքով խորհեր, ամէն տեսակ չար խոկման մէջ է յաճում եւ, քանզի բնութիւնը թեթեւ ու դիւրաշարժ է, շուտով բիրապատիկ գարշ ու ադտեղի ցանկութիւնների մէջ է խորհրդով ներքաշում: Ինքը խորհրդի խոկմամբ զագրանում է եւ իր հետ զգայութիւններն է դէպի անխտրութիւն շարժում: Եւ քանի որ բնութիւնն անտեսանելի է, մարդկանցից չի ամաչում, այլ թէեւ շատերին է մօտ, [սակայն], ըստ չար յօժարութեան, շարժում է ամէն տեսակ պղծութեան մէջ եւ անօրէնութեան գործը կատարում, թէպէտ եւ՝ ո՛չ մարմնով: Այսինքն՝ ում հանդէպ որ ատելութիւն ունէր, յօժարախորժ կամքով [նրան] պատուից գցեց, ինչ քերը կողոպտեց, փառքից զրկեց, իշխանութիւնից տապալեց, անելաւնելի արգելքներ դրեց, կոճղերում պնդեց, կարեւոր [մասերը] հեռացրեց եւ անդամները հատեց: Եւ սրանով չբաւարարուեց, այլեւ չարաչար ու դառն մահուան մատնեց: Եւ այն է, որ ասում է Որոտման Որդին, թէ՛ «Ամէն ոք, ով ատում է իր եղբօրը, մարդասպան է» [Ա Յովհ. Գ 15], քանզի թէպէտ եւ մարմնով [չսպանեց], սակայն կամքով ու յօժարութեամբ սպանեց: Եւ այս կէտ սպանութիւն է: Քանի որ մարդ հոգի է եւ մարմին, եւ հոգին մարմնից մեծ է, նա հոգով սպանեց, քանզի ինչպէս որ մարմինը գործով է սպանում, այդպէս էլ հոգին՝ կամքով ու յօժարութեամբ:

ԼԲ. Եւ եթէ անխտար ցանկութեամբ սիրահարուել է մէկի անարգել ընթանալով՝ շնանում է նրա հետ, թէպէտ եւ տոփելին բաժմութեամբ է շրջապատուած, եւ, ըստ մարմնի, նրան [այդ] անիրակաւ

նացնելի է: Քանզի ոչինչ նրան չի կասեցնում՝ ո՛չ տեղի հեռաւորութիւնը, ո՛չ ճանապարհի նեղութիւնը, ո՛չ լեռների բուքը, ո՛չ տօթագին դաշտը, ո՛չ լայնածաւալ ծովը, ո՛չ պարսպաւոր քաղաքը, ո՛չ ամրագոյն դղեակը, ո՛չ անպարտելի աշտարակը, ո՛չ փակուած դռները, ո՛չ պահպանների երկիրը: Այլ, ամէն ինչ արհամարհելով, աներկիւղ համարձակութեամբ տոփելուն է հասնում ու գարշ ցանկութիւնը կատարում: Եւ այս է, որ ասում է Տէրը, թէ՛ «Ամէն ոք, ով ցանկութեամբ է կնոջը նայում, արդէն իսկ սրտում շնացաւ նրա հետ» [տե՛ս Մատ. Ե 28], այսինքն՝ հոգում: Նոյնպէս էլ եթէ կինն է տղամարդուն ցանկանում, նոյն օրինակով շնացաւ, քանզի տղամարդու համար բոլոր աստածները նոյնն են նաեւ կնոջ համար: Եւ ինչպէս սպանութեան համար ասացինք, նմանապէս էլ սրա համար [ասենք], որ կէտ շնութիւն է, քանզի շնութիւնը մարմնով չկատարեց, այլ՝ հոգով: Սրանց պէտք իմացի՛ր նաեւ ամէն տեսակ մեղքի նկատմամբ դիւրաշարժ եւ դիւրակատար մտաւոր շարժումները: Եւ քանի որ անտեսանելի լինելու պատճառով մարդկանցից չի ամաչում, այդպէս էլ հեշտախտութեան ու ցանկութեամբ յիմարացած լինելու պատճառով Աստուծոց չի երկնչում: Եւ բոլոր մեղքերի պատճառը խոհականի մոլորութիւնն ու անընտրող յիմարութիւնն է: Եւ երբ նա, որ միաների վրայ իշխան էր եւ ուղիչ, ծառայական անխտրով այսպէս կաշկանդում է, միաները սրա մոլար ընտրողութեանն են հետեւում, քանզի ամենայն ինչ՝ թէ՛ բարի եւ թէ՛ չար, նախ մտածում է եւ ապա՝ իրագործում:

ԼԳ. Իսկ ցասմնական զօրութիւնը յեղաշրջուել է մէկից փոխարկուել է մէկ ուրիշի: Թէպէտ ժամանակին արիանում էր ընդդէմ օտարների, այսինքն՝ բանսարկուի եւ նրա չար արկածների, այժմ զինում է ընդդէմ ընտանիների, որոնք ամէն տեսակ բարեգործութիւններն են: Եւ մանաւանդ, սրտմտութիւնը համազգիների՝ ու եղբայրների կողմը ուղղած, զազանաբար յարձակում է: Քանզի մարդկանց սրտմտութիւնն օձի նմանութիւնն ունի, այսինքն՝ սատանայի, իժի եւ քարբի, [այսինքն]՝ նրա դեւերի: Քանի որ խցել են իրենց ականջներն ընդդէմ ճարտար թովիչների՝ մարգարէների, առաքեալների եւ Եկեղեցու վարդապետների, եւ չեն կամեւում իմաստուն բժիշկներից ապաշխարութեան դեղը ստանալ եւ անխտից առողջանալ: Եւ այդպիսին չի կարող փոքր-ինչ թշնամանքների իսկ համբերել, այլ երբ պատահում է, որ որեւէ մէկից հակառակութեան կամ արհամարհութեան ու դսրովանքների կարծիք է ստանում, փութանակի մեծ բարկութեամբ ընդդէմ է ելնում, աղաղակում, թշնամանում, նախա-

տում, հայհոյում, անարգում, խելայեղի պես չի իմանում ինչ է խօսում: Մույր մտքի ծնած ամեն անարգական խօսք, իբրև արհեսարբու գազանի ձագ, սրտի արգելարանից լեզուով դուրս է հանում, մինչև որ յանդուզն յարձակումից խօսքի հետ նաեւ թոյներ են դուրս ժայթքում: Այլեւ ձեռքերն ու ոտքերն է անհանձարաբար շարժում հարուածելու համար, եւ շատ անգամ էլ պատահում է նաեւ՝ սպանութեան համար: Ամեն ինչով դիահարներին է նմանում, նոյնիսկ՝ աւելի չար, քան դիահարները, որքան նրանք ակամայ են տաքանում ախտի մէջ, այնքան սրանք՝ կամովի: Եւ ում հանդէպ, որ թշնամութիւն ունեն, ատում են մինչեւ վերջ, անլուծանելի ռիս ու մախանք են պահում, բամբասում են, նենգութեամբ դարանակալ լինում, խօսքով եւ գործով որոգայթներ պատրաստում՝ զցելու փառքից, պատուից, իշխանութիւնից, հարստութիւնից: Եւ ոչինչ այնքան ըղձալի չէ նրանց, որքան նախանձելիին թշուառութեան մէջ տեսնելը, եւ ոչինչ այնքան դժնդակ չէ, որքան որեւէ բանով բարեկեցիկ տեսնելը: Ոչ այնքան իրենց թշուառութեամբ են տխրում, որքան նրանց բարեկեցիկութեամբ: Որքան հնարաւոր է, բոլորին թշնամութեան են հրահրում նրանց հետ եւ կամենում, որ ամենքից աւելի լինեն: Այսքան ու սրանցից էլ աւելի են անկարգաբար սրտմտածների ատելութիւնն ու մախանքը:

ԼԴ. Իսկ ցանկականը, որ գեղեցիկ ողջախոհութիւնից եւ Աստուծոյ եւ ընկերների հանդէպ սիրուց խոտորուեց, ցնորուած շրջում է ամեն տեսակ նիւթական բաղձանքների մէջ: Քանզի, բնական ու ողջախոհ սիրուց ընկած, զարշ ցանկութիւններով ներքաշում է վավաշոտ տոփանքների մէջ: Եւ ո՛չ՝ սոսկ ցանկութեամբ, այլեւ՝ կորստական գործի կատարմամբ, ո՛չ՝ [տոսկ] բնականներին յատուկ, այլեւ՝ անբնականներին: Ըստ այն խօսքի, որ առաքեալն է ասում. «Թողած էգերի հանդէպ բնական պէտքերը՝ իրենց ցանկութեամբ միմեանց հետ բորբոքուեցին, արուներն արուների հետ խայտառակութիւն էին գործում եւ փոխարեւը իրենց անձերի մէջ էին ընդունում իրենց մուլորութեան վարձը» [Հոռմ. Ա 27], այսինքն՝ հրածին ամպերով նորօրէն անձրեւում հրի եւ երկնատեղած ծծմբի կիզումը՝ ըստ նորագիտ ցանկութեան հրի՝ նմանութեամբ յափտենական ու մշտավառ բոցի: Եւ ոչ միայն արուներին է ամբաստանում, այլեւ էգերն էլ, ասում է, բնական պէտքերն անբնական պէտքերով փոխարինեցին:

ԼԵ. Էլ չեմ խօսում նաեւ սրանցից էլ դժնդակ, անբնական եւ բնութիւնից առաւել հեռու, անասնայինի ու գազանայինի մէջ խոտորուող զագրագործութիւնների մասին, որ իրենք իսկ՝ անասուններն

ու գազանները, թէպէտ եւ անկապ ու արձակ բնութիւններ են, սահմանադրութեամբ օրէնքի տակ չեն եւ նրանց վրայ պատուհասի եւ կամ տանջանքի սպառնալիք չկայ, սակայն բնական օրէնքով, որը ստեղծման ժամանակ դրուեց՝ բնութիւններին հետեւելով, իրենց խառնուելու ժամանակ կենդանիների իւրաքանչիւր տեսակ ընտանի ազգակիցների սահմանից դուրս երբէք չի ելնում: Քանզի ձին արջառին, եւ կամ արջառը ոչխարին, եւ կամ ուրիշներ այլ օտար տեսակների [չեն խառնուում], այլ կենդանիների իւրաքանչիւր տեսակ դէպի իր ցեղն է գնում: Եւ այն էլ՝ ո՛չ անչափօրէն, այլ, ըստ սահմանուած ժամանակի, արարչադիր հրամանով միայն ծննդագործութեանն են ծառայում, որ ասաց. «Աճէ՛ք ու բազմացէ՛ք եւ երկիրը լցո՛ւք» [Մն. Ա 28]: Եւ այն էլ՝ խօսք ու իմաստութիւն չունեն, որ խորհրդով եւ ընտրութեամբ վատթարներից խոտորուեն, այլ միայն բնական օրէնքներին են հետեւում: Իսկ խօսքով ու իմաստութեամբ պատուած մարդիկ, որոնց սրանցից մէկն իսկ բաւական էր՝ արդարագործութեան չափ ու սահմանի մէջ պահելու, ամեն ինչ զանց առած, գազաններից եւ անասուններից էլ աւելի անմիտ եւ զագրագործ են երեսում: Եւ այլ գարշ ու աւելի զղտեղի արարքների մասին, որոնք գործում են այդպիսի անմիտների մէջ, լռում եմ, որոնք ե՛ւ գիտեմ, ե՛ւ ականջներիս են հասել, սակայն չեմ կամենում զագրացնել խօսքերը, որպէսզի չլինի թէ ողջախոհ մէկը լսելով ձանձրանայ, մանաւանդ՝ իմացողներին եմ թողնում, քանզի այժմ այսպիսի բաներում բոլորն են քաջահմուտ:

ԼԶ. Արդ, ճշմարիտ ցանկութիւնից եւ Աստուծոյ եւ բոլոր աստուածայինների հանդէպ սիրուց մուլորուածները ասես պարանով կապում են բոլոր ապականացու եւ ցնդելի նիւթական իրերի սիրուն եւ բաղձանքին՝ փոխանակելով ճշմարիտ կեանքի սէրը այս սնտոի իրերի սիրով, անապականը՝ ապականացուի, անփոփոխելին՝ փոփոխելիների եւ երկնաւորը՝ երկրաւորների: Քանզի քաղցրանում են նրանց այս անցաւոր [կեանքի] մեծութիւնը, փառքը, պատիւը, իշխանութիւնը, հարստութիւնը, որովայնամուլութիւնը, արբեցութիւնը, զըրկանքը, ազահութիւնը, անիրաւութիւնը, յափշտակութիւնը եւ այլ ամեն սնտոի բաների ցնորքները:

ԼԷ. Իսկ արդարութիւնը դառնում է անիրաւութիւն: Եւ որ ժամանակին դէպի լաւագոյններն էր առաջնորդում եւ կարգաւորում իր ենթակայութեան տակ եղած մասերը, այժմ հակառակորդի տնօրէնն ու առաջնորդն է դառնում: Բարիքների այսքան ու այսպիսի անկարգութիւնը եւ չարիքների հոգու մասերում կարգաւորուելը բնա-

կանի խոտորումից եւ անբնականին հետեւելուց են լինում: Ուստի բազում զգուշութեամբ ու արթնութեամբ պետք է ամեն ոք հսկի իրեն, որպէսզի իր բնական հոգին, որն Աստուծոյ պատկերն է, սեփական առաքինութիւններով զարդարի, որով կփայլի նախկին լուսատիպ կերպարանքով, եւ նախատիպի նմանութիւնն իր մէջ հրաշագարդապէս կպատկերուի, որով անվայրափակ էութեան տաճարն ու բնակարանը կլինի՝ ըստ [Տիրոջ] խօսքի. «Ես ու Հայրը կգանք եւ նրա մօտ կօթեանենք» [Յովհ. Ժ 23]:

ՍՈՒՐԲ ՆԵՂՈՍ ՍԻՆԱՅԵՅԻ

Սուրբ Նեղոսը ծնուել է Դ դարի երկրորդ կեսին Կ. Պոլսում, որտեղ ստացել է քրիստոնէական դաստիարակութիւն եւ կրթութիւն: Պատանեկան տարիներից նա յատուկ ուշադրութեամբ ուսումնասիրել է Սուրբ Գիրքը: Պատանու հոգեւոր զարգացման վրայ իրենց բարերար ազդեցութիւնն են թողել ս. Յովհան Ոսկեբերանի քարոզները:

Հասուն տարիքում նա ամուսնացաւ եւ զբաղեցրեց բիզանդական մայրաքաղաքի եպարքոսի բարձրաստիճան պաշտօնը: Սակայն այսօրինակ արտօնեալ դիրքը չկարողացաւ արգելակել նրա մէջ աճող վանական կեանքի ձգտումը: Նման ցանկութիւն յայտնեց նաեւ նրա բարեպաշտ կինը:

Մօտ 390 թ. ամուսինները փոխադարձ համաձայնութեամբ թողեցին աշխարհը եւ հեռացան վանքեր, որտեղ էլ վանական ձեռնադրութիւն ընդունեցին: Ծնողների հետ միասին սկսեցին ձգնել նաեւ նրանց երեխաները՝ մայրը եւ դուստրը Եփիպտոսի կանանց վանքերից մեկում, իսկ սուրբ Նեղոսը եւ նրա որդի Թեոդուլոսը՝ Սինա լեռան վանքում, որը գտնուում է Արաբիայի հիւսիս-արեւմտեան մասում, Կարմիր ծովի արեւելեան ափին: Սինա լեռը քրիստոնէական վանական շարժման առաջին օրերից արեւելեան ձգնաւորութեան սիրելի վայրերից էր: Եւ զարմանալի չէ, որ սուրբ Նեղոսը ձգնութիւնների համար այդպիսի նշանաւոր տեղ ընտրեց:

Ճգնաւորի առաջին գործը եղաւ անապատ վայրում քարանձաւ շինելը: Եւ քառասուն տարի նա, իր որդու հետ առանձնացած, աղօթքի ու պահքի ձգնութիւնների մէջ էր: Նմանուելով սուրբ անապատական հայրերին՝ սուրբ Նեղոսը մարմնական ձգնութիւնները համադրում էր աստուածային խորհրդածութիւնների եւ աղօթքի հետ: Այդ տարիներին նա գրեց հանձարեղ խորութեան աստուածաբանական-ձգնաւորական գործեր:

Սուրբ Նեղոսի բարձր հոգեւոր կեանքի համբաւը տարածուեց Սինա լեռան սահմաններից շատ հեռու. շատ մարդիկ գնում էին սուրբ ձգնաւորի մօտ՝ մխիթարութեան շնորհալի խօսքի, խորհուրդի կամ յորդորի եւ ամենից առաւել՝ աղօթքի օգնութեան համար:

Սուրբ Նեղոս Սինայեցին ուղղափառ հաւատքի հզօր ջատագովներից էր եւ աղօթքով ու խօսքով պաշտպանում էր ուղղափառ հաւատքը խոստովանողներին: Օրինակ՝ յայտնի է, որ 405 թ. Արկադիոս (395-408) կայսրին ուղղուած իր գրաւոր ուղերձում նա հերքում է ս. Յովհան Ոսկեբերանի դէմ յարուցած զրպարտութիւնները, ում անիրաւացի կերպով աքսորել էին:

Սուրբ ձգնաւորն իր առանձնութեան մէջ շատ վշտեր կրեց թէ՛ արտաքին, թէ՛ ներքին թշնամիներից: Մի անգամ Սինա լեռան վրայ կողոպտիչ արշաւանք ձեռնարկեցին վայրի արաբական ցեղեր: Զուգորները շատ հայրերի սպանեցին, մնացածներին էլ գերի տարան, եւ միայն ոմանք կենդանի մնացին: Գերի տարուածների մէջ էր նաեւ

սուրբի որդին՝ Թեոդոսոսը: Շուտով յայտնի դարձաւ, որ վայրի քու-
տրները որոշել են Թեոդոսոսին զոհ մատուցել իրենց հեթանոսական
աստուածներին: Սուրբ Նեղոսը փրկելու բոլոր ակնկալիքները դրեց
միայն Աստուծոյ ողորմածութեան վրայ:

Եւ Աստուած լսեց իր ընտրեալի աղօթքները: Ասորիքի էմէս քա-
ղաքի եպիսկոպոսը արաբներից գնեց Թեոդոսոսին եւ ընդունեց իր
եկեղեցու կղերի դասի մէջ: Սուրբ Նեղոսը, իմանալով իր որդու բա-
րեյաջող ճակատագրի մասին, փութաց էմէս, որտեղ մեծ ուրախու-
թեամբ հանդիպեց եպիսկոպոսի հետ: Եպիսկոպոսը նրան առաջադ-
րեց քահանայական ձեռնադրութիւն ընդունել եւ մնալ էմէսում: Բայց
սուրբը իր խոնարհութեան եւ անապատական կեանք սիրելու պատ-
ճառով հրաժարուեց: Այնուամենայնիւ, էմէսի եպիսկոպոսը սուրբ Նե-
ղոսին քահանայ ձեռնադրեց եւ նրա անապատ վերադառնալուն
պատնէշ չհանդիսացաւ: Ստանալով սրբազանի օրհնութիւնը՝ հայրը
եւ որդին վերադարձան Սինա, որտեղ շարունակեցին իրենց ճգնու-
թիւնները: Սուրբ Նեղոս Սինայեցին վաթսուն տարի անցկացրեց
անապատում եւ մօտ 450 թ. խաղաղութեամբ առ Աստուած աւանդեց
իր հոգին:

Սուրբ Նեղոսը թողել է լայնածալ աստուածաբանական ժա-
ռանգութիւն: Նրա գործերն աչքի են ընկնում աստուածաբանական
մտքի յստակութեամբ, քրիստոնէական զգացումի ազնւութեամբ եւ ձե-
փ ու բովանդակութեան կատարելութեամբ: Սուրբ ճգնաւորը խորա-
պէս ուսումնասիրել է Սուրբ Գիրքը եւ կազմել է նրա մեկնութիւնը,
սակայն նրա գործերից առաւել յայտնիները ճգնաւորական խօսքերն
են:

Նրա երկերից լաւագոյնը «Աղօթքի մասին» խօսքն է: Այս խօս-
քում սուրբ Նեղոսը սովորեցնում է, որ աղօթքը մտքի զրոյցն է Աս-
տուծոյ հետ: Աղօթական վիճակը նա բնորոշում է ինչպէս մտքի ծայ-
րագոյն վիճակ, մտքի համբարձուելը երկրային իրողութիւններից
առ Աստուած, ինչպէս նաեւ՝ անկրօնութիւն՝ իմաստասէր եւ հոգեւոր
միտքը ծայրագոյն փափագմամբ իմանալի բարձունքի վրայ
բարձրացնելով: Սուրբ Նեղոսը սաղմոսերգութիւնն անուանում է
բազմախորհուրդ իմաստութիւն, ի տարբերութիւն աղօթքի, որը
առաջընթաց է առ աննիւթականը եւ աստուածային բազմախոր-
հուրդ ճանաչողութիւնը: Եթէ սաղմոսերգութիւնը հասու է ցանկա-
ցած քրիստոնէայի, ապա իմանալի աղօթքը յատկանշական է ճգնա-
ւորներին, որոնց համար աղօթքը գերագոյն հոգեւոր սխրանքն է՝
Եկեղեցու հայրերի փորձով հիմնուած:

Այդպիսի աղօթքի ճանապարհին ճգնաւորը զանազան փորձու-
թիւնների է ենթարկում՝ ձանձրոյթի, ծուլութեան, հպարտութեան,
ոխակալութեան եւ դեւերի կողմից յարուցուող զանազան տեսիլքների:
Ըստ այսմ նա անում է շատ կարեւոր զգուշացումներ՝ աղօթքի ժա-
մանակ միտքը խուլ ու համր պահել, անսայթաք մնալ բոլոր
խորհուրդներում, թոյլ չտալ մտքի մէջ կերպարանքներ տպաւոր-

րուել, ջցանկանալ որեւէ կերպարանք կամ ձեւ կամ գոյն աղօթքի
ժամանակ: Աղօթքի ժամանակ զգացմունքների ու երեւակայութեան
միջոցով դեւերն անընդհատ մարտնչում են ճգնաւորի հետ, ուստի
այս ճանապարհին նա պետք է ունենայ մեծ խոնարհութիւն եւ զգու-
շութիւն այցելող խորհուրդների նկատմամբ, որպէսզի անխոչընդոտ
ընթանայ դէպի աննիւթ եւ էական գիտութիւնը:

Սուրբ Նեղոսի խօսքերը քրիստոնէային սովորեցնում են փրկու-
թեան ճանապարհը. այն փշոտ է, սակայն՝ անխուսափելի, քանի որ
մարդու մէջ հիմնում է ամրութիւն եւ պայքար՝ կրքերի դէմ, համբե-
րութիւն՝ վշտերի մէջ, եւ յոյս՝ Աստուծոյ ողորմածութեան վրայ:

Հայոց Առաքելական Եկեղեցին սուրբ Նեղոսի տօնը նշում է
դեկտեմբերի 5-ին: Եկեղեցին միշտ խորն ակնածանքով է յիշում եւ
դիմում մեծ ճգնաւորի բարեխօսութեանը. սուրբ Նեղոսի անունը յի-
շատակում է բոլոր պատարագներին՝ մեծ անապատական ճգնաւոր-
ների շարքում:

Մարտնչող եւ Յաղթանակած Եկեղեցիները զոնում են անընդ-
հատ եւ անքակտելի աղօթական հաղորդակցութեան մէջ, այս պատ-
ճառով սուրբ Նեղոս Սինայեցու հոգեւոր փորձի հետ առնչուելը կա-
րեւոր է բոլոր ուղղափառ քրիստոնէաների համար:

* * *

Աշխարհաբար թարգմանութիւնը կատարուել է «Վարք հարան-
ցում» (Վենետիկ, 1855) գետեղուած բնագրից: Ենթադրում է, որ
բնագրի թարգմանութիւնը յունարենից կատարուել է Ե դարում:

ՆՐԱԿԱՆՆԵՐ

1. Յայսմատուրք, Կ. Պոլիս, 1834
2. Կիակատար վարք եւ վկայաբանութիւնք սրբոց, Վենետիկ, 1810
3. Վարք հարանց, Բ հատոր, Վենետիկ, 1855
4. J.-P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, t. 79
5. Н. Моисеев. Преподобный Нил Синайский, Журнал Москов-
ской Патриархии, 1981/3.
6. Преподобный Нил Синайский. О молитве, Журнал Московской
Патриархии, 1981/3.

ՄԵՄՐՈՂ ԲԱԿԱՆԱՑ ԱՐԱՄԵՆԱԿ

Ս. ՆԵՐՈՍ ՄԻՆԱՅԵՃԻ

ԱՂՕԹՔԻ ՄԱՍԻՆ

1. Ով ցանկանում է անուշահոտ խունկ¹ պատրաստել, նա թող ըստ օրենքի հաւասարապէս պատրաստի մաքուր կնդրուկը², կասիասը³, եղունգը⁴ եւ տաշիրը⁵ [Ե. Ի 34]։ սրանք ցոյց են տալիս չորս առաքինութիւնները, քանզի եթէ նրանք կատարելապէս եւ հաւասարապէս միանան, միտք չի մատնուի վնասակարին։

2. Անձը⁶, սրբուելով տասը պատափրաններով, պատրաստում է [միտքը] աղօթքի եւ այն հայեցական կարգաւորութեամբ եւ ուղղութեամբ ընդունող դարձնում։

3. Աղօթքը մտքի խօսքերն են առ Աստուած արդ, ինչ կարգաւորութեամբ պետք է միտքը կանգնի Աստուծոյ դիմաց, որպէսզի իր Արարչի առջեւ զօրանայ հոգեւորի մէջ եւ զրուցի Նրա հետ առանց միջնորդի։

4. Եթէ Մովսէսին, որ փորձեց [մտնելու] երկրաւոր մտքեմուն, արգելուեց, քանի դեռ կօշիկները չէր հանել ոտքերից, ինչպէ՛ն եւ դու կամենում տեսնել Նրան, Ով վեր է բոլոր մտքերից ու զգայութիւններից, եւ զրուցել Նրա հետ՝ չիրաժարուելով բոլոր ախտաւոր խորհուրդներից։

5. Նախ աղօթի՛ր արտասուքներ ստանալու համար, որպէսզի սուգի միջոցով կակղեցնես անձիդ մէջ ներգոյացած խտութիւնները եւ, խստովանելով անձիդ անօրէնութիւնը ընդ Տիրոջը, Նրանից մեղքերի թողութիւն ստանաս։

6. Ամեն խնդրուածքից առաջ յաջողութեան համար քեզ պետք կլինեն արտասուքներ, քանզի ընդ Տիրոջ շատ է ցանկանում արտասուալից աղօթք ընդունել քեզանից։

7. Թեպէտ եւ արտասուքների աղբիւր ունենաս աղօթքի ժամանակ, մի հպարտացիր ընդ անձի մէջ՝ որպէս թէ առաւել եւ շատերից, քանզի առաւել աղօթքի օգնականութեան շնորհը Տիրոջից է, որպէսզի յօժարութեամբ

1 *θυμίαμα* [Բ Օր. 14 10]
2 *λίβανος* [Ղե. Բ 1, Բ 16, Ելք 4 6, Մատթ. 1 11]
3 *κασία* [Ելք 1 24]
4 *όνυξ* [Ելք 1 34, Սիր. ԻՂ 18]
5 *στακτή* [Մե. 1 24, Մաղ. ԽՂ 9]
6 անձ (*ψυχή*)— բանական հոգի, շունչ

խոստովանես ընդ մեղքերը եւ արտասուքների միջոցով հաշտեցնես Աստուծուն։

8. Արդ, արտասուքներով սրբուելով այլեւս մի՛ վերադարձիր դէպի ախտը, որպէսզի շնորհներ Տուողին աւելի չբարկացնես, քանզի շատերն արտասուեցին իրենց մեղքերի համար եւ դարձեալ մոռացան արտասուքները եւ, վաստակից մոլորուած, խտորուեցին ուղղութիւնից։

9. Կանգնի՛ր տաժանաբար¹ եւ արտասուի՛ր պնդութեամբ եւ կենեացնես հոգեկան խորհուրդների այցերը, քանզի [նրանք] խռովեցնում եւ աղմուկով են լցնում քեզ, որպէսզի ստիպեն քեզ լքել այդ պնդութիւնը։

10. Երբ դեւերը տեսնում են, որ դու ճշմարտապէս ցանկանում ես աղօթել, այնժամ առաջադրում են իբրեւ թէ կարեւոր ինչ—որ խորհուրդներ, իսկ քիչ անց քեզանից վերցնում են նրանց յիշողութիւնը՝ միտքը պահելով նրանց որոնման մէջ իսկ [միտքը], չգտնելով, յոյժ հոգ է անում եւ տղրտմում։ Եւ երբ մարդը կանգնում է աղօթքի, յիշեցնում են նրան այն, ինչ փնտրում էր, եւ որի յիշողութիւնը կորցրեց, որպէսզի, նրանց ծանրութեան տակ կորացնելով, կորստեան մատնեն ներպտղական² աղօթքը։

11. Չանա՛ աղօթքի ժամանակ միտքը խուլ ու համր պահել, անսայթաջ մնալ ամեն տեսակ արկածներից, որպէսզի [աղօթքը] ընդունելի լինի։

12. Երբ հանդիպի քեզ փորձութիւն կամ հակառակաբանութիւն կամ գրգռութիւն դիմակցողին հատուցելու, բարկանալու կամ անհետեթ զոչելու համար, աղօթքով յիշի՛ր Տիրոջը եւ, ըստ Նրա իրաւունքների, բարի յիշատակով կլի ընդ մէջ եղած այդ անկարգ շարժումը։

13. Ինչ որ վրէժխնդրութեան նպատակով անես ընդ եղբօրը, որ զրկեց քեզ, այդ ամենը բարի չի լինի քեզ աղօթքի ժամանակ։

14. Աղօթքը հեզութեան, անբարկութեան, անյիշաչարութեան եւ սիրոյ բխումն է։

15. Աղօթքը խնդութեան, խաղաղութեան եւ գոհութեան [բխումն է] դէպի լաւագոյնը։

16. Աղօթքը տրտմութեան, տարակուսանքների եւ վշտերի հրաժարանը ու սփոփանք է։

1 տաժանաբար— մեծ աշխատութեամբ, տառապանքով, անցկում
2 ներպտղական (*էչկարոս*)—պտղաբեր, բեղմնաւոր, բարեբեր

17. Գնա վաճառիր ըն ունեցուածքը եւ տուր աղքատներին եւ, վերցնելով խաչը, ուրացիր անձը եւ աշխարհը [Մատթ. ԺԹ 21, ԺՁ 24], որպէսզի կարողանաս անգրաղ աղօթել:

18. Եթէ կամենում ես գովելի կերպով աղօթել, միշտ ուրացիր անձը եւ, աղօթքի համար բազում ներութիւններ կրելով, ստուգապէս իմաստասիրիր:

19. Ինչի համար տառապանքների համբերես եւ այն միամիտ խորհուրդներով իմաստասիրես, նրա պտուղը աղօթքի ժամանակ կգտնես:

20. Յանկանում ես աղօթել ինչպէս պետք է. մի տրտմեցրու որեւէ մէկի անձը, ապա թէ ոչ՝ ունայն կլինի ըն վաստակը եւ այդ ընթացքը:

21. «Թող, — ասում է, — ըն պատարագը սեղանի առաջ, զնա՛ նախ հաշտուիր ըն եղբոր հետ» [Մատթ. Ե 24] եւ ապա գալով անխռով կաղօթես, ջանգի ռիսակալութիւնը տխրեցնում է մտաւոր¹ հոգին եւ խաւարեցնում աղօթքի դիտարութիւնը:

22. Ովքեր տրտմութիւն եւ ռիսակալութիւն են կուտակում իրենց անձի մէջ եւ կարծում են, թէ աղօթում են, նման են նրանց, ովքեր ջուր են չափում եւ ծակ կարասի մէջ լցնում:

23. Եթէ լինես համբերող, հեզ եւ երկայնամիտ, ըն աղօթքը միշտ կպտղաբերի:

24. Երբ աղօթում ես ինչպէս պետք է, լինում են նաեւ այնպիսի մղտքեր, որ կարծում ես, թէ իրաացի է ընզ ներքաշուել բարկութեան մէջ. հեռացրու ընզանցից, ջանգի իրաացի չես ընկերոջ նկատմամբ, եւ եթէ ընենս կգտնես, որ պետք է առանց բարկութեան տրամադրուել գործերի մէջ. ուստի ամէն կերպ ջանա՛ չգոչել որեւէ զայրալից խօսք:

25. Չգոյշ եղիր, միգուցէ, կարծելով բժշկել ուրիշներին, ընզ անբժշկելի դարձնես Տիրոջ առաջ եւ խափանես ըն աղօթքը:

26. Ճգնելով բարկութեան դէմ՝ Տիրոջից խնամք ձեռք կբերես, իմաստուն կերեսաս մարդկանց մէջ եւ առ Աստուած աղօթողների հետ կլինես:

27. Չայրոյթի դէմ բարկութեամբ եւ ոչ թէ համբերութեամբ սպառազինուելը անելի է նիւթում զայրոյթ եւ այսպիսով խռովեցնում է իմանալի [աջը]² եւ ապականում սուրբ աղօթքի կարգաւորութիւնը:

28. Մի՛ աղօթիր միայն բացաղէն տարագով, այլ ուղղիր ըն միտքը դէպի հոգեւոր աղօթքի զգայութիւնը:

29. Երբեմն յանկարծակի աղօթքի կանգնելով, երբեմն էլ խիստ վաստակած լինելով՝ չես հասնում [աղօթքի] նպատակին, որպէսզի անելի հայցես եւ առաւել հաստատուն լինես անկորուստ ուղղութեան մէջ:

30. «Էնց որ հրեշտակը յայտնում է, մեզանից հեռու են ըջում բոլոր նրանք, ովքեր մարտնչում են մեզ հետ, եւ միտքը ապահովութեան մէջ է լինում՝ մեծ ողջամտութեամբ՝ աղօթելով: Երբեմն էլ դեւերը, սովորական ընդդիմամարտութեամբ յողողողելով, մտքի հետ մրցում են եւ չեն թողնում վեր հայել, ջանգի [միտքը] նախապէս որսուած է պէս-պէս ախտերով¹. սակայն եթէ թախանձազին հայցի, կգտնի, եւ եթէ ուժգին բախի, կբացուի նրա առաջ:

31. Մի՛ աղօթիր, որ ըն կամքը կատարուի, ջանգի այն համաձայն չէ Աստուծոյ կամքին, այլ մանաւանդ՝ այնպէս, ինչպէս սովորեցիր: Աղօթիր՝ անելով «Ըն կամքը թող լինի իմ մէջ՝ սրբութեւ բոլոր ախտերից եւ բարկութիւնից». այս է Նրա կամքը ըն մէջ, ջանգի առաւել ջան մեր իմանալը եւ խնդրելն է կամենում եւ իմանում բարին մեր անձերի համար:

32. Շատ անգամ աղօթելով խնդրեցի [Աստուծոյ] ինձ համար այն, ինչ անելի լաւ էի համարում, եւ յամառում էի խնդրուածի համար՝ Աստուծոյ կամքը գուր տեղը հարկադրելով եւ չթողնելով Նրան, որ ինչպէս գիտի օգտակարը, այն տնօրինի: Սակայն երբ ստանում էի կամեցածս, յոյժ տխրում էի, ջանգի չխնդրեցի, որ Աստուծոյ կամքը լինի, եւ իմ խնդրած իրն այնպիսին չէր, ինչպիսին կարծում էի:

33. Ինչն է բարի, եթէ ոչ՝ Աստուած: Ուրեմն Նրան յանձնենք մեզ վերաբերուող ամէն ինչ եւ բարի կլինի մեզ, ջանգի բարեբար Աստուած բարիքներ տուող է:

34. Մի՛ խնդրիր Աստուծոց նոյն ժամին հաւաստիանալ խնդրուածի մէջ, ջանի որ [Նա] կամենում է, որ ըն աղօթքները անելի խնամքով հնազանդուեն. ջանգի ինչ կայ անելի բարձր, եթէ ոչ՝ Աստուծոյ հետ զրուցելը եւ Նրան զուգագոյ² անճառելիներին հաղորդուելը:

35. Անգրաղ աղօթելը մտքի ծայրագոյն վիճակն է, որը միշտ աստուածայինը խոկալն է:

1 այս — կիրք, մոլութիւն

2 զուգագոյ — համագոյ, եակից

1 մտաւոր (νοερός, νοετός) — իմանալի, խոհական, ներքին, հոգեւոր

2 աջ (ὀφθαλμός) — այստեղ՝ հոգեւոր տեսողութեան աջ

36. Աղօթքը մտքի համբարձուելն է երկրային իրողութիւններից առ Աստուած:

37. Եթէ փափագում ես աղօթել, հրաժարուի՛ր ամէն ինչից, որպէսզի միայն այն շահես:

38. Աղօթի՛ր նախ՝ ախտերից սրբուելու, երկրորդ՝ անգիտութիւնից եւ մտաջանից, երրորդ՝ բոլոր փորձութիւններից եւ ծուլութիւնից ազատուելու համար:

39. Աղօթքիդ ժամանակ միայն Աստուծոյ սրբութիւնը, արդարութիւնը եւ արքայութիւնը խնդրիր, ինչպէս նաեւ՝ առաքինութեան ողջ վարքը, եւ մնացածներն էլ կտրուեն քեզ:

40. Իրաւացի է ոչ միայն սեփական անձի սրբութեան համար աղօթել, այլեւ՝ բոլոր համատեղմեցիների, որպէսզի միշտ հրեշտակների օրինակին մնանուի:

41. Զգո՛յշ եղի՛ր, երբ Աստուծոյ առաջ աղօթում ես, միգուցէ գովեստից պատրուած¹ ես եւ ճեպում ես դէպի ստորին ակնկալիքը. նման աղօթքի մէջ մնալը քոյի նման է՝ ի վնաս քո հոգու:

42. Թէ՛ եղբայրների հետ, թէ՛ առանձին աղօթելիս՝ ջանա՛ ոչ միայն ձեռու, այլեւ զգայութեամբ² աղօթել:

43. Աղօթքի զգայութիւնը համադրուելն է երկխոսութեամբ, հոգեւորի անձկութեամբ եւ անմտուց հեծութեան մէջ յանցանքները պատմելով:

44. Եթէ աղօթքի ժամանակ քո միտքը այս ու այն կողմ է թափառում, ապա դեռես չես իմացել, թէ ինչպէս են միայնակեցաբար աղօթում, այլ աշխարհականի պէս արտաքին տեսքն ես զեղեցկացնում:

45. Աղօթքի կանգնելով՝ քո ուշադրութիւնը զգուշութեամբ պահիր միգուցէ [դեւը] քո աջել դիւ իրայինների, յորդորի քեզ՝ ապագան իմանալու, քանզի միտքը աղօթքի ժամանակ յոյժ սուվոր է առեւանգուել առ Աստուած ուղղած ուշադրութիւնից:

46. [Դեւը] կանխելով հեռացնում է քեզ կամ աղօթելիս ինչ-որ երեւմունքներ ցոյց տալիս կամ քեզ տրտմեցնողների դէմքերը կամ մի նոր հոգս բերում:

1 պատրուել— խաբուել, պատրանքների տրուել

2 զգայութեամբ— զգացմունքով

47. Յոյժ չարանախանձ է դեւը մարդու աղօթքին եւ բոլոր մեքենայութիւններով փորձում է ապականել աղօթքի դիտաւորութիւնը, չի դադարում յիշողութեան միջոցով իրերի մասին մտքոր շարժել եւ մարմնի միջոցով ամէն տեսակ ախտեր գրգռել, որպէսզի խափանի բարու ընթացքից եւ առ Աստուած վերելքից:

48. Երբ դժնդակ դեւը բազում բաներ է անում եւ չի կարողանում ջանացողի աղօթքի փոյթը խափանել, դոյզն-ինչ թուլացնում է, ապա վրեժը հատուցում է աղօթքի ժամանակ. կամ բարկութեան մէջ բորբոքելով է ապականում աղօթքը՝ իբրեւ թէ ներքաշելով իրաւացի մտածմունքների մէջ, կամ միտքը գրգռում է անասնական ցանկութիւնների միջոցով:

49. Երբ աղօթքի ես կանգնում ինչպէս հարկն է, ապա ակնկալի՛ր անհարկի բաներ եւ կանգնի՛ր քաջութեամբ՝ պահելով քո պտուղը, քանզի ի սկզբանէ սրա մէջ կարգուեցի՛ր՝ գործելու եւ պահելու [Մն. Բ 15]. արդ, այստեղտեւ գործով վաստակածդ անպահեստ մի՛ թող, ապա թէ ոչ՝ օգուտ չես գտնի:

50. Ամէն ինչ, որ, աղօթքով հաւաքուելով, ճակատամարտում է պիղծ դեւերի հետ, այլ բանի համար տեղի չի ունենում, եթէ ոչ՝ հոգեւոր աղօթքի, քանզի մեծ ճակատամարտ է պետք նրանց կործանման եւ մարդու փրկութեան համար առ Աստուած:

51. Ինչ են կամենում դեւերը ներգործել մեր մէջ որովայնամտութիւն, պռնկութիւն, արծաթասիրութիւն, բարկութիւն, ռիսակալութիւն եւ այլ ամէն տեսակ ախտեր: Եթէ անձը սրանցով գրաւուի, չի կարող արժանապէս աղօթել, քանզի, մի մասը ախտից զերուելով, հնարաւորութիւն չի տալիս նրան իսկապէս շարժուել հոգեւոր ջանքերի մէջ:

52. Առաքինութիւնները գործում ենք յանում կատարուած խօսքերի, եւ այս ամէնը մարմնացեալ Բանի մասին է. սովորաբար սուրբերը այսպէս են լինում աղօթքի կարգաւորութեան մէջ:

53. Աղօթքի կարգաւորութիւնը անկրքութիւնն է՝ իմաստասէր եւ հոգեւոր միտքը ծայրագոյն փափագմամբ իմանալի բարձունքի վրայ բարձրացնելով:

54. Ով կամենում է ճշմարտապէս աղօթել, ոչ միայն պիտի իշխի ցանկութեան եւ սրտմտութեան¹ վրայ, այլեւ՝ հեռացնի սրբութիւնից բոլոր ախտաւոր խորհուրդները:

1 սրտմտութիւն— բարկութիւն, զայրոյթ, ցատում

55. Ով յայտնում է անախտութեան մէջ, դեռես չի նշանակում, թէ նա ճշմարտապէս է աղօթում, քանզի կարող է հանդիպել դատարկ մտքերի եւ նրանց տեսակների մէջ զբաղուելով, հեռանալ Աստծուց:

56. Ով սիրում է Աստծուն, Նրա հետ՝ որպէս հօր հետ, միշտ զրուցում է՝ հեռանալով բոլոր ախտաւոր խորհուրդներից դէպի հոգեւորը:

57. Երբ միտքը չի դեզերում դատարկ իրերի իմաստների մէջ, դեռես չի [նշանակում], որ աղօթքը տեղ է հասել, քանզի կարող է տեսնել իրերը եւ նրանց մասին խորհել, որոնք թէն դատարկ բաներ են, սակայն որպէս ինչ-որ իրերի պատկերներ որեւէ տեսքով տպաւորում են մտքում եւ հեռացնում նրան Աստծուց:

58. Թէպէտ միտքը մարմնաւոր բնութիւնից էլ գերատես լինի, չի կարող կատարելապէս տեսնել Աստուծոյ տեղը, քանզի կարող է ծանօթանալ իմանալիներին եւ փոփոխութիւններ կրել նրանց նկատմամբ:

59. Եթէ կամենում ես աղօթել, հաւատա՛, որ Աստուած կատարում է ուխտաւորի ուխտը, եւ ասա՛ Նրան. «Մտորք թող լինի Զո անունը, Զո արքայութիւնը թող գայ [Մատթ. Զ 9-10], այսինքն՝ թող գան Մտորք Հոգիդ եւ Միածին Ռրդիդ, որ հոգով եւ ճշմարտութեամբ [Յովհ. Դ 24] սրբեն մեզ»:

60. Ով հոգով եւ ճշմարտութեամբ է աղօթում, նա ոչ թէ մեծարում է Արարչին երկրաւոր արարածներից, այլ փառաբանում է Նրան իր անձից:

61. Եթէ՛ ուզում ես աստուածաբան լինել, ճշմարտութեամբ աղօթի՛ր՝ ուղղափառութեամբ քեզ ջննելով, երկրպագութեամբ փառաբանութիւններ եւ օրհնութիւն մատուցի՛ր Մի Աստուածութեան:

62. Երբ քո միտքը բազում ցանկութիւնները մէկը միսի ետեւից հալածում է մարմնից, եւ ամէն ինչ, որ զգայութիւններից է կամ յիշողութիւնից կամ կարծեցեալ բարուց, արտաքաւում է, այնժամ համարի՛ր, որ մերձ ես աղօթքի ասիմանին:

63. Մտորք Հոգին մեր տկարութեանը վշտակից է լինում. թէպէտ եւ պղծաբարոյ ենք, սակայն գալիս է մեզ մօտ, եւ եթէ մեր միտքը լինում է ճշմարտասիրութեամբ աղօթելիս, հանգչում է մեզ վրայ եւ ամբողջովին պարուրում մեզ, կործանում խորհուրդների կամ մտքերի բոլոր լեզեռները՝ հրաւիրելով մեզ դէպի հոգեւոր սուրբ աղօթքի ցանկութիւնը:

64. Ոմանք մարմնի այլայլութեամբ մտքի մէջ ներառնում են խորհուրդներ կամ կարծիքներ կամ պատկերներ, իսկ Աստուած փակում է սրանց ճամփան՝ Իր մէջ հանգստացնելով միտքը, նրա մէջ զհտութիւն

դնում, ինչպէս կամենում է, եւ խաղաղեցնում մտքի եւ մարմնի շարժումների խռովութիւնը:

65. Ով տենչում է ճշմարիտ աղօթքը եւ տեսապէս մնում բարկութեան եւ ռիսակալութեան մէջ, նա կիսելագարուի, քանզի նման է մարդու, որ կամենում է սրատես լինել եւ լոյսի սակաւութեամբ պղտորում է իր աչքերը:

66. Եթէ փափագում ես աղօթել, մի՛ գործիր այն, ինչ հակառակ է աղօթքին, որպէսզի Մտորք Հոգին ճանապարհորդի քեզ հետ:

67. Աղօթքի ժամանակ քո ներսում Աստուածութեանը տեսք մի՛ տուր եւ թոյլ մի՛ տուր մտքիդ՝ տպաւորուելու կերպարանքներով, այլ Աննիթիւն աննիթապէ՛ս մօտեցիր եւ իմաստուն կլինես:

68. Պահիր քեզ հակառակորդների որոգայթներից, քանզի պատահում է, երբ պարկեշտաբար եւ անխռով աղօթում ես, յանկարծ քեզ յայտնում է ինչ-որ օտար եւ այլադէմ կերպարանք՝ քեզ հպարտութեան մէջ զցելու համար, որպէսզի կարծես, թէ նրանում Աստուածութիւն կայ, ինչպէս կփորձի՛ համոզել յանկարծակիօրէն քեզ յայտնուած քանակութեամբ սակայն Աստուածութիւնը անքանակ է եւ անձեւ:

69. Երբ նախանձող դեռ չի կարողանում աղօթողի յիշողութիւնը գրգռել, այնժամ բռնանում է մարմնի խառնուածքի վրայ՝ զբաւելով ինչ-որ օտարոտի առաջօք երեւումով եւ կերպարանելով այն նրա մէջ: Իսկ նա, սովորութիւն ունենալով, դիրութեամբ զիջում է խորհուրդների մէջ եւ, ճեպելով առ աննիթ եւ անտեսանելի զհտութիւնը, պատրում է ծախը լոյսի փոխարէն ընդունելով:

70. Զգօ՛ն եղի՛ր՝ աղօթքի ժամին միտքը մտածութիւններից պահելով, եւ քո ներսում լուրթի՛ն պահպանիր, որպէսզի Նա, Ով վշտակից է լինում տգէտներին, քեզ մօտ գայ. եւ այնժամ կգայ շնորհներով բարգաւաճած աղօթքի պարզելը:

71. Չես կարող մաքուր աղօթել՝ պաղատելով մարմնաւոր իրեր, քանզի աղօթքը հեռացում է այս [աշխարհի] նիթալկան ակնկալութիւններից:

72. Կապուածը չի կարող ընթանալ, եւ ախտերին ծառայող միտքը չի կարող տեսնել հոգեւոր ոլորտը, քանզի ներքաշում եւ տարուբերում է ախտաւոր մտքերի մէջ եւ մաքուր չի մնում:

73. Երբ միտքը սրբաբար եւ անկիրք աղօթում է, այնժամ դեւերը օթ թէ ձախակողմեանից, այլ աջակողմեանից են փորձում եւ նրան ներկայացնում Աստուծոյ փառքը եւ զգացմունքներին հեշտակամ¹ ինչ-որ կերպարանք, եւ [նա] կարծում է, թէ կատարելապէս հասել է աղօթքի դիտաւորութեանը. այս մեկնեց մի առաքինագործ այր, որ լինում է սննդաւորութեան ախտից եւ այն դեւից, որ մերձենում է նշուած տեղին:

74. Կարծում են՝ դեւը հպուելով ասուած տեղին, որ մտքին լծորդուած լոյսն է, փոփոխում է ինչպէս կամենում է: Եւ այսպէս շարժում է՝ սննդաւորութեան ախտի խորհուրդները եւ թեթեամտօրէն տպաւորում միտքը՝ աստուածային եւ էական գիտութեան կարծիք ստեղծելու համար. եւ [միտքը], վրդովուած չլինելով նշուած մարմնատր եւ պիղծ ախտերից, այլ կարծելով, թէ սրբաբար կանգնած է [Աստուծոյ] առաջ, որեւէ հակառակ ներգործութիւն չի ունենում իր վրայ, ուստի եւ կարծում է, թէ աստուածային յայտնութիւն է, որը յոյժ դժնդակութեամբ լինում է նրա հետ դեւից, որը նաեւ խլում է լծորդուած լոյսը՝ այլայլելով եւ կարպարանելով այն, ինչպէս կանխապէս ասացի:

75. Աստուծոյ հրեշտակը, այցելելով միայն խօսքով հակառակորդի բոլոր ներգործութիւնները դադարեցնում է մեր մէջ եւ շարժում մտքի լոյսը՝ անմուտք ներգործելով Քրիստոսի լուսաւորութեան մէջ:

76. Յայտնութեան մէջ ասուած հրեշտակի խունկ կրելը [Յայտ Ը 3], որպէսզի սուրբերին մատուցի աղօթքը, ինձ թոււմ է, որ հրեշտակի միջոցով ներգործուող այս շնորհի մասին է, ջանգի ստանում է ճշմարիտ աղօթքի գիտութիւնը, որից յետոյ միտքը ազատում է ամէն տեսակ ասանումներից, ձանձրութիւնից եւ լքուածութիւնից:

77. Բուրվառը, ասում են, սուրբերի աղօթքն է, որ քսանչորս ծերերն են կրում [Յայտ Ե 8]:

78. Բուրվառն առ Աստուած սիրոյ օրինակն է, այսինքն՝ կատարելա եւ հոգեւոր սիրոյ, որի մէջ աղօթքը ներգործում է հոգով եւ ճշմարտութեամբ:

79. Երբ համարես, թէ աղօթելիս մեղքերիդ համար արտասուքների կարիք չունես, իմացիր, թէ որքան հեռու ես Աստուծոց, Ուն հետ միշտ պէտք է լինես, եւ աւելի՛ ջերմ արտասուիր:

80. Արդարեւ, իմանալով քո չափը՝ նաեւ յօժարակամօրէն պիտի սզան անձդ ողբալով ըստ Եսայու. ինչպէ՛ն պիղծ լինելով եւ բնակուելով նոյնպիսի

1 հեշտակամ— ցանկալի, բաղձալի, ըզձալի

ծողովորդի մէջ, այսինքն՝ հակառակորդների, կարելի է համարձակուել գօրութիւնների Տիրոջ առաջ կանգնել [Ես. Ը 5]:

81. Եթէ ճշմարտապէս աղօթես, շատ հաւանութիւն կգտնես, եւ հրեշտակները կկցորդուեն քեզ, ինչպէս Դանիէլին, եւ կլուսաբանեն քեզ գալիքը:

82. Իմացիր, որ սուրբ հրեշտակներն են հրաւիրում մեզ աղօթելու եւ աջակից լինում մեզ՝ ուրախանալով ըստ այնմ եւ աղօթելով, իսկ եթէ ծուլանում ենք եւ ընդունում հակառակ խորհուրդները, յոյժ զարհուրեցնում ենք նրանց. եւ թէպէտ եւ նրանք մեզ համար այսչափ ջանում են, սակայն մենք մեր անձանց համար նոյնիսկ չենք կամենում աղաչել Աստուծոյ, այլ, քանակորդով մեզ համար սպասաւորութիւնը եւ սրանց Տիրոջը, թողնում ենք Աստուծոյ եւ գրուցում պիղծ դեւերի հետ:

83. Աղօթի՛ր հեզաբար ու անխռով եւ սաղմոսի՛ր իմաստասիրաբար ու յորջորջմամբ¹, եւ կլինես ինչպէս բարձունքներում ձախրող արծուի ձագ:

84. Սաղմոսերգութիւնը խաղաղեցնում է ախտերը եւ հանդարտեցնում մարմնի խռովքը, իսկ աղօթքը մղում եւ պատրաստում է միտքը իր ներգործութիւններին:

85. Աղօթքը արժանատր մտքի վայելչական ներգործութիւնն է, այսինքն՝ ընտիր, ստոյգ եւ պիտանի ազդը:

86. Սաղմոսերգութիւնը բազմախորհուրդ իմաստութիւն է, իսկ աղօթքը առաջընթաց է առ աննիթականը եւ աստուածային բազմախորհուրդ ճանաչողութիւնը:

87. Գիտութիւնը բարի է, քանզի աջակից է աղօթքին. արթնացնելով մտքի իմանալի գօրութիւնները՝ լուսատրում է ի տեսութիւն աստուածային դիտաւորութեան:

88. Եթէ երբեւէ չես ունեցել աղօթքի շնորհը, հնազանդուի՛ր սաղմոսերգութեանը եւ կտանան:

89. Ասում էր, ասում է [աւետարանիչը], նրանց այս առակը [Լուկ. ԺԸ 1]՝ մշտապէս աղօթելու ու չձանձրանալու համար. ուրեմն դո՛ւ էլ մի ձանձրացիր եւ տրտմիր, որ ըստ խնդրուածի չստացար, քանզի յետոյ կըստանաս: Որովհետեւ այն առակի վերջում ասում է. «Թէպէտ եւ Աստուծոց չեն երկնչում եւ մարդկանցից չեն ամաչում, բայց այդ կնոջ՝ ինձ հարկադրելու պատճառով պիտի կատարես դրա իրաւունքը» [Լուկ. ԺԸ 5]: Եւ այն-

1 յորջորջել— ստեպ կոչել, վերաձայնել, ոգեկոչել

պէս էլ Աստուած պիտի վրէժխնդիր լինի Իրեն գիշեր-ցերեկ կանչողների համար: Փութանակի քաջալերովի՛ր այսուհետեւ՝ տաժանաբար ժուժկալելով աղօթքի մէջ:

90. Մի՛ կամեցիր, որ ըստ գործերը լինեն այնպէս, ինչպէս ընդ է [ճիշտ] թում, այլ՝ որ հաճոյ լինեն Աստծուն, եւ անխռով հոգացող կիմես ըստ աղօթքի մէջ:

91. Թեպէտ եւ կարծես, թէ Աստուծոյ հետ ես, զգո՛յշ եղիր պոռնկութեան դեմից, քանզի յոյժ պատրող եւ նախանձ է եւ կամենում է անել սրընթաց լինել, քան ըստ մտքերի շարժումն ու սքափութիւնը, որպէսզի նրան Աստծուց անջատի, երբ Աստուծոյ առջեւ ահով ու երկիւղով կանգնած է:

92. Եթէ աղօթքի համար խնամք ես տանում, անձդ պատրաստիր դիւային հարուածների եւ ժուժկալութեամբ համբերի՛ր նրանց տանջանքներին, քանզի վայրենի գազանների պէս կյարձակուեն ընդ վրայ եւ ողջ մարմինը կչարչարեն:

93. Պատրաստիր ըստ անձը ինչպէս հմուտ ճզնող, եւ եթէ յանկարծ տեսնես որեւէ տեսիլք, մի՛ սարսափիր, եթէ տեսնես ընդ վրայ բարձրացրած սուր կամ աջքերիդ առաջ վառուող ջահ, մի՛ խռովուիր, եթէ տեսնես որեւէ վատաղէմ եւ արհուստես կերպարանք, ամենեւին մի՛ տագնապիր ըստ ներսում այլ կանգնի՛ր՝ դաւանելով ճշմարիտ դաւանունը, եւ դիւրութեամբ կտեսնես ըստ թշնամիների կործանունը:

94. Ով տեսապէս վշտեր է կրում, նա խնդութիւն կզտնի, եւ ով տեսաճութիւնների մէջ է ժուժկալում, նա երանութիւնից անմաս չի մնայ:

95. Զգո՛յշ եղիր, որ երբեւէ չպատրուես չար դեմերի որեւէ երեսմանք, այլ մտքով դիմելով աղօթքի, աղաչի՛ր Աստծուն, որպէսզի եթէ Նրանից է այդ խորհուրդը, Նա՛ լուսատրի ընդ, ապա թէ ոչ՝ փութանակի հալածի ընդ զանից մոլորեցնողին: Եւ քաջալերովի՛ր, քանզի շնորհը՝ չեն կանգնի ըստ ջերմագին գաւազանի առաջ, որ ձեռքդ առար Աստծուն ուղղուած պաղատանքներով:

96. Յիրաւի, լինում է, որ վարանում ես նրանց նենգութիւններից, քանզի երբեմն դեմերը իրենց բաժանում են, եւ եթէ ցանկանաս օգնութիւն հայցել, միաները մտնում են հրեշտակների տեսքով եւ հալածում առաջին-

1 խօսքը դեմերի մասին է

ճերին, որպէսզի ընդ խաբեն, եւ կարծես, թէ դեմերը սուրբ հրեշտակներ են:

97. Հոգա՛ մեծ խոնարհութեան եւ արիութեան համար, եւ դեմերի զղրկանքները չեն մօտենայ ըստ անձին, եւ տանջանքները չեն մօտենայ ըստ յարկին, քանզի Իր հրեշտակներին պատուիրել է ընդ պահել [Սաղ. Դ 10-11]. եւ անհետացնելով կհալածի բոլոր հակառակ ներգործութիւնները:

98. Ով հոգ է տանում մաքուր աղօթքի համար, նա կլսի դեմերի ճայթններ, թնդիւններ, ճայների խարշափներ¹ եւ դիւային հեծեժանքներ, սակայն չպետք է վարանի եւ մատուռի [այդ]՝ խորհուրդներին, այլ՝ ասի Տիրոջ «Երկիւղեցի չարից, քանզի Դու, Տէր, ինձ հետ ես» [Սաղ. ԻԲ 4], ինչպէս նաեւ՝ սրանց նման աղօթքի խօսքեր:

99. Այսպիսի փորձութիւնների ժամանակ ճշմարտապէս սգա եւ երկար աղօթիր Աստծուն:

100. Եթէ դեմերը, յանկարծակի երեսալով, սպառնան ընդ, որպէսզի զարհուրեցնեն ընդ եւ յափշտակեն միտքդ կամ գազանների պէս վնասեն մարմինը, մի՛ սարսափիր նրանցից եւ ուշադրութիւն մի՛ դարձրու նրանց սպառնալիքներին, քանզի փորձելով վախեցնում են ընդ, թէ արդեօք ուշադրութեան կարժանացնեն նրանց, թէ՛ ամենեւին ըստմախրել ես նրանց:

101. Եթէ կանգնել ես աղօթելու ամենակալ Աստուծոյ եւ Արարչի եւ բոլորի Նախախնամողի առջեւ, ինչո՞ւ ես այդպէս անասնաբար կանգնել [Նրա] առջեւ, որ մի կողմ ես թողել Նրա երկիւղը եւ ճանճից ու մծեղից եւ երկնչում: Կան չեն լսել «Քո Տիրոջից երկիւղիդ» [Բ Օր. Ժ 20], եւ դարձեալ՝ «Ում զօրութեան առջեւ սարսում եւ դողում են բոլորը» [Սաղ. ԼԲ 8]:

102. Ինչպէս հացն է սնում մարմինը, եւ առաքինութիւնը՝ հոգին, նոյնպէս էլ մտքի սնունդը հոգեւոր աղօթքն է:

103. Ոչ թէ փարիսեցու պէս, այլ մաքսատրի՛ պէս աղօթիր աղօթքի տաճարում, որպէսզի դու էլ արդարանաս Աստծուց:

104. Զանա՛ աղօթելիս ոչ ոքի չանիծել, որպէսզի այն, ինչ շինում ես, նոյնը ջրանդես՝ գարշելի դարձնելով ըստ աղօթքը:

1 խարշափ— սօսափիւն, խշշոց, խշխշոց

105. Բիւր քանքարների պարտապանը թող խրատի քեզ, որ եթէ չթողնես պարտապանին, թողութիւն չես ստանայ, քանզի «Տէրը,— ասում է,— մատնեց դահիճների ձեռքը» [Մատթ. ԺԸ 34]:

106. «Եռացրո՛ւ մարմնական կարիքները՝ աղօթքներդ առաջ ընթացալու համար, քանզի, միգուցէ, խայթուելով լուից կամ մտեղից կամ ճանճից, զրկուես մեծաշահ աղօթքից:

107. Լսեցի՞նք, որ սուրբերից մէկը, երբ աղօթքի էր կանգնում, չարդ այնքան էր հակառակում, որ երբ նա [աղօթքի ժամանակ] տարածում էր ձեռքերը, աթիծի տեսք էր ստանում եւ, կանգնելով նրա դիմաց, իր ճիրանները երկու կողմից խրում էր ջանացողի ցցուած թիկունքների մէջ եւ չէր ուզում անջատուել նրանից, մինչեւ ձեռքերը չիջեցնի: Իսկ սուրբը բնաւ չէր զիջում, քանի դեռ սովորական աղօթքն էր կատարում:

108. Այսպիսի բան իմացանք Յովհաննէսի մասին, որ գութի մէջ հանդարտում¹ էր, որ մանուկ էր հասակով, առոյգ՝ շնորհով, կամատրապէս միայնացեալ եւ անքակտելի՝ Աստուծոյ կցորդութիւնից. դեռ վիշապի տեսքով փաթաթուել էր նրա վրայ, ծանում էր նրա մարմինը եւ սաստիկ փղխում երեսին, իսկ նա իր ընթացքից ամենեւին չէր դդուրում:

109. Ընթերցել¹ եւ արդեօք տարեմեսացի միայնակեացների վարքը: Ինչպէս պատմում են՝ մինչդեռ արբայ թեոդորոսը խօսում էր եղբայրների հետ եւ ուսուցանում, երկու իժ եկան մնացին նրա ոտքերի մօտ, իսկ նա, անխռով մնալով, դնելով ոտքը նրանց վրայ, անշարժ մնաց մինչեւ հոգեւոր խրատների ու աղօթքի ասարտը. եւ ապա ցոյց տուեց նրանց եղբայրներին եւ պատմեց այնպիսի բաներ, որ չզիստին:

110. Դարձեալ մէկ այլ հոգեւոր եղբօր մասին ընթերցեցի՞նք, թէ աղօթելիս մի իժ եկաւ մերձեցաւ նրա ոտքերին, իսկ նա չիջեցրեց ձեռքերը մինչեւ սովորական աղօթքը ասարտելը եւ փոքր-ինչ չվնասուեց, քանզի Աստուծոն իրենից առաւել սիրեց:

111. Անգբօս մնա քո աղօթքի մէջ եւ ուրացած՝ քո անձը բոլոր զգայութիւններով հանդերձ՝ [լինելով] միամիտ եւ մաքուր խորհուրդներում:

112. Մէկ այլ սուրբի, որ անապատում առանձնացած պնդաբար աղօթում էր, երկու շաբաթ դեռերը յայտնում էին, նրան որպէս գնդակ օր

շարտում՝ եւ ապա կոտորների¹ վրայ ընդունում, սակայն ամենեւին չկարողացան դոյզն-ինչ իջեցնել նրա միտքը Աստուծոն ուղղուած ջերմագին աղօթքից:

113. Դարձեալ, մէկ այլ աղօթքի աստուածաւեր խնամատար անապատում ճանապարհորդում էր, եւ երկու հրեշտակներ օրը ցերեկով վերելից ուղեկցում էին նրան, իսկ նա ամենեւին չնայեց նրանց, որ ատելի պատուականից չզրկուի, քանզի յիշում էր առաքելական խօսքը, որ ասում է. «Ոչ հրեշտակները, ոչ զօրութիւնները եւ ոչ էլ արարածները չեն կարող մեզ բաժանել Քրիստոսի սիրուց» [Հռ. Ը 38-39]:

114. Ճշմարիտ աղօթքի միջոցով անձկալով տեսնել ամենակալ Հօր երեսը, որ երկնքում է՝ միայնակեացը նմանում է հրեշտակներին:

115. Մի՛ ցանկացիր որեւէ կերպարանք կամ ձեւ կամ գոյն աղօթքի ժամանակ:

116. Մի՛ ցանկացիր զգայապէս տեսնել հրեշտակների կամ զօրութիւններ կամ Քրիստոսին, որպէսզի ամբողջովին չխելագարուես՝ հովուի փոխարեւ տեսնելով զայլին եւ երկրպագելով թշնամի դեւերին:

117. Պատրանքների սկիզբը մտքի սնափառութիւնն է, որից շարժման մէջ դրուելով՝ միտքը փոքրում է ձեւով կամ կերպարանքով պարագրել Աստուածութիւնը:

118. Ես ասացի իւրայիններին. «Երջանիկ է այն միտքը, որ աղօթքի ժամին առացել է կատարեալ եւ մաքուր անտեսութիւն»:

119. Երջանիկ է այն միտքը, որ, անզբաղ աղօթելով, բարձրացնում է իր անձը դէպի Աստուծոյ առաւել փափագումը:

120. Երջանիկ է այն միտքը, որ աղօթքի ժամին աննիւթական եւ անատացիկ է լինում՝ սրբուելով ամեն ինչից:

121. Երջանիկ է այն միտքը, որ աղօթքի ժամին կատարեալ անզգայութիւն ունի երկրի նկատմամբ:

122. Երանելի է այն միայնակեացը, ով հոգեւորի մէջ իր անձը բոլորից նուաստ է համարում:

123. Երանելի է այն միայնակեացը, ով բոլորի փրկութիւնը եւ զարգացումը՝ որպէս թէ իր անձինը, ուրախութեամբ եւ յօժարութեամբ է տեսնում, լսում եւ խորհում:

¹ հանդարտել (*ήσυχάζω*) — շաբաթանալ, խաղաղութեամբ ձգնել, անդորրի եւ առանձնութեան մէջ լինել Աստուծոյ հետ

¹ որեցի՞նք՝ ըստ յունարեցի

124. Միայնակեացը նա է, ով բոլոր չար գրադմունքներից ազատուել է և ամբողջովին մերժ է բարուև:

125. Միայնակեացը նա է, ով իր անձը բոլորից անարգ է համարում և իր անձը անվրեպ կտեսնի:

126. Արդ, այսպէս աղօթիր Տիրոջը միշտ պարապել բարի գործերի մէջ և չիջնել Աստուծոյ սիրուց:

127. Ամբողջովին հեռու մնա սուտօթիւնից, երդումից և բարկութիւնից և աղօթել փափագիր և շնորհ կգտնես Տիրոջից:

128. Եթէ կամենում ես հոգով աղօթել, ոչ մէկի մի՛ ստիր, և չես ունենայ մաշախուղ, որ դիմադրում է քեզ աղօթքի լուսաւորութեան ժամին:

129. Մարմնիդ կարիքները յանձնիր Աստծուն. նաեւ յայտնի թող լինի հոգուդ յանձնառութիւնը Աստծուն:

130. Եթէ արժանանա խոստովանութեան¹, կթագաւորես՝ նմանապէս գոհութեամբ տանելով աղքատութեան նեղութիւնները:

131. Հրաժարուելով մի՛ անգոսնիր² բարեբանեալ աղքատութիւնը և նեղութիւնը՝ աղօթքի կերակուրը:

132. Մարմնական առաքինութիւնները թող միջնորդեն քեզ դէպի շնչաւոր³ [առաքինութիւնները], շնչաւորները՝ դէպի հոգեւորները, իսկ սրանք [միասին]՝ դէպի աննիւթ և եսկան գիտութիւնը:

133. Ջգոյ՜ յեղիր, երբ աղօթում ես խորհուրդների դէմ. եթէ հեշտութեամբ են հանդարտում, [հետամուտ եղիր], թէ ինչից այս եղաւ, որպէսզի չբարանակալուես և խաբուելով անձիդ վնաս հասցնես:

134. Երբեմն [լինում է], որ դեւերը ներշնչում են ինչ—որ խորհուրդներ և ապա դողում քեզ աղօթել նրանց դէմ կամ հակառակուել և անմիջապէս կամովի նահանջում են, որպէսզի պատրուած հպարտանաս քեզանով, թէ սուրբ աղօթքով վախեցրիր [դեւերին]:

135. Եթէ աղօթում ես ընդդէմ ախտերի կամ քեզ հետ մարտնչող դեւերի, յիշիր ասուածը. «Կհալածես իմ թշնամիներին և կհասնես նրանց և չես դառնայ, մինչեւ չսպառես նրանց» [Մաղ. ԺԷ 38—39]: Մա այդ ժամին կասես՝ մեծ խոնարհութեամբ անձը սպառաչիներով հակառակորդների դէմ:

1 կրօնաւորութեան ուխտ
2 անգոսնել— արհամարհել, քամահրել
3 շնչաւոր (*ψυχικός*)— հոգեկան, անձնական

136. Մի՛ կարծիր, թէ առաքինութիւն կստանաս, եթէ մարմնով եւ արեամբ նրա համար չհակատամարտես. քանզի, ըստ աստուածային առաքնալի, պէտք է մինչ ի մահ փութով և անմնացորդ հակառակուել մեղքերին [Եբր. ԺԲ 4]:

137. Եթէ օգուտ տաս ուրիշներին և վնասես քո անձը, որպէսզի արհամարհուելով ասես կամ գործես ապիրատ մի բան, բարով հաւաքածը չարով կցրես, քանզի այս մասին գիտեն նաեւ չար դեւերը, որոնցից պէտք է մտքով զգուշանալ:

138. Այճդ հոգալով պահիր միշտ դեւերի սադրանքների վրայ, թէ ինչպէս հեռանա նրանց ի կորուստ որսացող ծառայութիւնից:

139. Անենաչար դեւերը գիշերը անձամբ են խռովեցնում հոգեւոր վարդապետին, իսկ ցերեկը՝ մարդկանց միջոցով նեղութիւնների, զրպարտութիւնների և վտանգների մէջ զցելով:

140. Մի՛ հրաժարուիր թափիչներից¹, քանզի թպէտ և կոփում են տրորելով և քաշելով քերում, սակայն սրանցով Տիրոջ մէջ աւելի են պայծառանում հոգեւոր հանդերձները:

141. Որովհետեւ չհրաժարուցիր ախտերից, այլ քո միտքը հակառակ է ճշմարտութեանը և առաքինութեանը, քո սրտում չես գտնի անուշահոտ խունկը:

142. Աղօթել է անձկում նա, ով փոխադրուել այստեղից և հանապազկենցադավարում է երկնքում, ոչ միայն՝ խօսքով, այլեւ՝ հրեշտակային գործով և աստուածային գիտութեամբ:

143. Եթէ միայն նեղութեան մէջ ես յիշում Դատաւորին, թէ որքան ահաւոր և անաչառ է, ապա դեռ չես սովորել ահով ծառայել Տիրոջը և Լրա առաջ երկիւղով ցնծալ [Մաղ. Բ 11]:

144. Խելացի է այն այրը, ով նախքան կատարեալ ապաշխարութիւնը հեռացել է իր մեղքերի տրտմեցնող սուգից, և ով, որպէս թէ Տիրոջից յափտենական հրով դատուելով, փութացել է դէպի խոստովանութիւն:

145. Ով բռնուած է մեղքերով ու բարկութեամբ և անպատկասօրէն համարձակուել է ձգտել դէպի աստուածային կամքի գիտութիւնը կամ անցիւթական աղօթքի աստուածային խորհուրդը, այնպիսին կընդունի առաքելական սաստը, աղէտը և դատապարտութիւնը: Մրա համար է ասում.

1 թափիչ (*γυαφός*)— կտաւ ճերմակեցնելու միջոց՝ քերելով ու տրորելով

«Անձը պետք է գլուխը ծածկի» [Ա Կոր. ԺԱ 10] եւ պատկառանքով ու խոնարհութեամբ վայելչաբար աղօթի Աստուծոյ:

146. Ինչպէս հիւանդ աչքին օգտակար չէ օրը ցերեկով առանց քօրի երկար նայել յոյժ կիզող արեգակին, նոյնպէս էլ ախտաժեւ¹ եւ պիղծ մտքի համար անենեւին օգտաւէտ չէ ահաւոր եւ զերազանց աղօթքի սպասարութիւնը, որը պետք է կատարուի հոգով եւ ճշմարտութեամբ, այլ անի Աստուծոյ ցասումն է բարձրացնում [իր վրայ]:

147. Եթէ նրան, ով ընծայով մօտեցաւ սեղանին, Անկարօտը եւ Անչառը ընդունեց, մինչեւ չհաշտուի իր վրայ տրտմած մերձաւորի հետ [Մատթ. Ե 23], տե՛ս, որչափ զգուշութիւն եւ խոհեմութիւն է պետք, որպէսզի ինչպէս Աստուծոյ խունկ ընդունելի լինենք իմանալի սեղանին:

148. Մի՛ ուրախացիր նիւթական իրերով եւ նրանց փառքով, ապա թէ ոչ՝ մեղաւորները կիսկին ոչ միայն թիկունքիդ, այլե՛ւ երեսիդ [Մար. ԺԹ 3], որպէսզի աղօթքի ժամին ծաղրեն քեզ՝ հրապարելով եւ խաբելով տարօրէն խորհուրդներով:

149. Աղօթքը աղօթք փնտրելով կգտնի, քանզի աղօթքը զգուշութիւն է, թե՛ւ այլ բարի գործեր էլ հետեւեն, ինչին եւ պետք է միշտ ձեպել:

150. Ինչպէս տեսողութիւնը ամենապատուականն է բոլոր զգայարանների մէջ, այնպէս էլ աղօթքը ամենաբարձրն է առաջինութիւնների մէջ:

151. Աղօթքի գովեստը ոչ թէ քանակն է, այլ՝ որակը. այս են ցոյց տալիս աղօթելու համար տաճար բարձրացողները [Գործք Գ 1], ինչպէս նաեւ՝ «Իւրք, երբ աղօթքի էք կանգնում, շատախօս մի՛ եղէք» [Մատթ. Զ 7] եւ սրա հետ առում նման խօսքերը:

152. Քանի դեռ դիտում ես մարմնական համեմատութիւնները, եւ քո միտքը զննում է յարկերի վայելչութիւնները, ապա ամենեւին չես տեսել աղօթքի ուրրտը, այլ նրա երջանիկ ճանապարհը հեռու է քեզանից:

153. Երբ, կանգնելով աղօթքի, [զգում ես ուրախութիւն], որ վեր է այս [աշխարհի] բոլոր ուրախութիւններից, այնժամ իսկապէս ձեռք ես քերել սուրբ աղօթքը, որը կատարում է ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան այժմ եւ միշտ եւ յախտեանս յախտենից. ամէն:

ԱՆԱՆԻԱ ՄԱՆԱԿՆԵՑՈՒ «ԱԿԱՃԱՍՏՈՒԹԻՒՆ»

«Այ մատենագրութեան Հաղբատ—Սանահնի դպրոցի երեսելի դեմքերից մէկն է ԺԱ դարի մատենագիր Անանիա վարդապետ Սանահնեցին: Նա հեղինակ է մեկնաբանական, ճառագրական, դաւանաբանական երկերի, որոնք իրենց կարեւոր նպաստն են բերել հայ աստուածաբանական մտքի զարգացմանը: Իբրեւ այդպիսին շահեկանօրէն աչքի է ընկնում Անանիա վարդապետի հրապարակուող դաւանաբանական աշխատութիւնը, որը ձեռագրերում հանդիպում է խորագրի ընդարձակ եւ համառօտ տարբերակներով՝ «Լուծումն մաքառման երկաբնակացն, որք ի կարծիս ճշմարտութեան անյարմար դաւանեն երկակս ի մինն մուծանել բնութիւն» եւ «Բան հակաճառութեան ընդդէմ երկաբնակացն»: Երկասիրութիւնը սկսուել է շարադրուել «Իրամանաւ տեառն Պետրոսի հայոց վերադիտողի», այն է՝ Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսի (1019—1058) կարգադրութեամբ, եւ աւարտուել, ինչպէս երեւում է, Խաչիկ Անեցի կաթողիկոսի (1058—1065) աթոռակալութեան առաջին տարիներին: Դաւանաբանական այս աշխատութեան շարադրումը նպատակ ունէր գորացնել հայ Եկեղեցու գաղափարական դիմագրաման բզիկն՝ ընդդէմ Բիզանդիայի հոգեւոր, քաղաքական նկրտումների: Այս է

¹ ախտաժեւ— ախտահար, կրօնա

պատճառը, որ նրա մէջ արծարծուող խնդիրները զխատրապէս քրիստոսաբանական ուղղութիւն ունեն: Սակայն տեսականից բացի, օրոյս պահանջով, նրա մէջ արծարծում են նաեւ ծիսական խնդիրներ («Սակա անխտիր հաղորդելոյ», «Վասն մեռելի», «Վասն բաղարջին», «Պատճառ երկից սրբասացութեան», «Վասն պատկերապաշտից»:

Ըստ < Անասեանի՝ Սանահնեցու «Վակաճառութիւնը» մեզ է հասել «երեք» տարբերակով¹, որոնց մէջ առաել նախնականը, ամենայն հաւանականութեամբ, մեծանուն մատենագիր Յովհաննէս Պուլ Երզնկացու կազմած ժողովածուի մէջ գտնուողն է: Այս խմբագրութիւնն են ներկայացնում Մաշտոցի անուան Մատենադարանի NN. 567 (թերթ 6ա—111բ), 6453 (թերթ 3ա—83ա), 436 (թերթ 304ա—363ա), 2751 (թերթ 2ա— 82բ) ձեռագրերը:

Բ խմբագրութիւնը, ինչպէս արդէն դիտուել է, «Ղաշանց թղթ» որոշակի ազդեցութիւնն է կրում²: Մա զխակարգային ստորաբաժանումներ չունի: Ելնելով որոշ փաստերից՝ կարելի է ենթադրել, որ այս խմբագրութիւնը գոյացել է ամենաուշը ԺԴ դարի երկրորդ կեսին միարարական կամ դրան յարող միջավայրում³: Այս խմբագրութեան են պատկանում Մաշտոցի անուան Մատենադարանի NN. 2678 (թերթ 139ա—156ա), 2966 (թերթ 1ա—26բ), 3062 (թերթ 75ա—96ա), 7025 (հատուածաբար՝ թերթ 60ա—64ա) ձեռագրերը:

Ի տարբերութիւն Ա-ի եւ Բ-ի՝ «Գ խմբագրութիւնն» ունի հետեւեալ սկսուածքը. «Ո՛վ պատուականդ ինձ եւ սրտի սիրեցեալդ եղբայր պատուական, հարազատ եւ համասնունդ՝ յոզն եռանդն սիրով պարապնդեալ եւ հոմայմիտրեալ, հոգեզուարճ խնդութեամբ յարամնաբար կառուցեալ եւ զերասերտեալ, անփոխատրաբար պահելով զսահմանս սիրոյն առ մեզ, եւ ի մէնջ պահանջես ի նոյն խոկալ եւ հատուցանել զարժանն պարտ սիրոյ ոչ երկրատրացն ինչ ցանկացեալ, այլ՝ երկնատրին բաղձացեալ զանձուն, որ ոգւոց է փրկութիւն: Եւ մեր հայեցեալ ի բաղձան սրտի ձեր, զոր մի

անգամ եւ երկիցս աղաչեցեք յաժարական սրտի տալ սուղ ինչ, որ առ բանի ընդդէմ երկաբնակ ժողովոյն Քաղկեդոնի»:

«Ամենատութիւնը ցոյց է տալիս, որ «Գ խմբագրութիւն» դիտուած¹ այս բնագիրը ոչ այլ բան է, քան «Վակաճառութեան Ա զլիի «Բայց սկսանելի է մեզ նախ զնոցայն բացայայտել զօտարութիւն հաւատոյն, զի ծանուցեալն զվնասն, փախիցուք իբր մահկանացու կերակրոց... Եւ կամ ցուցանել ի Գրոց, թէ ուսաց զնա երկուս. Մարդ եւ Աստուած՝ շարայարեալ ի միմեանս եւ միաբանութեամբ փրկել զմեզ, ապա ուրեմն անկարացաւ Աստուած փրկել զմեզ (ընդգծուած բառերը բացակայում են Ա խմբագրութեան մէջ—3Զ) եւ կարօտացաւ մարդոյն օգնականութեան...» սկիզբ եւ վերջ ունեցող հատուածը²: Ներկայ խմբագրութեան, ըստ երեւոյթին գրչի իսկ ձեւակերպած, խորագրին հետեւող եւ բուն նիւթին նախորդող այս ինքնայատուկ նախադրութիւն—ընծայականը, որ, ինչպէս նկատեցինք, բացակայում է Ա խմբագրութիւնում, հաւանաբար Անանիա Նարեկացունն է: Ենթադրութիւնս արդարացում է հետեւեալ իրողութեամբ: Եթէ Ա խմբագրութեան խորագրում նշում է, թէ գործս շարադրուել է «հրամանաւ» Պետրոս կաթողիկոսի, ապա այստեղ կաթողիկոսի «սրտի բաղձանքն է», որ հեղինակը կատարում է նրա՝ «մի անգամ եւ երկիցս աղաչելուց» յետոյ: Մա նշանակում է, որ «Գ խմբագրութեան» այս ընծայականը, ամենայն հաւանականութեամբ, Անանիա Նարեկացունն է: Թում է՝ ընծայականի հասցեատեր Խաչիկ Արշարունի կաթողիկոսի (972—92) եւ ընծայականի հեղինակ Անանիա Նարեկացու արդէն յայտնի մերձատր կապն ու ջերմ յարաբերութիւններն են ակնարկուում³ նախադրութեան սկսուածքի «Ո՛վ պատուականդ ինձ եւ սրտի սիրեցեալդ եղբայր պատուական, հարազատ եւ համասնունդ...» ծայրաստիճան մտերմական դիմումով, որ ակնյայտօրէն տարբեր է Ա խմբագրութեան վերնագրի խիստ պաշտօնական ոճից: Բացի յիշեալ ձեռագրից (N.568, թերթ 2ա—54ա՝ XIIIդ.) «հատուածական» այս ընդօրինակութեանն են յարում նաեւ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի NN. 2174 (թերթ

1 Այս մասին տես <Ս. Անասեան, «Վակական մատենագիտութիւն, հտ. Ա, Երեւան, 1959, էջ 778—782: Գ. Յովսէփեան, Խոսրովիկ թարգմանիչ եւ երկասիրութիւնը նորին, Վաղարշապատ, 1899, էջ 36—37:

2 <Ս. Անասեան, նշ. աշխ., հտ. Ա, էջ 781:

3 Տես 3.3. Քեռուեան, Անանիա Սանահնեցու մատենագրութիւնը (Պրատ. ընթացում):

1 <Ս. Անասեան նշ. աշխ., հտ. Ա, էջ 781—782:

2 Տես ՄՄ. ձեռ. N. 568, թերթ 59ա, 6453, թերթ 34բ:

3 Տես < Թամրազեան, Անանիա Նարեկացու Խրատաշարը, «Լրաբեր», 1979 N.11 էջ 90—91:

185ա-196ա՝ 1309թ.), Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց մատենադարանի 963 (թերթ 429-456), 1001 (թերթ 1-89՝ 1779թ.), 1353 (1ա-46ա) ձեռագրերը¹: Այսպիսով ըննությունը պարզում է, որ Անանիա Սանահնեցու «Վակաճառութիւնը» ունի ոչ թէ երեք, այլ՝ երկու խմբագրություն:

Բանասիրութեան մէջ սակայն յայտնուել է կարծիք այն մասին, թէ Անանիա Սանահնեցու դաւանաբանական այս աշխատութիւնը իրականում ոչ թէ նրա, այլ Անանիա Նարեկացու հեղինակած համաբնոյթ գրութիւն է²: Սակայն Ուխտանէսի մի տեղեկութեան վրայ³ հիմնուած այս տեսակետն իրաւամբ անընդունելի է դիտուել⁴: Բանն այն է, որ Անանիա Նարեկացուն նուիրուած յայտնի ընծայականում պատմիչը որոշապէս շեշտում է ներեկեղեցական շրջանակներում ընդունուած եւ դաւանաբանական նոյնաբնոյթ երկերում իբրեւ վերնագիր կենցաղավարող «Վատարմատ» անուանումը: Մինչդեռ Անանիա վարդապետի այս աշխատութիւնն ամլայ բոլոր ձեռագրերում, ի տարբերութիւն «Վատարմատի», ինչպէս արդէն նկատուեց, բացառապէս «Բան հակաճառութեան ընդդէմ երկաբնակափ կամ «Լուծումն մաքառման երկաբնակացն, որք ի կարծիս ճշմարտութեան անյարմար դաւանեն երկակս ի մինն մուծանել բնութիւն» խորագրային ձեւերով է հանդիպում:

- 1 Տե՛ս Օ. Եզանեան, Ա. Ջեյթունեան, Փ. Անթարեան, ցուցակ Ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հ. Ա, Երեւան, 1965, էջ 350, 738: Ն. արք. Պողարեան, Մայր ցուցակ Սրբոց Յակոբեանց, հ. Գ, Երուսաղեմ, 1968, էջ 533, հ. Դ, Երուսաղեմ, 1969 էջ 1, 626:
- 2 Տե՛ս «Կնիք հաւատոյ...», (Քրատ. Կարապետ եպս. Տեր-Մկրտչեանի), Ա. էջ միածին, էջ 1914 CVIII-CIX:
- 3 Ուխտանէս Եպիսկոպոս, Պատմութիւն հայոց, Վաղարշապատ, 1871, էջ 11:
- 4 Տե՛ս Վ. Անասեան, նշ աշխ., հ. Բ, Երեւան, 1976, էջ 883-884, նաեւ՝ Ե. Տեր-Մինասեան, Պատմաբանասիրական հետազոտութիւններ, Երեւան, 1971, էջ 92-93: Ի դէպ՝ Անանիա Նարեկացուն վերագրելու այս շիտթը սկիզբ է առել հասանաբար ԺԸ դարից: Գ. քհ. Աղանեանցի վերոյիշեալ ձեռագրի գրիչն, առաջնորդուելով գրերանացի, անհիմն տեղեկութիւններով, իր յիշատակարանում ակնյայտ վրիպումով ծանուցում է, թէ «Վակաճառութիւնը» Անանիա Նարեկացունն է՝ գրած Պետրոս Գետադարձի պատուէրով, «որ ոչ կարաց տեսանել վասն տեսի կանխելոյ երջանիկ երից յատեսայս, այլ առնկալաւ տեր Խաչիկ վերադիտողն հայոց մեծաց յաջորդն նորին...», «Արձագանք», 1888, N.5, էջ 62: Վ. Տաշեան, Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւններ: Մասն Ա, Վիեննա, 1895 էջ 60 տողատակ: Տարակոյսի տեղիք է տուել Անանիաների համանունութեան պարագան եւս. տե՛ս Orazione Sinodal di S.Nierses Lampronens... recata in lingua italiana dall' Armena, ed. illustrata con annotazioni dal P. Pagnale Aucher, Venezia, 1812, annot. 245.

Անանիա Սանահնեցու «Վակաճառութիւնը» հրատարակում է ըստ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի NN. 567, 6453, 436, 2751 ձեռագրերի, որոնք ինչպէս նկատուեց, բնագրի նախնական Ա խմբագրութիւնն են ներկայացնում: Ստորեւ տալիս ենք այդ ձեռագրերի համառօտ նկարագրութիւնն ըստ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի ձեռագրացուցակի¹:

N.567 (=A)

Ժամանակ՝ ԺԷ դ.: Գրիչ՝ Սահակ կրօնատր, Մովսէս քահանայ: Թերթ՝ 317: Նիւթ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 18x13,5: Գրութիւն՝ միասին: Գիր՝ նօտագիր: Տող՝ 23: Գրչի յիշատակարանը թերթ 5բ, 316բ:

Բովանդակութիւն

Յովհաննու Երզնկացոյ նախադրութիւն գրոյս: Անանիա Սանահնեցոյ Վակաճառութիւն ընդդէմ երկաբնակացն: Խոսրովկայ թարգմանչի առ այնպիկ, որ ասեն բնութեամբ անձեւ: Յովհաննիսի քահանայի Յաղագս նշանակ հաւատոյ, ճառք: Բաղուածք յեկեղեցական պատմութեցն Եստրիսի Կենարացոյ: Ներսիսի Շնորհալոյ Դաւանութիւն հաւատոյ: Հայհոյութիւնը Նետորի: Վկայութիւնը դաւանաբանականը:

N.6453 (=B)

Ժամանակ՝ 1787թ.: Վայր՝ Էջմիածին: Մտացող՝ Սահակ վրդ. Գեղամեցի: Թերթ՝ 224: Նիւթ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 22,5x16: Գրութիւն՝ միասին: Գիր՝ նօտագիր: Տող՝ 31: Յիշատակարան գրչի՝ թերթ 1ա:

Բովանդակութիւն

Բանք Վակաճառութեանց ընդդէմ երկաբնակացն (Անանիա Սանահնեցի, Խոսրովիկ թարգմանչի Յովհաննու Սարկաւազ):

N.436 (=C)

Ժամանակ՝ 1790թ.: Վայր՝ Կ.Պօլիս, Էջմիածին: Գրիչ՝ Բրաթիւն, Գեորգ: Մտացող՝ Գեորգ վարդ: Թերթ՝ 390: Նիւթ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 28x20,5: Գրութիւն՝ երկսին: Գիր՝ նօտագիր: Տող՝ 45: Յիշատակարան նախագաղափար օրինակի՝ թերթ 271ա (1675թ.), գրչի՝ թերթ 206բ, 363ա:

Բովանդակութիւն

Գրիգորի Նիսացոյ Խօսք յինն երանութիւնսն, մեկնութիւն Երզոց երզոյն: Բարսեղի Կեսարացոյ Պահոց գիրք, Խրատ կրօնատրութեան:

¹ Տե՛ս հ. Ա. էջ 350, 319-320, 868, հ. Բ, էջ 322:

Մովսիսի քերթողի մեկնությունը քերականությամբ: Անանիայի Մանահնեցոյ Բան հակաճառութեան ընդդէմ երկաբնակաց: Խոսրովկայ թարգմանչի Ասայնուսիկ, որ ասեն բնութեամբ անձեւ:

N.2751 (=D)

Ժամանակ՝ 1840թ: Վայր՝ Աղզուր (Տայք): Գրիչ՝ Ղունկիանոս Տէր-Ստեփանեան: Ստացող՝ Կարապետ Եպս: Թերթ՝ 290: Նիւթ՝ թուղթ: Մեծություն՝ 21,5x17: Գրություն՝ միասին: Գիր՝ նոտագիր: Տող՝ 26: Յիշատակարան գրչի՝ թերթ 286բ:

Բովանդակություն

Բանք հակաճառութեան ընդդէմ երկաբնակացն (Անանիա Մանահնեցի, Խոսրովիկ թարգմանչի, Յովհաննէս Մարկաւագ):

* * *

Աստղանիշով թուահամար ունեցող հատուածները ծանօթագրում են:

Ծանօթագրություններ.

1. Այս մասին տե՛ս Հ.Ս. Անստեան, Հայկական մատենագիտութիւն, հտ. Ա, Երեւան, 1959, էջ 778–782: Գ. Յովսէփեան, Խոսրովիկ թարգմանիչ եւ երկասիրութիւնք Նորին, Վաղարշապատ, 1899, էջ 36–37:

2. Հ.Ս. Անստեան, Նշ. աշխ., հտ. Ա, էջ 781:

3. Տե՛ս Յ.Յ. Զեռնեան, Անանիա Սանահնեցու մատենագրութիւնը (իրատ. ընթացքում):

4. Հ.Ս. Անստեան Նշ. աշխ., հտ. Ա, էջ 781–782:

5. Տե՛ս ՄՍ. ձեռ. N. 568, թերթ 59ա, 6453, թերթ 34բ:

6. Տե՛ս Հ. Թամրազեան, Անանիա Նարեկացու Խրատաշարքը «Լրաբեր», 1979 N.11 էջ 90–91:

7. Տե՛ս Օ. Եգանեան, Ա. Ջեյթունեան, Փ. Անթաքեան, ցուցակ Ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի., հ. Ա, Երեւան, 1965, էջ 350, 738: Ն. արք. Պողարեան, Մայր ցուցակ Սրբոց Յակոբեանց, հ. Գ, Երուսաղէմ, 1968, էջ 533, հ. Դ, Երուսաղէմ, 1969 էջ 1, 626:

8. Տե՛ս «Կնիք հաւատոյ...», (Հրատ. Կարապետ Եպս. Տէր-Սկրտչեանի), Ս. Էջմիածին, էջ 1914 CVIII–CIX:

9. Ովստանեւ Եպիսկոպոս, Պատմութիւն հայոց, Վաղարշապատ, 1871, էջ 11:

10. Տե՛ս Հ. Անստեան, Նշ. աշխ., հ. Բ, Երեւան, 1976, էջ 883–884, նաեւ՝ Ե. Տէր-Միւսսեան, Պատմաբանասիրական հետազոտութիւններ, Երեւան, 1971, էջ 92–93: Ի դէպ՝ Անանիա Նարեկացուն վերագրելու այս շփոթը սկիզբ է առել հաւանաբար ԺԸ դարից: Գ. քի. Աղանեանցի վերոյիշեալ ձեռագրի գրիչն, առաջնորդուելով «բերանացի, անհիմն տեղեկութիւններով», իր յիշատակարանում ակնյայտ վրիպումով ծանուցում է, թէ «Հակաճառութիւնը» Անանիա Նարեկացուն է գրուած Պետրոս Գետադարձի պատուէրով, «որ ոչ կարաց տեսնել վասն տհասի կանխելոյ երջանիկ երից յաստեայս, այլ առընկալաւ տէր Խաչիկ վերադիտողն հայոց մեծաց յաջորդն Նորին...», «Արձագանք», 1888, N.5, էջ 62: Հ. Տաշեան, Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւններ: Մասն Ա, Վիեննա, 1895 էջ 60 տողատակ: Տարակոյսի տեղիք է տուել Անանիաների համանունութեան պարագան եւս. տե՛ս Orazione Sinodal di S.Nierses Lampronens... recata in lingua italiana dall' Armena, ed. illustrata con annotazioni dal P. Pasquale Aucher, Venezia, 1812, annot. 245.

11. Տե՛ս հ. Ա. էջ 350, 319–320, 868, հ. Բ, էջ 322:

Յակոբ Զեռնեան

ԱՆԱՆԻԱՅԻ ՎԱՐԿԱՊԵՏԻ «ԱՅՈՑ ԲԱՆ «ԱՎԱՃԱՌՈՒԹԵԱՆ
ԸՆԴԴԻՄ ԵՐԿԱՔԱՆԱԿԱՑ, ԶՈՐ ԳՐԵՍԱՑ «ՐԱՄԱՆԱԻ ՏԵԱՆՆ
ՊԵՏՐՈՍԻ «ԱՅՈՑ ՎԵՐԱԴԻՏՈՂԻ»

Որք իմաստութեան են բաղձացեալ¹ միշտ, յարամնայ բարեալ ան-
փոխանցելի են գերասերտեալ յայն խոկալով անյուզաբար² կրեն բաղձանս
բարեաց զօրէն ծարաւեաց՝ բնատրաբար յարաշարժեալ³ առ ի լնու զպա-
քումն հոգեւեանէ ըղձից ոչ միայն յակամակիտ եւ յարաբուղի⁴ աղբերաց⁵
կամելով զովացուցանել զներտրամադրեալ անձինն կիրս ծարաւոյ ներ-
վտակացն⁶ ըղձումն, որ յոգիսն են ունակութիւնք, այլ թեպէտ եւ կաթիլ մի
ի դուլէ կամ մէտ մի ի կշռոց խոնարհեալ զտցեն, ոչ հրաժարեն յայնցան⁷
առնուլ, եւ հատուցանէ զոգուցն արգասեացն պտուղս: Որում եւ ձեր բաղ-
ձացեալ, ո՛ տէր հովուապետ շնորհօքն առցեալ երկնայնովք վերատեսուչ
«այաստանեայց եւ ամենայն ազգաց եւ ազանց ուղղափառաց»⁸: Առ որ
հրամայեցիք սուղ ինչ տրամաբանել⁹ ընդդէմ երկաբնակացն՝ ոչ առ յօ-
գուտ^{9ա} ինչ նոցայն ընդդիմութեան, այլ՝ առ ի հաստատութիւն մերոյս
ճշմարիտ հաւատոց, եւ ծանուցանել ուղղոցն սրտի զթիրութիւն ժողովոյն
Քաղկեդոնի, զորս իբրեւ: ի հայելոջ յայտնի ցուցուք եւ ի գրոց սրբոյ եռ-
գելի Վարդապետաց, որք զսնօրէնութիւն Բանին բացայայտ քարոզեցին
մեզ՝ շարժեալք ի «Նուրայն Սրբոյ, որ խօսեցաւ յՕրէնս եւ ի Մարգարեան եւ
յԱւետարանս վասն նորա: Եւ նոյն զօրացեալ ի ժողովս սրբոց հայրապե-
տաց, յորոց եւ ստորակնեալ չարն ի բանէն իբրեւ զփայլակն եւ կոխան
եղեալ անմեղաց: Եւ դարձեալ զօրացեալ ի ձեռն գործակցաց իւրոց: Արիս-
սի ասեմ եւ Նեստորի չարափառի եւ Մակեդոնի, զոր կրկին ի ձեռն երկոց
սուրբ ժողովոցն յերկիր կործանեաց զսկզբնաչարն վիշապ, որում դարձեալ
վերստին¹⁰ կենդանութեան առիթ եղեալ չարին՝ ժողովն Քաղկեդոնի: Եւ
հարկ եղեալ բռնութեամբ, որոց ընդ իշխանութեամբ ունէին զերկաբնակն
ընդունել հաւատ, այլ մեր ոչ է հաւանել անօրէն հրամանացն, եւ միայն ոչ
մեք, այլեւ¹¹՝ ամենայն ազգ, որք ոչ են ընդ իշխանութեամբ նոցա, որոշեալք
ի ժողովոյն Քաղկեդոնի, ընդ մեզ ունին զանշարժ դաւանութիւն երկոց
սուրբ ժողովոցն:

Եւ արդ, պարտ է մեզ բացայայտել¹² զնոցին դաւանութիւն հաւատոց,
զի, ծանուցեալք զվնասն հոգոց¹³, փախիցուք իբր ի մահացու¹⁴ կերակրոց:

Արդ, որք յերկուս բնութիւնս բաժանեն զմի Քրիստոս եւ յերկուս ներ-
գործութիւնս եւ ի մի դէմ ժողովն զերկուս հակառակ բնութեանցն բաղ-
կացութիւնս, որ է անտեղի զայս ամել զմտաւ, զի մի բնութիւն ի բազում
դէմս բաժանել ծանեաց, որպէս ի մարդում եւ յայլ տեսակս, զի թեպէտ եւ

մի բնութիւն է բոլոր մարդկութեանս, այլ ի բազում դէմս բաժանեալ է ըստ
տեսակացն: Իսկ զայլ եւ այլ հակառակ բնութեանս ի միում դիմի ոչ երբեք
ծանեաց շարայարեալ: Կամ զիարդ է հնար երկուց կատարեալ այլասեր-
բնութեանցն ի մի զուխ յօդի¹⁵ անձամբ եւ կրիք տարորոշեալք եւ դիմօք
միատրեալք ոչ ապաքէն ամբողջումն ունի այդպիսի շարադրութիւն: Որպէս
առ Աստուածաբան, եթէ՝ «Միին ամբողջեալ առ ինքն զայոց¹⁶ բնութիւնս¹⁷
զուգապատուութեամբ մերձ դնելով եւ զկամացն յարմար ելողութիւն եւ
զնոյնութիւն շարժմանց, որ է՝ անտեղի»: ոչ ապաքէն այսպիսիքս չորրորդ
բնութիւն արարածական յանապատ երրորդական կատարեալ բնութիւն մու-
ծանեն՝ չորրորդ աստուած երկրպագելի եւ պաշտելի շարայարեալ նախ ի
թիւն յաւելով¹⁸ յանդգնին եւ ապա զբնութիւնսն^{18ա} զանազանեալ, զի
առաջին թիւ կատարեալ երրորդութիւնն է, որպէս ասաց իմաստնոցն Փիլոն,
ի եւ՝ հոծ բոլորումն բովանդակութեան եւ զոր եւ Աստուածաբան շարա-
թաւ¹⁹ ասելով. «Միակին շարժեցելում ինչ եւ յերկակն²⁰ եւ յերբեակն
եկաց մեաց. զի մի՝ աղքատութեամբ²¹ աստուածութեան դատապարտես-
ցուք²² պակասումն թուոյն խոստովանելով եւ մի յաւելելովն ի բազմաս-
տուածութիւն խոտորեցուք»: Եւ զիարդ այլ բնութիւն շարաթուեսցուք ընդ
Բանին, զի ահա յայտնապէս ցուցանեն չորրորդութիւն անհաւասար, կամ
բնութիւն մարդոյ զիարդ գոյանայ թարց²³ դիմաց: Եւ եթէ զբնութիւն
մարդոյն կատարելապէս խոստովանին գոյացուցեալ զդէմսն²⁴, յոր լուծա-
նեն բնաւ ի բաց բառնան, եթէ յԱստուծոյ զդէմսն ընկղմեն բացասաբար,
զի եթէ զմի բնութիւն երրորդութեան սուղ ինչ պատճառ բացորոշէ զա-
ռանձնատրութիւն անձամբ եւ դիմօք, զանձնելութիւն ասեմ եւ ծնելութիւն եւ
եղողութիւն: Եւ այսօրիկ երիս ցուցանեն մեզ դէմս առանձնացեալք ի միում
հաւասար բնութեան. զիարդ ոչ այլասեր բնութիւն առանձնացեալ կրիք եւ
որակութեամբ եւ ներգործութեամբ բացայայտեն մեզ զայլ ոմն շարայա-
րեալ յերրորդութիւն եւ քառադէմ Վերրորդութիւն յայտնապէս ցուցանեն ոչ
ինչ ընդ հատ ի կառացն Եզեկիելի բացայայտին տարալծական շաղկապաւ
ընդ բանականին զանբանն եւ ընդ վերաթուցելոյն զկայրաքարշ հողա-
նիք²⁵ ծանրութիւն: Այսպէս եւ նոքա զարարածականն բնութիւն ընդ անե-
ղին շարալծեալ եւ զթանձրութիւն մարմնոյն եւ վայրաքարշն ընդ անմար-
մին Բանին կապակցեալ տարալուծական իմն շաղկապաւ ներհակաբար
մարմինն զիրսն կրելով հարկաւոր կիրս, եւ բանն անկրելի յայսցանէ բա-
ցորոշեալ²⁶: Թուի, թէ զանցանեն յայնցանէ, որք զեղջերաքաղսն ստեղծա-
նեն, զի զնոսա թեպէտ եւ բնութիւն ոչ գոյացուցանէ, այլ մակամտածութիւն
մեր գոյացուցանէ զնոսա եւ մոռացումն ապականէ:

Արդ, տեսցուք զնոցա մտածութիւնս, որ երկու բնութիւնս այլատեաք ի միում դիմի շարադրեն, եթէ զբնութիւն մարդոյն նկատեն առանց դիմաց ահա կիսամարդ եւ ոչ կատարեալ իմանան: Եւ զհա՛րդ մականտածութիւն մեր կարեն նկատել անդէմ մարդ, որ է անհնար: Իսկ եթէ զբնութիւն Բանին դիմատր, զհա՛րդ իմանան զայն, որ ոչ ումեք երեւութացաւ մտաց մարդոյ. թուի, թէ եւ ոչ հրեշտակաց: Եւ արդ զանտեսանելին զհա՛րդ նկատեն կամ իմանան որոշել ի մարմնոյն:

Արդ, զո՛ր դէմս կամիք ի բաց բառնալ յերկուց բնութեանցն՝ զմարդոյն, թէ՛ զԱստուծոյն, զի որոյ դէմ ի բաց բառնալ, ընդ նմին լուծանի եւ անձնատրութիւն: Իսկ եթէ զդէմ մարդոյն ի դէմն Աստուծոյ ժողովեալ միատրեք, զհա՛րդ դիմօքն միացեալն անձնատրութեամբ որոշի իբր թէ երկուց լինել բնութիւնք ի միում դիմի կառուցեալ ոչ ահա այլակերպ իմն կենդանի ստեղծանէք օտար ամենեւինք եւ անգոյացական²⁷ եւ այլ ազգի, զոր եւ Աթանաս վերջին եւ կաթարածական մարդկային հոգւոց ասէ զոյ զայսպիսի շարադրութիւն՝ ասելով, թէ՛ «Իմեցին ի բերեն եւ որով յեղանական եւ բնութեամբ յանհատութիւն անկան եւ փոխանակ միոյ²⁸ ենթակայութեան Տեառն մերոյ՝ երկուս ենթակայութիւնս եւ դէմս, եւ փոխանակ Սրբոյ Երրորդութեան՝ քառորդութիւն անվայելուչ տարօրինապէս խորհեցան: Ահա, զի Աստուծոյ շարայարեն մարդ, եւ ծառայ շարադրեն ընդ Տեառն, եւ արարածական²⁹ դէմ անարարած դիմաց³⁰ դասակցեն տարօրինակաբար, զի զմի ենթակայութիւն³¹ ի ներքս ածելով յԵրրորդութիւն քառորդ ընթակացութիւն³² օտար ամենեւինք եւ այլ ազգի եւ ամենեցուն բանականաց ոգւոց կատարածական եւ վերջին»^{1*}: Ահաւասիկ յայտնապէս եցոյց սուրբն Աթանաս այլանդակ զոյ զնոցայն մտածութիւն ի վերայ միոյ Քրիստոսի երկուս իմանալ բնութիւնս, մանաւանդ թէ՛ կռապաշտութիւն իսկ է այսպիսի իմացումն: Որպէս ասէ Աստուածաբան. «Եթէ ի մարդ հաստայի կամ մկրտելի, ոչ արդեօք աստուածանայի: Ջիւնչ ասեն որք երկիրպագանեն Աստարտայ եւ Քամովայ³³ զարշելոյն հուսասար Աստուծոյ կռապաշտիցն»: Արդ, եթէ ի մարդոյ մահ մկրտեալն կռապաշտութիւն է, եւ Պօղոս առաքեալ սահմանեաց, թէ՛ «Որ միանգամ մկրտեցան ի Քրիստոս Յիսուս, ի մահ անդր նորա մկրտեցան»^{2*}: Ասասցեն³⁴, թէ յո՛ր մահ մկրտին՝ Աստուծոյն, թէ՛ ի մարդոյն. թէ յԱստուծոյն մկրտին, զհա՛րդ Աստուծոյ բնութիւն մեռանի թարց մարմնոյն, եւ եթէ ի մարդոյն մահ մկրտին, ո՛չ ապաքեն կռապաշտութիւն է այսպիսիս: Իսկ եթէ յերկուս բնութիւնս մկրտին՝ ի

չարչարելին եւ յանչարչարելին, ո՛չ ահա յայտ է, զի չորրորդութիւն խոստովանին, զի առաքեալքն ի Տեառնէ հրաման ընկալան յերիս ահատրս անունն միայն մկրտել: Արդ, յերկուց բնութեանցն Քրիստոսի հարկ է զմինն ի բաց բառնալ, զի մնասցէ Երրորդական Անունն անաւելորդ, յորս մկրտիմք: Իսկ եթէ ընդ Բանին շարադրեք զմարդն, չորս հարկ առնէք խոստովանել աստուածս եւ անկանիք ի կռապաշտութիւն բազմաստուածութեան: Ջի յորժամ ի յերկուս բաժանէք զմի Քրիստոս, հարկ լինի զկիրս չարչարանացն մարդոյն համարել, զի աստուածութիւն անչարչարելի մնայցէ³⁵, որպէս եւ ասէք իսկ, թէ ոմն վարաներ ի չարչարանսն, իսկ ոմն զեր ի վերոյ մնայր քան զչարչարանսն, ոմն քաղց եւ ի ծարաւ հարկիր եւ ի խոնարհ ծորմունս ապականութեան իբրեւ զմարդ, եւ ոմն ոչ քաղցիցի եւ ոչ ծարաւիցի իբրեւ զԱստուած, ոմն ի ընդ ըմբռնի հարկատրաբար, եւ ոմն ոչ ննջէր պահողն զԻսրայէլ: Եւ բանիքս այտօքիք յոյժ պարփակէք ի միմեանց զերկուս բնութիւնս հեռի միջոցաւ օտարացեալ ի միմեանց բնութեամբք եւ կրիք: Իսկ արդ, այսպիսի բնութիւն ընդ հարկաւ անկեալ եւ ի խոնարհ քարշեալ. զհա՛րդ պաշտելի եւ եթէ ոչ պաշտելի, զհա՛րդ դասի ընդ Երրորդութեան, զի հարկիք այնուհետ եւ կամ ի բաց բառնալ զմարդն յԵրրորդութենէ կամ չորս աստուածս խոստովանել, որ է կռապաշտութիւն: Իսկ արդ, բնութիւն Աստուածութեան անփորձ է յայսպիսի կրից, եւ եթէ ոչ միացաւ ընդ մարդոյն, զհա՛րդ կրեաց զմերն վասն մեր ըստ առաքելոյն, թէ՛ «Փորձէ ամենայնի ըստ նման մեր՝ առանց մեղաց»^ա: Եւ դարձեալ ասէ. «Որ անհնարինն էր օրինացն, որով տկարանայր մարմնովն, Աստուած զՈրդին Իւր առաքեաց ի նմանութիւն մարմնոյ մեղաց եւ վասն մեղաց դատապարտեաց զմեզս ի մարմնի անդ»^բ: Իսկ արդ, եթէ ոչ միացեալ ի մարմնի եւ Իւրով մարմնովն յաղթահարեաց զմահ, զհա՛րդ դատապարտեցան մեղսն, զի թէ մերձատրութեամբն եւ զօրութիւն ի մարմնոյն յաղթ մեղացն: Չայս ահա եւ Պօղոսի շնորհեաց, որ ասէրն. «Կարող ենք առաւելու եւ նուազի յամենայնի, կարող են այնմիկ, որ զօրացոյցն զիս»^գ: Եւ թէ դարձեալ, թէ՛ «Ես զմիտս Քրիստոսի ունիմ եւ տանջեմ զմարմին իմ եւ հնազանդեցուցանեմ կարողութեամբ զօրութեամբ Նորա, որ զօրացոյցն զիս» եւ թէ՛ «Ըստ դատողութեան մտաց իմոց յիս ինչ ոչ զիտեմ»^դ: Արդ, որ զայսպիսի զօրութիւն շնորհեաց ծառային՝ Պօղոսի, եւ սովին³⁶ զօրութեամբ

ա Նովմ. Զ 3:

ա Տեւ Երր. Դ 15:
բ Նովմ. Ը 3:
գ Փիլիպ. Դ 12-13:
դ Ա Կորնթ. Բ 16, Թ 27:

յաղթողաբեր գեր ի վերոյ մեղացն եւ զԿր մարմինն ոչ ինչ կրեաց Ինքն միացեալ ի մարմնին. զի նչ աւելի ունի մարմինն այն ջան զՊօղոսիս³⁷: Իսկ արդ, եթէ բնակեաց ի նմա եւ ոչ միացաւ, ահա եւ ի Պօղոս բնակեաց, որ ասէրն. «Փորձ խնդրէք զՔրիստոսի, որ ինն խօսի»³⁸: Եւ ի բոլոր մարմնացն խոստացաւ Ինքն, այլեւ հայր եւ հոգին բնակի: Եւ³⁸ արդ, ի՞նչ ցուցանէք զառաւելութիւն մարմնոյն Քրիստոսի, եթէ ոչ միացաւ ի մարմնի անբաժանաբար եւ անշփոթ միութեամբ, եւ եթէ հարկին սահմանեալ են արարածք եւ յերկուս բաժանեալ՝ ոմն Արարիչ գոյ եւ ոմն՝ արարած, եւ ոչ է հնար այլ գոյացութեան հաստի ի մէջ Արարչի եւ արարածոյ, որպէս ընդ կեանս եւ ընդ մահ ոչ գոյ միջոց, եւ ոչ ընդ լոյս եւ ընդ խաւար, զի կամ կենդանի հարկ է գոյ եւ կամ մեռեալ, եւ կամ լոյս եւ կամ խաւար: Իսկ արդ, ընդ Արարիչն եւ ընդ արարած ո՞ր գոցես միջոց, ո՞ր դասեցես զմարմինն Քրիստոսի, զի եթէ արարած ասես, ո՞չ ահա հարկ է ընդ արարածս դասել եւ խաչ գեր ի վերոյ համարել, ջան զելեալս եւ ոչ պաշտելի, եւ եթէ Արարիչ եւ Աստուած պաշտելի խոստովանիս, զի ա՞րդ, որ ի Մարիամայն ծնեալն մարդ, զնոյն Արարիչ եւ Աստուած երկրպագելի գոյ, եթէ ոչ ընդ Բանին միացնույ, եւ Բանն մարմին եղեալ, որով ամենայն եղեւ: Ջիւնոյն եւ զմի բնութիւն ասեմ ի Կուսէն ծնեալ, որ ի հօրէ անսկզբնաբար ծնեալն եւ ոչ այլ ոմն, զի Կուսէն եւ այլ ոմն՝ զի հօրէն ծնեալն: Եւ վկայէ բանիցս մերոց առաքեալ, զի Կուսէն ծնեալ մարմինն զնոյն Արարիչ եւ հաստիչ վերնոցն եւ ներքոցն ասաց զոյ:

Արդ, ընթերցի՛ր զգրեալսն առ Կողոսացիսն՝ ասելով, թէ՛ «Որով ունիք զփրկութիւն արեամբ՝ Նորա եւ զթողութիւն մեղաց մարմնով՝ Նորա, որ է պատկեր աներեւոյթին Աստուծոյ»³⁹: Ահաւասիկ զմարմինն եւ զարիւնն ասէ պատկեր աներեւոյթին Աստուծոյ. յարագս միաւորութեան աներեւոյթն Աստուծոյ: Եւ Նովա, ասէ. «Հաստի, որ երեւին եւ որ ոչն երեւին՝ եթէ՛ Աթոռք, եթէ՛ Տրութիւնք, եթէ՛ Պետութիւնք ամենայն ինչ Նովա եւ ի Նոյն հաստեցան, եւ նա է յառաջ ջան զամենայն, եւ ամենայն ինչ Նովա եկաց բովանդակ»: Եւ զի ա՞րդ էր յառաջ ջան զամենայն, որ եկն ի Կուսէն ծնալ եւ նոյն հաստիչ ամենայնի, թէ ոչ վասն միաւորութեան հաստիչն ասէ զայս ի վերայ մարմնոյն, եւ զի մի՛ կարծիցես, թէ զայս սակս Բանին միայնոյ է ասացեալ, ի վերայ բերէ ասելովն զՆոյն հաստիչ ամենայնի, թէ Նա է զլուխ մարմնոյ Եկեղեցոյ, որ է սկիզբն անդրանիկ ի մեռելոց, զի Բանն

ա Բ Կորնթ. ԺԳ 3:
բ Կողոս. Ա 14, 15:

թարց մարմնոյն ոչ մեռանի եւ ոչ յառնէ: Եւ արդ, տեսցուք զմարգարտութիւն Դաւթի հանգոյն սմին, որ ասէ. «Տէր ասաց ցիս. «Որդի Իմ ես Դու, եւ ես այսօր ծնայ զԹեզ»⁴⁰: Ահաւասիկ զնոյն Որդի, որ յառաջ ջան զամենայն ի հօրէ ծնեալ, զՆոյն, ասէ, այսօր ի Կուսէն ծնեալ. եւ ոչ այլ ոմն Նա է եւ այլ ոմն Մա, այլ՝ մի եւ նոյն բնութիւն, որ ի հօրէ միացեալ ի մարմնի, զոր յայլով³⁹ սաղմոսի բացայայտ ցուցանէ զնոյն Տէր եւ զնոյն Որդի Դաւթի. «Ասաց, — ասէ, — Տէր Տեառն իմում. «Նիստ ընդ աջն Իմն»⁴¹: Եւ նստիլ ոչ ասի Բանին, որ յամենայնի է եւ լնու զամենայն, զի Նա միշտ է ընդ հօր անբաժանաբար: Արդ, յայտ է, թէ⁴⁰ ի Դաւթ ծնիցելոցն ասէ նստիլ, զոր եւ Տէրն յԱետարանին կամեցեալ զպակասութիւն գիտութեան դպրացն ի կատարեալ գիտութիւն ածել հարցմամբն, թէ ոյր որդի է Քրիստոս, եւ նոքա ասեն՝ Դաւթի: Առ որս ասէ, թէ՛ «Դաւթ զՆա Տէր կոչէ, զի ա՞րդ որդի նորա իցե՞՞, ոչ՝ եթէ ի բաց բառնայ զՈրդին լինել Դաւթի, զի Որդի լինել զՆա Դաւթի, բարեօք ինացան, այլ թէ Տէր նորին է, զայս ոչ գիտին: Եւ զի ա՞րդ նորին Տէր նորա Որդին լինիցի, եթէ այլ ոմն Բանն է, եւ այլ ոմն՝ Որդին Դաւթի: Ահաւասիկ մարգարտութիւն Դաւթայ ուսուցանէ, զի հօրէ ծնեալ Որդին՝ նոյն եւ այսօր ի Կուսէն, նոյն Որդի Դաւթի եւ նոյն Տէր նորին, զի ասելովն՝ «Նիստ ընդ աջն Իմն», եւ եթէ՛ «Փառազան զօրութեան առաքեցեցէ թեզ Տէր ի Սիովնէ տիրել ի վերայ թշնամեաց»⁴²: Ահա ջաջայայտ է, թէ զմարմնոյն ասէ, որ ի Սիովնէ առ սկիզբն ջարդութեան առաքելոցն Տէր եւ Աստուած գոյ զՆա ջարդեցին, որոյ եղել սկիզբն թագաւորութեան Նորա ջատ մարմնոյ ի Սիովնէ՝ ըստ ասելոյն. «Ես կացի թագաւոր ի վերայ լեւիին Սիովնի՝ պատմել զիրամանս Տեառն»⁴³: Եւ դարձեալ, թէ՛ «Փառազան զօրութեան առաքեցեցէ թեզ Տէր ի Սիովնէ, տիրեցես ի մէջ թշնամեաց ջոց»⁴⁴: Ահա ջաջայայտ է, թէ այսոցիք մարդկութիւն ընդ Բանին միացեալ ասի եւ նմին ի կուսէն ծնիցելոյն, ասէ. «Ընդ թեզ է ինձ սկիզբն աւուրց զօրութեան յարգանդէ յառաջ ջան զյափտեանս ասէ զնոյն գոյ ջահանայ՝ ըստ նմանութեան Մեղիսեղեկի»⁴⁵: Եւ արդ, եթէ առաքեալ զմարմինն եւ զարիւնն, որով ընկալաք զփրկութիւն, զնոյն ասաց պատկեր աներեւոյթին Աստուծոյ, զնոյն հաստիչ ամենայնի եւ զնոյն զլուխ մարմնոյ եկեղեցոյ, զնոյն անդ-

ա Մաթ. Բ 7:
բ Մաթ. ԸԹ 1:
գ Մաթթ. ԻԲ 42, 45:
դ Մաթ. ԸԹ 2:
ե Մաթ. Բ 6:
զ Մաթ. ԸԹ 2:
է Մաթ. ԸԹ 3—4:

րանիկ ի մեռելոց: Եւ ոչ բաժանեաց յերկուս, այլ միոյ դիմի աստ զայս ամենայն: Եւ մարգարէն ամին վկայէ ծնեալն յառաջ թան զյախտեանս զնոյն այսօր ծնեալ ի Կուստ եւ թագաւորեալ ի Միոն, եւ նոյն Որդի Դաթի եւ Տէր Նորին եւ զանսկզբնաբար⁴¹ ի <օրէ ծնեալն զնոյն քահանայ ըստ նմանութեան Մեծիսեդեկի: Եւ զայսուսիկ միոյ դիմի աստ մարգարէն, եւ ոչ երկուց որոշեալ դիմաց: Եւ եթէ այլ ոմն է ծնեալն ի Կուստն եւ այլ ոմն ծնեալն ի <օրէ, ապա ոչ թագաւորեաց Բանն ի Միովնէ ի վերայ մեր, այլ մարդ ոմն, եւ ոչ Բանն ի <օրէ է ի վերայ մեր քահանայապետ, այլ մարդն ի Կուստն: Եւ զհա՛րդ աստ առաջեալ. «Զնոյն քահանայապետ խոստովանութեան մերոյ»^ա: Եւ զինչ է խոստովանութիւն մեր առ քահանայանյապետն մեր. մա՛րդ դաւանեմք զՆա, թէ՛ Աստուած: Եւ «Ո՛վ ենուտ ի Սրբութիւն սրբութեանցն յանդիման լինել երեսացն Աստուծոյ վասն մեր»^բ մա՛րդ, եթէ՛ Աստուած: Եւ «Ո՛վ ենուտ ի Սրբութիւն Իրով արեամբն»^գ Աստուած, եթէ՛ մարդ: Եւ որպէ՛ս ունիմք համարձակութիւն ի մուտս Սրբութեան արեամբն Յիսուսի, զոր նորոգեաց մեզ ճանապարհ նորոգ եւ կենդանի՝ Աստուծոյ արեամբն, թէ՛ մարդոյ: Եւ եթէ ասիցե՛ք Աստուծոյ արեամբ, եւ զհա՛րդ լինիցի Աստուծոյ արիւն ոչ միայն միացելոյ ի մարմնի: Եւ եթէ մարդոյ, ասե՛ք արեամբ, ոչ ահա մարդապաշտ էք: Եւ մարդոյ արիւն զհա՛րդ նորոգեաց մեզ ճանապարհ ի մուտս Սրբութեան, թանգի ասաց. «Ի ձեռն վարագրփին մարմնոյ Իրոյ եւ քահանայ մեծ ի տան Աստուծոյ»^դ: Այս քահանայապետ մա՛րդ է, թէ՛ Աստուած: Քանզի աստ, թէ՛ «Մատիցուք ճշմարիտ սրտիւ, լուրթեամբ հաւատոյ»^ե. ի մա՛րդ լրիւ հաւատամք, թէ՛ յԱստուած՝ սրբեալ զսիրտս ի խղճէ չարեաց: Եւ զհա՛րդ սրբին միտք տարակուսելոցն ի խղճէ, որք մարդոյ համարին զարիւնն, կամ զհա՛րդ սրբին մարդոյ արեամբ: Եւ թէ Աստուծոյ, ասե՛ք, զարիւնն, զհա՛րդ ի մարմնոյ որոշելոյ Աստուծոյ լինիցի արիւն, զի մարդոյ արիւն ոչ սրբէ, այլ յաւետ աղտեղացուցանէ, եւ Աստուծոյ արիւն ոչ գոյ: Իսկ յորժամ յերկուս բնութիւնս բաժանե՛ք զմի Քրիստոս, զհա՛րդ կարեք զարիւն մարդոյն առնել արիւն Աստուծոյ կամ զհա՛րդ կարեք զչարչարանքն եւ զմահն տալ Աստուծոյ, որ է անհնար: Եւ եթէ զչարչարանքն ոչ Աստուծոյ, ապա զհա՛րդ լինիցի արիւն Աստուծոյ, զի արիւնն ի չարչարանացն բոխեաց, եւ եթէ ոչ Աստուծոյ են չարչարանքն, եւ արիւնն զհա՛րդ հաղորդիմք ի նա, կամ ո՛րպէս սրբէ զմեզ արիւն մարդոյ: Ապա ու-

ա Երբ. Գ 1:
բ Երբ. Թ 24:
գ Երբ. Թ 12:
դ Երբ. Ժ 19-22:
ե Երբ. Ժ 21-22:

րեմն եւ ոչ զմասն Աստուծոյ խոստովանիմք, եւ զհա՛րդ լուծաւ մահ, զի մարդոյ մահ, զթագաւորեալն յԱդամայ մահ, ոչ կարէ լուծանել, զի նա ինքն գրաւեալ է ընդ իշխանութեամբ մահու, որպէս նախահայրն մեր:

Եւ ահա, լուծաւ ամենայն դաւանութիւն երկաբնակացն, զի ոչ Աստուծոյ արեամբն սրբին, այլ՝ մարդոյ, եւ ոչ Աստուծոյ չարչարանօքն փրկիւն, այլ՝ մարդոյ, եւ ոչ Աստուծոյ խաչի երկիր պագիւն, այլ՝ մարդոյ, եւ ոչ մահամբ Որդոյն Աստուծոյ հաշտեցան ընդ Աստուծոյ, այլ՝ մարդոյ մահամբ, եւ ոչ մահ լուծաւ Աստուծոյ մահուամբն, այլ տակաւին թագաւորեալ է ի նոսա: Եւ ընդ որո՛ւմ թաղին մկրտութեամբ՝ ի մահ ընդ Աստուծոյ, թէ՛ ընդ մարդոյ: Եւ եթէ⁴² ի մարդոյ մահ թաղին մկրտութեամբ, զհա՛րդ վերաբերին ի կեանս, որք ընդ Աստուծոյ ոչ մեռանին, զհա՛րդ ընդ Նմին յառնեն՝ ըստ՝ առաջելոյ, թէ՛ «Թաղեալք ընդ Նմին ի մահ»^ա. յո՛ր մահ՝ յԱստուծոյ, թէ՛ ի մարդոյ: Որո՛վ եւ ընդ Նմին յարեաց՝ ընդ մարդոյն յարեաց, թէ՛ ընդ Աստուծոյ: Թէ ընդ Աստուծոյ յարեաց⁴⁴, զհա՛րդ որոշեալ բնութիւն ի մարմնոյ մեռանի կամ յառնէ թարց⁴⁵ մարմնոյն: Եւ արդ, ահաւորիկ յորոշեալք քո՝ զԲանն ի մարմնոյն, քակտեցաւ քո ամենայն փրկութիւն հաւատոցդ, եւ անհաղորդ գտար յԱստուծոյ Բանն՝ ոչ ինչ կցորդութիւն ունելով առ Նա, վասն զի հաղորդութիւն մեր առ Աստուած ի ձեռն մարմնոյն լինի: Իսկ եթէ յերկուս բաժանի⁴⁶ մի Քրիստոս, եւ այլ ոմն է Բանն⁴⁷, եւ այլ ոմն՝ մարմին, ապա ոչ մեք միացաք յԱստուած, այլ ի մարմին հաղորդեցաք, եւ մարմին ինչ ոչ օգնէ, այլ հոգին է կենդանարարապա ոչ Բանն մարմին եղել, այլ ի մարմնի բնակեցաւ՝ ոչ ինչ հաղորդութիւն ունելով ընդ մարմնոյն, եւ ոչ մեք ունելով հաղորդութիւն ընդ Աստուծոյ, զի միջոցաւ մարմնոյն⁴⁸ որոշեցայք յԱստուծոյ: Եւ զհա՛րդ արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն անօրէնութենէ, եթէ ոչ Աստուծոյ է արիւնն: Եւ եթէ այլ ոմն Բանն, եւ այլ մարմինն, զհա՛րդ շօշափեցին ձեռք մեր ի վերայ Բանին կենացք, որպէս ասաց Յովհաննէս, զի Բանն ոչ շօշափի, այլ՝ մարմինն: «Եւ կենանքն յայտնեցան, եւ տեսաք եւ վկայեմք այնու, որ առ <օր էր եւ երեսեցաւ մեզ»⁴⁹: Եւ եթէ այլ ոմն է Բան, եւ այլ ոմն՝ երեսեալ մարմին, զհա՛րդ գերեսեալն եւ զշօշափեալն աստ զԲանն, որ առ <օր էր, զի Բանն անտեսանելի եւ անշօշափելի է: Զսոյն մեկնէ եւ Աստուածաբանն⁴⁹ ասելով՝ «Բանն թանձրանայ»⁵⁰, անմարմինն մարմնանայ, անշօշափելին շօշափի, Որդին Աս-

ա Կորոս. Բ 12:
բ Ա Յովհ. Ա 1:
գ Ա Յովհ. Ա 2:

տումն Որդի մարդոյ լինի: Եւ ոչ այլ ոմն շոշափելին թանձրացեալ, եւ այլ ոմն՝ Բանն ի մարմնի, այլ՝ մի եւ նոյնն: Վասն որոյ ի վերայ բերէ. «Յխառս Զրիստոս երեկ եւ այսօր, նոյն եւ յափտեան»^{ա3*}: Եւ եթէ ոչ նոյն Բան է մարմինն, զհախոյ, որ երեկ ի <օրէ, նոյն եւ այսօր մարմնացեալ եւ անփոփոխելի մնացեալ յափտեան:

Եւ դարձեալ ասէ առաքեալ, թէ՛ «ՅԻւր Որդին ոչ խնայեաց, այլ փաս մեր մատնեաց»^բ: Յո՞ր Որդի ոչ խնայեաց՝ որ ի Կուսէն, թէ՛ որ ի <օրէ ո՞ մատնեցաւ վասն մեր ի մահ՝ մախոն, թէ՛ Աստուած ո՞ն կայցուք շնորհ մարդոյն, որ վասն մեր մարմնացաւ, թէ՛ Աստուծոյն, որ ոչ ինչ կրեաց վասն մեր: Եւ արդ, ո՞ն լիցուք շնորհահատոյց՝ Աստուծոյ, թէ՛ մարդոք թուի, թէ՛ ոչ ումեք, զի Բանն ոչ մատնեցաւ վասն մեր, եւ մարդոյ մատնութիւն ոչ ինչ օգնէ մեզ, եւ յերկոցունցն դատարկացաք: Արդ, յարժամ ասէ առաքեալ, թէ՛ «Աստուած է, որ արդարացուցանէ, իսկ արդ, ո՞ն է, որ դատապարտ»^գ. Զրիստոս Յիսուս, որ մեռաւ մանաւանդ, թէ՛ յարուցեալ է եւ է ընդ աջմէ Աստուծոյ: Արդ զնոյն Աստուածն, որ արդարացուցանէ^ճ, ասաց մեռեալ եւ յարուցեալ եւ նստեալ ընդ աջմէ, որում եւ Դաւիթ վկայէ. «Չնըստելն ընդ աջմէ Տէր կոչելով, որոյ արեանքն եւ սրբեցաք իսկ»: Եւ դարձեալ ասէ. «Տնկալիցք եղաք մահու Նորա, զի եւ յարութեան կցորդ լիցուք»^դ: Ո՞յր մահու եղաք կցորդ՝ Աստուծոյ, թէ՛ մարդոյ, եւ մարդոյ մահ զհախոյ յարուցանէ զմեզ, եւ եթէ հին մարդն մեր խաչակից եղել Նորա, զի խափանեցի մարմին մեղաց մարդոյ, խաչակցութիւն զհախոյ խափանէ զմեզ, զի ինքն զգածեալ է մեղօք: Իսկ արդ, եթէ դու զարհուրիս Աստուծոյ մահ ասել, Պօղոս մեծաձայն գոչէ. «Հաշտեցաք ընդ Աստուծոյ մահուամբ Որդոյ Նորա»^ե: Եւ եթէ յԻւր միածինն ոչ խնայեաց, եւ միածինն Բանն է եւ ոչ մարդն: Դարձեալ զինչ ասէ. «Չուցանեն ձեզ, եղբարք, զարեւարանն ինձ զոր ցուցի ձեզ»^զ. Զրիստոս մեռաւ վասն մեր՝ ըստ վկայութեան Գրոց: Իսկ արդ, Գիրք մարդոյ մահու վկայեցին, թէ՛ Աստուծոյ: Զանզի ասէ Եսայի, թէ՛ «Տէր, ո՞ հաւատաց լոյ մերում, եւ բազուկ Տեառն ո՞ն յայտնեցաւ»^է: Իսկ

ա Երբ. ԺԳ 8:
բ Հռովմ. Ը 32:
գ Հռովմ. Ը 33—34:
դ Հռովմ. Զ 5:
ե Հռովմ. Ե 10:
զ Ա. Կորնթ. ԺԵ 1:
է Եսայի ԵԳ 1:

արդ, բազուկ Տեառն մախոն է, թէ՛ Աստուած Բանն, զի Դաւիթ ասէ. «Աչ Զո եւ բազուկ եւ լոյս երեսաց Բոց»^ա: Ո՞չ ահա զԲանն ասաց աչ եւ բազուկ, եւ զնոյն բազուկ ծածուկ, որ աս <օրէ: Եսայի ասաց, թէ՛ «Տեսաք զՆա եւ ոչ գոյր Նորա տեսիլ իբրեւ Աստուծոյ եւ ոչ շուք փառաց, այլ՝ անարգ, նուազ»^բ: Ահաւանիկ, զոր բազուկ Տեառն զնոյն ասաց անարգ եւ նուազ, եւ ոչ այլ ոմն՝ բազուկ, եւ այլ ոմն՝ նուազ. զի բազուկ զօրութեան Աստուծոյ է յայտնումն, եւ նուազութիւն տկարութեան ցուցումն: Եւ զայն առաքեալ ասէ. «Զրիստոս Աստուծոյ զօրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն»^գ: Եւ զնոյն ասէ. «Խաչեալ ի մերմէ տկարութենէս»: Արդ, համեմատեալ միմեանց, զոր ասացին զնոյն զօրութիւն Աստուծոյ եւ զնոյն տկարութեամբ խաչեալ, զնոյն բազուկ Տեառն եւ նոյն՝ անարգ եւ նուազեալ, զնոյն ասաց իբրեւ զոչխար ի մահ ածեալ եւ զորոք անձայն կապեալ ի խաչին, եւ ի հեզութենէն դատ ոչ ոք արար, թեպէտ եւ արդար էր: Եւ զի մի կարծեսցուք, եթէ սուկ մարդ էր լեռայն, ասէ. «Չազգատողն նորա ո՞ պատմեսցէ, զի կեանք Նորա օտարացեալ եւ բարձրացեալ են»^ճ ի կենաց մարդկանէ»^դ: Եւ զնոյն ասաց. «Կատժապարտ եղեալ վասն մերոյ անօրէնութեան»: Եւ զնոյն ասէ, թէ՛ «Նա զմեզս մեր բառնայ, զոր Յովհաննէս եցոյց, թէ՛ Ահա՛ գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի»^է: Արդ, ո՞ն է բարձուր մեղաց՝ մախոյ, որ զփածեալն է մեղօք, թէ՛ Աստուած, որ թողու զմեզս: Եւ արդ, ասէ, թէ՛ «Խրատ խաղաղութեան մերոյ Նա է, որ ասացն, թէ՛ «Չխաղաղութիւն զԻմ տամ ձեզ»^զ, եւ Նորա վիրօքն բժշկեցաք: Ո՞յր վերք կարեն զմեզ բժշկել. զի մարդոյ վերս զմարդ բժշկել ոչ կարեն, եւ Աստուած անմարմին ոչ վիրատրի: Ապա ուրեմն՝ Աստուած ի մարմնի միացեալ վիրատրի եւ թէ դու^Յ ուրանա, դու գողանալով զԱստուծոյ վերսն, այլ թովմաս մեծաձայն գոչէ, վիրօքն ծանուցեալ ասէ. «Տէր իմ եւ Աստուած իմ»^է: Թովմաս զվիրատրեալն Աստուած խոստովանի, եւ դու ուրանա: Եւ ոչ լուար զերանութիւն, թէ՛ երանի, որք ոչն տեսանեն եւ հաւատայցեն ոչ ի մարդ, այլ՝ յԱստուած վիրատրեալ: Այլ դու անարգանս համարիս զվերսն, բայց Տէրն փառս կոչէ զխաչն եւ ասէ, թէ՛ «Ոք ամօք համարի զանարգանս, եւ Որդի մարդոյ յամօք արասցէ զնա յատենի: Իսկ մեք պարծանք համարինք, որով փրկե-

ա Սաղ. ԽԳ 4:
բ Եսայի ԵԳ 3:
գ Ա. Կորնթ. Ա 24:
դ Եսայի ԵԳ 8:
է Յովհ. Ա 29:
զ Յովհ. ԺԴ 24:
է Յովհ. Ի 28:

ցաքն, եւ ընդ Պօղոսի գոչեմք, թէ՛ «Մեզ քաւ լիցի պարծել յայլ ինչ, բայց միայն՝ ի խաչն»⁵⁵ Տեսան եւ ի վերսն բեւեռացն, որով սրբեցաքն»^ա: Նաեւ Աստուածաբան յանդիմանէ զձեզ՝ ասելովն. «Արիւն Աստուծոյ եւ չարչարանք վիրացն լսելով եւ մահ մի՛ ի վայր կործանիր իբրեւ Աստուծոյ շատագով»⁴: Ահաւանիկ ի վայր կործանումն ասաց ոչ խոստովանողաց զմահն⁵⁶ Աստուծոյ, այլ՝ Կեր, ասէ, զհացն: Դարձեալ ասէ. «Արբ զարիւնն, եթէ կենաց փափագեալ»⁵⁷: Իսկ արդ, մարդոյ արիւն զհաւրդ կեանս շնորհէ կերաւոյացն: Դարձեալ ասէ. «Աստուած խաչեալ՝ արեգակն խաւարեալ»^{5*} եւ «յԱռ որս Բանին»⁵⁸ եւ Նորոյ Ազանայ եւ Աստուծոյ չարչարեցելոյ»: Վասն այնորիկ դարձեալ ասէ. «Ի խաչ ելցուք ընդ Քրիստոսի, եւ քաղցուք են բեւեռն, ընդ Աստուծոյ խաչին ընտրելագոյն, քան ընդ այլն զուարճանալ: Ահա ընդ Աստուծոյ, ասաց, խաչի: Եւ դարձեալ ասէ. «Ի ուզմաքեայ շիթք արեանն իբր խախաց լինի եւ զաշխարհս ամենայն վերստին ստեղծանէ»^{6*}: Արդ, եթէ մարդոյ է արիւնն, զաշխարհս ամենայն զհաւրդ կենագործէ: Ի միտ առ յօրինակէն, զի խախացն ոչ այլ ինչ է, այլ ի նոյն կաթան է յորովայնի գառին պանրացեալ եւ արտաքս եկեալ, ընդ որս խառնի կաթինն զոյժ բնութիւնն պնդէ եւ փոխադրէ յիւր նմանութիւն, եւ մարմինն այն ի մեր բնութեանս յորովայնի Կուսին փոխադրեալ զանապականութիւն միատրութեամբ Բանին եւ արտաքս եկեալ ընդ որս խառնի մարմինս, փոխադրէ ըստ Իւր նմանութեան իբր զիսոր յալեր զանգուածի եւ իբր զխախաց կաթին յիւր անմահութիւն շարխառնեալ, որպէս ասաց Տերն. «Ես կենդանի եմ վասն Հօր միատրութեան, եւ որ ուտեն զԻս, եւ նա կեցցէ վասն յիս միատրութեան»^բ: Եւ արդ, մարդոյ մարմին կարէ՞ զայս գործել, եթէ ոչ յԱստուած իցէ միատրեալ, եւ եթէ սուկ մարդ իցէ ի Կուսէ ծնեալն եւ խաչեալն եւ վիրաւորեալն, զհաւրդ ասէ, թէ՛ «Ես եմ հացն կենաց՝ յերկնից իջեալ»: Եւ եթէ մարմինն է հաց, զհաւրդ ասէ՝ յերկնից իջեալ, զի ահա ի Կուսէն առ մարմինն ոչ ահա յայտ է, թէ՛ «ՉԲանն,— ասէ,— հաց յերկնից իջեալ եւ զկեանս աշխարհի բաշխեալ»: Եւ ուստի՞ բաշխեցաւ հացն կենաց. ոչ ապաքէն ի Խաչէն, որ եղել վերընկալ Տերունոյ մարմնոյն, զոր ասաց Երեմիա. «Եկայք արկցուք փայտ ի հաց նորս եւ ջնջեսցուք զանօրէնութիւնս մեր»^գ⁵⁹: Ո՞ր է ջնջիչ անօրէնութեանց, եթէ ոչ բարձիչ անօրէնութեանց եւ նոյն զամն անմեղ, եւ նոյն հաց կենաց, նոյն յերկնից իջեալ, եւ նոյն ի Կուսէն ծնեալ:

ա Գաղ. Զ 14:
բ Յովհ. Զ 58:
գ Երեմ. ԺԱ 18:

Եւ եթէ յերկուս բաժանես զասացեալսն՝ ի մարդ եւ յԱստուած, ոչ մարդն յերկնից իջաւ, ապա եւ ոչ հաց կենաց կարէ լինել, զի եւ ոչ մարմինն է, եւ Տերն զմարմինն ետ մեզ հաց կենաց, ասէ. «Որ ոչ ուտէ զմարմինն Իս, ոչ ունի կեանս յաիտեանականս»^ա: Եւ զհաւրդ մարմին, բաժանեալ ի Բանէն, կարէ կեանք տալ մեզ, ով բաժանողդ զԱստուած ի մարմնոյն: Եւ եթէ այլ է ի Կուսէն մարդն եւ այլ յերկնից իջեալ Բանն, զհաւրդ ասէ Տերն, եթէ՛ «Ոչ ոք ել յերկինս, եթէ ոչ՝ Որդին»⁶⁰ մարդոյ, որ էլն յերկնից», եւ Որդին մարդոյ զհաւրդ իջաւ յերկնից, զի ի Կուսէն ծնաւ եւ ոչ յերկնից էջ, որ էն ասէ յերկինս: Եւ զհաւրդ բովանդակեալ մարմին յերկնից իջեալ եւ նոյն յերկինս ընդ Հօր: Արդ, որ միտս մարդոյ կարեն տեսանել զՈրդին մարդոյ յերկրի ընդ մեզ՝ դուզմաբար փակեալ եւ ընդ Հօր անբաւանդակաբար բնակեալ, եթէ ոչ ինքն Բանն իցէ մարմինն յերկրի բովանդակեալ մարմնով, եւ յերկինս անբովանդակաբար բնակեալ ընդ Հօր: Եւ դարձեալ ասէ. «Տեսանիցեք զՈրդի մարդոյ ելեալ, եւ ուր էր զՈրդին մարդոյ զառաջինն»^բ, ոչ ահա երկն ի Կուսէն ծնաւ, ոչ ապաքէն զԲանն ասէ ելանել յերկինս, ուր էր զառաջինն ընդ Հօր, եւ զնոյն կոչէ Որդի մարդոյ: Արդ, ո՞ր եւ երկուքն, զի թէ այլ ոմն է բանն, եւ այլ՝ Որդին մարդոյ, զհաւրդ նոյն՝ յերկինս մարդ եւ նոյն յերկիր իջեալ, զի Որդին մարդոյն ասաց յերկնից իջեալ եւ նոյն յերկինս ընդ Հօր: Ուրեմն երկուս էին մարդք միւն՝ յերկինս ընդ Հօր, եւ միւսն՝ յերկրի բեւեռեալ ի խաչին. զմին՝ անչարչարելի մարդ ընդ Հօր եւ միւսն՝ չարչարեալ եւ մեռեալ ի խաչին, զի զՏեսան Բանն ոչ կարեք ստել, որ ասաց զՈրդին մարդոյ իջեալ յերկիր եւ նոյն է յերկինս:

Եւ ո՞ր միտք կարեն ընկալեալսն իմանալ զայս, եթէ ոչ հաւատովք ընդունիցիմք, որպէս ասաց Յովհան Ոսկեբերան, թէ՛ «Չհաւատս ոստիկան կացոյց Աստուած ի վերայ մեր»^{7*}, զի մի՛ ի ընկալեալսն անհասկն յանդրգնիցին, այլ հաւատովք ընկալցուք զանձան դիմաց քատակս⁶¹, եւ վասն այնորիկ ի հաւատսն ապաստան արար զմեր փրկութիւն, զի անհաւանելիք եւ անհետագօտելիք էին, զոր արար Աստուած առ ազգս մարդկան, ապա թէ ոչ հաւատովք ընդունիցիմք, ո՞ր միտք բաւական են իմանալ զԱստուած անպարագրելի եւ անբովանդակելի ի մարմնի բովանդակեալ⁶² եւ ի յերկինս նոյն անբովանդակելի յարգանդի Կուսին լիապէս եւ ի ծոցոյ⁶³ Հօր ոչ նուագեալ ի մարմնի բովանդակեալ, որպէս ասէ առաքեալ, թէ՛ «Ի Նմա բնակեաց ամենայն լրումն աստուածութեան մարմնապէս»^գ: Եւ նոյն լնու

ա Յովհ. Զ 54:
բ Յովհ. Զ 63:
գ Կորնու. Բ 9:

զամենայն ոչ մասն ինչ ի մարմին եւ այլ արտաքոյ լնու զամենայն բոլորն ի մարմնի, եւ բոլորն յամենայնի նոյն բանն մարմին եղեալ եւ ի նոյն յանմարմնութենէն ոչ փոխադրեալ, որպէս ասէ առաքեալ. «Յիսուս Քրիստոս երկէ եւ այսօր, երկէ՛ անսկզբնաբար, եւ այսօր՛ սկզբնաբար, նոյն է եւ յափտեանս»^ա: Նոյն է եւ անսկիզբն, նոյն Բանն⁶⁴ սկզբնաւորեալ, նոյն բովանդակեալ, նոյն անբովանդակելի, նոյն թանձրացեալ⁶⁵, նոյն մնացեալ արտաքոյ թանձրութեան, նոյն արարած եւ նոյն Արարիչ, նոյն մարդ սկզբնաւորեալ եւ նոյն Աստուած անսկիզբն, յորժամ ասաց կտրին, թէ՛ «Դու հաւտան յՈրդին Աստուծոյ»: Եւ հարցեալ, թէ՛ ով իցէ, ասէ. «Եւ տեսեր, եւ որ խօսիմս ընդ թեզ մարդս այս⁶⁶ է Որդին Աստուծոյ», եւ հաւատացեալ երկրպագեաց Աստուծոյ»^բ: Ո՛չ ահա յայտ ամենայն ըննողաց անհաւատալիք, իսկ հաւատացելոց՝ ընդունելիք: Ապա ուրեմն Աստուծոյ չարչարանք եւ խաչ ասել ոչ է մտաց ըննելի, այլ՝ հաւատոց ընդունելիք, ապա թէ ոչ՝ եկայք տեսցուք, թէ որպէս մարթի ասել անմահին մահ եւ անմարմնոյն՝ չարչարանք, եւ զայս յայտնի ի գրոց սրբոց կացուցուք: Ասեն գիրք՝ ճշմարտապէս մեռեալ եւ ստուգապէս կենդանի, եւ ճշմարտութիւն սոցա յարդեացն երեւի, զի՝ «Վտնարիեցուցեալ զգլուխն՝ աւանդեաց զհոգին»^գ,— ասէ Աւետարանն, որ է ճշմարիտ մեռեալ. տեսն եւ զնոյն ճշմարիտ կենդանի, զի խոցեալ զկողն կայակեալ արիւնն նշանակէ զճշմարիտ կենդանութիւն, զի մեռելոց արիւն⁶⁷ անդէն մածեալ լինի աւանդեալ զոգին: Եւ մարգարէն վկայէ վասն ճշմարիտ կենաց մեռելոցն⁶⁸ ասելով. «Յաւոր յայնմիկ բղխեսցէ⁶⁹ ջուր կենդանի յերուսաղէմ»^դ: Չիա՛րդ ի մեռեալ մարմնոյն բղխէր ջուր կենդանի, զի նոյն մեռեալ եւ նոյն աղբիւր⁷⁰ կենաց բղխեալ եւ զաշխարհս կենագործեալ: Նոյն մեռեալ ի գերեզմանի եւ զմեռեալս կենագործէր ի վեր թան զգործ կենդանոյ⁷¹, զի մեռելութիւն Նորա զկենդանի մահ սպանանէր, եւ կենդանութիւն Նորա զմեռեալս կենագործէր: Ահա, ի միում բնութեան մեռելութիւն եւ անմահ կենդանութիւն. եւ մահուն վկայէ լուծումն մահու⁷², եւ կենդանութեան վկայեն մեռեալք կենդանացեալք: Արդ, որո՞յ մահ զմեռեալս կենագործէ: Չիա՛րդ նախատինս վարկանիք զայն Աստուծոյ ասել, զի կեանք ի մահուանէ Նորա բղխեցին: Վասն որոյ ճոխանամք մահուամբ Նորա եւ ոչ նախատինս վարկանիք, այլ՝ փառք եւ պարծանք, որով զանմահութիւն կենաց իսկ ընկալուք: Չի եթէ կեանք ոչ է շաղապատեալ ընդ

ա Եբր. ԺԳ 8:
բ Տես Յովն. Թ 35—37:
գ Յովն. ԺԹ 30:
դ Չաք. ԺԴ 8:

մահու, մահ ոչ լուծանէր, զի ի⁷³ յայտնել ծածուկ կենացն երեւեալ բարձրեալն մահն լուծանէր, զի որպէս առաքմամբ լուսոյ լուծանի խաւար: Որպէս առաքեալ ասէ, թէ՛ «Շնորհօք Աստուծոյ վասն ամենեցուն զմահ ճաշակեաց»^ա: Արդ, ո՞ ճաշակեաց զմահ՝ մա՛րդ, թէ՛ Աստուած. եթէ մարդ ճաշակեաց զմահ, զիա՛րդ լուծումն, ջանգի ամենեցին յԱդամս մինչեւ ի Քրիստոս արբին զբաժակ մահու: Եւ ոչ ոք կարաց լուծանել զմահ: Իսկ եթէ զԱստուած ասեն ճաշակել, աստուածութիւն անփորձ է մահու, զի անմահ է բնութեամբ: Ապա ուրեմն՝ Աստուած Բանն միացեալ ի մարմնի եւ իրով մարմնով ճաշակեալ զփորձ առ մահու իբր զմարդ եւ աստուածաբար ելոյժ զմահ, դու զիա՛րդ վարկանիս զայս նախատինք Աստուծոյ, զի առաքեալ ասէ. «Վայել էր իսկ Նմա, որով ամենայն ինչ եղեւ»^բ: Եւ ո՞վ է, որով ամենայն ինչ եղեւ. ո՞չ ահա Բանն, որով զամենայն արար, ապա ուրեմն՝ աստուածավայելու էր մահն այն, որ զմահ ելոյժ եւ զկեանս աղբերացոյց ի մեզ, վասն այնորիկ ասաց, թէ՛ «Վայել էր Նմա»: Ահաւանիկ⁷⁴ զանհատութիւն թո տեսեալ նախամարգարէն գոչէր՝ ասելով, եթէ՛ «Տեսանիցէք զկեանս ձեր կախեալ զփայտէ»^գ: Եւ կեանք ոչ կախի եւ կապի, զի անմարմին է: Ապա ուրեմն՝ զՈրդին մարդոյ ասաց կախի զփայտէ եւ զնոյն կեանք կոչեաց, եւ կեանք Աստուած միայն է եւ ոչ՝ մարմին, ապա ուրեմն՝ զԲանն ասաց կախեալ: Մարգարէն բարձր քարոզութեամբ ցուցանէ զկեանց կախումն, եւ դու զարհուրիս Աստուծոյ մահ ասել: Նաեւ զայդ⁷⁵ եւս զիտէր հեզով եւ ասէր. «Չարհուրիցիս ի տուէ եւ ի գիշերի եւ ոչ հաւատացես ի կեանս թո»: Եւ յիրաւի, ոչ հաւատաս, զի մարդկապէս տեսանես զմահն Քրիստոսի՝ ի բնութենէ ըմբռնեալ, եւ ոչ աստուածավայելու է իմանաս որպէս մարգարէն ասացին, զի թէ ըմբռնեալ էր ի մահուանէ հարկաւորաբար, յիրաւի էր ամօթ, ապա թէ ըմբռնեաց զմահ եւ ելոյժ, զի իշխանութիւն Նորա վայելչաբար իբր զԱստուած, զի ոչ էր հնար Նմա ի մահուանէ ըմբռնիք, որպէս առաքեալքն ասեն, ապա ոչ նախատինք, որպէս դու կարծես, այլ՝ փառք, որպէս Ինքն ասաց: Ո՞վ յիմարութեանդ. Ինքն փառս կոչէ, եւ դու՛ նախատինք, Նա պատուիրէ, թէ՛ զմահ իմ պատմեցէք, եւ դու գողանաս զպատիւ փառաց Նորա: Եւ յիրաւի զմահն տայ քարոզել, զի մահն այն յայտնեաց զօրութիւն Նորա Աստուածութեան, զի մինչեւ ի խաչն ոչ ոք ծանեալ զօրութիւն Աստուածութեան Նորա:

ա Եբր. Բ 9:
բ Եբր. Բ 10:
գ Բ Օրին. Ը 66:

Իսկ ի խաչին ամենայն արարածք մեծաձայն գոչեցին, թե Նա է Բանն, որ զամենայն գոյացոյց՝ կախեալն զփայտ: Մեռեալք ի լուծ մահու՝ արձակեալք դիմեցին ի Խաչն, լուսաւորք նսեմացեալք քարոզեցին զԱրարիչն իրենանց, վեճք պատառեալք ի զօրութենէ Խաչելոյն, վարագոյր տաճարին հերձեալ գոչէր, թէ բնակիչ նորա է մերկացեալն ի Խաչին: Եւ դու զայսսիկ տկարս տաս եւ ոչ աստուածավայելուչ տնօրէնութեան գործ համարիս: Այ մարգարէն Ամբակում զբաջութիւն նորա բարձր քարոզութեամբ հրապարակէր՝ ասելով. «Ելեր դու ի կառս քո եւ հեծելութիւն քո եղև փրկութիւն աշխարհի»^ա: Եւ զարարածոց դողումն բացայայտ քարոզէր՝ ասելով. «Անդունդք աղաղակեցին մեծաձայն եւ ծագումն լուսաւորաց դադարեացք»: Մարգարէքն պարծանօք քարոզեն զխաչեալն Աստուած ծանուցեալ, եւ դու մարդո՞յ տաս զգործ Աստուծոյ, ով աներկիւղ երկիւղածութեանդ⁶, որ կամիս մահուն երկիւղի խեղդի: Իսկ արդ, եթէ զմահն իբրեւ զմարդոյ համարիցիս եւ ոչ իշխես Աստուծոյ զայն ասել, ընդէ՛ր եւ զձնունդն ոչ իբրեւ զմարդոյ համարիս եւ անարժան վարկցիս Աստուծոյ ծնունդ⁷ ասել: Իսկ արդ, եթէ ծնունդն Աստուծոյ ասես եւ՝ ի վեր քան զձնունդ⁸ մարդոյ իմանաս, մանաւանդ թէ՛ լուծիչ երկանց, որպէս Աստուծոյ վայել, եւ զայն Աստուծոյ ծնունդ աներկուանալի⁹ ասես, ընդէ՛ր եւ ոչ զմահն վերագոյն քան զմարդոյ մահ համարիցիս եւ լուծիչ մահու որպէս Աստուծոյ վայել եւ զնոյն Աստուծոյ անյերկուանալի տաս:

Եւ արդ, զի գիտեր Աստուած զկարծող միտս մարդկան՝ միշտ անհասկն ըննութեան զհետ երթալ եւ անհասութեամբն կորնչիլ, եցոյց յառաջագոյն գործ յարարածս աչաց տեսանելի եւ մտաց ըննելի: Հայեաց յեզիպտոս եւ ուսիր անհասութեամբն զանըննելի գործ Բանին⁸⁰ տնօրէնութեան եւ մի՛ ըննե՛ր, այլ հաւատա՛ միայն: Արար զլոյսն խաւար⁹ ոչ փոփոխմամբ, այլ անշփոթաբար, զի լոյսն մնաց լոյս եւ եղև ճշմարտապէս խաւար: Եւ վկայս կացոյց զիսրայէլացիսն եւ զեգիպտացիսն ի միում տեղուք, զի եգիպտացիքն վկայեին, թէ ճշմարիտ խաւար եղև լոյսն՝ թանձրամած եւ շօշափելի, եւ իսրայէլացիքն վկայեին լուսոյն, զի յիւր լուսաւոր բնութենէն ոչ փոխեցաւ, զի եգիպտացիքն կաշկանդեալք եւ ահիւ, խաւարէն ըմբռնեալք, գոչէին երկիւղի իբրեւ զաչացուք, զորոնց խարխափեալ ոչ տեսանէին, եւ իսրայէլացիքն ի նմին քաղաքի իբրեւ միջօրեայ լուսով շրջէին: Արդ, զիա՞րդ նոյն լոյս խաւար լեալ եւ ի լուսոյն փոփոխեալ: Զննեա՛ զեղանակն, թէ որպէս են:

ա Ամբ. Գ 8:
բ Ամբ. Գ 10:
գ Տես Եղից Ժ 21:

Արդ, եթէ ըննութեամբ ոչ հասանես⁸¹, այլ հաւատաս եղելոյն, ընդէ՛ր կամիս ըննութեամբ հասու լինել անըննելի տնօրէնութեան Բանին: Արդ, հաւատա՛ Բանին մարմին լինել եւ մնացեալ անմարմին, անշփոթ միացեալ եւ ճշմարտապէս մեռեալ, եւ ստուգապէս կենդանի հաւատամ եղելոցն եւ ոչ ըննեմ զեղանակ կրիցն: Դարձեալ իմա՛ եւ զգետն արիւն լեալ ճշմարտապէս եւ զբնութիւն ջրոյն ոչ փոփոխեալ, եւ վկայեմ արեանն եգիպտացիքն համով եւ հոտով եւ գունով արիւն լեալ ջրոյն, զի եւ ոչ իսկ կարէին ըմպելա՛: Վկայեմ եւ իսրայէլացիքն, զի նոյն ջուր զբնութիւն ոչ փոխեաց, զոր եւ առեալ ըմպէին ի գետոյն յատակ ջուր կենդանի: Եւ, զայս տեսեալ, ոչ հաւատաս Աստուծոյ, եթէ կարող է ի մահու անմահ մնալ եւ ի քաղցին անկարօտ եւ յաշխատելն⁸² անխնջելի եւ այսր ամենայնի հաւատոց պէտք են միայն եւ ոչ ըննութեան: Վասն այնորիկ զովեցաւ Աբրահամ, զի առ ըննութիւն աստուածային հրամանացն փակէր զմիտսն, եւ առ հաւատալն զեղեցկապէս բանայր: Եւ արդ, տես՛ զինչ ասէ առաքեալ՝ բացայայտելով զՆորայն հաւատս, որում հաւատաց⁸³, ասէ, թէ՛ «Կենդանի առնէ զմեռեալս, եւ կոչէ զչգոյն իբրեւ զգոյ, որ անյուսալին⁸⁴ յուսով հաւատաց»^բ: Տես՛, զի անյոյսն ըննութեան մտաց, յուսալիք եղեն հաւատոցն, «Վասն այնորիկ համարեցան հաւատք նորա⁸⁵ արդարութիւն»^գ շրջէ զբանն առ մեզ առաքեալ եւ ասէ. «Եւ մեզ համարելոց է, որք հաւատամք յԱյն, որ յարոյցն զՅիսուս ի մեռելոց, որ մատնեցաւ վասն յանցանաց մերոց եւ յարեաւ վասն զմեզ արդարացուցանելոյ»^դ: Արդ, ասասցեն յո՞ հաւատամք, որ զմեզ արդարացուցանէ՞ ի մա՞րդն, որ մատնեցան եւ մեռան վասն զմեզ արդարացուցանելոյ, թէ՞ Այն, որ ոչինչ կրեաց վասն մեր: Թէ ի մարդ հաւատամք, մարդ ոչ արդարացուցանէ, եւ եթէ յԱստուած՝ ոչինչ կրեաց ըստ նոցա վասն զմեզ արդարացուցանելոյ⁸⁶: Դարձեալ ասէ առաքեալ, թէ՛ «Մեռաք ընդ Նմա, հաւատամք, թէ յառնեմք ընդ Նմա»^ե: Եթէ ընդ մարդոյ մեռաք ոչ հաւատամք, քանզի եւ ոչ իսկ յառնեմք, իսկ եթէ՛ ընդ Աստուծոյ, Աստուած, որ մարմինն ոչ եղև, զիա՞րդ մեռանի: Եւ ահաւանիկ բարձաւ յոյս յարութեան մերոյ: Դարձեալ ասէ առաքեալ, եթէ՛ «Տնկալից եղաք մահու Նորա, զի պտղաբերեսցուք զանմահութիւն յարութեան Նորա»^զ: Արդ, յո՞ր մահ մկրտեալ ար-

ա Տես Եղից Է 19:
բ Հռովմ. Դ 17—18:
գ Հռովմ. Դ 22:
դ Հռովմ. Դ 24:
ե Հռովմ. Զ 8:
զ Հռովմ. Զ 5:

մատացաք. եթէ ի մարդոյ մահ, զհա՛րդ պտուղ կենաց բերիցենք զարութեան: Արդ, յայտ է, եթէ պտուղն անմահութեան է, եւ տունկ յԱստուծոյ մահն արմատանալն, զի պտուղ զնոյն բերիցէ, յոր արմատացան: Արդ, եթէ առաքեալ տնկակից ասէ մեզ լինել, իմա, թէ յո՛ւ տնկեալ արմատացաք: Տե՛րն ասաց, թէ՛ «Ես եմ որթն ճշմարիտ, եւ «Հայրն Իմ մշակ է, եւ դուք էք ոստ»⁸⁷ յիս հաստատեալ»⁸⁸: Արդ, ո՛ր պատուաստեցաք ի Նա կամ՝ որով յեղանկաւ. ո՛չ ահա առաքեալ ուսուցանէ մեզ, եթէ տնկակիցք եղաք՝ թաղեալք ի մահ Նորա, եւ, շահապատեալք ընդ Նմա, պատուաստեցաք հաւատոյն արմատովք: Ի միտ առ յօրինակէն, զի եւ ոստք յիրեանց ի բուն արմատոյն հատեալ մեռանին, եւ ապա յայլ կենդանի արմատ պատուաստել միս անգամ նորոզի կենդանացեալ, թողեալ զիր դառնութիւն պտուղ արմատոյն ի քաղցրութենէ արմատոյն փոխի, յոր պատուաստեցաւ:

Արդ, եթէ արմատն, յոր⁸⁸ պատուաստեցաւ, մեռեալ է, զհա՛րդ պատուաստեալն կենդանացեալ պտղաբերէ զանմահութիւն, եւ առաքեալ ի մահ Նորա⁸⁹ ասաց տնկի^{89ա} մեզ: Իսկ արդ, եթէ մահ Նորա մեռելութիւն է, զհա՛րդ տնկեալն ի Նա զանմահութեան բերէ պտուղ, ապա ուրեմն՝ մահ Նորա ճշմարիտ կենդանութիւն է: Չի եթէ ի մեռեալս հպեալ կենդանացոյց, զի նշ իմանաս զայնպիսի մեռելութիւն, որ մարդոյ տաս եւ ոչ՝ Աստուծոյ, եւ մարդ մեռեալ զմեռեալս զհա՛րդ կենագործէ: Ապա ուրեմն՝ Աստուծոյ է մահն այն, որ ի մեռեալս հպեալ կենագործէր ի դժոխս, եւ որ մեռեալ էին մեղօք, ի մահ Նորա պատուաստեալ արմատ անմահութեան բողբոջեալ պտղաբերեցին: Եւ զայս մահն Քրիստոսի ներգործեաց⁹⁰ ի մեզ, ապա յիրաւի կոչէ զմահն զայն Իւր փառս, զի պտուղ այսպիսի ծնաւ, որով ուրախ արար զերկնայինս եւ զերկրայինս: Վասն այնորիկ ասէ «Տրտում է անձն Իմ, մինչեւ մեռայց վասն ձեր»: Արդ, եթէ Աստուած տրտում էր վասն Իւրոյ պատկերին մահու, որպէս եւ գրեալ է. «Չղջացաւ Աստուած, զի արար զմարդն ի պատկեր Իւր»⁹¹: Եւ Նա ընդ մահու գրաւեցաւ: Եւ զայս տրտմութիւն յայնժամ յայտնեաց, յորժամ կենդանութիւն արդարութեան շիջաւ, եւ բնաջինջ մեռան հոգով եւ մարմնով: Եւ զայս տրտմութիւն ի խնդութիւն յայնժամ փոխարկեաց, յորժամ զԻւրոյ զպատկերին զմահն առ Ինքն փոխարդեաց եւ ելոյ՞ զնա ի մահուանէ եւ զԻւր անմահութիւն Նմա շնորհեաց: Ապա ուրեմն՝ չէր հնար մահու լուծանել, եթէ ոչ Աստուծոյ հպեալ էր առ նա, զի զամենայն ինչ հուր լուծանէ, ապա յիրաւի ասէ մարգարէն, թէ՛

ա Յովհ. Ժե 1:
բ Ծննդ. Զ 6:

«Աստուած մեր հուր ծախիչ է, որ ծախէ զչարութիւն»⁹¹, որպէս եւ ծախեաց, իսկ մահուամբն զմահ եւ հաւատովք՝ զմեզ: Եւ դու զայդ մարդոյ տաս զգործ Աստուծոյ՝ իբրեւ զապերախտ, եւ ոչ գոհանաս զշնորհաց որորմութեան Նորա: Ապա յիրաւի ասաց Աստուածաբան. «Անշնորհակալու տեղծուած խաւարեալք»⁹² առ լոյսն, առ իմաստութիւն անհանձարս զայդ ըստգտանես զԱստուած, զի վասն քո մեռաւ, եւ մնաս ի նմին մահու՝ ոչ հաւատալով ի մահն Աստուծոյ»^{8*}

Արդ, լուր դարձեալ առաքելոյ, որ ասէ. «Մեք քարոզեցուք զիսպ ելեալն Քրիստոս: Չիսպ ելեալն ոչ ճարտարութեամբ բանի, զի մի՛ ընդունայն լինիցի Խաչն Քրիստոսի»⁹³: Ապա ուրեմն՝ ունայն եւ թափուր է Խաչն Քրիստոսի, եթէ Աստուած ոչ խաչեցաւ, զոր դուն ճարտարութեամբ բանի ունայնացուցանես՝ հակառակ քո փրկութեան խորհելով, զի ճառ խաչին ուրացողացն զբան Խաչելոյն յիմարութիւն է, այլ փրկելոցս մեզ՝ զօրութիւն Աստուծոյ⁹⁴: Ապա ուրեմն՝ մինչ ի խաչն անգոր էր Աստուած, իսկ թէ Միածին Բանն է զօրութիւն Աստուծոյ, զոր ասաց ի Խաչին, դու ընդէ՛ր ուրանաս զԽաչին բեռեռեալ, զի ճառ խաչին ոչ այլ ինչ է, բայց միայն՝ չարչարանքն Քրիստոսի, որպէս ինքն ասաց, եթէ՛ «Ոչ այլ ինչ եղի ի մտի զիտել ինչ ձեզ, բայց միայն՝ զՅիսուս Քրիստոս եւ զՆոյն ի»⁹³ Խաչ ելեալ»⁹⁴: Արդ, եթէ առաքեալ ոչինչ կամի մեզ ուսուցանել, այլ միայն⁹⁴ զԲանն Աստուծոյ ի Խաչին բեռեռեալ, որով ապրեցաք⁹⁵: Իսկ արդ, զայս դու ոչ կամիս ուսանիլ եւ կամ ուսեալ՝ ուրանաս, ո՛չ ահա զանգիտ կորուստն ջերանիս անյուսալի, քան զառաջինն, զհա՛րդ գոյ յոյս ակնկալութեան զայստեանն Քրիստոսի նախահարցն: Իսկ որ յայսմանէ վրիպին, անյոյս կորնչին: Իսկ արդ է՛ր զարհուրիս եւ ոչ իշխես համարձակ ասել, եթէ⁹⁶ Աստուած խաչեցաւ եւ մեռաւ, եւ զայդ ոչ կարես ուրանալ, եւ ես ներեցից քեզ առ սուղ ինչ եւ միայն զայս պահանջեմ ի քէն ուսանիլ ի Պօղոսէ, թէ զի նշ է Յիսուս Քրիստոս, եւ զնոյն խաչեալ եւ մեռեալ խոստովանէք, եւ այլ ինչ ոչ պահանջեմ ի քէն: Եւ արդ լուր Պօղոսի, որ ասէ. «Որովհետեւ հրեայքն նշան հայցեն, եւ հեթանոսք զիմաստութիւն պահանջեն, մեք քարոզեցուք զիսպ ելեալն Քրիստոս՝ հրէից՝ զայթակութիւն»⁹⁷, զի ոչ հաւատան, եւ հեթանոսաց՝ յիմարութիւն, զի ոչ կարեն տեսանել, բայց նոցին իսկ կոչեցելոցն հրէից եւ հեթանոսաց,

ա Բ Օրին. Դ 24:
բ Ա Կորնթ. Ա 23:
գ Ա Կորնթ. Ա 18:
դ Ա Կորնթ. Բ 2:

որք հաւատով միայն ապրեցան. զՔրիստոս Աստուծոյ զօրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն»^ա: Մի՞թէ սուկ մարդ, որ խաչեցաւ եւ մեռաւ՝ ըստ քեզ: Ապա ուրեմն՝ մինչ ի խաչն Աստուած անիմաստ էր եւ անզօր: Եւ զայդ ո՞ր դժոխք զգայեմն ասել զԱստուած անիմաստ եւ անզօր: Իսկ եթէ միշտ ընդ Նմա է իմաստութիւն եւ զօրութիւն Իւր, որպէս ասաց Դաւիթ «Չամենայն ինչ իմաստութեամբ արարեր» եւ, եթէ՝ «Քո է բազուկ» եւ ասէ⁹⁸: «Քո է^{98ա} զօրութիւն, եւ միշտ ունի իմաստութիւն եւ զօրութիւն»: Արդ, ասա՛, թէ ո՞ւր է Նորա իմաստութիւն, որ զամենայն գոյացոյց, ուսիր ի Յոհաննէ, որ ասէ «Ամենայն ինչ Նովա եղել, եւ առանց Նորա եղել եւ ոչ ինչ»^գ, եւ զնոյն Բան, որով ամենայն ինչ եղել, ասէ «Բանն մարմին եղել եւ բնակեաց ի մեզ» եւ եթէ՝ «Յիւրան եկն, եւ նոքա ոչ ընկալան, եւ որք ընկալան զՆա, ետ նոցա իշխանութիւն աստուածս լինել»^գ: Արդ, զայս իշխանութիւն մարդկան Աստուած ետ, եթէ՝ մարդ: Արդ, լո՛ւր Յոհաննու զայն, որ ասաց, եթէ՝ «Բան, որով զամենայն արար, Նա մարմին եղել եւ բնակեաց ի մեզ»^ե: Եւ զնմին Բանին ասէ, թէ՝ «ԶԱստուած ոչ ոք ետես, բայց՝ Միածին Որդին, որ ի ծոց Հօր, Նա պատմեաց մեզ»^գ: Արդ, ի մի՛տ առ, զոր մարգարէն իմաստութիւն կոչեաց Աստուծոյ, որ զամենայն արար, զնոյն Յովհաննէս Բան կոչեաց մարմին եղեալ եւ նոյն, որ ի ծոց Հօր, զառ ասաց առաքեալ՝ քարոզելով զխաչ ելեալն Քրիստոս, զՆոյն՝ Աստուծոյ զօրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն, որով զամենայն արար, որ ի ծոց Հօր էր, եւ մարմին եղել եւ բնակեաց ի մեզ եւ պատմեաց մեզ զանճառ խորհուրդ Հօր եւ ետ մեզ իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել եւ Նոյն ի խաչ ելեալ եւ չարչարեցաւ եւ մեռաւ վասն մեր, զոր առաքեալ ուսուցանէ մեզ ոչ այլ ինչ իմանալ, այլ՝ զՔրիստոս Յիսուս, որ ի ծոց Հօր էր, եւ զՆոյն՝ ի խաչ ելեալ: Չայս խոստովանեցիր ընդ առաքելոյն, եւ այլ ինչ ոչ պահանջեմ ի քեզ: Եւ արդ, պարտ էր քեզ, եթէ հրեաբար կամէիր ուսանել, թէ Աստուած է խաչեալն, հաւատալ ոչ նշանացն, որ ի խաչին գործեցան. արարածք ասանեալք, երկինք խաւարեալ, դժոխք ատերեալ, մեռեալք յարուցեալ: Բանք

ա Ա Կորնթ. Ա 22—24:
բ Մատ. ԸԳ 24:
գ Յովհ. Ա 3:
դ Յովհ. Ա 14:
ե Յովհ. Ա 11—12:
զ Յովհ. Ա 18:

մարգարեիցն ի միասին գումարեալք կատարեցան, թէ՛ «Ծակեցին զձեռս Իմ եւ թռեցին զուկերս Իմ եւ ետուն Ինձ կերակուր լեղի եւ քացախ»^ա: Եւ եթէ՛ «Մտցէ արեգակն ի միջօրէի, եւ ընդ երեկս եղիցի յոյս»^բ, եւ «Տաց նշանս յերկինս ի վեր եւ յերկիր ի խոճարի: Արիւն եւ հուր ի վերայ խաչին հեղաւ եւ մորիկ ծխոյ փռչին, որ ի պատառել վիմացն ելից զերկիր եւ զծով: Արեգակն դարձաւ ի խաւար, եւ լուսին՝ յարիւն»^գ յինքեան բերելով զտէրունական արիւնն եւ ցուրտ, եւ պարզ եղիցի, զի Պետրոս, որ լայր ի հրատիկն, եւ ջուր կենդանի բոխեսցէ յԵրուսաղէմ, եւ Տէր յայտնի կայցէ ի բեմին Պիղատոսի: «Եւ տայց զթիկունս Իմ ի հարուածս եւ զճնօտս Իմ՝ յապտակս եւ ոչ դարձուցից զերեսս Իմ ի թշաճելոյ»^{ե99} եւ «պսակի փշոց եւ կարմրութիւն ձորձոց եւ քղամիտն ի բուսորայ»^գ: Եւ կեանք կախեալ է ի Գողգոթա, եւ արարածք ամենայն ի հաստակառոյց հիմանց դոճորդեալք¹⁰⁰ ասանելիցն:

Արդ, պարտ է քեզ այսք ամենայնի հաւատալ հրեաբար եւ բախեալ զկարծ, որպէս նոքայն առ խաչին եւ խոստովանել զՆա Որդի Աստուծոյ եւ Աստուած՝ իբրեւ զայն, որ խոցեացն զկողն, եւ հայցել ի Պետրոսէ թողութիւն եւ մկրտել ի մահ Խաչելոյն իբրեւ յԱստուած եւ աստուածանալ հաւատովք Որդոյն Աստուծոյ եւ խոստովանել զԽաչեալն, թէ Նա է ճշմարիտ Աստուած եւ կեանք յալիտեանկանք, որպէս ասաց Յովհաննէս, եւ յայսմ զմիտադ հաստատել եւ ուղղել եւ թազարել: Ապա թէ հեթանոսաբար կամ միս հաւատալ ի խնդրել զիմաստութիւն, ուսիր ի Պօղոսէ, որ ասէ «Զիմաստութիւն խօսիմք ընդ կատարեալս զիմաստութիւն ոչ զաշխարհիս»¹⁰¹ այսորիկ, որ խափանելոց են, այլ խօսիմք զԱստուծոյ իմաստութիւն, զոր յառաջ քան զյալիտեանս հաստատեաց ի փառս մեր, զոր ոչ ոք ծանեաւ, զի թէ էր ծանուցեալ, ոչ արդեօ՞ք զՏէրն փառաց ի խաչ հանելիք»^բ:

Արդ, զոր ասացն քարոզել զխաչ ելեալն Քրիստոս, զնոյն¹⁰² ասաց յառաջ քան զյալիտեանս պատրաստել զխորհուրդ Նորա, եւ զնոյն կոչեաց Տէր փառաց ի խաչ ելեալ: Արդ, եթէ զիմաստութիւն խնդրէք, ահա ծանիր

ա Մատ. <Ա 18, ԿԸ 25:
բ Ամովս Ը 9: Չաք. ԺԴ 7:
գ Յովել Բ 30—31:
դ Չաք. ԺԴ 8:
ե Եսայի Ծ 6:
զ Եսայի ԿԳ 1:
է Բ Օրիւն. ԻԸ 66:
ը Մատթ. ԻԴ 51:
բ Ա Կորնթ. 6—9:

զծածկեալ իմաստութիւն, որ ոչ է ամենեցուն յայտնի եւ ոչ ջննութեամբ իմանի, այլ հաւատովք ճանաչի: Եթէ կամիս հաւատալ եւ ոչ խուզի, թէ Աստուած որպէս խաչի, եթէ զեղանակն¹⁰³ որպիսութեան կամիս ջննեի, այլ յանդուուդս ծովու աստուածային խորոցն ընկղմեցուցանէ, այլ թէ կամիս շահի յայդմ անճառ խորհրդոցդ, մի՛ ջննեի, զի մի՛ ընկղմիցիս, այլ նիստ ի վերայ լատափայտի հաւատոյն եւ, նաւեալ¹⁰⁴ ընդ անդունդս խորոց աստուածային իմաստիցն, եւ խնդրեա՛ զպատուական մարգարիտն Զրիստոս: Եւ զոցես զՆա, բարձրացեալ ի վերայ փայտի խաչին եւ ըմբռնեա՛ հաստովք զԱստուած մարդացեալ եւ միացեալ ի մարմնի եւ բեւեռեալ ի Խաչին: Ապա թէ թողուս զՆա հաւատոյն եւ կամիցիս իջանել յանդունդս խորոց Աստուծոյ իմաստիցն, մեռցիս անդէն եւ զոցես, փոխանակ պատուական մարգարտին, խեչիփարս¹⁰⁵ կամ կրիայս զազրախի եւ կամ զվիշապն անհոգին մահուն, որ եկուլ զՅունանա՛: Եւ ոչ ակն ունիմ, թէ դարձեալ կորզիցիս ի նմանէ: Քանզի եւ ոչ այլ Աստուած կրկին խաչեալ մեռանի եւ ըմբռնէ զվիշապն եւ ոչ կորզէ դարձեալ զանհաւատս: Եւ ո՛վ է անհաւատ, եթէ ոչ որ ուրանայ, թէ Յիսուս Զրիստոս չէ Որդին Աստուծոյ, զի Նա իսկ է ճշմարիտն Աստուած եւ կեանք յաիտեանականք եւ Նոյն ի խաչին բարձրացեալ ի մէջ երկուց կենդանեաց:

Եւ արդ, յուարուք անաբելական բանին, մանաւանդ զՆոզոյն ազդեցութիւն, որ ի նմա խօսէր: «Օրհնեալ է Աստուած,— ասէ,— որ օրհնեաց զմեզ ամենայն հոգեւոր օրհնութեամբ յերկնատրս ի Զրիստոս եւ ընտրեաց մեզ Նովա յառաջ ջան զիկնելն աշխարհի»^Բ: Արդ, Ի՛նչ օրհնեաց զմեզ յերկնատրս՝ մարդո՛ն, եթէ Իւրով Որդուվն, ջանզի ասէ, եթէ՛ Զրիստոս Յիսուս: Արդ, Զրիստոս մա՛րդ է, եթէ Բանն Աստուած, զի Զրիստոսդ¹⁰⁶ անուն ոչ սոսկ մարդոյ է եւ ոչ մերկ Աստուծոյ, այլ՝ միացելոյ մարդոյ եւ Աստուծոյ: Եւ եթէ երկուք են սոքա, մեք յո՛ միացեալ օրհնեցաք՝ ի մա՛րդ, թէ՛ յԱստուած օրհնեցաք: Եւ ոչ ասաց, թէ՛ Զրիստոսի օրհնեցաք, այլ թէ՛ ի Նա օրհնեցաք, որով զհաղորդիլն¹⁰⁷ ընդ Զրիստոսի եւ զմիանալն յայտ առնէ ի նոյն օրհնիլն:

ա Յովիան. Ա 17:
բ Եփես. Ա 3:

Արդ, ի մի՛տ առ, թէ ու՛¹⁰⁸ է այս Զրիստոս, յոր միացեալ օրհնեցաք, ասաց Դաւիթ. «Եղիցի անուն Տեառն օրհնեալ»^ա: Ասա՛, Դաւիթ, ի՛նչ իմացար զանուն Տեառն, զի Մովսէս իբրեւ ետարք, թէ՛ զիկնէ անուն է Զո, եւ Նա ասէ «Ես եմ Աստուած, որ Էն»^Բ: Չոր Էն ոչ ոք զիտ, թէ զիկն է, եւ զՅակովբ ասէ. «Չի՛ խնդրես զանուն Իմ»^Գ: Եւ այն է սքանչելի ուրեմն անհաս եւ յարարածոց սքանչելի անուն Նորա: Ոչ ահա յայտ է, թէ զԶրիստոսի անունն օրհնէ, ի սկիզբն սաղմոսին ասէ. «Աստուած, զիրատունս Զո արքայի՛ տուր»^Դ, որ է Զրիստոս, զի զանունն¹⁰⁹ Աստուծոյ, մարմին եղեալ, բազմանուն եղել եւ զայն օրհնեալ անուն յառաջ ջան զարի ասաց զոյ եւ ասէ, թէ ի նա օրհնեցեցն ամենայն ազգք, եւ զԱբրահամ ասէ. «Ի՛ զաւակէ ջուս օրհնեցիմ ամենայն ազգս»^Ե: Ո՛չ ահա նմա ասէ առաքեալ. «Զրիստոս, որով օրհնեաց զմեզ այն, որ երկէ ծնաւ ի Կուսէն, եւ Նովա,— ասէ,— ընտրեալ զմեզ յառաջ ջան զիկնելն աշխարհի»^Զ:

Արդ, տես քաջ, զի Զրիստոսի ասաց օրհնիք մեզ եւ Նովա ընտրիլ յառաջ ջան զիկնել աշխարհի եւ զՆոյն ասաց խաչ եղեալ: Եւ եթէ մարդ է Զրիստոս, զիս՛րդ է Նա յառաջ ջան զիկնել աշխարհի, եւ եթէ երկուք են նոքա, եւ այլ Բանն է, եւ այլ՝ Զրիստոս, եւ մեք ի Զրիստոս օրհնեցաք, եւ Զրիստոս ոչ յառաջ ջան զյալիտեանս¹¹⁰ ըստ ջեզ, եւ զիս՛րդ օրհնեցաք նովա: Տեսանեն, զի Զրիստոս զԲանն վասն միութեան ասէ եւ Նովա ընտրել¹¹¹ մեզ: Դարձեալ ասէ. «Եցոյց մեզ զխորհուրդս կամաց Իւրոց, զոր յառաջ ետ Նովա ի տնտեսութիւն լոման ժամանակաց բովանդակել զամենայն Զրիստոսիս, որ իկնէ յերկինս եւ որ իկնէ յերկրի ի նոյն»^Է: Եւ եթէ Զրիստոս մարդ է, զիս՛րդ Նովա բովանդակիլն¹¹² երկնայինքն եւ երկրայինն¹¹³, զի Աստուծոյ միայն է զարարածս բովանդակել, եւ եթէ երկուս են նոքա, Զրիստոսդ անուն մարդոյն պատշաճի եւ ոչ՝ Աստուծոյն, եւ մարդոյն ոչ է հնար¹¹⁴ զարարածս բովանդակել¹¹⁵, ապա ուրեմն՝ Զրիստոս զԲանն ասէ, որով բովանդակին արարածք: Եւ զիկնէ է ասելն, թե՛ բովանդակեաց զամենայն ի նոյն, այսինքն՝ ի նոյն Ինքն բովանդակեաց: Արդ, մարդ զիս՛րդ կարէ յինքն բովանդակել զարարածս: Ապա ուրեմն՝ Զրիստոս զԱս-

ա Մադ. <Ա 17:
բ Եղից Գ 14:
գ Մենդ. ԼԲ 29:
դ Մադ. <Ա 2:
ե Մենդ. ԻԲ 18:
զ Եփես. Ա 4:
է Եփես. Ա 9—10:

տուած Բանն ասաց, որ յԵՆՔն բովանդակեաց զարարածս, որով եւ ընտրեաց զՆԵԳ եւ օրհնեաց եւ Նա է յառաջ ջան զամենայն եւ Նոյն է, որ խաչեցաւ վասն մեր եւ ոչ այլ ոմն մարդ: Դարձեալ ի միտ առ զխորհի խորհուրդ, որ ի սմին ընթերցուածի կամի մեզ յայտնել առաքեալ: Եւ նախ աղօթս առնէ ի վերայ լսողացն, զի ընկալցին զհոգին զհտութեան եւ նավա կարասցեն իմանալ զծածկեալ խորհուրդ մահուն Բրիստոսի, աւտ «Աղօթս առնեն տալ ձեզ զՆոգին իմաստութեան եւ յայտնութեան»^ա: Տեսանեն, զի առանց Նոգոյն¹¹⁶ չէ ումեք հնար իմանալ զխորհուրդ մահուն Բրիստոսի զի ոչ ոք կարէ ստել Տէր զՅիսուս, եթէ ոչ Նոգով Սրբով: Ապա ուրեմն Նոգոյն յայտնութեան պէտք են լսողին, որ կարէ իմանալ զծածկեալ խորհուրդն:

Եւ զի՛նչ կամիս ճառել, ո՛վ Պօղոս, որ հայցես լսողացն Նոգի ընդունել, աւտ. «Չի լուսաւորեսցին աչք սրտից ձերոց, զի կարասցիք ի միտ առնուլ, թէ զի՛նչ է յոյս կոչման ձերոյ, եւ զի՛նչ է մեծութիւն փառաց ժառանգութեան Նորա ի սուրբս»^բ: Ասա՛ յո՛ր փառաց ժառանգութեան է ի սուրբս, Աստուծո՛յ, եթէ՛ մարդոյ: Եթէ Աստուծոյն է, ի միտ առ, թէ Ո՞ւ է այս Աստուած, որոյ ժառանգութիւն ի սուրբս են: Եւ զի կամի ցուցանել, թէ անքննելիք եւ անհետագօտելիք են, զոր արար Աստուած Բրիստոսի, աւտ. «Ըստ յաջողութեան կարողութեան զօրութեան Նորա, զոր յաջողեաց ի Բրիստոս Յիսուս»^գ: Միտ դիր բանիս, որպէս թէ ոք ասիցէ, թէ զհարդ անհնարին եւ ան ի կապ գալի իրաց եղեն հնարք, եւ անյուսալի իրաց կատարումն եղել ի գլուխ եւ, որ չէր հնար լինել: Եւ զի՛նչ էին անհնարիկնք անբովանդակելի Բանին, զոր արարածք ոչ տանէին, բովանդակել եւ նուաստանալ յարգանդ Կուսին, զոր միայն ծոց չօր բովանդակէր: Ո՛չ ահա անհնարիցն եղել հնար, եւ Բանն չօր անբովանդակելի մարմին եղեալ բովանդակելի¹¹⁷ եւ զծուծ, ջան զորդիս մարդկան: Եւ զայս վասն է՛ր պատճառի. զի որպէս Աստուծոյ Բանին չէր հնար մեռանել, նոյնպէս¹¹⁸ մահացեալ եւ ապականեալ մարդոյն անհնար էր անմահանալ եւ աստուածանալ եւ յաթոռ¹¹⁹ փառաց ընդ չօր նստել եւ ամենայնի հնազանդիլ ի ներքոյ ոտից Նորա: Ահաւապիկ¹²⁰ երկու անհնարին իրք՝ Աստուծոյ մարդ լինել եւ մեռանել եւ մարդոյն Աստուած լինել եւ գեր ի վերոյ նստել ամենայնի, որ երեւի, եւ որ ոչ երեւի, այն, որ կոխան էր դիաց եւ մեղօք եւ ապականութեամբ լուծեալ սակայն անհնարինքն Աստուծոյ հնարատրք եղեն: Վասն որոյ աւտ «Ըստ

ա Եփես. Ա 17:
բ Եփես. Ա 18:
գ Եփես. Ա 19-20:

յաջողութեան կարողութեան զօրութեան Նորա, զի կարաց եւ իմաստութեամբ յաջողեաց ի Բրիստոս Յիսուս»: Եւ զհա՛րդ յաջողեաց ի Բրիստոս զի յարոյց ի մեռելոց եւ նստոյց ի վերայ ամենայն իշխանութեանց եւ պետութեանց:

Արդ, ասա՛, ո՛վ առաքեալ, Աստուած է Բրիստոս, թէ՛ մարդ: Եթէ Աստուած է, զհա՛րդ մեռանի եւ կարօտանայ այլ ումեք յարուցանողի¹²¹. ո՛չ ահա տարակուսելի է¹²²: Եւ եթէ մարդ է, զհա՛րդ նստոյց ի վեր եւ զամենայն անուն հնազանդ ետ Նմա, զի թէ մարդ է¹²³, ապա արարած է, եւ զհա՛րդ արարածոյն հնազանդին: Տեսցեն աստուծօր, որք զԲրիստոս յերկուս բաժանեն, զի Աստուծոյ բնութիւն ոչ մեռանի եւ ոչ յառնէ: Եւ եթէ զմարդն յարոյց եւ նստոյց ի վերայ ամենայնի եւ զամենայն ինչ հնազանդեցոյց նմա: Ուրեմն՝ ինքեանք ի բաց կացին ի տէրութենէն եւ հրամայեցին վերնոցն եւ ներքնոցն հնազանդիլն մարդոյն: Եւ զհա՛րդ է հնար զերկուս բնութիւնս պաշտել, զի ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել, եւ մեք զհա՛րդ լիցուք մարդապաշտք եւ աստուածապաշտք: Չի թէ երկուս բնութիւնս ինաստովանիս, հարկ է այնուհետեւ զմարդն պաշտել, զի զնա յարոյց եւ նստոյց, եւ նմա հնազանդեցոյց զամենայն: Եւ արդ, ուսի՛ր ի նմին բանիցն, թէ Ո՛վ է, զոր յարոյցն: Եւ աւտ զնա. «Եղ գլուխ մարմնոյն Եկեղեցւոյն լրումն, որ զամենայն լնու եւ գլուխ առն Բրիստոս եւ զՆա յարոյց ի մեռելոց»^ա: Եթէ Բրիստոս մարդ է, զհա՛րդ աւտ զՆա լրումն, որ զամենայն յամենայնի լնու, զի լցուցիչ ամենայնի Աստուած միայն է: Եւ արդ, տե՛ն, զոր յառաջն ասաց, թէ բովանդակեաց զամենայն Բրիստոսի, զնա ասաց, թէ յարոյց ի մեռելոց եւ զնոյն լրումն եւ զամենայն յամենայնի լցուցիչ: Եւ արդ, որ են երկու բնութիւնքն, զոր Աստուած հնարեցաւ ամենայն իմաստիք զանհնարինսն, որ Միածնիկն մարմին լինել եւ զամենայն բովանդակելի¹²⁴, նոքա բաժանեցին եւ զամենայն մարդոյն համարին: Եւ արդ, տե՛ն՝ զի՛նչ աւտ Աստուածաբան «Կարօտացաք Աստուծոյ մարմնանալոյ եւ մեռելելոյ»^բ, զի չէր հնար այլ իմիք լուծանել զմահ եւ կորգել զմարդն փոխել յանմահութիւն¹²⁵, թէ ոչ բանի միացեալ էր ի մարմնի, զի ամենայն, որ զղեղ մահու ըմպէ, չէ հնար զերծանիլ ի մահուանէ, թէ ոչ ընդդէմ նմին զղեղ կենաց ըմպիցէ: Եւ զի առաջին մարդն իբրեւ հայեցաւ ի ծառն եւ ետես զպտուղ մահուն, զոր Աստուած սահմանեաց. «Թէ ուտես, մահու մեռանիցիս»^բ: Եւ արբին ի նմանէ զբաժակ մահու՝ նախ աջացն ցանկութեամբ

ա Եփես. Ա 22:
բ Տե՛ս Ծննդ. Բ 17:

Եւ ապա՝ ձեռացն շօշափմամբ, եւ ճաշակելեացն զօշոտութեամբ: Եւ չր
 հնար նմա յայնպիսի¹²⁶ սատակիչ մահուանէ զերծանիլ, եթէ ոչ ընդդէմ
 նմին զղեղ կենացն էր արքեայ, զի ականջսն այն, որ լուսն ի յօձէն գն-
 հաշունչ¹²⁷ բան պատրանաց նմին լսելեաց, պարտ էր ընդունել զողջոյն
 կենաց անմահութեան ընդդէմ մահաբերին, եւ աչացն այն, որ ետես
 զպտուղ մահու, պարտ էր նմին տեսանել զպտուղ կենաց, որ է Բանն Աս-
 տուծոյ՝ կեանք եւ անմահութիւն, որպէս ասաց Յովհաննէս, թէ՛ «Աչք մեր
 տեսին զԲանն կենաց»^ա, զոր չր հնար ունեք տեսանել, զի կեցցեն տե-
 սողք, եւ շօշափելի լինել հնարեցաւ Ինքն շօշափելի լինել եւ տեսանելի եւ
 ճաշակելի, զի շօշափեցսն եւ ճաշակեցսն զկենաց պտուղն ընդդէմ մահու:
 Վասն այնորիկ Բանն մարմին եղել տեսանելի եւ շօշափելի եւ ճաշակելի,
 որպէս ասաց Յովհաննէս, թէ՛ «Կեսանքն, որ առ Հօր էր, յայտնեցաւ մեզ»^բ:
 Ապա ուրեմն՝ զայս հնարեցաւ Աստուած զանհնարինսն, զոր յաջողեաց
 իմաստութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս: Իսկ եթէ այլ է Բանն, եւ այլ՝ մարմինն,
 ոչ ինչ աջողակ իմաստասիրեաց Աստուած. եւ ոչ ձեռք մեր շօշափեցին
 զԲանն, այլ՝ մարմինն լոկ, եւ ոչ տեսին աչք մեր զԲանն, այլ՝ մարդ, եւ ոչ
 ճաշակեցաք զԲանն կենաց, այլ՝ մարմին մահկանացու¹²⁸:

Եւ արդ, ի՞նչ անմահացաք. ուրեմն՝ ի զոր էր հնարք իմաստութեան
 Աստուծոյ, եւ խաբէութիւն կրեցաք եւ ոչ ճշմարտութեամբ կեցաք¹²⁹, զի
 մահուն չր հնար լուծանիլ, եթէ ոչ կենացն էր մերձեցեալ առ նա, որպէս ոչ
 խաւար առանց հաղորդութեան լուսոյ լուծանի, զի բնութիւն օդոյն ի պա-
 կասել լուսոյն խաւար լինի եւ նոյն օդ ի գալ լուսոյ լուսաւորի: Արդ, ոչ թէ
 զոյութիւն ինչ էր խաւարն, որ նսեմացոյց զօղն, նոյնպէս եւ մահ ոչ թէ գո-
 յութիւն ինչ էր, որ միացաւ ընդ մարդոյն ի Տեսան բանէն, թէ՛ մահու մե-
 ցիս: Արդ, որպէս խաւարի չր հնար լուծանիլ առանց լուսոյ, այնպէս եւ ոչ
 մահու չր հնար լուծանիլ, թէ ոչ կենացն էր հպիլ առ նա: Ապա ուրեմն
 կեանք Բանն էր եւ ոչ՝ մարմինն, որպէս ասաց, թէ՛ «Ես եմ ճշմարտութիւն
 եւ կեանք»^գ: Նոյն կեանք մերձեցաւ առ մահ եւ ելոյձ զնա, եւ ոչ եթէ Ինքն
 ըմբռնեցաւ ի նմանէ, որպէս եւ ոչ լոյս ի խաւարէ ըմբռնի՝ մերձենալով առ
 նա, թանգի եւ ոչ իսկ հնար էր Նմա ըմբռնել ի մահուանէ: Որպէս ասաց
 Պետրոս. «Եւ արդ, մահ Աստուծոյ ասել մեզ մի՛ զարհուրիր, այլ ուսիր, թէ
 զինչ է Աստուծոյ մահ ասել, եւ ոչ զայթակղիս, զի եւ ծնունդ Աստուծոյ

ա Ա Յովհ. Ա 1:
 բ Յովհ. Ա 2:
 գ Յովհ. Ժ 6:

ասեմք եւ ոչ՝ իբրեւ զմարդոյ, այլ որպէս Աստուծոյ վայելե՛ա: Եւ զիա՛րդ
 մարթի զԱյն ծնունդ կոչել, որ ոչ է ի սերմանէ եւ ոչ՝ կուսութեան լուծիչ:
 Ապա ուրեմն՝ ելոյձ զեղանակ ծննդեանն, որպէս ասաց Աստուածաբան, թէ՛
 «Օրէնք բնութեան քակտին»^{10*}, եւ զայն Ծնունդ Աստուծոյ ասեմք, զի ոչ է
 հնար, այլ անուն Նմա յօղել, որ ցուցանէ զեղանակ որպիսութեան, զի ան-
 գիտելի էր:

Բայց զի դուռն յաշխարհս մտանելոյ մարդոյ այլ է՝ ըստ այնմ, թէ՛ լու-
 սաւորէ զամենայն մարդ եկեալ յաշխարհ: Եւ զի Տէրն եւս յաշխարհս
 եմուտ, որպէս ասաց առաքեալ, թէ՛ «Յորժամ մուծցէ զանդրանիկն յաշ-
 խարհս»⁴¹³⁰: Արդ, եթէ ընդ այն դուռն եմուտ Քրիստոս յաշխարհս, ընդ որ
 եւ մեք, թեպէտ եւ այլաբար, սակայն ծնունդ ասեմք: Նոյնպէս եւ ի դժոխս
 ընդ նոյն դուռն պարտ էր մտանել Քրիստոսի, ընդ որ եւ մեք, զի այլազգ
 չր հնար մտանել առ մահ, եթէ ոչ ընդ դուռն մահու: Այլ որպէս ընդ դուռն
 արգանդին եկն առ մեզ՝ ոչինչ կրելով զցաւս երկանց, նոյնպէս եմուտ առ
 մահ՝ ոչինչ կրելով զվտանգս դժոխսոց: Այլ որպէս զցաւս երկանց ելոյձ ի
 ծնանելն, սոյնպէս եւ զվտանգս դժոխսոց ելոյձ ի մահուն: Ապա ուրեմն՝ այս-
 պիսի հրաշագործութիւն ոչ մարդոյ, այլ Աստուծոյ վայել է: Եւ որպէս ծնաւ
 յարգանդէ եւ զեղանակ կրից ծննդեանն ոչ ընկալաւ եւ ի վերայ երկրի
 շրջեցաւ եւ ի կրից ցանկութեանց աշխարհիս ոչ ըմբռնեցաւ եւ կոխան
 արար զմահ եւ ասէր. «Բաջալերեցար ո՞ր»¹³¹, զի Ես յաղթեցի աշխարհի»^գ:
 Նոյնպէս եմուտ ի դժոխս եւ շրջեցաւ ի նմա եւ զփորձ դժոխսոց ոչ առ, այլ
 խորտակեաց զգործութիւն դժոխսոց եւ ել արտաքս՝ ասելով. «Ո՛ր է, մահ,
 յաղթութիւն քո, ո՛ր է, դժոխք, խայթոց քո»^ե: Արդ, զայսուսիկ հրաշս զի-
 ա՛րդ մարթի մարդոյ ասել, զի թէ երկու բնութիւն խոստովանիք, հարկ է
 զայս ամենայն մարդոյն վարկանիք, զի այս ամենայն Յիսուս Քրիստոս
 ներգործեաց ի մեզ. Այն, որ խաչեցաւ եւ մեռաւ վասն մեր, զիա՛րդ ոչ Աս-
 տուած: Եւ եթէ մարմինն ոչ կարես Որդի Աստուծոյ ասել, զայդ եւ հրեայքն
 ասէին, թէ՛ «Ի՞նչ մարդ ես եւ զանձն քո Աստուած առնես»^գ: Առ որս ասէր.
 «Թե՛ն Ինձ ոչ հաւատայք, սակայն զործոցն հաւատացե՛ք»¹³²:

ա Տէր Գործք Բ 24
 բ Յովհ. Ա 9:
 գ Եբր. Ա 6:
 դ Յովհ. Ժ 33:
 ե Ովտ Ժ Գ 14, Ա Կորնթ. Ժ Ե 55:
 գ Յովհ. Ժ 33:
 է Յովհ. Ժ 38:

Եւ դուք զայս ամենայն հրաշս տեսանէք ի խաչին եւ ի մահուն եւ ի դժոխս, եւ ոչ հաւատաս, թէ Աստուած Բանն հրաշագործեաց զայս ամենայն, զի թէ ոչ հաւատաք, թէ մարմինն Բանն Աստուած էր, սակայն գործոցն հաւատալ պարտիս, եւ խոստովանել, թէ նոյն Բանն, որ ի ծոց Հօր էր, Նոյն՝ ի ծոց Կուսին, նոյն՝ ի խաչին, նոյն՝ ի գերեզմանի, Նոյն՝ ի դժոխս, Նոյն՝ յարուցեալ եւ ի վեր համբարածեալ¹³³, եւ զայոց է նովին միացեալ մարմնովն եւ դատելոյ գերկաբնակսն: Ջի մի բնութիւն է Բանին եւ մարմնոյն վասն միատրութեան, որպէս ասաց Յոհան Ոսկեբերան, թէ՝ «Կայր յաղօթս ի լերինն միով բնութեամբ եւ միով գորութեամբ եւ միով ներգործութեամբ, զի որպէս զիր եւ բան մի են, թպէտ եւ բանն անմարմին է, եւ զիրն¹³⁴ մարմին եւ տեսանելի, սակայն ոչ զիր առանց բանի լինի, եւ ոչ բան առանց գրոյն տեսանի, զի անտեսանելի է բանն, իսկ ի ձեռն գրոյն տեսանելի լինի»^{11*}: Եւ նոյն մի են զիրն եւ բանն. միացեալ եւ ոչ՝ յերկուս բաժանեալ: Սոյնպէս եւ Բանն, միացեալ ի մարմնի, մի եւ նոյն է տեսանելի մարմինն եւ անտեսանելի Բանն եւ ոչ բաժանին յերկուս: Եւ որպէս հոր ընդ երկաթ միացեալ, կամ լոյս՝ ընդ օդս, եւ հուր զբնութիւն երկաթոյ ընկղմէ, եւ լոյս զօդս լուսաւորէ, եւ որպէս հուր զբնութիւն երկաթոյն փոփոխէ յիր լուսաւորութիւն, եւ լոյսն զօդս լուսաւորէ^{12*}: Սոյնպէս եւ հոր Աստուածութեան զմարմինն, մաքրեալ եւ պարզեալ եւ ձգեալ ի ծայր Աստուածութեան, միացոյց յԻնքեան եւ աստուածացոյց, եւ մի են նոքա եւ ոչ երկու, թպէտ եւ դու հնարիս յերկուս բաժանել:

Եւ արդ, դարձցուք անդրէն յառաքելական մատեանն¹³⁵ եւ ընկեսցուք թէ զինչ է ասացեալ «Լրումն, որ զամենայն յամենայնի լնու»^ա: Աստուածաբանն¹³⁶ մեկնէ՝ ասելովն. «Դրումք դժոխոցն բացան, եւ մահ լուծաւ, եւ հին Ադամն ի բաց եղաւ, եւ նորս Եգա ի Քրիստոս, եւ եղաք նոր արարած»^բ: Եւ ինքն՝ առաքեալ, ասէ. «Մեք ոչ գոք զիտեմք հնացեալ մարմնով, բայց եթէ ինչ ի Քրիստոս¹³⁷ նոր արարած իցէ, զի հինն անց, եւ ահա եղել ամենայն նոր»^բ: Ապա ուրեմն՝ զեղծեալ արարածոց բնութիւն ի վերստին նորոգել եւ շնորհօք լնու լրումն է պակասութեան: Եւ Յովհաննէս ասէ. «Ի լրութեանն Նորա առեալ՝ Եգաք լիապէս լրութեամբ շնորհօք»^գ: Ահաւասիկ լին¹³⁸ եւ կատարեալն ամենայնի Քրիստոս եւ ելից զամենայն յամենայնի շնորհօք: Եւ զիա՞րդ մարթի զայս ամենայն մարդոյ իմանալ, ջանգի ասաց նոյն, թէ՝

ա Եփես. Ա 23:
բ Բ Կորնթ. Ե 16:
գ Յովհ. Ա 16:

«Ի Նմա բնակէ ամենայն լրումն Աստուածութեան, եւ դուք Նովա էք Եգա, որ է գուրս իշխանութեանց եւ պետութեանց»^ա: Եւ զիա՞րդ մարթի մարդոյն գուրս իշխանութեանց լինել եւ դարձեալ Յիսուսի բնակիլ ի ներքին մարդն ձեր»^ա: Եւ Յիսուս մարդոյն ասի եւ ոչ՝ սոսկ Բանին: Եւ զիա՞րդ մարդ ի մարդում կարէ բնակել ոչ ահա անտեղի է զայս զմտաւ ատել, կամ մարմին զմարմին զիա՞րդ կարէ ընդունել, եւ զիա՞րդ ասաց առաքեալ Յիսուսի՝ բնակեալ ի ձեզ: Եւ եթէ Աստուածութեան միայն է բնակիլ ի մարդում, սոսկ աստուածութիւն Յիսուս ոչ ասի: Ապա եթէ ասիցես Աստուածութեան, որ ի մարմնին էր, նա ելից զամենայն յամենայնի, ապա եւ Հոգին, որ ի Պօղոսի էր, եւ Նովա ելից զտիեզերս: Արդ, եթէ մարդ համարիս գերեւեալն Քրիստոս եւ զԱստուածութիւն ի Նմա բնակեալ եւ այլ զԱստուածութիւն տեսանես եւ այլ՝ զմարմինն, եւ երկուս իմանաս շարայարեալս առ միմեանս եւ ոչ մի եւ նոյն զմիացեալն ի մարմնի, եւ մարմին ի մարմին չէ հնար բնակիլ ահա ջաջայայտ է: Եւ զինչ ասացես առաքելոյ ասացեալսն: «Յորժամ, — ասէ, — փորձ խնդրէք զՔրիստոսի, որ ինես ընդ ձեզ խօսի»^բ եւ «Եթէ Քրիստոս ի ձեզ է, ապա մարմին մեռեալ է վասն մեղաց»^գ եւ եթէ՝ «Բնակել Յիսուսի ի ներքին մարդն ձեր»^գ: Եւ Յովհաննէս ասէ. «Բանն մարմին եղել եւ բնակեաց ի¹³⁹ մեզ»^ե: Եւ Ինքն ասաց, թէ՝ «Ես եւ Հայր օթեանս կայցուք ի սուրբս»^գ եւ՝ «Որ ուտէ զմարմին Իմ, նա յիս բնակեսցէ, եւ Ես՝ ի նա»^ե: Արդ, որպէս իմանաս, զմարմինն ի բաց դիցէ եւ Աստուածութեամբն միայն բնակէ, որ է անհնար: Եւ եթէ ի մարմնոյն արտաքոյ այլ մնաց յԱստուածութենէն եւ նոյն¹⁴⁰ բնակէ ի մեզ, այն կիսաստուած է, զի ոչ մասնաւորեալ բաժանի Աստուածութիւն յԻր մարմինն եւ ի մեր, ջանգի ասէ առաքեալ, թէ՝ «Ի Նմա բնակէ ամենայն լրումն Աստուածութեան, եւ էք դուք Նովա Եգայք»^դ, եւ մարգարէին ասէ, թէ՝ «Բնակեցայց ի նոսա»^բ: Եւ առաքեալ Յիսուս զմարդն կոչեաց եւ ոչ՝ զԱստուածութիւն՝ ասելով. «Մարդն Յիսուս, որ ետ զանձն վասն մեր եւ զսա ասաց բնակիլ ի ներքին մարդն մեր»^ժ:

ա Հռովմ. Է 22, Եփես. Գ 13:
բ Բ Կորնթ. ԺԳ 3:
գ Հռովմ. Ը 10:
դ Եփես. Գ 13:
ե Յովհ. Ա 14:
զ Յովհ. ԺԴ 23:
է Յովհ. Զ 7:
ը Կողոս. Բ 9:
թ Եսայի ՀԵ 9:
ժ Ա Տիմ. Բ 5:

Եւ արդ, եթէ յերկուս բաժանէք զՔրիստոս եւ ի մեզ մարդն Յիսուս բնակեալ, ապա մարդաբնակք եղաք եւ ոչ՝ աստուածաբնակք, որ է անհնարք: Ապա ուրեմն՝ դատարկ եւ թափուր մնացաք յերկոցունց, զի մարդն ի մեզ ոչ կարէ բնակիլ եւ Բանն յիւրմէ միացեալ մարմնոյն ոչ բաժանի եւ ի մեզ բնակէ: Եթէ տարակուսիս յայսմիկ, թէ բովանդակեալ¹⁴¹ մարմինն եւ գտեղեաւ պարփակեալն յորոտս աշխարհի, ուր ցան եւ ցիր բնակեալ են սուրբք, զհարդ կարէ բնակիլ բովանդակեալ մարմինն, յոր դու տեսան Եփրեմի, որ ասէ ի Հաւատոյ գիրս. «Եթէ ոչ այժմ իբրեւ զմարմին ընդ տեղեաւ պարփակեալ սահմանի միացեալ մարդն, այլ ուր եւ Աստուածութիւնն է յամենայն տեղիս, ընդ Նմին ձկտի եւ մարմինն»^{13*}: Եւ Աթանաս ասէ՝ ընդդէմ երկաբնակացն¹⁴², եթէ՝ «Լոյս Աստուածութեան փայլատակեալ գիտփոխելի մարմնովն, եւ անդէն հրաշաքուսեալ յարգանդին մանուկ, եւ անդէն պարզեալ եւ մարքեալ եւ ձգեալ ի ծայրս Աստուածութեան, զի վասն այնորիկ իսկ զգեցաւ գիտփոխելի մարմինն, զի կարող էր վասն փոփոխելի բնութեան փոխադրիլ եւ մաքրիլ եւ ձգիլ ի ծայրս Աստուածութեան եւ ընդ Նմին լինել անբովանդակելի»^{14*143}: Եւ դու մի՛ տարակուսեսցիս ի յայտասիկ: Չի եթէ դժուարինքն եղեն, եւ հաւատամք, դիւրիցն ընդէ՛ր ոչ հաւատաք, զի Բանին մարմին լինել եւ բովանդակիլ յարգանդի դժուարին է, քան եթէ մարդն աստուածանայ: Եթէ դժուարինքն եղեն, եւ մարդն աստուածացաւ, ապա պարտ էր ամենայնի հաւատալ, եւ եթէ մարմինն Բան չէ եւ այլ ոմն է, ապա եւ ոչ Աստուած է: Եւ եթէ Աստուած խոստովանիս¹⁴⁴ զմարմինն, այլ ազգ չէ հնար նմա Աստուած լինել, եթէ մի Երրորդութենն չէ, զի անելորդ Աստուած յԵրրորդութիւնն ոչ մուծանի, եւ եթէ Աստուած է մի Երրորդութենն, ապա ուրեմն՝ մարմինն Բան է, եւ Բանն՝ մարմին, զի եթէ երկուք են, եւ մարմինն Աստուած է, չորք եղեն աստուածք, ապա հարկ փնի կամ չորս աստուածս պաշտել եւ կամ ի բաց հանել զմինն յԵրրորդութենն եւ հեռի ի միջոցաւ ընդ արարածս դասել: Եւ զինչ այլ կացցէ վերագոյն եւ չար հերձուած:

Եւ արդ, եթէ այտօքիկ անհնարինքս եղեն, եւ Բանն մարմին եղել, յայնմիկ ընդէ՛ր տարակուսիս, եթէ եւ անբաւանդակելի է ընդ Աստուածութեան մարմինն, զի եթէ անբովանդակելի¹⁴⁵ ոչ է, եւ ոչ Աստուած մարթի լինել, զի եթէ զայն ամենայն, որ ինչ Աստուածութեան բնութեան էր ընկալան միութեամբն եւ եղել նոյն ինքն Բան, ապա ունի եւ զնոյն անբաւանդակութիւն: Եւ զինչ ասացից ունել այլ թէ նոյն Ինքն Բանն է, զի մի կարծիցես, թէ այլ ոմն յայնմ ընկալաւ, զի Բանն եղել մարմին, որպէս ասէ Եփրեմ ի Հաւատոյ գիրս, թէ՝ «Այն, որ երէկն ի Կուսէն, այն է, որ յառաջ քան զյափտեանս ի Հօրէ եւ Նոյն, որ անսկիզբն ի Հօրէ, այս է, որ այսօր

ի Կուսէ ծնաւ»^{15*}: Որպէս ասաց Դաւիթ. «Որդի Իմ եւ Դու յառաջ քան զյափտեանս, եւ այսօր ծնայ զՔեզ»^ա: Նոյն եւ մի Որդի եւ ոչ՝ երկու: Եւ վկայէ առաքեալ՝ ասելով. «Յիսուս Քրիստոս երէկ եւ այսօր, նոյն եւ յափտեանս»^բ: Եւ զհա՛րդ մարթի զայս մի Քրիստոս յերկուս¹⁴⁶ բաժանել, զի անա յամենայն խորհուրդս¹⁴⁷ տնօրէնութեան ընդ նմին լուծեալ քակտի, եւ մեր փրկութիւն ամենայն խաբէութիւն եղել, զի զամենայն մարդն հրաշագործեաց ի մեզ, եւ մեք ի մարդն Յիսուս հաւատացաք եւ ի մահ Նորա մկրտեցաք: Եւ եթէ Նա մարդ է, եւ յոյսն մեր՝ ի մարդէ, ապա զանէժն երեմիայի ընկալան, որք զՆա մարդ համարին, զի ասէ. «Անիծեալ»¹⁴⁸ լիցի, որ ունիցի գոյս իւր ի մարդ մահկանացու»^գ: Եւ դուք, որ զայս լսեք ի մարգարէն եւ ասեք զՔրիստոս մարդ մահկանացու¹⁴⁹ եւ ի Նա հաւատայք եւ ի մահկա [նա]ցու մարդոյ մահ մկրտիք: Եւ զհա՛րդ կարեք անմահանալ ի մահկանացու մարդոյ մահուանէ, եւ Աստուծոյ բնութեան ուրոյն ի մարմնոյն ոչ կարեք մահ ասել եւ ոչ յԱստուծոյ մահ մկրտիլ, ապա ուրեմն՝ մնացիք ի նմին մեռելութեան եւ կամ թէ կրկնամեռ իսկ եղայք՝ ի մարդոյ մահ մկրտելով: Եւ զիտր ուրեմն զայս Աստուած, որ զամենայն քննէ, թէ բազում մարդապաշտք լինելոց էին, յառաջագոյն հոգով ի բերանոյ մարգարէին անէժ զմարդապաւանսն: Եւ դ՛վ է մարդապաշտ, եթէ ոչ՝ որ ի մարդոյ մահ մկրտին, եւ խեղդի որպէս փարաւունն այն անհաւատութեամբ ծանրացեալ իջանէ յանդունդս իւրոց՝ իբրեւ կապար ի ջուրս սաստիկս: Եւ ոչ վերաբերի որպէս զԻսրայէլն հաւատով յԱստուած մկրտեալ, նա թեւօք Հոգւոյն յաստուածայինսն վերաթառցեալ զերծեալք յորոզայթից մահուն զօրութեամբ այնմիկ, որ զմահ սպան եւ զկեանս աղբերացոյց¹⁵⁰ ի մեզ, զի մարդոց մահ ոչ կարէ զմահ սպանանել եւ ոչ զկեանս աղբերացուցանել ի մեռեալս: Արդ, լո՛ր առաքելոյ, որ ասէ. «Չվերինն խորհեցարուք, ուր Քրիստոս նստի, քանզի մեռայք ընդ Քրիստոսի՝ թաղեալք ի մահ Նորա, եւ կեանքն ձեր ծածկեալ են ընդ Քրիստոսի»¹⁵¹ յԱստուած»^գ: Արդ, այս Քրիստոս, ըստ որում մեռայք¹⁵², մա՛րդ է, թէ՛ Աստուած: Եթէ մարդ է, զհա՛րդ կեանքն ձեր ծածկեալ են յԱստուած, եթէ ընդ մարդոյ մեռայք¹⁵³, իսկ եթէ՛ ընդ Աստուծոյ: Տես զմեռելութիւն եւ զկենդանութիւն ի միասին զուզմթաց¹⁵⁴: Եւ զհա՛րդ այն մեռելութիւն, որ զմահ ի կեանս փոխարկէ: Եթէ մարդոյ է մահն, արդ հնար է, ապա թէ Աստուծոյ ամենայն ինչ հնարաւոր

ա Սաղ. Բ 7:
բ Եբր. ԺԳ 8:
գ Եբր. ԺԷ 5:
դ Կողոս. Գ 2—3:

կարել մեռանել եւ մնալ յանմահութեան որ եւ ի մեզ գոյն, թէ մահ եւ կեանք ի միում թաղման էր, թէ հին մարդն մեռանի, եւ նորն անմահանայ: Եւ եթէ այդ ի միում բնութեան ի մի թաղման յական քթթել լինի, եւ հաւատամբ: Եւ եթէ աւիցես, եթէ ի Քրիստոս հին մարդն¹⁵⁵ ոչ գոյր, զի մարմինն մեղս ոչ արար եւ անմեղ մարմինն ընդ անմահ Աստուծոյն միացեալ էր, վասն է՞ր մեռանէր, որ ոչ էր պարտական մահու, զի մահ մեղաց է պտուղ, եւ ուր արմատ մեղաց ոչ շառաւելեաց նորա պտուղ, ո՞ր գտցի, հարց գառաքեալ եւ ուսիր, զի ասէ. «Որ մեռան մի անգամ, մեղացն մեռաւ, եւ ուր կենդանին է, Աստուծոյ է կենդանի, զի որ մեռաւ մի անգամ մեղացն եւ յարեաւ, այլ ոչ տեսանի եւ մահ Նմա ոչ եւ տիրէ»»: Եւ արդ, եթէ Քրիստոս վասն մեղաց մեռաւ, եւ եթէ յայս վերայ ճշմարտութեամբ հասանիցիմք, ճշմարտիւ հաւատամք, թէ Աստուծոյ մահ միայն էր հնար զայն կատարել եւ ոչ մարդոյ, զի մի ունայնացի մեր հաւատն մարդոյ տալով զմահն:

Տարընթերցումներ

Խոր. CD վանհիւ: Խորագրից յետոյ՝ Գլուխ Առաջներորդ (D Առաջներորդ):

Բնագիր

1 D բաղկացեալ փխ բաղձացեալ: 2 A յանյագաբար: 3 C յարաշարժեալ: 4 A յարարութիւն: 5 A յաղբերաց: 6 CD ներջերական փխ ներվտակացն: 7 D յայցանէ: 8 D ուողափառաց: 9 ABD տրամաբանեալ (B վերջին ա-ն յետոյ ջնջուած): 9ա D օգուտ: 10 A վերքստին: 11 C այլեւ: 12 B բացայայտեալ (եալ-ի ա-ն յետոյ ջնջուած): 13 C հոգոց: 14 ACD մահկանացու: 15 D յօդել: 16 ABC զայլո: 17 CD բնութիւն: 18 A յաւելոյլ: 18ա A բնութիւն: 19 AC շարաթվէ: 20 D յեկակն AC երրեակն: 21 A ազատութեամբ: 22 A դատապարտեսցեն: 23 D թանց: 24 A դէմսն: 25 AC հողանիւթք: 26 A թարց որոշեալ փխ բացորոշեալ: 27 D անգոյացողական: 28 AC ընթակայութիւն: 29 AC արածական: 30 AC դիմեսց: 31 A ենթակայութիւն: 32 ACD ընթակացութիւն: 33 A Ասարտա եւ Քամովսա: 34 A Ասացցեն: 35 D մնացէ: 36 A գտովին: 37 C գՊողոսի: 38 D եւ փխ ի՞նչ: 39 D այլում: 40 A չիք: 41 A զանսկիզբնաբար: 42 D եթէ (1): 43 C քահանայ: 44 A C յարեար: 45 AD թանց: 46 A բաժանեն: 47 AD բանն է: 48 D մարդոյն փխ մարմնոյն: 49 D աստուածաբան: 50 A թանձրացաւ: 51 AC արդարացուցանեն: 52 CD է փխ են: 53 A չիք դու: 54 A չիք իմ:

ա չուվմ. Զ 10:

55 C խաչ: 56 D զմահ: 57 A փափաքես: 58 D բանն: 59 D չիք մեր: 60 D Որդի(2): 61 D քատակ: 62 D ի մարմնի... անբովանդակելի լուսանցում: 63 C ծոցոյ: 64 A չիք բան: 65 D բան թանձրացեալ: 66 D այս փխ յայտ: 67 C արիւնն: 68 D մեռելոց: 69 A բղխեսցէ: 70 A աղբեր: 71 D կենդանոյ: 72 D մահուն(2): 73 D չիք ի: 74 C Ահա աւանիկ: 75 D զայս: 76 A աներկէր երկեղածութեանդ: 77 D ծնունդ: 78 D ծնուն: 79 C անյերկուանալի: 80 D բանն: 81 A հաւանիս փխ հասանես: 82 A յաշխատելեց: 83 A հաւատայք: 84 D անյուսային: 85 D յարդարութիւն: 86 A արդարացուցանելոյ: 87 D ուր փխ ուստ: 88 AC որ: 89 D չիք նորա: 89ա A տնկել: 90 A նորգործեաց: 91 D չիք գարութիւն: 92 AC խաւարելոյ: 93 AC չիք ի: 94 D Աստուծոյ միայն: 95 D ապրեցաքն իսկ: 96 CD թէ: 97 AC զայթազողութիւն: 98 C չիք ասէ: 98ա A չիք Զո է: 99 C թգանելոյ: 100 D դրդողեալք: 101 D աշխարհիս: 102 D նոյն: 103 AD գլեղանակն: 104 D նաւել: 105 D խիչիփարս: 106 D գՔրիստոսդ փխ զի Քրիստոսդ: 107 D գհաղորդեալն: 108 D յով: 109 AC անանուն 110 D զաւիտեանս: 111 AC ընդրել: 112 AC բաւանդակեն: 113 AC յերկրայինս: 114 D ճար փխ հնար: 115 A բաւանդակել: 116 C Հոգոյն: 117 A անբովանդակելի: 118 A եւ նոյնպէս: 119 A աթոռ: 120 C Ահա աւանիկ: 121 C յարուցողի: 122 A չիք է: 123 C չիք է: 124 AC բաւանդակել: 125 AC անմահութիւն: 126 D յայսպիսի: 127 D զմահու շունչ: 128 AC եւ մահկանացու: 129 AC կենաց փխ կեցաք: 130 D յաշխարհ: 131 D քաջալերացարուք: 132 AC հաւատայցէք: 133 C ամբարձեալ: 134 C գիր: 135 D բան փխ մատնան: 136 D Աստուածաբան: 137 D ինչ նոր արարած իցէ ի Քրիստոս: 138 D լի: 139 C չիք ի: 140 C այն փխ նոյն: 141 A բաւանդակեալ: 142 D երկբանակացն ընդդէմ: 143 A անբաւանդակելի: 144 C խոստովանիս Աստուած: 145 A անբաւանդակելի: 146 D երկուս: 147 D խորհուրդ: 148 D անիծիեալ: 149 D Եւ դուք... մարդ մահկանացու լուսանցում: 150 D աղբերացոյց: 151 C Քրիստոսիս: 152 D մեռաք: 153 C մեռաք: 154 A զիզընթաք: 155 C մարդ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Համառօտագրութիւնների ցանկ

Ազաթանգեղոս = «Ազաթանգեղայ պատմութիւն հայոց», աշխատասիրութեամբ Գ. Տեր-Մկրտչեան, Ստ. Կանայեանց, Տիգրիս, 1909:

Աթանաս = «Ս. Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք թուղթ եւ ընդդիմասացութիւնք» Վենետիկ, 1899:

Ասողիկ = «Ստեփաննոսի Ասողկայ Պատմութիւն տիեզերական», աշխատասիրութեամբ Կ. վրդ. Շահնազարեանի, Փարիզ, 1859:

ԳԹ = «Գիրք Թղթոց», Թիֆլիս, 1901:

Եփրեմ, Ա. Բ. Գ = «Սրբոյն Եփրեմի մատենագրութիւնք», հս. Ա. Բ. Գ, Վենետիկ, 1836:

ԿՀ = «Կնիք հաւատոյ ընդհանուր սուրբ Եկեղեցոյ յուղարփառ են Ս. Հոգեկիր հարցն մերոց դաւանութեանց յաւուրս Կոմիտաս կաթողիկոսի համահաւաքեալ, հրատ. Կարապետ եպիսկոպոսի [Տէր-Մկրտչեան], Ս. Էջմիածին, 1814:

Կոչումն = «Երանելոյն Կիրոզի Երուսաղեմայ հայրապետի կոչումն ընծայութեան». Վիեննա, 1832:

ՄՄ = Մաշտոցի անուան Մատենադարան:

Մուրադեան = Կիմ Մուրադեան, Գրիգոր Լազիանզացին հայ մատենագրութեան մեջ, Երեւան 1983:

ՆԲՀ = «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, երկասիրութիւն երից վարդապետաց յաշակերտութենէ մեծին Միսիթարայ արքայի Գաբրիէի Աւետիքեան: Հ. Խաչատրոյ Սիւրմելեան, Հ. Մկրտչի Ազերեան», Հր. Ա. Վենետիկ, 1836, Հր. Բ Վենետիկ, 1837:

Ոսկեբերան, Մեկն. Մատթ. = «Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոսապետի յԱւետարանագիրն Մատթէոս», Վենետիկ, 1826:

Ոսկեբերան, Մեկն. Պօղոսի = «Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոսապետի Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի», հս. Ա. Բ. Վենետիկ, 1862:

Սիւնեցի = Ստեփանոս Սիւնեցի, «Վասն անապականութեան մարմնոյն», «Արարատ», 1902:

Տիմոթէոս = Տիմոթէոսի եպիսկոպոսապետի Աղէքսանդրեայ Հակաճառութիւն առ սահմանեալսն ի ժողովոյն Ջողկեղովկի» աշխատասիրութեամբ Կարապետ Ծ. վ. [Տէր-Մկրտչեան] եւ Երուանդ վ. [Տէր Մինասեան], Ս. Էջմիածին, 1908:

Ջեռնտեան, 1981, 1982 = Յ. Յ. Ջեռնտեան, Անանիա Սանահնեցու «Հակաճառութեան» դաւանաբանական աղբիւրները, «Էջմիածին», 1981, N. Է, էջ 49–52: Անանիա Սանահնեցու «Հակաճառութեան» հայրաբանական աղբիւրներից, «Էջմիածին», 1982, N. Բ, էջ 53–58:

Migne PG = J.-P. Migne, «Patrologiae cursus completus», Ser. Gr.

Geerard = M. Geerard, Clavis Patrum Graecorum, v. II, Brepols–Turhout, 1974:

1* Ոչ բառացի վկայաբերումն է ս. Աթանաս Ալեքսանդրացու (295–373) «Ճառ վասն հաւատոյ, թէ մի է Զրիստոս, ընդդէմ Պօղոսի Սամոսացոյ». տե՛ս Աթանաս, էջ 57–58:

2* Վկայութիւնը բերուած է ս. Գրիգոր Աստուածաբանի (շուրջ 330–390) Մկրտութեան ճառից (ՄՄ ձեռ. N. 946, թերթ 87բ): Վկայա-

կոչման մէջ բաց են թողնուել բնագրի հետեւեալ հատուածները. «Եւ ո՛չ զառաջին ծնունդն փոփոխելի», «Գարշեւոյ սիրոնացոց... քան զայսոսիկ Աստուծոյ կոապաշտից» եւ հաւանաբար հետց Սանահնեցու կողմից յաւելուել հետեւեալները «ի մարդ հաւատայի» սկզբից եւ «Արդ, եթէ ի մարդոյ... անդր նորա մկրտեցան» վերջից. տե՛ս Ջեռնտեան, 1982, էջ 57:

3* Ջաղուած է ս. Գրիգոր Աստուածաբանի «Ի Մնունդն Զրիստոսի», «Ի Յայտնութիւն Տեանն» ճառերից (ՄՄ ձեռ. N. 946, թերթ 177բ. 948, թերթ 177աբ): Օգտագործուել է նաեւ «Ստեփանոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի եւ ուղղափառ վարդապետի Հակաճառութիւն ընդդէմ այնոցիկ, որք զվի են զանբաժանելի բնութիւն Որդոյն ժպրիին յանդանաբար քակել եւ երկուս հատանել...» եւ «Տեանն Գրիգորի Պատասխանի վարդապետացն Հայոց հիւսիսային կողմանցն» դաւանաբանական աշխատութիւններում. տե՛ս Մուրադեան, էջ 149, 156:

4* Բերուած է ԿՀ, էջ 352, տող 10–14, ինչպէս նաեւ՝ Ասողիկ, էջ 228, տե՛ս Մուրադեան, էջ 151: Այն օգտագործուած է Խոսրովիկ Թարգմանչի (Ը դ.) «Առ այնոսիկ, որ ասեն բնութեամբ անձեւ» (Գ. Յովսէփեան, Խոսրովիկ Թարգմանիչ եւ երկասիրութիւնք նորին, Վաղարշապատ, 1899, էջ 196) եւ Յովհաննես Սարկաւազ Իմաստասերի (մահ. 1129 թ.) «Յաղագս նշանակ հաւատոյ նիկիականն» դաւանաբանական աշխատութիւնների մէջ նմանապէս, ՄՄ ձեռ. N. 2751, թերթ 247բ:

5* Բերուած է ԿՀ, էջ 353, տող 10–11 Հմմտ, Սահակ Գ կաթողիկոս «Ընդդէմ երկաբնակացն նետորականացն», ԳԹ, էջ 299, Մատթէոս Ուռհայեցի, Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 172: Մուրադեան, էջ 35, 149, 150: Աւելի ուշ այն վկայաբերում է Պօղոս Տարսնեցու (մահ. 1123թ.) «Ընդդէմ Թեփիստեայ» դաւանաբանական երկում (Կ.Պօլիս, 1752, էջ 152):

6* Բերուած է ԿՀ, էջ 353, տող 19–21:

7* Հատուածը բացակայում է ս. Յովհան Ոսկեբերանի (344–354–407) Երրայեցոց թղթի մեկնութեան հայերէն թարգմանութեան պահպանուած ենթադրուող համաբնոյթ հատուածներում. տե՛ս Ոսկեբերան, Մեկն. Պօղոսի, Բ. էջ 539–543:

8* Վկայութիւնը քաղուած է ս. Գրիգոր Աստուածաբանի «Ի Մնունդն Զրիստոսի» ճառից. ըստ ՆԲՀ, հ. Ա, էջ 214:

9* Վկայութիւնը քաղուած է ս. Գրիգոր Աստուածաբանի «Ի Սուրբ Պատքայ» ճառից (ՄՄ ձեռ. N. 946, թերթ 125բ): Այն վկայակոչում է նաեւ Ասողիկի պատմութեան մէջ, տե՛ս Մուրադեան, էջ 151:

10* Վկայութիւնը բերուած է Աստուածաբանի «Ի Յայտնութիւն Տեանն» ճառից (ՄՄ ձեռ. N. 948, թերթ 177աբ): Այն վկայակոչում է նաեւ «Տեանն Գրիգորի պատասխանի վարդապետացն հայոց հիւսիսային կողմանցն» թղթում. տե՛ս Մուրադեան, էջ 156:

11* Այս միտքը Ոսկեբերանի անուամբ վկայակոչվում է Սահակ Գ կաթողիկոսի «Շնորհէմ երկաբնակացն» (ԳԹ, էջ 450) եւ Սեբաստիայի մետրապոլիտին յղուած թղթերում (Ասողիկ, էջ 209): Սակայն այն բացակայում է հեղինակի Մատթեոսի մեկնութեան ենթադրուող մասի ինչպէս յունարէն բնագրում, այնպէս էլ՝ հայերէն թարգմանութեան մէջ (Օ ճառ, Ոսկեբերան, Մեկն. Մատթ. էջ 712-716) տե՛ս M. De Durand, Citation Patristiques cher Etienne de Taron, «Armennica. Melanges detudes Armeniennes» Venise, 1969 P 122:

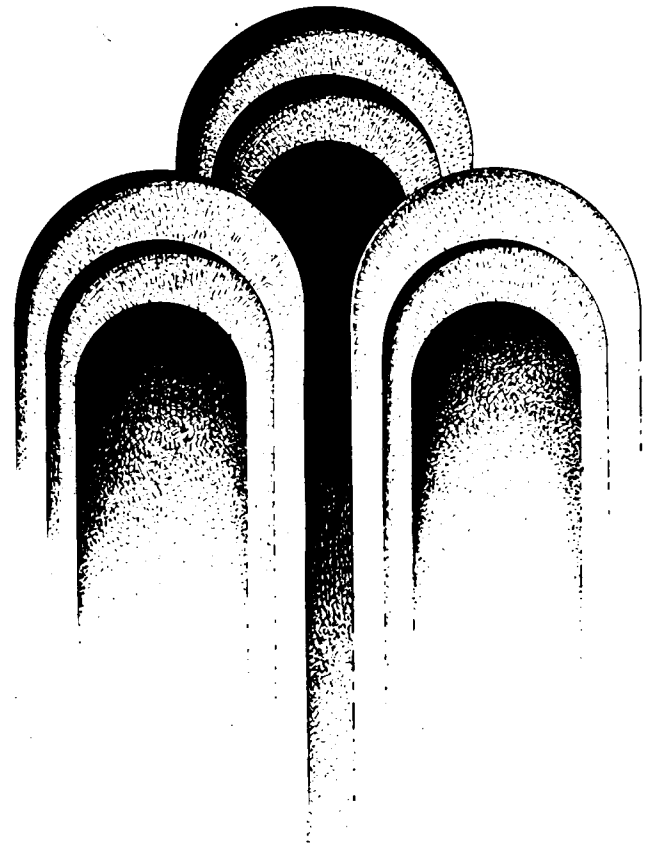
12* Այս հատուածի աղբիւրագիտական հանգամանալից քննութիւնը տե՛ս յաջորդ համարներից մէկում, ծնթ. 66ա-66բ:

13* Ս. Եփրեմ Ասորու (Զուրջ 306-373) անուամբ վկայաբերուած այս հատուածը նրա «Հաւատոյ» գրքի սակաւաթիւ բեկորներից մէկն է: Եփրեմի այս գրքից Սանահնեցին հատուածներ է վկայաբերում Նաեւ իր Մատթէի մեկնութեան Նախադասութեան մէջ (ՄՄ ձեռ. N 2686. թերթ 4բ-5ա): Սակայն, ըստ ասորագետ Լ. Յ. Տեր-Պետրոսեանի բանաւոր հաղորդման, այդ վկայութիւնները Հաւատոյ գրքից չեն:

14* Վկայութիւն, որ, ըստ Վարդան Այգեկցու «Արմատ հաւատոյի» (ՄՄ ձեռ. N 4425, թերթ 105բ), քաղուած է սուրբ Աթանասի «Առ Աղեւփիոս» թղթից, բացակայում է այդ թղթի յունարէն բնագրում եւ հայերէն թարգմանութեան մէջ (Աթանաս, էջ 124-133, Migne, PG, t. 26, col 1072-1084, 1245 A-B): Ինչպէս երեւում է, այս վկայութիւնը բերուած է դարձեալ Աղեւփիոս եպիսկոպոսին՝ սուրբ Աթանասի յղած մէկ այլ թղթից, որի հայերէն ամբողջական թարգմանութիւնն ու յունարէն բնագիրը անյայտ են, կամ էլ ժամանակին մաս է կազմել այժմ յայտնի «Առ Աղեւփիոս» թղթի:

15* Տե՛ս ծնթ. 13:

(շարունակելի)

ՎԱՐԲ ՍՐԲՈՑ

Սրբոց վարքերն ու վկայաբանութիւնները գրաբարից աշխարհաբարի վերածելիս որպէս բնագիր ենք օգտագործել «Յայսմաւորքը» (Կ. Պոլիս, 1834) եւ «Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւնը սրբոցը» (Վենետիկ, 1810), որոնք համեմատել ենք սկզբնաղբիւրների հետ: Պահպանուած է որոշակի բառային եւ ոճական հարազատութիւն բնագրին:

Մեսրոպ քահանայ Արամեան

«ԱՅՐԵՐԻ «ԱՅՐ, ՄԵԾ ԱՔԲԱՅ ԱՆՈՆ ԱՆԱՊԱՏԱԿԱՆԻ ՎԱՐՔ»

Անապատականների նախահայր մեր ս. հայր Աստուհոսը՝ միայնակեացների երանաշնորհ առաջնորդը եւ ձգնաւորների պարագլուխը, անապատի զարդն ու կրօնաւորութեան հայելին, ազգութեամբ դպտի էր (եգիպտացի) եւ մեծատուն ու բարեպաշտ ծնողների զաւակ: Ծնուել է 250 թ. Եգիպտոսի Հերակլիտա նախարարութեան Կոմա աստու՛մ ոչ հեռու Փոքր Հերակլիտա քաղաքից: Մանկութեան տարիներից Աստուհը առանձնասեր ու աղօթասեր էր, ընդասուն եւ պաճուճանք չսիրող այր, եկեղեցի էր յաճախում ծնողների հետ, խորշում էր մանկական զբօսանքներից ու հեզ էր բարքով, չէր նեղում ծնողներին կերակրի համեղութեան եւ հանդերձի լաւ լինելու համար: Դպրութեան ուսում չէր ստացել, բայց ս. Գրոց ընթերցումը ունկնդրում էր մեծ փափագով ու մտավարժութեամբ եւ նրանցից իր մէջ օգուտ էր ամբարում առաքինասեր փութով:

Ծնողների վախճանուելուց յետոյ, տասնութ տարեկան հասակում, նա մնաց մենակ իր կրտսեր քրոջ հետ: Նրանց մահուանից մօտ վեց ամիս անց, ըստ իր սովորութեան գնալով եկեղեցի, խորհում էր առաքեալների մասին, թէ ինչպե՛ս, ամէն ինչ թողնելով, գնացին Ջրիստոսի տեւից. խորհում էր նաեւ բազում այլ բաների մասին, թէ ինչպէս էին մարդիկ վաճառում իրենց ունեցուածքը, բերում, տալիս առաքեալներին՝ աղքատներին բաժանելու համար՝ յուսալով մեծամեծ վարձքեր եւ երկնային գանձեր: Եւ միևնոյն նա խորհում էր այս, լսեց եկեղեցում այդ օրը կարդացուող Աւետարանի խօսքը. «Եթէ կամենում ես կատարեալ լինել, գնա՛, վաճառի՛ր քո ունեցուածքը եւ տո՛ւր աղքատներին եւ արի՛ Իմ տեւից, եւ երկնքում գանձեր կունենաս» [Մատթ. ԺԹ 21]: Աստուհը, որպէս թէ սովորելով Աստծուց, համարեց, որ ասուածը իր մասին է: Ապա արագ դուրս եկաւ Տիրոջ տնից եւ սկսեց թօթափուել իր բոլոր ստացուածքներից, որ ժառանգել էր ծնողներից: Նա ուներ երեք հարիւր բերրի հանդեր. նախ սա շնորհեց իր մերձաւոր գիւղացիներին, որպէսզի նրանցից ոչ ոք բնաւ չնեղուի, այնուհետեւ վաճառեց տան ողջ կահ—կարասին եւ, հաւաքելով բազում արծաթ ու ոսկի, բաշխեց կարիքաւորներին: Միայն մի փոքր թողեց իր քրոջ համար: Բայց երբ միւս անգամ մտաւ Եկեղեցի, լսեց Աւետարանի այն խօսքը, որ ասում է. «Մի՛ հոգացե՛ք վաղուայ մասին» [Մատթ. Զ 34], չկարողանալով յապաղել՝ արագ դուրս եկաւ եւ քրոջ բաժինն էլ բաժանեց աղքատներին: Այնուհետեւ քրոջը յանձնեց

հաւատարիմ եւ սուրբ կոյսերի, որպէսզի սրբութիւն եւ պարկեշտութիւն սովորի մանկութիւնից: Իսկ ինքը, աշխարհի հոգսերից խսպառ ազատուելով, գիւղից դուրս իրեն առանձին բնակավայր ընտրեց եւ սկսեց կարգով ու կրօնական ժուժկալութեամբ կրթել իր անձը:

Աստուհի աշխարհից ելնելը նրա հասակի 19—րդ կամ 20—րդ տարում էր: Այդ ժամանակ եգիպտացի մենակեացներից ոչ ոք չգիտէր հեռաւոր անապատը, այլ կրօնաւորել կամեցողը առանձնացած բնակուում էր իր գիւղից ոչ հեռու: Նրանցից մէկը մի խստակրօն ծեր էր, որը, մանկութիւնից միայնութեան մէջ, ձգնում էր Կոմա գիւղի մերձակայքում: Նրան տեսնելով՝ Աստուհը նախանձեց բարի նախանձով եւ ըստ նրա օրինակի, գիւղից մի փոքր հեռու պատրաստեց առանձնանալու մի տեղ, եւ ժամանակ առ ժամանակ այցելում էր այն ծերին ու այլ եղբայրների, որոնք հանդարտում* էին այդ տեղում:

Եւ եթէ մէկի մասին լսում էր, որ առաւել է առաքինութեամբ, իբրեւ իմաստուն մեղու դուրս էր գալիս փնտրելու եւ չէր վերադառնում առանց նրա կարգը սովորելու եւ նրանից կատարելութեան ծաղիկը հաւաքելու: Այսպիսով, բոլորի առ Ջրիստոս ունեցած բարեպաշտութիւնը իր մէջ ամբարած էր պահում եւ նրանցից բարին իր մէջ էր ժողովում: Եւ, նրանցից անցնելով, խոնարհաբար բոլորից ցածր էր դասում իր անձը, բոլորի հետ վարում էր սիրով եւ զուարթութեամբ: Ովքեր տեսնում էին նրան, սկսում էին սիրել, ոմանք՝ որպէս որդի, ոմանք՝ որպէս եղբայր, եւ կոչում էին նրան աստուածասեր կամ Աստուծոյ սիրելի:

Իսկ բարեատեաց բանսարկուն, չկարողանալով համբերել պատանու այս առաջադիմութեանը, սկսեց իր փորձութիւնները. առաջինը՝ սկսեց քրոջ, ազգատոհմի, թողած ունեցուածքի եւ փառքի մասին յուշեր գրգռել, ինչպէս նաեւ սկսեց յարուցել ճանապարհի դժուարութեան, առաքինութեան խստամբերութեան, մարմնի տկարութեան, ժամանակի երկարութեան մտքեր: Սակայն այս պատերազմից յետոյ թշնամին տեսաւ, որ անզօր է Աստուհի նկատմամբ եւ պարտուեց նրա անսասան հաւատքից ու յաճախակի աղօթքներից:

* հանդարտել— շաբաթանալ, խաղաղութեամբ ձգել, անդորրի եւ առանձնութեան մէջ լինել Աստուծոյ հետ, հանդարտութիւնը անապատական հայրերի գլխաւոր առաքինութիւնն է

Բայց թշնամին պատրաստում էր մի ճակատամարտ եւս, որով նա սովորաբար յարձակում է նորահասակների վրայ. նրա մտքի մէջ գցում էր աղտեղի խորհուրդներ, մարմնի մէջ՝ ցանկութեան մարմաշներ: Իսկ նա, աղօթքով հանգցնելով չարի վառող նետերը եւ պահքով սպանելով մարմինը, դեռ բոլոր հնարքները ամօթանքի էր վերածում, քանզի նրա օգնականը եւ յաջողիչը Տէրն էր, որ մեզ համար մարմնացաւ եւ կարողութիւն տուեց մարմնով յաղթել անմարմին թշնամուն:

Այս ամենից յետոյ բանսարկուն, տեսնելով, որ ոչնչով չի ընկճում Անտոնին, ելնում է նրա առջեւ իբրեւ մի գարշ ու սեւադէմ մանուկ, ընկնում նրա ոտքերը, գանգատում եւ ասում մարդկային ձայնով. «Շատերին խաբեցի, ոմանց երկրի վրայ կործանեցի եւ այժմ, քո ճղճ-նութիւնը տեսնելով, ընկել եմ վատթարացեալ»: Իսկ Անտոնը նրան հարցնում է. «Ո՞վ ես դու, որ այսպիսի բաներ ես բարբառում ինձ»: Նա պատասխանում է. «Ես պղծութեան բարեկամ եմ եւ կոչում եմ պոռնկութեան ոգի, յաղթում եմ հոգիներին եւ տիրում մէջ թաւալեցնում. եւ ես եմ, որ բազում անգամ քեզ լլկեցի եւ, ամօթահար ետ վա՛նուելով, փախայ քեզանից»: Իսկ Անտոնը գեղեցիկ օրհնութեամբ գր-հութիւն էր մատուցում Աստծուն եւ, արհամարհելով նրան, ասում. «Ուրեմն դու յոյժ գծուծ արհամարհուած կարիճ ես քո կարողութեամբ՝ թուխ տեսքով, անգոր՝ որպէս մանուկ: Այսուհետեւ քեզ վրայ հոգս չունեմ, քանզի իմ օգնականը Տէրն է, եւ ես տեսայ իմ թշնամուն»: Այս լսելով՝ չարը արագ հեռացաւ նրանից եւ չէր համարձակում այլեւս մօտենալ նրան:

Սա եղաւ Անտոնի առաջին նահատակութիւնը ընդդէմ բանսարկու-կոյի: Անտոնը Գրքերից սովորել էր, որ շատ են թշնամու խարդախութեան մեքենաները, ուստի մեծ հոգ էր տանում մտքի արթնութեան եւ մարմինը ի հնազանդութիւն ճնշելու համար. կամենում էր այնուհետեւ առաւել ծանր ու խիստ կրօնով* հանդիսանալ փորձողի դէմ: Սա տեսնելով՝ բոլորը սքանչանում էին նրա ճգնութիւններով, քանզի աղօթելիս այնքան էր հսկում, որ գիշերը անքուն էր անցկացնում: Եւ ոչ՝ մէկ անգամ, այլ՝ յաճախ, աղօթելիս (աղօթում էր դէմքով դեպի արեւելք) արեգակը մայր էր մտնում եւ երբ ծագում էր, գտնում էր նրան նոյն դիրքում: Նա օրական ճաշակում էր մէկ անգամ՝ արեւի

* կրօն — ճգնակեաց, խստամբեր վարք

մայր մտնելու ժամանակ, եւ երկու կամ երեք օրը՝ մէկ անգամ, կամ շաբաթը՝ մէկ անգամ, իսկ նրա կերակուրն էր հացն ու աղը, եւ ըմպելիքը՝ ջուրը: Զնում էր գետնին գցած պրտուեղէն խարի վրայ, իսկ շատ անգամ ծաւալում էր մերկ գետնին՝ խորհրդածելով առաքելական խօսքի մասին, թէ՛ «Երբ տկարանում եմ, այնժամ զօրանում եմ Զրիստոսի զօրութեամբ» [տե՛ս Բ Կոր. ԺԲ 10]: Եւ այս ամէնը սքանչելի էր, քանզի նրա առաքինութեանը չափ չկար, այլ օր օրի վրայ անելի լաւ էր առաջ ձեւում յիշելով անցած ժամանակների վաստակը, այլ ամէն օրը սկսում էր առաքինական փութով եւ մեծապէս աճում առաջադիմութեան վաստակի մէջ՝ երկրորդելով առաքելական խօսքը. «Անցեալը մոռացած՝ ձգտում եմ առաջ» [Փիլիպ. Գ 13]:

Նախանձաւոր լինելով մեծն եղիայի եւ Յովհաննէս Ակրտչի ընթացքին՝ գնաց իր գիւղից հեռու մի քարանձաւ-գերեզման եւ իր ծառայութեան մէկին պատուիրեց շատ օրեր յետոյ իրեն հաց տանել: Փակուեց այդ քարանձաւում եւ միայն հաց բերող եղբօր առաջ էր բացում: Այդ քարանձաւում նա մնաց տասնհինգ ամիս՝ անտանելի ճղճ-նութիւններով եւ ստեպ-ստեպ փորձութիւնների ենթարկուելով:

Քանզի ի սկզբանէ բանսարկուն չարացած էր մարդկանց բնական վայրից նրա հեռանալու պատճառով, որ ոչ ոք նրանից չսովորի անապատում առանձնանալ, ահա այս պատճառով մի գիշեր եկաւ նրա վրայ բազում դեւերով հանդերձ եւ, սաստիկ գանահարելով, այնքան տանջեցին նրան, մինչեւ երանելին անշունչ ընկաւ: Այս մասին նա յետոյ պատմում էր, որ բոլոր մարդկային հարուածները ոչինչ են՝ սրա հետ համեմատած:

Յաջորդ օրը զալիս է հաց բերող եղբայրը եւ երբ բացում է դուռը, տեսնում է նրան գետնին ընկած՝ իբրեւ մեռեալ: Վերցնում է նրան ու տանում գիւղի եկեղեցու գաւիթը: Հաւաքում են նրա ազգականները, գիւղացիները եւ նստում են նրա շուրջ՝ որպէս մեռեալի: Իսկ գիշերը, ուշքի գալով, Անտոնը բոլորին ննջած է գտնում՝ բացի ծանօթ եղբորից: Եւ աղաչելով ակնարկում է նրան, որ լուռ վերցնի իրեն ու տանի քարանձաւ:

Երբ տեղ հասան, Անտոնն ըստ սովորութեան փակեց դռները եւ մնաց մենակ ներսում, եւ քանի որ դիւական հարուածների պատճառով չէր կարող ոտքի վրայ կանգնել, աղօթում էր գետնատարած: Իսկ աղօթքից յետոյ մեծ ձայնով ասաց. «Աստ եմ ես՝ Անտոնը, ո՞վ չար դեւեր, եւ ձեր հարուածների հալածանքից չեմ փախչում, այլ ընկած

աղօթում եմ, եւ թպէտ աւելի էք տանջում, բայց ոչինչ չի կարող բաժանել մեզ Քրիստոսի սիրուց»: Այնուհետեւ սաղմոսում էր ու ասում. «Թէ պատերազմ բարձրանայ իմ դէմ, իմ սիրտը չի երկնչի. թէ ճակատամարտ բարձրանայ իմ դէմ, սակայն այսուհանդերձ Տիրոջն եմ ապավինել» [տե՛ս Սաղ. ԻԶ 3]:

Իսկ չարասէր բանսարկուն, յոյժ դժուարանալով նրանից, կոչում էր իր մօտ իր համաշունչներին: «Տեսէ՛ք.— ասում էր.— ո՛չ պոռնկութեան հոգով, ո՛չ հարուածներով չղաղարեցրինք սրան, այլ նորից է ըմբոստանում մեր դէմ: Եկէ՛ք, սրան այլ կերպ մերձենանք»: Ապա գիշերը սաստիկ թնդիններով ցնցում, դղրդացնում էին քարանձափ հիմքերը եւ, ձեղքելով չորս անկիւնները, արագ—արագ ներս էին մղւում չար տեսքերով՝ առիւծների ու զուարակների, արջերի ու ընձերի, գայլերի, օձերի ու կարիճների եւ այլ թունաւոր սողունների նմանութեամբ: Եւ նրանցից իւրաքանչիւրը, ահագոյն շնջմամբ եւ ոխերիմ բարկութեամբ յարձակուելով նրա վրայ, կամենում էր ողջ—ողջ կլանել նրան: Իսկ Աստուծը թպէտ եւ անհնարին ցաւեր էր ընդունում նրանցից, սակայն չէր զանգատում, եւ չնայած գետնին ընկած հեծում էր ցաւերից ողջ էր հոգով եւ զգաստ՝ խորհուրդների արթնութեամբ: Եւ ծաղրելով թշնամիներին, ասում էր. «Ի՛նչ զօրութիւն կայ ձեզանում, միևնույն ձեզանից մէկն էլ էր բաւական ինձ, բայց ջլատում է ձեզ Քրիստոսի զօրութիւնը: Կերպ—կերպ երեւում էք բազում հնարքներով՝ ինձ ահի մէջ գցելու համար. եւ այս իսկ է ձեր տկարութեան նշանը, որ գալիս էք այլանդակ գազանների նմանութեամբ: Քանզի եթէ իջխանութիւն ունէք Տիրոջից եւ կարող էք, եկէ՛ք ձեր կերպարանքով ապա թէ ոչ՝ ինչո՞ւ էք զուր տեղը վրդովում, քանզի մեր պահապանը սուրբ Խաչն է, իսկ ամրութեան պարիսպը՝ Տէր Յիսուս Քրիստոս»: Իսկ դեւերը զայրանում էին նրա վրայ, կրճատացնում ատամները եւ իջխանութիւն չունենալով այլեւ մօտենալ նրան, գալարում էին խոնկայոյզ շփոթմամբ:

Նոյն տեղում ընկած Աստուծը յանկարծ վեր նայեց ու տեսաւ, որ տանիքը բացուած է, եւ այնտեղից լոյսի ճառագայթ է իջնում դէպի ինքը, եւ դեւերը նրանից աներեւոյթ են լինում. եւ նոյն ժամին դադարեցին մարմնի ցաւերը, եւ ապրելատեղը վերստացաւ իր նախկին տեսքը: Երբ Աստուծը ճանաչեց, որ սա Տիրոջ այցելութիւնն է, հոգի առած՝ իսպառ թեթեւացաւ մարմնի ցաւերից եւ ասաց. «Տէ՛ր իմ Յիսուս, ո՛ր էիր, եւ ո՛ր էր Քո տեսութեան զօրութիւնը, որով բուժեցիր ինձ ցաւերից, եւ Քո սրբութիւնից եկող լոյսը հալածեց դեւերին»: Եւ

երկնցից ձայն եղաւ, որ ասում էր. «Աստ էի, Աստուհի՛, քանզի մերձ եմ ինձ յուսացեալներին: Այլ ուզում էի տեսնել քո նահատակութիւնը: Արդ, քանի որ դու համբերեցիր, յաղթեցիր եւ չպարտուեցիր պատրանքներից, կլինեմ քեզ միշտ օգնական եւ անուանի կանեմ քեզ ողջ աշխարհում»: Եւ երբ Աստուծը սա լսեց, ոտքի կանգնելով, սկսեց աղօթել եւ այնչափ զօրանալ երկնային շնորհներով, որ մինչեւ իսկ սկսեց յաւելուած զօրութիւն ընդունել իր անձում, քան սկզբում. եւ այդ ժամանակ նա երեսունհինգ տարեկան էր:

Այս ամենից յետոյ, առաւել բաղձալով անզբաղ ծառայել Տիրոջն անապատի օրհնութեան մէջ, Աստուծը գնաց նախաճառեալ ծերի մօտ, աղաչեց նրան, որ միասին դիմեն անշէն վայրեր: Եւ երբ նա պատճառեց իր ծերութիւնը եւ իրերի նորութիւնը, Աստուծը մենակ ընթացաւ դէպի կոյս անապատը եւ, աներկիւղ անցնելով անկոխ ճանապարհը, դէմ առ դէմ հասաւ մի բարձր լեռան: Իսկ դեւը, կարծելով, որ կխափանի նրան, մի խորհուրդ առաջադրեց՝ ճանապարհին գցելով մի ոսկի սկաւառակ: Սա տեսնելով՝ Աստուծուհուրը ասաց իր մտքում. «Որտեղի՞ց կարող է սա լինել այս անմարդաբնակ վայրում. այդ քո հնարքներն են, չա՛ր դեւ, խոչընդոտ մի՛ լինիր ինձ, քո ոսկին քեզ լինի ի կորուստ»: Եւ սկաւառակը անմիջապէս անհետացաւ՝ որպէս ծուխ կրակի երեսից: Մի փոքր առաջ ընթանալով՝ տեսաւ մի ձոյլ մաքուր ոսկի ու զարմացաւ, քանզի չէր թում իբրեւ առաջինը, եւ այն արագ շրջանցելով, փախաւ ինչպէս հրդեհից: Հասնելով լեռան ստորոտին՝ անցաւ գետը, որը հոսում էր լեռան մօտով, եւ, ելնելով վերեւ, գտաւ մի աւերակ յարկ, որն աւերուած բերդի քարայր էր, ուր լցուած էին վայրի գազաններ եւ գեռուներ: Սակայն, տեսնելով Աստուծին, կենդանիները զիջեցին Աստուծոյ այրին եւ գնացին այնտեղից: Ներս մտնելուց յետոյ երանելին քարերով փակեց մուտքը եւ, ունենալով իր հետ չափով հաց ու ջուր, մնաց այնտեղ վեց ամիս: Եւ սա եղաւ 285 թ., Դիոկղետիանոս եւ Մաքսիմիանոս Հերակլ կայսրերի օրօք: Սա է Աստուծի առաջին անապատը, ուր նա առանձնացեալ մնաց քսան տարի, ոչ ոքի ներս չընդունեց եւ ոչ էլ դուրս եկաւ այնտեղից, բայց միայն տարին երկու անգամ լուութեամբ ընդունում էր հացը, որ զգում էին երդիկից:

Լինում էր, որ շատերը գալիս էին նրա մօտ եւ, դրսում սպասելով ու յուսալով, որ նրան կտեսնեն, լսում էին ներսից բազմութեան կոռուի ձայներ, որ ասում էին Աստուծին. «Ինչո՞ւ ես բռնացել մեր բնակավայրում, ի՛նչ կայ քո եւ անապատի միջեւ: Դո՛ւրս գնա մեր

սահմաններից, անհնար է քեզ ապրել այստեղ եւ ժուժկալի ընդդէմ մեր հնարների»: Իսկ նա ընդդիմանում էր նրանց խօսքով եւ հակառակում, մինչեւ որ ոմանք կարծում էին, թէ ինչ—որ մադիկ սանդուղքով բարձրացել ու ներս են մտել եւ վիճում են նրա հետ: Բայց երբ, ծերպերից նայելով, տեսնում էին, որ ոչ ոք չկայ, այնժամ հասկանում էին, որ դեւերն են վիճում սուրբի հետ, եւ սարսափահար ետ էին դառնում, իսկ մի մասն էլ, ահի մէջ ընկած, օգնութեան էր կանչում Աստուհին: Եւ նա մօտենում էր դռանը եւ խրատում նրանց չերկնչել դեւերի սնտոի ահաբեկումներից, այլ ս. Խաչի նշանով կնքել իրենց անձերը եւ զնալ իրենց տեղերը: Ոմանք, երբ գալիս էին նրա դռան մօտ, լսում էին յաղթութեան երգեր, որ սաղմոսում էր ընդդէմ չարի բանակների. «Կելի Աստուածն իմ, կցրուեն Նրա բոլոր թշնամիները, Նրան ատելիները կփախչեն Նրա երեսից, եւ թէպէտ բոլոր ժողովուրդներն էլ շրջապատեցին ինձ, Տիրոջ անուամբ վանեցի նրանց» [Սաղ ԿԵ 2]:

Եւ երբ լրացաւ Աստուհի փակուելու քսան տարին, Մեծն Կոստանդիանոսի թագաւորութեան ժամանակներում (306 թ.), բարի նախանձը շատ բարեպաշտների էր բերում Աստուհի ճանապարհին. դիմում էին՝ աշակերտելու նրա միայնակեցութեան վարքին, գալիս էին նրա մօտ՝ նրա աղօթքներով բժշկութիւն գտնելու: Եւ երբ ստիպեցին նրան եւ չկարողացան համոզել արգելանցից դուրս ելնել, քանդեցին մուտքը եւ բռնի դուրս հանեցին նրան: Եւ գտան երանելուն զուարթ ու կայտառ՝ ողջ հոգով եւ մարմնով: Այնժամ նա շատերին ազատեց չար այսերից, շատերին բժշկեց պէս—պէս ախտերից եւ սկսեց հաւաքուածներին ուսուցանել աստուածուսոյց խօսքով, մխիթարեց, սփոփեց, կրթեց ի փոյթ աստուածապաշտութեան: Եւ, յորդորուելով առաքինասիրութեամբ, իրենց անձերը դիւրութեամբ յանձնում էին նրան՝ առաջնորդելու եւ իրենց զուգի, հայր եւ կենաց ճանապարհի ուսուցիչ լինելու: Զիչ ժամանակ անց յոյժ բազմացան նրանք, որ թողեցին աշխարհը եւ կրօնաւորուեցին Աստուհի ձեռքով: Նրանք լեռան մօտ շինեցին սենեակներ եւ խրճիթներ եւ հանդարտուած կանխում էին Աստուծոյ օրհնութիւնը աղօթքի, սաղմոսի եւ Սուրբ Գրոց ընթերցման մէջ: Եւ մէկը միւսի ետեւից ելնում էին ճգնութեան եւ սրբութեան վարքի: Այս անշէն անապատի անբնակ լեռը շուտով դարձաւ Զրիստոսի հրաշակրօն զինուորների բանակատեղ:

Սրանց օրհնակով վառուած՝ ոմանք հրաժարական կեանք էին վարում Արսենոյիտա նախարարութեան սահմաններում: Սրանցից

ոմանք, գալով Աստուհի մօտ, աղաչեցին այցելել իրենց եւ հաստատել նոյն բարեկրօնութեան ձեւի մէջ: Սուրբը յօժարակամ հասաւ նրանց մօտ, ճանապարհին անվնաս անցնելով խեցեմորթ գագաններով ու կոկորդիլոսներով լի մի գետ, եւ օրինադրելուց եւ իմաստալի խրատներ տալուց յետոյ վերադարձաւ իր տեղը: Եւ բոլորին անընդհատ խօսքով եւ իր օրհնակով ուսուցանում էր կրօնաւորութեան ոլորտը՝ լինելով հայր բոլորին՝ թէ՛ մեծերին, թէ՛ փոքրերին:

Բացում էր նրանց առաջ փորձողի պէս—պէս խարդախութիւնները, որոնց փորձութիւնները անձամբ էր կրել, եւ բոլորին ցոյց տալիս բժշկութեան դեղը: Պատմում էր նրանց դեւերի զանազան երեւոյթները, որոնք պատահեցին նրան այն առանձնութեան տարիներին. եւ զգուշութիւն էր ուսուցանում նրանց: Փութալով խրատում էր անախտութեամբ ծառայել Աստծուն, չխնդրել որեւէ բան անձի համար, չակնկալել նշանագործութիւններ եւ նշաններ, այլ ուղիղ սրտով պատկանել Աստծուց եւ առաւելապէս զուարթ լինել առաքինութեան բոլոր գործերում, խորհուրդների բոլոր սնտոի յուզումները ոչինչ համարել եւ, Աստուծոյ յիշատակը մտքում անպակաս ունենալով, Նրա առաջ մշտապէս կենցաղավարելով, ապաւինել Նրա ամենախնամ հովանաւորութեանը: Այն ժամանակներում՝ 310 թ., Եգիպտոսում Մաքսիմիանոս կայսեր կողմից (Մաքսիմիանոս Դաժան) սաստկացան քրիստոնեաների հալածանքները. շատերը Աղեքսանդրիայում նահատակուեցին, շատերը բանտեր ու զնդաններ նետուեցին, որոնցից մէկն էր նաեւ Աղեքսանդրիայի ս. Պետրոս հայրապետը: Այնժամ Աստուհն ասաց իր զլխաւոր աշակերտներին. «Եկէք եւ մենք գնանք մեր եղբայրների ցանկալի հանդեսին, որ ոչ միայն նրանց ճգնութիւնները տեսնողները լինենք, այլեւ՝ նահատակակիցները եւ գործակիցները»: Եւ եկան իջան Աղեքսանդրիա՝ ծարափ վկայական մահուան. ու քանզի օրէնք չէր անձամբ իրեն մատնելը՝ ըստ իրենց փափագի, սպաւում էին նահատակութեան ժամի դիպուածին:

Երբ տեսնում էր շղթայուածի՝ ատեան տանելիս, մերձենում էր նրան եւ սրտապնդում չերկնչել անօրէնների ահից, այլ անվեհեր խոստովանել Զրիստոսին եւ ուրախութեամբ Նրան վկայ լինել, քանզի առօրեայ տանջանքներին յաջորդում է անանց արքայութիւնը: Նմանապէս յաճախում էր բանտեր՝ երանելիների տեսնելու, սպասուորում էր նրանց, մեկ առ մեկ քաջալերում խօսքի զօրութեամբ, քանզի սուրբի բերանից շնորհ էր բխում եւ զուարթացնում քաջ նահատակներին: Եւ երբ տանում էին նրանց նահատակութեան վայրը, ըն-

թանում էր նրանց ետեւից ու ականատես լինում նրանց նահատակութեանը՝ մեծ ցնծութեամբ լցուելով, որպէս թէ ինքն էր առնում վկայութեան յաղթանակը:

Իսկ կոապաշտները, զայրանալով Աստուծոյ եւ նրա իրայինների այդպիսի համարձակութեան վրայ, զեկուցեցին դատաւորին, եւ նա մեծամեծ սպառնալիքներով հրաման տուեց, որ ոչ մի քաղաք չէրուայ քաղաքում եւ չհամարձակուի մօտենալ ատենալի տեղին: Այս հրամանից յետոյ միայնակեացները թաքնուեցին, իսկ Աստուծոյ լաւութեան իր պարեգօտը, որպէսզի լաւ երեսայ, եւ յաջորդ օրը գնաց կանգնեց ճանապարհին, որով անցնում էր դատաւորը: Երբ նրա մօտով անցան ու չնկատեցին, երանելին խիստ տրտմեց, քանզի չհասաւ նահատակութեան նպատակին: Բայց այն Տիրոջից եղաւ, քանզի Աստուծոյ չէր կամենում Աստուծոյ մարտիրոսանալը, այլ՝ որ նա երկրի վրայ մնայ՝ աշխարհի բոլոր կրօնաւորական կարգերի առաջնորդութեան համար:

Սուրբ Պետրոս հայրապետի նահատակութիւնից յետոյ, որի հետ Աստուծոյ մեծ ընտանութեամբ խօսակից եղաւ նրա վերջին օրը, երբ տեսաւ, որ չի յաջողում հեղել արիւնը Քրիստոսի համար, մանաւանդ, երբ հալածանքների հեղեղները սկսեցին նուազել, վերադարձաւ իր մենաստանը, աւելացրեց ճգնութիւններն ու պահեց՝ տքնութեամբ ու ինքնակամ մարտիրոսութեամբ կանգնելով ամէն օր. եւ ներքուստ նա խարազանագետս էր, արտաքուստ՝ մաշկահանդերձ: Եւ որքան նա առանձնութիւն էր սիրում, այնքան աւելի շատ էին գալիս նրա մօտ բժշկութեան համար, իսկ նա աղօթելով բժշկում էր բոլորին Քրիստոսի անուամբ:

Չանձրանալով բազմութիւնից՝ խորհեց գնալ մէկ այլ հեռու տեղ՝ բարբարոսների մօտ, ուր ոչ ոք չէր ճանաչում նրան: Հացի պաշար վերցնելով՝ եկաւ նստեց գետի ափին՝ նաւ գտնելու ու միւս ափը անցնելու համար: Եւ ահա վերեւից ձայն եկաւ. «Աստուծոյ, ո՞ր ես գնում եւ յանուն ինչի՞»: Նա ասաց. «Որովհետեւ չեմ թողնում ինձ հանդարտել այստեղ, ուզում եմ գնալ Վերին Թեբայիդ»: Չայնս ասաց. «Եթէ Թեբայիդ գնաս, աւելի կձանձրանաս, ապա թէ հանդարտութիւն ես փնտրում, գնա՛ Տաճկաստան եւ մտիր ներքին (խորը) անապատը»: Եւ մինչ Աստուծոյ խորհում էր, թէ ո՞վ է նրան այն անկողն ճանապարհը ցոյց տալու, տեսաւ իսմայէլացի վաճառականների, որոնք Եգիպտոսից ճամփայ էին ընկել դէպի կոյս անապատը: Գնաց նրանց մօտ եւ

խնդրեց իրեն իրենց հետ տանել խոր անապատ, եւ նրանք մարդասիրութեամբ վերցրին նրան: Երեք օր ու գիշեր գնալուց յետոյ մի շատ բարձր լեռան հասան, որին մի փոքր դաշտ էր շրջապատում, ուր կային արմաւենիներ, եւ ստորոտով քաղցրահամ ջուր էր հոսում: Աստուծոյ իջաւ այնտեղ՝ որպէս Աստուծոյ պատրաստած տեղ: Իսմայէլացիները, տեսնելով, որ նրան հաճոյ է այնտեղ բնակուել, հիացան եւ գթաշարժուած, անցնելիս հաց ու այլ պէտքեր էին բերում նրան:

Սա եղաւ Աստուծոյ երկրորդ անապատը եւ կոչուեց ս. Աստուծոյ լեռ: Այնտեղ երկու լեռներ կային՝ մէկը գտնուում էր աւելի խորը անապատում ու աւելի բարձր էր, որը դարձաւ ս. Աստուծոյ ճգնարանը, իսկ միւսը՝ աւելի մօտիկն ու ցածրը, կոչուում էր Աստուծոյ կամ Աստուծոյ աշակերտների վանք (Պիսպիոն անապատ), ուր, պատահում էր, հինգ, տաս կամ քսան օրով այցելում էր աշակերտներին ու ընդունում հիւրերին: Քանզի երբ մարդիկ իմացան սուրբի այն տեղում առանձնանալու մասին, չէին դադարում գալ նրա մօտ եւ հարկաւոր բաներ բերել նրան, իսկ ծերը նրանց նեղութիւն չպատճառելու համար խնդրեց եղբայրներին, որ բերեն բրինձ եւ ցորեն. եւ այնուհետեւ ինքն էր վարում ու ցանում հողը, իր վաստակով էր ձեռք բերում իր սակաւապէտ կերակուրը: Տակեց նաեւ մի բանջարանց՝ իր մօտ եկողներին մխիթարելու համար: Նա սաստեց բանջարը ոչնչացնող միջատներին, եւ նրանք այլեւս այնտեղ չեկան: Իսկ դեռ, բարկանալով, անապատի բոլոր գազաններին ու անասուններին քշեց դէպի սուրբի բնակարանը: Աստուծոյ, իմանալով չարի հնարները, ասաց նրանց. «Եթէ Տիրոջից է եղել ձեզ հրաման, գիշազէշ պատառեցէ՛ք ինձ, ապա թէ դեւից էք վարուել այստեղ, իրաքանչիւրդ արա՛գ գնացեք ձեր տեղը, քանզի ես Քրիստոսի ծառան եմ»: Այս խօսքից, իբրեւ սաստիկ հրամանից ընդոստացած, հեռացան նրանից:

Բայց դեռ բազում փորձանքներ էր յարուցում սուրբի վրայ՝ պէս—պէս առ աչօք տեսիլքներ ցոյց տալով: Եւ ամենից յաճախ դեւերի գնդերը, առ ճակատ նետուելով, մեծ դողդիւններով հասնում էին նրա վրայ, իսկ երանելին, Քրիստոսի ահաւոր անուամբ եւ ս. Խաչի նշանով մենամարտելով նրանց դէմ, վանելով ցրում էր նրանց՝ իբրեւ քաջ նահատակ:

Տերի մօտ եկան նրա առաջին անապատի աշակերտներն ու նրանց ծանօթները Եգիպտոսից եւ բնադատուելով նրան տարան՝ նրա տեսութեամբ եւ խօսքով մխիթարուելու: Ծանապարհին, երբ մի

անջրդի վայրում ծարաւեցին, աղօթքով ջուր բխեցրեց եւ, հասնելով եղբայրներին, զուարթացրեց նրանց, զովեց նրանց առաքինի վարքի փոյթը եւ առաւելին յորդորեց: Գնաց նաեւ տեսնելու իր քրոջը, որը բազմակուսանոց վանքի մայրապետ էր դարձել ու ծերացել: Ուրախացաւ հայր Աստուծոյ իր քրոջ ու նրա ձեռքի տակ եղողների բարեկրօն կենցաղավարութեամբ եւ, մխիթարութեան խօսքով զօրացնելով նրանց, փութաց դառնալ իր անապատը: Այնտեղ նրա առաջ դրեցին պալատականներից մի դիւահարի, որ բժշկի, իսկ ծերը յանձն չառաւ եւ ասաց նրան. «Այստեղ չես կարող բժշկուել, այլ արի՛, գնա՛ Եգիպտոս, եւ շուտով քեզ կհասնի Քրիստոսի ողորմութիւնը»: Եւ այնպէս եղաւ, որպէս յայտնուեց սուրբին: Բազում այլ յայտնութիւններ եղան հայր Աստուծոսին, քանզի նա կատարեալ հոգեւոր էր. տեսաւ նաեւ սուրբ հայր Ամոնի հոգին, որ բնակուում էր Նիտրիա լեռան վրայ, հրեշտակների դասերով հանդերձ երկինք ելնելիս, եւ պատմեց աշակերտներին ու ասաց օրը, եւ նրանք, տեղեկանալով, Ամոնի փոխու-մից մի օր անց գտան մարմինը:

Մի օր, մինչդեռ Աստուծոյ մատուցում էր իններորդ ժամի աղօթքը, նրա միտքը յափշտակուեց, եւ որպէս թէ լուսազգեստ մէկը վեր բարձրացրեց նրան դէպի երկինք: Եւ տեսնում էր խաւարային սեւադէմ մարդկանց, որոնք, ընդառաջ գալով, թոյլ չէին տալիս Աստուծոյ վեր բարձրանալ, իսկ լուսաւոր այրն ընդդիմադրում էր նրանց ու մարտնչում օդային դէտերի հետ՝ ասելով. «Ի՛նչ մեղք ունի այս արդարը, որ ուզում էք արգելել»: Եւ նրանք խորհում էին թուարկել նրա մանկութեան գործերը: Լուսազգեստ այրն ասաց նրանց. «Աստուածներեց նրա մանկութեան գործերը, իսկ աշխարհից ելնելուց յետոյ եւ միայնակեցութեան մէջ մեղք չգործեց»: Ապա սաստեց նրանց, եւ նրանք ամօթահար ցած ընկան, եւ Աստուծոյ անարգել բարձրացաւ երկինք: Երբ միտքը յափշտակութիւնից վերադարձաւ, նա սկսեց անդադար ողբալ բազում օրեր եւ ասում էր. «Աղօթեցէ՛ք, եղբայրներ, որ անարգել անցնէք օդային այսերի՝ իշխանութեան միջով»:

Եւ դարձեալ, մէկ ուրիշ անգամ, երբ եղբայրները հարցրեցին մարդկային հոգիների վիճակի մասին, ձայն եղաւ առ նա. «Աստուծի՛, ե՛լ եւ տե՛ս»: Եւ այն ժամին ելնելով սենեակից՝ տեսաւ մի սեւադէմ, բարձրահասակ ու չարատեսակ այր՝ գլուխը օդի վերին շերտում. եւ

* այսեր— դեւեր

տեսնում էր մեծ թուով վերեւ բարձրացող թեւաւոր մարդկանց, բայց ահաւոր հսկան ձգում էր ձեռքը, դէպի վայր քաշում: Ծառտերն ընկնում էին երկրի վրայ, եւ նա ուրախանում էր նրանց անկմամբ, իսկ ոմանք վերասլաց բարձրանում էին եւ անարգել մտնում երկինք, եւ նա կրճտացնում էր ատամները նրանց վրայ: Ապա այնտեղից բարբառում եղաւ. «Իմացի՛ր, ինչ որ տեսնում ես, Աստուծի՛»: Եւ բացեցին նրան իմաստները, եւ իմացաւ, որ դրանք մարդկանց հոգիներն են, իսկ սեւադէմ այրը սատանան է, որ մեղաւորների հոգիներն ընկղմում է անդունդի մէջ, իսկ արդարները անխափան բարձրանում են երկինք:

Այս եւ այլ տեսիլքներ էր պատմում հայր Աստուծոյ եղբայրներին՝ բռնադատուելով նրանցից, եւ հոգեխրատ խօսքերով քաջալերում էր նրանց ի փոյթ առաքինութեան: Գալիս էին նրան տեսնելու եպիսկոպոսներ, քահանաներ եւ սարկաւազներ, եւ նա խոնարհաբար հայցում էր օրհնութիւն եւ նրանց աղօթքները, յետոյ արձակում էր նրանց՝ իր կողմից յոյժ շինուած: Երբեմն գալիս էին արիոսականներից ոմանք՝ նենգութեամբ խօսելու, եւ ծերը, վրայ հասնելով, իր լեռից հեռու էր հալածում անօրէն աղանդի քրիստոսամարտ մոլորութիւնը: Իսկ նրանք գնում էին Աղեքսանդրիա եւ համբաւում, թէ՛ Աստուծոյ մեզ նման է խորհում:

Այս լսելով՝ Մեծն Աթանաս Աղեքսանդրիայի հայրապետը, քանի որ մեծ ընտանութիւն ուներ Աստուծի հետ, աղաչեց նրան գալ եւ ամօթանքի ենթարկել չարալեզուներին: Եւ այն էին աղաչում նաեւ այլ ուղղափառ եպիսկոպոսներ: Այնժամ ծերը փութալով իջաւ Աղեքսանդրիա (330 թ.) եւ բազմութեան առաջ հրապարակախօսեց՝ գեղեցկօրէն քարոզելով Աստուծոյ Որդուն՝ ճշմարիտ Աստուած՝ ճշմարիտ Աստուծուց, Հօր հարազատ Ծնունդ, նրան համաբնակից եւ մշտնջենաւորակից: Իսկ Որդուն արարած ասողներին նզովեց ու ապականիչ գայլեր անուանեց, քանզի ոչնչով չեն տարբերում հեթանոսներից, որոնք ծառայում են արարածներին եւ ոչ թէ՛ Արարչին, որ Աստուած է՝ օրհնեալ յափտեանս:

Սա մեծ ուրախութեան եւ ճշմարտութեան ճանապարհի հաստատման պատճառ հանդիսացաւ ողջ ուղղափառ ժողովրդի համար, երբ տեսան չար աղանդը երանելու կողմից յայտնապէս հերքուած, քանզի նա բոլորի կողմից Եկեղեցու սին էր ճանաչուած: Եւ ոչ միայն հաւատացեալներն էին գալիս՝ ծերի օրհնութիւնը խնդրելու, այլեւ

քաղաքում գտնուող հեթանոսները նրան համարում էին Աստուծոյ այր եւ ջանում էին գոնէ նրա հանդերձներին մերձեցալ: Բերում էին նրա մօտ հիւանդներ, այստաժտներ եւ դիահարներ, եւ նրա ցնցոտի զգեստներին մօտեցնելուն պէս՝ ողջանում էին, որի պատճառով շատ կոռապաշտներ եկան հաւատքի: Բազմութիւնից ներդուելով՝ ծերի աշակերտներից ոմանք ուզում էին հեռացնել ամբոխը, իսկ ծերն ասաց. «Մի՞թէ այս բարեսէրների ամբոխը անելի շատ է, քան այն դեւերի բանակները, որ մեզ շրջապատում էին լեռան վրայ»:

Անապատ վերադառնալուց յետոյ, մի անգամ նրա մօտ եկան երկու աշխարհիկ իմաստուններ, որ հելլենացի հեթանոս իմաստասերներից էին եւ համարում էին, որ խօսքի ճարտարութեամբ կյաղթեն նրան՝ իբրեւ անուսում մարդու: Բայց Աստուծոյ իր աստուածուայն զիտութեամբ այնպէս պապանձեցրեց նրանց, որ նրանք ապուշ կտրեցին սուրբի հանճարի վրայ եւ տեսնելով նրա կողմից կատարուող նշանները, ահով համակուած ետ դարձան եւ խոստովանեցին, որ՝ անելի շատ տեսանք, քան լսել էինք:

Նրա սրբութեան համբաւը տարածուեց հեռաւոր աշխարհներում, առանելապէս՝ կայսեր դրան մօտ: Այս պատճառով ինքը՝ բարեպաշտ ինքնակալ Կոստանդիանոսը, եւ նրա որդիները ստեպ—ստեպ թղթեր էին գրում նրան եւ աղաչում պատասխանով մխիթարել իրենց եւ հնարաւորութեան դէպքում այցելել: Բայց նա խորշում էր աշխարհի բոլոր իշխանների հետ ընտանութիւնից, եւ աշակերտները հազիւ համոզեցին նրան, որ թագաւորական թղթերին պատասխանի: Սուրբը, խոնարհուելով նրանց աղաչանքների առաջ, Կոստանդիանոսին ու նրա որդիներին գրեց հոգեշահ խրատներ ու յորդորներ, որոնք ստանալով շատ ուրախացան եւ պատիւ էին համարում իրենց Աստուծի որդիներ կոչելը:

Ուրախ էր նաեւ երանելին՝ տեսնելով բարեպաշտ Կոստանդիանոսի օրօք աստուածապաշտութեան ծաղկումը, բայց Տերը ցոյց տուեց նրան, որ Կոստանդիանոսի որդիների օրօք զօրանալու են արհուսականները, եւ այլ չարիքներ են լինելու Յուլիանոս Ուրացողի եւ Վաղէսի ժամանակներում: Այս ամէնը ծերը տեսաւ տեսիլքի միջոցով. ջորիները մտնում էին եկեղեցի եւ քաջելով կործանում սուրբ Սեղանը ու ցրում ամէն ինչ, եւ ի վերուստ ձայն էր լսում, թէ՛ գարշելիութիւն է լինելու սեղանի վրայ: Սա ծերը մեծ ողբով պատմեց իր աշակերտներին, բայց նաեւ քաջալերեց՝ ասելով, որ այդ օրերը շատ

չեն երկարի, այլ Եկեղեցին արագ կվերագտնի իր նախկին պայծառութիւնը:

Մի զօրավար՝ դատաւորներով, իշխաններով հանդերձ, եկաւ արտաքին վանքը եւ մարդ առաքեց ծերի մօտ՝ աղաչելով, որ իջնի լեռան վրայից եւ գայ իր մօտ: Ծերը գալով մի փոքր խրատեց եւ շտապեց հեռանալ իր սենեակ: Երբ նրանք ստիպեցին նրան մի փոքր էլ մնալ իրենց հետ, Աստուծոյ պատասխանեց. «Չեմ կարող ձեզ մօտ մնալ, քանզի ինչպէս ձկները ցամաք նետուելուց մեռնում են, այնպէս էլ միանձնեաները, երկար դեգերելով աշխարհիկների հետ, լուծում են արտաքինի հետ եւ տկարանում հոգով, եւ ինչպէս ձուկն է շտապում դէպի ջուր, նոյնպէս եւ մեզ է պետք շտապել մեր լեռը, որ շաղրտուելով չմոռանանք, թէ ինչ կայ ներսում»: Ջօրավարը զարմացաւ եւ ասաց. «Արդարեւ Աստուծոյ ճշմարիտ ծառան ես, քանզի ո՞րտեղից կգտնի մարդ այսպիսի իմաստութիւն, եթէ սիրուած չլինի Աստուծուց»: Իսկ մէկ այլ արհուսականների կուսակից զօրավարի, որի անունն էր Բաղակիոս, ս. հայր Աստուծոյ զգուշացրել էր չհալածել ուղղափառներին: Սակայն նա չսաստուեց եւ ըստ ծերի գուշակութեան, չարաչար մահուամբ կորստեան մատնուեց: Այս դէպքի վրայ շատ լսողներ զարմացան ու ահի մէջ ընկան, պատկառեցին Աստուծոյ մարդու խօսքերից: Շատ մեծատուն զինուորներ, հեռանալով այս կեանքի ծանրութիւնից, նրա անաշխարհութեամբ դառնում էին միանձնեայ: Աստուծոյ հոգիների ճարտար բժիշկ էր, եւ ողջ աշխարհը սփռուեց նրա վաստակի պտուղներով, եւ բոլորը հաղորդակից եղան նրա բարի պտուղներին:

Երբ Աստուծոյ հասաւ խոր ծերութեան՝ մօտ 90 տարեկան, արտաքին Պիսապիոնեան վանքի իր աշակերտները աղաչեցին նրան, որ այլեւս ներքին լեռը չգնայ, այլ մնալով իրենց մօտ, մխիթարութիւն գտնի եւ մանաւանդ մխիթարի իր որդեակներին: Բայց նա չկամեցաւ, այլ միայն թոյլ տուեց երկու եղբայրների իր հետ լեռան վրայ մնալ, որոնց անուններն են Ամաթաս եւ Մակարիոս. եւ սրանք 15 տարի սպասաւորեցին սուրբին (340—355 թթ.): Այդ տարիներին երանելի Աստուծոյ Տիրոջ յայտնութեամբ գնաց տեսութեան ս. Պօղոս Թեբայեցի անապատականին, որի պատուական մարմինը ամփոփելով՝ վերադարձաւ եւ պատմեց իր երկու մտերիմ աշակերտներին: Եւ արմատեւնուց պարեգօտը, որը վերցրել էր Պօղոսից, հազնում էր տօն օրերին:

Այս բանից յետոյ անցան մի քանի տարիներ: Անտոնը, ըստ իր սովորութեան, ելնելով տեսնելու իր Պիսպիոնի արտաքին լեռան միայնակեացներին, պատմում էր եղբայրներին իր վախճանի մասին ի վերուստ տրուած յայտնութիւնը: «Աս,— ասում էր,— վերջին այցելութիւնս է ձեզ, քանզի ժամանակն է ինձ 105 տարեկան հասակում հրաժարուել մարմնից»: Իսկ նրանք լսելով լաց էին լինում եւ, գիրկն ընկած, համբուրում ծերին: Նա իրեն ցոյց էր տալիս զուարթ ու խընդութեամբ լի, իբրեւ թէ օտար աշխարհից իր հայրենի հանդերձեալ քաղաքն էր գնում, եւ նրանց պատուէր էր տալիս չձանձրանալ առաքինութեան վարքում եւ ամէն օր իբրեւ մեռեալ ապրել աշխարհում, յիշել ի սկզբանէ տրուած խրատները՝ ամենեւին հեռու մնալ Արիանոսի եւ Մելիտիանոսի հերձուածից, զգոյշ լինել վարդապետութեան հարցերում եւ ս. Գրոց աստուածային պատուիրաններում, սուրբերի վարքն ու գործը յիշելով՝ զօրանալ պատուիրանապահութեան մէջ:

Եւ եղբայրները բռնադատեցին նրան իրենց մօտ մնալ, որպէսզի այնտեղ վախճանուի, սակայն նա յանձն չառաւ ըստ բազում պատճառների, առաւելապէս, որ պատիւ չանեն իր մարմնին՝ ըստ եզիպտացիների օրէնքի՝ հողի մէջ չթաղելով եւ պահելով, քանզի նա յաճախ էր յանդիմանում այս սովորութիւնը: Այսպէս փութալով՝ երանելին հրաժեշտ տուեց եղբայրներին եւ վերադարձաւ ներքին լեռան իր մենաստանը: Այնտեղ մի քանի օրից հիւանդացաւ եւ, կանչելով իր երկու սպասատր աշակերտներին, ասաց նրանց. «Ես, որպէս գրուած է, գնում եմ երկինք իմ հայրերի ճանապարհով, քանզի տեսնում եմ ինձ Տիրոջից կանչուած եւ փութալով ճեպում եմ երկինք, բայց դո՛ւք, իմ սիրելի՛ զաւակներ, զգա՛ստ եղէք եւ բազմաժամանակեայ վարձքը մի՛ կորցրէք, այլ ինչպէս հիմա էք դրել սկիզբը, փութացէ՛ք պահել ձեր յօժարութիւնը եւ իբրեւ մեռեալ մնացէք ամէն օր՝ միաբանուելով նախ՝ Տիրոջ, ապա՝ Նրա սուրբերի հետ, որ մահուանից յետոյ յափտենական յարկերը ձեզ իբրեւ սիրելիների եւ ծանօթների ընդունեն: Արդ, դուք ա՛յս խորհէք ու հոգացէք, եւ եթէ կամենաք, յիշեցէ՛ք ինձ որպէս հօր: Ոչ մէկի թոյլ չտաք, որ իմ մարմինը Եզիպտոս տանեն, դո՛ւք թաղէք ծերիս եւ հողի մէջ ծածկէ՛ք: Պահէ՛ք իմ խօսքը, որ ոչ ոք չիմանայ իմ տեղը բացի ձեզանից, որպէսզի մեռելներից Յարութեան Օրը Փրկչից անապականութիւն ստանամ: Բաժանէ՛ք իմ ազանելիքները, մի մագեղէն եւ լեշկամաշկ պարեգօտը տուէ՛ք Աթանաս եպիսկոպոսին, միս մագեղէնը՝ Սրապիոն եպիսկոպոսին, իսկ դուք վերցրէ՛ք իմ այծեայ ազանելիքը եւ Պողոսի արմատնուց պարեգօտը: Եւ արդ-

ո՛րջ մնացէք, որդեակներս, քանզի Անտոնը փոխում է եւ այլեւս չի լինելու ընդ ձեզ»:

Այս ասելով՝ սուրբ Անտոնը համբոյրով ողջունեց նրանց եւ զուարթ երեսով, կարծես խնդալով իր մօտ եկած սուրբ զուարթունների տեսութեամբ, մօտ 356 թ. յունուարի 17-ին, 105-ամեայ տարիքում իր սուրբ հոգին աւանդեց առ Աստուած՝ անվնաս եւ առոյգ վիճակում:

Երանելու պատուական մարմինը նրա երկու աշակերտներն ամփոփեցին ըստ նրա հրամանի, եւ մարդկանցից թաքուն մնաց մօտ 170 տարի: Ապա Յուստինիանոս Մեծի թագաւորութեան սկզբում՝ Տիրոջ 527 թ., աստուածային յայտնութեամբ գտնուեցին սուրբի նշխարները եւ, բերուելով Աղեքսանդրիա, դրուեցին ս. Յովհաննէս Մկրտչի եկեղեցում:

ԱՆՏՈՆ ԱՆԱՊԱՏԱԿԱՆԻ ԽՕՍԵՐԻՒՅ

Մի եղբայր հացրեց հայր Անտոնիոսին. «Ի՞նչ պահեմ, որ հաճոյ լինի Աստծուն»: Մերը պատասխանեց. «Ի՞նչ որ պատուիրում եմ, պահիր: Ուր է գնաս, միշտ աչքերիդ առաջ Աստծուն ունենաս: Ինչ էլ գործես, ունենաս վկայութիւն Սուրբ Գրքերից: Եւ որ տեղում էլ նրանես, արագ մի՛ շարժուիր կամ բնաւ մի շարժուիր: Այս երեւօր պահիր եւ կապրես»:

Հայր Պամբոն հարցրեց հայր Անտոնիոսին. «Ի՞նչ անեմ, որ առանկ օգուտ լինի»: Մերն ասաց նրան. «Մի՛ յուսա քո արդարութեան վրայ, մի՛ ողբա անցած գործերը եւ եղիր լեզուդ, որովայնդ եւ կոկորդդ զգուշապէս պահող»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց. «Մեր առաջին հայրերը, որոնք գնացին անապատ, նախ իրենց բժշկեցին եւ դարձան հմուտ ու հոգեւոր բժիշկներ, ապա, այսպէս սկսելով, նախ ուրիշներին էին բժշկում: Իսկ մենք, աշխարհից դուրս ելնելիս, նախ քան մեզ բժշկելը ձեռնարկում ենք ուրիշներին բժշկել, եւ այն ախտը շրջում է մեզ վրայ, եւ յետին չարիքը լինում է առաջին: Եւ մեզ վրայ է գալիս Տիրոջ խօսքը, թէ՛ «Բժիշկ, նախ քո անձը բժշկիր»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց. «Ինչպէս ձկները, եթէ երկար մնան ցամաքի վրայ, կմեռնեն, այնպէս էլ կրօնաւորները, եթէ, ելնելով սենեակից, յապաղեն կամ գեղջուկների մէջ շրջեն, կգրկուեն հաւն-

դարտութիւնից: Այլ պէտք է, որ ձուկը դէպի ծովը փախչի, նոյնպէս էլ մենք փախչենք մեր սեռնակները, որպէսզի չիկնի թէ, դրսում յայտնուի, մոռանանք մեր ներախնը, որը մտքերի պատահման արդիւնքն է: Դարձեալ ասաց, թէ ուրբեր հանդարտութեամբ բնակում են անապատում, ազատ են երեք պատերազմներից՝ տեսութիւնից, լսողութիւնից եւ խօսակցութիւնից. մի պատերազմ ունեն, որն է՝ մտքեր եւ խորհուրդներ:

Հայր Անտոնիոսն ասաց. «Միշտ աչքերիդ առջ քան թիւք երկիւղը եւ յիշիր քո մահուան օրը եւ կապրես: Առենք այս աշխարհը եւ նրա բոլոր գանձերը, հրաժարուենք մարմնի հանգստից եւ նրա բոլոր ցանկութիւններից, որով առ Աստուած ուղղուած կեանք կգտնենք եւ կյիշենք, թէ ինչ ուխտեցինք Աստծուն, որը եւ պահանջուելու է մեզանից Դատաստանի Օրը: Բարեցենք, ո՛վ եղբայրներ, եւ ծարաւենք: Մեղկանանք, ցրտահարուենք, սրբենք, ողբանք եւ հառաչենք ի խորոց սրտի: Եւ փորձենք մեր անձերը, թէ՛ հաճո՞յ ենք Աստծուն. արհամարհենք մեր անձերը, որ շահենք մեր հոգիները»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց, թէ՛ «Մեր մարմինները ունեն բնական շարժումներ՝ սեռի շինութեան հետ խառնուած, սակայն չեն կարող գործել, եթէ հոգին չկանենայ, այլ միայն մարմնի անվնաս շարժումով կարողայտուեն: Կան նաեւ մարմնի այլ շարժումներ, որոնք լինում են կերակուրների եւ ըմպելիքների շատութիւնից եւ այլ փափկութիւններից ու շոտութիւններից, որոնցից լինում է արեան ու սերմի եղբ մարմինը անհնարին շարժումների եւ ակամայ պղծութեան գործերի մէջ գոռո՞ ըստ առաքեալի խօսքի, թէ՛ «Մի արբէք գինով, որում զխտութիւնն է» [Եփես. Ե 18]: Ահա թէ ինչու Տէրը հրամայում է, թէ՛ «Չգոչ եղէք անձերիդ համար, միգուցէ ձեր արտերը ծակրանան շոտութեամբ, արբեցութեամբ եւ աշխարհիկ հոգսերով» [Դուկ. ԻԱ 34]: Կան նաեւ մարմնի այլ շարժումներ, որոնք պատահում են ճգնադրներին դեւերի նախանձով եւ հնարներով: Եւ ձեզ պէտք է գիտենալ, որ մարմնի շարժումները երեք տեսակ են լինում: Առաջինը բնութեամբ է, երկրորդը՝ որկրամտութիւնից, իսկ երրորդը՝ դիւական խորհուրդների արկածից»:

Մի անգամ եղբայրներից ոմանք գնում են հայր Անտոնիոսի մօտ եւ ասում նրան. «Մի խօսք ասա մեզ, հայր, որով ապրենք»: Մերը նրանց ասում է. «Ինչ տեղեակ էք Աւետարանին. այնտեղ ամէն ինչ բարոյք գրուած է, այն կատարէք եւ կապրէք»: Եղբայրներն ասում են նրան. «Հայր, նաեւ թեզանից ենք ցանկանում լսել մի խօսք»: Մերը նրանց ասում է. «Աւետարանում այսպէս է գրուած. «Եթէ մէկը քո աչքերն ախիւն խփի, միան էլ մատուցիր նրան» [Մատթ Ե 39]: Այս արբէք եւ կապրէք»: Եղբայրները ասում են նրան. «Այդ չենք կարող անել»: Մերն ասում է. «Եթէ չէք կարողանում միւսը մատուցել, ապա անո՞յն կործանի համբերէք»: Ասում են նրան. «Այդ էլ չենք կարող անել»: Մերն ասում է. «Եթէ սա չէք կարող անել, ապա դուք մի՛ եղէք խիտղենի մէջ»: Ասում են նրան. «Այդ էլ չենք կարող»: Այնժամ ծերն ասում է իր աշակերտին.

«Եղբայրներիդ կերակուր պատրաստիր, որովհետեւ հիւանդ են, քանզի եթէ այս բաները չեն կարողանում կատարել, ես ինչ անեմ սրանց հետ»:

Մի եղբօր գուլեցին հայր Անտոնիոսի առաջ, իսկ նա փորձեց նրան, թէ կարո՞ղ է համբերել արհամարհանքների: Եւ երբ գտաւ, որ ոչ, ասաց նրան. «Ինչ անան եւ գիտի, որի դիմացի կողմը զարդարուած է, իսկ մէջը՝ յափշտակուած ու գերում ասագակներից»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց. «Շատերը ճնշեցին իրենց մարմինը ճգնութիւններով եւ յետոյ հեռու յայտնուեցին Աստծոց, քանզի քննութեամբ չճանաչեցին [Աստուծոյ] դատաստանները»:

Մի անգամ եղբայրներից ոմանք գնացին հայր Անտոնի մօտ՝ տեսիլքների ցնորքների մասին հարցում անելու, որպէսզի նրանից սովորեն հաստատարին են իրենք [Աստծուն], թէ՛ [տեսիլքները] դեւերից են լինում: Եւ երբ եկան նրա մօտ, ծերը, կանխելով նրանց, ասաց, թէ ինչպէս ճանապարհին ծարաւից մեռաւ նրանց ասանակը: Նրանք ասացին. «Ինչ որտեղից իմացար, հայր»: Ասաց նրանց. «Դեւերն ինձ ցոյց տուեցին»: Իսկ նրանք ասացին. «Մենք էլ այդ եկանք հարցնելու. շատ անգամ, երբ տեսնում ենք երազներ, երբեմն ճշմարտութեամբ կատարում են, երբեմն՝ ոչ: Եւ մենք վախեցանք, որ միգուցէ զայթակրութեան մէջ ենք»: Եւ ծերը նրանց ասանակի օրինակով սովորեցրեց, որ դեւերից են բոլոր զիշերային ցնորքները:

Մի որսորդ էր անապատում եւ, տեսնելով հայր Անտոնիին եղբայրների հետ կատակելիս, զայթակրուեց նրանից այդ պատճառով: Իսկ ծերը, այս իմանալով, կանեցաւ նրա միտքը հաստատել, թէ՛ պէտք է երբեմն զիջել եղբայրներին: Ասաց նրան. «Ի՞նչ քո նետը աղեղին եւ ձգիր» եւ այնպէս արեց: Մերը դարձեալ ասաց ձգիր. եւ արեց: Ասաց երրորդ անգամ. «Առանձի քան չափը ձգիր»: Այն այրն ասաց. «Եթէ չափից անելի ձգեմ, աղեղը կկործանուի»: Մերն ասաց նրան. «Այսպէս է նաեւ, եղբայր, Աստուծոյ գործը, եթէ չափից անելի նեղենք եղբայրներին, փոյթը կվերանայ: Այլ պէտք է երբեմն զիջել նրանց»: Այս լսելով որսորդը շատ շահեց եւ գնաց իր տուն: Եղբայրները նոյնպէս լցուեցին որախութեամբ եւ գոհացան Աստծոց:

Մի եղբայր ասում է հայր Անտոնիին. «Աղօթիք ինձ համար, հայր»: Մերը նրան ասում է. «Ոչ եւ եմ քեզ որդրում, եւ ոչ էլ՝ Աստուած, եթէ դու չիտոթաս եւ սիրով շնորհես Աստծոց»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց. «Աստուած թոյլ չի տալիս, որ այս ազգի վրայ նախկինների նման պատերազմ գայ: Քանզի գիտի, որ կտկարանան եւ չեն կարողանայ ժուժկայել: Այլ կգան օրեր, երբ մարդիկ կխելազարուեն, եւ եթէ տեսնեն որեւէ մէկին, որը խելազար չէ, կսսեն, թէ՛ դու խելազար ես, քանզի իրենց նման չէ»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց, թէ՛ «Նազանդութիւնը եւ պահքը հնազանդեցնում են զազաններին»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց հայր Պիմենին, թէ՛ «Մարդու մեծ առաքինությունը այն է, որ միշտ թուի իր յանցանքները և դևի դրանք Աստուծոյ առաջ, և դիմանայ փորձություններին մինչեւ իր շունչն ազատելու վերջին օրը, քանզի առանց փորձությունների ոչ ոք չի կարող մտնել Աստուծոյ արքայութիւն: Քանզի ևս տեսայ թշնամու բոլոր ցանցերն ու որոգայթները՝ երկրի վրայ ափռուած, և հառաչելով ասացի, թէ՛ «Ո՛վ կարող է պրծնել սրանցից»: Եւ ձայն լսեցի երկնքից, որ ասում էր, թէ՛ «Խոնարհությունը կիրկի և զերծ կպահի այդ ամենից»:

Հայր Անտոնիոսն ասաց. «Երբ մէկը ծածկում է իր ընկերոջ յանցանքներն ու մեղքերը, Աստուած էլ նրանն է ծածկում»:

ՄԵԾՆ ԱԹԱՆԱՍԻ՝ ԱՂԵՔՍԱՆՂՐԻՍԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՎԱՐՔԸ

Յաւերժական յիշատակի է արժանի և անմահական անուամբ է տօնելի սուրբ և երջանիկ Մեծն Աթանաս (որ թարգմանուած է անմահ) հայրապետի տօնը: Նա ծագումով եգիպտացի էր և ծնուել է Աղեքսանդրիա քաղաքում, մօտ 295 թ., քրիստոնեայ և բարեպաշտ ծնողների ընտանիքում: Նրա հօր անունն էր Մարկեղոս, իսկ մօր անունը՝ Սողոմի: Նրանք փոքր տարիքից Նուիբեցին իրենց զաւակին Աստուծոյ ծառայութեանը, ինչպէս Անանս՝ Սամուելին: Նոյն հոգով մեծանում էր մանուկը և սնում Տիրոջ խրատներով ու իմաստութեամբ: Իր անչափահաս հասակից գրաճանաչութեան մէջ վարժուածութեամբ և պարկեշտ ու առաքինի վարքով օրինակ էր ծառայում իր բոլոր հասակակիցներին:

Մի անգամ, ս. Պետրոս հայրապետի յիշատակի օրը, հանդիսութիւնները կատարելուց յետոյ, երանելի Աղեքսանդր Աղեքսանդրացի հայրապետը և Եկեղեցու ժառանգաւորները հանգստանում էին ծովահայաց մի բարձր տեղի վրայ: Յանկարծ նրանք տեսան մատաղ մանուկների մի բազմութիւն, որոնք խաղում էին ծովեզրին: Նրանց մէջ մանուկ Աթանասը եպիսկոպոս էր ձեւացել և ձեռնադրուած էր մէկին քահանայ, մէկին՝ սարկաւագ: Եթէ տղաների մէջ գտնուած էր չմկրտուած, որը փափագում էր մկրտուել, մկրտում էր ըստ Մկրտութեան խորհուրդի կարգի: Այնժամ Աղեքսանդրիոս հայրապետը կանչեց իւրայիններից մի քանիսին և, ցոյց տալով նրանց մանուկների խաղը, հրամայեց արագ գնալ, բռնել և իր առաջ բերել նրանց: Եւ երբ եկան, հայրապետը հարցրեց նրանց, թէ՛ ի՞նչ էիք անում: Իսկ նրանք ամօթաւոր նայում էին գետնին: Եւ երբ շատ հարկադրուեցին, ասացին, թէ՛ «Ինչ ուրիշները կատարում են եկեղեցում, այն էինք անում մեզ առաջնորդ ունենալով այս Աթանասին»: Հայրապետը, նայելով Աթանասի շնորհազարդ տեսքին, սիրեց նրան և հրամայեց նրան կարգել ուխտի մանկանց դասում, քանզի հոգով ծանուցուեց, թէ այն խաղը նրա հետագայ հոգետր աստիճանի նախագուշակն էր: Նմանապէս, ծնողների համաձայնութեամբ ընտրելով նրա ընկերներից ոմանց, հրաման տուեց Աթանասի հետ եկեղեցական մանկանց դասում կարգել:

Աթանասը, մեծանալով, առաջադիմում էր արտաքին գիտութեան և աստուածային Գրքերի ուսման մէջ, փայլում առաքինութեան վար-

քով եւ իմաստութեան հանճարով: Նա դարձաւ Աղեքսանդր հայրապետի Նօտարը, ապա Նրանից ձեռնադրուեց սարկաւազ: Աթանասը հայրապետի աջ բազուկն էր ժողովրդին ուսուցանելու եւ յանձանձելու՝ գործում, քանզի երիտասարդ հասակում զարդարուած էր կատարեալ իմաստութեամբ, առատ էր խօսքի մէջ եւ շնորհաբոլխ՝ ճշմարտութիւնը քարոզելիս, լի էր Սուրբ Հոգով եւ գերազանցում էր բոլորին: Այս ամենից բացի, քաղաքում բնակուելով՝ առանձնատէր կեանք էր վարում՝ չտարբերուելով միայնակեացներից: Անընդհատ ներգործուելով հոգեւոր խորհուրդներից՝ անելի իր վարքով, քան խօսքով էր ի շինութիւն կարգում բոլորին:

Մեծն Կոստանդիանոս կայսեր օրօք երեան եկաւ Աղեքսանդրիայի երեց Արիոսի չար հերձուածը, որն ուրանում էր Բանի Աստուածութիւնը եւ Հօր հետ համագոյութիւնը, հայիոյելով ասում էր Նրան արարած եւ ոչ՝ ծնունդ: Երբ նա սերմանեց իր առաջին վնասակար որոմները եգիպտացիների սահմանում, Աղեքսանդր հայրապետը զորկեց Նրան Եկեղեցու հաղորդութիւնից եւ Աթանասի հետ շատ քանքեր գործադրեց Նրա աղանղն արմատախիլ անելու համար, բայց ձեռնհաս չեղաւ, քանզի օր օրի վրայ շատանում էին Արիոսի համախոհները մեծամեծ արքունական իշխանների եւ եպիսկոպոսների շրջանակներում: Այս իսկ պատճառով Աթանասը բազում թղթեր էր գրում ուղղելով աղեքսանդրացիներին եւ առաքելով աշխարհի տարբեր կողմեր: Եւսեբիոս Նիկոդեմացին՝ Արիոսի գլխաւոր կուսակիցը, աւագանու առաջ շնորհ գտնելով, ամէն տեսակ վնասներ էր հասցընում Աղեքսանդրին՝ ներկայացնելով Նրան որպէս ունայն խնդրի պատճառով Եկեղեցու խաղաղութիւնը վրդովողի: Ապա Կոստանդիանոսի հրամանով ժողով գումարուեց Աղեքսանդրիայում խաղաղութեան միջոց գտնելու համար: Սակայն այս ժողովը ցանկալի արդիւնք չտուեց:

Եւ երբ իրերի ընթացքն անելի վատթարացաւ, 325 թ. գումարուեց Նիկիոյ Առաջին Տիեզերական ս. ժողովը, որին մասնակցող 318 հայրապետներից մէկը Աղեքսանդրիայի պատրիարք Աղեքսանդրն էր: Նրա հետ էր նրա աւագ սարկաւազ Աթանասը: Այնտեղ Աթանասն իր աստուածապարգեւ վարդապետութեամբ որպէս յաղթող ախոյեան հանդէս եկաւ Արիոսի դէմ, եւ բոլոր սուրբ հայրերը սքան-

* յանձանձել — հոգալ, խնամել

չացան Նրա զօրաւոր ու հոգելի խօսքերով եւ մեծ վրդովմունքով նախանձաւոր եղան ընդդէմ արիոսական խմբակցութեան:

Ումանց կողմից պատմում է նաեւ հետեւեալը, թէ երբ սուրբ հայրերը խորհում էին հաւատքի դաշն յօրինելու վրայ, այսինքն՝ մի աստուածային հանգանակ՝ արիոսական աղանդը ջախջախելու համար, սկզբից ոչ մի որոշակի բան չսահմանեցին, մինչեւ անաղարտ յօրինուի: Այն օրերից մէկի ժամանակ, երբ Աղեքսանդրը եւ Աթանասը վերադարձել էին իրենց օթեանները, Աթանասը նստած էր առանձին, եւ երեւց Նրան Սուրբ Հոգին իր հայրապետ Աղեքսանդրիոսի նմանութեամբ՝ որպէս թէ դոսից ներս մտնելով եւ ասելով. «Որդեա՛կ, վերցրո՛ւ թուղթ ու գրիչ եւ գրի՛ր՝ ինչ ասում եմ, քանզի ընթերցելու ես սիւնողիոսի ատեանում, երբ քեզ ասեմ»: Եւ նա արեց ըստ իր վարդապետի հրամանի եւ սկսեց գրել թելադրուող խօսքերը, ինչպէս գրուած է հաւատքի հանգանակում. «Հաւատամք ի մի Աստուած...» Եւ երբ վերջացրեց գրելը եւ դուրս եկաւ սենեակից, տեսիլքը, որ երեւց Նրան, անհետացաւ: Իսկ մէկ ժամ յետոյ, մինչդեռ նա ընթերցում էր գրածը, եկաւ Աղեքսանդր հայրապետը եւ տեսնելով, որ վերծանում է ինչ—որ ինքնագիր, ասաց. «Լսի՛ր, ի՞նչ ես կարդում»: Նա պատասխանեց. «Այն է, ինչ նոր հրամայեցիր գրել»: Այս բանի վրայ Աղեքսանդրը յոյժ զարմացաւ: Ապա, լսելով գրուածը, ոչ մի բան չասաց, քանզի հոգով իմացաւ, թէ դա աստուածային տեսչութեան գործ է:

Սիւնողիոսի միւս հաւատքի ժամանակ, երբ հաւատքի սահմանման մասին խօսք եղաւ, Աթանասը մատուցեց թուղթն իր հայրապետին եւ ասաց. «Տէ՛ր իմ, ահաասի՛կ խօսքերը, որ քո հրամանով գրեցի՝ սուրբ հայրերի ժողովի ատեանի առաջ ներկայացնելու համար»: Հայրապետը հրամայեց Նրան կարդալ այն ի լուր բոլորի: Եւ երբ իր հոգելից բերանով ընթերցեց Սուրբ Հոգուց թելադրուածը, այն միաբան հաւանութեամբ ընդունուեց բոլոր հայրապետների կողմից՝ բարեպաշտ Կոստանդիանոս թագաւորով եւ նրա մեծամեծներով հանդերձ: Եւ հաստատեցին ուղղափառ հաւատքի սահմանը՝ խոստովանելով համագոյ եւ միասնական Ամենասուրբ Երրորդութիւնը եւ դասնելով Որդուն՝ Աստուած՝ Հայր Աստծուց, ծնունդ եւ ոչ՝ արարած, նաեւ անելացնելով նզովքներ՝ ընդդէմ հայիոյել յանդգնողների:

Այս բանից յետոյ, երբ ժողովից հիկզ ամիս էր անցել, երանելի հայրապետ Աղեքսանդրիոսը մահամերձ հիւանդացաւ: Եւ քանզի նա

վաղուց որոշել էր Աթանասին հայրապետական աթոռին նստեցնել, սա իմանալով՝ Աթանասը վաղօրօք ծածկեց իր անձը՝ մարդկանց անծանօթ մի տեղ խոյս տալով եւ պատճառաբանելով, թէ հայրապետն ինչ—որ գործ է իրեն յանձնարարել: Իսկ Աղեքսանդրը, քանզի Հոգու յայտնութեամբ գիտեր Աթանասի ընտրութիւնը որպէս իրեն յաջորդ, քանի դեռ շունչը բերանում էր, ձայնեց Աթանաս անունը: Լսողները կարծեցին, թէ մէկ ուրիշի է կանչում, քանզի Աթանասը նրանց մէջ չէր: Երես մտաւ մէկ այլ Աթանաս անունով պաշտօնեայ եւ հարցրեց, թէ՛ ի՞նչ կիրամայես: Իսկ սուրբ հայրապետը նրան չէր պատասխանում, այլ կանչում էր՝ Աթանա՛ս, Աթանա՛ս: Այնժամ նրանք, ովքեր տանն էին, գլխի ընկան, որ երանելին իր Աթանաս սարկաազին է կանչում եւ պատասխանեցին. «Տէ՛ր, նա այստեղ չէ, քանի որ քո հրամանով տեղ է գնացել»: Հայրապետն անաց. «Մտածում ես փախչել, Աթանա՛ս, բայց փախչելով չես փախչի» եւ յայտարարեց, որ նա առաջիկայում պէտք է կրի առաջնորդական պատիւը եւ մեծամեծ փորձութիւններ կրի, որոնք եւ կատարուեցին:

Սուրբ Աղեքսանդրի վախճանից յետոյ եպիսկոպոսների միաբան բազմութիւնը հաւաքուեց եւ գտաւ նուիրակին, ապա բռնադատելով նրան ձեռնադրեց եպիսկոպոս եւ Աղեքսանդրիայի՝ ս. Մարկոս անտարանչի աթոռի պատրիարք: Մեծ ուրախութիւն էր բոլոր ուղղափառների մօտ, քանի որ նրան գիտէին իբրեւ քաջ հովիւ, հզօր ախոյեան ընդդէմ արիոսական ապականիչ գայլերի, այնպէս որ բոլորն ասում էին, թէ՛ Աստուած մեզ համար փրկութեան եղջիւր բարձրացրեց՝ հաւատքի թշնամիների զօրութիւնը խորտակելու համար: Ի հակառակ սրայ, անհնարին դառնութիւն էր տիրում հերձուածողների դասի մէջ. կարծես թէ մի մութ ամպ էր պատել նրանց: Նրանք սկսեցին այստեղ—այնտեղ Աթանասի դէմ բաներ խօսել նրան պարսաւելու եւ նրա անուան բարեհամբաւութիւնը եղծելու նպատակով, որը անելի էր հռչակում նրան բոլոր տեղերում՝ բոլորին հիացնելով նաեւ երեսելի՛ նշաններով:

Երբ առաջին անգամ Աթանասը հայրապետական արդուզարդով բեմ ելաւ՝ մատուցելու Տիրոջ Մարմնի եւ Արեան մեղսաքափչ Խորհուրդը, մեծաթիւ եպիսկոպոսների, քահանաների եւ ուխտի մանկանց ներկայութեամբ յանկարծակի բացուեց տաճարի ձեղունը, եւ տաճարը սաստիկ լոյսով լցուեց: Եւ մինչդեռ երանելի Աթանասը, լոյսի սաստկութիւնից սարսափով համակուած, հիանում էր, տեսաւ մի իւրի սըր՝ ակ՝ վերեւից վայր իջնելիս, եւ ս. Սեղանը՝ անմարմին զօրութիւններով

նով շոքապատուած: Եւ երբ հայրապետը ձեռքը վերցրեց սուրբ Խորհուրդը, տեսաւ Իրեն՝ փառաց Թագաւորին՝ Աստուծոյ միածին Բանին՝ զահին բազմած, իր ձեռքերի մէջ: Սա ոչ միայն նա, այլեւ բոլոր ներկայ գտնուողները տեսան, որոնցից մէկն էր նրա մերձաւոր աշակերտ Տիմոթէոսը, որ պատմում է այս ամէնը: Եւ երբ արտասուքներով աարտեց խորհրդական աղօթքները, Տէրը հրեշտակներով երկինք համբարձուեց: Ապա Սուրբ Հոգին, աղանակերպ իջնելով, հանգչեց փրկական Խորհուրդի վրայ, եւ երբ մատուցում էր զոհութեան աղօթքը, ողջ տեսիլքն աներեւոյթ եղաւ: Իր եւ իր պաշտօնակիցների հարդուելուց յետոյ, հայրապետը մօտեցաւ հաղորդութիւն տալու ժողովրդին: Եւ ահա, բազմութիւնից մէկը, որն անարժանութեամբ յանդգնեց մօտենալ սուրբ Խորհուրդին, հրակէզ եղաւ ու մահացաւ: Մէկ ուրիշը, որը նոյնպէս անմաքուր սրտով համարձակուեց մերձենալ, իսկոյն մոլեգնեց եւ սկսեց կծոտել իր մարմինը: Այս տեսնելով՝ բոլորը սարսափով համակուեցին, եւ այլեւս ոչ ոք չէր համարձակում մօտենալ ահաւոր Խորհուրդին: Այնժամ սուրբ հայրապետը աստուածիմաստ խրատներ տուեց բոլորին՝ յիշեցնելով առաքելական խօսքերը, թէ՛ «Թող ամէն մարդ փորձի իր անձը, ապա՛ այն հացից ուտի եւ այն բաժակից ըմպի, քանի որ ով ուտի եւ ըմպի անարժանութեամբ, դատաստան է ընդունում իր անձի մէջ, քանզի չի զգուշանում Տիրոջ Մարմնից» [Ա Կորն. ԺԱ 27]: «Ուստի,— ասում էր,— պէտք է մաքուր լինել հոգով եւ մարմնով, սիրտը մաքրած չարի բոլոր աղտեղութիւններից եւ առանց խղճմտանքի մօտենալ Սրբութիւն Սրբոցին՝ դարձնելով մեր սիրտն անմատոյց լոյսի բնակարան»:

Սուրբ Աթանասն իր երկնային վարդապետութեամբ խրատում էր բոլորին եւ ուսուցանում ըստ իր մէջ բնակուող Սուրբ Հոգու՝ իր պատկառելի անձով եւ անարատ կենցաղավարութեամբ համոզելով շատերի: Այս անչափ վաստակից եւ հօտը հովուելու հոգսերից բացի, հոգու սքանչելի անգբաղութիւն ուներ. նրա հոգու մխիթարութիւնը չէր վերջանում, քանզի աղօթասէր ու ճգնասէր էր, անընդհատ կարդում էր ս. Գիրքը եւ հոգեշահ վարդապետութեան շարադրանքները: Այս ամենի հետ մէկտեղ, նա մեն—մենակ հանդէս եկաւ իբրեւ խոստովանող հայր՝ անպարտելի համբերութեամբ տանելով նեղութիւններն ու հալածանքները թէ՛ օտարներից եւ թէ՛ սիրելիներից, թէ՛ թշնամիներից եւ թէ՛ հաւատքի իրայիններից, քանի որ գրեթէ ողջ աշխարհը զինուեց նրա դէմ, եւ անհնար է գրով բովանդակել այն, ինչ կրեց ճշմարտութեան երանելի նահատակը:

Դեռ սարկաագութեան ժամանակներից Արիոսի համախոհները նրա դեմ ոխ էին պահում, քանզի ասում էին, թէ նա է գրգռիչը Աղեքսանդրիոս հայրապետի՝ Արիոսին մերժելու հարցում: Եւ երբ տեսան նրա ուղղափառ հաւատքի նախանձայուզութիւնը՝ Նիկիոյ ժողովի ժամանակ, առաւել եւս չարացան նրա վրայ: Բայց քանի որ ժողովից յետոյ արքունական հրամանով Արիոսի կուսակիցները, որոնց զխաւորում էին Եւսեբիոս եպիսկոպոս Նիկողեմացին եւ Թեոփեմիոս Նիկեացին, աքսորուեցին, Աթանասն էլ Աղեքսանդրիայի հայրապետական աթոռին նստեց, մի առ ժամանակ չէին համարձակուում որեւ բան ձեռնարկել նրա դեմ, մինչեւ իրենք, ոչ շատ ժամանակ անց, առ աչօք կեղծ ապաշխարելով, Կոստանդիանոսի քոյր Կոստանդիայի միջնորդութեամբ վերադարձան աքսորից: Եւ կամաց-կամաց զօրանալով, սկսեցին աթոռներից հանել ուղղափառ եպիսկոպոսներին եւ նրանց տեղ նստեցնել արիոսականներին, եւ քանի որ նրանց գերագոյն ջանքերը Աթանասի դեմ էին, հետեւեալ չարարուեստ հնարը նիւթեցին: Հաւատացրին Մեծն Կոստանդիանոսին, թէ Արիոսը միաբան է նիկիական հաւատքին, եւ այսպիսով նրանից հրաման ստացան եւ վերադարձրին նրան աքսորից՝ ուղարկելով նրան իր երկիրը՝ Աղեքսանդրիա: Բայց քանի որ Աթանասը չընդունեց նրան՝ Եկեղեցու ուղղափառ հօտի հետ հաղորդուելու, Արիոսը միացաւ իր նախկին համաշունչներին: Այս լսելով՝ Եւսեբիոս Նիկողեմացին մեծամեծ բարկութեամբ սպառնաց Աթանասին: Բայց որպէսզի առ աչօք յանգնութեամբ չգործի, կեղծապատիր սիրով եւ ամոքիչ խօսքերով լի մի նամակ է գրում Աթանասին՝ յորդորելով նրան Արիոսին եւ նրա հետերդրողներին ընդունել ի հաղորդութիւն: Իսկ մեծն Աթանասը համարձակ պատասխան է տալիս, թէ Տիեզերական սուրբ Ժողովի կողմից դատապարտուած հերձուածողների չար սերմնացաններին եւ թշնամիներին անկարելի է ընդունել ի հաղորդութիւն:

Այնժամ Եւսեբիոսը, լցուելով ցամամբ, գնաց եւ նրա մասին չարախօսեց Կոստանդիանոսի առաջ. «Միայն նա է, — ասում է, — որ խռովում է Աստուծոյ Եկեղեցին եւ երկպառակութեամբ բաժանում Քրիստոսի հաւատացեալներին»: Եւ այնքան խօսեց ու բանսարկութիւն արեց, մինչեւ արքան մի սպառնալի թուղթ գրեց Աթանասին, որ կա՛մ ընդունի Արիոսին եւ նրա համախոհներին՝ հաղորդուելու կա՛մ չակնկալի մնալ աթոռին: Իսկ սուրբ Աթանասը աներկիւղ գրեց թագաւորին. «Քրիստոսամարտ հերետիկոսապետը չի կարող հաղորդուել ուղղափառ Եկեղեցու հետ»:

Եւսեբիոսի սադրանքների ներքոյ արքան մեծ ցատումով լցուեց Աթանասի այս համարձակախօսութեան վրայ: Եւսեբիոսը, սա յարմար առիթ ընտրելով, շտապեց արագ գրել Աղեքսանդրիա, որ Աթանասի հակառակորդները ձեպեն նիւթեր ուղարկել Աթանասին ամբաստանելու համար: Իսկ նրանք համախմբուեցին ու բազում չարախօսութիւններով լի նամակներ առաքեցին թագաւորին՝ մինչեւ անգամ նրան մեղադրելով թագաւորի դեմ խռովութիւն բարձրացնելու մէջ: Այնժամ կայսրը քննութեան կանչեց Աթանասին եւ նրան մեղադրողներին: Երբ Աթանասը տեղ հասաւ, ատենաւում հակառակութեան բոլոր խնդիրները քննուեցին եւ չարախօսների բոլոր ստութիւնները յայտնի դարձան: Այս տեսնելով՝ կայսրն արքունիքից հեռացրեց նրանց եւ Աթանասին պատուով վերադարձրեց Աղեքսանդրիա՝ մի հրովարտակ գրելով, որ նրան ընդունեն իբրեւ արժանաւոր հովիւ եւ Աստուծոյ այր:

Այնուհետեւ Եւսեբիոսի գործակիցները այլ չարութիւններ մեքենայեցին. իրենց համախոհներից մէկին՝ Եգիպտոսի կողմերից Արսենիոս անունով մի եպիսկոպոսի, փախցրեցին օտար երկիր եւ թաքցրեցին: Այնուհետեւ համբուեցին, թէ նա Աթանասի կողմից դաւով սպանուել է: Եւ ի հաւաստումն այս անհեթեթ գործի, մէկի կտրած ձեռքն էին այս ու այն կողմ շրջում իբրեւ վկայութիւն, թէ այն Արսենիոսին է: Այս մասին թղթերի երթեւեկութիւն սկսեց եպիսկոպոսների ու դատաւորի միջեւ: Լուրը արքային էլ հասաւ, եւ բոլոր տեղերում մեծ ատկուսներ սկսուեցին: Բայց մեծն Աթանասը, մտքով անվրդով մնալով, փնտրողներ ուղարկեց՝ Արսենիոսին գտնելու եւ ետ բերելու համար: Եւ թէպէտ նա սկզբից ժխտում էր, թէ ինքն է Արսենիոսը, բայց, պարտուելով շատերի կողմից, որոնք նրան քաջ ճանաչում էին, խոստովանեց, որ ինքն է՝ մինչեւ անգամ հրաժարուելով իր համախոհներից եւ յարելով Աթանասին: Նոյնն արեցին նաեւ նրանցից շատերը:

Մինչեւ Արսենիոսի կենդանութեան լուրը բոլորին յայտնելը, արիոսականները ստիպել էին ինքնակալին, որ Տիրոսում եպիսկոպոսական ժողով հրաւիրուի Աթանասի գործերը քննելու համար. «քանի որ շատ են, — ասում էին, — նրա մասին պատմուող չարիքները»: Կայսրը գրեց Աթանասին Տիրոս գնալ եւ ժողովի առաջ պատասխան տալ իրեն ամբաստանողներին: Իսկ սուրբը, թէպէտ եւ գիտէր թշնամիների խաբբայական հնարները, խոնարհութեամբ յանձն առաւ արքունի հրամանը: Սուրբ Աթանասը եգիպտացիների աշխարհի իր քա-

ոստուն եպիսկոպոսների հետ գևաց, ներկայացաւ այն ժողովին՝ մարդկանցից թաքուն իր հետ տանելով Արսենիոսին: Տարբեր տեղերից եկան նաեւ այլ եպիսկոպոսներ՝ կայսերական հրամանից ստիպուած, իսկ արիոսականները կամ եւտեբեականները հանդիսադիրք էին եւ գլխաւորում էին ժողովը, ինչպէս նաեւ դատաւորների մէջ ունէին ոչ սակաւ իրայիններ:

Երբ ատենաը զգաստացաւ, արքունի դատաւորների ներկայութեամբ առաջինը եւտեբեականները սկսեցին ամբաստանել Աթանասին, իբրեւ թէ նա անարժան բաներ է գործել մի կնոջ հետ՝ երբեմն օթեանելով նրա տանը: Այս պնդում էին ամենայն վստահութեամբ, քանզի կաշառքով նրանք մի չար կին էին որսացել՝ ատենաւում անօրէնութիւնը վկայելու համար, թէ իբր Աթանասից բռնաբարուած է: Կնոջ չարախօսելու ժամանակ Աթանասը դրսում էր: Եւ երբ կանչեցին նրան ներս՝ պատասխան տալու, նա, վերցնելով իր հետ իր Տիմոթէոս քաղաքցիին, որի մասին վերելում յիշեցինք, ներս մտաւ: Եւ Տիմոթէոսին պատուիրեց, որ իր փոխարէն նա պատասխան տայ կնոջ խօսքերին, որպէս թէ Աթանասն է: Երբ կինը սկսեց խօսել ըստ իր թելադրողների խրատների, Տիմոթէոսը շրջուեց եւ ասաց նրան. «Արդարեւ, կի՛ն դու, ես երբեւիցէ իջեանե՛լ եմ քո տանը կամ գործե՛լ եմ այդպիսի բաներ»: Իսկ նա լրբացած ասում է. «Այո՛, այո՛, դո՛ւ՛՛ աներկի՛ղո՛ր Աստծուց եւ անպատկառո՛ղ ի մարդկանէ, ինչ բռնադատեցիր՝ ինչանից վերցնելով պարկեշտութեանս ծաղիկը»: Եւ դատաւորներին ասում էր. «Երդում եմ Տիրոջով, որ սա այն այրն է որն ինչ վկեց»:

Երբ սա դատաւորներն ու ժողովը լսեցին, ամէն ինչ պարզ դարձաւ եւ կնոջը սաստելով, հեռացրեցին, իսկ թշնամիները շառագունելով ամօթահար եղան, քանզի նրանց ապշեցրեց Աթանասի իմաստութիւնը, որ լուրբութեամբ հրապարակեց իր անմեղութիւնը: Այս բանից յետոյ դատաւորները կամենում էին պատժել կնոջը եւ քննել նրան խրատողներին, բայց եւտեբեականները, որոնց ձեռքում էր ատենաի իշխանութիւնը, թոյլ չտուեցին: Եւ իրենք սկսեցին նորանոր ամբաստանութիւններ բերել ընդդէմ Աթանասի, սակայն չկարողացան որեւէ բան հաստատել:

Այնուհետեւ անելացրեցին, որ խաբէութեամբ կանոնից դուրս եւ բռնի կերպով տիրացել է պատրիարքական աթոռին: Մէջ բերեցին մի ստալոյժ բողոքագիր ժողովրդի կողմից Աթանասի դէմ եւ այլ բազում

բաներ: Եւ երբ երանելի Աթանասն ամէն ինչում արդարացաւ՝ դէմ յանդիման ցոյց տալով իր չարախօսների կարկատած խօսքերի ստուքիւնը, նրանք բերեցին հատած ձեռքը, որը կարծում էր Արսենիոսին է, եւ սկսեցին թշնամութիւն հրահրել՝ ասելով, թէ՛ «Ահա՛՛ արիւնահեղութեան նշանը, որ գործեցիր կամ կատարել տուեցիր»:

Աթանասը հարցրեց նրանց. «Իսկապէ՛ս դա Արսենիոսի ձեռքն է, ճանաչո՛ւմ էք դուք Արսենիոսին եւ նրա ձեռքը»: Եւ երբ նրանք միաբերան ասացին. «Այո՛, ճանաչում ենք, սա նրա ձեռքն է», Աթանասը իրայիններին ակնարկեց ներս բերել կենդանի Արսենիոսին: Երբ նա ներս մտաւ, Աթանասը, մօտենալով նրան, բռնեց նրա երկու ձեռքերից եւ պարզելով դրանք իր դատաւորներին եւ մեղադրողներին, ասաց. «Սա Արսենիոսը չէ՞, որ սպանուած է քարոզում, եւ սրանք նրա ձեռքերը չէ՞ն՝ հաստատուն եւ անթերի իրենց տեղում: Ո՛ր է հապա հատած ձեռքը, թո՛ղ ինչ մեղադրողներ վկայեն»: Սրա վրայ բոլոր ներկաներն ապշեցին, քանի որ շատերը կային թէ՛ Աթանասի բարեկամներից, թէ՛ թշնամիներից, որ լաւ ճանաչում էին, թէ սա ինքը՛ Արսենիոսն է՝ քաջառողջ ու ողջանդամ, որ սպանուած էր հոչակուած Աթանասի դաւով: Այնժամ չարախօսները, անելանելի վիճակի մէջ ընկնելով, սկսեցին աղաղակել, թէ Աթանասը մոգ է, կախարո՛ղ ու հմայող, եւ այնչափ կատաղեցին, որ եթէ արքունի դատաւորների գլուխ Արքեպայոս պատրիկը չպահէր, նրան կտոր—կտոր կանէին:

Այս բանից յետոյ եւտեբեականները մարդիկ ուղարկեցին Աղեքսանդրիա ու նրա սահմանները եւ վախեցնելով շատերից գրաւոր սուտ վկայութիւն էին պահանջում Աթանասի դէմ, իսկ մերժողների գլխին պատուհաս էին բերում: Եւ ողջ Եգիպտոսի աշխարհն աղմուկով լցուեց: Աթանասն, այս ամէնը տեսնելով, Տիրոսից խոյս տուեց եւ ուղիղ գևաց Կոստանդնուպոլիս՝ Կոստանդիանոս կայսեր մօտ՝ ցոյց տալու նրան եւտեբեականների բոլոր անկարգութիւնները եւ նրանց սուտ չարախօսութիւնները: Իսկ թագաւորը, պաշարուած լինելով եպիսկոպոսների ու քահանաների բազմադիմի ամբաստանութիւններով Աթանասի դէմ, հրաման տուեց Տիրոսում ժողովուած բոլոր եպիսկոպոսներին Երուսաղէմ գևալ եւ այնտեղ կատարել Փրկչի տաճարի նաւակատիքը, որն ինքն էր կարուցել, ապա այնտեղ նորից առանց խռովութեան քննել Աթանասի դատը: Բայց եւտեբեականները միևնչեւ կայսեր նամակի ստանալը Աթանասին հոչակեցին մեղաւոր եւ աթոռից զցելու արժանի՝ Տիրոսից խոյս տալու պատճառով: Ապա,

գալով՝ Երուսաղեմ, մի անգամ եւս հաստատեցին, որ Աթանասն իբրեւ Եկեղեցու խանգարիչ անարժան է նստել աթոռին, եւ որոշեցին արի-
ոսականներին դասել ուղղափառների շարքում: Սակայն որոշ ուղղա-
փառ եպիսկոպոսներ նրանց դեմ քաջութեամբ զինուեցին: Եւ թշա-
միները, ոչինչ չկարողանալով անել, մեծ խռովութիւններ էին յուզում
օր օրի վրայ:

Այս լուրը հասաւ Կոստանդիանոսի ականջին, եւ նա հրաման
տուեց, որ իր մօտ գան Աթանասի կողմակից եւ հակառակորդ
եպիսկոպոսները, որպէսզի ինքն անձամբ լսի դատը: Այնժամ շտապե-
լով Եւեբիոս Նիկողեմացին եւ նրա գլխաւոր համախոհները զանա-
զան հնարքներով խափանեցին Աթանասի ջատագովների մուտքը եւ
միայն իրենք մտան կայսեր մօտ: Ծանր ամբաստանութիւններ բար-
դեցին նրա վրայ, որոնք հաստատեցին սուտ վկաները, իբր Աթանա-
սը սպառնացել է ինքնակալին, թէ կարգելի Աղեքսանդրիայից Կոս-
տանդնուպոլիս ցորեն տանել: Այս բանի վրայ խռովուելով եւ չսպասե-
լով իրերի քննութեանը՝ կայսրը հրաման տուեց Աթանասին աքսորել
գաղղիացիների հեռաւոր երկիրը: Եւեբեականները եւ նրանց բոլոր
արբանեակները մեծ ցնծութեամբ համակուեցին, քանզի այնուհետեւ
աչք էին դրել Աղեքսանդրիայի աթոռին պատրիարք նստեցնել: Սա-
կայն կայսրը հաւանութիւն չտուեց, եւ աթոռը միառժամանակ առանց
հովի մնաց: Իսկ երանելի Աթանասը, Աստուծով մխիթարուելով,
անվրդով մտքով եւ ուրախութեամբ տարաւ բոլոր հալածանքները
(որոնք եղան Տիրոջ 336 թ.), քանի որ գիտեր իր անձի անմեղութիւ-
նը: Եւ, հասնելով իր աքսորի տեղը, որը կոչուում էր Տրեւերիս Օգոս-
տա, անդադար ընթերցում ու աղօթում էր եւ իր աստուածիմաստ
խօսքերով եւ գրուածքներով մեծ հոգեւոր ծառայութիւն էր մատուցում
արեւմուտքի բնակչութեանը:

Մինչդեռ մեծն Աթանասն աքսորում էր, եւեբեականները ջանա-
ցին, որ ժանտ Արիոսը, որը Աղեքսանդրիայում էր եւ բոլորի կողմից
խորշելի, հաղորդուի հաւատացեալների հետ եւ մտնի Եկեղեցի: Երբ
այս բանի համար բոլոր սուտ եպիսկոպոսները թախանձեցին ինքնա-
կալին, նա կանչեց Արիոսին եւ հարցրեց, թէ մտքով հաւատարիմ
պահո՞ւմ է Աստուծոյ Եկեղեցու հաւատքը: Իսկ անօրէնը կեղծաւորու-
թեամբ հաստատեց իր միաբանութիւնը ուղղափառների հետ եւ եր-
դուեց արքայի առաջ: Կայսրն ասաց նրան, թէ՛ «Ճշմարիտ է քո հա-
ւատքը, նաեւ՛ ճշմարիտ երդուեցիր, ապա թէ ոչ՛ ըստ քո երդման Աս-
տուած թող դատի քեզ», եւ արձակեց նրան խաղաղութեամբ: Եւ մին-

չեւ արիոսականները մեծ ուրախութեամբ ցնծում էին, նոյն օրը Արի-
ոսը մեռաւ զարշելի մահով, եւ նրա բոլոր արբանեակներն ամօթա-
հար եղան:

Բայց Աղեքսանդրիայի ժողովուրդը եւ Եգիպտոսի բոլոր միայ-
նակեացները տակաւին մեծ սուգի մէջ էին իրենց քաջ հովի Աթանա-
սից զրկուելու պատճառով եւ ստեպ—ստեպ աղերսագրեր էին յղում
կայսրին Աթանասին ետ վերադարձնելու համար: Այս բանի մասին
գրում է նաեւ հայր Անտոնիոսը՝ անապատի զարդը, թէ բոլոր ամբաս-
տանութիւնները, որ եղել են Աթանասի դեմ, չարափառների ստայօղ
հնարքներն են: Կայսրը չէր կարողանում հաւատալ այս բանին,
«քանզի,— ասում էր,— եթէ հասարակ ժողովրդից եղած լինէին նրան
մեղադրողները, ոչինչ չէի գրի, բայց ինչպէ՞ս անեմ, քանզի Աստուծոյ
եպիսկոպոսների ու քահանաների ժողովն էր մեղադրում նրան», եւ
չգիտեր, թէ ինչպիսի նենգաւոր անձինք են նրանք: Յետոյ երբ հաս-
կացաւ նրանց չարութիւնը եւ Աթանասի անմեղութիւնը, խոստացաւ
արագ ետ վերադարձնել նրան: Եւ մինչեւ խորհում էր այս, վրայ հա-
սաւ աստուածասեր Կոստանդիանոս թագաւորի կեանքի վախճանը:
Նա հոգին աւանդելիս կտակեց, որ Աթանասին վերադարձնեն իր
աթոռին:

Երբ մեծն Կոստանդիանոսին յաջորդեցին նրա երեք որդիները
(337 թ.)՝ աւագ Կոստանդինը, կրտսեր Կոստասը՝ արեւմուտքի վրայ, եւ
միջեւեկ Կոստանդը՝ արեւելքի վրայ, Աթանասի հարցը յապաղեց, քան-
զի արեւելքի Կոստանդ կայսրը, որի ձեռքում էր գտնուում կտակը, լսե-
լով արիոսականների խօսքերը, չհոգաց կատարել հօր պատուերը:
Սակայն որոշ ժամանակ անց արեւմուտքի Կոստանդին կայսրը հա-
մոզեց Կոստանդին եւ պատուով վերադարձրեց Աթանասին իր աթո-
ռը՝ աքսորում երկու տարի եւ չորս ամիս մնալուց յետոյ: Նրա հօտն
անպատմելի ուրախութեամբ լցուեց, եւ ուղղափառների բոլոր դասերը
զօրութիւն հազան: Իսկ նրա թշնամիները, նախանձելով նրա փառ-
քին եւ վախենալով, որ նա հաճոյ կլինի Կոստանդ կայսեր աչքին եւ
նրան ուղղափառների կողմը կձգի, սկսեցին արքայի առաջ Աթանա-
սի վրայ ամբաստանութիւններ կուտակել: Նախ՝ այսպիսի բաներ էին
կարկատում, թէ եպիսկոպոսական ժողովն է նրան աթոռից ցած գցել,
եւ անօրինական էր առանց ժողովրդական հաւանութեան այնտեղից
ետ վերադարձնել նրան. նոյնը գրեցին Կոստանդինին եւ Կոստասին՝
արեւմուտք:

Այս ամենից բացի, այնքան չարախօսութիւններ նկատեցին՝ ներկայացնելով Աթանասին իբրեւ քաղաքական իրադարձութիւնների յանցաւոր, մինչեւ Կոստանդից հրաման կորգեցին՝ Անտիոքում ժողով գումարելու: Այնտեղ Աթանասի մասին գրեցին տեսակ-տեսակ ամբաստանութիւններ՝ ուղղելով դրանք Հռոմի առաջնորդին, որպէսզի հանեն նրան աթոռից: Եւ կամենալով ահ գցել Աթանասի մէջ թողթ ուղարկեցին Հռոմի երանելի Յովիոս հայրապետին՝ թախանձելով նրան, որ մեծ ժողով գումարի, եւ ինքը լինի դատաւոր: Աթանասը, սա իմանալով, իր դեսպանին ուղարկեց Յովիոսի մօտ եւ չարախօսների գրպարտութիւններն ունայնացրեց:

Իրենց հերթին Եգիպտոսի ուղղափառ եպիսկոպոսները հաաքուեցին Աղեքսանդրիային մօտ մի վայրում եւ իրենց հայրապետ Աթանասի մասին նամակ գրեցին Յովիոսին եւ այլ աթոռների՝ մէկ առ մէկ ցրելով չարափառների սուտ ամբաստանութիւնները եւ յայտնի դարձնելով, որ նրանց բոլոր քանքերի նպատակն է տարածել իրենց աղանդը, որի ջախջախիչն է Աթանասը: Այս մասին գրեցին նաեւ այլ երեւելի եպիսկոպոսներ, որպէսզի միաբան վկայեն ճշմարտութիւնը եւ վիճակը յայտնեն Յովիոս հայրապետին:

Ապա Յովիոսը գրեց Աթանասին եւ նրան մեղադրողներին, որ անյապաղ գնան Հռոմ եւ օրինաւոր ժողովով խաղաղութիւն հաստատեն: Երանելի Աթանասը յօժարութեամբ համաձայնուեց եւ ճանապարհի ընկնելով, գնաց Հռոմ (339 թ.): Նրա հակառակորդները երբ սա տեսան, շատ զարմացան, քանի որ յոյս չունէին, որ նա վստահութեամբ կգնայ: Իսկ իրենք, վախենալով, որ, միգուցէ, ամօթահար լինեն ժողովի առաջ, յանձն չառան գնալ Հռոմի ժողովին՝ պատճառաբանելով պատերազմի խռովութիւնները եւ այլ բաներ: Աթանասը եկաւ Հռոմ եւ մի տարի ու վեց ամիս սպասեց իր չարախօսների գալստեանը, բայց նրանցից ոչ ոք չհամարձակուեց գալ, թէպէտ եւ բազում անգամ Յովիոսը գրեց: Այս տեսնելով՝ Աթանասը շտապեց վերադառնալ իր տեղը, որպէսզի իր հօտն, անհովի մնալով, վտանգի չենթարկուի:

Իսկ եւսեբեականները Աթանասի դէմ նկատեցին բազում հնարներից յետոյ Անտիոքում մի ժողով գումարեցին Կոստանդ կայսեր հրամանով՝ իբրեւ թէ եկեղեցական կարեւոր հարցերի համար: Սա մի խառը՝ արիոսականներից եւ ուղղափառներից կազմուած ժողով էր, որի ժամանակ երկդիմի ձեւակերպումների միջոցով խոստովանելով

հաւատքը՝ իրենց նիկիական դաւանութեանը միաբան ցոյց տուեցին եւ ինչ-ինչ կանոններ սահմանեցին՝ իբրեւ թէ Եկեղեցու բարեկարգութեան համար: Եւ, Աթանասին մեղադրելով որպէս Եկեղեցու պառակտիչ, նրա փոխարէն Աղեքսանդրիայի պատրիարքութեան աթոռին նստեցրին իրենց համախոհներից Գրիգոր անունով մէկի՝ Կապադովկիա աշխարհից (341 թ.): Այս Գրիգորը, վերցնելով իր հետ զօրականների գնդեր, բազում արիոսականներով հանդերձ մտաւ Աղեքսանդրիա: Նրան գործակցում էր քաղաքապետը՝ Փիլագրիոս Ուրացոյը, որը հեթանոսներից ու հրեաներից բաղկացած զօրք ուներ: Քաղաքում մեծ խռովութիւն սկսուեց, քանզի ժողովուրդն իր հարազատ հովին՝ Աթանասին էր ուզում: Սակայն քաղաքապետը բռնացաւ նրանց վրայ, եւ զինուորները սրբորով ու սուսերներով վանեցին ամբողջին, անպատմելի չարիքներ գործեցին տներում եւ եկեղեցիներում: Աթանասը հազիւ կարողացաւ ձողարել մի անքոյթ վայր եւ նամակով ծանօթացրեց ուղղափառներին իր տեղի եւ այլափառների բոլոր յանդուգն չարութիւնների հետ:

Երբ բռնաւոր եպիսկոպոս Գրիգորն այս կերպով տիրեց քաղաքին, բոլոր եկեղեցիները խլեց ուղղափառների ձեռքից եւ այնտեղ դրեց իր պաշտօնեաներին: Ոմն Բաղանիոս անողորմ իշխանի միջոցով սաստիկ նեղում էր Աթանասի ուղղափառ համախոհներին՝ բանտերով, կապանքներով, քշտոներով, եւ բազում հոգիների կորստեան պատճառ դարձաւ: Նմանապէս բռնութիւններ գործադրեց Եգիպտոսի մերձակայ սահմաններում՝ հեթանոսներից աւելի դաժանօրէն չարչարելով քրիստոնէաներին: Երանելի սուրբ հայր Անտոնիոսը յանդիմանութեան խրատ գրեց նրան, իսկ նա, արհամարհելով սուրբի խօսքերը, դոյզն ինչ չպակասեցրեց չարութիւնները:

Եւ քանի որ ծարաւ էր Աթանասի արեանը, քաղաքապետի ձեռքով գրել տուեց Կոստանդ կայսրին ուղղուած մի բողոքագիր, ուր ներկայացնում էր Աթանասին ոչ միայն աթոռին անարժան, այլեւ՝ մահուան պարտական: Բայց քանի որ գիտէր, որ արեւմուտքը Աթանասի կողմն է, գրեց նաեւ արեւմուտքի Կոստաս կայսրին (քանզի Կոստանդինը մահացել էր)՝ բամբասելով Աթանասի մասին եւ համարելով նրան Եկեղեցու բոլոր վնասների, պատճառ: Նոյնն արեցին եւսեբեականները, որ ժողովուած էին Անտիոքում: Դեսպաններ էին ուղարկում Կոստաս արքայի մօտ, իրենց ուղղափառ էին ցոյց տալիս, իսկ Աթանասին՝ որպէս Եկեղեցու միակ պառակտիչն ու հերձողը:

Այս տեսելով՝ երանելի Աթանասը մի անգամ էլ գնաց Հռոմ եւ արեւմուտքին յայտնի դարձրեց արիոսականների բոլոր նենգութիւնները: Այնտեղ հասան նաեւ շատ եպիսկոպոսներ եւ երեցներ, որոնք փախել էին եւսեբեականների հալածանքներից, եւ բոլորի առաջ վկայեցին Աթանասի անմեղութիւնը եւ հակառակորդների նենգութիւնը: Վերջիններիս Յովիոսը խրատի ու յանդիմանութեան գիր ուղարկեց եւ աղաչեց դադարեցնել խռովութիւնը: Բայց այս միջոցն էլ օգուտ չբերեց, եւ Աթանասը չհամարձակուեց գնալ արեւելք, ուր հանգիստ չկար նրան: Ապա Կոստաս կայսրը, որը նստում էր Միդոլէ (Իտալիա) քաղաքում, կանչեց Աթանասին եւ իր մօտ պահեց մեծ պատուով: Մի թուրթ գրեց նաեւ իր եղբօրը՝ Կոստանդին, ուր գովում էր Աթանասին՝ յորդորելով նրան մի օրինաւոր ժողովի միջոցով հոգ տանել Եկեղեցու խաղաղութեան համար:

347 թ. Թրակիայի Սարդիկէ քաղաքում մեծ ժողով գումարուեց, որին մասնակցեցին արեւմուտքի եւ արեւելքի շատ եպիսկոպոսներ: Եւ քանի որ յայտնի էր Աթանասի անմեղութիւնը, արիոսական եպիսկոպոսները ջանդգնեցին դէմ դուրս գալ ժողովին, բացի այդ արդէն մահացել էր Եսեբիոս Նիկոդեմացին՝ արիոսականների դրօշակակիրը: Ժողովի հայրերը, ստուգութեամբ քննելով Աթանասի դատը, նաեւ այլ եպիսկոպոսների արդարութեան համար կրած հալածանքները, արդարացրեցին նրանց: Եւ յայտնի դարձնելով չարախօսների մախանքները, խոովարարներին հեռացրեցին աթոռներից: Ապա գրեցին բոլոր եկեղեցիներին եւ ծանօթացրեցին ճշմարտութեանը:

Հակառակորդներն, այս տեսելով, հաւաքուեցին Փիլիպուպոլիս քաղաքում Սարդիկէից ոչ հեռու, եւ ժողովի բոլոր վճիռները արիամարիելով, հակառակ վճիռներ կայացրեցին՝ Նորանոր չարախօսութիւններ բարդելով Աթանասի վրայ: Եւ իրենց որոշումները հրապարակեցին Սարդիկէի անուսով: Սրանով չբարարարուելով՝ Կոստանդ կայսրի միջոցով, որը իրենց կողմն էր, բռնեցին ուղղափառ եպիսկոպոսներից ոմանց, աքսորեցին եւ բանտեր նետեցին: Պատուիրակներ ուղարկեցին նաեւ Աղեքսանդրիա, որպէսզի Աթանասին տեղ չտան, երբ նա գնայ այնտեղ: Այնուհետեւ այնքան անարժան գործեր կատարեցին, որ Կոստանդ կայսրը սառեց նրանց նկատմամբ եւ պատուիրեց Աթանասի ու նրա միաբանների դէմ ոչինչ չանել: Գրիգոր բռնաւոր եպիսկոպոսի մահուանից մի քանի ամիս անց արքան երկու կամ երեք անգամ հրաւերի թուրթ ուղարկեց Աթանասին՝ գալու եւ նստելու Աղեքսանդրիայի աթոռին: Այդ ժամանակ Աթանասը Իտա-

լիայում էր (349 թ.): Ստանալով հրաւերը՝ Աթանասը գնաց Հռոմ, Յովիոս հայրապետի մօտ, եւ այնտեղից մեծ շուքով ճանապարհուեց Աղեքսանդրիա:

Երբ մեծն Աթանասը հասաւ Անտիոքի կողմերը, այնտեղ հանդիպեց Կոստանդ կայսրին, որը մեծ մարդասիրութեամբ ընդունեց նրան: Աթանասը աղաչեց արքային, որ իր չարախօսները, որոնք բազում էին Անտիոքում, գան եւ ինչ որ իր դէմ ունեն, ասեն եւ ոչ թէ հեռուից զրպարտութեան գրեթե չարչարեն արքային: Բայց չարախօսները, ամօթահար լինելով, լռեցին: Իսկ նրանցից ոմանք առաջ էին գալիս ու թողութիւն խնդրում: Այնժամ արքան հրամայեց ոչնչացնել չարախօսութիւնների բոլոր թղթերը, որ գրուել էին Աթանասի մասին, եւ երդուեց Աթանասին, որ այլեւս չարախօսներին չի ունկնդրի: Արիոսական եպիսկոպոսները երբ տեսան Աթանասի եւ արքայի միջեւ բարեկամական սերը, կայսեր միջոցով Աթանասից խնդրեցին հետեւեալը. «Արդ, քանի որ խաղաղութեամբ գնում ես քո աթոռը, թող քեզ ծանր չթուայ մի փոքրիկ խնդիր լուծել, որ քեզանից խնդրում են այս եպիսկոպոսները. Աղեքսանդրիայի բազում եկեղեցիներից մէկը շնորհի՛ր նրանց ժողովորդին, որոնք չեն կամենում քեզ հետ հաղորդուել»: Այնժամ Աթանասը, իմաստութեամբ որսալով նրանց մտադրութիւնը, պատասխանեց արքային. «Հնարաւոր է չստել ինքնակալիդ խնդրանքը, որի ձեռքին է հրաման տալ բոլորին, բայց մի բան էլ ես եմ ուզում քեզանից խնդրել դրա փոխարէն»: Եւ արքայի ասելու վրայ, թէ՛ խնդրի՛ր, ինչ որ կամենում ես, Աթանասն ասաց. «Քանի որ Անտիոքում էլ մերոնցից շատերը կան, որոնք յանձն չեն առնում հաղորդուել տեղի եպիսկոպոսների հետ, թո՛յլ տուր նրանց առանձին եկեղեցի ունենալ»: Այս բանն արքային հաճոյ թուաց, բայց երբ ասաց արիոսականներին, որոնք ձեռքում էին Անտիոքի եկեղեցիները, նրանք չհամաձայնեցին եւ ասացին. «Ոչ նրանց եկեղեցին ենք կամենում, ոչ էլ մերն ենք տալիս նրանց»: Այնժամ արքան հասկացաւ Աթանասի գեղեցիկ հնարքը եւ շատ մեծարանքներով արձակեց նրան Աղեքսանդրիա՝ պատուեր յղելով գաւառների բոլոր իշխաններին արժանաւոր պատուով ընդունել նրան ու նրա միախոհներին եւ բոլոր տեղերից ջնջել չարախօսների գրուածքները:

Ո՞վ կարող է պատմել ուղղափառների ուրախութիւնն ու ցնծութիւնը՝ մեծն Աթանասի վերադարձի հետ կապուած. բոլոր կողմերից խուռներամ ընթանում էին Աղեքսանդրիա՝ քաջ հովիւն ու նահատակին տեսելու, եւ որպէս թէ Քրիստոսին էին ընդունում, քանզի նրան

աւանակի վրայ նստեցրին եւ երգեցրով ու օրհնութիւններով մտցրեցին քաղաք: Ապա այնպիսի մեծ հանդէս կատարեցին, որ Նոյնիսկ կայտեր պատուին երբեք չէին արել: Իսկ ինքը՝ երանելին, փառքը եւ պատիւը ոչինչ համարելով, ուրախանում էր նրանով, որ գտաւ իր հօտին՝ ուղղափառութեան սուրբ հաւատքն անարատ պահած:

Այնուհետեւ սկսեց Սուրբ Հոգու վարդապետութեան կենարար ջուրը խմեցնել ծարաւածներին եւ բոլորին զուարթացնել իր շուրթերի հոգեբուխ խօսքերով: Սիրով ներեց իր դէմ նենգութիւն գործածներին եւ հաշտեցրեց իր թշնամիներին, եւ շատ եպիսկոպոսներ, որոնք թշնամութեամբ միաբանուել էին Աթանասի դէմ, անձամբ նրա ոտքերն ընկնելով կամ խոնարհ գրութիւններ ուղարկելով նրան, աղաչում էին ներել: Իսկ ողջամիտները եւ մտերիմները բոլոր կողմերից խնդակցութեան թղթեր էին ուղարկում նրան: Ինքը՝ Կոստանդ կայսրը, յաճախ մտերիմ նամակագրութեամբ մեծարում էր նրան:

Բայց մի առ ժամանակ իր աթոռին խաղաղութեամբ նստելուց յետոյ նորից հայածանքներ սկսուեցին Աթանասի դէմ, քանզի երբ արեւմուտքի կայսրը սպանուեց, Կոստանդը, ապստամբներին վանելով, միահեծան իշխանութեամբ տիրեց ողջ կայսրութեանը: Եւ արհիսականները փութացին զնալ նրա մօտ՝ Աթանասին չարախօսելու, իբրեւ թէ՝ սատար է եղել ապստամբներին, շատ բաներ է գործել կայսերական տէրութեան եւ եկեղեցական օրէնքների դէմ, Աղեքսանդրիայի աթոռին նստելուց յետոյ օր օրի վրայ Եկեղեցու վիճակը վատթարացել է, եւ հաւատքը՝ կործանուել: Եւ նենգութեամբ անելացրեցին հետեւեալը. «Նա մեզ եւ մեզ հետ հաղորդուողներին, ինչպէս նաեւ քեզ՝ ինքնակալիդ, հերետիկոս է համարում»: Այսպիսի եւ սրանից էլ վատթար բաներ ասացին արհոսականները, որոնք մեծ համարձակութիւն ունէին Կոստանդ կայսեր առաջ, եւ նրա միտքն ատելութեամբ լցրեցին երանելու դէմ:

Եւ քանի որ այն օրերին վախճանուեց Հռոմի երանելի Յովիոս հայրապետը՝ Աթանասի մտերիմը, եւ նրան յաջորդեց Լիբերիոսը (352 թ.), չարութեան արբանեակները Լիբերիոսի անունով Աթանասի դէմ մի գրութիւն երեւան հանեցին եւ պէս—պէս դաւաճանութիւններով ու բանասարկութիւններով ուղղափառների մէջ էլ երկպառակութիւն գեցեցին: Երբ ողջ Եկեղեցում սկսուեցին խռովութեան յուզումները, Լիբերիոսը կայսրին համոզեց եպիսկոպոսական ժողով գումարել Ակոփոյում, սակայն արհոսականները ջանացին, որ ժողովը Միդոլուս

գումարուի, ուր այն ժամանակ գտնուում էին կայսրը եւ Աթանասի շատ թշնամիներ: Եւ կայսրը հրաման տուեց բոլոր եպիսկոպոսներին արեւելքից եւ արեւմուտքից հաւաքուել Միդոլուս (354 թ.)՝ դատապարտելու Աթանասին եւ նրա կուսակիցներին, որոնք չէին հանդուրժում արիոսականների հետ հաղորդուել: Ժողովի տեղը նշանակեցին ոչ թէ Եկեղեցին, ինչպէս օրէնքն էր, այլ՝ արքունի ապարանքը, որպէսզի եպիսկոպոսներն առաջնորդական ազատութիւն լիովին չունենան, այլ հարկադրուած լինեն երկիւղել արքայի ներկայութիւնից: Մի այլ չարութիւն էլ խորհեցին, երբ մի որեւէ եպիսկոպոս տեղ էր հասնում, նախ բռնադատում էին նրան գրաւոր վկայութիւն տալ Աթանասի դէմ, ապա ներկայանալ ժողովին, կամ վախեցնում էին նրան, որպէսզի կայսրին հակառակ ոչ մի բան չասի: Ովքեր չկարողացան ներկայանալ, նրանց արքունի հրամանով ստիպում էին հաւանութիւն տալ Աթանասին աթոռից գցելու համար. այս բանի վրայ շատ վախկոտ եպիսկոպոսներ զիջեցին՝ պատճառելով, թէ չարժէ մի այր պաշտպանելու զնով ողջ Եկեղեցին խռովել կամ գրգռել թագաւորին ուղղափառների դէմ:

Ահա այս կերպով ընթացաւ Միդոլուսի չարածողովը, ուր կայսրն ինքը եղաւ Աթանասի դատաւոր եւ մեղադրող եւ, ըստ Արիոսի արբանեակների թելադրութեան, նրան յանցաւոր ճանաչեց: Ժողովի ժամանակ ուղղափառ եպիսկոպոսներից ոմանք իրենց բողոքի ձայնը բարձրացրեցին եւ արհաբար արքային դէմ կանգնեցին՝ ասելով. «Անիրաւ է այս ժողովը եւ նրա դատավճիռը, քանզի Աթանասը, որ ձեր կողմից դատուում է, այստեղ ներկայ չէ, եւ նրա վրայ կատարած այս քննութիւնն օրինաւոր չէ. սա հարստահարողների ատեան է եւ ոչ թէ՝ Եկեղեցու հովիւների հաւաք: Աստուծոյ առաջ անմասն ենք այս ատեանի որոշումներում»: Գրելով Նոյն կերպ վարուեցին նաեւ այլ եպիսկոպոսներ, որոնք չկամեցան գալ այն անիրաւ ժողովին: Իսկ թագաւորը բարկանալով նրանց նետեց բանտեր ու զնդաններ, շատերին էլ աքսորեց: Մեծ զօրք ուղարկեց Աղեքսանդրիա՝ Աթանասին ձերբակալելու, քանզի գիտեր, որ ժողովուրդը թոյլ չի տայ: Եւ հինգ հազար մերկասուսեր զինուորներ, յանկարծակի գալով, պաշարեցին այն եկեղեցին, որի մէջ երանելի հայրապետը ժողովրդի բազմութեամբ հանդերձ գիշերային պաշտամունքն էր մատուցում, եւ ասացին. «Տուէ՛ք մեզ միայն Աթանասին՝ ըստ արքունի հրամանի, եւ ձեզանից ոչ մէկին վնաս չի հասցուի»: Մեծ սարսափ ու շփոթ տիրեց, ոմանք հայրապետին յորդորում էին ծածկել իր անձն ամբոխի մէջ ու

խոյս տալ այնտեղից: Իսկ երանելին պատասխանում է. «Քաւ լիցի խնայել իմ անձը եւ Քրիստոսի հօտը վտանգի մատնել: Եթէ ինձ են խնդրում, ահա՛ ես, միայն թէ դուք ապրեք»: Այս ասելով՝ հրամայում է սարկաազին ի լուր ժողովրդի երգել սաղմոսի այն խօսքը, որ ասում է. «Չի յափտեան է ողորմութիւն Նորա...» [Սաղ. ՃԵ 1]: Ապա հրամայում է բոլորին, որ ամէն մէկը գնայ իր տունը: Երբ ժողովուրդը դուրս էր գալիս, զինուորները ներս էին լցում եւ բոլոր կողմերից զգուշանում, որ Աթանասն ամբոխի հետ դուրս չգայ:

Այնժամ Եկեղեցու կղերները Նորից աղաչեցին հայրապետին փախչել, սակայն նա ասում էր. «Չեմ ելնի այստեղից, մինչեւ բոլոր ողջանդամ դուրս չգաք, քանզի անելի լաւ է ես վնասուեմ, քան ձեզանից որեւէ մէկը»: Իսկ նրանք, չենթարկուելով սուրբի հրամանին, բռնի կերպով նրան տարան եւ ամբոխի հետ դուրս հանեցին՝ այսպիսով պահպանելով իրենց հովի կեանքը: Սա եղաւ Տիրոջ 356 թուականին:

Սուրբի պաշտօնեաները թաքցրեցին նրան մի անծանօթ վայրում, իսկ նա ազատուելով անապատ հեռացաւ եւ ոչ սակաւ օրեր մնաց առանձնութեան մէջ: Սակայն անողորմ զինուորները, երբ տեսան, որ Աթանասն այնտեղ չէ, գազանաբար յարձակուեցին ամբոխի վրայ եւ մեծ կոտորած արեցին, որի մասին հայրապետը չգիտեր:

Այս բանից յետոյ արիոսականները շատ այլ վնասներ հասցրեցին աղեքսանդրացիներին՝ թալանելով տները, եկեղեցիները: Այս տեսնելով՝ հեթանոսները մեծ համարձակութիւն ձեռք բերեցին, ոտնակոխ արեցին բոլոր սուրբ տեղերն ու բազում ոճիրներ գործեցին:

Այնժամ կայսեր հրամանով որպէս Աղեքսանդրիայի աթոռի պատրիարք առաքուեց Գեորգ անունով մէկը կամ Գորգոնիոս Կապադովկիացին՝ մի ժանտ ու արիւնարբու այր, որը Անտիոքում ձեռնադրուել էր արիոսականների կողմից: Եւ քանի որ ուղղափառ ժողովուրդը խորշում էր նրանից եւ չէր կամենում հաղորդուել նրա հետ, շատերին մահուան դատապարտեց, շատերին էլ խոշտանգումների ու գանահարումների ենթարկեց: Այդ չհանդուրժելով՝ ցասումով լցուած ամբոխը մի օր եկեղեցում յանկարծակի հարձակուեց նրա վրայ, իսկ նա, մագապուրծ լինելով, ճողոպրեց նրանց ձեռքից եւ գնաց, ընկաւ կայսեր ոտքերը: Ապա, նրանից օգնութիւն ստանալով, վերստին եկաւ եւ բռնացաւ ժողովրդի վրայ անելի վատ, քան առաջ:

Երբ այս ամենի լուրը հասաւ Աթանասին, եւ նա իմացաւ, որ բազում եպիսկոպոսներ իր պատճառով բախտեր ու զնդաններ են նետուել, այդ թում Հռոմի Լիբերիոս հայրապետը եւ Կորդուբայի Ուլփիոս երեւելի եպիսկոպոսը (որը Սարդիկեայի ժողովի գլուխն էր), խորհեց անձամբ դիմել կայսրին եւ այս ամենի համար մի միջոց գտնել, քանզի չէր կարծում, որ այս բոլոր չարիքները նրա հրամանով էին կատարում: Բայց երբ ճանապարհ ընկաւ լսեց, որ արքունի հրամանով բոլոր տեղերում հալածանքները սաստկացել են, եւ Կոստանդ կայսեր կամակցութեամբ արիոսականները բռնացել են ուղղափառների եկեղեցիներում, ինչպէս նաեւ՝ կործանելու միտումով փրկուում են իրեն եւ այլ ուղղափառ եպիսկոպոսների, որոնք յանձն չեն առնում միաբանուել արիոսականների հետ: Եւ յոյսը կորցնելով, որ մարդկանց կողմից խաղաղութեան հնար կարելի է գտնել, ետ դարձաւ անապատ, շրջում էր եգիպտացի հայրերի խրճիթներով եւ նրանցով մխիթարում իր սրտի անտանելի տրտմութիւնը: Բայց քանի որ արիոսականներն այնտեղ էլ հասան եւ սկսեցին չարչարել սուրբ միայնակեացներին, որպէսզի նրանք յայտնեն Աթանասին, երանելին, վախենալով, որ միգուցէ իր պատճառով վնաս հասցուի նրանց, հեռացաւ խոր անապատ: Եւ, այսպէս հալածուած, շրջում էր ամայի տեղերում եւ լեռներում՝ վեց ամիս թաքնուելով այրերում ու քարանձաւներում, ստեպ-ստեպ փոխելով թաքստոցի տեղը. մինչեւ անգամ երբեմն բնակում էր գութի մէջ՝ առանց արեւ տեսնելու:

Երբ մի անկասկածելի վայրում հանդարտուում էր, գրութիւններով անձանձիր քարոզում էր ճշմարտութիւնը, քանզի օր ու զիշեր մտահոգ էր հօգրացած աղանդաւորների կողմից Եկեղեցուն սպառնացող վտանգներով. խրատական ու մխիթարական թղթեր էր գրում հաւատացեալներին եւ յորդորներ յղում Եկեղեցու առաջնորդներին՝ հաստատուն մնալու ուղղափառ հաւատքի մէջ: Անապատում նա գրեց նաեւ շատ ճառեր Արիոսի մոլորութեան դէմ, ինչպէս նաեւ՝ մակեդոնական հոգեմարտների դէմ, որոնք երեան էին եկել արիոսական դառնութեան արմատներից: Այնտեղ նա մի ընդարձակ գրութիւն գրեց Կոստանդ կայսրին՝ ցոյց տալով նրան խաբողների բոլոր դատաճանութիւնները, յիշեցնելով նրան իր եւ այլ սուրբ եպիսկոպոսների ջանքերն ու վաստակը յանուն Քրիստոսի Եկեղեցու: Եւ քանի որ արիոսականները թշնամանք էին ներշնչում նրա դէմ որպէս յանցաւոր փախստականի, յայտնի դարձրեց, որ դա իր մեղքը չէ, այլ նրանց դժնեութիւնը հարկադրեց իրեն խոյս տալ դէպի առանձնութիւն:

«Զանգի.— ասում էր.— օրէնք չէ անձամբ սեփական անձը տարապարտ մահուան դատապարտել, ինչպէս արիոսականներն են կասեցնում, այլ, ըստ տէրուական հրամանի, պէտք է քաղաքից քաղաք փախչել»:

Տիրոջ 361 թ. մեռաւ Կոստանդ կայսրը, նրան յաջորդեց նրա հորեղբորորդին՝ Յովիանոս Ուրացոյը: Եւ հրաման տուեց բոլոր եպիսկոպոսներին վերադառնալ իրենց տեղերը, որպէսզի հանգստացնին ժողովրդի սիրտը՝ ցոյց տալով իրեն անելի գթասիրտ, քան իր նախորդները: Եւ քանի որ նոյն ժամանակներում Աղեքսանդրիայի աթոռին բռնութեամբ նստած Գեորգ արիոսեանը հեթանոսների դէմ բռնութիւններ կիրառելիս չարաչար մահով սպանուեց նրանց կողմից: Երանելի Աթանասը համարձակուեց վերադառնալ իր աթոռը: Երբ նա քաղաք մտաւ, անպատմելի ցնծութիւն տիրեց նրա հօտի մէջ:

Երանելի հայրապետը սկսեց խնամք տանել Եկեղեցու բարեկարգութեան համար. ժողով գումարեց Աղեքսանդրիայում եւ խօսքերով ու գրութիւններով շատ ջանքեր ներդրեց վերացնելու համար բոլոր երկպառակութիւնները, որոնք ծագել էին արիոսականների հետ ակամայ միանալու պատճառով: Սիրով ընդունեց նաեւ ապաշխարութեան վերադարձողներին եւ նրանց, ովքեր դատարկ տեղը բաժանուել էին իրարից բամբասանքների եւ խօսքերի հակառակութեան պատճառով. միաբանեց հաւատքը՝ ողջամտութեամբ սահմանազօծելով Քրիստոսի հաւատքի ճշմարտութիւնները եւ ի մի բերելով պէս—պէս կարծիքները: Արդ, թէպէտ եւ այսպիսով Եկեղեցին հանդարտուեց արիոսական հալածանքներից, սակայն հալածանքների մէկ այլ ալիք բարձրացաւ քրիստոնեաների հանդէպ ի դէմս Յովիանոս Ուրացոյի, որը ջանում էր բոլոր ազգերին շրջել դէպի հեթանոսութիւն՝ նախ՝ խաբէութեան հնարներով, ապա՝ բռնի տանջանքներով: Այդ ժամանակներում Աթանասը շատ ճգնեց իր հօտի համար եւ ոչ միայն իւրայիններին կարողացաւ հաստատուն պահել հաւատքի մէջ, այլեւ շատ հեթանոսների դարձրեց դէպի ճշմարտութեան ճանապարհը:

Այն օրերին Յովիանոսի չարութեան գործակիցները բացեցին ս. Յովիանոսի Մկրտչի գերեզմանը Պաղեստինի Սեբաստե քաղաքում եւ ցրեցին նրա սուրբ նշխարները, այնուհետեւ, նորից հաւաքելով, այրեցին կրակի մէջ եւ մոխիրը ցանեցին դաշտերում, որպէսզի քրիստոնեաների ձեռքը չընկնի: Բայց Տիրոջ նախախնամութեամբ այնտեղ նրանք հանդիպում են մի քանի երուսաղեմացի կրօնատարների.

որոնք հնարքներով կորզում են սուրբի մի քանի մասունքներ եւ տանում յանձնում ս. Փիլիպպոս վանքի վանահօրը: Իսկ նա, անարժան համարելով իր անձը՝ պահելու այսպիսի աներեւակայելի անգին գանձեր, որպէս պարգեւ դրանք ուղարկեց Աթանասին: Սուրբ հայրապետը, ստանալով, փորեց եկեղեցու ամենադատան պատն ու այնտեղ թաքցրեց, մինչեւ Տէրը յայտնի դարձնի դրանք այլ խաղաղ ժամանակներում: Արդ, այս բանի մասին թէպէտ եւ ոչ ոք չիմացաւ, սակայն հեթանոսների մէջ շուկներ տարածուեցին, թէ Աթանասն է քրիստոնեական ամէն ինչի գլխատր պաշտպանը, եւ ասացին, թէ՛ քանի դեռ նա է Նագովրեցու աղանդի գլուխը, ապա մեծ խոչընդոտ է լինելու մեր կրօնի տարածմանը, եւ ամբաստանում էին նրան Յովիանոսի առաջ: Այնժամ Յովիանոսը մի գրութիւն է ուղարկում աղեքսանդրացիներին եւ Եգիպտոսի դատարին՝ քաղաքից ու Եգիպտոսի սահմաններից դուրս հալածել չաստուածների թշնամուն՝ պատճառելով, թէ նա իր նախորդ կայսեր հրամանով արտաքսուած է եղել եւ առանց իր գիտութեան նստել այնտեղ: Սրա համար հաւատացեալները յոյժ տրտմեցին եւ բոլորը դառնապէս լալիս էին իրենց հայրապետի համար, իսկ երանելի Աթանասը մխիթարում էր նրանց՝ գուշակելով առաջիկայ հալածանքների արագ վախճանը. «Յանկարծակի մըրրիկ է.— ասում էր.— որ շուտով կանցնի»:

Եւ երբ արջունի հետախույզները սկսեցին փնտրել նրան, հաւատացեալները նստեցրին նրան մի նաւակ եւ, Նեղոսով նաւարկելով, շտապում էին փախցնել նրան մէկ այլ տեղ: Երբ կոմսը սա իմացաւ, իր հետ վերցրեց սուսերաւոր մարդասպանների եւ ընկաւ նրանց ետեւից: Սուրբի ուղեկիցները սկսեցին խռովուել, խրատում էին նրան մի ցամաք տեղ ելնել եւ փախչել անապատ: Իսկ Աթանասն ասաց. «Ո՛չ, մենք ինքներս ընդառաջ դուրս կգանք մեր հալածիչներին, որպէսզի յայտնի լինի, թէ մեր Օգնականն անելի մեծ է, քան մեր հարըստահարիչները», եւ հրամայեց նաւակը ետ դարձնել: Իսկ կոմսը, քանի որ չէր ակնկալում, որ իր կողմից փնտրուողը իրեն ընդառաջ կգայ, հարցրեց Աթանասին ու նրա ուղեկիցներին, թէ տեսե՞լ են արդեօք նրանք Աթանասին՝ գետով նաւարկելիս, կամ լսե՞լ են՝ ուր է նա: Նրանք պատասխանեցին. «Նոր տեսանք նրան՝ ոչ հեռու այստեղից»: Այս լսելով՝ կոմսն իր ծառաներով շտապեց արագ հասնել նրանց հետեւից, եւ այսպիսով նրա անձը որոնողները զուր տեղը նաւարկեցին առաջ: Աթանասը գիշերով անվնաս ետ վերադարձաւ Աղեքսանդրիա

եւ թաքնուեց մի պառու կնոջ տանը: Եւ ոչ ոք չիմացաւ սրա մասին՝ ո՛չ հեթանոսները, ո՛չ էլ հաւատացեալները:

Սուրբի թաքնուելուց յետոյ, մի քանի ամիս անց, Պարսկաստանում անյայտ մէկի կողմից սպանուեց Յովիանոսը: Նրան յաջորդեց Յոբիանոսը կամ Յովիանոսը, եւ 363 թ. դադարեցին քրիստոնեաների հալածանքները: Այնժամ Աթանասը, դուրս գալով թաքստոցից, գիշերային ժամի պաշտման ժամանակ յանկարծակի եկաւ Եկեղեցի, որի վրայ բոլորն ապշեցին ու անպատմելի խնդութեամբ լցուեցին: Ապա, հաւանութիւն ստանալով ինքնակալից, երանելին համարձակ նստեց իր աթոռին ու սկսեց հովութիւն անել իր հօտին: Եւ նա շատ սիրելի ու յարգելի էր կայսեր այքի առաջ. մինչեւ անգամ նա աղաչեց Աթանասին իր համար գրել հաւատքի մի գրութիւն եւ ցոյց տալ, թէ ուրքեր են այն հաւատացեալները, որ անմոլար ճշմարտութեան ետեւից են գնում, քանզի Յովիանոսը վարանում էր այն ժամանակուայ հերձուածողների բազմութիւնից: Աթանասն աստուածիմաստ հանճարով նրա համար մի հաւատքի գիր գրեց՝ սքանչելի վարդապետութեամբ զարդարուած, եւ թագաւորը մեծ սիրով ու հաճութեամբ ընդունեց այն՝ հաստատուելով ճշմարիտ հաւատքի մէջ. եւ բազում մարդասիրութիւն էր ցուցաբերում ուղղափառ դասի նկատմամբ: Սուրբ Աթանասը, կամենալով պատուասիրել կայսեր բարեպաշտութիւնը, նրան տեսնելու համար եկաւ Անտիոք եւ շատ մեծարանքի արժանացաւ նրա կողմից: Անմիջապէս յաչաղկոտների* մի բազմութիւն լցուեց ինքնակալի մօտ եւ սկսեց չարախօսել ընդդէմ Աթանասի, սակայն թագաւորը դուրս քշեց նրանց եւ Աթանասին պատուով վերադարձրեց իր տեղը: Մինչդեռ ուղղափառները ակնկալում էին խաղաղութիւն վայելել Յովիանոսի իշխանութեան հովանու ներքոյ, 364 թ. արագահաս վախճանուեց կայսրը, եւ թագաւորեցին երկու իրարամերժ եղբայրներ՝ Վաղենտիանոս ուղղափառը՝ արեւմուտքում, եւ Վաղէս արիոսեանը՝ արեւելքում: Այս Վաղէսը, չար խրատողների կողմից սադրուած, հրամայեց բոլոր տեղերի իշխաններին, որ բոլոր ուղղափառ եպիսկոպոսներին, որոնք աքսորուել էին Կոստանդի կողմից եւ վերադարձուել Յովիանոսի օրօք, ցած զգեն աթոռներից եւ արտաքսեն, իսկ նրանց Եկեղեցիները յանձնեն արիոսականներին:

* յաչաղկոտ- նախանձկոտ, չարակնոտ

Աթանասի համար մեծ հակառակութիւն բարձրացաւ, քանզի քաղաքի իշխանը չէր կամենում նրան աթոռից հանել, իսկ աղեքսանդրացիներն էլ պնդում էին, թէ Վաղէսի հրամանը մեր հայրապետին չի վերաբերում, քանզի թալետ եւ նա Կոստանդի ժամանակ աքսորուեց, բայց չվերադարձաւ Յովիանոսի օրօք, որի օրերում նա տակաւին տառապանքների մէջ էր եւ միայն Յովիանոսի ժամանակ խաղաղութեամբ ընդունեց իր աթոռը: Շփոթ տիրեց, եւ Աթանասը, մտածելով, որ միգուցէ իր պատճառով չարիք հասնի ժողովրդի վրայ, մի առանձին վայր հեռացաւ: Բայց Վաղէսը, կամենալով խաղաղեցնել ամբողջը, ինչպէս նաեւ երկիւղելով Աթանասի անունից, մի հրաման գրեց՝ Աթանասին իր աթոռին վերադարձնելու համար: Երբ այլ տեղերում սաստկանում էին արիոսականների հալածանքներն ուղղափառների դէմ, Աթանասը ստեպ-ստեպ յորդորների ու քաջալերանքների թղթեր էր գրում ուղղափառ եպիսկոպոսներին: Նա առանձնապատուկ ընտանութեամբ թղթակցում էր Մեծն Բարսեղի հետ, որը նստում էր կապադովկիական Կեսարիայի եպիսկոպոսական աթոռին: Այն ժամանակ բոլոր Եկեղեցիներում շատերը բազում վշտեր կրեցին Վաղէս կայսեր երեսից, սակայն Աղեքսանդրիայի Եկեղեցում դիւրութիւն էր տիրում, ուստի բոլոր նեղուածները համարձակութեամբ դիմում էին Աթանասին: Իսկ նա խօսքով եւ գրով մխիթարում ու զօրացնում էր բոլորին ի Տէր եւ ժողովրդի խորհրդակցութեամբ հոգ էր տանում Եկեղեցու բարեկարգութեան եւ այն արիոսականներից նուաճելու համար: Գրում էր նաեւ Հռոմի Դամասոս հայրապետին՝ սանձահարելու աղանդատրներին, որոնք այն ժամանակ զօրացել էին արեւմուտքում: Իր ծերութեան օրերում գրեց նաեւ սուրբ հայր Անտոն Անապատականի վարքը:

Եւ այսպէս, իր օրերը հանապազ անցկացնելով Եկեղեցու մասին գրութիւնների ու աշխատութիւնների մէջ, աստուածահաճ կենցաղավարութեան կատարեալ ընթացքով եւ հալածանքների եւ նեղութիւնների մէջ մշտատեւ նահատակութեամբ մնալով, արթուն հովի եւ ճշմարտութեան խօսքի հզօր քարոզիչ երանելի Աթանասը վաստակով լի երկինք փոխուեց Տիրոջ 371 թ.՝ պատուիրելով պատիւ չնւծայել իր մարմնին, այլ թաղել քաղաքից դուրս՝ հասարակաց գերեզմանոցում: Որը եւ արեցին՝ երկիւղելով չկատարել սուրբի խօսքը: Սուգ արեցին ոչ միայն Աղեքսանդրիայում եւ ողջ Եգիպտոսում, այլեւ՝ աշխարհի բոլոր Եկեղեցիներում, քանզի նրա սրբութեան անուշահոտութիւնը եւ լուսատր վարդապետութիւնը ծաւալուել էր ամենուր՝ արեւելքից արեւմուտք:

ՍՈՒՐԲ ՊԱՅՐԱՊԵՏ ՅՈՎԿԱՆՆԵՍ ՕՃՆԵՃԻ ԻՄԱՍՏԱՍԵՐԻ ՎԱՐՔ

Մեր սուրբ հայրապետ Յովհաննես Օճնեցին Տայոց գաառի Օճուն գիւղից էր եւ սերում էր քաջ, առաքինի եւ ազատ տոհմից: Նա մանկութիւնից զարդարուած էր առաքինութիւններով եւ վարժուած՝ Աստուածային Գրոց ուսման եւ իմաստասիրական գիտութեան արուեստների մէջ:

Սուրբ Հոգու ներգործութեամբ նա գնաց եւ աշակերտեց մեծ ձգնաւոր եւ անուանի վարդապետ Թեոդորոս Քոթեսաւորի մօտ: Յովհաննեսը, իրացնելով իր ուսուցչի նուրբ եւ գերազանց վարքը, ճախացնում էր այն նորանոր առաքինութիւններով: Չափահաս տարիքին հասնելով՝ նա քահանայական աստիճան ստացաւ, որի մէջ աղբիւրանում էր յորդ առատութեամբ եւ Սուրբ Գրքի մեկնութեամբ զարդարում էլեղեցին: Նա իր ժիր եւ մաքուր քահանայագործութեամբ հաշտեցնում էր Աստծուն աշխարհի հետ:

Տէր Եղիա կաթողիկոսի վախճանից յետոյ, իշխանների եւ ողջ Հայոց աշխարհի հաւանութեամբ՝ սուրբ Յովհաննէսին նստեցրեցին հայրապետական աթոռին (717 թ.): Իսկ նա, ստանալով առաքելական աստիճանի կարգը, նմանապէս յանձն առաւ նրանց վարքի ուղղութիւնը եւ գործունեութեան ընթացքը: Առաքեալների նման շրջում էր բոլոր տեղերում եւ քարոզում ճշմարիտ հաւատքը եւ առաքելական վարքը, եօթ գլխաւոր տէրունական տօները՝ Ծնունդը եւ Յայտնութիւնը, Ջատիկը, Համբարձումը, Հոգեգալուստը, Վարդավառը, Աստուածածնի Վերափոխումը եւ Խաչվերացը: Եւ այս ամէնը քարոզում էր բոլոր յայտնի տեղերում: Քնում հաւաքում էր իր մօտ մեծամեծ իշխաններին, ազատներին, քահանաներին, բոլոր ռամիկներին եւ օրաւոր շնորհաբաշխութիւններ կատարում: Նա իր հասակը զարդարում էր վայելչագեղ հայրապետական զգեստներով, փարթամ ալեխառն մօրուքը ոսկեգօծում էր ընտիր ոսկու խարտած փոշով՝ վարդաքրի հետ խառնած, նաեւ գործածում էր համանման գոյներ եւ երանգներ. եւ այսպէս էր ցոյց տալիս իրեն տօնասէր ժողովրդի ուրախութեան ժամանակ: Այս տեսնելով՝ տաճիկներից* շատերը երանի էին տալիս մեր ազգին՝ այնպիսի առաջնորդ ունենալու պատճառով:

* հազարացի, արաբ

Աստուծոյ այս սքանչելիքների համբաւը հասնում է մինչեւ անգամ աշխարհակալ սուլթան Ումարին, թէ՛ մարդու աչքը չի տեսել այնքան գեղեցիկ աղամորդի: Երբ նա այս մասին լսում է իր մեծամեծներից եւ ոչ թէ աննշան մարդկանցից, ցանկանում է տեսնել սուրբին: Եւ մի ողջոյնի գիր է առաքում նրան՝ համոզելով, որ նեղութիւն կրի եւ ցոյց տայ իրեն, որպէսզի իր աշխարհը օգուտ քաղի: Սուրբ Յովհաննեսը համաձայնում է գնալ:

Երբ սուլթանը լսում է հայոց սուրբ հայրապետի գալստեան մասին, մարդկանց առաքում է նրան դիմաւորելու՝ հաղորդելով, որ նա իր առաջ գայ զգեստներով զարդարուած, ինչպէս տօնական օրերին: Սուրբ Յովհաննեսը կատարում է սուլթանի խնդրանքը եւ զարդարած մտնում արքունի պալատ՝ ձեռքում բռնած ոսկեգօծ խաչանիշ ականակուռ գաւազանը: Այս տեսնելով՝ արքայից արքայ սուլթանը հարց է տալիս սուրբին. «Ձեր Քրիստոսը, Ում դուք Աստուած էք դաւանում, եւ Նրա աշակերտները այդպիսի բաներ չարեցին, որ դու ես անում, ո՛վ աստուածատուր, բնական գոյների ու գեղեցկութեան վրայ այսօրուայ արուեստով գոյներ աւելացնելով, այնքան, որ նոյնիսկ չենք համարձակուում հպուել եւ համբուրել»: Սուրբը պատասխանում է. «Քրիստոսը եւ Նրա աշակերտները նշաններով էին փայլում, իսկ մենք չունենք այնպիսի զօրութիւն, այս պատճառով մեզ պատկառելի ենք ցոյց տալիս տեսնողներին: Իսկ եթէ դու գայթակղում ես, քեզ ցոյց կտամ, թէ ինչպիսին եմ իրականում»: Եւ նոյն պահին հայրապետը սուլթանի հետ առանձնանալով, նրան ցոյց է տալիս իր ներքնագգեստները: Երբ սուլթանը տեսնում է հայրապետի խարազանագործ տատասկաձեւ շապիկները, ընկնում է նրա ոտքերը ու ողջունում նրան եւ համբուրելով նրա ձեռքերը, սուրբի օրհնութիւնը ստանում: Այնուհետեւ բերել է տալիս նրա մօտ իր զօրքի մէջ եղած բոլոր նեղուածներին, որոնք անմիջապէս ողջանում էին Քրիստոսի անուամբ: Այնժամ սուլթանն ասում է. «Ինչպէս որ լսել էինք Քրիստոսի եւ Նրա աշակերտների մասին, այսօր մեր աչքերով նոյնը տեսանք քո մէջ: Սիւստիկ ես քո հրամանի առաջ եմ եւ քո հնազանդ որդին եմ. այն, ինչ բարեհաճ է քո կամքին, կկատարեմ»: Եւ սուրբ հայրապետը սուլթանից խնդրում է Հայոց Վերին աշխարհից* հանել հոռմեացիների զօրքերը, «ովքեր,— ասում է,— մեզ զրկում են՝ ըստ հոգու՝ հայրերի

* Կարինի աշխարհ

աանդից, իսկ ըստ մարմնի՝ երկրաւոր ժառանգութիւնից»։ Սուրբանը կատարում է Հայոց հայրապետի խնդրանքը՝ իր ձեռքով նամակ գրելով եւ առաքելով Հայոց կիրապաղատ Սմբատին։ Ապա, երեւելի եւ մեծ պարգեւներ շնորհելով սուրբ Յովհաննէսին եւ իշխանական հրամանով, ինչպէս մի ժամանակ Ղարեւը՝ Ջօրաբաբեյին, ուղարկում է։ Եւ այսպիսով, հոռմեացիներին հանում են Հայոց աշխարհից եւ քում այն երկիրը, որտեղից եկել էին։

Հայոց ճՃԷ թ. (726 թ.) Մանազկերտ քաղաքում Յովհաննէս հայրապետը մեծ ժողով է գումարում հայոց եւ ասորիների բազում եպիսկոպոսների եւ վարդապետների մասնակցութեամբ։ Եւ հաստատում են Ջրիստոսի մի բնութիւնը՝ ըստ մեր նախնի հայրերի, եւ «Սուրբ Աստուած, որ խաչեցարը»։ Նաեւ նզովում են Ջաղկեղոսի ժողովը, որը, միաւորուելուց յետոյ, երկու բնութիւն է ասում։ Ատեանի մէջ, հանդէսի առաջ տէր Յովհաննէսը ի լուր ողջ ժողովորդին ասում է հետեւեալը. «Ոչ ոք թող չհամարի մեզ մարդատեաց եւ Ջրիստոս Աստուծոյ խորհուրդին անգետ, Ով միաբանութեան սերը եւ խաղաղութիւնը թողեց որպէս գանձ իր սուրբ Եկեղեցուն եւ իր աշակերտութեան պատկերը՝ որպէս քրիստոնէութեան նշան։ Սակայն ոմանք ձեռքում են հաւատքից եւ վատթար բաների մէջ մտնում՝ ասելով, որ մեզանում եղած բարին չար է, եւ լոյսը՝ խաւար. մեզանից մկրտուածը կրկին մկրտում են եւ Աստուծոյ Որդուն կրկին խաչ հանում։ Այսպիսիներին հեռու քշենք մեզանից իբրեւ օտարներ։ Իսկ ովքեր ունեն Ամենասուրբ Երրորդութեան եւ Մի Աստուածութեան կատարեալ հաւատքը եւ Ջրիստոս Աստծուն խոստովանում են Բանի եւ մարմնի միաւորութեամբ, Ջրիստոսի Սօրը՝ ս. Կոյս Մարիամին՝ Աստուածածին, հաւատում են Ղատաստանին եւ Յարութեանը, Ջրիստոսի Խաչին են երկրպագում, այնպիսիները մեր հայրերն ու մայրերն են, ջոյրերն ու եղբայրները, որդիները եւ դուստրերը. թող Աստուծոյ ողորմութիւնը նրանց վրայ լինի, իսկ մենք՝ նրանց բարիքներին մասնակից եւ արքայութեանը հաղորդակից»։ Այս ասելով՝ օրհնում է բոլորին եւ արձակում իրանքանչիւրին դէպի իր վիճակը եւ տեղը։ Իսկ ինքը քարոզելով վերադառնում է Այրարատ գաւառ, իր աթոռ։

Մի անգամ նրա մօտ մեղադրական խօսքերով եւ սպառնալիքներով Յունաց կայսրութիւնից մի իշխանաւոր դեսպան է գալիս՝ Վասիդ անունով։ Նամակը յանձնելուց յետոյ իշխանը մահու ցաւերով հիւանդանում է։ Եւ երբ շատ բժիշկներ չեն կարողանում առողջացնել նրան, յոյսը կտրում է բժիշկների հնարներից։ Նա ապաւինում է

սուրբ Յովհաննէսի աղօթքին՝ խոստանալով նրան փրկուելու դէպքում կայսեր մօտ չվերադառնալ, այլ նրա մօտ մնալ եւ նրա անբիծ հաւատքը պաշտել։ Ապա սուրբ հայրապետը ձեռքը դնում է նրա վրայ եւ Աստուծոյ անուամբ նոյն ժամին առողջացնում նրան։ Ահա այսպիսի հրաշքով մահամերձ հիւանդը արագ վեր է կենում որպէս թէ Աստուծոյ ձեռքով բժշկուած։ Այս իշխանաւորը, սուրբ Յովհաննէսի ձեռքից կրօնաւորութեան կարգ ստանալով, դառնում է մոնոզոն* եւ առանձնանում մի այրի մէջ, որը յետոյ կոչուեց Հոռոմի այր**։ Նա նաեւ ուներ իր հետ Ջրիստոսի խաչափայտից մի կտոր, որը ցարդ կոչում է Հոռոմայրի սուրբ նշան։

Աստուծոյ քահանայապետ սուրբ Յովհաննէսը անձանձիր էր առաքելական վարքի եւ ճշմարտութեան խօսքի քարոզչութեան մէջ, անաչառ յանդիմանում էր ուղղութեան չեկածներին։ Այս պատճառով ոմանք չար նախանձով լցուեցին եւ բամբասեցին սուրբ հայրապետի մասին մի կնոջ օգնութեամբ, որ յղիացել էր պոռնկութիւնից։ Եւ կնոջը դրոշեցին ասել, թէ նրանից է յղիացել, եւ ծննդաբերելուց դեռ չէր անցել երեսուն օր, սուրբ հայրապետ Յովհաննէսը մեծ հանդէս կազմակերպեց եւ հաւաքեց շատ ժողովորդի։ Եւ վերցնելով տղային, բարձրացաւ բեմի վրայ եւ տղային մեծ եւ հնչեղ բարբառով խօսելու կարողութիւն տուեց։ Տղան ասաց հօր անունը, յղիութեան ժամանակը եւ տեղը՝ ի լուր բոլորի։ Այս ամենից յետոյ Աստուծոյ այրը հրամայեց նրան չխօսել մինչեւ սահմանուած ժամանակը եւ խնդրեց չպատժել չարախօսներին։

Մի առ ժամանակ անց սուրբ հայրապետը հայրապետական աթոռին նստեցրեց տէր Ղափթին (728 թ.) եւ ինքը մի մոնոզոնի հետ առանձնացաւ անապատ վայրում, իր հայրենի գիւղից ոչ հեռու։ Մի օր երկու զարհուրելի վիշապներ լեռան լանջով դէպի վայր էին սողում։ Այդ ժամանակ սուրբ հայրապետը կատարում էր սուրբ Պատարագի խորհուրդը։ Մոնոզոնը, տեսնելով զարհուրելի վիշապներին, աղաղակում է։ Իսկ սուրբ Յովհաննէսը խաչով պատուհանից խաչակնքում է վիշապներին, եւ նրանք մի առ ժամանակ սանձում են եւ կապում, մինչեւ սուրբը դուրս է գալիս պատարագից։ Ապա, մերձե-

* Յունարէն է, նշանակում է միայնակեաց, կրօնաւոր, աթեղայ։

** (Հոռոմայր) - գտնում է Տայոց գաւառի Օձուն գիւղից հվ-արլ. միջնադարեան Հայաստանի կրօնական կենտրոն, վանքային համալիր։

նալով գաւազանով խփում է վիշապների գլուխներին, եւ նոյն պահին վիշապները քարանում են: Եւ մինչեւ այսօր պահպանում են օձի գոյնն ու ձեւը՝ ի նշան Զրիստոսի փառքի եւ ի յիշատակ Աստուծոյ այր երանելի Յովհաննէսի սրբութեան:

Սուրբ Յովհաննէսը այլ բազում գործեր ու նշաններ կատարեց Հայոց Եկեղեցում: Կարգեց Տիրոջ Ծննդեան տօնին նախորդող չորս ասագ սրբոց տօները* ի փառս Զրիստոսի ուղղափառ հաւատքի, նաեւ ասաց Դաւիթ մարգարտի եւ Յակոբոս առաքելի տօնի մեղաները:

Եւ հասաւ բարի ծերութեան՝ այնոր եւ օրերով լի. եւ ինչպէս հասած ողկոյզն է մտնում հնձան, կամ առանց որոմի մաքուր ցորենը՝ շտեմարան, այնպէս էլ սուրբ Յովհաննէսը ամփոփուեց իր գերեզմանում, անապատի մէջ՝ ի փառս Զրիստոս Աստուծոյ:

* Դաւիթ Մարգարտի եւ Յակոբոս Տառնեղոց, Ստեփաննոս Նախավկայի, Պետրոս եւ Պօղոս առաքելների, Որոտման Որդիների՝ Յակոբոս առաքելի եւ Յովհաննէս Անտարանչի տօները

ԵՐԱՆԵԼԻ ԵՌԱՍԵԾ ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵԽՅԻ ԱՆՅԱՂԹ ՓԻԼԻՍՈՓՅՅԻ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ՏԻԵՋԵՐԱԼՈՅՍ ՎԱՐՄԱՊԵՏԻ ՎԱՐՋԸ

Սուրբ եւ երջանիկ, Աստուծոյ անճառելի շնորհքներով լի, սըրբազան եւ տիեզերալոյս վարդապետ Գրիգորիոսը բարեպաշտ ծնողների զաւակ էր: Նրա ծնողները անօրէնների հալածանքների պատճառով բնակութիւն էին հաստատել Սիւնեաց գաւառի Վայոց ձորում: Նրանց բոլոր որդիները մանուկ հասակում առ Աստուած փոխուեցին, եւ նրանք մնացին անզաւակ: Եւ նրանք, յոյսը դնելով ամենքի յոյս Աստուծոյ վրայ, աղօթքներով ու պաղատանքներով Աստուծոց զաւակ էին հայցում՝ դիմելով սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի բարեխօսութեանը: Աղօթքներ լսող եւ խնդրուածքներ կատարող մեր Տէր Յիսուս Զրիստոս, որ կատարում է Իրենից երկիրաձենների կամքը, լսեց Իր ծառաներին:

Մի օր սուրբի երանելի մայրը երազում տեսիլքով տեսնում է սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին՝ ձեռքում նուազած լոյսով կանթեղ բռնած, եւ սուրբն ասում է նրան. «Աստուած լսեց քո աղօթքները եւ իմ միջնորդութեամբ քեզ բարի զաւակ կպարգեւի, վերցրո՛ւ այս կանթեղը եւ պահի՛ր քեզ մօտ, քանզի մանուկը, որ քեզանից ծնուելու է, այս խաւարած կանթեղը կլուսաւորի ուղղափառ դաւանութեամբ»: Մայրը սարսափահար արթնանում է՝ Աստուծուն փառաւորելով, եւ ուրախութեամբ պատմում ամուսնուն: Եւ զարմանում են տեսիլքի վրայ, թէ ի՞նչ է լինելու այն մանուկը եւ ինչպէ՞ս պիտի լուսաւորի այն կանթեղը:

Մայրը յղիանում է, եւ հասնում են ծննդաբերութեան ժամանակները: Ծնում է մի շնորհալի մանուկ, եւ մկրտութեան ժամանակ անունը դնում են Գրիգորիոս: Երբ լրանում է եօթ տարին, եօթ տարով նրան տալիս են Աստուածաշունչ Գրքի ուսման: Եւ օր ըստ օր Աստուծոյ շնորհը երեւում էր նրա մէջ: Տասնչորս տարեկան հասակում, ըստ Սուրբ Հոգու լոյսի ներգործութեան, Գրիգորն այնքան խորն էր հմտացել Սուրբ Գրքի մէջ, որ վարդապետները հարցնում էին Սուրբ Գրքից, իսկ նա գեղեցիկ բացատրութիւններով պատասխանում էր:

Մնողները նրան ուսանելու են ուղարկում ս. Տաթևի վանք, որ այն ժամանակ ուսուցանում էր սուրբ տիեզերալոյս վարդապետ Յովհան Որոտնեցին՝ մեծն Եսայի Լչեցու աշակերտը: Հայոց սուրբ վարժապետ Յովհանը, տեսնելով պատանի Գրիգորիոսի ջերմեռանդ սերը, որ անխափան պահում էր Աստուածային Գրքի հանդէպ, վերցնում է նրան իր մօտ աշակերտելու:

1371 թ. սուրբ Յովհանը, վերցնելով նրան, ուխտագնացութիւն է կատարում Երուսաղէմ: Այնտեղ սուրբ Գրիգորիոսը ընդունում է կուսակրօն քահանայութեան աստիճան եւ անելի լցում Սուրբ Հոգու շնորհներով: Վերադարձի ճանապարհին, Երզնկան գաւառում, սուրբ Յովհանը նրան վարդապետական գաւազան է տալիս: Երբ սուրբ վարդապետ Յովհանը իր աշակերտներով հանդերձ վերադառնում է ս. Տաթևի վանք, նրա մօտ են հաւաքում բազում վարդապետներ՝ հայկազեան ազգը լուսաւորելու համար, քանզի Նա իր աստուածային գիտութեամբ գերազանցում էր բոլորին:

1380 թ., միարարների* չար գայթակղութիւնը դիմագրաւելու համար, սուրբ Յովհան Որոտնեցին իր աշակերտների հետ տեղափոխւում է ս. Ապրակունեաց վանք եւ այնտեղ մնում մինչեւ իր փառաւոր ելքը այս աշխարհից:

Երանելի մեծ վարդապետ Յովհանը 1388 թ. պատուիրում է Գրիգորիոսին վարդապետական բոլոր գրուածքները անգիր սովորել, քանզի պատրաստում էր ծայրագոյն գաւազանի իշխանութեան հրաման տալ: Նոյն տարի, յանկարծակի տկարանալով, սուրբ Յովհանը հիւանդանում է եւ պատրաստում գնալ իր Արարչի մօտ: Նա կանչում է մեծ վարդապետ Գրիգորիոսին եւ օրհնում նրան ամենայն հոգեւոր եւ աստուածային օրհնութեամբ, նրան կարգում բոլորի գլուխ եւ ուսուցիչ: Սուրբ եւ երջանիկ, մեծ վարդապետ Յովհան Որոտնեցու վախճանուելուց յետոյ, բոլորի հաւանութեամբ վարդապետի աթոռին են նստեցնում մեծն Գրիգորիոսին, ով հրեղէններին հիացնում էր անտանելի ճգնութեամբ, գերազանց իմաստութեամբ եւ յորդառատ վարդապետութեամբ:

Ապրակունեաց սուրբ ուխտում երկու տարի մնալուց յետոյ մեծն Գրիգորիոս վարդապետը իր աշակերտների հետ տեղափոխւում

* (ուկիթոր) - կաթողիկէների կողմից այլ եկեղեցիներն իրենց միացնելու նպատակով հիմնուած եկեղեցական ուղղութեան ներկայացուցիչ:

է ս. Տաթևի շնորհալից աթոռը: Այնտեղ իր շուրջ աշակերտներ է հաւաքում մեր ազգը ճշմարիտ դաւանութեամբ լուսաւորելու համար: Պատրաստում է Սուրբ Գրքի հարցմունքներ եւ պատասխաններ (Գիրք Հարցմանց): Կազմում է հին ու նոր սուրբերից քաղուած երկու հատորով քարոզագրքեր՝ Աստուածաշնչի Հին եւ Նոր կտակարանների հիման վրայ (Ամարան եւ Չմերան քարոզագրքեր): Նաեւ մեկնում է արտաքին իմաստասէրներին՝ պարզաբանելով եւ ծանուցանելով բոլոր վարդապետներին:

Եւ ճշմարիտ վարդապետութեամբ եւ ուսուցանութեամբ մեկնում էր նրանց համար Սուրբ Գրքի դժուարահաս գիտութեան խօսքերը: Քանզի լուսաւոր մտքով եւ Ամենասուրբ Հոգու թելերով սաւառնում էր հոգեբույն բուրաստաններում եւ, բերելով աստուածային իմաստութիւնը, ըստ Աստուծոյ շնորհի յայտնի էր դարձնում ծածուկ խորքերը: Եւ ինչպէս մեղուն է, շրջելով տարբեր տեղերում եւ տեսակ-տեսակ ծաղիկների մէջ, մատուցում քաղցրահամ եւ բժշկարար մեղրը, այնպէս էլ սուրբ վարդապետ Գրիգոր Տաթևացին, երկնաճեմ մտքով շրջելով Աստուածային Գրքի անդաստաններում, ինչպէս Նաեւ՝ արտաքին գիտութիւններից հաւաքելով օգտակարը, լուսեղէն պսակներ էր պատրաստում եւ դնում Եկեղեցու մանկանց գլխին՝ որպէս ամուր վահան ընդդէմ այլադաւան ազգերի:

Եւ այսպէս, միշտ լինելով Ջրիստոսի հետ, անդադար ուսուցանելով, լուսաւորեց Հայաստանեայց Եկեղեցին, դարձաւ ինչպէս միջօրեի պայծառ արեգակ՝ բազմաճաճանչ ճառագայթներով փայլող: Նրա մօտ էին գալիս յոյն եւ հռոմէացի ճարտասաններ եւ լսում նրա անհուն գիտութեան խօսքը, որը ինչպէս աղբիւր բխում էր սուրբ Գրիգորի բերանից: Այս բանի վրայ ապշելով՝ զարմանում էին իմաստասէրները, քանզի կատարեալ էր իմաստութեան, եւ անչափ՝ գիտութեան մէջ: Այնպիսի գեղեցիկ ճարտարախօսութիւն ուներ քարոզելիս, որ հիացնում էր բոլորին: Նա Յովհաննէս Աւետարանչի նման միտք ուներ. մտքով թռչելով՝ բարձրանում էր դէպ երկինքն ի վեր եւ վայր իջնում երկրի վրայ, Սուրբ Հոգով տեսնում էր նախամարգարէների հրամայած բաները, Աւետարանի տէրունական խօսքերը, սուրբ աստուածաբան նախահայրերի ասուածները: Եւ, նորից մեկնելով արտաքին գրքերի խօսքերը եւ պէս-պէս հարցերի միջոցով պարզաբանելով, պատրաստեց լուծմունք եւ մեկնութիւններ: Նա պատրաստեց 24 գրքեր, որոնք Եկեղեցու վարդապետները ցայսօր սովորում եւ քարոզում են: Նրան անուանում էին երկրորդ Յովհան Ոսկեբերան եւ

Գրիգոր Աստուածաբան: Նրան տեվնողները եւ լտղները երանութեամբ էին լցում, քանզի նրա դէմքը հրաշագեղ տեսիլքի նման էր. եւ նա յոյժ պահեցող ու մաքրութիւն սիրող էր եւ ուներ արտասուահեղ աչքեր: Այնքան գեղեցիկ ու շնորհալի էր, որ իրենց վարդապետին նմանեցնում էին մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսին:

Ամենայն հայոց վարժապետ մեծն Գրիգորիոսը ամբողջովին լցուած էր Սուրբ Հոգու եօթնարփեան շնորհներով: Նա դարձաւ Հայոց երկրորդ լուսաւորիչը եւ որպէս աստուածաբան գերազանցեց բոլոր հին ու նոր իմաստասէրներին եւ վարդապետներին: Նա իր շուրջ հաաքեց բազում աշակերտների, որոնց անուններն են՝ Մխիթար Տաթեւացի, Յովհաննէս Հերմոնեցի, Գալուստ Վազանդեցի, Յակոբ Բոստացի, Գրիգոր Այրարատեցի, Մատթէոս Ջուղայեցի, Աւետիս Ասուրպատցի, Եղիա Մեծոփեցի, Յովհաննէս Վազանդեցի, Ունան Շամախեցի, Յովհաննէս Կապանցի: Նա նաեւ երեք աշակերտներ ուներ այլ տեղերում՝ Մատթէոս Ուփեցին՝ Գանձասարի սուրբ ուխտում, Մկրտիչը՝ Փայտակարանում, եւ Ստեփանոսը՝ Գահվրեժում: Նաեւ ուներ վաթսուհից ավելի քահանայ աշակերտներ:

Եւ սկսում է նրանց ուսուցանել արտաքին իմաստասէրների գրքերը եւ գերակատար իմաստութեամբ յայտնելով, ցոյց տալ խորմաց զանձեր: Որից յետոյ նա կազմում է Պօղոս առաքեալի 14 թղթերի եւ Գրիգոր Աստուածաբանի «Առ որս» ճառերի մեկնութիւնները: Այդ ժամանակ սուրբ ուխտի առաջնորդն էր հեզահոգի եւ որովայնից ընտրեալ սուրբ եպիսկոպոս տէր Առաքել Սիւնեցի վարդապետը եւ մեծ իմաստասէրը՝ հայոց մեծ վարժապետի քրոջ որդին: Նա ուներ հրեշտակային միտք եւ սիրում էր բոլոր առաքինութիւնները: Մեծ վարժապետ Գրիգորիոսի մօտ են գնում նաեւ մեծ Սարգիս Ապրակունեցու տասներկու աշակերտները՝ իրենց վարդապետի մահուանից յետոյ: Նրանց անուններն են՝ Յակոբ, Մարգարէ, Յովհաննէս, Մկրտիչ Կարապետ, Մելիքսեթ, Սարգիս, Մատթէոս, Կարապետ եւ Թումա (երկուսի անունը չի յիշատակուում): Սուրբ Գրիգորիոսը մի տարի մխիթարում է նրանց Աստուածաշունչ գրքով:

Անտրեանների հալածանքների պատճառով Գրիգորիոս վարժապետը իր աշակերտներով եւ վարդապետներով հանդերձ, իր հետ վերցնելով նաեւ մեծ Սարգիսի 12 աշակերտներին, հեռանում է Սիւնեաց գաւառից եւ գալիս Արձէշ գաւառ: Գալիս բնակւում է Մեծոփայ աստուածահաճ սուրբ ուխտում՝ հեզահոգի եւ աստուածաբան այր՝

Աստուծոյ վարդապետ Յովհաննէսի մօտ: Իսկ Յովհաննէսը իր բոլոր աշակերտներով հանդերձ դուրս է գալիս իր ծնողին ընդառաջ եւ բերելով իր անապատ, հանգստացնում նրան ու նրա աշակերտներին իրենց բազում տընութիւններից:

Նոյն տարի՝ 1409 թ., աւարտում է ս. Աստուածածին եկեղեցու կառուցումը, որը սկսուել էր 1382 թ.: Այս կապակցութեամբ Յովհաննէսը լուր տուեց ողջ աշխարհին՝ գալու սուրբ վարժապետ Գրիգորիոսի մօտ: Եւ բազում վարդապետներ եւ կրօնաւորներ հաաքուեցին նրա մօտ, ինչպէս առաքեալները՝ Քրիստոսի մօտ:

Եւ սուրբ Գրիգորը սկսում է ուսուցանել նրանց աստուածային վարդապետութեամբ եւ պայծառացելով՝ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի պէս, երբ Նա, Չիթենեաց լեռան վրայ նստած, ուսուցանում էր երանելի վարդապետութեամբ: Իսկ սուրբ վարդապետ Յովհաննէսը անձառելի ուրախութեամբ ցնծում էր եւ սպասարկում բոլորին: Նա ասում էր Քրիստոսին. «Տէ՛ր իմ Յիսուս, ես Քո Սօրը պատուեցի, իսկ դու ինձ պատուեցիր վարդապետների եւ իմ հոգեւոր հօր միջոցով, նաեւ՝ Սուրբ Գրքի աշակերտներով, գրագիրներով, ճգնաւորներով եւ ճշմարիտ գիտնականներով: Այս բոլորին առաքեցիր Քո Սօր տաճարի նաւակատիքին: Ի՛նչ տամ Քեզ այս ամենի փոխարէն, քանզի աղքատս ոչինչ չունեմ, այլ միայն օրհնում եւ գովում ենք Ամենասուրբ Երրորդութեանը, նաեւ՝ Միածնիդ Սօրը, քանզի արժանացրեցիր ինձ՝ հասնելու այս տաճարի աւարտին»:

Երանելի վարդապետ Գրիգորիոսը Մեծոփայ սուրբ ուխտում երձգով մի ահաւոր տեսիլք է տեսնում երեք մեռեալներ, որոնց ոտքերն ու ձեռքերը կապուած են անխզելի կապանքներով, սաւաններով փաթաթուած՝ դրում են նրա առջեւ: Սուրբ Գրիգորը հարցնում է նրանց. «Ովքե՛ր էք դուք եւ ինչո՞ւ էք կապուած»: Նրանք պատասխանում են. «Մենք բանադրուած եւ դատապարտուած ենք Աղթամարի կաթողիկոսի* կողմից եւ աղաչում ենք քեզանից՝ յանուն Քրիստոսի սիրոյ արձակել՝ տուր մեզ կաթողիկոսի կապանքներից»: Սուրբը, արթնանալով քնից, մի ողջոյնի նամակ է յղում Սիսի Յակոբ կաթողիկոսին եւ վարդապետների մի մեծահանդես ժողով գումարում՝ օրհնութեան գրով արձակելով նրանց կապանքներից:

* յօսքը Աղթամարի հակաթոռ կաթողիկոսութեան մասին է, որի դէմ պայքարում էին ս. Գրիգոր Տաթեւացին եւ նրա աշակերտները:

Մեծ վարդապետ Գրիգոր Տաթևացին մի առ ժամանակ յետոյ օրհնում է Յովհաննէսին եւ նրա բոլոր աշակերտներին եւ, հաւաքելով իր աշակերտներին, գաւառից գաւառ քարոզելով, գնում է Այրարատ աշխարհ: Զիչ անց նրան է հետեւում նաեւ Յովհաննէսը իր աշակերտներով հանդերձ:

Նա Աղթամարին յարողներից շատերին դարձնում էր դէպի ճշմարիտ հաւատքը: Սուրբ աստուածաբանների վկայութեամբ ու արտաքին փիլիսոփայական արուեստով փակում էր հերետիկոսների բերանը, որոնք, ուղղութեան գալով, ընկնում էին Գրիգոր վարժապետի ոտքերը՝ թողութիւն եւ արձակում խնդրելով նրանից: Եւ նա, կաթողիկոսին գրութիւն ուղարկելով, արձակում էր նրանց: Սուրբ Գրիգորի ոտքը քարոզում էր այլասեռներին եւ ասում. «Սուտ է ձեր առաջնորդը, եւ Քրիստոսն է ճշմարիտ Աստուածը, Ում մենք պաշտում ենք որպէս Աստուած եւ Աստուծոյ Որդի, որը գրուած է ձեր օրէնսդրի գրքում, սակայն դուք չէք ճանաչում: Եւ ինչո՞ւ էք կուրացած մտքով խաւարում շրջում»: Եւ բազում խօսքեր էր ղևում նրանց առաջ՝ պարզաբանելով արաբների գրոց վկայութեամբ: Շատերը, նրան հաւատալով, մկրտուեցին: Եւ նա իր կեանքի բոլոր օրերում քարոզում էր Քրիստոսի Աւետարանը անհաւատներին՝ անահ եւ աներկիւղ նախատելով նրանց: Անհաւատներից ոչ ոք չէր համարձակում նրան վնասել՝ ո՛չ իշխանները, ո՛չ էլ իշխանութիւն ունեցողները: Քանզի յայտնապէս տեսնում էին այն սքանչելի նշանները, որոնք Աստուած կատարում էր նրա միջոցով: Չեռքը ղնելով բժշկում էր հիւանդներին, Աւետարանի ընթերցմամբ եւ Քրիստոսի անուամբ նոյն ժամին սրբելով փարատում էր պէս-պէս ցաւեր եւ հալածում դեւերին:

Բոլոր այլասեռները սիրում էին նրան եւ սուրբ համարում: Բոլորը սարսափում էին նրա պատկառելի դէմքից, քանզի նա կենդանի նահատակ էր եւ պահքով, աղօթքով եւ բոլոր տեսակի առաքիւնութիւններով զարդարած էր պահում իրեն: Սուրբ վարդապետը իր կեանքի բոլոր օրերում գլուխը ամենեւին բարձին դրած չկար: Նա ներսից եւ դրսից մազեղէն հագուատ էր հագնում եւ կրում պարանից գօտի. նման հանդերձ էին կրում նաեւ նրա աշակերտները եւ բոլորովին չէին ստանում արծաթ ու ոսկի: Երկու հանդերձ չէին պահում եւ ինչ որ ողորմութեամբ ստանում էին, նոյն ժամին բաշխում էին: Իրենց հետ միշտ տանում էին Սուրբ Գիրքը եւ բորբոքուած էին աստուածային Սուրբ Գրքի սիրով:

Որոշ ժամանակ յետոյ սուրբ վարժապետ Գրիգորը իր աշակերտների հետ վերադառնում է իր շնորհալից աթոռը՝ սուրբ Տաթևի վանք: Ութ օր հանգստանալուց յետոյ կանչում է իր աշակերտներին եւ մեծահանդէս օրհնութեամբ նրանց իշխանութեան գաւազան տալիս՝ Քրիստոսի առաքելների նման գնալու եւ ողջ աշխարհում քարոզելու Քրիստոսի Աւետարանը՝ ոչ միայն քրիստոնէաներին, այլեւ՝ այլասեռներին: Եւ պատուիրում է նրանց ամենեւին չերկնչել ոչ մէկից, յթաքցնել Սուրբ Գրքի խօսքը, այլ ճշմարտութիւնը յայտնի քարոզել, կեանքի բոլոր օրերը աղօթքի եւ պահքի ճգնութիւնների մէջ անցկացնել, հեզ եւ խոնարհ կամքով անցկացնել առօրեայ կենցաղը, մեռնել յանուն ճշմարտութեան, երբէք սուտ չխօսել, յայտնի քարոզել մեր սուրբ նախահայրերի վարդապետութիւնը եւ այլ շատ՝ բաներ:

Այս ամենից յետոյ մեծ Գրիգորի ու վարդապետը հիւանդանում է եւ հրամայում է աշակերտներին պաշտօն* կատարել, ինքը սկսում է ասել ութ կանոն սաղմոսը յոտնկայս: Ապա մտնում է Սրբութիւն Սրբոց եւ մատուցում մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի կենդանարար Պատարագը: Պատարագը աւարտելուց յետոյ աղօթքի է կանգնում եւ երկրորդ անգամ կանչում աշակերտներին, օրհնում նրանց եւ ասում. «Ահա Քրիստոս ինձ կանչեց, քանզի հասել է իմ այս աշխարհից ելնելու եւ իմ միջնորդ սուրբ Գրիգոր Լուսատուրչի եւ մեր համայն վարդապետների մօտ գնալու ժամանակը: Իմ եղբայրներ, որ ներկայ էք այս հանդէսին, Քրիստոս թող արժանացնի ձեզ՝ հանդերձեալում դասուելու ուղղափառ վարդապետների շարքը, որոնք կանգնած են Երրորդութեան աջ կողմում՝ Միածին Որդի Յիսուս Քրիստոսի կողքին»: Այս ասելուց յետոյ, երանելի վարդապետ սուրբ Գրիգոր Տաթևացին, հենուելով իր աթոռին, ասում է. «Գոհանում եմ Ձեզանից, Յիսուս Քրիստոս՝ Հայր Աստուծոյ Բան, որ հիմա, այս ժամին հանգստացնում ես ինձ բազում տքնութիւններից». եւ առ Աստուած է աւանդում իր պատուական հոգին՝ 1410 թ., Ստեփանոս Նախավկայի տօնին՝ ի փառս Քրիստոսի, եւ գնում Վերին Երուսաղէմ հրեշտակային դասերի եւ սուրբ Գրիգոր Լուսատուրչի մօտ:

* պաշտօնը Գիշերային ժամերգութեան մաս է, որը կատարում է հսկման օրերին:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ԶՕՐԱՎԱՐԻ, ՆՐԱ ՈՐՈՒ ՍԱՐՏԻՐՈՒՄ ԵՒ ՏԱՍՆՉՈՐՍ ԶԻՆՈՒՐՆԵՐԻ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոսի քաջ զօրական եւ անյաղթ վկայ սուրբ Սարգիսը, ում կոչել են Նաեւ Մար Սարգիս կամ տէր Սերգիոս, ազգութեամբ յոյն էր եւ կապադովկիական Կեսարիայի՝ Հայաստանին սահմանամերձ կողմերից: Երբ Մեծն Կոստանդիանոսի եւ Մեծն Տրդատի թագաւորութեան օրերում քրիստոնէական հաւատքի լոյսը տարածուեց ողջ աշխարհում, եւ բոլոր եկեղեցիները պայծառացան, այս Սարգիսն իր բարեպաշտ հաւատքով սկսեց շողալ իբրեւ լուսապայծառ աստղ կապադովկիացիների աշխարհում՝ զարմանալի եւ յոյժ հոչակաւոր լինելով բոլորի աչքի առաջ: Ըստ հին վկայաբանի խօսքի՝ «Սարգիսն այր էր շնորհով լի եւ եռում էր Աստուծոյ Հոգով, եւ ինչ որ խնդրում էր, Աստուած նրան տալիս էր: Այս Սարգիսը քրիստոնէայ էր եւ սիրում էր Աստծուն իր ողջ սրտով, զօրացած էր Սուրբ Հոգով եւ սիրելի էր Աստծուն եւ բոլորին. եւ ինչ որ ձեռնարկում էր, Աստուած յաջողութեամբ էր պսակում»: Եւ արդեօք ո՞վ էր նա. աշխարհական եւ նոյնիսկ զինուորական, ինչպէս եւ ասում է պատմողը. «Եւ նա զօրական էր՝ զինուորական զէնքեր հագած, եւ նրա իշխանութեան ներքոյ կար մի զօրագունդ, այր էր իմաստուն եւ հանձարեղ, ծանօթ՝ բոլոր դատարներին եւ իշխաններին»: Այս է ասում Շնորհալի վկայաբանը եւ ւաւելի պանծալի խօսքեր ւաւելցնում. «Արքունական հրամանով կարգուած էր ծառայութեան Կապադովկիայի թագաւորական զօրքում: Նա բարբարոսների դէմ մղուող պատերազմների ժամանակ արիութեան մէջ միշտ գերազանցում էր իր համադաս զինակիցներին, ուստի նրա հակառակորդների դէմ մղած քաջութեան համբաւը հասաւ թագաւորի ականջին»:

Եւ երբ, այսպիսով, այս այրն օր օրի վրայ առաջադիմեց, այնժամ ինքնակալ Կոստանդիանոսը շնորհեց Սարգիսին մեծամեծ պարգէներ եւ ստրատեգութեան պատիւ, այսինքն՝ այն կողմերում գտնուող զօրքերի զօրավարութիւնը: Նաեւ հրաման տուեց, ըստ որի նա պէտք է պատուական լինէր այն երկրի դատարարների ու իշխանների մէջ, եւ մինչեւ անգամ նրան պէտք է հպատակուէին մերձակայ գաւառները եւ գաւառապետերը՝ թէ՛ քրիստոնէաները, թէ՛ հեթանոսները:

Իսկ Աստուծոյ սքանչելի այրը, ճոխութեան եւ իշխանութեան պատուին հասնելով, այն չգործադրեց ի շահ նիւթականի եւ սնտոի

փառքի, այլ՝ հոգեւորի եւ աստուածայինի: Շրջում էր իր իշխանութեան տակ գտնուող քաղաքներով, գիւղերով, գաւառներով եւ սրբում այն աշխարհը կոապաշտութիւնից, խափանում զոհերի մատուցումը քարակերտ կուռքերին, որոնք դեռ կային բազում տեղերում, եւ բոլորին բաց էր անում աստուածգիտութեան ճանապարհը: Անձամբ ինքն էր քարոզում իմաստութեան հոգով՝ հմուտ լինելով Հին եւ Նոր Կտակարանների իմացութեան մէջ, որ սովորել էր մանկութիւնից: Եւ այսպէս, նա ոմանց խօսքով էր զցում Քրիստոսի Աւետարանի ուղկանը, ոմանց էլ՝ մարդասիրութեան եւ բարեպաշտութեան օրինակով, քանզի յաճախ ողորմութիւն էր տալիս եւ առատապէս բաշխում իր ունեցուածքից աղքատներին եւ թշուառներին. ոմանց, իրեն տրուած իշխանութեամբ սպառնալով, հաւանութեան էր բերում՝ գալու դէպի ճշմարտութիւնն ու թողնելու մոլորութիւնը, իսկ ոմանց էլ, որոնց սիրելի էր տգիտութեան խաւարը, եւ ատելի՝ աստուածպաշտութեան լոյսը, քշում էր դէպի օտարութիւն, որ գայթակղութիւն չհանդիսանան Քրիստոսի հաւատացեալներին:

Հիմնայատակ քանդում էր մեծեանները եւ կործանում բազիւները եւ նրանց փոխարէն հիմնում Աստուծոյ եկեղեցիներ եւ սրբոց վկայարաններ, բազմացնում քահանաների եւ Քրիստոսի պաշտօնեաների դասը, որի պատճառով մեծ ուրախութիւն էր տիրում աստուածապաշտների մէջ, եւ մեծ սուգ՝ հեթանոսների, ինչպէս նաեւ՝ բանասարկուի չար գնդերի մէջ: Իսկ երանելին ուրախ էր Քրիստոսի փառաւորման եւ սատանայի կործանման համար: Եւ այսպիսի բարիանուն քաղաքավարութեամբ, շատ տարիներ ըստ Աստուծոյ պատուիրանների՝ սրբութեամբ ու արդարութեամբ եւ բովանդակ առաքինութիւններով մնալով, դարձաւ յոյժ երեւելի: Եւ օր ըստ օրէ արքայական շնորհներով բարձրանում եւ փառքով պայծառանում էր, Աստուծոյ ամուր աջով պարսպուած՝ յաջողութիւն ունենում բոլոր բարի գործերում:

Իսկ բարեատեաց բանասարկուն Նախանձաբեկ էր լինում՝ տեսնելով երանելի Սարգիսի այս բարեպաշտութեան հանդէսը, եւ ջանում գանազան փորձութիւնների միջոցով խափանել նրա հոգեւոր առաջադիմութեան ընթացքը: Սակայն չէր կարողանում հաւատքի սիւն Կոստանդիանոս կայսեր, ինչպէս նաեւ՝ նրա որդիների օրօք, մինչեւ նրանց յաջորդեց չար Յուլիանոս Ուրացողը, ով եղաւ դիւային չարութեան շտեմարան եւ վրդովեց Եկեղեցու խաղաղութիւնը: Մտադրուել էր Քրիստոսի բոլոր հաւատացեալներին կա՛մ կոապաշտ դարձնել,

կա՛մ անհասարակ բոլորին ջնջել երկրի երեսից: Ուստի մնացած կռամով հեթանոսներն, առիթն օգտագործելով, յարձակում էին հաւատացեալների վրայ, կողոպտում ու ւտերում եկեղեցիները, հալածում պաշտօնեաներին, դարձեալ շինում ւտերուած մեհեանները եւ ըստ Ուրացողի հրամանի, բոլորին ստիպում զոհել կուռքերին: Այս պատճառով շատ քրիստոնեաներ՝ եկեղեցականներ, զինուորներ, ռամիկներ, նահատակուեցին՝ կրելով պէս-պէս տանջանքներ: Շատերն էլ հայրենի գաւառներից օտար աշխարհներ փախան:

Այս տեսելով՝ քաջ Սարգիսը խորհում էր, թէ որն է Աստուծոյ կամքը, որպէսզի կատարի, եւ այն պաղատանքներով հայցում էր Տիրոջից: Եւ ահա Յիսուսը տեսիլքով երեւաց Նրան եւ ասաց. «Ժամն է, ո՛վ Սարգիս, հեռանալ քո աշխարհից եւ քո ազգից՝ Աբրահամ նահապետի օրինակով, եւ գնալ այն աշխարհը, որ քեզ ցոյց կտամ. այնտեղ քեզ մարտիրոսութեան պսակ է պատրաստուած»: Եւ մինչդեռ երանելին խորհում էր տեսիլքի մասին, Նոյն օրը լուր հասաւ, թէ Յուլիանոսը մեծ պատրաստութեամբ դիմել է արեւելք՝ պատերազմելու պարսից արքայի հետ՝ ըստ իր հեթանոս չաստուածների սուտ գուշակութիւնների՝ ակնկալելով մեծանալ Աղեքսանդր Մակեդոնացու պէս եւ նրա նման տիրել աշխարհի բոլոր թագաւորութիւններին:

Այնժամ բարեյաղթ Սարգիս զօրավարը հասկացաւ, որ դա էր տեսիլքի ցոյց տուած ժամանակը: Եւ քանի որ Նրան անհնար էր գործակից լինել Յուլիանոսին կամ տեսնել կատարուող կամ կատարուելիք չարիքները, որոնք պետք է պատահէին Եկեղեցու հետ Յուլիանոսի արշաւանքների ժամանակ, որոշեց դիմել դէպի սահմանակից քրիստոնեայ աշխարհ, այսինքն՝ Հայաստան: Ապա թողեց հայրենի ժառանգութիւնը՝ իշխանական ճոխութիւնը, երեսելի փառքը, զօրքերի գլխաւորութիւնը եւ առօրեայ կեանքի ողջ վայելչութիւնը եւ ըստ մեծատուն մարդուն տրուած տէրունական հրամանի [Սատթ. ԺԹ 21] վաճառելով իր ունեցուածքը, բաշխեց կարօտեալներին եւ թեթեւացաւ հոգսերի ծանրութիւնից ու հոգեխռով առատութիւնից: Այս ամենի փոխարէն վերցնելով Քրիստոսի խաչը՝ հետեւեց իր Փրկչին: Իրեն ճանապարհորդակից վերցրեց իր քաջարի եւ առաքինի որդուն՝ մօրից որբացած, ու յետոյ իր գործով ստացաւ Մարտիրոս անունը: Նախքան շարժուելը, երկուսով միաբերան աղօթելով, պաղատեցին ճշմարիտ ճանապարհի համար՝ ասելով հետեւեալը. «Աստուած բոլորի եւ Տէր ամենայնի, որ գոյացրեցիր բոլոր արարածներին Քո նախախնամ ողորմութեամբ, որ քաղցր ես բոլորի՝ եւ գթած՝ Քեզանից երկիւղած-

ների հանդէպ, որ Քո ողորմութեամբ առաջին արդարների հետ եղար եւ փրկեցիր իւրաքանչիւր փորձութիւնից, Քո սուրբ անուան համար հալածեալներս, Քո առջեւ ընկած, հայցում ենք Քեզանից. ուղեկի՛ց եղիր մեր ճանապարհին, որով մտադիր ենք ընթանալ, ինչպէս մեզանից առաջ եղած Քո սուրբերին եղար, մինչեւ հասցնես մեզ Քո երկնատր Հօր օթեաններից մէկին. փա՛ռք Քեզ Հօր եւ Սուրբ Հոգու հետ յափտեանս յափտեանից. ամէն»:

Ապա, ճանապարհ ընկնելով, դիմեցին դէպի Հայոց աշխարհ եւ եկան Տիրան արքայի մօտ, որ Մեծն Տրդատի թոռն էր՝ Խոսրովի որդին: Տիրանը, պատուով ընդունելով քաջ Սարգիսին, մի առ ժամանակ իր մօտ պահեց: Իսկ Յուլիանոս Ուրացողն անհամար զօրքով առաջ էր ընթանում պարսիկների դէմ: Անտիոք հասնելով՝ չարչարանքների մատնեց քրիստոնեաներին, եւ նրա դառը համբաւը, տարածուելով ամենուր, տագնապի երկիւղով պաշարեց բոլորին: Այս պատճառով շատերը փախստական եղան եւ թաքնուեցին խորը ձորերում եւ ժայռերի ծերպերում:

Գոյժը հասաւ նաեւ Հայոց աշխարհ, եւ ո՛չ սակաւ երկիւղեցին ամբարիշտից. այնքա՛ն, որ Տիրան արքան չգիտէր ինչ անել՝ պահել իր մօտ այն երջանիկ Սարգիսին, քանզի խորհում էր, թէ յոյժ անաւի այր է, եւ իմանալով Յուլիանոսը գուցէ պահանջի, եւ չտալու դէպքում՝ մեծ խռովութիւն կտիրի իր աշխարհում: Ուստի երանելուն խորհուրդ տուեց խոյս տալ այնտեղից եւ գնալ Պարսից Շապուհ արքայի մօտ: Սա անտեղի չկատարուեց, այլ Սարգիսը յանձնուեց Աստուծոյ տնտեսութեանը՝ ուղարկուելով այնտեղ, ուր պիտի պսակուէր վկայութեամբ ի Քրիստոս: Եւ, ելնելով Հայոց աշխարհից, գնաց Պարսկաստան իր որդու հետ եւ լսելով, որ Շապուհ արքան Տիգրանից գնացել է Խորասան, ուղիղ նրա մօտ գնաց:

Նրան տեսնելով՝ Շապուհը յոյժ ուրախացաւ, մանաւանդ՝ երբ ուրիշներից լսեց նրա քաջութեան համբաւը, եւ երբ Սարգիսը Հռոմեացիների աշխարհից իր ելնելը պատճառաբանեց Յուլիանոսի հարստահարութիւնից փախչելով: Եւ արքան, մեծապատիւ փառքով ընդունելով նրան, իր առաջին զօրագլխի վրայ կարգեց: Իսկ երբ հաստիացաւ հոգու արիութեան եւ հաւատարմութեան վրայ, բազում գնդեր յանձնեց նրա ձեռքը: Եւ բոլոր պատերազմներում, ուր ուղարկուում էր, Աստուած յաջողութիւն էր պարգեւում նրան, ուստի եւ շատ փրկելի էր թագաւորի եւ նրա մեծամեծների աչքին:

Սակայն երանելին յաղթութիւնը ոչ թէ իր անձի քաջութեանն էր վերագրում, այլ՝ Աստուծոյ զօրութեանը, եւ զինուորութեան գործի զբաղուածութեան մէջ երբեք չէր նուազեցնում հոգեւոր ընծայաբերութիւնը, այլ յարածամ աղօթք էր մատուցում հեթանոսների մէջ: Որպէսզի թոյլ չտար իր գլխատրութեան տակ գտնուող զօրքին զոհ մատուցել կուռքերին, ինքը մորթել էր տալիս շատ անասուններ եւ բաշխում աղքատներին ու կարօտեալներին: Այս մասին Շնորհալին ասում է, թէ ոչ միայն իր անձի մաքրութիւնն էր մատուցում որպէս բանաւոր պատարագ, այլեւ, անասուններին մորթելով, բաշխում էր աղքատներին ու կարօտեալներին՝ ըստ իր նախնիների սովորութեան. այդպէս էր ուսուցանում նաեւ բոլորին՝ աննուազ կատարել անասունների զենում՝ ի նուէր Աստուծոյ, աղքատներին ու կարօտեալներին ողորմութեամբ կերակրելու համար:

Այն ժամանակ լուր հասաւ, թէ Յովհաննոսի զօրքերից մի մեծ գունդ ասպատակելով ւաերել է Տաճկաց աշխարհը, որը Շապուհի տիրապետութեան ներքոյ էր գտնուում եւ սահմանակից էր Հռոմեացիների աշխարհին: Եւ արքային հաճոյ թուաց առաքել սուրբ Սարգիսին՝ պահպանելու Տաճկաստանի կողմերը՝ իր մօտ պահելով նրա որդուն: Եւ սուրբը, վերցնելով իր զօրագնդերը, հասաւ վերոյիշեալ տեղը. եւ այնտեղ մնաց երեք ամիս՝ բանակ դնելով ընդդէմ Յովհաննոսի զօրքերի եւ պահելով այն աշխարհը թշնամական ասպատակութիւններից: Ըստ մէկ այլ վկայաբանի, թէ՛ լուր եկաւ, որ Տաճկաստանի թագաւորը կամ մեծ նախարարը, ընդվզելով պարսիկների դէմ, մեծ զօրքով եկել հասել է նրանց սահմանին եւ մտնելով գերել ու ւաերել աշխարհը, որի պատճառով զօրք հաւաքեցին եւ Սարգիսի ղեկավարութեամբ ուղարկեցին նրանց դէմ:

Արդ, թէ՛ հռոմեացիների, թէ՛ այլ ազգերի կողմից, որոնք այն ժամանակ ընդհանուր առմամբ կռապաշտ էին պարսիկների պէս, ասպատակութիւններ էին լինում: Երբ լսեցին, թէ քաջ Սարգիսն առանձին զնդով իրենց դէմ է գալիս, իրենք նոյնպէս տարբեր կողմերից հաւաքուեցին յոյժ մեծ բազմութեամբ եւ, կանգնելով Սարգիսի սակաւաթիւ զնդի դէմ, ցանկանում էին ըստ օրէնքի պատերազմել նրա հետ: Իսկ զօրքը, որ սուրբ Սարգիսի հետ էր, տեսնելով զօրքերի ու զէնքերի բազմութիւնը, յոյժ զարհուրեց, եւ զինուորներն ասացին. «Արդ, դրանց ձեռքով կորստեան կմատնուենք, քանզի անհնար է մեզ՝ սակաւաթիւներիս, պատերազմել այսքան բիրաւոր զօրքերի

դէմ»: ոմանք՝ նոյնիսկ ասացին. «Ղէ՛, զնա՛, Սարգի՛ս, կործանի՛ր քեզ եւ մեզ»:

Իսկ երանելին, տեսնելով իւրայինների վարանումը, յարմար գտաւ նրանց յայտնել հաւատքի ճշմարտութիւնն ու զօրութիւնը եւ հեթանոսական մոլար ստութիւնն ու տկարութիւնը: Եւ առաքինի այրը, հաստատուած մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի հաւատքի եւ Աստուծոյ սիրոյ մէջ, բացեց իր շնորհալի բերանը եւ ասաց նրանց. «Եղբայրներ՝ եւ զինակիցներ, եթէ ամբողջ սրտով հաւատաք երկնքի եւ երկրի Արարչին, ձեր սրտերը երբեք չեն զարհուրի թշնամիների բազմութիւնից, այլ իմ ճշմարիտ Աստուծոյ յաղթութեամբ ձեր մէկը կհալածի նրանց հազարին, իսկ երկուսը՝ բիւրին: Արդ, հաւատացէ՛ք, եղբայրներ, մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անուանը եւ մի՛ զարհուրեք, այլ հաւատացէ՛ք եւ դիմէ՛ք մեր Տէր Աստծուն, եւ կառաքի իր հրեշտակին ու կհալածի՝ ձեր թշնամիներին: Եւ այս եմ ձեզ ասում թէ հաւատաք ձեր ամբողջ սրտով, եւ երաշխաւոր կլինեմ Քրիստոսի առաջ, որ ձեզանից ոչ մէկը չպակասի. ձեր ահը նրանց վրայ կընկնի, եւ բոլորը կփախչեն ձեզանից: Ապա թէ ոչ՝ կրկնակի կորուստ է ձեզ սպասում՝ մարմինների եւ հոգիների, քանզի ձեր սին աստուածները չեն կարող օգնել ձեզ, որոնք զօրութիւն չունեն. ո՛չ լուսատուները, որոնց պաշտում էք, ո՛չ էլ կուռքերի պատկերները, որոնց պատում էք, քանզի ականջ ունեն, բայց չեն լսում, աչքեր ունեն, բայց չեն տեսնում, դունչ ունեն, բայց չեն հոտոտում, ձեռքեր ունեն, բայց չեն շօշափում, ոտքեր ունեն, բայց չեն գնում, նրանց բերանում ջուկ չկայ, եւ նրանց արարողները եւ նրանց յուսացածները նրանց նման են դառնում»:

Այնժամ զօրքը հարցրեց. «Հիմա ո՞ր է քո Աստուածը, մա՛ր Սարգիս» եւ թէ՛ «ինչո՞ւ մեր կուռքերը աստուածներ չեն. ցո՛յց տուր մեզ քո ճշմարիտ Աստծուն, որպէսզի տեսնենք եւ հաւատանք»: Երանելին պատասխանեց. «Իմ Աստուածը բոլոր երեւելի եւ աներեւոյթ արարածների Աստուածն է եւ բնակում է անմատոյց լոյսի մէջ»: Եւ, այսպէս սկսելով, քարոզում էր ճշմարիտ հաւատքը՝ Ամենասուրբ Երրորդութեան եւ Մի Աստուածութեան դաւանութիւնը, ըստ կարգի պատմում Արարչի սքանչելի գործերը, թէ ինչպէս ստեղծեց մարդուն իր բարերարութեան պատկերով, ինչպիսի խնամք է տանում իր արարածների համար, նախաքարոզ մարգարէների գուշակութիւնները, Բան Աստուծոյ փրկագործ մարդեղութիւնը՝ աշխարհի գալստեամբ, Նրա կենսաբեր տնօրինութիւնը, գործած սքանչելիքները՝ խաչուելը, թաղումը, յարութիւնը եւ փառքով երկինք բարձրանալը: Եւ թէ գալու

է երկրորդ անգամ Նոյն մարմնով՝ դատելու մարդկային ազգերին՝ իւրաքանչիւրին ըստ իր գործերի՝ բարեգործներին եւ Աստծուն ճշմարտապէս հաւատացողներին բարիք հատուցելով, իսկ չարագործներին եւ անհաւատներին յափտենական տանջանքների մատնելով: «Արդ, ա՛յս է ճշմարիտ Աստուածութիւնը.— ասում էր սուրբը.— Ում եթէ հաւատաք ձեր ողջ սրտով եւ հեռանաք ձեր խաւարային պաշտամունքից, կընդունէք մարմնի եւ հոգու յափտենական կենդանութիւնը, երբ Քրիստոս Իր Աստուածութեան փառքով կգայ: Եւ անհաւատների հետ չպիտի տանջուէք անվախճան հրի մէջ:

Այսպէս խօսեց երանելին իր զօրքի առաջ. եւ սուրբ Սարգիսի վարդապետութեան միջոցով Աստուծոյ շնորհը մտաւ զօրքի մէջ: Եւ Նրանք միաբերան աղաղակեցին՝ հաւատո՛ւմ ենք Սարգիսի Աստծուն: Երբ թշնամիներն այս լսեցին, ահ ընկաւ Նրանց վրայ, իսկ Սարգիսը, իր զօրքով վրայ հասնելով, կործանեց Նրանց բանակը՝ ոմանց սպանելով, ոմանց էլ փախստեան մատնելով:

Թշնամու զօրքերի մեծ մասը, որ մտադիր էր գունդ—գունդ բաժանուած յարձակուել Սարգիսի պաշտպանութեան տակ գտնուող զաւառի վրայ, պաշարուեց խաւարային անթափանց օդով. մուրրուեց ճանապարհին եւ այնպէս ցրուեց, որ միմեանց չէին կարողանում գտնել. եւ եթէ որեւէ տեղ հանդիպում էին, պատմում էին ինչ—որ անմարմին զօրքերի մասին եւ թէ՛ ձայն լսեցին, որ ասում էր. «Չյանդընէ՛ք պատերազմել Աստուծոյ ծառայ սուրբ Սարգիսի հետ, թէ չէ՛ բոլորդ կկորչէք»:

Սուրբը, այս ամէնը տեսնելով եւ լսելով, փառք էր վերառաքում ամենազօր Աստծուն եւ իւրայիններին հաւաքելով բանակատեղում, ասաց. «Տեսա՞ք Բարձրեայի բազուկը: Մեծ է Տէրը, եւ մեծ է Նրա զօրութիւնը, ո՛վ կպատմի Նրա սքանչելիքները: Եկէ՛ք, եղբայրներ, փառք տանք մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսին, որ Իր ծառաներին ցոյց տուեց Իր ողորմութիւնը եւ զօրութիւնը՝ ընդդէմ հակառակորդների»: Իսկ զօրքը, հաստատուելով ճշմարիտ հաւատքի մէջ, աղաղակում էր ու ասում. «Մեծ է քրիստոնեաների Աստուածը, եւ մեծ է Նրա զօրութիւնը. այսուհետեւ հաւատում ենք Ամենասուրբ Երրորդութեանը եւ Մի Աստուածութեանը, որ քարոզեց Սարգիսը»: Այնժամ շատերը մկրտուեցին սուրբի հետ եկած քահանաների միջոցով, բոլորը երկըրպագութիւն էին մատուցում Աստծուն եւ ուրախ էին սուրբի վարդապետութեամբ: Եւ քանի որ Նրանցից ոմանք տակաւին կամենում էին

զոհ մատուցել՝ ըստ հեթանոսական սովորութեան, որպէս թէ յանուն Աստուծոյ կամ ի պատիւ Քրիստոսի, Ում հաւատացին, սուրբ Սարգիսը Նրանց ցոյց տուեց անասունների զոհերի խափանումը Աստուծոյ զառան՝ կենդանի եւ կենդանարար ճշմարիտ Չոհի պատարագուելուց յետոյ: Բայց հրաման տուեց կենդանիներ մորթել եւ ուրախութեամբ ճաշակել ի փառս Աստուծոյ, նաեւ՝ բաշխել մօտակայ շէների կարիքատր աղքատներին:

Իսկ բանսարկու սատանան զինուորներից ոմանց, որոնք դեռեւս մնացել էին պարսից մուրրութեան դեւերի ձեռքում, դրոյց մատնել սուրբին. այս նպատակով Նրանք գնացին Շապուհ թագաւորի մօտ եւ ասացին. «Սարգիսն ապստամբեց աստուածների եւ ձեր դէմ, արքա՛, եւ քարոզելով Յիսուս Լազովիտցուն, ողջ զօրքին տարաւ իր մուրրութեան ետեւից եւ սիրով միաբանուեց հռոմէացիների զօրքի հետ»: Այս լսելով՝ թագաւորը յոյժ խռովուեց եւ աւագանու մեծամեծների հետ խորհում էր, թէ ինչ անի, որպէսզի զօրքի մէջ աղմուկ եւ երկպառակութիւն չընկնի: Եւ ատենաի խորհրդով նենգաբար մեծամեծ պարզելներ եւ այսպիսի մի նամակ ուղարկեցին Սարգիսին. «Բարի լուրեր լսեցինք քեզանից, ո՛վ պատուականդ մեր զօրավարներից, Սարգի՛ս, թէ հաւատարիմ ես մեր թագաւորութեանը, եւ յոյժ ուրախացանք: Ուստի եւ մեծացաւ մեր սէրը քո նկատմամբ՝ որպէս հաւատարիմ ծառայի եւ իմաստունի, որի համար էլ մեր թագաւորութիւնը քեզ է առաքում մեծութեանդ արժանի պարգեւներ. ո՛րչ եղիր»:

Մի առ ժամանակ անց թագաւորն առաքեց նաեւ երանելու որդուն՝ Մարտիրոսին, ում պահում էին արքունիքում: Նրա հետ որպէս հրաւիրակներ ուղարկեց նաեւ պատուաւոր այրերի՝ Սարգիսին արքունիք վերադարձնելու համար, որպէսզի նա նախապէս չկասկածի եւ վերադառնայ: Եւ այսպիսի մի նամակ ուղարկեց Նրանց հետ. «Մեզ հասաւ, ո՛վ վեհագոյնդ մեր զօրքերի մէջ, Սարգի՛ս, քո կորովամիտ իմաստութեան համբաւը, որի շնորհիւ շահեցիք մեր աշխարհի խաղաղութիւնը՝ նուաճելով մեր թշնամիներին: Արդ, այդ ամէնը բարւոքապէս տնօրինեցիք, հիմա մեր թագաւորութիւնը հրամայում է շտապ վերադառնալ մեզ մօտ քո որդու հետ միասին, քանզի կարիք ենք զգում խոհեմութեանդ հետ խորհրդակցել հռոմէացիների թագաւորութեան կապակցութեամբ, որն ընդհուպ մեզ է մօտեցել պատերազմելու համար. ո՛րչ եղիր»:

Եւ երբ ճանապարհ ընկնելով, պատանի Մարտիրոսը եւ իրեն ուղեկցողները եկան հասան այն սահմաններին, ուր իր հօր բանակն էր, թշնամիների մի գունդ ճանապարհին նրանց ընդառաջ ելաւ եւ բռնելով պատանուն եւ նրա հետ եղած զօրականներին տարան իրենց բանակ: Այս չարահնար պատահարի մասին իմացաւ սուրբը, եւ ոչ սակաւ տրտմութիւն տիրեց նրա զօրքի մէջ: Անօգուտ համարելով մարդկային օգնութեան վրայ յոյս դնելը՝ սուրբ Սարգիսն ապափնեց Աստծուն եւ, ընկնելով Տիրոջ առաջ, արտասուագին պաղատանքներ մատուցեց՝ իր աղօթքում յիշելով բոլոր դարերում Տիրոջ կատարած սքանչելիքները՝ Նոյի, Աբրահամի, Իսահակի, Յակոբի եւ բոլոր սահապետների հետ: Եւ ասում էր. «Տէ՛ր, ինչպէս որ նրանց աղօթքները լսեցիր, լսի՛ր եւ ինձ՝ մեղաւորիս, եւ ինչպէս արդար Յակոբին շնորհեցիր տեսնել Յովսէփին, այնպէս էլ տո՛ւր ինձ իմ որդուն, որպէսզի գայթակղելով չկործանես այս նոր ժողովրդին, որ Քո ծառայի քարոզութեամբ ղարձաւ դէպի քեզ: Այլ տո՛ւր սրանց տեսնել Քո ողորմութիւնը եւ Քո սուրբ անուան փառքը»:

Եւ երեք օր ու գիշեր խիստ պահեցով անդադար աղօթում էր՝ ասելով առ Աստուած. «Չկերայ եւ չխմեցի, ահաասի՛կ Քո առջեւ եմ, Քո ծառան, արդ, ո՞ւր է իմ որդին, ինչո՞ւ ես ինձ նախատինքի ենթարկում իմ թշնամիների ձեռքով՝ իմ որդուն նրանց գերութեան մատնելով. Տէ՛ր, արդեօք դո՞ւ չասացիր Ղազարոսի մասին, թէ՛ ժողովրդի համար եմ անում, որպէսզի հաւատան ինձ: Ինչո՞ւ մատնեցիր իմ որդուն եւ ինձ նախատինքի ենթարկեցիր իմ թշնամիների առաջ, եւ Խաչի թշնամիները բարձրաձայն կասեն. «Ահա՛, Սարգիսը պաշտում էր Աստծուն, թող տայ նրա որդուն»: Իսկ ես ասում եմ. «Ղու ես իմ Աստուածը, եւ Քեզ համար անկարելի բան չկայ, Տէ՛ր իմ Յիսուս Ջրիստոս, կարող ես փրկել ինձ իմ թշնամիների ձեռքից եւ տալ ինձ իմ որդուն»:

Եւ շատերը եկել էին տեսնելու Սարգիսին: Նա երեք օր մեծ հաւատքով խնդրում էր Աստծուց, ինչպէս որդին է խնդրում իր հօրից՝ սիրով եւ գորովագին: Եւ ահա, չորրորդ օրը, երրորդ ժամին, թշնամիների բանակից մի հեծեալ այր եկաւ՝ իր հետ բերելով մանկան ու նրան ուղեկցողներին, եւ ասաց. «Այս մանկանը մեր բանակից եօթ այր գերի բերեցին եւ նոյն օրը եօթն էլ սատակուցին: Մեր բանակին վրայ հասան ցատում եւ հարուածներ, եւ չէր դադարում խռովութիւնը մեր զօրքի մէջ, շատերը սպանեցին միմեանց: Եւ մեր զօրավարը տեսիլք տեսաւ եւ ասաց իր զօրագլուխներին. «Մեր վրայ

եկած այս ցատումն այս մանկան պատճառով է. արագ գնացէ՛ք եւ տարէ՛ք քանզի եթէ այս պատանեակին չվերադարձնէք իր հօրը, ողջ զօրքը կկործանուի»: Եւ ես ահաասիկ բերեցի այստեղ եւ չգիտեմ, թէ ում մանուկն է: Արդ, ցո՛յց տուէք ինձ նրա հօրը, որ տամ մանկանը, եւ թերեւս, վերանայ Աստուծոյ բարկութիւնը մեր բանակի վրայից»:

Երբ Սարգիսի բանակն այս լսեց, մեծ ցնծութեամբ լցուեց: Աղաղակում եւ փառաբանում էին Աստծուն՝ ասելով. «Արդարեւ, մեծ է Սարգիսի Աստուածը, եւ չկայ այլ աստուած, ով այսպիսի նշաններ կատարի»: Այնժամ նախկին հաւատացեալներն արելի էին հաստատում հաւատքի մէջ, իսկ այլոք երկրպագում էին Տէր Աստծուն եւ ասում. «Սարգի՛ս, մենք էլ ենք հաւատում քո Աստծուն, քանզի Նա է Աստուած»: Եւ երանելի Սարգիսը գոհանալով ասում էր. «Բոլոր՛ ծառաներ, օրհնեցէ՛ք տէրերի Տիրոջը», իսկ զօրքը ձայնակցում էր սուրբի սաղմոսերգութեանը: Այնուհետեւ սուրբը աղօթեց թշնամիների բանակի համար, որպէսզի նրանց վրայից վերանայ բարկութիւնը: Երեք օր անց թշնամիների բանակից մի անտաւոր եկաւ եւ ասաց, թէ՛ «Արդարեւ մեծ է Սարգիսի Աստուածը, քանզի նրա աղօթքներով վերացան հարուածները մեր բանակի վրայից»: Այնուհետեւ Սարգիսը մեծ տօնախմբութիւն կատարեց իր որդու ազատագրման պատուին, եւ բոլորն ուրախանում էին ի՛ Տէր հոգեւոր եւ մարմնաւոր ուրախութեամբ: Այս սքանչելիքների համբաւը տարածուեց ողջ աշխարհով եւ հասաւ պարսից արքայի դռանը: Եւ իշխանները, խռովայոյզ լինելով, ասում էին. «Մենք այնպէս էինք կարծում, թէ դաւանութեամբ Սարգիսին կկործանենք. արդ, նա տակաւին կենդանի է եւ ողջ աշխարհը մոլորեցրեց, բոլորը հաւատացին նրա կախարդութեանը»:

Երբ սուրբ Սարգիսն իր որդուց լսեց թագաւորի հրամանը, որ շուտ կանչում է իրեն, հոգով իմացաւ արքայի եւ նրա իշխանների մտքի չարութիւնը եւ, իր մօտ կանչելով ողջ զօրքին, որը հաւատաց Ջրիստոսին, ասաց. «Եղբայրներ՛, ահա հասել է ընդունելութեան ժամանակը, երբ պէտք է յայտնի դարձնել մեր հաւատքի բարեպաշտութիւնը եւ մեր Տէր Յիսուս Ջրիստոսին խոստովանել մարդկանց առաջ, որպէսզի Նա էլ մեզ խոստովանի Իր Հօր եւ հրեշտակների առաջ»: Իսկ զօրքը, միաբերան պատասխան տալով, ասաց. «Քեզ հետ ենք, ո՛վ հայր պատուական, թէ՛ ապրելու, թէ՛ մեռնելու մէջ»:

Եւ սուրբն ասաց. «Մեր Տիրոջից հրամայուած է մեզ չծածկել մեր հաւատքի լոյսը, այլ՝ դնել աշտանակի վրայ եւ քարոզել տանիք»:

ների վրայից, չերկնչել նրանցից, ովքեր սպանում են մարմինը եւ ոչ՝ հոգին: Բայց ես՝ անպիտանս, ամեն ինչի մէջ պատուիրանազանց եղայ, քանզի ցարդ ծածկեցի իմ հաւատքի լոյսն արքայի եւ նրա աւագանու առաջ, ինչպէս ճրագը՝ գրուանի տակ դրեցի՝ երկնչելով մարդկանցից: Իսկ այժմ, եղբայրներ, աղաչեցէ՛ք Տիրոջը, որպէսզի ինձ համարձակութիւն տայ՝ քարոզելու Նրա անունը թագաւորների եւ իշխանների առաջ, եւ հաստատի իմ ոտքը հաւատքի վեմի վրայ, որպէսզի չսասանուեմ մարդկանցից, որոնց առաջ պատրաստում եմ կանգնել, քանզի այդ բանի համար է իմ այս կոչումը»: Այնժամ զօրքը պատասխան տուեց եւ ասաց սուրբին. «Աղաչում ենք, տէ՛ր, լսի՛ր ջո ծառաների խօսքերը. պէտք չէ՛ գնալ արքայի կանչին եւ տեսնել բռնաւորի երեսը: Եւ եթէ սրանով գրգռուի նրա ցասումը, չենք վախենայ ելնել նրա դէմ, քանզի բոլոր պատերազմներում, որ պատրաստուած են ջո առաջ, բոլորս պատրաստ ենք մեռնել: Եւ նա, ով կփորձի մարտնչել մեր դէմ, կյաղթենք մեր Տիրոջ անունով. Ում հաւատացինք»:

Սուրբը պատասխանեց. «Տէրը մեզ չի հրամայում մարմնով զօրանալ, այլ՝ հոգով, ոչ թէ, պատերազմական մեքենայութիւններով, այլ նեղութիւնների մէջ համբերելով յաղթել մեր թշնամիներին: Արդ, մի՛ խափանեք իմ կենաց ճանապարհի առաջիկայ ընթացքը, այլ աղաչէ՛ք, որպէսզի Տէրն ինձ արժանի անի մեռնել Իր անուան համար: Չեզ վրայ նոյնպէս հովանի լինի Նրա աջը եւ հաստատի ճշմարիտ հաւատքի մէջ, որ ընդունեցիք Սուրբ Հոգու շնորհներով: Եթէ սիրեք Նրան ձեր ողջ սրտով, նոյն Ինքը այս կենանքում ձեզ համար փրկութիւն կլինի եւ Իր բոլոր սուրբերի հետ յաւիտենական կենանքին կարժանացնի: Արդ, դուք նստէ՛ք այստեղ եւ հաւատարմութեամբ կատարեք արքունի գործը՝ իբրեւ Տիրոջը ծառայելով եւ ոչ թէ՛ մարդկանց, իսկ ես ընդառաջ գնամ Տիրոջ կանչին»:

Այս ասաց եւ հաստատեց նրանց մտքերը հաւատքի մէջ. եւ ապա, բազում արտասուքներով բաժանուելով նրանցից, սուրբ Սարգիսն իր որդու եւ մի քանի զօրականների հետ ճանապարհ ընկաւ եւ եկաւ արքունիք: Երբ Շապուիը նրան տեսաւ, յոյժ ուրախացաւ եւ նայելով իր խորհրդակից աւագանու վրայ, ասաց. «Կարծում եմ անիրաւ է սրա մասին եղած ամբաստանութիւնը, եւ չարախօսները նախանձից են դրդուել եւ ոչ՝ ուղղութիւնից»: Եւ, դառնալով Սարգիսին, ասաց. «Բարի գալուստ, իմ հաւատարիմ եւ իմաստուն զօրագլուխ: Դու մեծամեծ պարգեւներ պէտք է ստանաս մեզանից ջո անստուեր

հաւատքի համար, որ ցուցաբերեցիր մեր հանդէպ: Որի պատճառով մեր թագաւորութիւնը պէտք է քեզ մեծարի եւ կանգնեցնի բոլոր զօրքերի գլուխ՝ ջո խոհեմագոյն իմաստութեան համար»: Եւ նրան բազում պարգեւներ շնորհեց:

Իսկ սուրբ Սարգիսն այն խօսքերից չպատրուեց, ոչ էլ ճշմարտութիւնից այլափոխուեց երեսելի մեծութեան պատճառով, այլ իմաստնախոհ խօսքով նրան պատասխան տուեց. «Գոհանում եմ իմ Աստուծուց, Ով փրկեց ինձ իմ թշնամիների ձեռքից, որոնք ոչ թէ մեր իմաստութեան եւ զօրութեան շնորհիւ յաղթուեցին, այլ՝ ամենազօր Աստուծոյ կարողութեամբ. Նրան եւ պատկանում ձեր շնորհած պարգեւները, քանզի ձեզ իմաստութիւն տուեց՝ ճանաչելու ճշմարտութիւնը»: Այս ասելով՝ սուրբը դուրս ելաւ: Թագաւորն ասաց իր մերձաւորներին. «Ճշմարտութեան մէջ կատարեալ եմ տեսնում այս այրին»: Իսկ չարախօսները, առաջ գալով, ասացին. «Քա՛ջ արքա, նա ունի Լազուվրեցու ուսումն ու աղանդը, որի պատճառով մեր աստուածներին աստուած չի համարում, իսկ եթէ չէք հաւատում, թող ձերդ թագաւորութիւնը հարցնի եւ հաւաստիանայ մեր խօսքերի ճշմարտութեան մէջ»: Թագաւորը, երբ այս լսեց, յոյժ տրտմեց (քանզի թէ՛ քրիստոնէութիւնը չէր ցանկանում, թէ՛ այնպիսի քաջ եւ հաւատարիմ այրի կործանելը) եւ խորհում էր իր սրտում, թէ ինչպէս պարզի ասածների իրաւացիութիւնը:

Որոշ ժամանակ անց եկաւ չաստուածների տոնի օրը: Եւ արքայից հրաման եկաւ հաւաքել ժողովրդի բազմութիւնը կրակարանի ատրուշանի առջեւ, որի մէջ ըստ պարսկական օրէնքի վառում էին կրակը, եւ որի վրայ կանգնեցուած էին տասներկու կուռքերի պատկերները: Պատուական զօրագլուխների հետ հանդիսութեան էր կանչուել նաեւ Սարգիսը եւ իր որդին: Երանելին, հասկանալով, որ հասել է յանուն Աստուծոյ պատերազմելու ժամը, կանգնեց աղօթքի՝ ասելով. «Տէ՛ր Աստուած, Քեզ յուսացածների՝ Փրկիչ, որ խոստացար Քո ծառաներին եւ ասացիր, թէ երբ ձեզ տանեն դատաւորների առաջ, մի՛ հոգացեք պատասխան տալու համար, քանզի Ես կտամ խօսք եւ իմաստութիւն, որին չեն կարող ընդդիմանալ ձեր հակառակորդները: Արդ, տո՛ւր եւ ինձ, Տէ՛ր, խօսք՝ բերանս բացելիս այս հանդէսի ասպարեզի առաջ: Ջօրացրո՛ւ ինձ՝ համբերելու չարչարանքների եւ մահուան, որոնք գալիս են ինձ վրայ Քո անուան համար: Քեզ փա՛ռք յաւիտեանս, ամէն»: Նոյն աղօթքով աղօթում էր նաեւ երջանիկ պատանին՝ Մարտիրոսը՝ ամեն ինչում ձայնակցելով իր հօրը, եւ նոյն հոգով

սպառնալիսում էր՝ մտնելու Լահատակութեան հանդես: Եւ երբ կատարեցին աղօթքը, երկուսով զնացին արքայի կանչին եւ կանգնեցին Լրա ապարանքի առաջ՝ Մեհեանից դուրս:

Լրանց տեսելով՝ թագաւորը բարձրաձայն ասաց. «Սարգիս, պատուակա՛նդ իմ զօրքերի զօրագլուխների մէջ, մտի՛ր մեզ յօտ տաճար եւ զո՛հ մատուցիր կրակին՝ ըստ մեր բոլորի օրէնքի, խո՛նկ զգիր մեծամեծ աստուածների առջե՛ւ՝ որպէս արդարեւ աստուածաւոր, որպէսզի քո չարախօսները ամօթահար լռեն, իսկ դու առաւել պարծառանաս փառքով»: Սուրբ Սարգիսը պատասխանեց. «Ես իմ անձն եմ զոհ մատուցում ճշմարիտ Աստծուն եւ Լրա Որդի Յիսուս Ջրիտոսին, Ով պատարագուեց իմ սիրոյ համար: Ջո կուռքերին գիտեմ եւ կուռքերին աստուած ասել չեմ սովորել, այլ պաշտում եմ հրի եւ արեփի: Արարչին եւ երկրպագութիւն եմ մատուցում Լրան, Ով արարեց երկինքը եւ երկիրը եւ երկրի վրայի բոլոր արարածներին, Ով կենդանի է եւ յափտենական Թագաւոր, Ում պետք է եւ դո՛ւ, ո՛վ թագաւոր, երկրպագէիր եւ փառաւորէիր, եթէ իմաստութիւն սովորած լիկիր, եւ ոչ թէ՛ Լրա գոյաւորած տարրեղէն եւ անշունչ արարածներին եւ մարդկանց ստեղծած անշունչ պատկերներին»:

Այս լսելով՝ արքան ասաց. «Ահա՛ յայտնի եղաւ քո մոլորութիւնը, ո՛վ արբեալոյ յիմարութեամբ, որ ինքնակամ զրկում ես քո անձն այն բիրաւոր բարիքներից, որոնք պատրաստում էինք քեզ տալ: Իսկ դու այս ամէնը փոխեցիր ոմն հրեայի նկատմամբ տածած քո սիրով, որ խաչուեց Իր մեղքերի համար»: Այնուհետեւ նա բազում հայիոյանքներ տուեց Ջրիտոսին եւ ասաց. «Շատ մի՛ խօսիր, այլ արի՛ եւ զոհի՛ր աստուածներին»: Իսկ երանելին, երբ լսեց այս ամէնը, չկարողացաւ համբերել, այլ, լցնելով իր բերանը, թքեց ամբարիշտի դէմքին՝ որպէս նախատինք անօրէն կոռպաշտութեան եւ, Սուրբ Հոգուց ուժ աննելով, ասաց. «Չեմ վախենում քեզանից եւ քո կուռքերից եւ չեմ պաշտի գարշելիքներդ, այլ՝ Սուրբ Աստծուն, Ում չեն կարող պղծել հայիոյիչների շուրթերը»:

Այնժամ Շապուհը, գայրոյթով լցուած, հրամայեց, եւ Լրա բերանը քարերին խփեցին, կապեցին Լրան երկաթէ շղթաներով եւ քարշ տուեցին փողոցներով, մինչեւ սուրբի կողից կաշին իսպառ քրկուեց: Ջաշողներն ասում էին Լրան. «Սարգիս, իրօ՞ք թողել ես մեր աստուածներին ու մեր պաշտօնը եւ պաշտում ես ոմն օտար Աստծոյ՝ Յիսուս Ջրիտոս անունով, հիմա ի՞նչ ես մտածում, մա՛ր Սար-

գիս»: Սուրբն ասաց Լրանց. «Յո՛յց տուեք ինձ ձեր կուռքերը, որպէսզի տեսնեմ Լրանց զօրութիւնը, իսկ ես ցոյց կտամ իմ Աստուծոյ զօրութիւնը»: Երբ այն այրերն այս լսեցին, յոյժ ուրախացան եւ յայտնեցին արքային, թէ Սարգիսն ուզում է երկրպագել աստուածներին: Եկան աագ աստիճանաւորներից ոմանք եւ մի զօրագլուխ իր զօրքի հետ, կանգնեցրին Սարգիսին եւ Սարտիրոսին տասներկու կուռքերի մեհեանի առաջ եւ այնտեղի ատրուշանի մէջ կրակ վառեցին:

Այնժամ Սարգիսն աղաղակեց իր սրտում. «Օգնի՛ր ինձ, Տէ՛ր Յիսուս Ջրիտոս, ինչպէս օգնեցիր պատերազմի ժամանակ»: Ապա, դառնալով կոռպաշտներին, ասաց. «Սրա՛նք են ձեր տասներկու չաստուածները, չորսը վիշապի բերաններ են, չորսը՝ դեւերի պատկերներ, չորսը՝ եզան գլուխներ. արդ, ո՛ւմ երկրպագեմ կամ ո՛ւմ աղօթեմ»: Իշխանները եւ մոգերն ասացին Լրան. «Սարգիս, մի՛ անարգիր, քանզի անմահ կուռքերից ոմանց օձ ես կոչում, ոմանց՝ դեւ»: Սուրբ Սարգիսն ասաց. «Ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, քանզի այդ մարդկանց ձեռքի գործերը գարշելիքների նման են՝ Լեռսից՝ կաւեղէն, իսկ դըրսից՝ պղնձեղէն: Իսկ ես ձեզ նախապէս ասացի, թէ՛ ցո՛յց տուեք ձեր կուռքերին, թէ կենդանի աստուածներ են, ապա թէ ոչ՝ ես ցոյց կտամ իմ կենդանի Աստուծոյ զօրութիւնը, Ով Իր Խաչով լուսաւորեց երկինքն ու երկիրը: Արդ, ես տեսնում եմ այն, ինչ նախապէս գիտէի, քանզի դրանք դեւերի անխօս պատկերներ են, վիշապների անզօր բերաններ եւ եզների անբարբառ գլուխներ»: Իսկ կոռպաշտներն ասացին միմեանց. «Լա՛յ մեզ, քանզի անարգեց մեր աստուածներին, եւ Լրանք կբարկանան մեզ վրայ»:

Սուրբ Սարգիսը պատասխանեց. «Չէ՛ք լսել Սուրբ Գրքի խօսքը՝ Լրանց արարողները եւ պաշտողները Լրանց նման կլինեն»: Այնժամ քուրմերն ասացին. «Ո՛վ այր, դու յոյժ թշնամութեամբ եւ անարգանքով բարկացար մեր աստուածների վրայ»: Իսկ սուրբն ասաց. «Թողէ՛ք, թողէ՛ք մերձենամ ձեր աստուածներին»: Լրանք, կարծելով, թէ ուզում է երկրպագել, արձակեցին Սարգիսին: Իսկ նա, իր սրտի խորքից կանչելով Տիրոջ օգնականութիւնը, կնքեց իրեն Խաչի Նշանով եւ, ճշմարտութեամբ ամրացնելով իր սիրտը, ձեռքի շղթաները երկու տակ ծալեց եւ Լրանցով հարուածեց կուռքերին, եւ կուռքերը խորտակուեցին, կործանուեցին եւ փոշիացան ասես հողմի առաջ: Եւ երանելին ասաց. «Ո՛վ անմիտներ, ահա՛ ձեր պաշտամունքները փշուրուեցին, եւ հուրը, որին երկրպագում էք, արդիւնքում մոխիր է»: Երբ մոգերը եւ հեթանոսների բազմութիւնն այս լսեցին եւ տեսան, բար-

կութեամբ շարժուեցին սուրբի վրայ եւ բռնելով այս ու այն կողմ քարշ տուեցին՝ ցանկանալով սպանել: Անօրէնների յանդուգն յարձակման ժամանակ ամբոխի մէջ սպանուեց նրա որդին՝ երանելի Սարտիրոսը (ըստ Շնորհալու վկայութեան) եւ վաստակեց վկայական անունը՝ պսակակից դառնալով Քրիստոսի նախընթաց վկաներին:

Իսկ սուրբ Սարգիսն Աստուծոյ կողմից պահուեց, քանզի նոր նիսկ գօրքը, նրանից զարհուրելով, դողում էր: Սոսկումն ու տարակուսանքը տիրեց կռապաշտների բազմութեան մէջ. ոմանք պատահում էին իրենց հանդերձները, ոմանք փետում գլխի մագեր: Եւ վերցնելով կուռքերի փշրանքները, տարան արքայի առաջ: Իշխանները սկսեցին մեղադրել գօրքին, իսկ նրանք արդարանում էին՝ ասելով. «Ճշմարիտ ենք ասում, եթէ դուք այնտեղ լինէիք, ոչինչ չէիք կարող անել նրան»: Եւ մինչ նրանք խօսում էին այս, երանելի Սարգիսը հասաւ նրանց ետեւից եւ եկաւ կանգնեց ատեանում՝ ձեռքում պահած շղթաները: Իսկ իշխանները, սարսափահար եղած, ասում էին՝ միգուցէ մեզ է՛լ սպանի: Եւ ասացին նրան. «Սարգի՛ս, ինչո՞ւ փշրեցիր մեր աստուածներին»: Այնժամ սուրբը ցոյց տուեց իր ձեռքի շղթաները եւ ասաց. «Սրանք փշրեցին ձեր կուռքերին, իսկ նրանք չկարողացան յաղթել. արդ, կանգնած եմ ձեր առաջ, ինչ կամենում էք՝ արե՛ք»:

Եւ մինչդեռ բազմութիւնը ցանկանում էր նրան տապալել, թագաւորն արգելեց նրանց, քանզի բարկացած էր նրանց վրայ սուրբի որդու մահուան պատճառով, որովհետեւ առանց իր կամքի եղաւ: Եւ իր առաջ կանչելով Սարգիսին, ասաց. «Անարգելով անարգեցիր աստուածներին, եւ ես ներեցի քեզ, սակայն ինչպէ՛ս համարձակուեցիր փշրել նրանց»: Սուրբը պատասխանեց. «Քանզի ես Սուրբ Գրքից լսել եմ՝ կհաւաքես նրանց երկաթեայ գաւազանով եւ կփշրես նրանց ինչպէս բրուտի անօթներ»: Թագաւորն ասաց. «Եթէ չպատկառես աստուածներից, որոնք կարող են քեզ կործանել, ինձ մնում է ոչ միայն քեզ շղթաներով կապել, այլեւ՝ մահուան դատապարտել»: Սուրբը պատասխանեց. «Ամենայն ժամ պատրաստ եմ մեռնել յանուն իմ անմահ Տիրոջ, Ով ինձ անմահութիւն է տալիս: Իսկ ջո կուռքերը ինձ ոչինչ չեն կարող անել: Եւ ինչպէս որ շղթաներով նրանց հարուածեցի, այնպէս էլ կարող էի ամբողջովին խզել իմ կապանքները»: Այս ասելով՝ սուրբը խոնարհեցրեց իր գլուխը, շղթաները գցեց ատեանի առաջ, որպէս թէ ասելով՝ ահա՛ սրի եմ մատնում իմ պարանոցը:

Այնժամ թագաւորը դահիճներին ակնարկեց նրան զգուշութեամբ բանտ տանել, իսկ զինուորները երկնչելով նորից նրան կապեցին շղթաներով: Դահճապետը, հրաման ստանալով Սարգիսին պահել բանտում, նրան տեսակ-տեսակ խոշտանգումների էր ենթարկում: Իսկ երանելին գոհանում էր Աստուծոց, որ Նրա անուան համար արժանի եղաւ չարչարանքների եւ կապանքների, եւ իր որդու համար, որ վկայական արեամբ պսակուեց ի Քրիստոս: Եւ դահճապետը Սարգիսին վախեցնելով պատմեց, թէ արքան վճիռ է կայացրել մի քանի օրից նրան մահապատժի ենթարկել եւ ամենուրեք հրովարտակներ է ուղարկել, թէ՛ շտապէ՛ք գալ եւ տեսնել մահապարտ Սարգիսին: Իսկ սուրբը, լսելով հրամանը, ուրախացաւ եւ սկսեց աղօթել ու ասել. «Աստուած Աբրահամի, Աստուած Իսահակի եւ Աստուած Յակոբի, Աստուած մեր հայրերի՝ մարգարէների եւ առաքեալների, յիշի՛ր Քո ծառային եւ մի՛ անտեսիր, ինչպէս այժմ չես անտեսում ինձ. Դու ես Աստուած, մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի Հա՛յր, արժանի՛ արա Քո ծառային՝ Քեզանից ստանալու պսակը: Տէ՛ր Յիսուս Քրիստոս, խառնի՛ր ինձ Քո սուրբերի զնդերին, որոնք նահատակուեցին Քո սիրոյ համար: Կենդանարար Սուրբ Հոգի, մտցրո՛ւ ինձ անվախճան կեանքի նահանգախոսը, ուր փառատրում է Ամենասուրբ Երրորդութիւնը»:

Եւ մինչդեռ աղօթում էր բանտում, գիշերով նրան երեւաց բանասարկուն: Գալով կանգնեց նրա առաջ եւ ասաց. «Սարգի՛ս, ի՞նչ եմ արել քեզ, ինչո՞ւ փշրեցիր իմ հանգստարանը կամ իմ գոհարանն ինչո՞ւ աներեցիր: Արդ, զոչա՛ եւ իրազատացրո՛ւ թագաւորի սիրտը»: Սուրբ Սարգիսը սամտեց նրան եւ ասաց. «Ետե՛ւս գնա, սատանա՛, ջո կորստաբեր արբանեակների հետ, դէպի յալիտենական կործանումն ու դժոխքը»: Դեւն ասաց. «Դու արհամարհեցիր ինձ. արդ, կգնամ կմտնեմ բռնաւորի սիրտը եւ կդրդեմ ուտել ջո մարմինը, ըմպել ջո արիւնը եւ փշրել ջո ոսկորները, ինչպէս դու արեցիր իմ բազինների հետ»: Սուրբն ասաց. «Հեռացի՛ր ինձանից Քրիստոսի անամբ»: Սատանան գնաց մտաւ բռնաւորի սիրտը. եւ վերջինս անմիջապէս դահիճներին հրաման տուեց չարչարել նրան: Դահիճները սկսեցին տանջել, քերել եւ քարշ տալ սուրբին, իսկ նա գոհութեամբ սաղմոսում էր. «Աստուած, նայի՛ր ինձ օգնելու եւ Տէ՛ր, փութա՛՛ ինձ մերձե՛նալ: Աստուած եւ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի Հա՛յր, զօրութիւն տուր իմ հոգուն եւ համբերութիւն՝ իմ մարմնին, որպէսզի յաղթեմ սատանային, եւ նրա մեքենայութիւններն ի դերեւ ելնեն»:

Եւ ամբողջ օրը չարչարում էին երանելուն: Երբ գիշերը մի պահ դադար տուեցին, նրան այցելեց Տիրոջ հրեշտակը եւ ասաց. «Ջօրացի՛ր, Սարգի՛ս, քանզի ես քեզ հետ եմ. ինչ խնդրեցիր, տուեցի քեզ, եւ ինչ որ խնդրես, կտամ»: Երբ հրեշտակն այս ասաց, սուրբի սիրտը զօրացաւ, եւ նրա մարմինը երկաթի պէս դարձաւ եւ, արհամարհելով նրանց տանջանքներն ու կապանքները, գոհութեամբ փառաւորում էր Աստծուն:

Իսկ բանսարկուն սկսեց նրան յիշեցնել իր թուացեալ զօրութիւնը: «Իշխանութիւն ունեմ,— ասում էր,— բռնաւորի սիրտը քաղցրացնել, եւ քո մարմինը կփրկուի տանջանքներից: Ա՛յ թշուառամիտ, զոհի՛ր եւ պաշտի՛ր ինձ, ապա թէ ոչ՝ քեզ ցոյց կտամ իմ զօրութեան կարողութիւնը: Յիշի՛ր՝ ինչ արեցի քո հայր Ադամի հետ, ինչպէս նրան կենաց դրախտից եւ փառքից հանեցի: Գիտես նաեւ, թէ ինչ արեցի Յօբի հետ: Ես տուեցի կոտորել մարգարէներին: Ես էի, որ առաքելներին եւ վկաներին չարաչար մահուան մատնեցի: Ես մտայ հրեաների սիրտը եւ նրանց մոլութեան մէջ գցեցի, որպէսզի Կոյսից Մուսածին չարչարեն եւ սպանեն փայտի վրայ»:

Սուրբ Սարգիսը պատասխան տուեց. «Բաւական է քեզ, սատանա՛ւ, մի՛ ձանձրացրու ինձ. գիտեմ, որ քո չարիքը քո գլխին դարձաւ, իսկ սուրբերը պսակուեցին եւ արքայութիւնը ժառանգեցին: Գիտեմ, որ հրեաներին կործանեցիր, բայց նաեւ ա՛յս գիտեմ, որ Կոյսից Մուսածը, որ նախ քան յափտեանները Հօր մօտ էր, ջախջախեց քո գլուխը եւ փրկեց Ադամին դժոխքից: Ա՛յ սատանա, խո՛ւ, կո՛յր եւ յիմա՛ր, ինչպէ՛ս դու դա չիմացար եւ չհասկացար, թէ ով է Զրիստոս եւ թէ չէիր կարող Աստուծոյ Որդուն խաչ հանել, եթէ Նա չկամենար: Քանզի Նա Ինքն է ամենակալ փառաց Տէրը՝ Հօր եւ Սուրբ Հոգու հետ. ինքնին է Հայրը, Որդին անժամանակ ծնուել է Հօրից, եւ Սուրբ Հոգին անբաժանաբար բխում է Հօրից. Երեք Անձինք եւ Մի Աստուածութիւն»:

Սատանան ասաց. «Մա՛ր Սարգիս, կարծում էի, թէ կդառնաս եւ կպաշտես ինձ, իսկ դու արհամարհեցիր ինձ եւ ի՛նչ շահեցիր քո յամառ խորհուրդներով: Արի՛, համաձայնուի՛ր թագաւորի կամքին եւ երեւելի՛ եղիր աշխարհի մէջ եւ յանուն քո սնտոյ յոյսի մի՛ լքիր կեանքը, ապա թէ ոչ՝ մարմինդ որպէս կերակուր կտամ երկրի գազաններին, իսկ արիւնդ՝ երկնքի թռչուններին»: Սուրբն ասաց նրան. «Հեռո՛ւ գնա ինձանից Զրիստոսի անուամբ, տկա՛րդ, անա՛րգդ եւ

ժպի՛րիդ. ետե՛ս անցիր եւ չհամարձակուե՛ս ինձ մօտեալ, հակառակորդ ճշմարտութեան եւ հա՛յր ստութեան: Քո խրատները ոչ թէ կեանք են տալիս, այլ յափտենական մահուան են դատապարտում, եւ քո ասածները կատարողները քեզ հետ կորստեան են մատնում»: Այնուհետեւ չարն ամօթապարտ եւ հալածական խսպառ հեռացաւ նրանից: Այնժամ, երբ սկսեց լուսանալ հինգերորդ օրը, Սարգիսը սկսեց աղօթել՝ ասելով. «Տէ՛ր իմ Յիսուս Զրիստոս, որ Օգնականդ ես անօգնականների եւ մերձ ես Զեզանից երկիրաձծներին, արի՛, օգնի՛ր ինձ, Տէ՛ր իմ եւ Փրկի՛չ իմ, տկարների՛ Ջօրացուցիչ, Նեղեալների՛, Անդորութիւն, պատերազմի՛ Սպարապետ, Ամրութիւն մրրկացած հողմի դէմ, կարօտեալների՛ Կերակրող, արի՛, փրկի՛ր ինձ, Տէ՛ր իմ Յիսուս Զրիստոս, Զրիստո՛ս Փրկիչ, խորհու՛րդ իմ Յիսուս, լսի՛ր ինձ»:

Եւ ահա, Տէր Յիսուս Զրիստոս երկնային զօրքերի հետ յանկարծակի երեւաց նրան, եւ բանտը լցուեց արեգակից էլ վառ գերապայծառ լոյսով, եւ անմիջապէս սուրբի ձեռքերի եւ ոտքերի կապանքները քանդուեցին: Եւ այն լոյսի միջից ձայն լսուեց. «Քաջալերուի՛ր, իմ բարի եւ հաւատարի՛մ ծառայ Սարգիս, թո՛ղ չերկնչի քո սիրտը մահկանացու մարմինդ սպանողներից, քանզի այստեղի տրտմութիւնից եւ հողանիւթ յարկից տեղափոխուելու ես քո Տիրոջ լուսեղէն խորանների անվախձան ուրախութեան մէջ»: Այս լուսափառ տեսիլքի վրայ մեծ բազմութիւն հաւաքուեց բանտի շուրջ, քանզի տեսնում էին երանելուն կապանքներից արձակուած եւ աղօթքի կանգնած: Եւ զարմանքով լցուած, փառք էին տալիս ճշմարիտ Աստծուն, Ում քարոզում էր Սարգիսը: Եւ, փութալով թագաւորի մօտ, պատմեցին իրենց տեսած այն սքանչելիքները: Արքան հրաման տուեց, որ նրան իշխանական պատուով իր առաջ բերեն: Երբ երանելուն բերեցին, Շապուհն ասաց. «Ո՛վ թշնամի քո անձի, ի՛նչ շահ տուեց քեզ մեր հրամաններին հակառակուելը՝ անարգանքներ, չարչարանքներ եւ քո որդու մահը, եւ եթէ յամառես, չարաչար մահուամբ կմեռնես: Իսկ եթէ հրաժարուես քո այդ անմիտ խորհուրդից եւ խելքի գաս՝ յիշելով մեր առաջին սերը, մեր քաղցրութիւնը քեզ ոչ միայն կների եւ քեզ մեղք չի համարի քո յանցաւոր սխալները, այլեւ կարծանացնի գերագոյն փառքի եւ պատուի: Արդ, այսօր անսա՛ մեր հրամաններին եւ նրանից յետոյ գնա՛ Նազովրեցու մօտ»: Այսպէս էր ասում թագաւորը, քանզի չէր ցանկանում սուրբի մահը. նաեւ հասել էր Յովիանոս կայսեր զալստեան լուրը:

Եւ երանելին պատասխանեց. «Չզգացիր ձեր չաստուածների ամօթը եւ նախատիկը, քանզի նրանց պէս խաւար ու անլոյս ես: Ինչպէ՛ս, նրանց տեսելով մանրացած եւ փոշիացած, չիմացար նրանց տկարութիւնը: Իսկ իմ պարծանքն ու յոյսը Ջրիստոսն է, եւ ինչպէս իմ որդուն բարեպաշտ հաւատքով ընդունեց, այնպէս էլ նոյն հաւատքով ինձ կընդունի, Ում գոհութիւն եւ փառաբանութիւն եմ մատուցում, որ ընդունեց իմ գաւակին եւ չթողեց խաբուել քո մոլորութեամբ: Եւ արդ, յայտնապէս ասում եմ, որ քո մոլորութիւնն ինձ չի խաւարեցնում, բայց թող քեզ նաեւ ա՛յս յայտնի լինի, որ եթէ ինձ թողնես ապրել, քո մահն իմ ձեռքերով կլինի, քանզի չեմ ներում քո պիղծ բերանի հայիոյախօսութիւններն իմ ճշմարիտ Աստծուն»: Երբ թագաւորն այս լսեց, լցուեց ցասմամբ եւ հրամայեց նրա վրայից հանել զինուորական պատմուճանը՝ ասելով. «Սարգիսը, ով չիմացաւ, թէ ինչ է պատիւը, կիմանայ, թէ ինչ է անարգանքը, եւ իր մեղքով կմեռնի»: Եւ հրաման տուեց նրան քաղաքից դուրս հանել եւ սպանել: Իսկ դահիճները վերցնելով բռնութեամբ տարան սպանութեան վայրը: Սուրբին ուղեկցում էր նաեւ քրիստոնեաների եւ հեթանոսների յոյժ մեծ բազմութիւն: Նրանց մէջ էր նաեւ կռապաշտների մի ամբոխ, որոնք ոխ էին պահում նրա դէմ բազիսները կործանելու համար եւ քաշում, դառնապէս տանջում ու իրենց եղունգներով քերում էին նրա մարմինը: Իսկ երանելին, արհամարհելով տանջանքները, ստեպ այսպէս էր աղօթում. «Հա՛յր մեր, որ երկնքում ես եւ երկրում. մի՛ տար մեզ փորձութեան, այլ փրկի՛ր չարից»: Այս էր երանելու աղօթքը ողջ ճանապարհին. յիշում էր Աստուծոյ սքանչելի զօրութիւնը եւ Նրա Աջը, որով բոլոր արդարներին եւ աստուածապաշտներին փրկեց երեւելի եւ աներեսոյթ թշնամիների ամէն տեսակ փորձութիւններից ու վտանգներից, զօրացրեց առաքեալներին եւ վկաներին՝ ճշմարտութեամբ վկայելու նոյն Հօրի զօրութիւնը խնդրում էր նաեւ իր անձի համար: «Մի՛ հեռացիր,– ասում էր,– Ջո ծառայից, Տէ՛ր իմ Յիսուս Ջրիստոս, ամենակա՛լ, սո՛ւրբ, քա՛ղցր, բարերա՛ր, որ մերձ ես Ջեզակից երկիւղածներին եւ գտնում ես Ջեզ փնտրողներին»: Երբ հասան այն տեղը, որ կոչւում է Սալք, դադար առան, քանզի այնտեղ պետք է նահատակուէր: Այնտեղ սուրբը, ձեռքերը տարածելով, աղօթքի կանգնեց եւ բարձր ձայնով ասաց. «Տէ՛ր Աստուած յաւիտենական, որ արժանի արեցիր ինձ մեռնել Ջո սուրբ անուան համար, լսի՛ր Ջո ծառայի աղաչանքները եւ ընդունի՛ր ինձ նրանց մօտ, ովքեր սիրեցին Ջո Գալստեան Օրը եւ Ջո Խաչի եւ Մահուան չարչարանքների ուղե-

կիցներ եղան: Եւ այն, ինչ չարի պատրանքով իմ մանկութիւնից մինչեւ հիմա կամայ, թէ՛ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ մեղանչել եմ Ջո առաջ, լուա՛ եւ մաքրի՛ր Ջո ողորմութեամբ՝ իմ արեան հեղման միջոցով: Ենորհի՛ր նաեւ Ջո հաւատացեալներին, ովքեր յիշեն իմ անունը, մեղքերի թողութիւն, հոգիների եւ մարմինների իւրաքանչիւր վտանգից փրկութիւն, ախտերի բժշկում, դեւերի հալածում, հիւանդների բժշկութիւն, յաղթութիւն պատերազմներում, արձակում բանտերից եւ կապանքներից, ազատութիւն ծառայութիւնից, խաղաղութիւն խոտվութիւնից, անդորր նեղութիւններից, առաջնորդական պահպանութիւն ճանապարհին, հանդարտութիւն ծովի ալեկոծութիւններից, երաշտի ժամանակ անձրեւների քաղցրութեան հոսում՝ առատապէս պտղաբերելու, կարկուտի եւ մառախուղի արագ դադարում, մարախի եւ զեռունների հալածում, որոնք ուղարկւում են Ջո բարկութեան պատճառով՝ մարդկանց պատուհասելու իրենց մեղքերի համար: Ովքեր նուիրական ընծաներով եւ ողորմութեամբ կատարեն մեր յիշատակը, ընդունի՛ր որպէս անուշ հոտ եւ բիւրապատիկ բարիքներով վարձատրի՛ր այստեղ եւ հանդերձեալում: Եւ իմ հոգին ընդունի՛ր արդարների օթեանների մէջ՝ ի հանգիստն յաւիտենական: Ջեզ փա՛ռք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»:

Աղօթքը վերջացնելուց յետոյ երկնքից հրեշտակ իջաւ նրա մօտ՝ ձեռքում պահած լուսապայծառ պսակ, եւ ասաց. «Ջօրացի՛ր, Ջրիստոսի քա՛ջ նահատակ, մի՛ երկնչիր մարմինդ սպանողներից, քանզի քո առաջ բացուեցին երկնքի արքայութեան դռները, եւ ինչ որ խնդրեցիր, Աստուած տուեց քեզ, քո անուամբ բոլոր հաւատացեալների խնդրուածքները կկատարուեն Տիրոջ կողմից»: Եւ բազմութիւնը, տեսնելով Աստուծոյ հրեշտակին եւ լուսոյ պսակը, աղաղակեց. «Մե՛ծ է քրիստոնեաների Աստուածը, Նրանից բացի ուրիշ աստուած չկայ»: Իսկ սուրբը, դառնալով դէպի հաւատացեալ զինուորների դասը, ասաց. «Լսէ՛ք ինձ այժմ, Ջրիստոսի՛ հաւատացեալներ, որ մերձ էք իմ նահատակութեանը, չլինի թէ, տեսնելով իմ մահկանացու մարմնի մահը, յուսահատ տրտմեք, բայց իմ յոյսն անվախճան է, քանզի Ջրիստոսով է, Ում միջոցով Նրա Երկրորդ Գալստեանը վերստին կստանամ այս մարմինը՝ անմահ եւ անապական: Եւ ես այսօր ցնծում եմ եւ ուրախ եմ, քանզի մանկութիւնից իմ փափագածը Տերը կատարեց՝ Իր չարչարանքներին եւ վկաների պսակին հաղորդ լինել: Եւ ինչպէս որ զօրացրեց ինձ պատերազմների մէջ մարմնատր թշնամիների դէմ, այնպէս էլ այսօր կզօրացնի հոգիների թշնամու եւ նրա զինակիցները»:

րի դէմ: Եւ արդ, իմ այս կեանքի ճանապարհի ընթացքը աւարտելով եւ հաւատս հաստատուն պահելով, ուրախութեամբ գնում եմ ի Ջրիստոս. Աստուծոյ խաղաղութիւնը լինի ձեզ հետ. ամէն»:

Այս ասելով՝ դէմքով դէպի արեւելք ծունկի եկաւ, խաչի նշանով տեառնագրեց իրեն եւ, սրի առաջ խոնարհեցնելով իր պարանոցը, ասաց. «Տէ՛ր Յիսուս, ընդունի՛ր իմ հոգին», եւ դահիճը սուտերով հատեց երանելու սուրբ գլուխը: Եւ նոյն ժամին երկնային լոյս ծագեց եւ շրջապատեց երանելու մարմինը: Այն լոյսից բոց դուրս եկաւ եւ այրեց հեթանոսներից ոմանց, իսկ մնացածներն էլ փախուստի դիմեցին: Եւ երկնքից ձայն էր լսում. «Վայելչապէս կատարեցիր ճգնութիւնդ, ո՛վ երանելի Սարգիս. արդ, ե՛կ եւ բոլոր սուրբերի հետ ժառանգի՛ր յափտենական հանգիստը»:

Իսկ հաւատացեալ զինուորներից ներկայ գտնուողները, վերցնելով սուրբի մարմինը, պատեցին մաքուր զգեստով: Այս լուրը հասաւ թագաւորի ականջին, եւ նա առաքեց դահիճների եւ կոտորել տուեց նրանցից տասնչորս այրերի, ովքեր ազգութեամբ պարսիկ էին: Եւ հրաման տուեց նրանց մարմինները զցել գազանների առաջ, սակայն գազանները, ըստ Աստուծոյ տեսչութեան, չմօտեցան նրանց: Ապա խորհում էր սուրբերի մարմինները հրով այրել, քանզի պարսիկներից շատերն այս սքանչելիքների պատճառով հաւատացին Ջրիստոսին: Մինչդեռ նա այս մտածմունքների մէջ էր, նրա ականջին հասան Յուդիանոսի գալստեան երկիւղի շշուկները, եւ մոռացաւ իր չար մտադրութիւնը: Այնժամ հաւատացեալներից ոմանք գիշերով եկան ու տարան սուրբ Սարգիսի եւ տասնչորս զինուորների մարմինները եւ զգուշութեամբ թաքցնելով, պահեցին սուրբ Մարտիրոսի մարմնի հետ: Սուրբ Սարգիսի, նրա որդի Մարտիրոսի եւ տասնչորս զինուորների նահատակութիւնը տեղի ունեցաւ Տիրոջ 363 թ. յունուարի 31-ին:

ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ՍՈՒՐԲ ԱՏՈՎՄԵՆԱՆՆԵՐԻ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՈՎՄԵՆԱՆ ԶՕՐԱՎԱՐՆԵՐ

Յազկերտ կրակապաշտ արքայի օրերում, մինչդեռ քրիստոնեական հաւատքը ծաղկում էր ողջ աշխարհում, մեծ հալածանքներ սկսուեցին արեւելցիների եւ յատկապէս՝ հայոց ազգի վրայ: Երբ Պարսից աշխարհում այլ քրիստոնեաների օգնութեամբ շատացան սուրբ հաւատը յայտնապէս պաշտողները, մոգապետերը եւ մոգերը, խորհրդողակից ունենալով չարքերի վարդապետ բանսարկովին, խորհրդակցեցին իրար մէջ եւ միաբան կերպով գնացին թագաւորի մօտ՝ ասելով. «Ի գիտութիւն թող լինի քո տէրութեանը, որ քո մագդէական կուռքը կործանուեց, եւ ձեր նախնիների դիցախառն պաշտամունքը վերացաւ, քանզի բոլորը խոտորուեցին դէպի քրիստոնեութիւն: Եւ եթէ հրով, սրով եւ խաչելով չհրամայես կործանել քրիստոնեայ կոչեցեալներին, մանաւանդ՝ Հայոց աշխարհից այստեղ եկած ազատներին եւ ուամիկ հեծեալներին, ովքեր կրակապաշտութեան եւ մոգութեան ամենամեծ թշնամիներն են, այլեւս չի զօրանայ աստուածների պաշտամունքը»:

Այնժամ թագաւորը փութանակի հրամայեց հրովարտակ ուղարկել իր տէրութեան բոլոր կողմերը, թէ ոչ ոք չհամարձակուի իրեն քրիստոնեայ անուանել, ապա թէ ոչ՝ սրով, հրով եւ խաչափայտով մահուան կդատապարտուի: «Իսկ ովքեր, — ասում էր, — կկատարեն մեր հրամանը եւ կընդիսնեն կրակն ու մոգութիւնը, մեծարման, պատուի եւ մեծ իշխանութեան կարծանանան»: Այնուհետեւ մեծ հալածանքներ սկսուեցին քրիստոնեաների նկատմամբ. տանջում էին անհնարին տանջանքներով եւ պէս—պէս մահապատիժների ենթարկում: Իսկ քաջերը նահատակութեամբ էին պսակւում, եւ ոչինչ համարելով տանջանքներն ու մահը, ասում էին ըստ սուրբ Պօղոսի, թէ՛ ո՛չ մահը եւ ո՛չ էլ նեղութիւնները չեն կարող մեզ բաժանել Ջրիստոսի սիրուց. քանզի այս անցաւոր մահուամբ եւ չարչարանքներով ժառանգելու ենք անանց եւ անճառ բարիքները: Իսկ վատասիրտները եւ տկարները՝ ոմանք ժամանակաւոր մահուան վախից, ոմանք էլ ի սեր անցաւոր կեանքի, թուլանալով խոնարհում՝ էին թագաւորի կամքի առաջ՝ կորստեան մատնելով իրենց անձերը:

Եւ քանի որ Յազկերտի հրամանով արքունի պատերազմներում մասնակցող Հայոց ազատագուհը՝ զօրավարութեամբ քաջ նախարարներ Ատոմ Գևունու եւ Մանաճիհր Ռշտունու տակաին համարձակ պաշտում էր քրիստոնէութիւնը, թագաւորը խորհեց որեւէ հնարով նրանց իր մօտ կանչել եւ հրապուրել արեգակի եւ կրակի պաշտամունքով: Այս նպատակով խաղաղութեան ու սիրոյ խօսքով նրանց մօտ առաքեց իր նախարարներից մէկին՝ այսպիսի մի հրովարտակ գրելով. «Աստուածներին հաւասար արքայից արքայ Յազկերտից՝ սիրելի ծառաներիդ, Հայոց աշխարհի ազատներիդ եւ ուսմիկ հեծեալներիդ թող հասնի մեր տերութեան ողջոյնը: Յիշեցինք ձեր վաստակն ու քաջութիւնը մեր թշնամիների դէմ պատերազմում եւ կամենում ենք մեծ պատուով ու ճոխութեամբ արձակել ձեզ ձեր աշխարհ, որպէսզի ձեր եղբայրները տեսնելով առաւել փութան ծառայել մեզ: Միայն դուք շտապէ՛ք հասնել արքունի դուռ»:

Երբ Հայոց ազատագուհը նամակի խօսքերից եւ նախարարի պատգամներից լսեց թագաւորի հրամանը, ճանաչեց չարի գաղտնաձիգ նետերը, որը հանապազ մարտնչում է Աստուծոյ ծառաների դէմ: Բայց, ցոյց չտալով, թէ հավկացել են թագաւորի նենգամտութիւնը, վեր կենալով, ճանապարհ ընկան որպէս թէ արքունի դուռ: Սակայն իրենց մտքում վարանում էին, թէ ինչ անեն, եւ ողջ սրտով աղօթում էին առ Տէր:

Եւ երբ հասան Հայոց աշխարհ տանող ճամփաբաժանին, այնտեղ մի վայրում դադար առան: Եւ ըստ աստուածային շնորհի եւ վերին զօրութեան տեսչութեան, նրանց մէջ հետեւեալ խորհուրդը ծագեց. տէր Ատոմ Գևունին ու տէր Մանաճիհր Ռշտունին, իրենց ազատներով հանդերձ հաւաքուելով, խորհրդակցեցին իրար հետ եւ այսպէս ասացին. «Մենք գիտենք մեր հաւատքի թշնամի պիղծ եւ անօրէն թագաւորին, որ մեզ կանչում է ոչ այլ բանի համար, եթէ ոչ՝ հաւատքից հանելու եւ մոգութեան տանելու: Այս է նրա կամքը՝ հնազանդեցնել մեզ իր խաւարային խորհուրդներին, լոյսի փոխարէն խաւար դարձնել եւ, անցաւոր պատիւներ խոստանալով, մեզ վրիպեցնել յաւիտենական բարիքներից, որոնք անսուտ Աստուած խոստացաւ իր ծառաներին մարգարէների եւ առաքեալների միջոցով, ովքեր իրենց ժամանակին, յանուն Նրա անուան, քաջութեամբ նահատակուեցին, բարի անուն թողեցին աշխարհում եւ իրենց անձանց համար բարի գանձեր ամբարեցին երկնքում՝ լուսէ պսակների արժանանալով: Արդ, թէպէտ եւ մենք անարժան ենք, սակայն, Նոյն Տիրոջն ապաւինելով,

արժանաւորներ կլինենք: Քանզի Աստուած կամենում է միայն հնազանդութիւն իր կամքին, որպէսզի իր անսպառ գանձերից առատաձեռն պարգեւներ սփռի բոլորին»:

Ապա բոլորը միաբանուելով գերադասեցին մտնել մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անուան համար, քան թէ մի առ ժամանակ վայելել մեղքերի մէջ: Եւ որոշեցին չհետեւել արքայի կանչին, այլ խոյս տալ դէպի իրենց աշխարհ, թէպէտ եւ քաջ գիտէին, որ գերծ չեն մնայ արքայի ցասումից: Սակայն չգարհուրեցին առժամանակեայ մահուանից՝ խրախուսուելով սուրբ Աւետարանի խօսքով. «Մի՛ երկնչէք նրանցից, ովքեր սպանում են մարմինը եւ չեն կարող սպանել հոգին» [Մատթ. Ժ 28]: Այնուհետեւ, իրենց յանձնելով Սուրբ Երրորդութեանը, ուղիղ Հայոց աշխարհ գնացին:

Երբ այս լուրը հասաւ թագաւորին, նա մի ստուար գունդ արձակեց նրանց ետեւից՝ հրաման տալով բոլորին սրով սպանել, եթէ չվերադառնան՝ կատարելու արքայի կամքը, այսինքն՝ վերադառնան Պարսից աշխարհ եւ յանձն անեն մոգութեան օրէնքը: Իսկ սուրբ երանելիները, հասնելով Հայոց երկրի Անձաւացեաց գաւառը, հանգրուանեցին լեռների մէջ մի վայելուչ վայրում, ուր քարանձախ մէջ հրեշտակակրօն միանձնական վարքով մի սուրբ ճգնաւոր էր բնակուում: Հասնելով նրա մօտ՝ բոլորը, ծունկի իջնելով, խնդրեցին սուրբի աղօթքը եւ ստանալով նրա օրհնութիւնը, պատմեցին աղէտալի անցքերը եւ իրենց ճանապարհի նեղութիւնները:

Իսկ սուրբ այրը, Սուրբ Հոգուց ծանուցուելով, մարգարեացաւ նրանց վկայական մահուամբ երջանիկ նահատակութեան մասին եւ ասաց. «Երանելի էք, ո՛վ քրիստոսասէր այրեր, քանզի շուտով տեսնելու էք Նրան, Ում փափագում էք, քանզի Տէր Յիսուս Քրիստոս ձեր օգտակարն է հոգում»: Եւ նրանք, կրկին ստանալով նրա օրհնութիւնը, մեծ ուրախութեամբ իջան եւ այն գիշեր մօտակայ մի վայրում բանակ խփեցին՝ որպէս հրեշտակների բանակ՝ սաղմոսելով եւ օրհնելով Աստծուն:

Եւ ահա, գիշերուայ մէջ մի սքանչելի տեսիլք երեւաց սուրբ Ատոմին. մի լոյս, կամարաձեւ փայլելով, խորանի տեսքով իջաւ ողջ գնդի վրայ, եւ լուսեղէն զգեստներով եւ ահազգու տեսքով մի այր կարմիր վարդերից պատրաստուած պսակներ էր բաշխում: Նա ասում էր սուրբ Ատոմին՝ քաջալերուէ՛ք, Քրիստոսի՛ գինուորներ: Սուրբ զօրավարը, տեսիլքից զարհուրած, Նոյն ժամին արթնանալով,

արտասուքներով բազում աղաչանքներ եւ աղօթքներ էր մատուցում բարերար Աստծուն՝ ասելով այսպէս. «Տէ՛ր, Դու գիտես մեր սրտի խորհուրդները, որ Քո անուան համար դրեցիք մեր անձերը եւ մեզ կամովի մահուան մատնեցիք՝ անարգելով անօրէն թագաւորի հրամանը, ով սևոտի խօսքերով հրապուրում էր մեզ, որպէսզի ստիպէր հրաժարուել Քո բարութիւնից եւ վայելել Քո ճշմարտութիւնից մուրրուածների մտախալապատ եւ մոխրապաշտ փառաւորութեան մէջ: Արդ, բարերար՝ Տէր, մի՛ գրկիր մեզ Քո վերակացութեան օգնութիւնից, որպէսզի թշնամին չտոնահարի եւ չյաղթի Քո ծառաներին: Զանգի թէպէտ եւ մենք անարժան ենք, սակայն Դո՛ւ, Տէ՛ր, սովոր ես ցոյց տալ Քո ողորմութիւնը մեղաւորների հանդէպ, քանզի չեկար Քո մեղսաքաւիչ եւ կենսատու Արեամբ կանչելու արդարներին, այլ՝ մեղաւորներին»:

Եւ այսպէս աղօթելով մինչեւ առաւօտ, ծարաւած հոգով սպասում էր տեսիլքի ելքին: Երբ բոլորը վերկենալով կատարեցին առաւօտեան աղօթքի պաշտօնը, սուրբ Ատոմը սկսեց նրանց պատմել գիշերուայ ուրախալից տեսիլքը: Իսկ նրանք բոլորը, խնդութեամբ լըցւելով, գոհանում էին Տիրոջից եւ, ծունկի իջնելով բարերար Աստուծոյ առաջ, միաբերան աղաղակում էին եւ ասում. «Տէ՛ր մեր եւ Աստուած Յիսուս Քրիստոս, եթէ արժանի ես համարում մեզ մեռնել Քո սուրբ անուան համար, մենք ամենայն ժամ որպէս ոչխարներ պատրաստ ենք սպանուելու, որպէսզի նահատակուենք Քո սուրբ Խաչի նշանով եւ չպարտուենք մոխրապաշտ թագաւորի չաստուածներից եւ նրա զօրքերից, եւ ճշմարտութեան թշնամիներն ամօթալից կորստեան մատնուեն»:

Իսկ պարսիկների դիապաշտ եւ սեազունդ զօրքն արագ հասաւ Հայոց գնդի ետեւից եւ եկաւ Անձաւացեաց գաւառ: Լրտեսների տեղեկութիւններին հետամուտ լինելով եւ այնտեղի բնակիչներից մէկի մատնութեամբ՝ մեծ ամբոխով ժամանեցին այն լեռան մօտ, ուր սուրբերն էին: Նախ, պատգամաւորներ առաքելով, յայտնեցին թագաւորի դառը հրամանը՝ կա՛մ գնալ արքունի դուռ, յանձն առնել մոգութիւնը եւ պատուով վերադառնալ, կա՛մ մահով մեռնել: Եւ երբ իմացան, որ նրանք ոչինչ են համարում այդ հրամանը, գրոհեցին մեկուսի լեռան վրայ:

Իսկ քաջ նահատակները, տեսնելով անօրէնների յարձակումը, ըստ իրենց սովորական արիութեան, ձայն տուեցին միմեանց՝ ձի՛ հե-

ծեք (որից էլ այն տեղը յետոյ կոչուեց Չիակալի վանք), եւ իւրաքանչիւրը հեծելով իր երիվարը, հաւաքուեցին մի բլրի վրայ եւ ռազմի կանգնեցին: Խորհում էին Մանաճիիր Ռշտունու բանակի կէսն առաջ ուղարկել՝ թշնամուն թիկունքից պաշարելու համար, կամ այլ հնարներ գտնել: Իսկ Աստուծոյ նախախնամութիւնը, այցելելով իր սիրելիներին, յայտնապէս ցոյց տուեց նրանց, թէ՛ հիմա ոչ թէ մարմնի քաջութիւններ ցոյց տալու ժամանակն է, այլ՝ հոգու. քանզի գիշերուայ տեսիլքն այնտեղ մի անգամ եւս ակներեւ երեւաց բոլորին՝ անանց լոյսը եւ անթառամ պսակները: Այս տեսնելով՝ երանելիները նոյն ժամին բաց թողեցին երիվարները, զցեցին գէնքերը եւ ցնծութեամբ առաջ գնացին նահատակուելու եւ Քրիստոսի անուան համար կամովի իրենց անձերը մահուան մատնեցին:

Նախ՝ սուրբ Ատոմի սքանչառտեսիլ որդեակը՝ մանուկ Վարդը, ինքնանուէր յօժարութեամբ բոլորից առաջ անցնելով, բարի վկայութեամբ պսակուեց ի Քրիստոս: Ապա սուրբ Ատոմը եւ նրա ընկերները, միաբան մօտեցնելով իրենց պարանոցները պարսկական սրի բերանին, սաղմոսում էին ու ասում. «Սիրեցիք Քեզ, Տէ՛ր, թո՛ղ լսելի լինի Քեզ մեր աղօթքի ձայնը, եւ ընդունելի լինի այս կամատր պատարագը. խառնի՛ր բոլորիս Քո սուրբերի գունդերին»։ Եւ այսպէս Ատոմի ողջ գունդը արժանի եղաւ սրով նահատակուելու եւ բարի վկայութեամբ ի Քրիստոս աւանդելու իրենց հոգիները նոյն տեղում. նրանց սուրբ եւ վարդագոյն արիւնը ոռոգում էր երկիրը, իսկ նրանց սուրբ հոգիները խառնում էին վերին զօրքերի դասերին:

Այդտեղ արքունի գնդից մի շնորհալի պարսիկ եւս արժանացաւ նոյն տեսիլքին, որ երջանիկ վկաները տեսան նահատակութեան ժամանակ, եւ աղաղակելով ասաց՝ սրանց պէս ես է՛լ եմ քրիստոնեայ: Եւ նոյն ժամին նա էլ նահատակուեց՝ մկրտուելով իր վկայական արեամբ եւ Աստուծոյ տեսչութեամբ կարգուելով սուրբերի գնդի մէջ: Երանելիների գնդից մի թշուառ փախստական կոտորածի ժամանակ փախաւ մի հովի մօտ, փոխանակեց նրա հետ իր զգեստները, վերցրեց նրա հովուական տարագը, մախաղն ու ցուպը եւ հովիւ ձեացաւ՝ փոխանակելով լուսեղէն պատմուճանը եւ մշտնջենաւոր կեանքը զագրատեսիլ զգեստի եւ առօրեայ կեանքի հետ: Իսկ հովիւը յօժարութեամբ եւ բարի հաւատով դիմեց դէպի նահատակութեան վայրը եւ նրա փոխարէն ինքն ընդունեց մարտիրոսութեան վճիռը՝ երկնաւոր հարսանիքում հանդիսակից եւ պսակակից լինելով սուրբ գնդին:

Երկու օրից յետոյ այն սուրբ ճգնաւորին գիշերով տեսիլք երեաց, որ բոլոր վկաների վրայ հրաշալի եւ սքանչելի լոյս էր փայլում: Եւ, մեծ զարմանքով լցուած, վաղ առաւօտեան փութանակի իմաց տուեց տեղի եպիսկոպոսին եւ, նրա հրամանով հաւաքելով քահանաների, ազատների եւ ռամիկների, գնաց հասաւ այնտեղ: Ամփփելով սուրբերի նշխարները մաքուր կտաների մէջ՝ տարան իրենց հանգստեան վայրը՝ կանթեղներով, խնկարկութեամբ ու սաղմոսերով: Եւ այնուհետեւ ամէն տարի, գիշերային հսկմամբ, տօնախմբելով մեծ ուրախութեամբ կատարում էին նրանց յիշատակը:

Արդ, այս տեղում նահատակուածներն են՝ զօրավար սուրբ Ատոմն իր որդի Վարոսի հետ՝ Չնունեաց ազգից, սուրբ Վարս՝ Ոստանիկ տանից, սուրբ Ներսէս՝ Երուանդունի տանից, սուրբ Վարձաւոր եւ նրանց սուրբ ընկերների ողջ բազմութիւնը, որոնց անունները չգրուեցին գրքերում, սակայն գրուած են յափտենական կեանքի մատենում:

Իսկ երանելի Ատոմի նիզակակից սուրբ Մանաճիիր Ռշտունին, իր սուրբ ընկերների հետ առաջ անցնելով, հասաւ իր աշխարհի սահմաններին՝ Ռշտունեաց գաւառ: Եւ այնտեղ մնաց՝ տեսնելու իրերի ելքը՝ պատրաստելով իր անձն ու իւրայիններին Տիրոջ անուան համար վկայելու համար: Եւ ահա պարսից անագորոյն զօրքը նրանց ետեւից էլ հասաւ եւ առաջինների պէս մէկ առ մէկ բոլորին կոտորեց: Այսպէս երանելիները բարի վկայութեամբ նահատակուեցին Ռշխարաց վանք կոչուած տեղում, ուր եւ, ըստ ճգնաւորի յայտնութեան, հաւատացեալների միջոցով ամփոփուեցին նրանց ոսկորների նշխարները բլրի վրայ գտնուող եկեղեցում:

Այսպէս պարսից Յազկերտ թագաւորի օրերում (449 թ.) վկայեցին եւ պսակուեցին սուրբ Ատովմեանց արի եւ քաջ նահատակները, ովքեր արհամարհեցին իրենց կեանքը մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անուան համար: Սուրբերի տապանից բազում նշաններ եղան նրանց բարեխօսութեանը հաւատքով դիմողների վրայ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՏՈՎՄԵԱՆ ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ

Հազարացիների իշխանութեան ժամանակ, Մաքսամայ Զափր կոչեցեալի ամիրապետութեան օրերում, վերջինիս կողմից Հայք ուղարկուեց մի ոստիկան՝ Բուդա անունով: Այդ ժամանակ Հայոց կաթողիկոսն էր տէր Յովհաննէս Ովայեցին: Երկիրը գտնուում էր անիջ-

խան վիճակում, քանզի թեպէտ եւ կային բազում մեծամեծ նախարարազն իշխաններ, սակայն առանց իշխանապետի իւրաքանչիւր այր ինքնագլուխ էր տիրում իր գաւառում: Բուդան, իր անհամար զօրքով գալով Հայոց աշխարհ, ատերեց ողջ երկիրը եւ հինգ ամիս հարուածներով ու գերութեամբ ոտնակոխ արեց բնակիչներին: Երբ տեսնում էր մի պատերազմող այրի կամ առոյգ երիտասարդի, նրանցից ընտրելով գեղեցիկներին եւ վայելատեսներին՝ պահում էր կապանքների մէջ՝ իր կրօնին դարձնելու համար, իսկ մնացած բոլորին սրակոտոր կործանում էր: Շատերին հանեց հաւատքից, սակայն ատելի շատ էր նահատակների թիւը, եւ այն ժամանակ Հայոց աշխարհը քաջ նահատակների կենդանի վկայարան էր:

Եւ, Տարօնի եւ Վասպուրականի աշխարհներն այսպէս ատերելուց յետոյ, դիմեց դէպի Արարատեան աշխարհ՝ իր հետ տանելով տարբեր տեղերից հաւաքած գերիների բազմութիւն: Եւ, ձմեռելու համար մի առ ժամանակ դադար առնելով Դուին քաղաքում, արձակեց իր զօրքին՝ ասպատակելու բոլոր շրջակայ տեղերը՝ գերելու եւ թալանելու համար՝ հրաման տալով առաջինների պէս անախտաններին սրի քաշել, իսկ պիտանիներին պահել եւ բերել իր մօտ: Եւ նրանք, գազանաբար յարձակուելով, այս ու այն կողմ սփռուեցին. եթէ գտնում էին զինուորական կարգ ունեցող սուսերավարժ ու զինաշարժ մարդկանց, ոմանց կերակուր էին տալիս անյազ երկաթին, իսկ այլոց, պարանը վզին զցած քարշ տալով, բերում էին ոստիկանի առաջ: Նրանց տեսնելով՝ անագորոյն այրը հրաման տուեց առաջին գերեալների հետ մի վայրում հաւաքել. եւ անձամբ կրկին ընտրութիւն արեց: Որոնց անախտան համարեց, սրի ճարակ դարձրեց, իսկ որոնց բարեհասակ եւ յաջողաձեռն գտաւ, առանձնացրեց եւ արգելեց բանտում: Եւ այնուհետեւ սկսեց երանելի կապեալներից ոմանց իր առջեւ բերել եւ նրանց հետ խօսել ողորջանքներով* եւ սպառնալիքներով՝ ուրանալու Քրիստոսին եւ ընդունելու իր դիապաշտութիւնը:

Իսկ նրանք գեղեցիկ հրայրքով, հաստատուն փոյթն իրենց անձերում ընդունած, ատելի լաւ էին համարում շուտ առ Քրիստոս գնալը, քան թէ մի առ ժամանակ մեղքերում վայելելը եւ հոգիները կործանելը: Տոյց էին տալիս եւ յայտնում, թէ՛ անհնար է մեզ լոյսը խաւարի հետ փոխել կամ երկնչել այս առժամանակ մահուանից,

* ողորջանք— քաղցրաբանութիւն, աղերս, շողորթութիւն, թուլութիւն

քանզի այս ժամանակաւոր չարչարանքները արժանի չեն հանդերձեալի փառքին, որ յայտնուելու է մեզ: Նրանց անվեհեր պատասխանները լսելով՝ բռնաւորը չար նախանձով արեւոյնում էր երանելիների վրայ եւ, չարացած նրանց երեսների անտրտում ուրախութիւնից, որ ըստ օրէ խոշտանգում էր նրանց կապանքներով ու սովով, գելարաններով* եւ հարուածներով, մինչեւ որ նրանց մարմիններն ամբողջովին կեղեքուեցին: Ապա, ատեան կանչելով, խօսքով ու խնդրանքներով թախանձում էր նրանց, որ միգուցէ, զարհուրելով դառը տանջանքներից եւ սպառնալիքներից, ինքնակամ զիջեն:

Իսկ նրանք, ամէն ինչի քաջապէս համբերելով, ոչինչ էին համարում իրենց կրած վշտերը եւ մահն էին խնդամիտ ցանկանում: Այս պատճառով ամենեւին տեղի չտուեցին բռնաւորի խօսքերին, այլ ծաղրում էին նրա սպանալիքները եւ այպանում** նրա խոստումները, մինչեւ Բուդան էլ հասկացաւ, որ քաջ այրերի աչքին թուում է որպէս անպիտան մանուկ կամ սնտոի խօսքեր զառանցող ծեր: Եւ այնուհետեւ, տեսնելով, որ նրանք բոլորն էլ ամուր եւ պատրաստ են մեռնելու յանուն Զրիստոսի հաւատքի, վառուեց, բորբոքուեց անհնարին բարկութեամբ՝ իբրեւ զայրագին գազան. հրաման տուեց հետզհետէ հանել նրանց բանտից եւ հրապարակաւ քիչ-քիչ սպանել, որպէսզի մնացածները տեսնելով թերեւս զղջային եւ ուրանային:

Իսկ նրանք, աստուածային յոյսով խրախուսուելով, ոչ թէ բարուց դէպի չարը, այլ չարից դէպի բարին էին դիմում եւ որպէս գառներ գնում մորթման՝ լինելով պատարագ կենդանի Աստծուն՝ ինքնաւուր յօժարութեամբ եւ մեծ խնդութեամբ ասելով Տիրոջը. «Զո համար հանապազ մեռնում ենք՝ որպէս մորթուող ոչխարներ»: Եւ այսպէս զուարճացած, շտապում էին էլնել մարմնից եւ գնալ առ Աստուած եւ այնպիսի հրճուանքով կայտառացած էին գնում սպանման տեղը, որպէս թէ հարսանեաց հանդէս էր սպասում: Ահա թէ ինչու երբ դահիճները մերկացնում էին նրանց, իրենք էին շտապում հանել ապականացու մարմնի զգեստները, որպէսզի հագնեն իրենց սուրբ ու վարդազոյն արիւնը՝ հարսանեաց պատմուճանի ծաղիկների փոխարէն, եւ, երկրպագելով Զրիստոսին, պսակների ոսկեհուռ թագակապ զարդերի փոխարէն փրկական խաչի նշանով էին դրոշմում իրենց

* գելարան— պրկոց, ուրբան, տանջելու մեքենայ

** այպանել— ծաղրել, եպերել, դարովել, արհամարհել, անարգել

ճակատները, իսկ մանեակների փոխարէն փայլատակող սուրն ընդունում իրենց պարանոցների վրայ:

Երանելիների գլխատման տեսարանը յոյժ քստմնելի* եւ անդոր էր, քանզի դահիճներն անվարժ էին կառափելու գործի մէջ, մահապարտներին եւ նրանց պարանոցները սրով ծեծում էին, որպէս թէ մէկն անտառում կացնով փայտ է կտորատում, եւ այդպիսով նրանց անդամներն անխնայ յօշոտում էին: Իսկ երանելիներից մէկը՝ Գեորգ Բողկացի անունով՝ ժիր եւ առոյգ մի երիտասարդ, երբ մօտեցաւ դահիճին եւ զուարթագին սպասում էր Տիրոջ անուան համար նահատակմանը, տեսաւ, որ դահիճը ծոյլ եւ անպիտան ծեծում էր իր պարանոցը անզգայ եւ քարեղէն իրի պէս, մինչեւ որ փոքր քերծուածք իսկ չկարողացաւ պատճառել նրա մարմնին: Այնժամ նահատակը մեծ զարմանքով դարձաւ դէպի դահիճը եւ խնդրեց նրանից տեսնել, թէ ինչու չի հատում սուտերը: Եւ, նրա ձեռքից վերցնելով շողացող սուտերը եւ տարբեր կողմերից զննելով այն, ասաց. «Ո՛վ անարի ու վատ այր եւ ջո տիրոջ անպիտան գինուոր, սուրը հատու է, եւ իմ գլուխը՝ պատրաստ, ինչո՞ւ չես կարողանում հատել, իսկ եթէ չես հաւատում ինձ, ահա փորձով կտեսնես» եւ շեշտակի հարուածելով դահիճի պարանոցին, մի կողմ շարտեց նրա գլուխը: Թող տկարամիտներից ոչ ոք չզայթակողով այս բանից, քանզի ակնյայտ է, որ առաքիւնի նահատակը դատարկ տեղն այս չարեց, այլ՝ որպէսզի դահիճների դանդաղութեան պատճառով նահատակակիցների կառափումը ջըստըմնելի ու չարաչար չլինի, եւ նրանք չթուլանան իրենց մտքի հաստատութեան մէջ: Այլ, տեսնելով սպանողների անպիտանութիւնը, իր պէս աներկիւղ լինեն մահուանից: Եւ արդարեւ զարմանք տիրեց ողջ բազմութեան մէջ՝ ըստ թովմա Արծրունու, որ պատմում է այս, եւ միաբան գոհանալով, փառք տուեցին Աստծուն, որ զօրացրեց սուրբին եւ ամօթահար արեց սատանային եւ նրա գործակիցներին:

Ապա մնացած դահիճները նրան բռնելով չարաչար տանջանքներով սպանեցին, իսկ մնացածներին էլ արագ-արագ գլխատեցին. եւ նրանք ուրախութեամբ նահատակուեցին յանուն Զրիստոսի: Նահատակների բազմութեան մէջ էին եօթ նշանաւոր այրեր՝ վայելուչ եւ գեղեցիկ, որոնց գլխատուն էր Ատոմ Անձեւացին՝ Աղբակ գաւառից: Բռնաւորը նրան ու նրա վեց ընկերներին պահեց իրենց սքանչելի եւ

* քստմնելի— խորշելի, սուկալի, ահաւոր

հրաշատիպ կերպարանքների համար, քանզի նրանք գեղեցիկ եւ գեղեցկադիտակ էին, կորովի եւ յաջողակ՝ զինուորական գործում: Նա չէր ուզում նրանց խառնել միւսների հետ, այլ փորձում էր հնարներով որսալ նրանց՝ կատարելու իր կամքը: Խոնարհում էր նրանց առաջ, ջանում ողորջանքներով ամոքել նրանց միտքը, ոսկեայ եւ արծաթեայ բազում պարգեւներ ու գանձեր էր սփռում նրանց առաջ, խոստանում գիւղեր ու գերդաստաններ, արքունիքում երեւելի եւ փառաւոր դարձնել: Իսկ երանելիներն ամենեւին չնայեցին նրա խոստումներին, յանձն չառան պատրուել աշխարհի սնտոի մեծութեամբ: «Քրիստոսը մեր կեանքն է,— ասում էին,— եւ մեռնելը՝ շահ: Գիտենք, որ այս աշխարհի կեանքն ունայնութիւն է եւ դիրամոռաց երազ կամ արագահոս ստուեր, բայց կան յաւիտենական, անսպառ ու անվախճան կեանք եւ պարգեւներ, որոնք Աստուած պատրաստեց Իր սիրելիների համար, ովքեր կհամբերեն հաւատքի ճշմարտութեան մէջ, ինչպէս Նաե՛լ՝ յաւիտենական ու մշտնջենաւոր տանջանքներ՝ անսպառ, անվախճան խոշտանգումներով, նրա՛նց համար, ովքեր օտարացել են սուրբ կրօնից եւ ուրացել քրիստոնէութեան անբիծ հաւատքը: Ուրեմն խօսքով մեզ մի՛ փորձիր, այլ արա՛՛ ինչ կամենում ես, քանզի մենք շտապում ենք տալ այս կեանքը եւ գնել անանց կեանքի թեթեւ եւ անզին ճոխութիւնը»:

Այնուհետեւ բռնաւորը քաղցրութիւնը դառնութեան փոխեց, հրամայեց սաստիկ տանջանքների նրանց ենթարկել՝ ամէն տեսակ չարչարանքներով եւ կտտանքներով, որոնք ո՛չ լեզուով կարելի է պատմել, ո՛չ էլ գրով բովանդակել: Իսկ երանելիները խնդամիտ տալում էին բոլոր տանջանքները, քանզի աւետեաց յոյսը եւ Քրիստոսի սէրը թեթեւացնում էին նրանց բեռան անտանելի ծանրութիւնը: Բռնաւորը, իմանալով սուրբերի անհրապոյր միտքը, հրամայեց նրանց կախել փայտից: Երանելիները մինչդեռ խաչի կերպարանքով կախաւծ էին փայտից, գոհանում էին Քրիստոսի անպատում պարգեւներից, որ արժանի արեց նրանց խաչակից լինել Իրեն եւ Իր անուան համար մեռնել, եւ ուժգին պաղատանքներով միաբան ասում էին. «Աստուած, օգնի՛ր մեզ եւ փութա՛ մեզ ընկերանալ»:

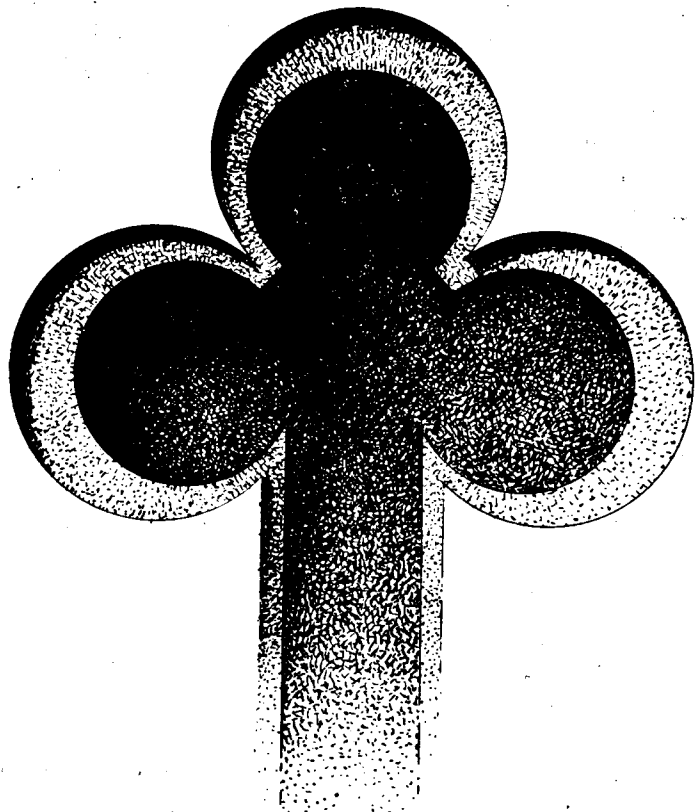
Այնտեղ սուրբ Ատոմը զուարթագին բարբառով քաջալերում էր խաչակից ընկերներին. «Մի՛ գարհուրեք, եղբայրներ՛, առժամանակեայ մահուանից, զի թէպէտ եւ չարչարում ենք յանուն Քրիստոսի, սակայն հաղորդուելու ենք կենդանի Աստուծոյ հետ»: Սուրբ Ատոմն ուխտ էր արել սուրբ Գեորգի տօնին մի նոխազ մատուցել աղքատներ

րին կերակուր, սակայն, գերի տարուելով, անձեռնհաս եղաւ կատարելով սուրբ, ուստի, աչքերը երկինք բարձրացնելով, ասաց. «Յիսուս Քրիստոս, յո՛յս իմ, ուխտել էի մեծ նահատակ Գեորգի տօնին նոխազ ընծայել՝ ի պատիւ նրա եւ ի փառս Քո անուան. եւ արդ, նոխազի փոխարէն ինձ եմ մատուցում Ձեզ: Ընդունի՛ր իմ անձի ողջակիզութիւնը, որ ընդունողդ ես պատարագների, խառնի՛ր ինձ եւ ինձ հետ գոնուողներին Քո սուրբ վկաներին, ովքեր սիրեցին Քո Գալստեան Օրը»: Եւ այսպէս, երանելիները երկայնատութեամբ համբերելով մեծ պատերազմին, ասանդեցին իրենց հոգիները եւ Քրիստոսից ընդունեցին անեղծութեան պսակներ:

Քրիստոսի եօթ քաջ զօրականների եւ մնացած նախընթաց վկաների նահատակութիւնից յետոյ, ովքեր սրով ստացան իրենց վախճանը Դուին քաղաքում, Բուդա ոստիկանը հրամայեց սուրբերի մարմինները քարշ տալ քաղաքից դուրս եւ այնտեղ թողնել որպէս կերակուր՝ շներին եւ երկնքի թռչուններին: Սուրբերի մարմիններն այնտեղ անթաղ մնացին բազում օրեր, բայց ամենեւին չարատարուեցին, եւ ժանտահոտութիւն չեղաւ նրանց մէջ: Ապա քրիստոնէաները, գաղտնի գնալով, պատուով թաղեցին նրանց պատուական մարմինները:

Նրանց նահատակութիւնը եղաւ Տիրոջ 853 թ., եւ նրանց թիւն աւելի քան հարիւր յիսուն հոգի էր՝ չհաջուած նրանց, ովքեր այն օրերին նահատակուեցին այլ քաղաքներում եւ գաւառներում: Ապա մեծ հայրապետ Յովհաննէսն այս բոլոր սուրբերի համար յիշատակի օր սահմանեց մեծեկի 25—ը, որն այն ժամանակ համապատասխանում էր նոյեմբերի 18—ին: Եւ այսպէս տարեցտարի մեծ պատուով տօնում էին նրանց նահատակութիւնը՝ ի փառս բոլորին պսակող Ամենափրկչի:

ՀՈԳԵՒՈՐ ՄՇԼԿՈՅԹ

Խորեն Պալեան

ՀԱՅ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԸ Ե ԴԱՐՈՒՄ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ

«Եղեալ կատարեալապէս հմուտ ներքողական տառից հոնտորական յորդասաց յայտնաբանութեան եւ առանել տեղեկացեալ փիլիսոփայական արուեստիցն ցուցաներ»:

Ղ Փարպեցի «Պատմ. հայոց»

Ս. Սահակ Պարթեւը մեծն Ներսէսի որդին էր, մայրը՝ Բամբիշ տիկինը, հայոց Տիրան թագաւորի քոյրն էր: Բուզանդը, թէեւ մանրամասնօրէն պատմում է մեծն Ներսէսի բեղմնատոր ու հայրենաշէն գործունէութեան մասին, սակայն զարմանալի է, որ նա լուում է ս. Սահակի մասին՝ իբրեւ մեծն Ներսէսի որդու:

Այս մասին առաջին անգամ յիշում է պատմիչ Եզնիկ Երեցը:

Ս. Սահակը յիրաւի հանդիսացաւ երկրորդ լուսատրիչը հայ Եկեղեցու եւ Հայաստան աշխարհի: Նա սրբութեամբ ու անձնազոհութեամբ ծառայեց իր ազգին ու Եկեղեցուն՝ հայոց պատմութեան բազմավտանգ ու բախտորոշ մի ժամանակահատուածում: Նա տեսաւ ու դառնօրէն ողբաց Արշակունեաց թագաւորութեան կործանումը:

Յայտնի է, որ մեծագործ հայրապետը, գրական, մանկավարժական ու թարգմանչական հարուստ բեղմնատոր գործունէութեանը զուգընթաց, կարող ու վայելուչ ձեռներէցութեամբ կարգաւորել է նաեւ հայոց Եկեղեցոյ պաշտամունքային ժամերը:

Մեծ է նրա երախտիքը սուրբ Պատարագի խորհուրդն ու խորհրդատետրը ձեւաւորելու եւ ճոխացնելու հարցում: Նա կարողացել է ազգային դիմագիծ եւ ուղղուածութիւն տալ մեր ժամագրքին, Ծիսարանին, Տօնացոյցին եւ միա՛ ծիսական ժողովածուներին, հարստացրել է այդ ամենը հոգեբուլխ աղօթքներով, քարոզներով ու հոգեզմայլ երգերով ու կցորդներով:

«Որ մահկանացու ծնեալ անմահ գիւրն յիշատակ եթող»,— գրում է նրա մասին Խորենացին:

Իր հոգեպարար երգերի նիւթը բացառապէս վերցնելով Աւետարանից՝ շարականագիր հայրապետը ստեղծել է գեղարուեստական բարձրարժէք գոհարներ: Սակայն մինչեւ այդ երգերին անդրա-

դառնալը, նախ ցոյց տանք մատենագրական այն հաւաստումները, որոնք ս. Սահակին են վերագրում կանոններ ու երգեր:

Ըստ Գրիգոր Տաթևացու ցուցակի՝

«Եւ սուրբն Սահակ գԱագ Շաբաթեանն».

Անանուն խմբագրութիւն.

«Նախ սուրբն Իսահակ եւ սուրբն Մեսրոպ ասացին զուրբն եղանակատր ձայնսն եւ զերկու ձայն ստեղիս: Ապա սուրբն Իսահակ՝ գՂազարուն եւ զկարգին Աագ Շաբաթեանն»:

Ըստ Ստեփանոս Չիք Ջուղայեցու ցուցակի (չափածոյ է)՝

«Չարչարանաց Աագ շաբթին՝ խորհրդով լի եւ անթերին, մեծն Սահակ Պարթեւացին, Որ էր պտուղ Լուսաւորչին»:

Ահա՛ եւ ըստ տպագիր Շարակնոցի (Կ. Պօլիս 1853 եւ Վաղարշապատ 1888թ.)՝

«Ապա սուրբն Իսահակ՝ գՂազարուն եւ զկարգ Աագ Շաբաթունն»:

Այսպիսով, ինչպէս տեսանք, մեզ հասած գրաւոր աղբիւրները ս. Սահակին են վերագրում Աագ Շաբաթի կարգը: Ինչպէս յայտնի է, Աագ Շաբաթն սկսում է Ղազարոսի Յարութեան տօնից, այսինքն՝ Շաղկազարդին նախորդող շաբաթ օրուանից:

Նախ ուշադրութիւն դարձնենք հետեւեալ տողերին.

«Նախ սուրբն Իսահակ եւ սուրբն Մեսրոպ ասացին զուրբն եղանակատր ձայնսն եւ զերկու ձայն եւ ստեղիս»:

Այս իրողութիւնը հաստատում է նաեւ Ստ. Սիսեցին՝

«Մեսրոպ Սահակն էր Պարթեւին, Բան թարգմանիչքն հայոց ազգին, սուրբ երաժիշտքն աստուածային, այնք, որ ուրբնեակ ձայնս կարգեցին եւ կրկնակի ստեղի եղին»:

Այս տողերից դժուար չէ եզրակացնել, որ սուրբ Սահակը եւ սուրբ Մեսրոպը նախ ստեղծել եւ կամ կարգել են մեր հոգեւոր երգի ութ ձայների մեղեդային համակարգը եւ այդ ձայնեղանակներով յորինել են առաջին երգերը: Մաշտոցին նուիրուած մեր յօդուածում մենք արդէն ասել ենք, որ նրա Ապաշխարութեան երգերը յօրինուել են ըստ այդ ութ ձայնեղանակների, դրանք նոյն յաջորդականութեամբ էլ ներկայացուած են մեր Շարակնոցներում: Երբ արդէն ստեղծուած էր ուրբնեակ ձայնեղանակի համակարգը, այլեւս նախասիրութիւնը թողնուում էր այս կամ այն հեղինակին: Այս իրողութիւնը

երեւում է՝ մեր Շարակնոցում առկայ կանոնական երգերի ու շարականների անհամաչափ թուաքանակից: Այս կամ այն ձայնեղանակով յօրինուած երգերը երբեմն անելի շատ են, քան մեկ այլ ձայնեղանակով յօրինուածները:

Այս հարցի ընկալութիւնը թողնելով շարականագիտութեանը՝ վերադառնանք սուրբ Սահակին վերագրուող կանոններին ու երգերին՝ ըստ Շարակնոցի յաջորդականութեան:

Ա Կանոն Յարութեան Ղազարու

Օրհ ԱՁ դրձ «Այսօր գտով ի Բեթանիա»

Այս կանոնին կցուել է նաեւ Ներսէս Շնորհալու յօրինած մեկ այլ Օրհնութիւն:

ԲՁ «Յաստուածային ձայնէ կոչման»

Նրց. ԲՁ «Աստուածային կոչմանը»

Մեծ. ԲՁ «Չկուսութիւնը քո, Աստուածածին»

Ողորմ. ԴՁ «Որի չորեքկերպեան կենդանեաց»

Տեր յերկ. ԴՁ «Աղբիւր անմահութեան»

Մեկ. ԴԿ Ստեղի «Յիսուս միածին»

Ճշ. շրկ. ԴՁ դրձ «Որ ի յերկնից իջեր»

Բ. Կանոն Աագ ուրբաթին.

Հետեակ շարական «Այսօր ի կատարումս» (Ներսէս Շնորհալուն է):

Երկու պատկեր է չորսական բազմատող տներով...

Օրհ. ԲՁ «Արծաթափրութեամբն մոլեալ Յուդայ»

Նրց. ԳՁ «Ծանր իջեր յերկնից»

Մեծ. ԳՁ «Լոյս, լուսոյ մայր»

Ողորմ. ԳՁ «Եկեալ ի փրկութիւն»

Տեր յերկն. ԳՁ «Ով սքանչելի եւ տեսիլ ահաւոր»

Մեկ. ԲՁ «Որ թագաւորդ ես թագաւորաց»

Վնր. ԴԿ ստեղի «Եկայք, հաւատացեալք»

Գ. Կանոն Մեծի Շաբաթուն.

Օրհ. ԲՁ ծանր. «Պարգեատուն անեմեցուն» (երեք պատկեր)

Նրց. ԳՁ ծանր. «Չքեզ օրհնենք»

Մեծ. ԳՁ «Աստուածածին երկնային դուռն» (դրձ)

Ողորմ. ԳՁ «Որ բաշխողդ ես բարութեանց»

Տեր յերկ. ԳՁ «Յովսէփ ճշմարիտ»

Մեկ. ստեղի ԴԿ «Յովսէփ քեզ հաւատացեալ»

Ս. Սահակին է վերագրում նաև «Այսօր կանգնեցա» (ԱԿ) Հինգ տներից բաղկացած շարականը, որը երգում է Աագ Հինգշաբթի «Ուտնալուայի» արարողութեան ժամանակ: Ս. Սահակին վերագրող երկու տասնեակից անելի վերոյիջեալ երգերի մէջ կան միատրներ, որոնք կանոնի մէջ մուծուել են անելի ուշ, գուցէ 14-15-րդ դարերում, երբ փորձ էր արւում ամբողջացնել այս կամ այն կանոնը: Չպէտք է մոռանալ, որ հինգերորդ դարում դեռես կանոնի կարգը գոյութիւն չուներ, եւ ամէն մի հոգետր երգ, որ յօրինւում էր այս կամ այն տօնի համար, պարզապէս գրւում էր տուեալ տօնի կանոն՝ կանոն Վարդավառի, կանոն Լուսաւորչի, կանոն Պենտեկոստէի եւ այլն: Ս. Սահակին վերագրող երգերի լեզուն աչքի է ընկնում զարմանալի պարզութեամբ: Նրանք մարդկային հոգու խորին ծալքերը թափանցելու եւ ներազդելու յատկութիւններ ունեն:

Այդ երգերը յօրինուել են ժամերգութեան ամենայուզիչ ու սըրտաճմլիկ պահի համար: Փրկչի երկրային կեանքի վերջին ժամերն են, վերջին ընթրիքը իր սիրասուն աշակերտների հետ, մատուցիւնը, չարչարանքները, խաչելութիւնը, մահն ու թաղումը, այս ամենի կենդանի ու շնչող նկարագրութիւնն է պատկերուած տուեալ երգերի տողերում:

«Ո՛վ սքանչելի եւ տեսիլ ահաւոր, զարարիչն երկնի եւ երկրի այսօր տեսաք ի խաչին. տեսեալ գտերն ի խաչին՝ խաւարեցաւ արեգակն»:

Շարականագիրն ինքը յուզւում է եւ յուզում հաւատացեալներին: Ինչպէս չուզուել, երբ «Պարգետաւուն ամենեցուն» խնդրւում է իբրեւ պարգէտ «ի Պիղատոսե», «Կենդանատուն ամենեցուն» դրւում է գերեզմանի մէջ:

«Ամմահութեանց տուող Զրիստոս այսօր ի հող մահու խնարհեցաւ, եւ Բնակեալն ի լոյս անմատոյց թաղեցաւ մարմնով ի սիրտ երկրի: Արեգակն արդարութեան Զրիստոս այսօր եղաւ ի գբի ստուերականի: Կուսածին մարմնով Զրիստոս այսօր դնի ի կոյս գերեզմանի»:

Բանաստեղծը ե՛ւ պատմում, ե՛ւ ուսուցանում է Աւետարանի կենսանորոգ պատգամները: Նա երբ պատմում է Յուդայի մասին, միաժամանակ յանդիմանում ու դատապարտում է նրա աններելի արարքը:

Բանաստեղծի զայրոյթը հասնում է գագաթնակէտին, երբ Յուդան համբուրելով է մատնում իր Վարդապետին.

«Ո՛վ առիթ նենգութեան, նշան եւ առիթ մահու»:

Գեղեցիկ է Աագ Ուրբաթի կանոնի հարցը.

«Իջեր յերկնից անսկիզբն Որդի, ի հողեղէնի բնութենէ մարդկան զչարչարանս յանձն առեր, օրհնեմք զՔեզ, որ էիր առաջ քան զամենայն յաիտեան»:

— Յորմէ դողան գուարթունք երկնից, այսօր եկիր կամաւ ի խաչ գեղարդեամբն խոցեցեր—

— Եւ զհնաւորն գեղարդեամբն յարձակեալ խոցեաց զկող Կենարարին»:

Այս տողերում սուրբ գեղարդի յիշատակումով, կարծեք, բանաստեղծը ցանկանում է շեշտել սուրբ գեղարդի Հայաստան բերուելու հայկական ասանդութիւնը՝ սուրբ Թադէոսի միջոցով: Այս շարքի երգերի իւրաքանչիւր տողում նկատւում է բազմերախտ հայրապետի անձանձրոյթ ուսուցանելու տենչը, աստուածաբանական խնդիրների խորը իմացութիւնն ու հմտութիւնը:

Արտաշարժ ու հեզասահ բնագրին երգաստեղծ հայրապետը կարողացել է պատշաճեցնել խիստ ներդաշնակ ու հոգեպարար մեղեդի՝ ստեղծելով հոգետր երաժշտութեան սքանչելի գոհարներ, որոնք անելի քան 1500 տարիներ շարունակ յուզել ու վեհացրել են հաւատացեալ ու բարեպաշտ հոգիները:

Սուրբ Սահակն իր բազմարդիւն կեանքը կնքում է ըստ Կորինի՝ 110, իսկ Թովմա Արծրունու՝ 120 տարեկան հասակում: Նա «ի կատարել ամսեանն Նաւասարդի, որպէս յորում եւ զօր ծննդեան երանելոյն յիշէին, յերկրորդում ժամու աւուրն, ի պաշտաման անուշահոտ իւղոյն, հանդերձ աստուածահաճոյ աղօթիք ծերունւոյն ի Զրիստոս ասանդեալ զհոգին...».— գրում է Կորինը:

Երախտագետ հայ ժողովուրդը եւ հայ Եկեղեցին սրբացրել է իր այս աստուածառաք ու մեծագործ հայրապետին եւ տարուայ ընթացքում երեք անգամ պատշաճ հանդիսատրութեամբ տօնախմբում ու ոգեկոչում է նրա խնկելի յիշատակը:

Երանաշնորհ հայրապետի յիշատակին ձօնուել են մի շարք գեղեցկահիւս շարականներ տարբեր շարականագիրների կողմից:

«Պատուեաց զպատկերն, պատկառեաց ի կոչնականէն, փոխաւորդեաց զկեանսս եւ այսքան կենցաղավարեաց, իբր զի ոչ պակա-

սութիւն իրիք մասն ծերութենէն եղանիլ եւ ո՛չ յախտից առ ընդունել: Չորմէ պարտ էր մեզ հրաշափառագունիս անցանել բանիս ըստ արժանի հօրն դրուատից...»,- գրում է նրա արժանաւորագոյն աշակերտը՝ Մովսէս Խորենացին:

Մենք եւս 1500 տարիների անջրպետից խոնարհում ենք սրբակեաց ու մեծագործ հայրապետի խնկելի յիշատակի առջեւ եւ հայցում նրա բարեխօսութիւնը առ բարձրեալն Աստուած՝ վասն խաղաղութան եւ շինութան Հայաստան աշխարհիս եւ վասն հաստատութան եւ անսասանութան Հայաստանեայց Եկեղեցոյ եւ ազգիս հայոց:

Յափտենական յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի. ամէն:

Շարական սրբոյն Իսահակայ հայոց հայրապետի.

ԴԿ Որ յարմատոց հարցն սրբոց մեզ գաւազան բղխեցեր, գիսահակ սուրբ հայրապետ հովուել զհօտ Զո, Զրիստոս:

Որ զխաւարն անգիտութեան Հայաստանեայցս լուծեր, զինաստութեան ծագեաց զլոյս սովաւ որդոց Թորգոմայ:

Որ զհանդերձեալ խորհուրդ Զո, Տէր, տեսեամբ սրբոյն. ծանուցեր. յիշատակի սորա ընկալ գտօնողացս աղաչան:

ՍՈՒՐԲ ՄԵՏՐՈՊՈՒ ՄԱՇՏՈՑ

«Նմանեալ Մովսէսի տեր վարդապետ. Բերելով զգիր օրինաց ի Հայաստան աշխարհի, Որով լուսաւորեցան ազգ որդոց Թորգոմայ»...

Այսպէս է երգել ս. Մետրոպ Մաշտոցին 14-րդ դարի մեծ մատենագիր ու շարականագիր Վարդան Արեւելցին: Վերջինս հեղինակն է նաեւ թարգմանչաց կանոնի, որ է՝ «Որք զարդարեցին տնօրինաբար» իւր սարօքն: Մովսէսը՝ Իսրայէլի մեծագոյն մարգարէն, Սինայի բարձունքից՝ Եհովայից, ստացաւ քարեղէն տախտակը տասնաբանեայ պատուիրանների, որը դարձաւ Իսրայէլի ուղեկիցը՝ յատկապէս նրա գերութեան դաժան ու երկարատեւ թափառումների ճանապարհին: Ս. Մաշտոցը՝ հայոց Մովսէսը, Հայաստան բերեց մեր աստուածապարգեւ «Օրինաց Գիրը», մեր աննման նշանագրերը, որոնցով ոչ միայն լուսաւորուեցին Թորգոմայ ազգի որդիները, այլեւ դրանք հանդիսացան մեր ժողովրդի բազմադարեան գոյապայքարի յուսալի վահանն ու անխորտակելի պատուարը:

Սուրբ Մետրոպի այս հրաշագործութիւնը միայն բաւական էր, որ նա դասուէր հայ Եկեղեցոյ սրբերի դասին: Մաշտոցին սրբացրեց նախ մեր ժողովուրդը, ապա՝ հայ Եկեղեցին: Սակայն այս մասին աւելի լաւ է խօսի Մաշտոցի աշակերտը՝ մեր պատմահայրը. «Գերագանցեալ քան զամենայն, որք զայնու ժամանակաւ էին առաջինիք: Զանգի ամբարտաւանութիւն եւ մարդահաճութիւն ի նորա վարս տեղի գտանել տրբէք ոչ կարացին... վասն զի գոյր տեսեամբ հրէշտակական, մտօք՝ պայծառ գործովք՝ ժուժկալ, մարմնով՝ արտափայլեալ, սարասիւք՝ անճառ, խորհրդակցութեամբ՝ մեծ, հաւատով՝ ուղիղ, յուսով՝ համբերող, սիրով՝ անկեղծաւոր, ուսուցանելով՝ անձանձրոյթ:

...Որպէս լուայ ի բազմաց եւ ի հաւատարիմ արանց, եթէ եկաց լոյս շողապէս ընդ աղօտ նշան խաչի ի վերայ տանն, ուր երանելին հոգին աւանդեաց...»:

Խորենացին աւելացնում է նաեւ, որ այդ տեսիլքը տեսել են շատ-շատերը, որի համար շատերը մկրտուել են:

Բացի գրերի գիւտից, եկեղեցական ասանդութիւնն ու մատենագրական մի շարք արժանաւոր աղբիւրներ Մաշտոցին են վերագրում գրական մի քանի երկասիրութիւններ, ինչպէս նաեւ՝ հոգեւոր երգերի մի շարք, որոնք յայտնի են «Ապաշխարութեան» երգեր անունով: Այս երգերը մեր գրաւոր քնարերգութեան առաջին նմուշներն են եւ մեր

հոգեւոր երգասացութեան առաջին գոհարները: Այս մասին 1912 թուականին բազմապատակ գիտնական Ս. Աբեղեանը «Արարատ» ամսագրի էջերում հրատարակեց իր ընդարձակ ու խիստ արժեքաւոր յօդուածաշարը՝ «Հոգեւոր երգ» վերնագրով, որտեղ նա համակողմանիօրէն քննում է մեր հոգեւոր երգի սկզբնաւորման ու նրա հետագայ զարգացման հանգամանքները: Ասեմք նաեւ, որ, սկսած 13-րդ դարից, մեզ են հասել մի շարք ցուցակներ, որոնք վերաբերում են շարականների հեղինակներին: Այդ ցուցակները «Ապաշխարութեան» երգերի հեղինակի հարցում գրեթէ համակարծիք են եւ վերագրում են Ս. Մաշտոցին:

Ահա՛ այդ ցուցակների յղումները.

Սարգիս Երեցի ցուցակ. «Ապաշխարութեան հարցերն եւ գտել յերկնիցներն Մեսրոպ վարդապետն ասաց...»:

Գր. Տաթեւացու ցուցակ. «Նախ մեծն Մեսրոպ՝ զկարգն Ապաշխարութեան»:

Ստեփանոս Զիք Զուղայեցու ցուցակ. «Նախ Մեսրոպ Տարսեղին՝ զկարգ Աղցիցն...» (ցուցակը չափածոյ է):

Ըստ անանուկ ցուցակի՝ 18-րդ դար. «Եւ սուրբն Մեսրոպ՝ զկարգն Ապաշխարութեան»: Ստեփանոս Սխնեցու ցուցակ.

«Անուանք սրբոցն, որ ասացին զշարականս հոգւով շնորհին. բաբունն այն քաջ եւ բաղձալին՝ մեծն Մեսրոպ զարմանալին» (5) (Չափածոյ է)

Յակոբ Սսեցու ցուցակ. «Կայ Աղցաց կարգն է Մեսրոպայ» (23)

Ինչպէս տեսանք, ցուցակներից մի քանիսը գրուած է չափածոյ, իսկ Ստ. Սխնեցին յիշում է միայն հեղինակներին: «Ապաշխարութեան» երգերի աղբիւրը Ս. Գիրքն է: Մեզ հասած գրաբար բնագրերի մէջ վերոյիշեալ երգերի լեզուն պարզ է ու մատչելի: Բանաստեղծը համարձակ կերպով իր ասելիքները համեմատում է մարդկային կեանքից ու բնութիւնից վերցուած գեղեցիկ պատկերներով ու համեմատութիւններով:

Մաշտոցեան երգերն իրենց լեզուի պարզութեամբ, զգացումների անկեղծութեամբ եւ պատկերների առատութեամբ ու բազմազանութեամբ հանդիսանում են մեր Շարակնոցի ընտիր գոհարները: Այս երգերում առաջին անգամ խօսքի եւ մեղեդու ներդաշնակութիւնը հասել է իր բարձրակետին:

Մաշտոցեան երգերում զգալի տեղ են գրաւում հայրենասիրական զգացումները: Այստեղ անելորդ չենք համարում ասելու, որ յիշեալ երեսոյթը իսպառ բացակայում է ամբողջ քրիստոնէական հոգե-

ւոր բանաստեղծութեան մէջ, իսկ մեր քնարերգութեան մէջ՝ մինչեւ 7-8րդ դարերը: Այս տեսակետից անելի մեծ արժեք է ներկայացնում Մաշտոցի քնարը: Մաշտոցեան երգերում հայրենասիրական զգացումները եւ Եկեղեցին ու ժողովուրդը ներկիւններից ազատելու գաղափարը իր արտացոլումն է գտել յատկապէս «Երից մանկանց» երգաշարքում, որոնք հարցի շարականներ են: Այս երգաշարքի նիւթը վերցուել է Դանիէլի գրքից: Խօսքը վերաբերում է քաղդէացի երեք մանկներին՝ Սեդրաքին, Միսաքին եւ Աբեղնագովին: Այս շարքը բաղկացած է 42 երգերից:

Ահա՛ մի քանի նմուշ այդ երգերից.

«Երգէին մանկունքն ի հնոցին եւ ատին. Տէ՛ր Աստուած հարցն մերոց.

—Մի՛ մատներ զմեզ իսպառ ըստ անօրէնութեան մերում, վասն Աբրահամու սիրելոյ Զոյ, օրհնեալ եւ յաւիտեան: Մանկանցն զձայն Զեզ վերագոչենք, արդար եւ յանեմայնի, Տէ՛ր, գոր անէր ի վերայ մեր, Աստուած հարցն մերոց:

—Ընդ երանելի մանկանցն երգեսցուք, ի ներշաց մերոց փրկեալ զմեզ. եւ մի՛ իսպառ մատներ, զի գինք արեան Զո ենք:

—Խոստումն Աբրահամու, գոր խոստացար, Աստուած, առաքեալ եւ փրկեալ զապաւինեալս ի Զեզ»:

Հայրենասեր բանաստեղծը այս տողերով յիշեցնում է Աստուծոյ՝ Աբրահամին տրուած խոստումը եւ խնդրում, որ այդ խոստումը Նա առաքի, իրագործի նաեւ մեր՝ Իրեն ապաւինածներիս հանդէպ:

Եկնորդ գրքի ԺԲ 3-4 համարներում կարդում ենք. «Արարից զքեզ ազգ մեծ... Աճեցուցից զքեզ յոյժ...»: Այս տողերը խիստ համահնչուն են մեր ժողովրդի այդ օրերի ճակատագրին, ուստի այս տողերը պատահական չեն գրուել բանաստեղծի կողմից:

Սրտաշարժ զգացումներով զեղուն են Մաշտոցեան երգերը, նրանք գեղեցկօրէն արտացոլում են բարեպաշտ ու աստուածաւեր սրտի կենդանի ու շնչող պատկերը: Բանաստեղծը մերթ յուզում, ալեկոծում է կենցաղի ծովի յորձանուտներում, մերթ սասանում ու գոչում է պաղատագին հառաչմամբ. «Տո՛ւր ինձ ձեռն, որպէս երբեմն

Պետրոսի ի վերայ արեացն, գերծո՛ր զիս յորոգայթ որսողին եւ յամե-
նայն վտանգից ապրեցո՛ր եւ ողորմեա՛...»:

Որքան մեծ է բանաստեղծի տաղանալը, նոյնքան եւ արեւի մեծ է
Նրա հաւատքն ու յոյսը փրկութեան հանդէս:

ԲԶ Մերձ եմ յընկոյնի. օգնեա՛ ինձ, Նաւապետ
բարի, քանզի ծանրացան ի վերայ իմ բեռինքք
մեղաց: Աստուած, յօգնել ինձ փութա, քանզի խորըք
չարեաց ընկղմեմ զիս յանդունդս, այլ Դու, Նաւապետ,
լեր եւ ինձ ձեռնտու. փրկեա՛ ի վտանգէ զնաւաբեկս ի
յալեաց ծովէ, քանզի կորնչիմ ի մեղաց անօրէնութեան
իմոյ»:

Ահա՛ մէկ այլ եռատուն, որտեղ մեղքի գիտակցումը միահիստում
է Ներում ստանալու հաւատին ու յոյսին:

ԱԶ «Վտանգիմ ի բազմութենէ մեղաց իմոց, Աստուած
խաղաղութեան, օգնեա՛ ինձ: Ալեկոծիմ հողմով
անօրէնութեան իմոյ, Թագաւոր խաղաղութեան,
օգնեա՛ ինձ: Ի խորս մեղաց ծովու տարաբերեալ ծփիմ,
Նաւապետ բարի, փրկեա՛ զիս»:

Բանաստեղծը յաճախ խօսում է Աստուծոյ հետ, սակայն Նա
միշտ բնութեան մէջ է, բնութեան հետ, Նրա խօսքը միշտ զարդարում
է բնութեան պատկերներով, այդ ամէնը Նա կատարում է մեծ վարպե-
տութեամբ:

ԳԶ «Ոստաքանդ եղէ ես որպէս արմատնի. պտղակորոյս՝
որպէս ձիթենի»

Ջգանկ հոգոյ իմոյ քակտեցի եւ եղէ անբարունակ որթ»

Մաշտոցեան «Ապաշխարութեան» կարգի երգերի կարեւոր ար-
ժանիքներից պէտք է առանձնապէս նշել Նաեւ դրանց մեղեդային կա-
ռուցուածքը: Այդ երգերը յօրինուել են մեր հոգեւոր երգասացութեան
խարիսխը հանդիսացող ութ ձայնեղանակներով: Այստեղ կարելի է
հանդիպել այդ ձայնեղանակների ամենաբնորոշ տարբերակներին ու
դարձուածներին:

Մաշտոցեան երգերը բացի Շարակնոցից տեղ են գտել
Նաեւ մեր Ծիսարակի, Մայր Մաշթոցի ու Ժամագրքի մէջ: «Ապաշխա-
րութեան» այս երգերը երգում են քահանայնորդական պահոց շրջա-
նում, շաբաթապահքերին՝ երկուշաբթի օրուանից մինչեւ ուրբաթ օրը,
եւ բոլոր չորեքշաբթի եւ ուրբաթ օրերին, բացառութիւն են կազմում

Ջատկից մինչեւ Հոգեգալուստ՝ Յիսանց շրջանի դժ. եւ ուրբ. օրերը,
ինչպէս Նաեւ՝ Հոգեգալուստեան ութօրեքի, Ծննդեան ութօրեքի, Վերա-
փոխման ու Խաչվերացի ինը եւ ութ օրերի դժ. եւ ուրբ. օրերը:

Այժմ ցոյց տանք մաշտոցեան երգերի ընդհանուր թիւը եւ միա-
տրներին քանակը՝ ըստ ութ ձայների: Ակատելի է, որ մաշտոցեան շա-
րականներում առկայ են կանոնի մաս կազմող ութ միատրներից մի-
այն հիկզը՝ հարցը, ողորմեան, տէր երկնիցը, մանկունքն ու Համբար-
ձին: Բացակայում են Օրհնութիւնը, Մեծացուցեցն ու Ճաշուն: Ասեւք
Նաեւ, որ արեւի ուշ մաշտոցեան ողորմեաններից կազմուել են, այսպէս
կոչուած, քաղուածոյ օրհնութիւնները, որոնք երգում են վերը յի-
շուած պահոց օրերին՝ ըստ ութ ձայնի, սակայն առանց սկսուածքի՝
հանգստեան շարականների նման:

Ահա՛ մաշտոցեան «Ապաշխարութեան» շարականների ընդհա-
նուր պատկերը:

Հարցք ապաշխարութեան.

ԱԶ «Որ հայիս քաղցրութեամբ». 6 հարց (մէկն՝ աղցմի)

ԱԿ «Ջանուն Զո». 6 հարց (մէկն՝ աղցմի)

ԲԶ «Օրհնեալ Տէր Աստուած». 4 հարց (երկուսն՝ աղցմի)

ԲԿ «Հարցն մերոց». 5 հարց (երեքն՝ աղցմի, եւ մէկը՝ ստեղի)

ԳԶ «Փառաւորեալ անուն». 6 հարց (մէկն՝ աղցմի)

ԳԿ «Մուրբ Աստուած». 2 հարց (մէկն՝ աղցմի)

ԴԶ «Հարցն մերոց Աստուած». 7 հարց (երկուսն՝ աղցմի)

ԴԿ «Աստուած հարցն մերոց». 7 հարց (երկուսն՝ աղցմի, մէկը՝
ստեղի)

Ընդամենը՝ 43 հարց, որոնցից 13—ը՝ աղցմի, եւ երկուսը՝ ստեղի:

Ծանօթ. Աղցմի նշանակում է «Աղուհացին մի՛ ասեր». ըստ տօ-
նացոյցի՝ դրանք երգում են ապայից տօների միջոցին, ինչպէս Նաեւ՝
շաբաթապահքերին (Խ.Պ.):

Ողորմեայք ապաշխարութեան.

ԱԶ «Այր բազումողորս» 6 պատկեր

ԱԿ «Ծով կենցաղոյս» 6 պատկեր

ԲԶ «Իարձո գցաւումն Զո» 4 պատկեր

ԲԿ «Յամենայն ժամ» 7 պատկեր

ԳԶ «Ջերծո՛ր զիս» 6 պատկեր

ԳԿ «Քրիստոս Աստուած» 6 պատկեր

ԴԶ «Համբառնամ առ Զեզ» 7 պատկեր

ԴԿ «Քրիստոս Աստուած յոյս» 6 պատկեր
Ընդամենը՝ 48 պատկեր ողորմ.:

Ինչպես արդեն ասացինք, այս պատկերները միասին պահող օրերին երգում են միաժամանակ իբրև Օրհնութիւն՝ ըստ աւուր ձայնի: 14-15 դարերում Շարակնոցը կանոնաւորելիս իրաքանչիւր ձայնեղանակի պատկերներին աւելացուել է եւս երեք տուն, որոնցից առաջին երկու տունը վերցուել է Ներսէս Շնորհաւու քառասնորդական պահող կիրակիների համար յօրինած կանոնի Օրհնութեան վերջին պատկերից, որը նուիրուած է Աստուածամօրը, եւ որի երկրորդ տունը այստեղ դարձել է փառքի տունը, իսկ «Այժմ եւ միշտի» համար վերցուել է Խաչի կանոնի երգերից՝ ըստ ձայնի:

Տեր յերկնիցք Ապաշխարութեան

ԱՁ «Տեր, որ ի վերայ» 6 տեր յերկնից

ԱԿ «Ի համբառնա» 6 տեր յերկնից

ԲԶ «Որ ի վերդ ես» 4 տեր յերկնից

ԲԿ «Միաբանութեամբ» 7 տեր յերկնից

ԳԶ «Չայրն երկնատր» 6 տեր յերկնից

ԳԿ «Չանսկիզբն Աստուած» 2 տեր յերկնից

ԴԶ «Տեր երկնի եւ երկրի» 7 տեր յերկնից

ԴԿ «Յիշեա՛ գնեգ, Տէր» 8 տեր յերկնից

Ընդամենը կազմում է 46 տեր յերկնից:

Մենք այստեղ նշել ենք իրաքանչիւր ձայնեղանակի առաջին Տեր յերկնիցի անունը:

Մանկունք Ապաշխարութեան.

ԱՁ «Չառաւօտու գօրհներգութիւն» 1 պատկեր

ԱԿ «Լոյս փառաց» 1 պատկեր

ԲԶ «Մանկունք Եկեղեցոյ» 1 պատկեր (ունի նաեւ 1 պատկեր ստեղի)

ԲԿ «Արթունք եւ պատրաստք» 1 պատկեր

ԳԶ «ՉԶեգ փառաբանեն» 1 պատկեր

ԳԿ «Օրհնեցէք» 1 պատկեր

ԴԶ «Մանկունք գՏեր» 1 պատկեր

ԴԿ «Է անուն Տեառն» 1 պատկեր

ԴԿ «Յոյս ին» ստեղի 1 պատկեր

Ընդամենը կազմում է 10 պատկեր:

Համբարձիք Ապաշխարութեան.

ԱՁ «Ինձ օգնութիւն եւ Համբարձի» 2 պատկեր

ԱԿ «Օգնական մեր» 1 պատկեր

ԲԶ «Համբառնալով զայս մեր» 1 պատկեր

ԲԿ «Յօգնութիւն մեզ ժամանեա» 1 պատկեր

ԳԶ «Չօրհներգութիւնս եւ Պահապան» 2 պատկեր

ԳԿ «Տուր մեզ, Տէր եւ Հովանի» 2 պատկեր

ԴԶ «ՉԶեգ կարդամք» 1 պատկեր

ԴԿ «Մոցենն աղօթք ին» 1 պատկեր

Ընդամենը կազմում է 11 պատկեր:

Այսպիսով, Մաշտոցին վերագրուող Ապաշխարութեան երգերի ընդհանուր թիւը կազմում է՝

Հարց 43

Ողորմեա 48

Տեր յերկնից 46

Մանկունք 10

Համբարձի 11

Ընդամենը՝ 158 պատկեր կամ միաւոր:

ՍՈՒՐԲ ՄՈՎԱԵՍ ԽՈՐԵՆԱԾԻ

«Հրեշտակ եւ սպասաւոր մեծութեանցն
Քրիստոսի, յերկրի երկնայինդ ցուցեալ այր
երկրակենցաղ եւ լուսաւորիչ խաւարելոցս,
ի վերջին դարուս եղեալ լոյս աննուագ...
երկրորդ Սահակ եւ Մեսրոպէ յետ գնալոյ
նոցա առ Աստուած»:

Այսպէս է ներբողել Խորենացուն Սահակ Արծրունին:

Խորենացին մեր մատենագրութեան ամենապայծառ ու ամենաբեղմնաւոր դէմքերից մէկն է:

Նա կրտսեր թարգմանիչների խմբից է եւ ս. Սահակի ու ս. Մեսրոպի յանձնարարութեամբ՝ ուսումնառութեան եւ ապա՝ թարգմանչական առաքելութեամբ մեկնել է Եդեսիա, Անտիոք, Աթենք, Հռոմ, Պաղեստին, Աղեքսանդրիա:

Խորենացին հայրենիք վերադարձաւ ճոխացած ու հարստացած բազում գիտելիքներով, վերադարձաւ ուշացումով, քանի որ վերադարձին այլեւս չկային նրա սիրելի ուսուցչապետերը, եւ հայրենիքը գտնւում էր քաղաքական աղետալի վիճակում: Անմխիթար ու բազմադէտ վիճակում էր նաեւ Եկեղեցին: Ուսումնատեսացների կողմից Խորենացուն ու նրա ուսումնակիցներին սպասում էր հալածանք ու տանջանք: Եւ նա յուսահատ գրեց. «Ո՛վ այսուիտես պետք է յարգի մեր ուսումը, ո՛վ պետք է ուրախանայ իր որդու՝ իմ առաջադիմութեան վրայ, ո՛վ պետք է պապանձեցնի առողջ վարդապետութեան հակառակորդներին... որոնք մեզ ծաղրում եւ արհամարհում են իբրեւ անհաստատ եւ ոչ մի պիտանի արուեստ չունեցող մարդկանց»: Յայտնի է նաեւ, որ Խորենացին որոշ ժամանակ հարկադրուած է եղել թաքցնել իր անձը վերոյիշեալ հետապնդումներից:

Հարուստ ու բազմաստեղ է Խորենացու գրական ժառանգութիւնը: Ահա՛ Խորենացու երկասիրութիւնների մօտաւոր ցանկը. «Պատմութիւն հայոց», «Գիրք Պիտոյից», «Պատմութիւն սրբուհոյ Աստուածածնի եւ պատկերի նորա», «Ներբող ի ս. Հռիփսիմէ», «Ծառ Վարդավառի»:

Խորենացու անունով մեզ են հասել նաեւ մի շարք մեկ-նոդական եւ քերականական աշխատութիւններ, որոնց հեղինակութեան հարցը կասկածելի է:

Եկեղեցական աւանդութիւնը Խորենացուն է ընծայում նաեւ մի շարք հոգեւոր երգեր ու կանոններ:

Այս աւանդութեանը զուգընթաց մեզ են հասել նաեւ մի քանի ցուցակներ, որոնց հեղինակները աշխատել են ցոյց տալ, թէ որ երգերը եւ կամ որ շարականները ում կողմից են յօրինուել: Վերոյիշեալ ցուցակները վեցն են՝

Մարգիս Երեցի ցուցակ (13-րդ դար)

Գրիգոր Տաթեւացու ցուցակ (14-րդ դար)

Անանուն խմբագիր (18-րդ դար)

Առաքել Միւնեցու ցուցակ (չափածոյ)

Ստեփաննոս Չիք Ջուղայեցու ցուցակ (չափածոյ)

Յակոբ Սսեցու ցուցակ (չափածոյ)

Վերջին երեք հեղինակների ցուցակները գրուած են չափածոյ, իսկ Առաքել Միւնեցու ցուցակում յիշատակում են միայն շարականագիրների անունները:

Ցուցակներում անկայ վերագրումները հիմնականում համընկնում են, միայն Սարգիս Երեցի ցուցակն է, որ պարունակում է որոշակի տարբերութիւն:

Ահա՛ Անանուն խմբագրի այն տողերը, որոնք վերաբերում են Խորենացուն եւ նրան վերագրուող երգերին ու շարականներին. «Սուրբն Մովսէս՝ քերթող զճրագալուցի ուրախացիրն, զկարգն Ծննդեանն եւ զԱնթառամն, զՏեառնընդառաջին, զՅարութեան հարցսն եւ զառաջին պատկերսն Հոգւոյ զալստեան, զՎարդապետին եւ զՎերափոխման, եւ զՄեծածուսցէքն»:

Մեր նպատակն է կանգ առնել այս ընծայումներից յատկապէս Ծննդեան կարգի վրայ:

Յայտնի է, որ Հայաստանեայց Եկեղեցին մի շարք տերունի տօներ տօնում է 8, երբեմն՝ 9 օրեր:

Այսպէս, Քրիստոսի հրաշափառ Ծնունդը տօնում է ութ օր, որի համար այդ շրջանը՝ յունւարի 5-13-ը, հնուց ի վեր յայտնի է Ծնընդեան Ութօրէք անունով:

Վերափոխման տօնը, որ հայ Եկեղեցու հինգ տաղաւարներից մէկն է, տօնում է 9 օր՝ կիրակիից մինչեւ յաջորդ երկուշաբթին ներառեալ:

Խաչվորացի տօնը տօնում է 8 օր, սկսում է շաբաթ օրուանից եւ ավարտում յաջորդ շաբաթ օրը:

Ս. Ծննդեան Ութօրեքի մասին ցուցակները ոչինչ չեն յիշում, սակայն, դատելով «ԳԾննդեան կարգև» արտայայտութիւնից, պէտք է ենթադրել, որ այդ ութ օրերի կանոնների հեղինակը Խորենացին է, որովհետեւ բացի «Ուրախացիր, Սրբուհի» Աստուածայտնութեան կանոնից, որ ըստ ցուցակների ընծայում է Խորենացուն, նրան է վերագրում նաեւ Զրիստոսի Ծննդեան՝ յունուարի 6-ի կանոնի օրհնութիւնը՝ «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի» յայտնի շարականը:

Ուսումնասիրութիւնը ցոյց է տուել, որ Ծննդեան Ութօրեքի բոլոր կանոնների երգերի հեղինակը մի մարդ է:

Ահա՛ Ծննդեան Ութօրեքի կանոնները՝ ըստ տպագիր Շարական-ցի.

1. «Կանոն Աստուածայտնութեան ճրագալուցի»
Օրհ. ԲԶ «Ուրախացիր, Սրբուհի»
Հրց. ԴԶ «Որ դասուց երկնաւորաց»
Մեծ. ԴԶ «Ուրախացիր Աստուածածին վերօրհնեալդ»
Ողբ. ԲԶ «Անկանիւնք առաջի քո»
Տ. յերկ. ԲԶ «Օրհնենք զքեզ»
Մեկ. ԴԶ «Ծագումն հրաշալի»
Ճշ. շրկ. ԳԶ «Չանճառելի յուսոյ Մայր»:

Կանոնի օրհնութիւնն սկսում է Գաբրիէլ հրեշտակապետի՝ Կոյս Մարիամին բերած անտիսով, որն, ինչպէս յայտնի է, Ղուկասի Աւետարանի Ա գլխի 28-29 եւ 35 համարներում է արտացոլուած:

1. «Ուրախացիր, Սրբուհի, Գաբրիէլի անտեսօք, որ թարգմանցն զգալուստ արքային Տեառն ի յերկնից»:
2. «Ողջոյն ընդ քեզ, Մարիամ, ի քեզ Սուրբ Հոգին եկեացէ, եւ զօրութիւն բարձրելոյն ի վերայ քո հովանացի»:

Սրբազան շարականագիրը Աւետարանի խօսքերը լոկ չի շարադրում, այլ ինքն է դիմում ս. Կոյսին հրեշտակի անտատր խօսքերով:

Օրհնութեան բոլոր վեց տներում շարականագիրը բանաստեղծական բարձր վարպետութեամբ ստեղծում է սքանչելի պատկերներ՝ միշտ պահպանելով լեզուի պարզութիւնն ու ոճի գեղեցկութիւնը:

Գեղեցիկ է կանոնի հարցը: Հեղինակն այստեղ անելի խորհրդածում է Փրկչի մարդեղութեան եւ փրկագործութեան շուրջ:

1. «Որ դասուց երկնաւորաց անիմանալի, այսօր հողեղինաց յայտնեցեր զծածկեալ խորհուրդ»
2. «Որ բազմաչեայ թերովքէից ամտեսանելի, կերպացեալ զմերս ի սրբոյ Կուսն տնօրինեալ»
3. «Որ այսօր մարմնացաւ ի սրբոյ Կուսն յաղագս անիծիցն եւ եքարձ զպատուհաս նախաստեղծիցն»:

Այսպէս, երգի ամեն մի տողի մէջ Խորենացին աշխատում է ցոյց տալ, շեշտել Աստուածորդու մարդեղութեան բոլոր նպատակներն ու կենսագործումները, բացայայտել այդ ամենը՝ համաձայն ջրիստոնեական ընդհանրական Եկեղեցու ուղղափառ դասնութեան:

Գեղեցիկ է նաեւ այս կանոնի մանկունքը, որը միակ մանկունքն է Ութօրեքի կանոններում:

- Ահա՛ եւ ս. Ծննդեան Ա օրուայ կանոնը
«Կանոն Աստուածայտնութեան Աստիւն Աւուրն»
Օրհ. ԴԿ «Խորհուրդ մեծ» (3 պատկեր՝ 9 տուն)
Հրց. ԳԶ «Անկնիզբն եակից Բանն Հօր»
Մեծ. ԳԶ «Ուրախ լեր, Աստուածածին, յոյս...»
Ողբ. ԳԶ «Ամենիմաստ, ամենից Հայր...»
Տեր յերկ. ԳԶ «Ճառագայթ եւ կերպարան եւթեան...»
Ճշ. շրկ. ԳԶ «Սուրբ զԱստուածածին...»:

Կանոնի բաղադրիչների մեղեդային կառուցուածքը խիստ կայուն է: Բացի Օրհնութիւնից, որ ԴԿ ձայնեղանակով է յօրհնուել, մնացած բոլոր միաւորներն ունեն ԳԶ ձայնեղանակը:

Շարականագիրը պարզ ու հակիրճ կերպով պատմում է Զրիստոսի ծնունդը՝ հիմնուելով Աւետարանի վրայ: Ոչ մի անելորդ բառ կամ նոյնիսկ հնչիւն:

Աւելի քան 16 դարեր շարունակ մեր ժողովուրդը սիրով ու խընդութեամբ երգել է այս կանոնի օրհնութիւնը: Մեզ է հասել նրա մեղեդին մի քանի տարբերակով:

1. «Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի, որ յայսմ առաջ յայտնեցաւ, հովիւքն երգեն ընդ հրեշտակս, Տան պետիս աշխարհի»:
2. Մնաւ նոր արքայ Ի Բեթղեհեմ քաղաքի որդիք մարդկան, օրհնեցէք, զի վասն մեր մարմնացաւ»:

3. Անբաւելիմ երկնի եւ երկրի ի խանձարուրս պատեցաւ, ոչ մեկնելով ի <օրէ՛ ի սուրբ այրին բազմեցաւ>:

Շարականագիրը նկարագրում է Փրկչի ծնունդն ըստ Աւետարանի բանաստեղծական բարձր վարպետութեամբ ու նուրբ ճաշակով: Ամենուրեք նկատելի է հեղինակի հետեւողական կարեւոր նպատակներից մեկը եւս. շեշտել մեր Եկեղեցու դաւանական տեսակետը: Այս արուամ է աննկատ ու անբռնազբօս կերպով՝ «Ոչ մեկնելով ի <օրէ՛...»

Մեր Շարակնոցում դաւանաբանական խնդիրներ արծարծող առաջին երգերին մենք հանդիպում ենք հեղ հինգ հիւնգերորդ դարում՝ ս. Սահակին վերագրուող Աւագ շաբաթի երգերում եւ յատկապէս Խորենացուն ընծայուող ս. Ծննդեան երգերում: Բերենք այդ երգերից մի քանի նմուշ:

«Նոր սքանչելիք եղեն այսօր ի Բեթղեհեմի յայրին, Կուսի ծնանիլ Աստուած եւ մարդ...» (կանոն Բ աւուր):

«Ծնար ի Կուսէ, անճառ միութիւն, անբաժանելի եւ միշտ գոյով՝ ոչ մեկնեցար ի հայրական ծոցոյ...» (հարց ԳԶ Ա աւուր):

«Արարիչն երկնի եւ երկրի, Աստուած եւ մարդ գոյով, երեւեալ ի հոսանսն Յորդանանու, աստուածախառն մարմնով լուաց գտիեզերս ի մեղաց...» (կանոն ութերորդ աւուր հարց ԱԶ):

Մեր հոգեւոր երգի զարգացման հետագայ դարերում եւս շարունակուել է այս երեւոյթը, որով մեր շարականները մեր Եկեղեցու կողմից որդեգրուած դաւանական սկզբունքների շտեմարաններն են: Այս մասին արտայայտուել են նաեւ օտարները: Գրիգոր Պահլաւունի հարապետն իր «Թուղթ առ Հաղբատացի վարդապետս» գրութեան մէջ գրում է. «Վկայեցին, եթէ՛ ծանեաց յերգս ձեր եւ յօրինութիւնս, որ է շարականդ, որ առ Աստուած ճշմարիտ հաւատոյ ձերոյ ուղղափառ դաւանութիւն»:

Ըստ Գր. Պահլաւունի կաթողիկոսի՝ ահա այսպէս են արտայայտուել մի գրոյցի ժամանակ յոյն բարձրաստիճան հոգեւորականները մեր շարականների աստուածաբանական յագեցուածութեան մասին:

Սեանձնապէս գեղեցիկ է Ութօրեքի շարքի միակ մանկունքը՝ «Ծագումն հրաշալի» շարականը:

1. «Ծագումն հրաշալի, որ անյայտ էր ի մենջ, եւ Բանն հայրական՝ անըմբանելի, հուր փայլակնացեալ եւ ի

մարմնի բնակեցաւ՝ անվնաս պահելով զարարածս ամենայն:

2. Ծագումն հրաշագործ, որ ի Կուսէն ծագեցաւ, ճառագայթելով զարարածս ամենայն, երկինք ցնծային, եւ երկիրս ուրախանայր, եւ Զրիստոս Աստուած ընդ մարդկան շրջեցաւ:
3. Առ քեզ ապաւինիմք, Ամենաարքունի, գերագոյն եւ հրաշալի եւ բաշխող բարութեանց, աղբիւր եւ ծարաւեաց եւ հանգիստ աշխատելոց եւ եղեր վերընկալ աստուածային Բանին»:

Եռատուն այս գոհարը, որ մեր լայնաշունչ շարականներից մեկն է, աստուածաբանական խորը յագեցուածութեանը զուգընթաց ունի նաեւ բանաստեղծական մեծ արժէք, եւ եթէ այս ամենին աւելացնենք երգի անսման ու հարուստ մեղեդին՝ ՂԶ ձայնեղանակի բնորոշ տարբերակով յօրինուած, ապա առանց չափազանցութեան կարելի է ասել, որ այն համաքրիստոնէական հոգեւոր երգասացութեան կատարելագոյն նմուշներից է:

Խորենացուն վերագրուող շարականների մէջ մեծ արժէք են ներկայացնում Աստուածամօր զովերգմանը նուիրուած երգերը. մասնաւոր՝ «Մեծացուցէ» կոչուող երգերը, որոնց ընդհանուր թիւը ըստ ձայնագրուած Շարակնոցի, կազմում է 57 միաւոր: «Մեծացուցէ» շարականները բոլորն էլ բարկացած են երեքական տներից. բացի ԲԶ՝ «Չքեզ, Կոյս եւ Մայր» գեղեցկահիւս մեծացուցեցից, որն ունի չորս տուն:

Գեղեցիկ է Ծննդեան Ա օրուայ կանոնի հարցի շարականը: ԳԶ ձայնեղանակի ծանր ու հանդիսաւոր տարբերակով յօրինուած այս գոհարն ունի հարուստ ու բազմազան ելեւէջներ ու ճոխ զարդախաղեր, այն արտացոլում է մեր հոգեւոր երգարուեստի ամենաբնորոշ առանձնայատկութիւնները:

Սիւս շարականագիտութեան մեծագոյն երախտաւոր Գ. Աւետիքեանի գնահատականը այս երգի մասին. «Հարցն այսր կանոնի է մի յերեւելի շարականաց ըստ գերագանց կազմութեան իմաստիցն եւ ըստ ահաւոր ներդաշնակութեան եղանակին, մինչեւ պատկառանս բերել երգողացն եւ լսողաց»: (Բացատր. շրկ. Վենետիկ 1814. էջ 93):

Ծննդեան կանոնի ութերորդ օրը Հայաստանեայց Եկեղեցին տօնում է Քրիստոսի Անուանակոչութեան տօնը, որով եւ եզրափակում է Փրկչի ս. Ծննդեան Ութօրեքը:

Կանոնի օրինութեան եւ միւս միաւորներում շարականագիրը պարզ ու գեղեցիկ տողերով նկարագրում է Փրկչի մկրտութեան դէպքն ըստ Աւետարանի՝ միշտ շեշտելով այդ խորհրդի կարեւորութիւնը, նրա իմաստն ու նպատակը:

1. «Լոյս ի լուսոյ, ի չօրէ առաքեցար եւ մարմնացար ի սուրբ Կուսէն, զի վերստին նորոգեսցես զապականեալն Ադամ:
2. Դու, Աստուած, ի յերկրի երեւեցար եւ ընդ մարդկան շոջեցար եւ փրկեցեր զտիեզերս յամիծիցն Ադամայ...» Բ պատկեր.
2. «Փրկիչն երեւեցաւ եւ զաշխարհս ապրեցոյց ի պատրանաց թշնամւոյն՝ որդեգրութիւն շնորհելով ի ձեռն մկրտութեան:
3. «Ջրով կիզու զմեզս մեր այսօր երեւեալ ապրեցուցիչն եւ զովացուցանէ զաշխարհս աստուածային ջրովն»:
4. «Մկրտի Քրիստոս, եւ սրբին ամենայն արարածք, եւ տայ մեզ թողութիւն մեղաց՝ ջրով եւ Հոգւով վերապրեելով զմեզ»:

Սրբազան շարականագիրը ցոյց է տալիս այն բոլոր պարզեւները, որ շնորհում է Քրիստոս մարդկութեանը իր մկրտութեամբ: Եւ փրկում է մարդուն ադամական մեղքից, ազատում աշխարհը թշնամու պատրանքներից եւ որդեգրութիւն է շնորհում ամենքին: Եւ ջրով այրում է մեր մեղքերը եւ աշխարհը զովացնում աստուածային ջրով:

Քրիստոս մկրտում է, դրանով մաքրում են բոլոր արարածները: Եւ թողութիւն է տալիս մեր մեղքերին՝ դարձնելով մեզ Սուրբ Հոգու տաճար: Այս պարզեւների շարադրանքը արտասանում է նաեւ մկրտող հոգեւորականը խորհրդի կատարման պահին՝ ըստ Ծիսարանի. «Գնեալ արեամբն Քրիստոսի ի ծառայութենէ մեղաց՝ ընդունի զորդեգրութիւն Հօրն երկնատրի՝ լինիլ ժառանգակից Քրիստոսի եւ տաճար Հոգւոյն Սրբոյն»՝ երիցս ընկզմելով ընծայեալին ս. Ասազանի մէջ:

Աստուածաբանական խոր ընդհանրացումներով յագեցած է նաեւ այս կանոնի հարցի շարականը.

1. ԱՁ «Տնօրինեցաւ յարգանդի Կուսին իսկակից չօր եւ Սուրբ Հոգւոյն՝ Բանն՝ առաքեալ ի չօրէ յաղագս նախաստեղծ մարդոյն՝ բառնալով զյանցանս. ժողովուրդք, օրհնեցէ՛ք զառաքեալն ի չօրէ զԱստուած հարցն մերոց»:
2. Նախայաւիտեան Որդին՝ փառակից չօր եւ Սուրբ Հոգւոյն, Ի Յորդանան եկն այսօր՝ մկրտիլ ի Յովնանէն, կերպացեալ իմովս յաղագս իմ՝ զնախախօրն երարձ զմեզս»

Սրբազան շարականագիրը, ինչպէս Ութօրեքի բովանդակ կարգի, այնպէս էլ իւրաքանչիւր կանոնի իւրաքանչիւր երգի մէջ հետեւողականօրէն աշխատում է բացայայտել Եկեղեցու ուղղափառ դասանութեան հիմնական ու առանցքային տեսակետները:

3. «Մաքրողական պարզեւեցան շնորհք աղանակերպ իջմամբ Սուրբ Հոգւոյն ջուրցն սրբութեան, եւ Հայր ի վերուստ վկայեալ կրկնակի ծննդեամբ՝ Դա է Որդի Իմ սիրելի»:

Ծննդեան Ութօրեքի մէջ բանաստեղծական բարձրարուեստ յօրինուածքով առանձնայատուկ արժէք ունի հիւնգերորդ օրուայ կանոնի ճաշու շարականը՝ «Անթառամ ծաղիկը»: Այս շարականի մասին առանձին ուսումնասիրութիւն է գրել Վարդան Արեւելցին:

«Տեսութիւն Անթառամ ծաղկի արարեալ Վարդանայ մեծ վարդապետի» շարականը տպագրուել է 1834 թուին Երուսաղէմում: Մեր շարականների մէջ սա միակ դէպքն է, երբ մի շարականի մասին միջնադարում գրուել է յատուկ ուսումնասիրութիւն: Ահա՛ այդ շարականը.

1. «Անթառամ ծաղիկ, անդատապարտ շառաւիղ, վերաբուսեալ յարմատոյն յԵսայեայ. զքեզ Եսայիաս կանխաւ վերագոչեաց եւթնարփեան շնորհաց Հոգւոյն ընդունարան զու, Աստուածածինն եւ Կոյս, զքեզ մեծացուցանեմք:
2. Համեղաճաշակ պտղոյն բանաւոր բարունակ, յորմէ կթեցաւ մեզ որկոյզն անապառ յուրախութիւն տրտմեցելոյ ի ճաշակմանէ ծառոյն

գիտութեան, սրբուհի՛ անարատ, ամենքեան զքեզ մեծացուցանեմք:

3. Զաղաքավարեալ ի մարմնի անարատ վարուք այսօր յառաքելոցն ամփոփեալ վերին ակնարկութեամբն՝ վերափոխեցար յարքայութիւն Ռդույ ջո եւ Աստուծոյ մերոյ, բարեխօս խոստովանողացս, զքեզ մեծացուցանեմք»:

Ջերթողաւոր ընծայած այս չքնաղ երգն առանձին կարող է լռեցնել բոլոր այն հայ բանասերներին, որոնք կասկածի տակ են դնում հինգերորդ դարում կանոնաւոր ու բարձրարժէք սեփական հոգեւոր երգերի գոյութեան հնարաւորութիւնը: Այստեղ չենք ցանկանում թուել այդ մեծարգոյ բանասերների անունները, մանաւանդ այն առարկութեան հեղինակին, որը գտնում էր, որ՝ «Մեր հոգեւոր երգի սկիզբը 5-րդ դարում դնելով հանդերձ՝ անհաւանական է կարծել, թէ այդ դարում մեծ օրհներգութիւններ գրուած լինէին. յոյների մէջ անգամ այդպիսի երգերը ծաղկում են առանձնապէս 6-րդ եւ 7-րդ դարերում»... (Կարծում ենք, հարկ չկայ շարունակելու):

Ստացում է այնպէս, որ եթէ հինգերորդ դարում անգամ յոյները չունէին այդպիսի կանոնաւոր, արժէքաւոր երգեր, ուրեմն հայերն ընդհանրապէս չէին կարող ունենալ: Մենք երբէք չենք կարող համաձայնել այս կարծիքին (Խ.Պ.):

Գալով խնդրոյ առարկայ «Անթառամ ծաղիկ» շարականին, որն աներկբայօրէն պատկանում է Խորենացու գրչին՝ յօրինուել է Աստուածամօր Ննջման կամ Վերափոխման տօնի համար, անէլի ուշ այն նաեւ մաս է կազմել Ութօրեքի հինգերորդ օրուայ կանոնի՝ դարձեալ իբրեւ ճաշու շարական:

Յայտնի է, որ 5-րդ դարում Աստուածամօր այսօրուայ 7 տօներից տօնուել է Ննջման կամ Վերափոխման տօնը, որն, անկասկած, հաստատուել է դեռեւս առաքելական շրջանում. այդ մասին են վկայում ե՛ւ Խորենացուն ընծայուող «Մեծացուցե՛ք» շարականների առկայութիւնը, ե՛ւ «Աստուածայտնութեան» ու «Ծննդեան» կարգի բազմաթիւ երգերի առկայութիւնը, ե՛ւ Վերափոխման կանոնի Ա պատկերն ու վերջապէս՝ «Անթառամ ծաղիկ» շարականի գոյութիւնը հինգերորդ դարում, որոնցում սքանչելիօրէն մեծարուել ու գովաբանուել է Աստուածամօր կերպարը բազում ու գեղեցիկ համեմատութիւններով:

Աստուածաբանական խոր ընդհանրացումներով եւ բնապատկերների առատ օգտագործման փիջոցով վարդապետը, հարազատ մտալով Եկեղեցու ուղղափառ դասնութեան սկզբունքներին, կարողանում է բարձր վարպետութեամբ ու ամբողջական կերպով վերերգել Տիրամօր կեանքի պատմութիւնը՝ ծնունդից մինչեւ Ննջումն ու վերափոխումը:

Աստուածամօր վերափոխման այս չքնաղ պատմութիւնը զալիս է ամբողջացնելու Ջրիստոսի աստուածային փրկագործութեան, հրաշափառ Յարութեան ու Համբարձման անտարանական պատմութիւնը: Եւ պատահական չէ, որ բովանդակ քրիստոնէայ Եկեղեցին այնպիսի մեծ կարեւորութիւն է տուել Տիրամօր վերափոխման սքանչելի ասանդութեանը:

Ջարմանալի նմանութիւն կայ «Անթառամ ծաղիկ» եւ Վերափոխման կանոնի Ա պատկերի «Այսօր ժողովեալ սրբոցն» շարականների միջեւ: Շարականագիրը հաւաստում է, որ Տիրամօր Ննջման արարողութեան մասնակիցները՝ «երանելի առաքեալն եւ ս. կուսանքն, ջանազգեստուք պայծառացեալք, լուցանէին զլապտերս իւրեանց եւ միաձայնեալ ասէին՝ օրհնեալ ես, ամենօրհնեալ՛ր ի կանայս»:

Նրանք, Կոյսի մարմինը դնելով գերեզմանի դռանը, «սպասէին եւ ակն ունէին Տեառն, իսկ ինքնին գոլով, գեր ի վերոյ տեսեալ զԱրարիչն եկեալ բազում հրեշտակօք...», դեռ անէլին, Նրանք տեսան ս. Կոյսին՝ «թոռուցեալ յօղս, եւ ամպեղէն կառօքն ի վեր համբարձեալ յերկինս՝ մտանելով յերկնային խորասն ընդ իմաստուն կուսանսն...»:

Այս համաքրիստոնէական ուրախութեանը շարականագիրը տօնակից է դարձնում նաեւ իրեն եւ իր հետ միասին՝ նաեւ մեզ՝ բոլոր հաւատացեալներիս, որոնք «յուսապատար խնդութեամբ եւ յաւերժարար հնչմամբ նուագեմք Ջեզ հողեղէնքս ընդ հրաբուն սեռիցն՝ տօնախմբելով զիշտակ Կուսի աղախնոյ եւ մօր Ջո, վասն որոյ հըրձուողական ձայնիւ Ջեզ երգէ Եկեղեցի սուրբ զնոր զօրհնաբանութիւն»:

Ահա՛ եւ «Անթառամ ծաղիկ» երգի համապատասխան տողերը.

«Զաղաքավարեալ ի մարմնի անարատ վարուք, այսօր յառաքելոցն ամփոփեալ վերին ակնարկութեամբն՝ վերափոխեցար յարքայութիւն Ռդույ ջո եւ Աստուծոյ մերոյ, բարեխօս խոստովանողացս, զքեզ մեծացուցանեմք»:

Այստեղ եւս, ինչպէս եւ Վերափոխման շարականում, առաքելները սպասում եւ ակնկալում են Տիրոջը, որը պիտի գայ վերափոխելու իր մօրը յարքայութիւն:

«Անթառամ ծաղիկ» շարականն ունի ԲԶ ձայնեղանակի մի առանձին եւ խիստ հետաքրքիր մեղեդի, որը զգալիօրէն տարբերում է ԲԶ-ի մնացած բոլոր երգերից ու դարձնումներից: ԲԶ-ի այս տարբերակով է երգում միայն Հոգեգալստեան Ա կանոնի ճաշու շարականը՝ «Որ ի յարաշարժ ի յաղբերէ»: Այս գեղեցիկ շարականն, ըստ ձայնագրուած Շարակնոցի, ունի նոյն՝ «Անթառամ ծաղիկի» մեղեդային կառուցուածքը՝ խաղերի աննշան տարբերութեամբ: Սակայն ե՛ւ ձեռագիր, ե՛ւ տպագիր Շարակնոցներում եղած խաղերը զգալիօրէն տարբեր են, թէւ այս երկու գոհարների տներն էլ ծաւալով մեծ են եւ հաւասարազօր միմեանց: Այս հանգամանքը մտածելու տեղիք է տալիս, թէ արդեօք այս երկու երգերն իրենց նախնական մեղեդիներով նման եղե՞լ են, թէ՛ ոչ: Իսկ ինչ վերաբերում է երգերի բնագրային խնդրին, կարելի է որոշ վերապահումով ասել, որ այս երկրորդ երգի հեղինակը եւս Մ. Խորենացին է, քանի որ նրան վերագրուող երգերի մէջ յիշում է նաեւ «զառաջին պատկերսն Հոգոյ գալըստեանը» (տե՛ս Անանուն ցուցակը 4):

Այսպիսով, Փրկչի ս. Ծննդեան Ութօրեքի երգերը մեր Շարակնոցի հնագոյն երգերից են, որոնց հեղինակը մեր պատմահայր Խորենացին է, որին վերագրուող հոգեւոր երգերի ընդհանուր թիւն ըստ միջնադարեան ցուցակների շուրջ 100 միաւոր է կազմում: Այդ երգերի մանրագնին ուսումնասիրութիւնը յանգեցնում է մի ընդհանուր եզրակացութեան. որ այդ երգերը նախ եւ առաջ մեր առաջին գրաւոր քնարերգութեան ինքնուրոյն բանաստեղծութիւններն են ս. Սահակի եւ ս. Մեսրոպի երգերի կողքին:

Մեր գրականութեան մեծ նահապետը՝ հայր Ղեւոնդ Ալիշանը, մեզանից շուրջ մէկ եւ կէս դար առաջ, ուշադրութիւն դարձնելով Խորենացուն ընծայուած Զերթող եւ Զերթողահայր անուններին, իրաւացիօրէն հաւաստում է, որ այդ ոչ թէ նրան տրուել է իբրեւ մեր առաջին պատմիչի, այլ՝ «աւելի բանաստեղծական կամ երգահան գրուածոց համար, եւ թէ այս մտքով անուանս արժանաւոր է, վկայ ըլլան մեզի իր ծանօթ սքանչելի շարականները, որոնց չափական շէնքն ալ, իմաստն ալ, եղանակներն ալ կը ցուցնեն, թէ շատ գերազանց ոգի եւ ճաշակ ունի եղեր մեր Խորենացին» (Բազմավեպ 1849, էջ 51):

Խորենացուն վերագրուող մնացած հոգեւոր երգերը թողնում ենք մէկ այլ առիթի, ցանկանում ենք մեր յօդուածը սահմանափակել նուիրական մի ասանդութեամբ, որի վերնագիրն է՝ «Յաղագս սրբոց վարդապետացն հայոց Մովսէսի եւ Դաւիթի»:

Այն մեզ հասել է շուրջ 11-րդ դարից: Այս ասանդութիւնը առաջին անգամ տպագրել է բազմերախտ բանահաւաք Գարեգին վրդ. Արուանձտեանը իր «Նոց եւ նորոցում», 1874 թուին, Կ. Պոլսում:

«Դաւիթ յայտնի կացեալ յաշխարհին հայոց, եւ Մովսէս ծածկեր զինքն կարկատուն զգեստով եւ զծուծ կերպարանօք զնացեալ ի գեր մի ի քաղաքադաշտին եւ կացեալ անդ որպէս մութացիկ, եւ ոչ ոք էր, որ ճանաչէր զնա, իսկ Դաւիթ եւ Մամբրե եւ Պօղոս եւ Աբրահամ՝ ընկերք Մովսէսին, կացին յերեսանի»:

Ասանդութիւնը անլացնում է, որ դէպքը պատահել է Գիտ Արահեզացի կաթողիկոսի օրերին, վերջինս Մովսէսի դասընկերներից է եղել: Եւ ամբողջ հայոց աշխարհում որոնում են Մովսէսին, որը երկար ժամանակ անհետացել էր:

Որոնումներն ապարդիւն են անցնում, որի համար էլ «ե՛ւ կաթողիկոսն, ե՛ւ՝ եպիսկոպոսունքն, ե՛ւ իշխանքն առհասարակ ունէին սուգս ոչ սակաւ վասն ոչ գտանելոյ զնա»:

Իսկ Գիտ կաթողիկոսը շրջում էր Հայաստանում Եկեղեցու կարգերը հաստատելու նպատակով: Եւ նա գալիս է այն գիւղը, որտեղ ծպտուած ապրում էր Խորենացին:

Սկսում են ուրախանալ, ամէն ոք ելնում եւ երգում է ի պատիւ հայրապետի: Եւ ոմն, դիմելով Խորենացուն, ասում է. «Ո՛վ պատական ծերունի, ասա՛ բան ինչ շնորհաց հայրապետի»: Նա պատասխանում է. «Օտարական եմ», իսկ միւսը համբուրում է նրա ալիքները»:

Եւ նա, վեր կենալով, կանգնում է հայրապետի առջեւ եւ սկսում երգել. «Ո՛վ արքայակերպ, տեր, քահանայապետ, սուրբ եւ հովուապետ բարի, որ երկնայնոց նմանեալ» եւ որ ի կարգին ասացեալ երիս տունս: Իսկ հայրապետն եւ բազմականքն հիացեալ եւ սկսան քննել զնա, եւ աշակերտ նորին յառաջ անցեալ եւ ասէ. «Ո՛վ սուրբ հայրապետ, այս է կորուսեալն ի ձե՛նք Աթենացին Մովսէս՝ աշակերտ սուրբ հարցն Սահակայ եւ Մեսրոպայ»:

Կաթողիկոսն ուրախանում է եւ գոհութիւն տալիս Աստծուն: Այս երգը մեզ է հասել հին տաղարանների միջոցով, երգ, որի խորագիրն է. «Մեղեդի սուրբ Լուսաւորչին Մովսէսի Զերթողէ ասանցեալ»: Խորենացու անունով պահպանուել է նաեւ մէկ ուրիշ երգ՝ նուիրուած Տրդատ Գ թագաւորին. «Մեղեդի Տրդատայ թագաւորին ի Մովսէս Զերթողէ»:

Այս գեղեցիկ եւ յուզիչ ամանդութիւնը եւս գալիս է ապացուցելու Խորենացու երաժիշտ լինելու հանգամանքը: Չէ՞ որ մենք նրան ենք պարտական նաեւ բանահիւսական այն սքանչելի պատառիկների գոյութեան համար, որոնք Զերթողահայրը քաղել է գողթան երգիչների շրթներից եւ ամանդել հետագայ դարերին ու սերունդներին:

Խորենացու երաժշտական ժառանգութեան ուսումնասիրութիւնը ցոյց է տալիս, որ նրան վերագրուող շարականները ներկայացնում են հայ հոգետր երգեցողութեան հիմքը հանդիսացող ութ ձայնեղանակները՝ բազում դարձուածներով ու տարբերակներով, մեզ չի հասել միայն ԱԿ ձայնեղանակով յօրինուած որեւէ երգ՝ Խորենացու կողմից:

Ս. Սահակի մասին Խորենացու գրած տողերը լաւագոյնս պատշաճում են նաեւ իրեն՝ Խորենացուն. «Որ մահկանացու ծնեալ, անմահ զիւրն յիշատակ էթող»: Նա, իրօք, մեզ համար եղել է «այր երկրակենցաղ եւ լուսաւորիչ խաւարելոցս՝ ի վերջին դարուս եղեալ լոյս աննուագ... Երկրորդ Սահակ եւ Մեսրոպը յետ գնալոյ նոցա առ Աստուած»:

